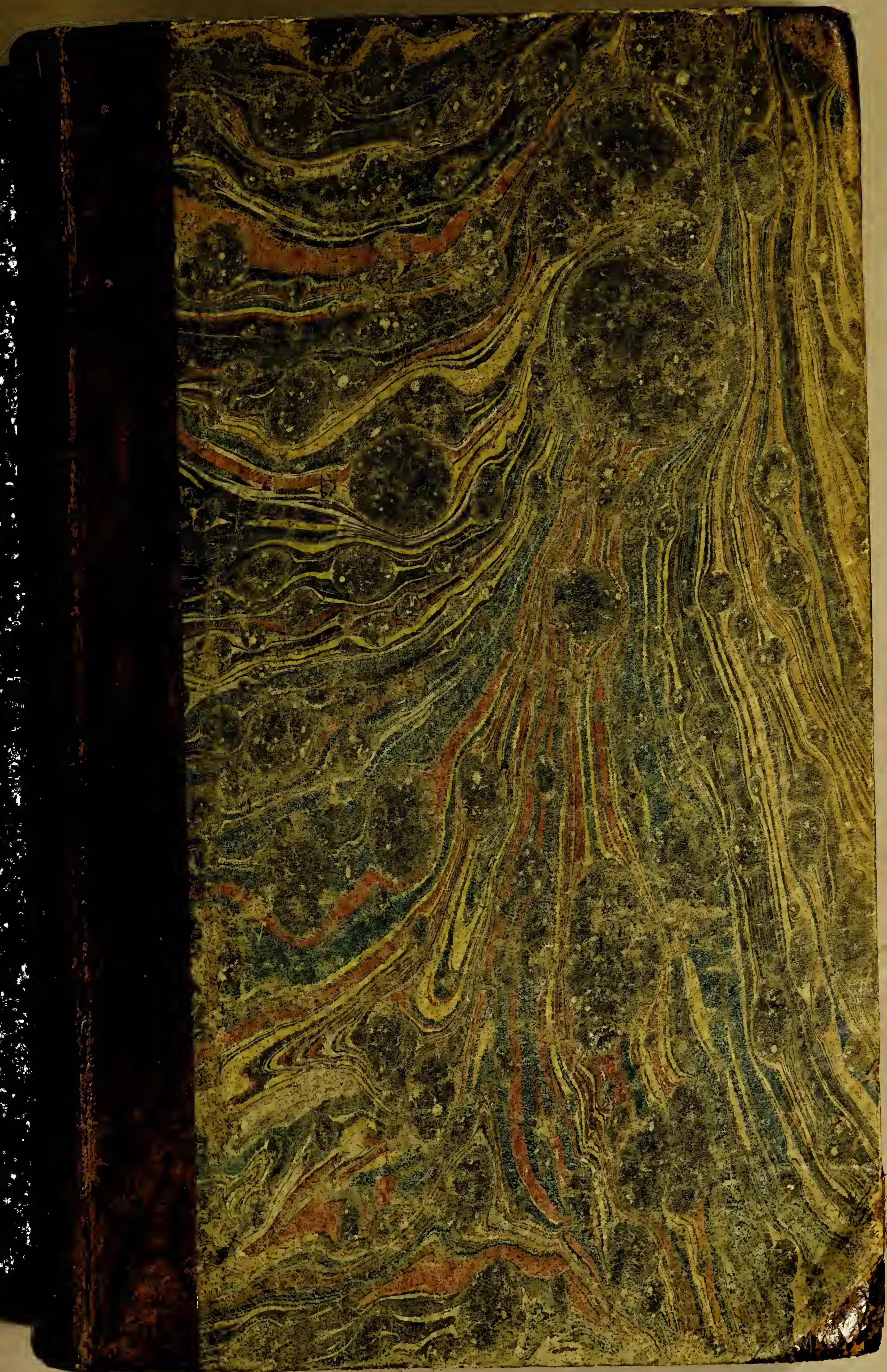

GAUDEO

Guill. Thom. Raynals

Philosophiske og Politiske

Historie

om

Europæernes Handel

og

Besiddelser i Ost- og Vest-Indien.

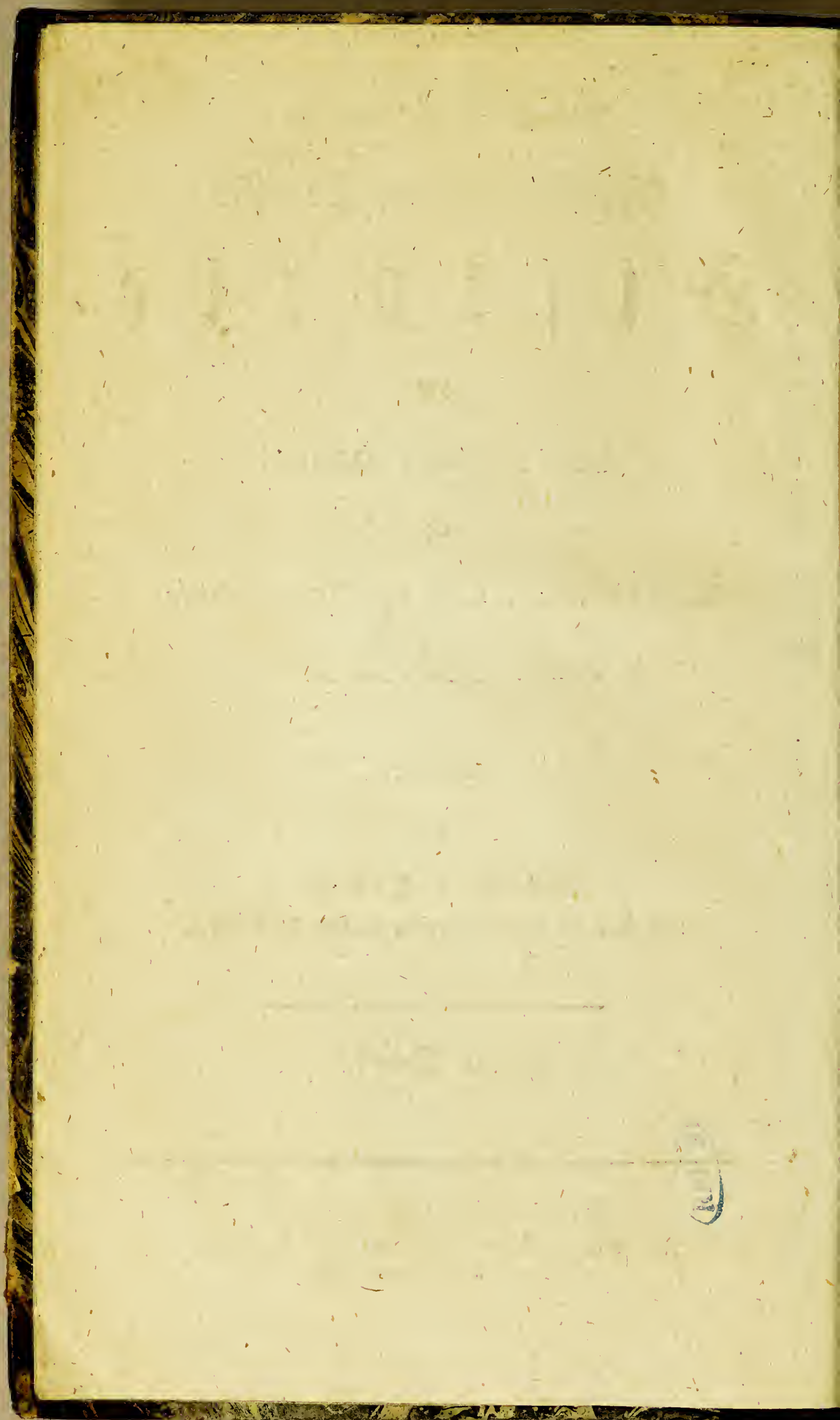
Oversat

af

Matthias Rasbou,
Ref. Cap. til Wordingborg og Castrup Menigheder.

2den Deel.

Kiøbenhavn, 1806.
Trykt paa Oversætterens Bekostning hos Sebastian Popp,
Bogtrykker og Skriftstøber.

Indhold.

Siette Bog.

Syvende Bog.

Side.

Ottende Bog.

Side.

Niende Bog.

Philosophisk og Politisk Historie

om

Europæernes Handel og Besiddelser

i

Ost- og Vest-Indien.

Siette Bog.

Amerikas Opdagelse. Mexikos Erobring. Spaniernes Etablissementer i denne Deel af den nye Verden.

---

1. Parallel imellem den gamle og den nye Historie.

Den gamle Historie fremstiller et prægtigt Skuespil. Denne sammenhængende Afbildning af vigtige Revolutioner, af Helte-Sæder og overordentlige Begivenheder vil blive alt mere og mere interessant, eftersom det bliver mere sieldent, at finde noget, som ligner den. Den er forbi — denne Tid til Rigers Stiftelse og Omstyrtning. Han vil ikke findes mere — den Mand, for hvilken Jorden taug. Efter langvarige Rystelser og mange Trefninger imellem Stoltheden og Friheden synes Nationerne nu at være blevne stille i Træl-

dommens skumle Rolighed. Nu slages man med Lynild for at indtage nogle Byer og for nogle mægtige Mennesker's Luner. Fordum fægtede man med Sværdet for at omstyrte og stifte Riger, eller for at hævde Menneskers naturlige Rettigheder. Nationernes Historie er tør og ubetydelig, uden at Nationerne ere blevne mere lykkelige. En daglig Undertrykkelse er traadt istedet for Uroligheder og Storme, og man fryder sig ikke meget ved at see meer eller mindre fornedrede Slaver myrde hinanden i deres Lænker, for at more deres Herrers Luner.

Europa, denne Deel af Kloden, der virker meest paa alle de andre, synes at have taget en fast og varig Stilling. Det er mægtige, oplyste, vidtløftige Selskaber, der næsten i lige Grad ere misundelige paa hinanden. De ville trænge hinanden, og i denne idelige Bevægelse ville nogle udvide sig, andre indknibes. Vægt-Stangen vil vexelviis hælde til den ene eller den anden Side, uden nogensinde at bringes ganske af Lave. Religions-Sværmeriet og Erobre-Lysten ere ikke mere hvad de vare. Den hellige Løfte-Stang, der ligger med den ene Ende paa Jorden og har sit Understøttelses-Punkt i Himmelen, er brækket eller meget svækket. Stats-Styrerne begynde at mærke, at det vigtige Formaal — om ikke for Undersaatternes Skyld, hvis Vel just ikke altid har ligget dem paa Hierte, saa dog for deres egen Fordeels Skyld — er, at forene Sikkerhed med Rigdom. Man underholder talrige Armeer, befæster sine Grændser og driver Handel.

Der rodfæster sig i Europa en vis Lyst til at tuske og omsætte, som kan give private Folk Anledning til vidtløftige Spekulationer; men denne Lyst elsker Rolighed og Fred. En Krig mellem handlende Nationer er en Ildebrand, som ødelægger dem alle. Den Tid er ikke langt borte, da Regieringernes Sanction ville ud-

strækkes til de private Forpligtelser, som den ene Nations Undersaatter kunne indgaae med den andens, og disse Bankerotter, hvis Modstød blive følelige i umaadelig lang Frastand, ville blive Stats-Anliggender. I disse handlende Stater ville en Øes Opdagelse, en ny Fødevares Indførsel, en Maskines Opfindelse, et Kontors Oprettelse, en Handels-Greens Bemægtigelse, en Havns Indretning blive de vigtigste Forhandlinger, og til at optegne Nationernes Historie vil da fordres handlende Philosopher, ligesom de forhen bleve skrevne af historiske Talere.

En nye Verdens Opdagelse var det eneste, der kunde forskaffe vor Nysgierrighed Næring. Et vidtløftigt Land, der var uopbrudt, en Menneskehed, der var bragt ned til dyrisk Forfatning, Marker, der ikke bleve høstede, Skatte, der ikke havde Eiere, Selskaber uden Cultur, Mennesker uden Sæder, hvor interessant og lærerigt vilde et saadant Syn ikke have været for en Locke, en Buffon, en Montesquieu! Hvad vilde have været saa overraskende, saa rørende at læse, som en Beretning om deres Reise. Men Billedet af denne raa og vilde Natur er allerede vanskabt. Man maa skynde sig med at sammensanke de halv udslettede Træk, efter at man har afmalet og til Skiendselen overantvordet de gierrige og grusomme Uchristne, som et ulykkeligt Tilfælde bragte først til denne anden Halv-Verden.

2. Gamle Revolutioner i Spanien.

Spanien, der er bekiendt i de ældste Tider under Navn af Hesperia og Iberia, beboedes af Nationer, som beskiermedes paa den ene Side af Havet, og paa den anden beskyttede af Pyrenæerne levede roligen under et behageligt Klima, i et velsignet Land, og bestyredes efter deres Vedtægter. Den Deel af Nationen,

der beboede det sydlige, var kommen lidt ud af Barbariet ved en svag Forbindelse, den stod i med Fremmede; men Indbyggerne paa Hav-Kanterne lignede alle de Nationer, der ikke kiendte til anden Øvelse end Jagten. Dette Slags Levnet havde saamange Yndigheder for dem, at de overlode deres Fruentimre alt Arbeide ved Agerdyrkningen. Man havde faaet dem til at udstaae Besværlighederne dermed, ved aarligen at holde en almindelig Forsamling, hvori de, der havde udmærket sig meest ved dette Arbeide, fik offentlig Berømmelse.

Man seer altsaa her det svageste Kiøn bebyrdet med det Arbeide, der ansees for det tungeste saavel i det vilde som i det kultiverede Liv. Vanskelig vil man maaskee finde et mere merkeligt Exempel paa det, National-Hædren formaar at udrette; thi der er mindre Helte-Daad i at udsætte sit Liv for Farer, end i at opofre det til langvarige Strabadser. Men dersom en Mandfolke-Forsamling har saadan en Magt over Kiønnets Sindelag, hvormegen vilde da ikke en Forsamling af Kiønnet have over Mandens Hierte?

Saaledes var Forfatningen i Spanien, da Carthaginenserne kastede deres graadige Øine paa et Land, der var fyldt med Rigdomme, som dets Indbyggere ikke forstode sig paa. Disse Handelsfolk, der bedækkede Middelhavet med deres Skibe, lode sig see som Venner, der for unyttige Metaller tilbøde utallige Bekvemmeligheder. Lokkemaden i en Handel, der saae saa fordelagtig ud, forførte Spanierne i en saadan Grad, at de tillode disse Republikanere, paa deres Kyster at bygge Huse til Boepæl, Magasiner til Sikkerhed for deres Handelsvarer, Templer til deres Religions Udøvelse. Disse Etablissementer bleve uformærkt til Fæstninger, hvoraf en mere fiin end krigersk Magt benyttede sig for at undertvinge lettroende Nationer, der altid laae i Strid med hinanden og altid vare uforsonlige. Ved

at underkiøbe nogle, og sætte Skræk i andre opnaaede Carthago at undertvinge Spanien med Spaniens egne Krigere og Rigdomme.

Da Carthaginenserne vare blevne Herrer af den største og kostbareste Deel af dette skiønne Land, syntes det, at de enten ikke kiendte eller foragtede Midlerne til at befæste deres Herredom deri. Istedet for at ved-blive med, imod Ting af liden Værd at tilvende sig det Guld og Sølv, som de overflødige Miner forsynede de Overvundne med, vilde de borttage alt med Magt. Dette tyranniske Sindelag forplantede sig fra Republiken til Generalen, til Offiseren, til Soldaten, endog til Kiøbmanden. En saa voldsom Adfærd bragte de undertvungne Provindser i Fortvivlelse, opvakte hos dem, der endnu vare frie, den yderste Skræk for saa tungt et Aag. Denne Stemning bragte de ene med de andre til at tage mod en Hielp, der var ligesaa fordærvelig, som deres Ulykker vare gyselige. Spanien blev en Skueplads, hvor Rom og Carthago viste hinanden deres Misundelse, Stolthed og Had.

Begge Republikerne sloges med megen Forbittrelse, for at faae at vide, hvilken af dem Herredømmet over dette Europas skiønne Land skulde tilhøre. Maaskee skulde det hverken være bleven den ene eller den anden til Deel, dersom Spanierne havde, som rolige Tilskuere til Begivenhederne, givet de rivaliserende Nationer Tid til at ødelægge hinanden. Men fordi de vilde spille med i disse blodige Optrin, saae de sig som Slaver af Romerne, og bleve ved at være det indtil det femte Aarhundrede.

Snart gav Fordærvelsen hos disse Verdens Herrer Nordens vilde Nationer Dristighed til at bryde ind i Provindser, som bleve slet bestyrede og slet forsvarede. Svever, Alaner, Vandaler, Gother gik over Pyrenæerne. Vante til Røver-Haandværket kunde disse

Barbarere ikke blive Borgere, de paaførte hinanden en heftig Krig. Mere duelige end lykkelige undertvang Gotherne deres Fiender, og samlede alle Spanierne i en Stat, som uagtet det feilagtige i dens Indretninger og Udplyndringerne af Jøderne, der vare dens eneste Kiøbmænd, vedligeholdt sig til Begyndelsen af det ot⸗tende Aarhundrede.

Ved denne Tid gik Maurerne, der havde under⸗tvunget Afrika med den Iilfærdighed, som udmærkede alle deres Foretagender, over Havet. De finde en Konge uden Sæder og uden Talenter; mange Hoffolk, ingen Ministre, Soldater uden Tapperhed, Generaler uden Erfarenhed; forkiælede Undersaatter, der vare fulde af Foragt for Regieringen og stemte til at forandre Herre; Rebeller, der sloge sig til dem, for at plyndre alt, brænde alt, nedsable alt. I mindre end tre Aar var de Kristnes Regiering omstyrtet og de Vantroendes rodfæstet paa en sikker Grundvold.

Spanien fik sine Overvindere at takke for Sæden til Smag, Menneskelighed, Artighed, Philosophie, endeel Konster og en temmelig stor Handel. Disse glim⸗rende Dage varede ikke længe. De bleve formørkede ved utallige Sekter, der opstode blant Erobrerne, og ved den Feil, de begik, at sætte sig særskilte Fyrster i alle de Byer af Betydenhed, som stode under deres Herredom.

I denne Tid bukkede Gotherne — som for at und⸗drage sig fra Muhamedanernes Aag havde søgt sig et Fristed dybt inde i Asturien — under for Anarkiets Aag. Nedsænkede i en barbarisk Vankundighed, undertrykkede af sværmeriske Munke, forsmegtede de i en usigelig Ar⸗mod og fik kun Ende paa een Borger⸗Krig for at be⸗gynde paa en anden. Alt for lykkelige under disse Elen⸗digheder ved at blive forglemte eller ubekiendte var det langt fra dem, at tænke paa, at føre sig deres Fienders

Uenighed til Nytte. Men saasnart Kronen, der fra først af havde været bortgivet ved Valg, var bleven arvelig i det tiende Aarhundrede, Adelen og Biskopperne havde tabt deres Magt til at forurolige Staten, og Folket, der var kommet ud af sit Slaverie, var blevet kaldet til Regieringen, saae man National-Aanden oplives paa ny. Trængte fra alle Sider bleve Araberne efterhaanden skilte ved deres Eiendomme. Ved Enden af det femtende Aarhundrede havde de kun et lidet Rige tilbage.

Deres Undergang vilde have været endnu hurtigere, dersom de havde havt at bestille med en Magt, som kunde forene alt, hvad der erobredes fra dem, til et fælles Samlingspunkt. Saaledes gik det ikke. Muhamedanerne bleve angrebne af forskiellige Anførere, hvoraf enhver oprettede en uafhængig Stat. Spanien blev deelt i ligesaa mange Fyrstendømmer, som det havde Provindser. Hvormange Tider, Arvefølger, Krige og Revolutioner maatte der ikke til, førend disse svage Stater kunde sammensmeltes i den Castillanske og Arragonske. Da endelig Isabelles Giftermaal med Ferdinand havde lykkelig forenet alle Spaniens Kroner i en eneste Familie, fandt man sig stærk nok til at angribe Kongeriget Granada.

Denne Stat, der udgiorde neppe en ottende Deel af Halv-Øen, havde altid været blomstrende, siden Saracenernes Indbrud; men dens Velstand havde man seet tage til efterhaanden, som de Kristnes Erobringer havde bestemt en Mængde Vantroende til at tage deres Tilflugt til den. I det øvrige Europa saaes hverken saa veldyrkede Jorder, eller saa mangfoldige og saa fuldkomne Manufakturer, eller en saa betydelig og udbredet Skibsfart. Den offentlige Indtægt steeg, som man siger, til en 1500,000 Rigsdaler, en uhyre Rigdom paa en Tid, da Guld og Sølv var meget sieldent.

Langt fra at saamange Fordele afdroge Fyrsterne af Castillien og Arragonien fra at angribe Granada, bleve de meget mere de Bevæggrunde, der paa det heftigste dreve dem til dette Foretagende. De maatte udholde en tiaars blodig og haardnakken Krig for at undertvinge denne blomstrende Provinds. Erobringen blev bragt til Ende ved Hoved-Stadens Indtagelse henimod de første Dage af Aaret 1492.

3. Colombus fatter det Anslag at opdage Amerika.

Under disse ærefulde Omstændigheder var det at en ubekiendt Mand, der i de Kundskaber som hører til Astronomien og Skibsfarten havde giort mere Fremgang end hans Tids-Alder, foreslog det i sit Hiem lykkelige Spanien at forstørre sig uden for. Christopher Colombus følte ligesom ved Drift, at der maatte være et andet Fastland, og at det var ham, der skulde opdage det. Antipoderne, som Fornuften selv ansaae for et Hiernespind, og Overtroen for Vildfarelse og Ugudelighed, vare i denne vittige Mands Øine en utvivlelig Sandhed. Besiælet af denne Tanke, en af de største, der nogensinde er opsteget i den menneskelige Forstand, foreslog han Genua, sit Fædreneland, at lægge en anden Halv-Verden under sit Herredømme. Foragtet af denne lille Republik, foragtet af Portugal, hvor han levede, endog af Engelland, som han burde have fundet villig til alle Søe-Entrepriser, henvendte han sig med sine Udsigter og Planer til Isabella.

Denne Fyrstindes Ministre ansaae i Begyndelsen en Mand, der vilde opdage en ny Verden, for en, der havde Syner. De behandlede ham længe med den haanende Stolthed, som almindelige Mennesker, naar de ere i høie Embeder, saa ofte vise Mænd af Genie. Colombus lod sig ikke afskrække af Vanskeligheder. Han havde, som alle de, der udkaste overordentlige Planer,

den Enthusiasme, der hærder dem mod Vankundighedens Domme, Stolthedens Foragt, Gierrighedens Usselheder og Ladhedens Opsættelser. Hans faste, ophøiede og modige Siæl, hans Klogskab og Snildhed bragte ham endelig til at seire over alle Hindringer. Man tilstod ham tre smaae Fartøier og 90 Mand. Med denne lille Eskadre, hvis Udredning ikke kostede 20,000 Rigsdaler, satte han Seil til den 3die August 1492, med Titel af Admiral og Statholder over de Øer og Lande, han kunde opdage, og kom til de Canariske Øer, hvor han havde foresat sig at tage Forfriskning.

4. Columbus anløber først Canarierne. Omstændelige Efterretninger om disse Øer.

Disse Øer, der ligge 500 Mile fra Spaniens Kyster og 100 fra Afrikas Fastland, ere 7 i Tallet. Oltiden kiendte dem under Navn af de lykkelige Øer. Det var paa den vestlige Kant af denne lille Øe-Samling, at den berømte Ptolomæus, der levede i det andet Aarhundrede af den kristelige Tidsregning, fastsatte den første Meridian, fra hvilken han beregnede alle de Steders Længder, hvis Geographiske Beliggenhed han bestemte. Efter en grundig Anmærkning af trende franske Astronomer, der 1778 have bekiendtgiort en meget underholdende og lærerig Efterretning om en Reise, der er giort 1771 og 1772, havde han kunnet vælge Alexandrien dertil. Men han var udentvivl bange for, at dersom han gav sit eget Land dette Fortrin, vilde han deri blive efterlignet af andre, og at der da vilde komme Forvirring af disse forskiellige Steder. Den Beslutning, denne Philosoph tog, at antage den for den første Meridian, der syntes at sætte den hele da bekiendte Verden Øster for den, blev almindelig bifaldet, almindelig fulgt i endeel Sekler. Det

er først i de nyere Tider, at endeel Nationer have til Ulempe sat deres Riges Hoved-Stad istedet for den.

Den Vane man var kommen i med at betiene sig af de lykkelige Øers Navn, afværgede dog ikke, at man jo tabte dem ganske af Syne. En eller anden Søefarende havde dog nok paa ny besøgt disse vantroe Lande, efterdi Hoffet i Rom gav 1344 Ludvig de la Corda, en af Castilliens Infanter, Eiendoms-Retten over dem. Haardnakken modstræbt af Hovedet for hans Familie havde denne Fyrste endnu ikke kunnet giøre noget Forsøg paa at føre sig denne besynderlige Gavmildhed til Nytte, da Bethencourt reiste fra Rochelle den 6te Maji 1402 og bemægtigede sig Lancerote to Maaneder derefter. Da det var ham umueligt at kunne udrette noget mere med de Midler, han endnu havde tilbage, bestemte denne Lykkefrister sig til at overdrage Kongen af Castillien Lands-Herligheden over alle de Erobringer, han kunde giøre. Med den Understøttelse, som denne Fyrste gav ham, angreb han Fortaventura 1404; Gomere 1405; Jern-Øen 1406. Canarie Palme, og Teneriff kom ikke under Aaget førend 1483 — 1492 — 1496. Denne Øe-Samling har siden efter altid, under Navn af de Canariske Øer, udgiort en Deel af det Spanske Monarkie, og er bleven bestyret efter Castillianske Love.

Canarierne have en Luft, der i Almindelighed er reen. Heden er stærk paa Kysterne, men paa noget høie Steder har Luften en behagelig Temperatur og alt for megen Kulde paa nogle Bierge, der ere bedækkede med Snee den største Deel af Aaret.

Baade den gamle og den nye Verdens Frugter og Dyr slaae alle eller næsten alle an paa disse Øers forskiellige Jordbund. Der høster man Olie, Silke, megen Orseille (et Slags Farve-Moos) og en temmelig stor Mængde Sukker, der er ringere end det Amerikanske. Det Korn, der avles, er som oftest tilstrækkelig til

Landets Forbrug, og uden at regne Drikkevarerne af mindre Beskaffenhed, beløber Udførselen af Viin sig aarlig til 10-12000 Piber Malvasier.

I Aaret 1768 talte Canarierne 155,166 Beboere, foruden 508 Geistlige, 922 Munke, 746 Nonner. Af Borgerne vare 29,800 indskrevne i Regimenter. Disse Milicer vare paa denne Tid intet, men siden efter har man øvet dem lidet, ligesom alle øvrige i de andre Spanske Kolonier.

Endskiønt Audiensen eller det øverste Justits-Kollegium er paa den Øe, der især deelesbed kaldes Canarie, bliver dog den fornemste i Øe-Samlingen anseet for at være Teneriffa, der er bekiendt for sine Vulkaner og et Bierg, som efter de sidste og beste Jagttagelser hæver sig til 1904 Favne over Havet. Den er den største og rigeste paa Gods og Mennesker; den er General-Kommandantens Boepæl og Sædet for Bestyrelsen. De der fare derpaa, som næsten alle ere Engellændere eller Amerikanere, sælge deres Varer i dens Havn St. Croix, og indtage ogsaa der deres Ladninger.

De Penge, som disse Handlende udgive der, blive sielden paa Øerne. Det er ikke Skatterne, der trække dem ud, fordi disse indskrænke sig til Tobaks-Monopolet og et Paalæg af 6 Prosent paa hvad der føres ud og hvad der føres ind — usle Indtægts-Kilder, der maae opsluges af Udgifterne paa Regieringen. Dersom Canarierne sende aarlig en 300,000 Rigsdaler og derover til Moderlandet, da er det for Overtroen med Cruciaden *; for den halve Løn, som de, der have faaet nogen Betiening, maa betale til Kronen det første Aar; for Lantse-Paalæget, der hele Riget over er sat istedet for den Forpligtelse, der i gamle Tider var paalagt den

* Et Slags Skat, som efter en pavelig Bulle maae betales for Tilladelsen til at nyde visse Spiser i Fasten.

høie Adel, at følge Kongen i Krig; for Trediedelen af Bispedømmenes Indtægter, som, i hvilken Verdens Deel det endog er, tilhører Regieringen; for Indkomsterne af Godser, som nogle Familier, der boe i Spanien, kunne have tillagt sig eller beholdt; og endelig for at betale hvad der sættes til af dem, som Uroelighed, Stolthed, eller Lyst til at forhverve sig Kundskaber bringe til at reise ud af deres Øe-Samling.

En saa betydelig Penge-Udførsel har holdt Canarierne i en bestandig Udmattelse. De skulde allerede være komne ud af den, dersom man havde ladet dem fredelig nyde den Frihed, som 1657 blev dem tilstaaet, at udrede aarlig til den anden Halvverden 5 Skibe, som vare ladede med en 1000 Tønder Korn og Handelsvarer. Til Uheld bragte de Hindringer, som Cadix lagde i Veien for denne Handel, den lidt efter lidt til, kun at bortsende et meget lidet Skib til Caraqve. Dette Tyrannie tager Ende og vi komme til at tale om dets Undergang, efter at vi have fulgt Colombus til den store Skueplads, hvor hans Snille og Mod skulde udvikle sig.

Den 6te September forlod han Gomere, hvor han havde ladet sine alt for spinkle Skibe kalfatre, og indtaget nyt Proviant. Her var det, han begyndte at vige af fra de Veie, der hidindtil vare blevne fulgte af de Søefarende, som havde seilet der for ham, og satte Seil til mod Vester for at kaste sig ind i et ubekiendt Ocean.

Snart begyndte hans Mandskab at blive forskrækket over det umaadelige Mellemrum af Havet, de havde lagt tilbage imellem sig og deres Fædreneland, og opgive Haabet om at finde, hvad de søgte. Det knurrede, og adskillige Gange blev det foreslaaet, at kaste Colombus i Søen og vende tilbage til Spanien. Admiralen forstilte sig det meste, der var ham mueligt; men da han saae Misfornøielsen nær ved at bryde løs, erklærede han

selv, at dersom man ikke om tre Dage opdagede Land, vilde han tage Veien tilbage til Europa. I nogen Tid havde han fundet Bund med Loddet, og af endeel Kiendetegn, som sielden slaae feil, sluttede han, at han ikke var langt fra Land.

5. Colombus's Ankomst til den nye Verden.

Det var i October-Maaned, den nye Verden blev opdaget. Colombus landede ved en af de Lucayeske Øer, som han kaldte St. Salvador, og som han tog i Besiddelse i Isabellas Navn. Ingen i Spanien faldt det paa den Tid ind, at der kunde være nogen Uretfærdighed i at bemægtige sig et Land, der ikke var beboet af Kristne.

Ved Synet af Skibene og af Mennesker, der vare saa forskiellige fra dem, bleve Øeboerne strax forskrækkede og toge Flugten. Spanierne holdte nogle tilbage, som de overvældede med Kiertegn og sendte tilbage med Foræringer. Mere behøvedes der ikke for at berolige hele Nationen.

Disse Folk kom uden Vaaben paa Strandbredden. Endeel af dem gik om Bord paa Skibene. De undersøgte alt med Forundring. Man anmærkede hos dem, at de vare troskyldige og muntre. De bragte Frugter, de toge Spanierne paa deres Skuldre, for at hielpe dem i Land. Beboerne paa Naboe-Øerne viste den samme Blidhed, de samme Sæder. Matroserne, som Colombus udsendte for at giøre Opdagelser, bleve høitidelig modtagne i alle Vaaninger. Mænd, Qvinder og Børn gik hen for at skaffe dem Levnets-Midler. Med den fineste Bomuld fyldte man de Hænge-Senge, hvori de laae.

Siig mig Læser! er det kultiverede Folk, der ere gaaede i Land hos vilde Folk, eller vilde hos kultiverede? Hvad siger det, at de ere nøgne, boe i Skove, leve i

Hytter, at de hverken have Lovbog, eller borgerlig eller criminal Ret, naar de ere blide, menneskekierlige, velgiørende, naar de have de Dyder, der karakterisere Mennesket. Ach! allevegne vilde man have nydt samme Modtagelse ved samme Fremgangsmaade. Lader os forglemme, dersom det er mueligt, eller rettere, lader os stedse mindes dette Opdagelsens Dieblik, denne første Sammenkomst imellem de tvende Verdener, for ret at afskye vores.

Det var Guld Spanierne søgte; de saae det. En deel Vilde bare Smykker af dette kostbare Metal, de gave deres nye Giester nogle deraf. Disse stødte sig mere over disse Folks Nøgenhed og Eenfoldighed, end de rørtes af deres Godhed. De forstode sig ikke paa det Natur-Stempel, de vare prægede med. Forundrede over at see kobberfarvede Mennesker uden Skiæg og uden Haar paa Kroppen ansaae de dem for ufuldstændige Dyr, som man allerede den Tid skulde have behandlet umenneskelig, dersom det ikke havde været dem magtpaaliggende, at faae omstændelig Underretning af dem, om hvad vigtigt der kunde være ved Naboe-Egnene, og i hvilket Land Guld-Minerne vare.

6. Spanierne anlægge deres første Etablissementer i Amerika paa St. Domingo. Disse Deboeres Sæder.

Efter at Colombus havde undersøgt nogle Øer af en maadelig Størrelse, landede han paa Norder-Kanten af en stor Øe, som Deboerne kaldte Hayti og han gav Navn af Espagnola. Nu heder den St. Domingo. Han blev ført derhen af nogle Vilde paa de andre Øer, som havde fulgt ham uden Mistroe, og som havde givet ham at forstaae, at denne store Øe var det Land, der

skaffede dem det Metal, som Spanierne vare saa gridske paa.

Øen Hayti, som er 200 Mile lang, 60 og paa nogle Steder 80 Mile bred, bliver tvert over dens hele Brede giennemskaaren fra Øst til Vest af en, for største Delen steil Bierg-Kiede, som indtager Midten af den. Man fandt den deelt mellem fem meget talrige Nationer, som levede i Fred. De havde Konger, som kaldtes Caciker, og som vare saa meget mere uindskrænkede, som de vare meget elskte. Disse Folkeslag vare hvidere, end de paa de andre Øer. De malede deres Legemer. Mændene vare ganske nøgne. Qvinderne bare et Slags Bomulds Skiørt, som ikke gik over Knæet. Pigerne vare nøgne som Mandfolkene. De levede af Mais, Rødder, Frugter og Muskinger. Maadelige, lette, hurtige, uden synderlig Styrke, havde de Modbydelighed for Arbeide. De levede uden Bekymring i en behagelig Ligegyldighed. Tiden fordrev de sig med at danse, spille og sove. De viste kun liden Forstand, eftersom Spanierne sige, og virkelig maatte Øeboere, der vare adskilte fra alle andre Folkeslag kun have liden Oplysning. De isolerede Selskaber faae den kun langsom og vanskelig; de blive ikke berigede med nogen af de Opdagelser, som Tid og Erfaring frembringer hos andre Nationer. Antallet af de Tilfælde, der lede til Underviisning, er mere indskrænket hos dem.

Det er Spanierne selv, som forsikre os, at disse Nationer vare menneskekierlige, uden Ondskab, uden Hævne-Lyst, næsten uden Lidenskaber. De vidste intet, men de havde ei heller Lyst til at lære noget. Denne Ligegyldighed og den Tillid, hvormed de betroede sig til Fremmede, bevise, at de vare lykkelige.

Deres Historie og deres Moral vare indbefattede i en Samling af Sange, som man lærte dem fra Barndommen af. De havde, ligesom alle Folkeslag, nogle

Fabler om Menneslægtens Oprindelse. Man veed kun lidet om deres Religion, hvilken de ikke vare meget hengivne, og det er rimeligt, at de i dette Stykke, som i saa mange andre ere blevne beførte af deres Banemænd. De paastode, at disse Øeboere, der vare saa blide, tilbade en Mængde onde Væsener. Man kan ikke troe det. De, der tilbede en ond Gud, have aldrig været gode. Men hvad kom deres Guder eller deres Gudsdyrkelse dem ved? Giorde de de nye ankomne noget Spørgsmaal om deres Religion? Blev deres Troe dem en Bevæggrund til Nysgierrighed, til at vise dem Had eller Foragt? Det var Europæeren, der opførte sig, som var han bleven veiledet af Øeboernes Dæmoner; det var Øeboeren, der opførte sig, som havde han adlydet Europæerens Guddom.

Ingen Lov hos dem fastsatte Antallet paa Hustruerne. Sædvanlig havde een iblant dem nogle Privilegier, nogle Udmærkelser, men uden at have nogen Myndighed over de andre. Det var den, Manden elskede meest og troede sig meest elsket af. Undertiden lod hun sig ved denne Egtefælles Død begrave tillige med ham. Hos dette Folk var det ikke nogen Skik, nogen Pligt eller noget Hæders-Værk. Det var hos Hustruen en Umuelighed at overleve det, som hendes Hierte havde kierest. Denne Frihed i Egteskab og Elskoven, der havde Hiemmel i Lovene og Sæderne, kaldte Spanierne Liderlighed, Ryggesløshed, Forbrydelse; og de gave Øeboernes foregivne Udsvævelser Skyld for Oprindelsen til en skammelig og ødelæggende Sygdom, som man i Almindelighed troer, at have været ubekiendt i Europa førend Amerikas Opdagelse.

Disse Øeboere havde ingen anden Vaaben end Buen og Pile af Træe, hvis Spidse var hærdet i Ilden og undertiden forsynet med skarpe Stene eller Fiske-Been. Spaniernes simple Klæder vare uigiennemtræn-

gelige Harnisker mod disse Pile, der bleve kastede med liden Behændighed. Disse Vaaben tillige med nogle smaae Køller eller rettere tykke Stokke, hvoraf Slagene sielden vare dødelige, giorde dette Folk ikke meget frygteligt.

Det bestod af forskiellige Klasser, hvoraf en anmassede sig et Slags Adelskab; men man kiender kun lidet til de Forretninger, der laae til denne Udmærkelse, og hvad der banede Veien dertil. Dette vankundige og vilde Folk havde ogsaa sine Koglere — Overtroens Børn eller Fædre.

Colombus forsømte intet af de Midler, som kunde giøre ham disse Oeboere hengivne; men han gav dem dog ogsaa at forstaae, at han uden at have Villie til at skade dem, dog havde Magt dertil. De overraskende Virkninger af hans Artillerie, hvorpaa han gav dem Prøver i deres Nærværelse, overbeviste dem om Rigtigheden af hvad han sagde. Spanierne forekom dem som Mennesker, der vare nedstegne fra Himmelen og de Foræringer, som de fik af dem, vare dem ikke blot Morskabs-Sager, men hellige Ting. Denne Vildfarelse var fordelagtig. Den blev ikke svækket ved nogen Svagheds eller Grusomheds Handling. Man gav disse Vilde røde Huer, Glas-Perler, Naale, Bielder; og de gave Guld og Levnets-Midler.

I denne Enigheds første Oieblikke udmærkede Colombus Stedet til et Etablissement, som han bestemte til Samlings-Punkt for alle de Anlæg, som han foresatte sig at udføre. Han byggede Forter Nativitè ved Hielp af Oeboerne, der arbeidede med Lystighed paa at smedde sig Lænker. Han efterlod 39 Castillaner deri, og efterat han havde undersøgt den største Deel af Oen, hidsede han Seil til Spanien.

Han ankom til Palos, en Havn i Andalusien, hvorfra han syv Maaneder tilforn var udreist. Han begav sig over Land til Barcellona, hvor Hoffet var.

Denne Reise var en Triumf. Adelen og Folket gik ham imøde og fulgte ham hobeviis til Ferdinands og Isabellas Fødder. Han forestillede dem Heboere, der frivillig vare fulgte med ham. Han lod frembære Guld-Stykker, Fugle, Bomuld, mange Sieldenheder, som Nyeheden giorde kostbare. Denne Mængde af fremmede Ting, der bleve udsatte til Skue for en Nation, hvis Forfængelighed og Indbildningskraft overdriver alt, lod den see en uudtømmelig Rigdoms-Kilde, som for bestandig skulde flyde i dens Skiød: Enthusiasmen fandt Indgang endog hos de fyrstelige Personer. I den offentlige Audience, som de gave Columbus, lode de ham bedække sig og sætte sig som en Grand d'Espagne. Han fortalte dem sin Reise. De overøste ham med Smigrerier, Lovtaler og Æresbeviisninger, og strax derpaa reiste han bort igien med 17 Skibe, for at giøre nye Opdagelser og stifte Kolonier.

Ved sin Ankomst til St. Domingo med 1500 Mand Soldater, Haandværkere, Missionærer, Europæiske Korn-Sorter, Frugter og Huusdyr, som manglede den nye Verden, fandt Colombus, at man havde nedrevet hans Fæstning og dræbt alle Spanierne. Denne Ulykke havde de paadraget sig ved deres Overmod, deres Ryggesløshed og deres Tyrannie. Colombus tvivlede ikke derpaa efter de Oplysninger, han lod sig give derover, og han var saa heldig at overbevise dem, der besadde mindre Sindighed end han, at en god Politik fordrede, at man opsatte Hævnen til en anden Tid. En Fæstning, der blev hædret med Isabellas Navn, blev bygt paa Havets Bredder, og Fæstningen St. Thomas paa Cibaos Bierge, hvor Heboerne samlede i Strømme den største Deel af det Guld, de brugte til deres Prydelse, og hvor Erobrerne foresatte sig at aabne Minerne.

Medens man havde været i Færd med dette Arbeide, vare de Levnetsmidler, man havde bragt med sig

fra Europa, enten fortærede eller fordærvede af Klimaets Hede og Fugtighed, og de faa Avlsmænd, der vare blevne udsendte for at opdyrke nye i Lande, hvor Vexten er saa hurtig, vare for største Delen enten døde eller blevne syge. Krigsfolkene, som man opfordrede til at gaae i deres Sted, undsloge sig for et Arbeide, som skulde giøre dem deres Underholdning sikker. Ladhed begyndte at være Hæder i Spanien. Intet at bestille var at leve som Adelsmand, og i et Land, hvor den ringeste Soldat saae sig som Herre, vilde han leve paa adelig Fod. Man maatte tage sin Tilflugt til Landets Indfødte, som da de dyrkede kun lidet, vare de ikke i Stand til at føde Fremmede, der, skiønt de vare de maadeligste i den gamle Verden, forbrugte dog hver især, hvad der vilde have været tilstrækkeligt til en heel Deel Indianere. Disse ulykkelige leverede hvad de havde og der fordredes mere. Der æskede uophørlig Føde og Guld. Disse ulykkelige bleve endelig kiede af at dyrke Jorden, at jage, fiske og grave i Minerne for de umættelige Spanier. Alle Cacikerne, undtagen Guacanaharis, der først havde modtaget Spanierne i sine Stater, besluttede at forene deres Kræfter: for at bryde et Aag, som blev dem hver Dag mere utaaleligt; og fra den Tid saae man ikke andet i dem end Forrædere og oprørske Slaver, hvis Blod man var berettiget til at udøse.

7. Grusomheder, som begaaes af Erobrerne paa St. Domingo. Hvad de føde af sig.

Colombus afbrød sine Opdagelser i deres Løb, for at forebygge eller afvende denne uventede Fare. Endskiønt Nød og Klima og Liderlighed havde styrtet de to Trediedele af hans Folk i Graven; endskiønt Sygdomme forhindrede endeel af dem, der havde undgaaet disse gysselige Plager, fra at forene sig med ham; endskiønt

han kunde kun føre 200 Infanterister og 20 Ryttere mod Fienden, saa var denne overordentlige Mand dog ikke bange for paa Vega-Reals Sletter 1495 at angribe en Armee, som Historie-Skriverne i Almindelighed have ansat til 100,000 Stridsmænd. Den fornemmeste Forsigtighed, man brugte, var at angribe dem om Natten.

De ulykkelige Øeboere vare overvundne, førend de kom til at stride. De betragtede Spanierne som Væsener af en høiere Natur. De Europæiske Vaaben havde forøget deres Forundring, deres Ærefrygt, deres Angst. Ved Synet af Hestene vare de fornemmelig blevne forskrækkede. Mange af dem vare eenfoldige nok til at troe, at Manden og Hesten vare kun eet Dyr eller en Gud. Dersom dette Indtryk af Skræk ikke havde betaget dem deres Mod, kunde de dog kun have giort en svag Modstand. Kanon-Ilden, Pikkerne, en for dem ukiendt Disciplin, vilde let have adspredet dem. De toge Flugten til alle Sider. For at straffe dem for det, som man kaldte Oprør, blev enhver Indianer over 14 Aar tvungen til at betale en Skat i Guld eller Bomuld efter den Egn, hvor han boede.

Dette haarde Paalæg, der krævede et vedholdende Arbeide, ansaaes for den største Ulykke af et Folk, som ikke var vant til at være sysselsat. Begierlighed efter at frie sig fra sine Undertrykkere blev dets eneste Lidenskab. Da det ikke længere kunde giøre sig Haab om at faae det tilbagetrængt paa hiin Side Havet med Magten, fandt det 1496 paa, at tvinge det dertil ved Hungeren. I denne Hensigt saaede det ikke mere Maïs; det oprykkede de Manioks-Rødder, der allerede vare plantede og det flygtede til de goldeste og steileste Klipper.

Sielden gaae fortvivlede Beslutninger lykkelig af. Den, som Indianerne her toge: blev dem yderst fordærvelig. Hvad en raae og utatnemlig Natur gav dem

kunde ikke skaffe dem den Underholdning, som de ubetænksomme havde ventet sig, og deres Fristed, hvor vanskeligt det end var at komme til, kunde ikke unddrage dem fra, at blive forfulgte af en opbragt Tyran, der aldeles berøvet alle Hielpe-Kilder paa Stedet, fik af en Hændelse nogle Levnets-Midler fra Moderlandet. Rasenheden gik saavidt, at man afrettede Hunde til at opspore de ulykkelige Indianere og æde dem. Man saae dem, der giorde det Løfte, at de dagligen vilde dræbe 12 Indianere til Ære for de 12 Apostle. De ombragte Trediedelen af disse Nationer. Man paastaar, at ved deres Ankomst havde Øen en Million Beboere. Alle Kiendemærker stadfæste, at dette Antal ikke er overdrevet, og unegteligt er det, at Folkemængden var betydelig.

Hvad der var undkommet fra Elendigheden, Strabadsen, Skrækken og Sværdet, blev tvunget til at overgive sig paa Seierherrens Naade, der betiente sig af sin Fordeel med saa megen større Strænghed, som den ikke blev holdt i Tømme ved Colombus's Nærværelse. Medens han var borte, bragte Misforstaaelse, Had og Oprørs-Aand Uenighed i Kolonien, som han havde efterladt under sin Broders Befaling. Hoved-Sædets Forflyttelse fra Nord til Syd fra Isabella til St. Domingo kunde nok tiene til Paaskud for nogle Besværinger; men Stridighederne havde dog deres fornemmeste Grund i Lidenskaberne, der brusede op under en brændende Himmelegn, og bleve kun alt for lidet holdte i Tømme af en slet befæstet Myndighed. Man adlød ikke Broderen, Colombus's Repræsentant, uden naar der var en Cacik at støde fra Tronen, en Bye at plyndre eller ødelægge, Nationer at udrydde. Neppe havde disse vilde Krigere myrdet nogle Ulykkelige og bemægtiget sig deres Skatte, førend Forstyrrelsen begyndte paa ny. Lyst til Uafhængighed, Uligeligheden i Byttets Deling bragte Splid imellem disse gierrige Mennesker.

Befaling blev ikke længere hørt, og de Undergivne rettede sig ikke mere efter deres Foresatte, end deres Foresatte efter Lovene. Det kom saavidt, at man førte aabenbar Krig mod hinanden.

Medens disse Uroligheder stode paa, var Admiralen i Spanien. Han var taget derover, for at tilintetgiøre de Beskyldninger, som man uophørlig gientog imod ham. Beretning om det Store, han havde giort, Forklaring over det Nyttige, han havde foresat sig at udføre, tilbagevandt ham temmelig let Isabellas Tillid. Selv Ferdinand forsonede sig lidt med de lange Reiser. Man udkastede Planen til en regelmessig Regiering, som der strax skulde giøres Forsøg med paa St. Domingo, og siden efter blive fulgt med de Forandringer, hvori Erfaringen kunde vise Nødvendigheden i de forskiellige Etablissementer, som Tid efter anden maatte opstaae i den anden Halvverden. Folk, der vare duelige til at drive Minerne, bleve valgte med megen Omhyggelighed, og Stats-Kassen paatog sig at lønne og underholde dem i endeel Aar.

Nationen tænkte anderledes end dens Fyrster. Tiden, som medbringer det Overlæg, der følger paa Enthusiasmen, havde fordrevet al den Forhippelse, hvormed man i Begyndelsen havde udmærket sig, for at begive sig til den nye Verden. Gemytterne kunde man ikke bringe i Hede igien ved det, man bekiendtgiorde om dens Rigdomme, ikke engang ved Synet af det Guld, som kom derfra. Den gule Farve, som alle de havde, der vare komne tilbage derfra; de gruelige og foragtelige Sygdomme, hvormed de fleste vare plagede; hvad man fortalte om det slette Klima, om Mængden af dem, som der vare omkomne, om den Hungersnød, man der maatte udstaae; Modbydeligheden for at adlyde en Fremmed, hvis Strænghed man lastede; maaskee endog Frygt for at bidrage til hans Æres Forøgelse;

alle disse Aarsager havde frembragt en uovervindelig Afskye for St. Domingo hos den Castillanske Krones Undersaatter, hvilke vare de eneste Spanier, som det til 1593 var tilladt at reise derhen.

Dog maatte der Kolonister til. Admiralen foreslog, at man skulde tage dem i Fængslerne; blant Forbryderne; at unddrage de største Misdædere fra Døden og Skiendselen for at lade dem tiene til at udvide deres Fædernelands Magt, hvis Afskum og Plage de vare. Dette Forslag skulde havt mindre Uleiligheder for Kolonier, der allerede vare grundfæstede, hvor Lovens Kraft og Sædernes Reenhed havde kunnet standse eller hemme nogle balstyrige eller fordærvede Undersaatters Ryggesløshed. Nye Stater maae have andre Stiftere end Røvere. Amerika vil aldrig blive renset for den Suurdei og det Afskum, der kom ind i Massen af de første Folke-Stammer, som Europa satte derpaa. Colombus fik snart en sørgelig Erfaring af det slette Raad, han havde givet.

Dersom denne dristige Søemand havde blot bragt hverdags Mennesker med sig, kunde han paa Overfarten have bibragt dem, om ikke ophøiede Grundsætninger, saa dog Følelse af Velanstændighed. Da de ved deres Ankomst udgiorde det største Antal, kunde de have givet Exempler paa Maadehold og Lydighed, som man havde været tvunget til, maaskee endog havde giort sig en Fornøielse af at følge. Denne Overeensstemmelse skulde have frembragt de beste Virkninger og givet Kolonien Fasthed. Indianerne skulde være blevet bedre behandlede, Minerne bedre drevne, Skatterne bedre betalte. Opmuntret ved denne Fremgang til større Anstrængelser skulde Fædrenelandet have anlagt nye Etablissementer, som skulde have forøget Spaniens Hæder Rigdom og Magt. Faa Aar maatte have frembragt

disse store Begivenheder. Et uoverlagt Indfald forDærvede alt.

De Forbrydere, der fulgte med Colombus, udgiorde i Forening med de Røvere, som plagede St. Domingo, et af de meest udartede Folk, som Jorden nogensinde har baaret. Ved at slaae sig sammen, sattes de i Stand til med Frækhed at trodse Myndigheden, og Umueligheden i at tvinge dem, giorde, at man tog sin Tilflugt til at ville vinde dem ved forskiellige Midler. Forgiæves forsøgte man det med nogle. Endelig faldt man 1499 paa, til de Godser, som enhver Spanier fik, at binde et meer eller mindre betydeligt Antal Beboere, som maatte opofre al deres Tid og al deres Slid til Herrer, der hverken havde Følelse af Menneskelighed, eller Forstand til at see ind i Tiden. Denne Svagheds-Handling satte Kolonien igien i en tilsyneladende Rolighed, men uden at forskaffe Admiralen deres Hengivenhed, som havde Fordeel derved. De Klager, der opvaktes imod ham, bleve endog mere vedholdende, mere heftige, mere understøttede og mere hørte, end de hidtil havde været.

Denne overordentlige Mand kiøbte den Berømmelse meget dyrt, som hans Genie og møisommelige Arbeide havde forhvervet ham. Hans Liv var en idelig Kontrast af hvad der hæver og hvad der ydmyger Erobrernes Hierte. Altid en Vold for Privates Sammenrottelser, Bagvaskelser og Utaknemlighed maatte han desuden udholde et stolt og stormfuldt Hofs Luner, som snart belønnede og snart tugtede ham, snart tvang ham til ydmygende Forsvar, snart skienkede ham igien sin Fortrolighed.

Det Spanske Ministerium var saa aldeles indtaget imod Ophavsmanden til den største Opdagelse man nogensinde har giort, at man sendte en Voldgiftsmand til den nye Verden, for at dømme Colombus og hans

Soldater imellem. Bovadilla, den hovmodigste, den egennyttigste, den uretfærdigste, den hidsigste af alle dem, der vare gangne over til Amerika, ankommer i Aaret 1500 til St. Domingo, fratager Admiralen sine Eiendomme, sin Rang, sit Embede og sender ham bunden i Lænker til Europa. Den offentlige Uvillie forkynder Fyrsterne, at hele Verden venter uden Opsættelse en saa fræk Misgiernings Afstraffelse og Erstatning for en saa grov Fornærmelse. For at forene Velanstændighed med deres Fordom tilbagekalde Isabella og Ferdinand med virkelig eller forstilt Uvillie den Betient, der saa grusomt havde misbrugt den Magt, de havde betroet ham; men de indsætte ikke det beklagelige Offer for hans ubegribelige Forbrydelse i hans Embede igien. Hellere end at forsmægte i Lediggang, hellere end at leve i en ydmygende Forfatning bestemmer Colombus sig til at giøre som Avanturier en fierde Reise til de Lande, som man næsten kunde sige, at han havde skabt. Efter denne nye Bestræbelse, som det ikke lykkedes enten Menneskers Ondskab eller Elementernes Luner at giøre frugtesløs, endte han 1506 i Valadolid en glimrende Bane, som Isabellas nyelige Død havde betaget ham alt Haab om, nogensinde at see lykkelig. Endskiønt han var kun 59 Aar, vare dog hans physiske Kræfter meget svækkede, men hans moralske Evner havde intet tabt af deres Styrke.

Dette blev da denne besynderlige Mands Endeligt, der havde sat Europa i Forundring ved at lægge en fierde Deel til Jorden, eller rettere en halv Verden til denne saa længe ødelagte og saa lidet bekiendte Klode. Den offentlige Erkiendtlighed burde have givet denne fremmede Halv-Kugle Navn af den dristige Søemand, der først havde trængt sig frem dertil. Det var den mindste Hæder, man skyldte hans Minde. Men enten det var Misundelse eller Uagtsomhed, eller Spøg af

Lykken, der ogsaa raader for Berømmelsen, skede det ikke saaledes. Denne Ære var Florentineren Amerigo Vespucci forbeholden, endskiønt han ikke giorde andet, end fulgte en Mands Fodspor, hvis Navn bør staae de større ved Siden. Saaledes blev det første Øieblik, da America blev bekiendt for den øvrige Verden, udmærket ved en Uretfærdighed, der var et sørgeligt Varsel for alle de øvrige, som dette ulykkelige Land skulde blive Skueplads for.

Dets Ulykker havde begyndt med dets Opdagelse. Sin Menneskelighed og sin Oplysning uagtet, havde Columbus selv forøget dem ved at binde Amerikanerne til de Marker, som han uddeelte blant sine Soldater. Hvad han havde tilladt sig, for at komme ud af den Forlegenhed, hvori han bragtes af en sielden afbrudt Insubordination, det fortsatte og udvidede Bovadille i den Hensigt, at giøre sig yndet. Ovando, der kom i hans Sted, brød alle disse Baand, efter den Befaling, han dertil havde faaet. Rolighed blev da det første, svage Skabninger gave sig til at nyde, som Voldsomhed havde fordømt til et Slid, hvilket de med deres Nærings-Midler, deres Legems-Beskaffenhed og deres Vaner ikke kunde udholde. De dreve ledige omkring, eller sadde hen paa Huk, uden at foretage sig noget. Følgen af denne Uvirksomhed blev en Hungersnød, der blev ødelæggende for dem og deres Undertrykkere. Ved Mildhed, kloge Indretninger og megen Taalmodighed havde det været muligt at frembringe lykkelige Forandringer. Disse seent virkende og milde Midler passede sig ikke med Erobrere, der vare forhippede paa at erhverve, forhippede paa at nyde. Med den Heftighed, der er uadskillelig fra store Fordele, forlangte de, at alle Indianerne maatte blive dem tildeelte for at bruges til at drive Minerne, avle Korn og forrette adskilligt, som man kunde agte dem duelige til. Religion og Politik vare de

tvende Sløer, hvormed man skiulte det udsvævende i denne umenneskelige Plan. Saalænge, sagdes der, man vil lade disse Barbarer have frie Øvelse af deres Overtroe, ville de aldrig antage Kristendommen, og bestandig ville de nære Oprørs-Aanden iblant sig, med mindre deres Adspredelse sætter dem ud af Stand til at foretage noget. Efter en heel Deel Undersøgelser bestemte Hoffet sig for en Indretning, der er saa stridende mod alle gode Grundsætninger; hele Øen blev inddeelt i en Mængde Distrikter. Enhver Spanier, uden Forskiel paa Castillaner eller Arragonier, fik et større eller mindre, eftersom han havde Rang, stod i Yndest, eller var af Fødsel til. De Indianere, som man bandt til dem, bleve fra dette Øieblik Slaver, der skyldte deres Herrer deres Sveed og Blod. Denne gruelige Indretning blev siden efter fulgt i alle de Etablissementer, der bleve anlagte i den nye Verden.

Paa denne Indretning fulgte nogle Bevægelser, men de bleve enten standsede ved Troløsheder, eller qvalte i Blod. Da Trældommen var bleven uforstyrrelig grundfæstet, gave Minerne et stadigere Produkt. Kronen fik i Begyndelsen det halve deraf. Den nedsatte det siden efter til en Trediedeel og blev endelig nød til at indskrænke den til den femte Deel.

De Skatte, der kom fra St. Domingo ophidsede Begierligheden endog hos dem, som ikke vilde gaae over Søen. De Store, Yndlingerne og Pladsmændene fik Besiddelser af det Slags, der forskaffede Rigdomme uden Arbeide. De lode dem bestyre af Betiente, som med at forøge deres Kommittenteres Formue, havde deres egen Lykke at giøre. Man saae da — hvad der ikke syntes muligt — Grusomheden tage til. Fem Aar efter denne barbariske Indretning befandtes 60,000 Amerikanske Familier at være bragte ned til 14,000.

Man maatte tage til Fastlandet og Naboe-Øerne for at opsøge andre Vilde til at sætte i deres Sted.

De bleve koblede til hinanden som Bester. Med vældige Slag bragte man dem til at reise sig igien, som sank under deres Byrder. Der var ingen Forbindelse imellem Kiønnene uden i Smug. Mændene omkom i Minerne, Qvinderne paa Marken, som de dyrkede med deres svage Hænder. En usund og utilstrækkelig Føde affræftede tilfulde de Legemer, der allerede vare udtrællede af Arbeide. Melken tørredes bort i Mødrenes Bryster. De opgave Aanden af Hunger og Udmattelse, trykkende deres døde eller døende Børn til deres udtørrede Bryster. Fædrene toge Forgift. Nogle hængte sig paa Træerne, efter at de havde hængt deres Hustruer og deres Børn. Deres Stamme er ikke mere til. Her maae jeg standse lidet. Mine Øine løbe over af Taarer; jeg seer ikke, hvad jeg skriver.

8. Seiladser, som giøre Spanierne bekiendte med Mexiko.

Førend disse Skræk-Scener havde ganske ødelagt de første Egne, som Spanierne havde besøgt i den nye Verden, havde nogle Lykkefristere af denne Nation anlagt nogle mindre betydelige Etablissementer paa Jamaika, Porto-Rico, og Cuba. Velasqves, der havde stiftet den sidste, ønskede, at hans Kolonie maatte dele Fordelen ved at giøre Opdagelser paa Fastlandet med Kolonien paa St. Domingo, og de fleste af dem, som en driftig og umættelig Gierrighed havde bragt til hans Øe, fandt han meget got stemte til at understøtte hans Planer. Den 8de Februarii 1517 indskibede sig 110 af dem paa 3 smaae Skibe til St. Jago; seilede mod Vester, gik af og til i Land paa Yucatan og Campeche; bleve modtagne som Fiender paa begge Kyster; omkom

i Mængde under de Slag, man bibragte dem, og kom i den største Uorden tilbage i den Havn, hvorfra de nogle Maaneder forhen vare afreiste med saa smigrende Forhaabninger. Deres Tilbagekomst blev udmærket ved Anførerens Cordovas Endeligt, der døde af sine Saar.

Til denne Tid havde den anden Halvverden ikke viist Spanierne andet end Vilde, der vare nøgne, omvankende, uden Vindskibelighed og uden Regiering. For første Gang fik man Folk at see, der boede i Huse, gik i Klæder, vare dannede til Nationer og saa vidt i Konster, at de kunde giøre Vaser af kostbare Metaller.

Denne Opdagelse kunde vække Frygt for nye Farer, men den viste dem ogsaa det tillokkende i et rigere Bytte, og 240 Spanier styrtede sig i 4 Skibe, som Koloniens Formand bevæbnede paa sin Bekostning. De begyndte med at forvisse sig om det, de Eventyrere, som havde været der for dem, havde bekiendtgiort; derpaa dreve de deres Seilads til Floden Panuco, og syntes allevegne at mærke endnu mere afgiørende Kiendetegn til Kultur. Ofte gik de i Land, undertiden angreb man dem meget heftig, og undertiden modtog man dem med en Ærbodighed, der nærmede sig til Tilbedelse. Ved et par Leiligheder kunde de tiltuske sig noget af den nye Verdens Guld for den gamle Verdens Ubetydeligheder. De virksomste iblandt dem meente, at man burde anlægge et Etablissement i disse skiønne Egne. Men deres Kommandant Grizalva, som, skiønt driftig og uforfærdet, dog ikke havde Helte-Mod, ansaae sig ikke stærk nok til et saa vigtigt Foretagende. Han tog Veien tilbage til Cuba, hvor han aflagde en meer eller mindre overdreven Beretning om alt, hvad han havde seet, alt hvad han havde kunnet faae at vide om Keiserdømmet Mexiko.

Dette vidtløftige og rige Lands Erobring blev strax besluttet af Velasqves. Valget af den Mand,

han skulde betiene sig af som Redskab til at fuldføre den, sysselsatte ham længere. Han frygtede ligesaa meget for, at betroe det til en Mand, der kunde mangle de uundgaaelig nødvendige Egenskaber til at give det et lykkeligt Udfald; som til en, der havde formegen Stolthed til at lade ham have Æren derfor. Hans Fortrolige bestemme ham endelig for Ferdinand Cortes — den af hans Officerer, som i sine Talenter havde det stærkeste Kald til at udføre dette Anlæg, men som tillige var mindst skikket til at opfylde hans personlige Hensigter. Den Virksomhed, den Siæls-Opløftelse og Dristighed, som den nye Anfører viser i Forberedelserne til den nye Expedition, hvis Vanskeligheder han forudseer og vil bortrydde, vække allehaande Bekymringer hos en af Naturen alt for mistænkelig Gouverneur. Man seer ham først lønlig og siden aabenbar i Arbeide med Plan til at gienkalde det vigtige Ærende, som han bebreider sig selv, at han alt for ubetænksom har betroet ham. Forsildige Fortrydelse! Førend de Anstalter ere bragte i Stand, som vare udfundne til at holde Flaaden tilbage, der bestod af 11 smaae Skibe, har den sat Seil til den 10de Februarii 1519 med 109 Matroser, 508 Soldater, 16 Heste, 13 Musketter, 32 Armbøsser, en Mængde Kaarder og Pikker, 4 Sexpundiger og 10 Feldtstykker.

Hvor ubetydelige disse Angrebs-Midler end vare, vare de dog ikke leverede af Regieringen, som kun lagde sit Navn til de Forsøg, man giorde, for at opdage nye Lande, og anlægge nye Etablissementer. Alt udførtes paa Privates Bekostning. De ødelagde sig, dersom de vare uhældige; gik deres Foretagender lykkelig af, blev dog Moderlandets Regiering altid udvidet. Gierningen vaktes fornemlig af Guld-Tørsten og Ridder-Aanden, som herskede endnu. Disse tvende Sporer hidsede Folk af Selskabets første og sidste Klasser, Rovere,

som kun tørstede efter Rov, ophøiede Siæle, som indbildte sig, at de gik efter Æren, til at løbe paa een Tid til den nye Verden. Dette er Aarsagen, hvorfor disse første Erobreres Spor bleve udmærkede med saa mange Forbrydelser og saa mange overordentlige Bedrifter; dette er Aarsagen, hvorfor deres Graadighed var slugen, deres Diærvhed saa kiempemessig.

Denne dobbelte Tørst, saavel efter Rigdom som efter Berømmelse, syntes at sætte Cortes i Aande. I det han begiver sig til sin Bestemmelse, angriber han Indianerne i Tabasco, slaaer deres Tropper endeel Gange, nøder dem til at bede om Fred, modtager deres Hylding, lader dem give sig Levnets Midler, nogle Bomuldstøier og 20 Fruentimre, som følge ham med Glæde. Til denne Hengivenhed var der en alt for gyldig Grund.

I Amerika vare Mandfolkene i Almindelighed hengivne til den skiændige Udsvævelse, der støder an mod Naturen og forvender den dyriske Drift. Denne Fordærvelse har man villet udlede fra en physisk Svaghed, som dog snarere maatte afdrage derfra end lede dertil. Grunden dertil maae nok søges i Klimaets Hede, i Foragt for det svage Kion; i Ækkelheden ved at formere sig i en Dames Arme, der er udslæbt af Slid; i Lystens Foranderlighed; i den Underlighed, som i alle Ting driver Mennesket til at søge sig Nydelser, der ere mindre almindelige; i en Higen efter et Slags Vellyst, som det er lettere, at giøre sig et Begreb om, end anstændigt at forklare. Førte desuden ikke disse Jagter, der undertiden i hele Maaneder skilte Manden fra Qvinden, Manden til at nærme sig Manden? Det øvrige er intet andet end Følgen af en almindelig og volosom Lidenskab, der endog i kultiverede Lande træder Ære, Dyd, Anstændighed, Redelighed, Slægtskab, Patriotisme under Fødder; uden at regne,

at der gives Handlinger, hvortil de kultiverede Nationer have med Grund bundet moralske Begreber, der ere ganske og aldeles fremmede for de Vilde.

Men hvorledes dette end har sig, saa bragte Europæernes Ankomst en ny Dag til at skinne i de Amerikanske Fruentimres Øine. Man saae dem styrte sig uden mindste Tilbageholdenhed i disse kaade Udlændingers Arme, der havde tillagt sig Tiger-Hierter, og hvis gierrige Hænder dryppede af Blod. Medens de ulykkelige Levninger af disse vilde Nationer søgte at sætte umaadelige Ørkener imellem sig og det Sværd, der forfulgte dem, traadde de hidtil formeget tilsidesatte Fruentimre dristigen paa deres myrdede Børns og Egtefællers Liig, for at søge deres Mordere endog i deres egen Leir, og der dele med dem Henrykkelserne af den Brynde, der fortærede dem. Blant de Aarsager, der bidrage til at erobre den nye Verden, maa man regne denne de Amerikanske Fruentimres rasende Tilbøilighed til Spanierne. Det var dem, der i Almindelighed tiente dem til Veivisere, der ofte forskaffede dem Levnets-Midler og undertiden opdagede dem Sammensværgelser.

Den berømteste af disse Damer blev kaldet Marina. Skiønt Datter af en temmelig mægtig Cacik blev hun ved besynderlige Begivenheder Slavinde hos Mexikanerne fra hendes første Barndom. Nye Hendelser havde bragt hende til Tabasco førend Europæernes Ankomst. Slagne af hendes Skabning og hendes Yndigheder udmærkede de hende. Deres General skienkede hende sit Hierte og opvakte en meget heftig Lidenskab hos hende. I deres ømme Omgiengelser lærte hun snart Castillansk. Cortes erkiendte paa sin Side sin Elskerindes store Forstand og kiekke Karakter, og giorde hende ikke allene til sin Tolk, men ogsaa til sit Raad. Efter alle Historie-Skriveres Tilstaaelse havde hun en

fortrinlig Indflydelse paa alt, hvad man foretog sig mod Mexiko.

9. Spanierne lande i Mexiko. Deres første Trefninger holde de mod Republiken Tlaskala.

Dette Rige stod under Montezuma, da Spanierne landede deri. Fyrsten blev strax underrettet om disse Fremmedes Ankomst. I dette vidtløftige Rige blev Hoffet ved Løbere, som vare ansatte et Stykke fra hinanden, hurtigen underrettet om alt hvad der gik for sig i de længst bortliggende Provindser. De Efterretninger, de affendte, bestode i Bomulds-Lærreder, hvorpaa der vare forestillede de forskiellige Omstændigheder ved de Anliggender, der fortiente Regieringens Opmærksomhed. Mellem Figurerne vare anbragte hieroglyphiske Karakterer, som erstattede hvad Maler-Konsten ikke havde kunnet udtrykke.

Man burde vente sig, at en Fyrste, hvis Tapperhed havde ophøiet ham paa Tronen, hvis Erobringer havde udvidet Rigets Grændser, og som havde talrige og krigvante Armeer, vilde lade angribe, eller selv angribe en Haandfuld Lykkefristere, der turde forurolige hans Rige med deres Plyndringer. Det blev ikke saaledes; og Spanierne, der altid blive uovervindeligen drevne til det vidunderlige, søgte i et Mirakel Forklaringen paa en Adfærd, der var saa øiensynligen stridende med Monarkens Karakter og passede sig saa lidet med de Omstændigheder, hvori de befandt sig. Denne overtroiske Nations Historieskrivere ere ikke bange for at bekiendtgiøre for hele Verdens Aasyn, at kort forend den nye Verdens Opdagelse havde man forkyndet Mexikanerne, at der om føie Tid vilde fra Øst-Kanten komme et uovervindeligt Folk, som paa en stedse gyselig

Maade skulde hævne Guderne, der vare opbragte over de grueligste Forbrydelser, den især, som Naturen forkaster med største Væmmelse; og at denne ulykkelige Forudsigelse var det eneste, der havde bundet Montezumas Talenter. I dette Bedragerie troede de at finde en dobbelt Fordeel, baade at kunne retfærdiggiøre deres Anmasselser og giøre Himmelen deelagtig i deres Grusomheder. Saa grovt et Digt fandt længe Tilhængere i begge Halvverdenerne, og denne Forblindelse er ikke saa forunderlig, som man kunde troe. Nogle Betragtninger ville kunne udvikle Aarsagerne dertil.

Gamle Revolutioner have, man veed ikke — naar — omrystet Jorden; og Astronomien viser os Muligheden i disse Katastropher, hvorpaa Verdens physiske og moralske Historie giver os en utallig Mængde uimodsigelige Beviser. En Mængde Kometer bevæge sig i allehaande Strøg omkring Solen. Langt fra, at de Baner, hvori de bevæge sig, ere uforanderlige, blive de mærkeligen forandrede ved Planeternes Indvirkning. En heel Deel af disse store Kloder have taget deres Gang tæt ved Jorden og kunne have stødt paa den. Vel har denne Begivenhed kun liden Sandsynlighed i et Aars eller endog et Aarhundredes Forløb; men Rimeligheden deri tager saaledes til ved Mængden af de Revolutioner, der ere foregaaede paa Jorden, at man kan næsten forsikre, at denne Planet ikke altid har undgaaet Stødet af de forskiellige Kometer, som have giennemskaaret dens Bane.

Dette Sammenstød maa have foranlediget usigelige Ødelæggelser paa Klodens Overflade; Omdreinings-Axelen faaet et andet Strøg; Havene forladt deres gamle Leie, for at styrte sig mod den ny Æqvator; den største Deel af Dyrene være druknede i Oversvømmelsen, eller omkomne ved det voldsomme Stød, Jorden har faaet af Kometen; hele Arter være blevne tilintetgiorte.

Disse ere de Ulykker, som en Komets Paastødning har maattet frembringe.

Foruden denne almindelige Aarsag til Ødelæggelser maa Jordskiælv, Vulkaner og tusinde andre ubekiendte Aarsager, der virke i Klodens Inderste og paa dens Overflade, have forandret det Forhold, hvori dens Dele stode til hinanden, og som en nødvendig Følge deraf Standpunktet for dens Omdreinings-Poler. Havets Vande, der ved disse Forandringer ere komne ud af deres Sted, maae have forladt et Land for at bedække et andet og saaledes foraarsaget disse Oversvømmelser, disse Vand-Floder, som den ene efter den anden have overgaaet Jorden, og allevegne efterladt sig synlige Mindesmærker paa Ruin og Ødelæggelse, og dybe Spor af deres Forstyrrelser i Menneskenes Erindring.

Denne idelige Kamp af det ene Element med det andet, af Jorden, som opsluger en Deel af Oceanet i dens indvendige Huulheder, og Havet, der afgnaver og bortfører store Stykker af Jorden i dets Afgrunde; denne evige Strid imellem tvende, som det synes, uforandrelige og dog uadskillelige Elementer sætter Jordens Beboere i en kiendelig Fare og levende Bekymringer for deres Skiebne. Den uudslettelige Erindring af de Forandringer, der ere skete, opvækker naturligviis Frygt for kommende Forandringer. Derfra disse almindelig udbredte Fortællinger om forhen værende Vand-Floder, og denne Forventning af Jordens Brand. Jordskiælvene, der foraarsages af Oversvømmelser og Vulkaner, som disse Stød atter frembringe; disse voldsomme Kriser, hvorfra ingen Verdens Deel kan være fritagen, opvække og vedligeholde Skrækken blant Menneskene. Man finder denne Gysen udbredet og helliget i alle overtroiske Sagn. Denne Frygt er mere levende i de Lande, hvor Mærkerne paa disse Klodens Revolutioner ere kiendeligere og nyere.

Man seer paa Amerikas Landflade dybere Præg af de Forstyrrelser, som Vandet og Ilden uophørlig anrette allevegne. Vidtløftige Bugter, umaadelige Søer, og utallige Øer, overmaade store Floder, græsselig høie Bierge, Lande der sielden ere beboede, endnu mindre folkerige — Alt vidner der om de Ulykker og Plager, hvormed Naturen har hiemsøgt denne Verdens-Deel. Alt indpræger der Ødelæggelsens Skræk. Frygten, der aldrig standser med at gaae videre frem, seer i een Ulykke Sæden til tusinde andre. Den venter dem fra Jorden og fra Himmelen, den troer at see Døden over sit Hoved og under sine Fødder. Begivenheder, som af en Hendelse stødte sammen, forekomme den at være knyttede til Naturen selv og Tingenes Sammenhæng. Da der aldrig foregaar noget paa Jorden, uden det jo skeer under en vis Constellation paa Himmelen, giver man Stiernerne Skyld for alle de Ulykker, som man ikke veed Aarsag til, og de blotte Forhold, hvori Planeterne staae mod hinanden, have for den menneskelige Forstand, der altid har søgt Oprindelsen til det onde i mørke og uforstaaelige Ting, en umiddelbar og nødvendig Indflydelse paa alle de Revolutioner, som enten følge paa dem, eller med dem.

Men fornemmelig have de politiske Tildragelser, som de interessanteste for Mennesket, altid i dets Øine staaet i en meget nøie Forbindelse med Stiernernes Bevægelse. Derfra de opdigtede Forudsigelser og de virkelige Ængstelser, som til alle Tider have hersket paa Jorden, og som have deres Grund i Vankundigheden, ved hvilken de rodfæste sig og forøges.

Endskiønt Montezuma havde, som saamange andre, fundet være besængt med denne menneskelige Sinds-Sygdom, er der dog intet, som bringer os til at troe, at han virkelig har havt en Svaghed, der paa den Tid var saa almindelig. Men hans politiske Adfærd var

derfor ikke bedre. Siden denne Fyrste var kommen paa Tronen, viste han ingen af de Talenter, der havde bragt ham paa den. Nedsænket i Kielenskab foragtede han sine Undersaatter, undertrykkede han sine Vasaller. Spaniernes Ankomst gav denne fornedrede og fordærvede Siel ikke nogen Kraft. Den Tid, han burde have brugt til Kamp, spildte han paa Underhandlinger, og de Fiender, han burde have udryddet, vilde han skaffe bort ved Foræringer. Cortes, som denne Sløvhed kom meget til Nytte, forglemte intet for at holde den ved-lige. Han talede stedse som Ven. Hans Ærende, sagde han, var blot, at tale med den mægtige Mexikos Herre fra den store Østens Behersker. Til alle de ind-stændige Anmodninger, man giorde ham, for at paa-skynde hans Indskibning, svarede han altid, at man aldrig havde sendt en Ambassadeur tilbage uden at give ham Audiense. Da denne Haardnakkenhed havde bragt Montezumas Gesandte til at gribe til Trusler, som det sidste Middel, roste de meget deres Herres Rigdomme og Magt. Det er just det vi søge, sagde Cortes, i det han vendte sig til sine Soldater, store Farer og store Rigdomme. Han havde just da faaet sine Tilberedelser i Stand, og forskaffet sig de Underretninger, der vare ham nødvendige. For at vinde eller døe, brænder han sine Skibe og marscherer mod Rigets Hoved-Stad.

Paa Veien dertil laae Republiken Tlaskala, der altid havde været Fiende af Mexikanerne, som vilde bringe den under deres Herredom. Uden at tvivle paa, at den jo vilde understøtte hans Planer forlangte Cortes Giennemmarsch og foreslog en Alliance. Folk der havde frasagt sig næsten al Forbindelse med deres Naboer, og som ved denne uselskabelige Grundsæt-ning vare blevne vante til en almindelig Mistroe, kunde ikke have noget gunstigt Sindelag til Fremmede, hvis

Tone var bydende, og som havde udmærket deres Ankomst med Fornærmelser, som de havde begaaet mod Landets Guder. Ogsaa afsloge de uden Undskyldning begge Anmodninger. De Underværker, man fortalte om Spanierne, satte Tlaskaltekerne i Forundring, men skrækkede dem ikke. De leverede fire eller fem Trefninger. Een Gang bleve Spaniernes Linier brækkede og de stode Fare for at blive nedlagte. Cortes ansaae sig nød til at forskandse sig, og Tlaskaltekerne lode sig dræbe paa Brystværnene. Hvad manglede dem vel til at seire? Vaaben.

En Ærekierhed, som er vedtaget hos alle Nationer og som har sin Grund i Følelse af Menneskelighed, hvilken man finder hos Grækerne ved Troyas Beleiring og hos nogle Folkeslag i Gallien, bidrog meget til at fravive dem Seiren. Det var Frygt og Skam for at Fienden skulde borttage deres Saarede og Døde. Af Omsorg for at frelse dem blev Armeen hvert Øieblik brudt og Angrebene svækkede.

Regieringen hos disse Folk var meget usædvanlig. Landet var delt i endeel Provindser, som regieredes af smaae Fyrster, der kaldtes Caciker. De anførte deres Undersaatter i Krigen, hævede Skatter og pleiede Retten; men deres Love og Forordninger maatte være stadfæstede af Raadet i Tlaskala, som var den virkelige Souverain. Det bestod af Borgere, der vare valgte i enhver Provinds ved Folke-Forsamlinger.

Tlaskaltekerne havde gode Love og gode Sæder. Løgn, Mangel paa sønlig Ærbødighed for sin Fader og Synd imod Naturen bleve straffede med Døden. Lovene tillode flere Hustruer. Klimaet og Sæderne ledte dertil og Regieringen opmuntrede dertil.

Udmærkelse i Krigs-Tienesten blev meest æret, som dette altid finder Sted hos vilde eller erobrende Nationer.

I Krigen bare Tlaskaltekerne i deres Kogger tvende Pile, hvorpaa tvende af deres gamle Heltes Billeder vare udgravede. Man begyndte Trefningen, med at afskyde den ene af disse Pile, og Æren forbandt dem til at hente den igien.

I Byen vare de paaklædte, men de afførte sig deres Klæder for at stride.

Man roste deres Redelighed og Oprigtighed i offentlige Traktater, og mellem sig selv ærede de de Gamle.

Røverie, Ægteskabsbrud og Drukkenskab havde man Afskye for. De, der giorde sig skyldige i disse Forbrydelser, bleve forviste. Kun Oldinger, der havde udtømt deres Kræfter i Krigs-Strabadser, var det tilladt at qvæge sig med stærke Drikke.

Deres Land var hverken meget stort, eller et af de frugtbareste i disse Egne. Det var biergigt, men meget dyrket, meget folkerigt og man levede der meget lykkelig.

Dette var de Mennesker, som Spanierne ikke agtede værdige til at erkiende for at være af deres Art. En af de Egenskaber, som de foragtede meest hos Tlaskaltekerne, var deres Kierlighed til Frihed. De fandt ikke, at de havde nogen Regiering, fordi de ikke havde Monarkie; ei heller Politie, fordi de ikke havde Madrits; ei heller Dyder, fordi de ikke havde deres Gudstieneste; ei heller Forstand, fordi de ikke havde deres Meninger.

Aldrig var maaskee nogen Nation saa forgabet i sine Fordomme, som Spanierne vare paa den Tid og ere det endnu. Disse Fordomme udgiorde Grundvolden til alle deres Tanker, havde Indflydelse paa alle deres Domme, og dannede deres Karakter. Det fyrige og kraftfulde Snille, som Naturen har givet dem, anvendte de kun til at opfinde en Mængde Spidsfindighe-

der, for at bestyrke sig deres Vildfarelser. Aldrig har Ufornuften været mere dogmatisk, mere bestemt, mere urokkelig eller mere spidsfindig. De hængte ligesaa stærkt i deres Vedtægter, som i deres Fordomme. I hele Verden erkiendte de kun sig selv for fornuftige, oplyste og retskafne. Med denne National-Stolthed — den blindeste, den meest overdrevne, der nogensinde var til — skulde Athenen have været dem ligesaa foragtelig, som Tlaskala. De skulde have behandlet Chineserne som Fæe. Allevegne skulde de have øvet Vold, Undertrykkelse og Ødelæggelse.

Uagtet denne overmodige og haanende Tænkemaade giorde Spanierne dog Allianse med Tlaskalteckerne, som gave dem 6000 Soldater til at veilede og understøtte dem.

10. Indførte i Rigets Hoved-Stad blive Spanierne nødte til at rømme den efter en-deel overordentlige Begivenheder.

Med denne Hielp nærmede Cortes sig til Mexiko giennem et rigt Land, der blev vandet af skiønne Floder, var fyldt med Byer, Skove, dyrkede Marker og Haver. Marken havde Overflødighed af Planter, der vare ukiendte i Europa. Man saae en Mængde Fugle med glimrende Fiær, Dyr af nye Arter. Naturen var forandret, og var kun desto behageligere, desto rigere. En tempereret Luft, bestandig, men taalelig Varme vedligeholdte Jordens Pryd og Frugtbarhed. I samme Provinds saae man nogle Træer fulde af Blomster, andre af nydelige Frugter. Paa een Mark saaede man det Korn, som man høstede paa en anden.

Spanierne syntes ganske følesløse ved dette nye Syn. Saamange Skiønheder rørte dem ikke. De saae Guldet tiene til Prydelse i Husene, i Templerne,

forskiønne Mexikanernes Vaaben, deres Meubler og deres Personer. De saae kun dette Metal, ligesom hiin Mammona, hvorom Milton taler, der i Himlen glemte Guddommen selv for at stirre paa Indgangen, der var af Guld.

Montezuma, som af sin Raadvildhed, maaskee og af sin Frygt for at vove sin gamle Hæder, var bleven afholdt fra at angribe Spanierne ved deres Ankomst; siden efter fra at forene sig med Tlaskalteferne, der vare mere dristige end han; og endelig fra at anfalde dem som Seierherrer, der vare udmattede ved deres egne Triumfer; Montezuma, hvis Bevægelser indskrænkede sig til at bringe Cortes fra sit Forsæt, at komme til hans Hoved-Stad, tog endelig den Beslutning, selv at føre ham derind. Han befalede over 30 Konger eller Fyrster, hvoraf endeel vare i Stand til at bringe talrige Armeer paa Benene. Hans Rigdomme vare umaadelige, hans Magt uindskrænket. Hans Undersaatter havde nogle Kundskaber og nogen Vindskibelighed. De vare krigerske og meget ærelystne.

Dersom Mexikos Keiser havde forstaaet, at benytte sig af disse Midler, skulde hans Trone have været urokkelig. Men denne Fyrste, der var kommen til Kronen ved sin Tapperhed, viste ikke det mindste Mod. Skiønt han ved sin hele Magt kunde have nedlagt Spanierne, uagtet den Fordeel, de havde af deres Krigstugt og deres Vaaben, vilde han dog hellere anvende Troløshed imod dem.

I Mexiko overøste han dem med Foræringer, Æresbeviisninger og Smigrerier, og Vera-Cruz, en Kolonie, som Spanierne havde anlagt for at forsikre sig et Tilflugts-Sted eller faae Undsætning, lod han angribe. Man maa, sagde Cortes til sine Soldater, da han bragte dem denne Tidende, man maa sætte disse Barbarer i Forundring ved et raskt

Foretagende; jeg har besluttet at fængsle Keiseren og forsikre mig hans Person. Dette Anslag fik Bifald. Ledsaget af sine Offiserer gaar han strax til Montezumas Palads og erklærede ham, at han enten maae følge med ham, eller bestemme sig til at døe. En Nedrighed, der kun fandt Lige i hans Fienders Dumdristighed, bragte denne Fyrste til at overgive sig i deres Hænder. Han blev nødt til at overgive til Skafottet de Generaler, der kun havde handlet efter hans Befaling, og han kronede sin Fornedrelse med at erkiende Kongen af Spanien for sin Herre.

Midt i denne Lykke faaer man at vide, at Narvaes var kommen fra Cuba med 800 Infanterister, 80 Heste, 12 Kanoner, for at fratage Cortes Kommandoen over Armeen og lade ham afstraffe. Denne Krigsmagt var sendt af Velasques, der var fortrydelig over at Lykkefristere, der vare dragne ud under hans Beskyttelse, havde ophævet al Forbindelse med ham; at de havde erklæret sig uafhængige af hans Embede; havde sendt Deputerede til Europa, for at faae Stadfæstelse paa den Magt, som de havde tiltaget sig selv. Skiønt Cortes havde kun 250 Mand, marscherer han dog mod sin Rival, slaar ham og tager ham til Fange. Han lader de overvundne nedlægge deres Vaaben, giver dem derpaa disse igien med det Forslag, at tage Tieneste under ham. Han vinder deres Hierter ved sin Tillid og sin Høimodighed, og Narvaez's Armee stiller sig i Orden under hans Faner. Han tager Veien tilbage til Mexiko, hvor han havde efterladt sig 200 Mand, der bevogtede Keiseren.

Imidlertid var der kommen Bevægelser blant den Mexikanske Adel, som fandt sig fornærmet ved deres Fyrstes Fangenskab; og Spaniernes ubesindige Iver, som paa en offentlig Fest til Ære for Landets Guder

havde omstyrtet Alterne og myrdet dem, der tilbade tillige med deres Afgudspræster, havde bragt Folket til at gribe til Vaaben.

Mexikanerne havde intet barbariskt, uden deres Overtroe; men denne var grusom. Der giordes de gyseligste Misbrug af det afskyeligste Afguderie, der nogensinde er blevet nogen Nations Lettroenhed paabydet. De erkiendte, som alle kultiverede Folkeslag, et høieste Væsen, et tilkommende Liv med sine Straffe og Belønninger; men disse ophøiede Lærdomme vare blandede med Urimeligheder, som giorde dem utrolige.

I Mexikos Religion ventede man Verdens Ende ved Enden af ethvert Sekulum, og dette Aar var i hele Riget et Sorgs og Mistrøstigheds Aar.

Mexikanerne tilbade underordnede mægtige Væsener, ligesom andre Nationer have tilbedet dem under Navn af Genier — Camiser — Manituer — Engle — Feticher. De ringeste af disse Guddomme havde sine Templer, sine Billeder, sine Foretninger, sin særdeles Magt, og alle giorde de Underværker.

De havde et helligt Vand, hvormed de giorde Besprængelser. Man lod Keiseren drikke deraf. Valfarter, Processioner og Gaver til Offertienerne vare gode Gierninger.

Man kiendte hos dem Udsonelser, Anger, Spægelser, Faster.

Nogle af deres overtroiske Skikke vare dem egne. Hvert Aar valgte de en Slave, som de indsluttede i Templet, tilbade, giorde Røgelse for, paakaldte, og endte med at dræbe ham høitidelig.

Endnu en Overtroe, som man ikke fandt andensteds. Offerpræsterne sammenæltede paa visse Dage en Statue af Dei, som de bagede. De satte den paa Alteret, hvorved den giordes til en Gud. Denne Dag forsøiede sig en utallig Mængde Folk til Templet. Sta-

tuen blev skaaren itu, og et Stykke deraf givet til enhver af de Tilstedeværende, som meente, at de bleve hellige ved at spise det.

Bedre dog dette end at æde Mennesker; men Mexikanerne ofrede ogsaa Krigs-Fanger i Krigs-Gudens Tempel, hvis Præster siden efter spiste disse Fanger, og sendte Stykker af dem til Keiseren og de fornemmeste Herrer i Riget. Naar Freden havde varet nogen Tid, lode de Keiseren sige, at Guderne døde af Sult, og blot for at giøre Fanger, begyndte man da Krig paa ny.

I alle Henseender var denne Religion grusom og græsselig. Alle dens Ceremonier vare sørgelige og blodige. Den holdte Mennesket uophørlig i Frygt. Den maatte giøre Menneskene umenneskelige og Betienterne almægtige.

Man kan ikke giøre Spanierne en Forbrydelse af, at de oprørtes ved disse barbariske Urimeligheder; men man havde ikke behøvet at udrydde dem ved større Grusomheder; man havde ikke behøvet at overfalde Folket, der var forsamlet i Stadens fornemmeste Tempel, for at myrde det; man havde ikke behøvet at myrde de Adelige for at plyndre dem.

Ved sin Tilbagekomst til Mexiko fandt Cortes Spanierne beleirede i det Qvarteer, hvor han havde efterladt dem, for at bevogte Keiseren. Det var en Plads, der var stor nok til at rumme Spanierne med deres Allierede, og omringet af en tyk Muur med Taarne, som vare anbragte et Stykke fra hinanden. Man havde fordeelt Artilleriet det beste, det havde været muligt, og Tienesten var altid bleven forrettet deri med ligesaamegen Ordentlighed og Aarvaagenhed, som i en beleiret Fæstning, eller en Leir, der er meest udsat for Angreb. Generalen kunde ikke trænge sig igiennem til dette Slags Fæstning, førend han havde

overvundet mange Vanskeligheder, og da han endelig var kommen derind, vedbleve Farlighederne endnu. De Indfødtes Forbittrelse var saa stor, at de vovede igiennem Kanon-Portene at trænge sig ind i det Fristed, de vilde erobre med Magt.

For at komme ud af en saa fortvivlet Forfatning, toge Spanierne deres Tilflugt til at giøre Udfald. Disse vare lykkelige uden at være afgiørende. Mexikanerne viste et overordentligt Mod. De opofrede sig gladeligen til den visse Død. De kastede sig nøgne og slet bevæbnede i Spaniernes Geledder, for at giøre deres Vaaben unyttige eller rive dem fra dem. Alle vilde døe for at befrie deres Fædernelånd fra disse fremmede Giester, som paastode Herredømmet deri. Cortes havde bemægtiget sig et Tempel, som var en fordelagtig Post. Fra en Altan betragtede han Striden, hvor glubske Indianerne sloge om sig, for at faae igien hvad de havde tabt. Tvende unge mexikanske Adelsmænd kaste deres Vaaben fra sig og komme til ham som Overløbere. De sætte et Knæe paa Jorden i en bønfaldende Stilling. De bemægtige sig ham og kaste sig ud over Altanen med ham, i det Haab, at han ved at falde med dem, skulde blive knuset ligesom de selv. Cortes river sig løs fra dem, og de tvende unge Adelsmænd omkomme uden at have udført deres ædelmodige Foretagende.

Denne Handling og andre ligesaa kiække bragte Spanierne til ønske sig, at der kunde udfindes en Vei til Forlig. Montezuma giver sit Minde, til at lade sig bruge som Haandtlanger til sit Folks Slaverie. Han viser sig paa Forskandsningen, for at formaae sine Undersaatter til at trække sig tilbage. Deres Foragt tilsiger ham, at hans Regiering er ude, og de Pile, de afskyde paa ham, giennembore ham med et dødeligt Stik.

Paa denne sørgelige Begivenhed følger strax en ny Plan. Mexikanerne finde, at de heftige Angreb vilde

kun vanskelig lykkes dem mod en Fiende, der havde saa overlegne Vaaben, og at den beste Maade at bestride ham paa, vilde være at afskiære ham Levnets-Midler. Aldrig saasnart mærkede Cortes denne Forandring i Angrebs-Planen, førend han tænker paa at trække sig tilbage blant Tlaskalteckerne.

Udførelsen af denne Plan fordrede megen Hurtighed, en uigiennemtrængelig Hemmelighed, et godt sammenhængende Anlæg. Hen mod Midnat begiver man sig paa Marschen. Armeen defilerede taus og i Orden paa et Dige, da dens Bagtrop blev med megen Hidsighed angreben af et talrigt Corps og dens Sider af Canoer, der vare fordelte paa begge Sider af Dæmningen. Havde Mexikanerne, der havde flere Folk, end de kunde komme til at bruge, været saa forsigtige, at besætte Enden af Broerne, som de klogeligen havde afbrudt, med Tropper, vilde alle Spanierne med deres Allierede været omkomne i denne blodige Trefning. Til deres Lykke forstod Fienden ikke at benytte sig af alle sine Fordele, og de ankom endelig paa Bredderne af Søen efter utrolige Farligheder og Strabadser. Den Uorden, hvori de befandt sig, udsatte dem endnu for at blive nedlagte. En ny Feil kom dem til Hielp.

Neppe tillader Morgenrøden Mexikanerne at see den Kampplads, hvoraf de vare blevne Herrer, førend de blandt de Døde mærkede en Søn og tvende Døttre af Montezuma, som Spanierne bortførte tillige med nogle andre Fanger. Ved dette Syn isnede det i dem af Skræk. Tanken om at de havde dræbt Børnene, efter at de havde opoffret Faderen, var alt for stærk til at svage og ved en længe tilvant Underkuelse nedbøiede Siæle kunde udholde den. De bleve bange for at lægge Ugudelighed til Kongemord, og den Tid, de skyldte deres Fædrenelands Frelse, opoffrede de til Sørge-Høitideligheder.

I dette Mellemrum satte den slagne Armee, der havde mistet sit Artillerie, sit Forraad, sit Bytte, sin Bagage, en 5—600 Spanier, en 2000 Tlaskalteker, og som næsten ikke havde en Soldat tilbage, der ikke var saaret, sig i Marsch igien. Man var ikke seen til at forfølge den, harcelere den, og endelig til at omringe den i Dalen Otumba. Ilden fra Kanonerne og Musketeriet, Jernet i Lantserne og Kaarderne afskrækkede ikke Indianerne fra at gaae dem ind paa Livet og kiempe mod Europæerne Mand for Mand. I dette Oieblik seer Cortes Mexikanernes Konge-Standart temmelig nær ved sin Afdeling. Han erindrer sig, at de troe Udfaldet paa Trefningerne at være bundet til denne Standart. Han tillige med nogle Ryttere sætte i Spring for at tage den. En af dem bemægtiger sig den og bringer den i Spaniernes Geledder. Mexikanerne tabe Modet, de kaste deres Vaaben og tage Flugten. Cortes fortsætter sin Marsch og kommer uden Hindring til Tlaskalteкerne.

11. Spanierne finde paa ny Midler til at undertvinge Mexiko, og det lykkes dem.

Han havde hverken opgivet sit Forsæt eller sit Haab om at undertvinge det Mexikanske Rige, men han havde lagt en ny Plan dertil. Han vilde betiene sig af den ene Deel af Nationen til at undertvinge den anden. Regierings-Formen, Gemytternes Stemning, Mexikos Beliggenhed understøttede hans Plan og de Midler, han brugte til at udføre den.

Keiser-Værdigheden erholdtes ved Valg, og nogle Konger eller Caciker vare de Vælgende. De valgte sædvanlig een af dem selv. Man lod ham giøre Eed paa, at saalænge han sad paa Tronen, skulde Regnen falde til beleilig Tid, Floderne ikke foraarsage Odelæggelser,

Markerne ikke være ufrugtbare, Menneskene ikke omkomme af den skadelige Indflydelse, en pestagtig Luft kunde have paa dem. Denne Skik kunde forskrive sig fra den theokratiske Regierings-Form, hvortil man endnu finder Spor hos næsten alle Verdens Nationer. Maaskee var ogsaa Hensigten med denne besynderlige Eed, at give den ny Behersker at forstaae, at da Stats-Ulykker næsten altid komme fra Uordenerne i Bestyrelsen, burde han regiere med saamegen Sindighed og Klogskab, at de offentlige Elendigheder aldrig kunde ansees som en Virkning af hans Uforstand, eller som en retfærdig Straf for hans Udsvævelser.

Der var de herligste Love, som forpligtede Valgherrerne til, kun at overdrage Fortienesten Kronen; men Overtroen gav dens Præster megen Indflydelse paa Valgene.

Saasnart Keiseren var indsat, var han forbunden til at føre Krig, og bringe Guderne Fanger. Denne Fyrste var, skiønt valgt, dog meget uindskrænket; eftersom der ingen strenge Love vare og han havde Lov til at forandre de vedtagne Skikke.

Næsten alle Rettens Formaliteter og alle Hoffets Etiketter vare helligede ved Religionen. Lovene straffede de Forbrydelser, der straffes allevegne, men Præsterne reddede ofte Forbryderne.

Tvende Love vare især skikkede til at ombringe mange uskyldige Mennesker og lægge Despotismens og Overtroens Aag dobbelt tungt paa Mexikanerne. De fordømte dem til Døden, der kunde have stødt an mod Religionens Hellighed, og dem, der kunde have forseet sig mod Fyrstens Majestæt. Man seer selv, hvor let det ved Love, der vare saa ubestemte, giordes den private Hævngierrighed eller Klerkerne og Hofsnogene at udføre deres egennyttige Hensigter.

Man opnaaede ikke Adelskab, og de Adelige opnaaede ikke Værdigheder uden ved at aflægge Beviser paa Mod, Gudelighed og Slidsind. I Templerne maatte man udstaae en besværligere Prøvelse end i Armeerne, og siden efter opoffrede disse Adelige, som det havde kostet saameget at blive det, sig til de laveste Forretninger i Keisernes Pallads.

Cortes meente da, at blant den Mængde Vasaller i Mexiko vilde der nok gives dem, som gierne afrystede Aaget og sloge sig til Spanierne. Han havde seet, hvor forhadte Mexikanerne vare af de smaae Nationer, som stode under deres Regiering, og hvor tungt Keiserne lode dem føle deres Magt.

Han havde lagt Mærke til, at de fleste Provindser havde Afskye for Hoved-Stadens Religion, og at i Mexiko selv vare de Adelige og de Rige, hvis Selskabelighed formindskede Grusomheden i Folkets Fordomme og Sæder, kun ligegyldige ved denne Religion. En stor Deel blant de Adelige var opbragt over de saare ydmygende Forretninger, de maatte paatage sig hos deres Herrer.

I sex Maaneder havde Cortes i Stilhed bragt sine store Planer til Modenhed, da man saae ham træde frem igien med 590 Spanier, 10000 Tlaskalteker og nogle andre Indianere efter sig, førende 40 Heste og trækkende 8—9 Feltstykker. Hans Marsch mod Samlings-Punktet af de Mexikanske Stater var let og hurtig. De faa Nationer, som kunde have voldt ham Sinkelse eller sat ham i Forlegenhed, bleve alle let undertvungne, eller overgave sig frivillig til ham. Endeel af de Provindsialere, der beboede Omegnene ved Rigets Hovedstad bleve ligeledes tvungne til at rette sig efter hans Befalinger, eller ogsaa underkastede de sig ham af sig selv.

En Lykke, der var i Stand til at vække Forundring, endog hos de meest indbildske, maatte naturligviis have

bundet alle de Undergivnes Hierter til den uforfærdede og dybtskuende Anfører, hvis Værk den var. Saaledes blev det ikke. Iblant hans Spanske Soldater befandt sig en temmelig stor Mængde, der alt for vel havde ladet deres Hukommelse giemme de Farer, som de saa vanskeligen havde undgaaet. Frygt for dem, de endnu maatte udsætte sig for, giorde dem troløse. De bleve enige imellem sig, at de vilde myrde deres General, og lade Komandoen gaae over til en Offiseer, som med at afstaae fra de Planer, der forekom dem naragtige, vilde tillige tage kloge Forholds-Regler til deres Sikkerhed. Man stod i Begreb med at udføre Forræderiet, da Nag derover bragte en af de Sammensvorne til at kaste sig for Cortes's Fødder. Strax lod dette dristige Genie, hvis Hielpekilder udvikledes alt mere og mere ved uventede Begivenheder, Villafagna, Hovedmanden for denne sorte Sammenrottelse, arrestere, dømme og afstraffe, men først efter at han havde aftvunget ham en nøiagtig Fortegnelse paa alle hans Medskyldige. Sagen var nu, at man kunde fordrive de Bekymringer, som denne Opdagelse kunde foraarsage. Det lykkedes ved at udsprede at Forbryderen havde sønderrevet et Papir, der uden Tvivl indeholdt Planen til Sammensværgelsen eller Navnene paa dem, der havde slaaet sig sammen, og at han, uagtet de haarde Piinsler, der bleve brugte til at afpresse ham sin Hemmelighed, havde taget den med sig i Graven.

Imidlertid, for dog ikke at give Tropperne Tid til at giøre sig for mange Betragtninger over det, der var gaaet for sig, skyndte Generalen sig med at angribe Mexiko, denne store Gienstand for hans Stolthed, og Maalet for hans Armees Forhaabninger. Dette Anlæg var forbundet med store Vanskeligheder.

Bierge, der for største Delen vare 1000 Fod høie, omgave en Slette af omtrent en 40 Miles Størrelse.

Den største Deel af denne vidtløftige Strækning var optaget af Søer, som stode i Forbindelse med hinanden. Ved den nordre Ende af den største var den betydeligste Stad, som havde været til i den ny Verden, førend Europæerne havde opdaget den, bleven bygget paa nogle smaae Øer. Man kom til den paa trende meer eller mindre lange, men alle brede og fast byggede Dæmninger. Beboerne ved Floderne, der vare alt for langt borte fra disse Lande-Veie, begave sig til den paa deres Canoer.

Cortes giorde sig til Herre over Skibsfarten ved Hielp af nogle smaae Skibe, hvortil man havde forfærdiget Materialierne i Tlaskala, og han lod Digerne angribe ved Sandoval, Alvarado og Olid, af hvilke han havde givet enhver ligemange Kanoner, Spanier og Indianske Hielpetropper.

Alting var længe i Forveien giort færdigt til en haardnakken Modstand. Forsvarsmidlerne vare blevne istandsatte af Qvetlavaca, der var kommen istedet for hans Broder Montezuma, men var bleven dræbt af Smaaekopperne, som vare blevne bragte til disse Lande af en af Narvaes's Slaver; og da Beleiringen tog sin Begyndelse, var det Guatimosin, som holdte Regierings-Tømmen.

Denne unge Prindses Foretagender vare alle heltemæssige, alle kloge. Ilden i hans Øiekast, det Ophøiede i hans Taler, det Glimrende i hans Mod giorde det Indtryk, han ønskede, paa hans Undersaatter. Jordsmonnet giorde han Fienderne stridigt Fod for Fod, og aldrig veeg han dem en Haandbred, som ikke var bestrøet med hans Soldaters Liig og farvet med hans Fienders Blod. Allerede var 50,000 Mand, der fra alle Rigets Dele vare strømmede til for at forsvare deres Herre og deres Guder, omkomne ved Sverdet eller ved Ilden, allerede anrettede Hungers-Noden hver Dag

uudsigelige Ødelæggelser, allerede havde smitsomme Sygdomme forenet sig med saamange Elendigheder uden at hans Siæl havde vaklet end et eneste Øieblik. Efter hundrede morderske Fegtninger og betydelige Tab vare de Beleirede komne til det Inderste af Pladsen, som han endnu ikke tænkte paa at overgive. Man fik ham til at samtykke i, at han begav sig bort fra de nedskudte Mure, som ikke længere kunde forsvares, for at gaae til Provindserne og der fortsætte Krigen. For at lette denne Tilbagetrækning blev der giorte Cortes nogle Fredsforslag, men dette ædle Paafund havde ikke det lykkelige Udfald, det fortiente. En Brigantin bemægtigede sig den Canoe, hvorpaa den ædelmodige og ulykkelige Monark befandt sig. En spansk Rentemester bildte sig ind, at Guatimosin havde skiulte Skatte. For at tvinge ham til at opgive dem, lod han ham udstrække paa gloende Kul. Hans Yndling, der var udsat for samme Tortur, henvendte sig til ham med veemodige Klager: og ligger jeg da paa Roser? svarede Keiseren ham. Ord, der fortiene at staae ved Siden af alle dem, som Historien har bevaret os til menneskelig Beundring. Engang ville Mexikanerne gientage dem for deres Børn, naar Tiden er kommen til at giengielde Spanierne Piinsler for Piinsler og drukne denne Udrydder-Stamme i Havet eller i dens Blod. Dette Folk vil maaske faae Underretninger om dets Martyrer og dets Forfølgere. Sikkert vil man da deri faae at læse, at Guatimosin blev taget halvdød af en gloende Rist, og at han tre Aar derefter blev offentlig hængt under Paaskud af, at han havde stiftet en Sammenrotselse mod sine Tyranner og sine Bødler.

12. Hvilket Begreb man bør giøre sig om Mexiko, førend det blev lagt under Spanien.

Dersom man skal troe Spanierne, saa var Mexiko, hvilken de endelig efter 2½ Maaneders heftige og regel-

mesſige Angreb fik ſig bemægtiget ved Hielp af en 60 — 100,000 Indianſke Allierede og det Overlegne i deres Diſciplin, deres Vaaben og Skibe, en prægtig Stad; hvis Mure indſluttede en 30000 Huſe, en umaadelig Mængde Menneſker og endeel ſkiønne Bygninger. Keiſerens Palads, der var bygget af Marmor og Jaspis, var alene ligeſaa ſtor ſom en Bye. Haverne, Vandſpringene, Badene og Prydelſerne deri vakte Beundring. Man ſaae Statuer, ſom foreſtillede Dyr. Det var opfyldt med Skilderier giorte af Fiær. Det Glimrende i Farverne var meget levende og treffende. De Store havde for det meſte, ligeſom Keiſeren deres Menagerier, hvor alle den ny Verdens Dyr vare ſankede, og Værelſer, hvori Naturens Sieldenheder vare opſtillede. Deres Haver vare beſatte med Planter af ethvert Slags. Skiønhederne i Naturen, hvad den har af ſieldent og glimrende maa blive et Formaal for Pragten hos rige Nationer, hvor Naturen er ſkiøn og Konſterne ufuldkomne. Templerne vare der i ſtort Antal og for det meſte prægtige, men farvede med Blod og behængte med de Ulykkeliges Hoveder, ſom man havde offret.

En af Mexikos ſtørſte Skiønheder var en Plads, der ſædvanligen var opfyldt med mere end 100,000 Menneſker, beſat med Telter og Boder, hvor Kiøbmændene udkrammede alle de Rigdomme, ſom Markerne og Mexikanernes Vindſkibelighed frembragte. Fugle af alle Farver, glimrende Muſklinger, Blomſter uden Tal, Guldſmed-Arbeide, Emailler gave diſſe Markeder et prægtigere og ſkiønnere Udſeende, end de rigeſte Meſſer i Europa kunne have.

En 100,000 Canoer gik uophørlig fra Breddene til Staden og fra Staden til Breddene. Søerne vare indringede med en 50 Byer, en Mængde Smaaſtæder og Flekker.

Det øvrige af Riget fremviiste, saavidt Beliggenhederne vare dertil, det samme Syn, men med den Forskiel, som man finder allevegne imellem Hoved-Staden og Provindserne. Dette Folk, der ikke var noget gammelt, ikke stod i Forbindelse med oplyste Nationer, ikke havde Jern, ikke kiendte til Skrift, eller til nogen af de Konster, som vi have at takke for, at vi kiende og udøve andre, dette Folk, der boede under et Klima, hvor Naturen giver alt, og hvor Menneskets Genie ikke bliver vakt ved Trang. — Dette Folk, fortæller man os, har hævet sig til denne Høide ved sit eget Snille allene.

Urigtigheden i denne prunkende Beskrivelse, der i et forfængeligt Dieblik er udkastet af en Seierherre, som af Naturen er tilbøielig til Overdrivelse, eller som er bleven skuffet af den store Overvægt, en ordentlig indrettet Stat havde over vilde Lande, der indtil denne Tid laae øde i den nye Halvverden. — Urigtigheden deri kan meget let giøres begribelig for enhver. For at bringe det dertil, vilde det ikke være nok at sætte Mexikos nuværende Forfatning mod den Tilstand, hvori Erobrerne paastaae, at have fundet den. Hvo kiender ikke de beklagelige Følger af et ødelæggende Tyrannie, af en langvarig Undertrykkelse. Men man erindre sig de Ødelæggelser, som Barbarerne, der kom fra Norden, fordum anrettede i Gallien og Italien. Da denne Strøm var bortrunden, blev der da ikke i Landet store Masser, som bevidnede og bevidne endnu de undertvungne Nationers Vælde. Viser det Land, vi her omtale, os disse prægtige Ruiner? Det maae altsaa antages for beviist, at disse saa stolteligen beskrevne offentlige og private Bygninger vare kun uskikkede Steenmasser, der vare ophobede paa hinanden; at den berømte Stad Mexiko var kun en Bye, der bestod af en Mængde Bonde-Hytter, som vare hensatte i Flæng paa en vidtløftig Plads; og at de andre Steder, hvis

Størrelse og Skiønhed man har villet ophøie saameget, vare endnu slettere end denne, der var den fornemmeste af dem alle.

Hvad Menneskene have frembragt, har altid staaet i Forhold til de Kræfter og Redskaber, hvoraf de have betient sig. Uden den mechaniske Videnskab og Opfindelsen af Machiner gives der ingen store Mindesværker. Uden Qvadranter, uden Teleskoper ingen synderlig Fremgang i Astronomien, ingen Nøiagtighed i Observationerne. Uden Jern ingen Hamre, ingen Tange, ingen Ambolter, ingen Smeddeesser, ingen Sauge, ingen Oxer, ingen Meisler, ingen Høvle, intet Metal-Arbeide, som fortiener at komme i Betragtning, intet Muurarbeide, intet Tømmerværk, intet Snedkerarbeide, ingen Bygningskonst, ingen Udgravering, intet Billedhuggeri. Hvormegen Tid udfordres ikke med disse Redskaber for vore Haandværkere til at løsne, hæve og bortføre en Steen-Klump fra sin Grube? Hvormegen Tid til at giøre den tilrette? Hvorledes skulde man uden vore Redskaber bringe det dertil? Den Vilde maatte være et Menneske af stor Forstand, der, naar han første Gang saae en af vore store Bygninger, ei var falden i Forundring derover, ikke som et Arbeide af vor Flid, men som et overordentlig Særsyn i Naturen, der af sig selv havde reist disse Kolonner, udhulet disse Vinduer, indsat disse Tavl og indrettet en saa forunderlig Bolig. Han vilde have anseet den for en af de smukkeste Grotter, han endnu havde seet blant Biergene.

Man skille Mexiko ved alt det, som fabelagtige Fortællinger have tillagt det, og vi ville da finde, at dette Land, der langt overgaar de vilde Egne, som Spanierne hidtil havde giennemstreifet i den nye Verden, var intet i Sammenligning med de kultiverede Nationer paa det gamle Fastland.

Riget stod under en Despotisme, der var ligesaa grusom, som slet indrettet. Frygten, dette store Hiul i de vilkaarlige Regieringer, stod der istedet for Moral og Grundsætninger. Statens Overhoved var lidt efter lidt bleven en Slags Guddom, som de forvovneste ikke dristede sig til at kaste et Øie paa, og hvis Handlinger de uforstandigste ikke vilde have tilladt sig at bedømme. Man begriber nok, at Stats-Lemmer kunne dagligen med deres Friheds Opoffrelse kiøbe Behagelighederne og Bekvemmelighederne ved det Liv, de ere vante til fra Barndommen af; men at Nationer, som den raae Natur tilbod mere Lyksalighed, end den Selskabs-Lænke, der forenede dem, forbleve roligen i Trældommen, uden at tænke paa, at der var kun et Bierg, en Flod at sætte over for at blive fri, det er noget, som vilde være ubegribeligt, dersom man ikke vidste, hvormeget Menneskeslægten udarter allevegne ved Vane og Overtroe.

En heel Deel af de Provindser, hvilke man kunde ansee for at udgiøre en Deel af dette vidtløftige Herredømme, regieredes ved deres første Love og efter deres gamle Grund-Regler. Kun skatskyldige til Riget bleve de ved at blive bestyrede af deres Kasiker. Disse store Vasallers Forpligtelser indskrænkede sig til at forsvare eller udvide Statens Grændser, naar de fik Befaling dertil; at bidrage uophørlig til de offentlige Byrder, først efter en fastsat Taxt, og i de senere Tider efter Despotens Trang, Gierrighed eller Luner.

Bestyrelsen af de Lande, der stode meer umiddelbar under Tronen, var betroet til Stormænd, som i deres Forretninger bleve understøttede af en ringere Sort Adel. Disse Betiente vare fra først af anseelige og vigtige: men de vare kun Tyranniets Haandlangere fra den Tid den vilkaarlige Magt hævede sig paa Ruinerne af en Bestyrelse, som man kunde have kaldet feudalsk.

Enhver af disse Poster var tillagt et større eller mindre Stykke Land. De, der forestode Kollegierne eller anførte Armeerne, eller ved deres Poster vare bundne til Hoffet, nøde samme Fordeel. Med andet Embede fik man et andet Gods, og man mistede det ganske ved at gaae tilbage i det private Liv.

Der vare Godser med fuldere Eiendoms-Ret, som man kunde afhænde eller overdrage sine Arvinger. De vare kun faa og kunde kun besiddes af de meest udmærkede Klasser.

Almuen havde kun Jorder i Fællig. Deres Størrelse blev fastsat efter Antallet af Beboerne. Nogle Steder giordes Arbeidet i Forening, og hvad der høstedes blev oplagt i offentlige Korn-Giemmer for at uddeles efter enhvers Behov. Andre Steder delede Avlsmændene Markerne imellem sig og dreve dem til egen Fordeel. Ingen af dem var det tilladt, at være raadig over Jordsmonnet.

I endeel større eller mindre Distrikter var en Mængde af et Slags Vornede, der vare bundne til Stavns, som gik fra en Godseier til en anden og kunde kun giøre Paastand paa den groveste og knappeste Underholdning.

Endnu mere fornedrede vare Huusslaverne. Deres Liv var anseet saa foragteligt, at i Følge Herreras Beretning, kunde man skille dem ved det, uden at frygte for, at blive af Loven tiltalt derfor.

Alle Stænder i Staten bidroge til Regieringens Vedligeholdelse. I de Stater, der ere lidt fremkomne, betales Skatterne med Penge. Dette fælles Maal paa alle Værdier kiendte Mexikanerne ikke noget til, endskiønt de havde Guld og Sølv i deres Hænder. Rigtig nok havde de begyndt at skimte Nytten af et almindeligt Omtusknings-Middel og betiente sig allerede dertil af Cacao-Stene i Smaahandelen; men Brugen

deraf var meget indskrænket og strakte sig ikke til at betale Skatter med dem. Hvad der altsaa skulde afgives til Stats-Kassen, maatte leveres in natura.

Da alle Embedsmænd fik deres Løn i Varer, saa tilbageholdte man til deres Skat en Deel af det, der var dem anviist.

De Jorder, der vare tillagte Bestillinger, og de, der eiedes med fuld Eiendoms-Ret, gave Staten en Deel af det, de frembragte.

Foruden den Forpligtelse, der laae paa alle Fælledsskaber, at dyrke en vis Strækning Jord for Kronen, maatte de desuden yde Trediedelen af hvad de høstede.

Jægere, Fiskere, Pottemagere, Malere og alle Haandværkere uden Forskiel ydede hver Maaned en vis Portion af deres Arbeide.

Endog Betlere vare ansatte til faste Afgivter, som de ved Arbeide eller Tryglerie maatte sætte sig i Stand til at udrede.

I Mexiko var Agerdyrkningen meget indskrænket, endskiønt de fleste af dens Indbyggere giorde den til deres eneste Syssel. De lagde kun Vind paa Mais og Cacao, og endda høstede man meget lidet af disse Produkter. Dersom det havde været anderledes, saa vilde de første Spanier ikke saa ofte have lidt Mangel paa Levnets-Midler. Til denne Ufuldkommenhed i den første Konst kunde der være endeel Aarsager; disse Nationer havde et stærkt Hang til Lediggang; Redskaberne, de betiente sig af, vare feilfulde; de havde ikke temmet noget Dyr, der kunde lette dem deres Arbeide; omvankende Horder og Vildtet plyndrede deres Marker; Regieringen undertrykkede dem uophørlig; endelig var deres physiske Konstitution besynderlig svag, hvilket tildeels reiste sig af slet og utilstrækkelig Føde.

De Riges, de Adeliges og Pladsfolkenes Føde bestod fornemmelig, foruden det, Jagten og Fiskeriet

ydede, af Kalkunske Høns, Ænder og Kaniner, hvilke tillige med smaae Hunde vare de eneste Dyr, de havde vidst at faae tamme i disse Lande. Men det, Mængden levede af, indskrænkede sig til Mais, der blev tilberedet paa forskiellige Maader; Cacao, der blev udblødt i varmt Vand og stuvet med Honning og Allehaande; Mark-Urter, der ikke vare alt for grove eller lugtede ilde. Den betienede sig af nogle Drikke, der ikke kunde beruse. I Henseende til stærke Drikke, da vare de saa strængeligen forbudne, at man maatte have Regieringes Tilladelse til at betiene sig af dem, og kun Gamle og Syge forundte man den. Kun ved nogle Høitideligheder, og ved offentligt Arbeide fik enhver et vist Maal i Forhold til sin Alder. Drukkenskab blev anseet som den afskyeligste af alle Laster. Man skar offentlig Haaret af dem, der bleve overbeviiste derom, og deres Huus blev revet ned. Dersom de havde nogen offentlig Bestilling, bleve de afsatte derfra og erklærede uduelige til nogensinde at beklæde Embede.

Mexikanerne gik næsten almindelig nøgne. Deres Legeme var malet. Nogle Fiær skyggede over deres Hoved. Nogle Been — eller smaae Guld-Stykker hængte, efter deres Rang, i deres Næser eller deres Ører. Alt Fruentimmernes Klædemon bestod i et Slags Særk, der gik ned til Knæerne og var aaben for Brystet. Deres fornemmeste Prydelse bestod i deres Haar-Puds. Personer af en høiere Rang, ja Keiseren selv, vare ikke udmærkede fra Almuen, uden ved et Slags Kappe, der bestod af et Stykke fiirkantet Bomuldstøi, som var heftet sammen paa den høire Skulder.

Fyrstens og de Stores Palladser vare, skiønt temmelig store og byggede af Steen, hverken bekvemmelige eller nette; de havde ikke engang Vinduer. Mængden boede i Hytter, der vare byggede af Jord og bedækkede med Grene. Det var dem forbudet, at bygge dem

mere end eet Stokværk høie. Ofte vare flere Familier pakkede sammen under eet Tag.

Huusgeraadet svarede til Boligerne. I de fleste af dem fandt man kun Maatter til Tapetserie, Halm til Senge, et Bundt Palmeblade til Stole og Leerkar til Huusbrug. Tøier og Tapetserier af Bomuld, der var forarbeidet med større eller mindre Flid, og anvendt til forskiellig Brug, udmærkede fornemmelig de Riges Huse fra almindelig Mands.

Vare Konsterne af første Nødvendighed saa ufuldkomne i Mexiko, saa kan man deraf slutte sig til, at de, der høre til det behagelige, vare det endnu mere. Skikkelsen paa og Udarbeidningen af de faa Vaser, de Guld- og Sølvsmykker, der ere komne til os, er altsammen lige barbarisk. Der er samme Plumphed i de Skilderier, hvorom de første Spanier talede med saa megen Beundring, og som vare sammensatte af Fiære af alle Farver. Disse Skilderier ere ikke mere til, eller ere i det mindste meget sieldne. Konstneren er langt under sin Gienstand, enten han saa forestiller Planter eller Dyr eller Mennesker. Der er hverken Lys eller Skygge, eller Tegning eller Sandhed i Arbeidet. Bygnings-Konsten havde ikke giort større Fremgang. Man finder hele Riget over ikke et gammelt Mindesværk, der har Majestæt, ikke engang Ruiner, som vidne om en fordums Høihed. Aldrig kunde Mexiko giøre sig til af andet end af dets Veie, som førte til Hoved-Staden, og de Vandledninger, som bragte drikkeligt Vand dertil i en temmelig betydelig Afstand.

Man var endnu længere tilbage i Videnskaberne end i Konsterne, og dette var en naturlig Følge af den menneskelige Forstands sædvanlige Gang. Det var ikke vel muligt, at et Folk, hvis Kultur ikke var gammel og som ikke havde kunnet faae nogen Underviisning af sine Naboer, kunde have nogenlunde udstrakte Kund-

skaber. Alt hvad man kunde slutte af dets religieuse og politiske Indretninger, det er, at det havde giort nogle Skridt i Astronomien. Hvormange Sekler havde det ikke endnu behøvet til at blive oplyst, da det var berøvet Hielpen af Bogstav-Skrift, da det var endnu meget langt borte fra dette mægtige — maaskee eneste Middel til Oplysning formedelst det ufuldkomne i dets Hieroglyfer!

Disse vare Afbildninger, der vare ridsede paa Træe-Bark, Dyre-Huder, Kattuns-Lærred, og bestemte til at bevare Rigets Love, Lærdomme og foregaaede Forandringer i Erindring. Antallet, Farven, Stillingen paa Figurerne, alt varierede efter de Gienstænde, der handledes om at udtrykke. Endskiønt disse ufuldkomne Tegn ikke kunne have det tydelige Præg, der udelukker al fornuftig Tvivl, kan man dog forestille sig, at de ved Hielp af Fortællinger i Selskaber og Familier, gave nogen Kundskab om foregaaende Begivenheder. Erobrernes Ligegyldighed ved alt, hvad der ikke havde noget tillokkende for en umættelig Gierrighed, giorde dem skiødesløse i Henseende til Nøglen til disse Skatte. Snart ansaae deres Munke dem som Mindesmærker ved deres Billeddyrkelse, og den første Biskop i Mexiko Zummaraga fordømte alt, hvad man kunde samle deraf, til at brændes. Det lidet, som er undgaaet denne sværmerske Brand og som er blevet bevaret i begge Halvverdnerne, har ikke adspredet det Mørke, hvori de første Spaniers Skiødesløshed har nedsænket os.

Man veed ikke engang Tiden, naar Riget er blevet stiftet. Rigtig nok sige Castillanske Historie-Skrivere os: at førend det 10de Aarhundrede var denne vidtløftige Strækning kun beboet af omvankende og ganske og aldeles vilde Horder. De fortælle os, at ved denne Tid toge nogle Stammer, der vare komne fra

Norden og Nord-Vest, nogle Stykker af denne Egn i Besiddelse, og bragte blidere Sæder med sig derhen. De fortælle os, at 300 Aar derefter nedsatte sig et Folk, der var kommen endnu videre frem i Kultur, og var draget ud af Naboe-Laget ved Calafornien, sig paa Søernes Bredder og byggede Mexiko. De fortælle os, at denne sidste Nation, der overgik de andre saameget, havde i en temmelig lang Tid kun Overhoveder, som vare meer eller mindre duelige, som den hævede, som den skilte sig ved, eftersom den ansaae det passende med sit Vel. De fortælle os, at Magten, som indtil denne Tid var deelt og tilbagekaldelig, blev samlet i een Haand og giort ufratagelig 130 eller 197 Aar førend Spaniernes Ankomst. De fortælle os, at de 9 Monarker, som bare Kronen efter hinanden, gave Statens Grund en Udvidelse, som den ikke havde havt under den gamle Regiering. Men hvad Troe kan man vel fæste til forvirrede Optegnelser, der modsige hinanden og ere fulde af de urimeligste Fabler, som nogensinde ere blevne den menneskelige Lettroenhed paabudne? For at troe, at en Stat, hvis Magt strakte sig saavidt, hvis Indretninger vare saa mangfoldige, hvis Gudstieneste var saa regelmessig, havde en Oprindelse saa ny, som den, man har bekiendtgiort, maatte der andre Vidnesbyrd til, end vilde Soldaters, der havde hverken Duelighed eller Lyst til at undersøge noget; maatte der anden Hiemmel til, end sværmerske Munkes, der kun søgte at hæve deres Religion paa Ruinerne af den Overtroe, de fandt indført. Hvad skulde man vel vide om China, dersom Portugiserne havde kunnet mordbrænde, omstyrte og ødelægge det, ligesom Brasilien? Skulde man da vel nu tale om dets Bøgers, dets Loves, dets Sæders Ælde? Naar man vilde lade nogle Philosopher trænge sig ind i Mexiko, for der at opgrave, der at udgranske Ruinerne af dets Historie, da maatte disse Lærde aldrig

være enten Munke eller Spanier, men Engellændere, Franskmænd eller andre, der havde fuldkommen Frihed og alle Hielpemidler, til at opdage Sandheden. Maaskee vilde man da komme til Kundskab om den, dersom Barbariet ikke har ødelagt alle de Mindesmærker, som kunne betegne dens Spor.

Disse Undersøgelser kunne imidlertid ikke lede til en nøiagtig Kundskab om Rigets gamle Folkemængde. Den var umaadelig stor, som dets Erobrere sige. Paa Landet vrimlede Indbyggere; i Stederne myldrede Borgere; Armeerne vare meget talrige. O, I tossede Fortællere! Er det ikke eder, der forsikre os, at det var en nye Stat; at den uophørlig tumledes af haardnakkede Krige; at man paa Valpladsen nedsablede eller i Templerne opoffrede alle Krigsfanger til Guderne; at ved enhver Keisers, enhver Kasiks, enhver Stormands Død ofredes paa deres Grav et til deres Rang forholdsmessigt Antal Mennesker; at af en forvendt Smag sattes Kiønnet i Almindelighed tilside; at Mødrene ammede deres Børn med deres egen Melk i fire til fem Aar, og hørte tidlig op at være frugtbare; at Undersaatterne sukkede allevegne og uophørlig under Skatte-Udsugelser; at stinkende Sumper, at umaadelig store Skove indtoge store Strækninger i Provindserne; at de Spanske Lykkefristere havde mere at udstaae af Hungers Nød end af Marschenes Længde eller Fiendernes Pile.

Hvorledes skal man forene Kiendsgierninger, der ere stadfæstede af saa mange Vidner, med denne uhyre Folkemængde, der saa høitideligen er bevidnet i eders broutende Efterretninger. Førend den sunde Philosophie havde fæstet et agtsomt Øie paa eders underlige Modsigelser; da man af det Had, man bar til eder, satte fuldkommen Tillid til eders naragtige Overdrivelser, var Verden, der ikke længere saae andet end en Ørken i Mexiko, overbeviist om, at I havde styrtet

utallige Generationer i Graven. Vist nok besudlede eders vilde Soldater sig alt for ofte med uskyldigt Blod; vist nok satte eders sværmende Missionærer sig ikke mod disse Barbarier saaledes som de burde; vist nok skilte et emsigt Tyrannie, en umættelig Gierrighed denne ulykkelige Deel af den nye Verden ved mange af dens svage Børn; men eders Grusomheder vare mindre, end de, der have berettet eders Ødelæggelser, have berettiget Nationerne til at troe. Og det er mig — mig som I ansee for eders Karakters Bagvasker, der, ved at beskylde eder for Dumhed og Bedrag, bliver endog, saavidt skee kan, eders Forsvarer.

Vilde I da hellere, at man skulde overdrive Antallet paa de Mord, I have begaaet, end lægge eders Dumhed og eders Modsigelser for Dagen? Jeg kræver Himmelen til Vidne, at det her er mig kun om at giøre, at afvaske eder det Blod, som I synes at giøre eder til af, at være besudlede med; og at jeg ellers allevegne, hvor jeg har talet om eder, kun har befattet mig med Ting, der kunde tiene til at skaffe eders Nation sin forrige Glands og formilde de ulykkelige Nationers Skiebne, der ere eder undergivne. Dersom I opdage noget hemmeligt Had eller nogen egennyttig Hensigt hos mig, da foragter mig. Har jeg vel behandlet de andre den nye Verdens Ødelæggere, selv de Franske, mine Landsmænd, med mere Skaansel? Hvorfor ere I da de eneste, der ere blevne fortornede paa mig? Fordi I har intet andet end Hovmod tilbage. Bliver mægtige, I ville da blive mindre mistænksomme. Sandheden, som bringer eder til at rødme, vil da ikke længere opirre eder.

Hvor stor end Folkemængden i Mexiko var, saa drog dog Hoved-Stadens Indtagelse hele Statens Undergivne efter sig. Den var ikke saa stor, som man i Almindelighed troer. Ved Syd-Havet begyndte Rigets

Grændser først ved Nicaragua og endtes ved Acapulco; endda havde en Deel af de Kyster, som dette Hav skyller paa, aldrig været undertvungne. Ved Nord-Havet var der næsten intet, som satte det Skranker fra Floden Tabasco til Panuco-Floden; men inde i Landene havde Tlascala, Tepeaca, Mechoacan, Chiapa og nogle andre mindre betydelige Distrikter vedligeholdt deres Uafhængighed. Deres Frihed blev dem berøvet i mindre end et Aar af en Erobrer, som kun behøvede at sende 10 — 15 — 20 Heste imod dem for ikke at finde nogen Modstand; og førend 1522 var til Ende, vare alle de Provindser, som Mexikanerne ikke havde kunnet faae Bugt med, og som havde giort Forbindelsen imellem deres Besiddelser vanskelig eller umuelig, indlemmede i det Spanske Herredømme. Med Tiden fik det endog umaadelig stor Tilvext fra Nord-Siden. Den skulde endog være bleven betydeligere, især til mere Gavn, dersom de utrolige Barbarier ikke havde været, som de ledsagede den med, eller lode følge derpaa.

Neppe saae Castillanerne sig som Herrer af Mexiko, førend de delede de beste Jorder imellem sig, bragte Folket, som havde opdyrket dem, i Trældom, og fordømte det til et Slid, som dets physiske Konstitution og dets tilvante Levemaade ikke kunde udholde. Denne almindelige Undertrykkelse vakte store Oprør. Men der var ingen Forbindelse i dem, ingen Anfører, ingen Plan, det var Fortvivlelsen allene, som havde frembragt dette store Udbrud. Skiebnen vilde, at de skulde vende sig mod de alt for ulykkelige Indianere. Med Sværdet og Ilden i Haanden fløi en opbragt Erobrer med Lynildens Hurtighed fra den ene Ende af Riget til den anden og efterlod sig allevegne Spor af en Hævn saa græsselig, at endog blodtørstige Siæle vilde gyse ved at høre Fortællingen om den. Der var en barbarisk Kappelyst imellem Offiseren og Soldaten, om hvem af

dem der kunde myrde de fleste Offere, og Generalen selv overgik maaskee i Grumhed baade sine Soldater og sine Offiserer.

Imidlertid høstede Cortes dog ikke den Frugt af saa mange Umenneskeligheder, som han havde kunnet vente sig. Han begyndte at trækkes ind i det Madritske Hofs Politik: ikke at lade dem af dets Undersaatter, der havde udmærket sig ved nogen vigtig Opdagelse, Tid til at befæste sig i deres Herredom, af grundet eller ugrundet Frygt for, at de skulde faae i Sinde, at gjøre sig uafhængige af Kronen. Dersom Mexikos Erobrer ikke gav Anledning til dette System, saa blev han dog i det mindste et af de første Offere derfor. Man beklippede daglig den uinskrænkede Magt, han i Begyndelsen havde havt, og med Tiden nedsatte man den til noget saa lidet, at han troede, han burde foretrække privat Stand for det tomme Skin af en Magt, der var forbunden med de største Krænkelser.

Denne Spanier var despotisk og grusom. Hans Lykke er skiændet med det Uretfærdige i hans Planer. Han er en Morder, der er besudlet med uskyldigt Blod. Men det er hans Tidsalders, hans Nations Laster; hans gode Egenskaber ere hans egne *. Sæt denne

* Unegteligt er det, at Tidsalderens og en Nations Laster have megen Indflydelse paa den Dannelse, som Individerne faae. Men mon ikke og Tidsalderens og en Nations Laster kunne, i det mindste for en Deel, have deres Grund i Mandens med de store, de skinnende Talenter. Kun faa besidde de fortrinlige Egenskaber, som udfordres til at glimre ved Dyder. Glimre vil man dog, man vil staae den ved Siden, der er kommen i Udraab. Man kan ikke naae det ved Talenter, man vælger sig at eftergiøre hans Laster. Hvormegen slau Irreligiøsitæt udbredte sig ikke i forrige

Mand blant de gamle Nationer, giv ham et andet Fædereland, en anden Opdragelse, et andet Tanke-Sving, andre Sæder, en anden Religion. Sæt ham i Spidsen for den Flaade, der seilede ud mod Xerxes. Regn ham blant de Spartanere, der fremstillede sig ved Thermopylæ Passer; eller man forestille sig ham blant de kiekke Bataver, som reve sig løs fra hans Landsmænds Tyrannie, og Cortes vil da være en stor Mand. Hans Egenskaber ville da være heroiske, hans Minde uden Pletter. Fød i det 15de Aarhundrede og General i Mexiko vilde Cæsar som General i Mexiko have været et større Affkum end Cortes. For at undskylde de Feil, der med Rette ere blevne ham bebreidede, behøver man kun at spørge sig selv, hvad bedre man kunde vente sig af et Menneske, der giør sin første Udflugt i ukiendte Lande og er nødt til at sørge for sin Sikkerhed. Det vilde være meget ubilligt, at sammenblande ham med den, der i Fred og Roe kan stifte en Stat, der kiender Landet og kan bestemme Midlerne, Stedet og Tiden, som han finder for got.

13. Uroligheder, hvoraf Mexiko saavel inden som uden fra er blevet rystet, siden det er blevet en Spansk Besiddelse.

Efter at Mexiko var kommet under Castillanernes Aag, har dette vidtløftige Land ikke mere været udsat for at blive indtaget. Af ingen enten i Nærheden boende eller langveis fra kommen Fiende ere dets Provindser blevne ødelagte. Den Fred, det nød, blev uden fra kun forstyrret af Søerøvere. I Syd-Havet indskrænkede disse Røveres Foretagender sig til, at

Sekulo over Europa, fordi et par vittige Hoveder fik det Indfald at giøre sig lystige over nogle i Religions-Faget indsnegne Vildfarelser.

bortsnappe nogle Skibe; men i det Nordlige plyndrede de een Gang Campeche, to Gange Vera-Cruz, og ofte bragte de Ødelæggelsen paa mindre kiendte, mindre rige og slettere forsvarede Kyster.

Medens dette rige Lands Skibsfart og Strandbredder vare til Priis for de Nationers Korsarer og Eskadrer, der vare opbragte over Spaniernes Stolthed, eller blot misundelige over dets Overlægenhed, blev Riget indvortes forstyrret af Chichemeca'erne. Disse vare, dersom man skal troe Herrera og Torqvemada, de Folkeslag, der havde beboet de beste Sletter i Landet forend Mexikanernes Ankomst dertil. For at unddrage sig de Lænker, som Seierherren tillavede dem, flygtede de til Hulerne og Biergene, hvor deres naturlige Grusomhed tog til, og hvor de førte et aldeles dyrisk Liv. Den Forandring, som den nye Revolution nyeligen havde giort i deres gamle Fædrenelands Forfatning, giorde dem ikke lystne efter mildere Sæder. Hvad de saae og hvad de hørte om den Spanske Karakter indgiød dem et uforsonligt Had til en saa overmodig og saa undertrykkende Nation.

Denne Lidenskab, der altid er grusom hos de Vilde, brød ud i de Ødelæggelser, som de anrettede i alle de Etablissementer, man anlagde i deres Naboelag; i de Grusomheder, som de udøvede mod dem, der foretoge sig at aabne de Miner, som der fandtes. Forgiæves blev der, for at holde dem i Tømme, eller drive dem tilbage, anlagt Forter og Besætninger paa Grændsen, deres Rasenhed ophørte ikke forend 1592. Ved denne Tid formaaede Capitaine Caldena dem til at giøre Ende paa Fiendtlighederne. For at giøre dette fredsommelige Sindelag vedvarende, lod Regieringen dem bygge Boeliger, forsamle i endeel Flekker, og fordelte iblandt dem 400 Tlaskaltekiske Familier, hvis Forretning skulde være, at indføre nogle Haandværker og

nogle Agerdyrknings-Arter blant et Folk, der hidindtil kun havde været klædt i Huder, kun havde levet af Jagten eller det, som Naturen af sig selv frembragte. Skiønt disse Forholdsregler vare kloge, lykkedes de dog kun sildig. Chichemecaerne undsloge sig længe for den Underviisning, man havde foretaget sig at give dem, de forkastede endog al Forbindelse med selve Amerikanere, som ved at underrette dem havde deres Vel for Øie. Det var først 1608 at Spanien blev befriet fra at drage Omsorg for Klæden og Foden til dem.

Atten Aar derefter saae Mexiko den civile og den kirkelige Magt at giøre største Opsigt med at støde an mod hinanden. Et Menneske, der var overbeviist om tusende Forbrydelser, søger ved Alter-Foden at undgaae Straffen for alle sine Misgierninger. Statholderen Gelves lader ham borttage derfra. Dette nødvendige Skridt til Retfærdighedens Pleie ansees for en Forgribelse mod Guddommen selv. Band-Straalen bliver skudt. Folket reiser sig. Alt, hvad der hører til Klerestiet, griber til Vaaben. Man brænder Kommandantens Palads; man støder Dolken i Brystet paa hans Gardere, hans Venner og hans Tilhængere. Selv bliver han lagt i Lænker og indskibet til Europa med 70 Adelsmænd, som ikke have været bange for at tage hans Partie. Erkebispen, hvis Hævngierrighed endnu ikke er skeet fyldest, følger som Stifter af alle disse Elendigheder sit Offer med Attraae og Haab om at faae det opofret. Efter nogen Tvivlraadighed erklærer Hoffet sig endelig for Sværmeriet. Forsvareren af Tronens Rettigheder og Ordens Overholdelse bliver henkastet i Forglemmelse og hans Eftermand bemyndiget til, høitideligen at stadfæste alt, hvad Overtroen havde foretaget sig, isærdeleshed med Hensyn til Asyler.

Dette Ord, taget i sin udstrakteste Bemærkelse, kunde betyde ethvert Sted, ethvert Privilegium, en-

hver Udmærkelse, der giver Sikkerhed for Retfærdighedens upartiske Udøvelse. Thi hvad er en Adkomst, som svækker eller sætter Loven ud af sin Virksomhed? Et Asyle. Hvad er det Fængsel, der unddrager en Forbryder fra det almindelige Fængsel for Misdædere? Et Asyle. Hvad er et Sikrings-Sted, hvor en Tilgodehaver ikke kan gribe en Bedrager af Skyldner? Et Asyle. Hvad er det Aflukke, hvor man uden Adkomst kan udøve alle Selskabets Forretninger i et Land, hvor de øvrige Borgere ikke kunne faae Rettighed dertil uden for Penge? Et Asyle. Hvad er et Kiendelses-Kammer, hvortil man kan komme ind med en endelig Dom, der er faldet ved en Ret, som Loven har erklæret for sidste Instants? Et Asyle. Hvad er et udelukkende Privilegium, paa hvilken Grund det end er søgt og faaet? Et Asyle. I et Land, hvor Selskabs-Fordelene ere ulige fordelte blant Undersaatterne, og Byrderne ikke fordelte i Forhold til Fordelene, hvad ere der de forskiellige Udmærkelser, som lette Byrderne for nogle paa de andres Bekostning? Asyler.

Som man veed, har Tyrannen sit Asyle, Klerken sit, Ministeren sit, Adelsmanden sit, Skatte-Forpagteren sit, Handelsmanden sit, og man kunde opregne næsten alle Handteringer i Selskabet. Hvilken er der i Grunden, der ikke har et Skiul for nogle Skalkestykker, som den ustraffet kan begaae.

Imidlertid ere de farligste Asyler ikke de, som man flygter til, men de som man fører med sig, som følge Forbryderen, som omskandse ham, som tiene ham til Skiold, som sætte en Skranke imellem ham og mig, inden for hvilken han staar, og hvorfra han kan fornærme mig, uden at Staffen kan naae ham. Saadanne ere Munke-Dragten og Munke-Helligheden. Begge vare de fordum et Slags Asyle, hvorved de næsten havde Sikkerhed for at blive ustraffede for de

meest himmelskrigende Forbrydelser. Er dette Privilegium vel blevet ophævet? Forfatteren forsikrer, at han ofte har seet Munke og Klerker blive førte i Fængsel, men næsten aldrig seet dem gaae ud af dem til det offentlige Rettersted.

Hvad! fordi et Menneske er ved sin Stand forbundet til renere Sæder, skal det derfor vises en Skaansel, en Medlidenhed, som man nægter en Forbryder, der ikke er bunden ved samme Forpligtelse? — Men den Agtelse, der skyldes hans Forretninger, hans Dragt, hans Hellighed — Men Retfærdigheden, der skyldes alle Borgere uden Forskiel — Dersom Lovens Sværd ikke gaar sin lige Gang allevegne, dersom det rokker, dersom det løftes eller sænkes efter det Hoved, det træffer paa i sin Gang, er Selskabet slet indrettet. Der er da under et andet Navn, under en anden Skikkelse et afskyeligt Privilegium — et Smuthul, som er lukket for nogle og staar aabent for andre.

Men endskiønt disse Slags Asyler ere i Almindelighed stridende mod Selskabernes Vel, ville vi dog ikke her fæste vor Opmærksomhed paa dem. Vi ville kun tale om dem, som Templerne have aabnet, som de endnu til Dags aabne endeel Steder paa Kloden.

Disse Tilflugts-Steder vare bekiendte hos de Gamle *. I det — endnu halvbarbariske — Græken-

* Hos Israliterne var det en meget viis og velgiørende Indretning til at frelse dem, der bleve Drabsmænd af Vaade, fra Blodhævneren. Som bekiendt, er det en af Arabernes helligste Vedtægter, der, efter Niebuhr, endnu finder Sted iblant dem: at nærmeste Slægtning er forpligtet til at hævne sin Frendes Drab med at dræbe Gierningsmanden. Saa hensigtsmessig end denne Vedtægt kan fra først af have været til at giøre forsætligt Mord betænkeligt, saa giorde den dog Menneskers Liv usikkert, naar Drab var begaaet af Vaade. Ingensteds sikker paa sit Liv kunde

sand meente man, at Tyranniet ikke kunde holdes i Skranker, uden ved Religionen. Herkules's, Theseus's og Perithous's Støtter ansaaes for skikkede til at indjage Forbrydere Skræk, da de ikke mere havde sig noget at frygte af deres Køller. Men saasnart det Asyle, der var oprettet til Skierm for Uskyldigheden, ikke mere tiente til andet end den skyldiges Frelse, til at vedligeholde Privilegie-Haandhævernes Fordele og Forfængelighed, bleve disse Tilflugts-Steder afskaffede.

I Efterligning af Grækernes oprettede ogsaa andre Nationer Asyler. Men Borgeren kastede sig ikke i Gudernes Arme uden for at unddrage sig fra den væbnede Haand, der forfulgte ham. Der anraabte han Loven og bad Folket, komme sig til Hielp. Hans Medborgere strømmede til. Øvrigheden nærmede sig. Han blev forhørt. Dersom han havde misbrugt Asylet blev han dobbelt straffet, baade for den Forbrydelse, han havde begaaet og fordi han havde vanhelliget det Sted, hvortil han havde frelst sig.

Drabsmanden fristes til at myrde Blodhævneren hemmelig; for at sætte sig i Sikkerhed for ham. Skede end ikke dette, var dog Blodhævneren, efter fuldført Drab paa Drabsmanden, udsat for at friste samme Skiebne af hans nærmeste Slægtning. Et Slags Drabs-Rettighed kunde saaledes arves ned i mange Leed, og et eneste ulykkeligt Tilfælde blive Aarsag til mange Mord, til dødeligt Fiendskab imellem mange Familier. At ikke denne fordærvelige Skik skulde blive indført iblant Joderne, som i lang Tid havde opholdt sig blant Araberne, der desuden havde fælleds Stamfader med dem, forordnede Moses, at der i Jøde-Landet skulde være 6 Tilflugtssteder, hvor den, der var kommen for Skade med at dræbe nogen af Vaade, kunde flygte hen til, og under visse Bestemmelser nyde Sikkerhed paa Livet.

Oversætteren.

Romulus vilde befolke sin Stad, og han giorde den til et Asyle. Nogle Templer bleve Asyler under Republiken. Efter Cæsars Død vilde Triumvirerne at hans Kapel skulde være et Asyle. I de paafølgende Sekler ophøiede Folkets Kryberie ofte deres Tyranners Støtter til Asyler. Derfra insulterede Slaven sin Herre. Derfra opviglede den offentlige Roligheds Forstyrrere Pøbelen mod retskafne Folk.

Denne gruelige Indretning af Barbariet og Hedenskabet anrettede usigelige Ulykker, da Catholicismen opsvinget paa Keiserdommets Trone ikke rødmede ved at optage den, ja endog at udvide den. Snart føltes Følgerne af denne kirkelige Politik grueligen. Lovene tabte deres Myndighed. Selskabs Ordenen blev kastet overende. Øvrigheden angreb da Asylerne med Kiekhed, Munkene forsvarede dem med Haardnakkenhed. Denne Krig førtes i endeel Aarhundreder med Hidsighed og megen Forbittrelse. Det Partie, der havde Overhaand under en kiek Regiering, laae nedtrykt under en overtroisk Fyrste. Undertiden var dette Asyle almindeligt og undertiden var det indskrænket; til en Tid ophævet; til en anden sat i sin fulde Kraft igien.

Hvad man maae forundre sig over i en Indretning, der er saa øiensynlig stridende mod naturlig Billighed, mod den borgerlige Lov, mod Religionens Hellighed, Evangeliets Aand, god Orden i Selskabet, det er Haardheden deri; det er Forskielligheden i de keiserlige Edikter, det modsigende i de canoniske; det er Egensindigheden hos nogle Biskoper, det er fornemmelig Juristernes Pølse-Snak om Asylets Strækning efter Kirkernes Rang. Er det en stor Kirke, giver Asylet Frihed saa og saa mange Fod uden for dens Hegn; er det en mindre Kirke strækker den Frihed, Hegnet giver sig ikke saa langt, den strækker sig endnu mindre, dersom det er et

Kapel; men Friheden er den samme enten Kirken er indviet eller ikke.

Det er ret besynderligt, at i en lang Række af Generationer har ikke en Monark, ikke en Geistlig, ikke en Øvrigheds-Person, ikke en eneste Mand bragt sine Samtidige Kristendommens skiønne Dage i Erindring. Fordum — havde han kunnet sige til dem — fordum blev Synderen i hele Aar holdet tilbage ved Indgangen til Kirken, hvor han udsat for Slud og haardt Veir maatte udsone sin Forbrydelse i alle de Troendes, i alle sine Medborgeres Paasyn. Indgangen i Kirken blev ham kun forundet Skridt for Skridt. Han nærmede sig kun Helligommen i samme Forhold, som hans Penitense gik frem, og nu omstunder finder en Forbryder, en Bedrager, en Røver, en Morder, der er besudlet med Blod, ikke allene Indgangen til vore Kirker aaben, men han finder der endogsaa Beskyttelse, Fritagelse for Straf, Underholdning og Sikkerhed.

Men dersom nu Morderen havde stødt Dolken i sin Medborgers Bryst paa Altertrinet selv, hvad vilde I da giøre? Skal han da finde sin Sikkerhed paa det Sted, hvor han har begaaet sit Mord? Sikkerlig seer man da her et Privilegium, som kommer Forbrydere ret vel tilpas. Hvorfor skulle de da myrde paa Gaderne, i Husene, paa Landeveiene, hvor de kunne blive grebne? Hvorfor myrde de ikke i Kirkerne? Aldrig gaves der noget mere oprørende Exempel paa Foragt for Lovene og paa Klerke-Hovmod end denne Kirke-Frelse. Det var Overtroen forbeholdet, at giøre det høieste Væsen til Beskytter i denne Verden af de Misgierninger, som det straffer i det andet Liv med evig Pine. Man maa haabe, at Høiden af det Onde vil giøre Nødvendigheden af at raade Bod derpaa følelig.

Denne lykkelige Forandring vil ingensteds indfinde sig sildigere end i Mexiko, hvor Folkene ere nedsænkede

i en endnu dybere Vankundighed end i de andre Landskaber, som staae under Castillien. I Aaret 1732 opslugte de oprørte Elementer en af de rigeste Flaader som nogensinde vare afgaaede fra denne rige Egn i den ny Verden. Fortvivlelsen blev almindelig i begge Halvverdenerne. Hos et Folk der er nedsænket i Overtroen, ere alle Begivenheder holdte for mirakelagtige, og Himmelens Vrede blev i Almindelighed anseet som eneste Aarsag til en stor Ulykke, som Skippernes Uerfarenhed og andre ligesaa naturlige Aarsager meget godt kunde have voldet. Et Auto-da-fe blev agtet for det sikkerste Middel til at forskaffe sig Guddommens Yndest igien, og 38 Ulykkelige omkom i Luerne, som Offere for en saa beklagelig Forblindelse.

Det forekommer mig, som jeg er tilstede ved denne gruelige Udsoning. Jeg seer den, jeg raaber: "Holder "inde I fordømmelige Uhyrer! Hvad Forbindelse er der "imellem den Ulykke, der har truffet eder, og deres indbildte eller virkelige Forbrydelse, som I have indslutte "i eders Fængsler? Dersom de have Meninger, som "giøre dem forhadte i den Eviges Øine, tilkommer det "ham, at afskyde sin Lynild paa deres Hoveder. Han "har taalt dem i saamange Aar, han taaler dem endnu, "og I pine dem. Skulde han finde Aarsag til at fordømme dem til et evigt Helvede paa hans Hævns den "græsselige Dag, tilkommer det da eder, at fremskynde "deres Qval? Hvorfor ville I berøve dem den Tid til "Omvendelse, der maaskee venter paa dem i Affældighed, i Farligheder, eller i Sygdom? Men vare da, "I skiendige, I ryggesløse Klerke, I geile Munke! "thi dette ere I, vare da eders Forbrydelser ikke nok "til at bringe Himmelen i Harnisk? Bedrer eder, "kaster eder ned for Alterfoden, bedækker eder med Sæk "og Aske, anraaber Barmhiertigheden her ovenfra istedet "for at slæbe Uskyldige paa Baalet, hvis Død, langt

"fra at udslette eders Misgierninger, vil forøge dem "med 38 flere, som neppe vil blive eder forladte. For "at formilde Gud, brænde I Mennesker! Tilbede I da "Moloch?„ Men de høre mig ikke, og de ulykkelige Slagtoffere for deres barbariske Overtroe ere allerede styrtede i Luerne.

En Elendighed af et andet Slags plagede kort efter Ny-Mexiko, der grændser til og staar under det gamle. Dette vidtløftige Land, der for største Delen ligger i det tempererede Belte, var temmelig længe ukiendt for Amerikas Ødelæggere. Missionæren Ruys var den første, som trængte ind i det 1580. Efter ham fulgte snart Capitænen Espajo og endelig Jean d'Ouâte, som ved fortsatte Bestræbelser, der bleve begyndte 1599 og endte 1611, bragte det saavidt, at Minerne bleve aabnede, Qvæget og Levnetsmidlerne formerede, og det Spanske Herredømme sat paa en fast Fod. Ved borgerlige Uroligheder forstyrres 1652 den Orden, han har indført. Under disse Fiendtligheder bliver Kommandanten Rosas myrdet, og de af hans Venner, som giøre Forsøg paa at hævne hans Død, omkomme efter ham. Grusomhederne vedblive indtil Pagnalosse endelig seent ankommer dertil. Denne uforfærdede og strænge Chef havde næsten faaet Oprøret qvalt, da han i et Anstød af en retmessig Fortørnelse gav en balstyrig Munk, der tiltalte ham fræk og var driftig nok til at true ham, et Ørefigen. Strax arresteres han af Cordelierne, der ere Herrer i Landet. Han bliver sat i Band, overleveret til Inqvisitionen og dømt i anselige Bøder. Forgieves beder han Hoffet paa det indstændigste, at hævne den Kongelige Myndighed, der var krænket i hans Person; hans Fienders Anseelse seirer over hans Ansøgninger. Deres Rasenhed og deres Indflydelse lader ham endog befrygte en sørgeligere Skiebne, og for at undgaae deres Dolke, for at und-

drage sig deres Rænker flygter han til Engelland, overladende Regierings-Tommen til hvem der vil og kan bemægtige sig den. Denne hans Flugt nedsænker Provindsen i ny Ulykker, og det er først efter 10 Aars Anarkie og Blodbad at alt endelig kommer i Orden igien og underkaster sig.

Er der noget urimeligere end denne Munkenes Myndighed i Amerika? De ere der ligesaa uoplyste som usædelige. I deres Uafhængighed træde de deres Ordens-Regler og deres Ordens-Løfter under Fødder. Deres Opførsel er forargelig, alle deres Boliger slette Steder, alle deres Penitense-Kamre Handels-Boder. Der er det, de for et Stykke Myndt berolige Forbryderens Samvittighed; der er det, de gyde Fordærvelsen i uskyldige Hierter, forføre baade Koner og Piger til Liderlighed. Alle ere de Simoniarii, der drive offentlig Handel med hellige Ting. Den Kristendom, de lære, er besudlet med Urimeligheder af enhver Art. Som Arvegods-Jægere bedrage de, røve de og giøre sig til Meenedere. De nedværdige Øvrighederne og hindre dem i deres Forretninger. Der er ingen Misgierning, som de jo ustraffet kunne begaae. De oppuste Oprørs-Aanden hos Folkene. Alle ere de Overtroens Støtter, Aarsag til alle de Forstyrrelser, der have rystet disse fraliggende Lande. Saalænge de skulle forblive der, ville de der vedligholde Anarkiet ved den ligsaa blinde som ubegrændsede Tillid, de have faaet hos Folket, ved den Forsagthed, de have bibragt Magtens Ihændehavere, som de stemme ved deres Rænker. Ere de da til saa stor en Nytte? Skulle de være Angivere? En klog Bestyrelse behøver ikke dette Middel. Skulde man skaane dem som Modvægt mod Statholderens Magt? Det er en panisk Skræk. Skulde de være de Stores Vasaller? Det er en Feil, som man bør rette. Fra hvilken Side man end betragter Tingene, ere Munkene Uslinge, som

ere Mexiko til alt for megen Forargelse og Plage, at man længere skulde lade dem forblive der.

Undergivelsen og Ordenen bleve paa ny og endnu almindeligere forstyrrede 1693 ved en Lov, som forbød Indianerne Brugen af stærke Drikke. Forbudet kunde ikke have Hensigt til de Europæiske, der nødvendigen maatte være alt for høie i Priis, til at idelig undertrykkede, idelig udplyndrede Mennesker nogensinde kunde giøre Brug af dem. Det var ene og allene Pulqven, Regieringen søgte at afdrage dem fra.

Man uddrager denne Drik af en Plante, der i Mexiko er bekiendt under Navn af Maguey, og ligner i Skikkelse en Aloe. Dens Blade, der sidde samlede omkring Toppen af Roden, ere tykke, kiødfulde, næsten rette, flere Fod lange, rendede paa Overfladen, tornede paa Ryggen og ende sig i en meget skarp Spids. Stængelen som kommer frem midt i denne Bladdusk, voxer to Gange saa høit, og bærer paa sin grenede Top, guulagtige Blomster. Deres Bæger med sex Afdelinger er besat med ligesaamange Støvdragere. Ved Bunden hænger det fast med Støvveien, som tillige med dette bliver til en Kapsel med tre Rum, der ere fulde af Kierner. Magueyen voxer allevegne i Mexiko og formeres meget let af Skud. Man bruger den til Hækker. Dens forskiellige Dele have hver sin Nytte. Rødderne blive brugte til at giøre Reeb af; Stænglerne giver Brænde; Bladenes Spidser bruges til Stifter eller til Naale. Bladene selv ere gode til at tække Tag med; man sanker dem ogsaa og trækker deraf en Tave, hvoraf der kan forfærdiges forskiellige Slags vævede Tøier.

Men det Produkt af Magueyen, som man giør meest af, er et sødt og klart Vand, som samler sig i et Hul, der bliver gravet med et Instrument i Midten af Bladdusken efter at man har afplukket de indvendige Qviste og Blade. Dette Hul, der er tre til fire Tommer

dybt, fyldes daglig og daglig tømmer man det. Denne Mængde Vand vedbliver at samle sig i et heelt Aar, undertiden endog i 18 Maaneder. Størknet udgiør denne Saft et virkeligt Sukker, men blandet med Kildevand og hensat i store Kar gaar det efter fire — fem Dages Forløb i Giering, bliver pirrende og faar næsten Smag som Most eller Cider. Kommer man Pomerantz- eller Sitron-Skaller dertil, bliver den berusende. Denne Egenskab giør den behageligere for Mexikanerne, som ikke kunne trøste sig over Tabet af deres Frihed og søge derfor at fortumle sig ved det Ydmygende i deres Trældom. Ogsaa er det til de Huse, hvor Pulqven skienkes, at alle Indianernes Øine ere bestandigen henvendte. Der hendrive de Dage og Uger; der nedlægge de hvad deres Familier skulde leve af; meget ofte det lidet, de have at klæde sig med.

Underrettet om disse Udsvævelser vilde det spanske Ministerium standse dem i deres Fart. Midlet dertil blev slet valgt. Istedet for at bringe Folket med faderlig Omhue tilbage til gode Sæder ved den virksomme Underviisnings Anvendelse, tog man sin Tilflugt til det sørgelige Forbuds-Middel. Gemytterne bleve hidsige; Oprørene formerede sig; Voldsomhederne gientoges fra den ene Ende af Riget til den anden. Man maatte give efter. Regieringen tog sine Forbuds-Anordninger tilbage. Røden lærte den at gaae den snildere Vei, hvorved den med at berige Stats-Kassen, formindskede dens alt for hyppige Brug. Pulqven blev belagt med Afgifter, som indbringe Staten aarlig over 200,000 Rigsdaler.

En ny Scene af et synderligere Slags aabnedes 25 til 30 Aar sildigere i Mexiko. I denne vigtige Besiddelse blev Politiet saa aldeles forsømt, at en talrig Bande Røvere bragte det til at bemægtige sig alle Veie. Uden et Pas fra en af disse Bandit-Høfdinger dristede ingen Borger sig til at forlade sin Hiemstand.

Enten det var Ligegyldighed eller Svaghed, eller Bestikkelse, tog ingen Øvrighed nogen Forholds-Regel til at giøre en Ende paa denne store Elendighed. Opvakt ved et heelt Folks Skrig overdrog endelig Hoffet i Madrit Velasqves at frelse det offentlige derfra. Denne retsindige, kiekke, strænge, af Domstolene og Statholderen uafhængige Mand lykkedes det omsider, at indføre Orden igien, og sætte den paa en saa fast Fod, at den siden efter ikke er bleven forstyrret.

En Krig, der blev foretaget mod Indvaanerne i Cinaloa, i Sonora, i Ny-Navarra har været den sidste mærkværdige Begivenhed, som har rystet Riget. Disse Provindser, der ligge imellem det gamle og nye Mexiko, hørte ikke til Montezumas Stater. Det var først 1540, at den nye Verdens Ødelæggere trængte ind i dem under Velasqves Coronados Befaling. De forefandt der nogle smaa Nationer, som levede af Fiskerie paa Hav-Kysterne, af Jagt dybere inde i Landet, og som, naar disse Levnetsmidler sloge dem Feil, ikke havde andre Hielpe-Kilder end det, Naturen af sig selv frembragte. Grene af Træer til at beskytte sig mod Solens brændende Hede; Rør, der vare bundne til hinanden for at sætte sig i Sikkerhed for Plads-Regnen; det var alt, hvad Indbyggerne havde opfundet mod Aarstidernes Barskhed. I den strængeste Frost sov de under aaben Himmel omkring Baal, som de havde antændt.

Dette — tilsyne saa fattige — Land indeholdt Miner. Nogle Spanier foretoge sig at aabne dem. De befandtes overflødige og dog berigedes deres gierrige Eiermænd ikke. Saasom man var nødt til fra Vera-Cruz paa Esel-Ryggen, paa en, 6 — 700 Mile lang, vanskelig og farlig Vei at hente det Qvik-Sølv, de Tøier og de fleste Ting, der vare fornødne til Føden og til Arbeidet, bleve alle disse Artikler paa deres Bestem-

melses Sted saa kostbare, at det lykkeligste Foretagende neppe gav saa meget af sig, som de kunde betales med.

Man maatte enten opgive alt, eller giøre en anden Indretning. Man lod det blive ved det sidste. Jesuiten Ferdinand Consang giennemreiste efter Regieringens Befaling 1746 den hele Californiske Bugt. Denne med yderste Nøiagtighed og megen Indsigt foretagne Beseiling har underrettet Spanien om alt, hvad der var det vigtigt at vide. Det kiender Kysterne paa dette Fastland; Havnene, som Naturen har dannet der; de sandagtige og golde Steder, som ikke kunne opdyrkes; de Floder, som ved den Frugtbarhed, de udbrede paa deres Bredder, indbyde til at anlægge Kolonier paa dem. Intet kan for Fremtiden hindre de Skibe, der løbe ud fra Acapulco, fra at gaae ind i det røde Hav, for med maadelige Bekostninger at bringe de Provindser, som støde dertil, Missionærer, Soldater, Biergfolk, Levnets-Midler, Kiøbmands-Varer og alt, hvad der er nødvendigt for Kolonier, og komme ladte med Metalier tilbage derfra.

Imidlertid var det en i forveien uundgaaelig Nødvendighed enten at vinde Landets Indfødte ved Menneskekierlighed eller at undertvinge dem ved Vaaben. Men hvorledes skulde man vinde Mennesker, som man agtede at giøre til Trældyr eller begrave levende i Jordens Huler? Ogsaa bestemte Regieringen sig for Voldsomheden. Krigen blev ikke udsat, uden fordi det var den forgieldede Fiskus umueligt, at giøre Bekostninger paa den. Endelig fik man 1668 Kredit paa 1200,000 Livrer, og strax begyndte Fiendtlighederne. Nogle af de vilde Horder underkastede sig efter en ringe Modstand. Saaledes gik det ikke med Apacherne, den stridbareste af disse Nationer og den, der havde Uafhængigheden kierest. Man forfulgte dem uophørlig i tre Aar med det Fortsæt, at udrydde dem

Gode Gud! udryddede Mennesker? Kunde man tale anderledes om Ulve? Udryddede dem! og hvorfor da? Fordi de havde et kiekt Hierte, fordi de følte den naturlige Rettighed, de havde til Friheden, fordi de ikke vilde være Slaver. Og vi ere kultiverede Nationer? Vi ere Kristne?

Af den Forstand, hvori de gamle og nye Erobringer laae fra Magtens Samlingspunkt, dømte man, at de ikke vilde trives førend, man beskikkede dem en uafhængig Bestyrelse. Man gav dem derfor en egen Kommandant, som under et mindre brammende Navn end Statholder af Ny-Spanien, har de samme Rettigheder.

14. Hvad er Mexiko blevet til under Spaniens Love?

Man maa nu see, til hvilken Grad af Velstand Mexiko har hævet sig uagtet de uhyre Tab, det har lidt af fremmede Fiender, og de indvortes Uroligheder, der saa ofte have synderslidt dets Inderste.

Efterat det store Cordeliere-Bierg har skudt sig igiennem hele Syd-Amerika, helder det ned og trækker sig sammen paa Isthmen Panama; beholder samme Skikkelse i Provindserne Costa-Ricca, Nicaragua, Guatimala; breder sig og hæver sig paa ny i det øvrige Mexiko, men uden nogensinde at nærme sig den forskrækkelige Høide, det har i Perou. Denne Forandring er især mærkværdig ved Syd-Havet. Strandbreddene ere der meget dybe og give ingen Bund, uden meget tæt ved Landet; medens man i Nord-Havet treffer den i en megen lang Afstand fra Fastlandet. Ogsaa ere Rhedene ligesaa gode, ligesaa mangfoldige i det første af disse Have, som de ere sieldne og slette i det andet.

Klimaet i et Landskab, der ligger næsten ganske i det hede Belte, er vexelviis fugtigt og heedt. Disse

Afvexlinger ere føleligere og almindeligere i de lave moradsige, skovrige og udyrkede Egne mod Øst, end i de Kanter af Riget, som en velgiørende Natur har behandlet mere gunstig.

Jordbundens Beskaffenhed er ogsaa meget forskiellig. Snart er den gold, snart er den frugtbar, eftersom den er klippeagtig, eller jævn, eller staar under Vand.

Spanierne saae sig aldrig saasnart Herrer af dette rige og vidtløftige Land, førend de skyndte sig med at bygge Byer deri paa de Steder, som syntes dem de gunstigste til at vedligeholde deres Magt, og paa dem, der lovede dem de største Fordele af deres Erobring. De Europæere, som vilde nedsætte sig i dem, fik en temmelig vidtløftig Strækning i Besiddelse; men de maatte see sig selv om Folk til at dyrke dem, hvilke Loven ikke gav dem.

En anden Indretning fulgte man med Landgodserne. De bleve for det meste uddelte blant Erobrerne til Belønning for deres Blod eller deres Tienester. Størrelsen af disse Godser, der kun bleve givne for to eller tre Generationer, stod i Forhold til Rangen eller Yndesten. Som vornede tillagde man dem et større eller mindre Antal Mexikanere. Cortes fik 23000 af dem i Provindserne Mexiko, Tlaskala, Mechoacan, og Oaxaca, med den Udmærkelse, at de skulde for bestandig være hans Families Livgeding. I disse arvelige Besiddelser maa Undertrykkelsen have været mindre end i det øvrige af Landet, efterdi man 1746 talte endnu 15,940 Indianere, 1800 Spanier, Metiser og Mulatter, og 1600 sorte Slaver i dem.

Landet havde ingen af de Dyr, der vare nødvendige til disse nye Indvaaneres Underholdning, til Agerdyrkningen og til andre Fornødenheder, der ere uadskillelige fra et nogenlunde sammensat Selskab. Man lod

dem komme fra de Øer, som allerede stode under Castilien, og som selv kort forhen havde faaet dem fra vor Verdens-Deel. De forplantede sig med en utrolig Hurtighed. Alle udartede de; og hvorledes skulde de — svækkede ved Overfarten, skilte ved deres fra først af tilvante Foder, overladte i Hænder, der ikke kunde rygte og pleie dem — hvorledes kunde de andet end undergaae mærkelige Forandringer? Den meest udmærkede var den, der foregik med Faaret. Mendoza lod komme Spanske Vædre, for at fornye de udartede Racer, og siden den Tid er Ulden befunden af saa tilstrækkelig god Beskaffenhed, at den kan tiene til at forsyne endeel temmelig vigtige Manufakturer.

Med Qvægets Formerelse lagde man sig efter at dyrke langt flere Ting. Mais'en, som altid havde udgiort Mexikanernes fornemmeste Nærings-Middel, forøgede man med vore Landes Korn-Arter. I Begyndelsen lykkedes disse ikke. Sæden, der blev kastet paa Slump blant Tidsler, gav i Førstningen kun tykke og golde Urter. En alt for hurtig og alt for stærk Vext lod dem ikke Tid til at modne, eller engang at danne sig, men lidt efter lidt tog denne alt for overflødige Mængde af Vædsker af, og man saae endelig de fleste af vore Korn-Arter, Kiøkken-Vexter og Frugter at slaae godt an. Dersom Viinstokken og Olietræet ikke bleve naturaliserede i denne Egn af den ny Verden, var det Regieringen, som hindrede det i den Hensigt, at skaffe Afsætning for Moderlandets Produkter. Maaskee skulde Jordbunden og Klimaet selv have vægret sig for disse kostbare Planter. I det mindste har man Ret til at formode det, naar man seer, at de Forsøg, som det 1706 blev Jesuiterne og Cortes's Arvinger tiladt at giøre, ikke vare heldige, og at de Erfaringer, man siden efter har indhentet, ikke have været det stort mere.

Bomuld, Tobak, Cacao, Sukker og nogle andre Produkter lykkedes i Almindelighed; men af Mangel paa Hænder eller Virksomhed bleve disse Artikler indskrænkede til det der afsættes hiemme. Det er kun Jalap'en, Vanillen, Indigo'en og Cochenillen, som gaar ind i Nye-Spaniens Handel med de andre Nationer.

15. Om Jalap'ens Dyrkning.

Jalap'en er et af de Purgeermidler, der bliver meest anvendt i Medicinen. Den har sit Navn af Byen Xalapa, i hvis Omegn den voxer overflødig. Dens Rod, det eneste af den, som er til Brug, er knollet, tyk, og langagtig som en Roe, indvendig hvid og fuld af en melkagtig Saft. Den Plante, den fremskyder, har længe været ubekjendt. Man veed nu, at det er en Snerle, der i Udseende ligner vor Gierde-Snerle. Dens Stængel er slyngende, kantet, lidet dunet. Dens Blade, der sidde vexelviis, ere temmelig store, filtede ovenpaa, rynkede nedenunder, mærkede med 7 Nerver, undertiden udeelte hierteformige, undertiden deelte i Lapper, der ere meer eller mindre adskilte. Blomsterne, der sidde eenlige langs ad Stammen, have ved Grunden et kiertlet Bæger, der er dybt femdeelt og forsynet med tvende Blomster-Blade. Kronen som er stor og klokkeformig, hvidagtig udvendig og mørkrød indvendig, bærer 5 hvide Støvdragere af ulige Høide. Frugtknuden, som har sit Sted i Midten og staar under en eneste Griffel, bliver, naar den modnes, en rund Kapsel, der i et eneste Rum indeslutter fire rustfarvede og meget laadne Kierner.

Denne Plante findes ikke allene i Naboelauget af Xalapa, men ogsaa i Vera-Cruz's Sand-Ørkener. Den er let at dyrke. Rodderne veie fra 12 til 20 Pund. Man skierer dem i Skiver for at tørre dem.

De faae da en brun Farve, et harpixagtigt Udseende. Deres Smag er lidt bitter og giør vammel. Den beste Jalap er tæt, harpixagtig brun, vanskelig at brække og inflammerende. Man giver den kun i en meget liden Portion, efterdi den er meget virksom og purgerer stærk. Extrakten af det harpixagtige i den, der giøres med Viin-Geist, bliver anvendt til samme Brug, men med mere Forsigtighed. Europa forbruger aarlig 7500 Centner af den, som det betaler med en 200000 Rigsdaler.

16. Om Vanill'ens Dyrkning.

Vanill'en er en Plante, der ligesom Vedbenden hænger sig fast ved de Træer, den støder paa, bedækker dem næsten ganske og voxer i Veiret ved Hielp af dem. Dens Stamme, af den lille Fingers Tykkelse, er grønagtig, kiødrig, næsten cylindrisk, af og til knudet, ranket, som Viinstokkens. Enhver Knude er forsynet med et afvexlende Blad, der er temmelig tykt af oval Figur, 8 Tommer langt og 3 bredt. Ogsaa disse Knuder skyde Rødder, som trænge sig ind i Barken af Træerne, og drager en Næring af dem, der er tilstrækkelig til at holde Planten nogen Tid frisk, naar det nederste af Stængelen ved en Hændelse er bleven beskadiget, eller endog er bleven skilt fra Hoved-Roden. Naar denne Stængel har naaet en vis Høide, skyder den Grene, udbreder sig til Siderne og bedækkes af Blomsterne, der ere temmelig store, hvide inden i og grønagtige udenpaa. De fem Afdelinger i deres Bæger ere lange, smalle og bølgede, den fiette, indvendig har Skikkelse af en Trompet. Støvveien som de krone, bærer en eneste Støvdrager. Den bliver ved Modningen en kiødrig Frugt, sammensat som en Bælg af 7/8 Tommers Længde, som aabner sig i tre Klapper, der ere fyldte med bitte smaae Kierner.

Denne Plante voxer af sig selv i udyrkede, altid vaade, ofte oversvømmede og med store Træer bevoxede Jord-Strøg; hvoraf man kan slutte, at slige Jord-Strøg ere best skikkede til dens Dyrkning. For at formere den, behøver man kun ved Foden af Træerne at giøre et Snit i nogle Qviste eller Ranker, som da slaae Rødder og voxe i Veiret i en kort Tid. For at forebygge Raadenhed i deres Planter foretrække nogle Gartnere, at binde dem til Træerne en Fod fra Jorden. Disse Planter skyde da snart Trevler, som gaae ned ad i lige Linie, stikke sig ned i Jorden og slaae Rødder deri.

Indsamlingen af disse Bægere begynder mod Enden af September og vedvarer omtrent tre Maaneder. Det krydrede, der er dem egent, faaes kun ved Tilberedelsen. Denne bestaar i at trække endeel Bælger paa en Traad og dyppe dem et Øieblik i en Kiedel kogende Vand for at rense dem. Derpaa hænger man dem paa et Sted, der er udsat for fri Luft og Solens Straaler. Af Enden paa dem løber der da en slimagtig Saft, der er til Overflod, og hvis Afsondring man letter, ved at trykke lidt paa dem, og gientage det to til tre Gange om Dagen. For at forhale Tørringen, som maae skee langsom, overstryger man dem endeel Gange med Olie, som holder dem bløde og beskiermer dem mod Insekter. Man omvikler dem ogsaa med en Bomulds-traad for at hindre dem fra at aabne sig. Naar de ere tilstrækkelig tørrede, ruller man dem i Hænderne, der ere smurte med Olie, og lægger dem i en glaseret Krukke, for at holde dem friske.

Her seer man alt hvad man veed om Vanill'en, der i Særdeleshed er bestemt til at krydre Chokoladen, hvis Brug er gaaet over fra Mexikanerne til Spanierne og fra Spanierne til andre Nationer; og disse Begreber, som man for nyelig har faaet, har man endda en fransk Naturkyndig at takke for. Neppe er det mueligt, at

med al den Ligegyldighed, som Herrerne til denne Deel af den ny Verden hidindtil have viist for Natur-Historien, de dog ikke skulde have grundigere Kundskaber om den. Dersom de ikke have villet bekiendtgiøre dem, da er det udentvivl, fordi de udelukkende have villet forbeholde sig dette Produkt, endskiønt der aarlig kun kommer 50 Sentner deraf til Europa, og hvad det sælges for, ikke udgiør synderligt over en 86,000 Rigsdaler. Tiden til Kundskabers Meddeelelse vil komme engang, og da vil Vanillen blive ligesaa almindelig bekiendt, som man nu kiender Indigoen.

17. Om Indigoens Dyrkning.

Indigoen er en rank og temmelig tykbusket Plante. Af dens Rod voxer en Stamme, der er træeagtig, skiør, to Fod høi, grenet fra Roden af, hviid indvendig og overtrakt med en graaeagtig Bark. Bladene sidde vexelviis, og bestaae af endeel Smaablade, der sidde i tvende Rader langs ad en fælleds Stilk, som endes med et lille umage Blad og er forsynet nedentil med tvende hindeagtige Blade, som man kalder Axelblade. Paa Enden af enhver Qvist findes af rødagtige Klaser temmelig smaae, og af en Mængde Blomsterblade bestaaende Erteblomster. Støvtraadene, der i Tallet ere 10, og Frugtknuden, der staar under en eneste Griffel, ere ordnede som de fleste Erte-Blomster. Frugtknuden forvandler sig til en lille rundagtig, lidt krumbøiet Bælg, en Tomme i Længden og halvanden Linie bred, opfyldt med cylindriske, blanke og brunagtige Kierner.

Denne Plante er for en let Jord, som er vel bearbeidet og som aldrig bliver oversvømmet. Af denne Aarsag foretrækker man Steder, der have nogen Skraaning, fordi denne Stilling frier Markerne fra Regnvandets Stillestaaen, der vilde fordærve Indigo-Planten, og fra Oversvømmelser, der vilde bedække dem med et

skadeligt Dynd. De side og flakke Jordsmon kunne endda ogsaa anvendes til denne Avling, naar man vil giore dybe Render og Grøfter deri til Vandets Afløb, og naar man bruger den Forsigtighed, ikke at plante førend efter Regntiden, der ofte foraarsager Oversvømmelser. Man saaer Frøet i smaae Render, der ere giorte med Spaden, to til tre Tommer dybe, en Fod fra hinanden og det meste mueligt i en lige Linie. Man maae være bestandig opmærksom paa at afluge Ukrudet, som ellers let vilde qvæle Indigo-Planten. Skiønt man kan saae den næsten til enhver Aarstid, foretrækker man dog almindelig Foraaret. Fugtigheden bringer Planten frem i en tre til fire Dage. Efter to Maaneders Forløb er den moden. Man skiærer den af med Have-Knive, naar den begynder at blomstre, og man fortsætter Afskiæringen hver fiette Uge, dersom Veiret er lidt regnatigt. Den kan holde sig omtrent i to Aar. Ved denne Tid udarter den, man rykker den da op, og anlægger den paa ny.

Da Jorden snart udpiskes af denne Plante, efterdi den ikke trækker Luft og Dug nok ved sine Blade, til at befugte Jorden, er det Avlsmanden til Fordeel at have en vidtløftig Strækning, som forbliver bevoxet med Træer, indtil det er Tid at fælde dem, for at besætte Pladsen med Indigo. Thi man maae forestille sig Træerne som Vand-Tragter eller Træk-Rør, giennem hvilke Jorden og Luften meddele giensidig hinanden deres flydende og plantenærende Bestanddele; som Træk-Rør, hvori Dunsterne og Vædskerne vexelviis indsues og jævnes i hinanden. Medens Jord-Saften saaledes stiger giennem Rødderne op i Grenene, trække Bladene Luften og Dunsterne i sig, som ved at gaae om i Aarerne stige ned igien i Jorden, og erstatte den i Dug, hvad den har tabt i Saft. For at rette sig efter denne giensidige Indflydelse, er det man, af Mangel paa Træer, der

holde Markerne ubrugte, til at besaaes med Indigo, besætter dem, der ere udpiskede af denne Plante, med Patatos eller Lianer, hvis omkrybende Stængler holde Jorden frisk, og hvis fortørrede Blade befrugte Jorden paa ny.

Man giør Forskiel paa flere Slags Indigo, men man dyrker kun tvende; den ægte, som vi her have talt om, og den uægte, som er forskiellig fra den ved sin langt høiere mere træagtige og varigere Stamme, ved sine længere og smalere Smaaeblade, ved sine krumme Bælger, ved sine sortagtige Kierner. Endskiønt den ene staar i høiere Priis, er det dog i Almindelighed fordelagtigt, at dyrke den anden, fordi man omlægger den ikke saa ofte, fordi den er tungere, giver flere Blade, hvis Produkt dog er mindre af lige Mængde. Man finder flere Jorder stikkede til den første; den anden lykkes bedre i dem, der ere mere udsatte for Regn. Begge ere underkastede store Vanskeligheder medens de ere spæde. De blive undertiden forbrændte af Solens Hede, eller qvalte under et Spind, som en Orm, der ere disse Lande egen, omgiver dem med. Man seer nogle, som stukne af en Orm, der er meget almindelig, tørres ved Roden og falder om; andre, hvis Blade, som udgiøre al deres Værd, blive i 24 Timer fortærede af Larver. Dette sidste Tilfælde, der er alt for almindeligt, har giort det til et Ordsprog: at de, der dyrke Indigo, gaae rige til Sengs og staae fattige op.

Dette Produkt maae samles med megen Forsigtighed, at man ikke ved at ruske det skal afryste det Meel som sidder paa Bladene og som er meget kostbart. Man sætter det i Støben, som er et stort Kar fyldt med Vand. Der bringes det i en Giæring, som i 24 Timer i det længste kommer til den Grad, man ønsker sig. Man aabner da en Hane, for at lade Vandet løbe ud i et andet Kar, som kaldes Omrørs-Karret. Støb-

Karret giør man strax reent, for at komme ny Planter deri og uafbrudt at fortsætte Arbeidet.

Vandet, som er løbet i Omrørs-Karret, er svanget med en meget fiin Jord, der allene udgiør Bundfaldet eller den blaae Substands, som man søger og som man maae skille fra Plantens unyttige Salt, der ellers vil bringe Bundfaldet til at svømme oven paa. For at opnaae dette, omrører man Vandet stærkt med giennemborede Træ-Brikker, som ere giorte faste paa et langt Skaft. Dette Arbeide udfordrer den største Nøiagtighed. Dersom man holdte for snart op med at røre om, vilde man tabe den farvende Deel, som endnu ikke vilde være skilt fra Saltet. Dersom man paa den anden Side blev ved at omrøre Farven, efter at den ganske havde fraskilt sig, vilde Delene og udgiøre en ny Forbindelse. Ved sin ny Indvirkning paa Bundfaldet vilde da Saltet bringe det til Giering anden Gang, hvilket vilde fordærve Farven, giøre den sortlig og frembringe det, man kalder brændt Indigo. Disse Vanhæld forebygges ved en bestandig Opmærksomhed paa de mindste Forandringer, der foregaae med Farven, og ved den Forsigtighed, Arbeideren bruger, af og til at opøse lidet af Farven med en Skaal til dette Brug. Naar han mærker, at de farvende Smaakugler samle sig igien, i det de skilles fra den øvrige Vædske, lader han Omrøringen med Brikkerne ophøre, for at give det blaae Bundfald Tid til at synke ned paa Bunden af Karret, hvor man lader det sætte sig indtil Vandet er ganske klart. Man aabner da efterhaanden de Huller, der ere borede til forskiellige Høider, hvoraf dette unyttige Vand da løber ud.

Naar det blaae Bundfald, som er bleven tilbage paa Bunden af Omrørs-Karret, er blevet til en tynd Velling, aabner man Haner, for at lade det løbe i Sætte-Karret. Efter at det har skilt sig ved meget af det

overflødige Vand i dette tredie og sidste Kar, lader man det afdryppe i Poser, hvoraf det bliver taget, naar der ikke tæres mere Vand igiennem Lærredet, og Massen, der er bleven tykkere, bliver da lagt i smaae Kasser, hvor den ganske taber sin Fugtighed. Efter tre Maaneders Forløb er Indigoen færdig til at sælges.

I Vask bliver den brugt til at give Linnedet et blaaeagtigt Skiær. Malerne betiene sig af den i deres Vand-Farver. Farverne skulde ikke være i Stand til at frembringe en smuk blaae Farve uden Indigo. De Gamle fik den fra Ostindien. I de nyere Tider er den bleven forplantet til Amerika. Dens Dyrkning, som Tid efter anden er bleven forsøgt paa forskiellige Steder, synes at have faaet Fasthed i Carolina, Georgien, Florida, Lovisiana, St. Domingo, Mexiko. Denne sidste, der er meest søgt, er bekiendt under Navn af Guatimalas, fordi den voxer paa denne berømte Byes Grund. Man forskaffer sig den der paa en Maade, som fortiener at anmærkes.

I disse skiønne Egne, hvor ethvert Gods er af en 15—20 Miles Størrelse, bliver en Deel af denne vidtløftige Strækning aarlig anvendt til at dyrke Indigo. For at komme dertil indskrænker Arbeidet sig til at brænde det Krat, som skiuler Markerne, og at give Jorden en eneste skiødesløs Pløining. Disse Operationer finde Sted i Martii Maaned, til hvilken Aarstid det regner kun meget sielden i dette yndige Klima. Derpaa saaer en Mand til Hest Frøet til denne Plante paa samme Maade, som man saaer Korn i Europa. Ingen befatter sig da mere med dette rige Produkt førend Indsamlingen.

Derved skeer det, at Indigoen voxer op paa et Sted, og at den ikke voxer op paa andre Steder; at den, der er kommen frem, ofte bliver qvalt af Ukrud, hvorfra den kunde have været befriet ved at luges til

rette Tider. Ogsaa høste Spanierne mindre Indigo paa en 3—4 Miles Strækning end de rivaliserende Nationer paa nogle vel bearbeidede Tønder Land. Ogsaa har deres Indigo, skiønt langt ypperligere end de andres, langt fra ikke al den Fuldkommenhed, den kunde tage imod. Europa faar aarlig 6000 Sentner deraf, som det betaler med noget over en halvanden Million Rigsdaler.

Denne betydelige Indtægt skulde ufeilbarligen tage til, dersom Hoffet i Madrit satte Landets Indfødde istand til at dyrke Indigoen for deres egen Regning. Egen Fordeel saaledes sat istedet for en — dem uvedkommende Fordeel vilde giøre dem driftigere og kyndigere, og det er sandsynligt, at den Mexikanske Indigo da vilde ved sin Mængde og Godhed med Tiden fortrænge de andre Koloniers fra alle Handels-Pladser.

18. Om Cochenillens Dyrkning.

Cochenillen, som vi have vore skiønne Purpur- og Skarlagens-Farver at takke, har hidindtil kun været til i Mexiko. Efter de beste — endog Spanske — Forfattere havde jeg foregivet, at førend Begyndelsen af det 18de Aarhundrede kiendte man ikke noget til Grund-Stoffet til denne Farve. Ved at gaae tilbage til Original-Skribenterne har jeg fundet, at 1530 havde Acosta, og 1601 Herrera beskrevet det ligesaa got, som vore nyere Naturkyndige. Jeg tager altsaa dette mit Foregivende tilbage; og det giør mig meget ondt, at jeg ikke oftere har taget feil i det, jeg har skrevet om Spanierne. Tak være de Reisendes Uvidenhed og den Letsindighed, hvormed de betragte Naturen i alle dens Riger, saa fyldes dens Historie med Urigtigheder, som gaae over fra et Værk i et andet, og som Forfattere, der udskrive hinanden, bringe over fra en Tidsalder til en anden. Man undersøger ikke gierne, hvad man

troer, man med Sikkerhed kan lide paa; og saaledes skeer det da, at naar Feiltagelserne ere blevne forplantede til flere, give selve de Vidnesbyrd, der hindre dem fra at blive anmærkede, dem en endnu længere Varighed. En anden Uleilighed er denne, at Philosopherne (eller rettere maaskee det Slags Mennesker, der ved deres Grublerier ansee sig derfor) spilde en kostbar Tid paa at bygge Systemer, som skuffe os, indtil de formeentlige Kiendsgierninger, der tiente dem til Grundvold, ere blevne giendrevne.

Cochenillen er et Insekt af Tykkelse og Skikkelse som en Tæge. Begge Kiønnene ere forskiellige som hos de fleste andre Dyre-Arter. Hunnen, som sætter sig fast paa et Sted af Planten, næsten i det Øieblik, den fødes forbliver stedse heftet dertil ved et Slags Traad, og seer kun ud som en halv-kuglet Skorpe, der skiuler alle de andre Legemsdele. Dette Svøb forandrer sig to Gange i 25 Dage og bliver overtrakt med et hvidt, fittet Støv, som Vandet ikke kan trænge igiennem. Ved denne Tid, der er Mandbarhedens Alder, kommer Hannen, som er langt mindre og af en mere udviklet Dannelse, ud af et meelagtigt Rør, ved Hielp af Vinger, hvormed den er forsynet. Den tumler sig over Hunnerne, som sidde ubevægelige, og opholde sig ved enhver af dem. Den samme Hun bliver saaledes besøgt af flere Hanner, som omkomme strax efter Befrugtningen. Hunnens Tykkelse tager mærkelig til, indtil en Draabe af en Vædske, der flyder ud under hende, forkynder, at Eggene, som ere i stor Mængde, ere nær ved at bryde frem. Ungerne bræffe deres Svøb under Fødselen, og adsprede sig strax paa Planten, for at søge sig et Sted, der er bekvemt til at sætte sig fast paa. De søge især at sætte sig i Lye for Østen-Vinden. Ogsaa synes den Busk-Vext, hvorpaa de opholde sig, naar den sees fra denne Side, ganske grøn, medens den er

hvid fra den modsatte Side, hvorpaa Insekterne fornemmelig have sat sig.

Denne Busk-Vext, der er bekiendt under Navn af Nopal, Indisk Rakette og Figen, er omtrent 5 Fod høi. Dens Stamme er kiødrig, bred, flad, filtet, lidt rue, bevoxet med Torne-Bundter, der sidde symmetrisk fordelte paa dens Overflade. Den skyder mange Grene, og trækker sig, saavel som Grenene, sammen i ethvert af sine Delings-Punkter, hvilket giver den saaledes sammensnørte Plantes forskiellige Dele Skikkelse af et ovalt, tykt og tornagtigt Blad. Andre Blade har denne Plante ikke. Dens Blomster, der sidde adspredte paa de unge Stammer, bestaae af et skiællet Bæger, der bærer en Mængde Kron-Blade og Støvtraade. Frugtknuden, der staar under en eneste Griffel, og er skiult paa Bunden af Bægeret, bliver tillige med dette en Frugt, der er spiselig, ligner en Figen, og er fuld af Kierner, som ligge indæltede i en rødagtig Grød.

Der gives flere Slags Nopaler. De, der have en glat Stamme, mange og alt for tæt paa hinanden siddende Torne, ere ikke skikkede til Cochenillens Formerelse. Den lykkes ikke got uden paa det Slags, der har faa Torne og en filtet Overflade, som er skikket til at give den et sikrere Leie. Den taaler ikke Vindene, kold Regn, og alt for megen Fugtighed. At kappe Planterne, er ikke fordelagtigt. Man vinder mere ved at omplante dem hver fiette Aar, ved at sætte endeel Stammer i temmelig dybe Grøfter, der ere indrettede i fem- eller firkanter en 6 til 8 Fod fra hinanden Et saaledes beplantet Jordsmon, bekiendt under Navn af et Nopalerie, er sædvanlig kun een eller to, sielden tre Tønder Land stort. Enhver Tønde Land giver henved 2 Centner Cochenille, og een Mand er nok til at dyrke den. Den maae ofte luges, men med Forsigtighed, for ikke at omryste Insekter, der ikke overlever sin Flyt-

ning. Dertil maae han endnu omhyggelig ødelægge de Dyr, der ere den skadelige, hvoraf det frygteligste er en Larve, som giør Gange endog inden i Planten, og angri- ber Insektet fra unden af.

Atten Maaneder efter Plantningen bedækker man Nopalen med Cocheniller; men for at fordele dem regel- messigere over hele Planten og hindre dem fra at skade hinanden ved at komme hinanden for nær, behænger man Tornene et Stykke fra hinanden med smaae Reder, som ere giorte af Kokos-Flok, aabne paa den Side mod Vesten og fyldte med 12 — 15 Hunner, der ere værpe- færdige. Ungerne som krybe ud af dem, sætte sig fast paa Nopalen, og naae deres fulde Vext i to Maaneder, som er deres Livs Længde. Man foretager sig da Ind- samlingen af dem, som gientages efter hver to Maane- ders Forlob, fra October til Maji. Den kan blive mindre fordelagtig, dersom deri er en Blanding af en anden Cochenille-Art af mindre Værd; eller dersom der er mange Hanner, hvoraf man giør kun lidet, fordi de ere mindre, og fordi de falde af førend Tiden. Denne Ind- samling maae skee nogle Dage førend Værpningen, saavel for at forekomme Tabet af Eggene, der ere rige paa Farve, som for at hindre Ungerne fra at udbrede sig paa en allerede udtømt Plante, der behøver nogle Maa- neders Hvile. Man begynder neden fra, og efterhaan- den op ad løsner man Cochenillerne med en Kniv og lader dem falde i et Bækken, der er sat neden under, hvis ene flade Rand passes nøiagtig til Planten, som man siden efter renser med den samme Kniv eller med et Linned-Klæde.

Strax førend Regn-Tiden afskiærer man de Nopal- Grene, der ere besatte med Cocheniller, som endnu ere unge, at disse ikke, hvilket ved det haarde Veirlig let kunde skee, skulde blive ganske ødelagte. Man inde- lukker dem i Husene, hvor Bladene, ligesom alle de saa-

kaldte kiødrige Planter, holde sig friske. Der voxe Cochenillerne i den slette Aarstid. Saasnart denne er forbi, sættter man dem ud paa Træerne, hvor den oplivende friske Luft snart bringer dem til at lægge deres Yngel.

Skov-Cochenillen som er et fra den ægte eller Cochenillen, hvor om her er talt, forskiellig Slags, men som dyrkes paa de samme Steder og paa den samme Plante, udfordrer ikke saamegen Omhyggelighed og Forsigtighed. Den døer ikke saa let, den taaler bedre haardt Veirlig. Indsamlingen er følgelig mindre afvexlende i Henseende til Produktet, og kan foretages hele Aaret. Den er deri forskiellig fra den anden, at den er mindre, graadigere, har ikke saameget Farve-Stof, er indsvøbt i en Bomuld, som den udspender en to Linier omkring sig. Den formerer sig lettere, udbreder sig videre og hastigere uden nogen fremmet Hielp, saa et Nopalerie er snart besat dermed. Da man er mere sikker paa dens Produkt og Prisen paa den udgiør to Trediedele af den ægtes eller mestéquens, og den forplanter sig paa alle Slags Nopaler, kan man dyrke den med Fordeel, men affondret, efterdi dens Naboelag vilde udhungre de fine, der ogsaa vilde blive qvalte under dens Spind. Man finder dette Slags i Perou paa en meget tornet Nopal, som er meget almindelig der.

Cochenillerne ere aldrig saasnart blevne sankede, førend man kaster dem i hedt Vand, for at dræbe dem. Der er forskiellige Maader at tørre dem paa. Den beste er, at udsætte dem i nogle Dage for Solen, hvorved de faae en brunrød Farve, hvilken Spanierne kalde renegrida. Den anden er, at sætte dem i Ovn, hvor de faae en graaeagtig, purpuraaret Farve, hvorfor de give dem Navn af Jaspeade. Endelig bestaar den sletteste, som er den, Indianerne almindeligst

bruge, i at lægge dem paa Plader med deres Mais-Kager; der brændes de ofte, ogsaa kalder man dem Negra.

Endskiønt Cochenillen hører til Dyr-Riget, som er det forgiængeligste, fordærves den dog aldrig. Uden at bruge anden Forsigtighed end at indslutte den i Daaser, har man bevaret den hele hundrede Aar uden at den har mistet sin Kraft.

Dette rige Produkt vilde sandsynligviis lykkes i forskiellige Egne i Mexiko, men indtil vore Dage har der ikke været synderlig andre end Provindsen Oaxaca, som med Alvorlighed har lagt sig derefter. De indsamlede Forraad have været overflødigere paa en maver Jordbund, hvor Nopalen groer villigere, end paa en Jordbund, der af Naturen er frugtbar; de have været ferre Tilfælde underkastede paa Steder, som ligge under en behagelig Temperatur, end paa dem, hvor Kulde og Varme vare mere følelige. Mexikanerne kiendte Cochenillen førend deres Riges Undergang. De betiente sig af den, til at male deres Huse og farve deres Bomuld. Man seer af Herrara, at allerede 1523 befalede Ministeriet Cortes, at formere den. Erobrerne skiødе dette Arbeide fra sig, ligesom de foragtede alt andet, og det blev ganske og aldeles Indianerne overladt. Endnu ere disse de eneste, der afgive sig dermed; men alt for ofte med Forskud, der ere dem giorte af Spanierne paa meer eller mindre angrende Vilkaar. Hvad deres Vindskibelighed indbringer, bliver bragt til Hoved-Staden i Provinsen, der ligeledes kaldes Oaxaca.

Denne Stad, hvortil man kommer giennem skiønne Veie, og hvor man nyder et bestandigt Foraar, hæver sig i Midten af en rummelig Slette, der er besat med yndige Landsboer og got dyrket. Dens Gader ere brede, snorlige, dannede af Huse, der ere lidt lave, men behagelig byggede. Dens Torve, dens Vandled-

ning, dens offentlige Bygninger, ere i en temmelig god Smag. Den har nogle Silke og Bomulds-Manufakturer. Asiens og Europas Handelsvarer ere der i almindelig Brug. Vi have havt Leilighed, til at tale med endeel Reisende, som af Omstændighederne vare blevne bragte til Oaxaca. Alle have de forsikret, at af alle de Etablissementer, som Spanierne have anlagt i den nye Verden, har Selskabeligheds-Tonen giort meest Fremgang i dette. Alle disse Fordele synes at være en Følge af Handelen med Cochenillen.

Foruden det, som Amerika og Philippinerne forbruge, faar Europa aarlig 4000 Sentner af den fine Cochenille; 200 Sentner Granille; 100 Sentner Cochenille-Støv; og 300 Sentner Skov-Cochenille, som bragte i dets Havne, blive solgte for en 1800,000 Rigsdaler.

Dette rige Produkt har forhen kun voxet til Fordeel for Spanien, indtil Hr. Thierry en Fransk Botaniker har til Trods for flere Farer, end man skulde forestille sig, opsnappet Cochenillen i Oaxaca selv og forplantet den til St. Domingo, hvor han dyrker den med en Vedholdenhed, der svarer til hans første Mod. De første lykkelige Udfald have overgaaet hans Forventning og alt giver Forhaabning om, at Følgerne ville svare til en saa lykkelig Begyndelse. Maatte dette Slags Avl, maatte saamange andre udbrede sig endnu videre og sysselsætte flere Nationer! Ere vi ikke alle Brodre? Børn af een Fader? Have vi ikke alle faaet een Bestemmelse? Skal jeg da lægge min Jævnlige Hindringer i Veien for hans Velfærds Fremme, fordi Naturen har lagt en Flod eller et Bierg imellem ham og mig? Berettiger denne Skranke mig til at hade forfølge ham? O! hvor mange Elendigheder har denne udelukkende Fortrins-Kierlighed til de særegne Selskaber ikke bragt over Kloden? Hvormange vil den ikke

bringe herefter, dersom ikke den sunde Philosophie engang kommer til at oplyse Hovederne, som alt forlænge have været forvildede af disse opdigtede Indbildninger. Vist nok er min Røst alt for svag til at bortsprede dette Trylleri, men der vil komme — man tvivle kun ikke derpaa — der vil komme Skribentere, som ved deres Grunde, deres Veltalenhed ville tidlig eller sildig overbevise de kommende Slægter, at Menneskeslægten er meer end Fæderneland, eller rettere, at det enes Lykke staar i nøie Forbindelse med det andets Vel.

Til de store Udførseler, hvorom vi have talt, maae man lægge den Forsendelse, Mexiko giør af:

10350 Sentner Campeche-Træe, som give en 23500 Rdlr.
310 Sentner Brasilien-Træe, som give en 900 —
47 Sentner Carmin, som give en : : 17000 —
6 Sentner Skildpadde-Skal, som give henved en 5000 —
47 Sentner Rocou, som give noget over en 4000 —
30 Sentner Saseparille, som give noget over en 800 —
40 Sentner Balsam, som give noget over en 9000 —
5 Sentner Drageblod, som give henved en 60 —
100 raae Huder, som give henved en : 350 —

Men ligesom Naturen ikke havde giort nok for Spanien ved at forunde det næsten for intet alle de Jordens Skatte, som de andre Jordens Nationer kun have det haardeste Slid at takke for, har den endnu fornemmelig i Mexiko, ødslet med at tildele det baade Guld og Sølv, hvorved alle Produkter faaes eller betegnes.

19. Om Minernes Bearbeidning.

Saa stort er det Herredømme, som disse glimrende og ulykkelige Metaller have over os, at de have veiet op mod den Skiendsel og Forbandelse, som Amerikas Ødelæggere fortiente. Vi gyse ikke ved at høre Mexiko, Perou, Potosi nævnes, og dog ere vi Mennesker.

Endog i vore Dage, da Retfærdigheds Tone og Følelse af Menneskelighed er bleven Sielen i vore Skrifter — den uforanderlige Regel for vort Omdømme — vilde da ikke en Skipper, der ankom i vore Havne med et Skib, som var ladet med Rigdomme, der vitterligen vare erhvervede ved ligesaa barbariske Midler, gaae fra sit Skib til sin Bopæl giennem en almindelig Støi af vore Fryderaab? Hvad er det da for en Viisdom, som vort Aarhundrede bryster sig saameget af? Hvad er det da for en Ting, dette Guld, der betager os Begrebet om Forbrydelse og Skræk for Blodsudgydelse? Vist nok har et Omtusknings-Middel mellem Nationerne, et Tegn, der forestiller alle Slags Værdier, en fælles Vurdering af alt Slags Arbeide, sine Fordele. Men havde det da ikke været bedre, at Nationerne vare forblevne rolige i deres Hiem, isolerede, vankundige, giestfrie, end at de ere blevne forgiftede med den grusomste af alle Lidenskaber?

Oprindelsen til Metallerne har ikke altid været rigtig bekiendt. Længe har man troet, at de vare ligesaa gamle som Verden. Nu mener man med mere Grund, at de danne sig efterhaanden. Virkelig kan man ikke ret vel drage det i Tvivl, at Naturen er i et ideligt Arbeide, og at dens Virke-Kræfter ere ligesaa driftige under vore Fødder, som over vort Hoved.

Efter Chymisterne har ethvert Metal til Grundstof en Jord, som udgiør dets Væsen og er det egent. Det viser sig for os snart under den Skikkelse, som karakteriserer det, og snart under forskiellige Skikkelser, hvori kun øvede Øine kunne kiende det. I første Tilfælde kalder man det gedigent, i det andet mineraliseret eller Erz.

Saavel gedigne som mineraliserede findes Metallerne omspredde i Stumper i Jordens horizontale eller skakløbende Lag. Der ere de ikke blevne dannede. De

ere blevne bragte derhen ved de Jordbrand, de Over-svømmelser, de Jord-Rystelser, som uophørlig vende op og ned paa vor ynkelige Planet. Sædvanlig finder man dem snart i fortløbende Aarer, snart i affondrede Klumper i Klippernes og Biergenes Huler, hvor de ere blevne dannede.

Efter Naturkyndiges Formodninger hæver der sig i disse store — altid ophedede — Værksteder bestandige Damper. Disse svovelagtige og saltagtige Dunster virke paa Metal-Partiklerne, fortynde, adskille dem og sætte dem istand til at omtumle sig i Jordens Hul-heder. De forene sig igien, og naar de ere blevne for tunge til at holde sig i Luften, falde de ned og sammen-hobe sig paa hinanden. Dersom de i deres forskiellige Bevægelser ikke have stødt paa fremmede Legemer, danne de rene Metaller. Anderledes skeer det, dersom de have forenet sig med fremmede Materier.

Naturen, som lod til at ville skiule dem, har ikke kunnet unddrage dem Menneskets Gierrighed. Ved de mange Jagttagelser, man har giort, er man kommen efter at kiende de Steder, hvor der findes Miner. Det er sædvanligen Bierge, hvor Planterne voxe svagt og gulne hastigen; hvor Træerne ere vredne og bliver kun smaae; hvor Fugtigheden efter Duggen endog efter Regnen holder sig kun kort, og Sneen smelter hurtigen; hvor der opstige svovlagtige og mineralske Dunster; hvor Vandet er svangert med viktriolske Salte, og der blant Sandet findes metalliske Dele. Endskiønt ethvert af disse Tegn kan, enkelt taget, være tvetydigt, er det dog sieldent, at de alle findes samlede, uden at der i Jords-monnet findes Miner.

Men paa hvilke Vilkaar drage vi denne Rigdom eller denne Gift ud af de Afgrunde, hvori Naturen havde indsluttet dem? Man maae giennembore Klipper til en umaadelig Dybde; grave underjordiske Kanaler,

som give Sikkerhed for det Vand, der strømme til og truer fra alle Kanter; slæbe hele stagskaarne Skove ind i endeløse Løngange; understøtte disse Ganges Hvælvinger mod den græsselige Tyngde af den Jord, som stræber uophørlig at fylde dem, og under deres Fald at begrave de gierrige Vovhalse, der have bygget dem; udhule Kanaler og Vandledninger; opfinde disse forunderlige, disse forskiellige hydrauliske Maskiner, alle disse forskiellige Indretninger af besynderlige Ovne; staae Fare for at blive qvalt eller fortæret af en Dunst, der antændes ved Lyset af de Lamper, hvorved man maa see for at giøre Arbeidet; og endelig omkomme af en Tæring, som nedsætter Menneskets Liv til Halvparten af dets Længde. Dersom man eftertænker, hvormange Prøver og Forsøg, alle disse Arbeider forudsætte, maatte man næsten fristes til at sætte Verdens Ælde langt høiere, end den antages for. Ved at vise os det Guld, Jern (?), Kobber, Tin, Sølv, der er bleven brugt af de første (?) Mennesker, kunde det synes, at man vilde søvndysse os med et Digt, som kun kunde skuffe Børn, (dersom man ikke vidste, at disse Metaller fandtes i de første Tider i langt større Mængde paa Jordens Overflade, hvor de første Mennesker sankede dem, ligesom de Vilde i Amerika, uden Hielp af de Maskiner, der først i de senere Tider ere blevne anvendte til at udgrave dem af Jordens inderste Giemmer).

Naar Mineralogiens Arbeide er tilende begynder Metalurgiens. Dens Formaal er, at skille Metallerne fra hinanden og befrie dem fra de fremmede Dele, hvori de ere indhyllede.

For at skille Guldet fra det biergartede, hvori det er indsluttet, er det nok, at knuse Stenene og bringe dem til Pulver. Man gnider derpaa den pulveriserede Materie ind med Qvik-Sølv, som forener sig med dette kostbare Metal, uden at forene sig med det Steen

Sand eller Jord, som var blandet deri. Ved Hielp af Ilden uddrager man siden efter Qvik-Sølvet som ved at gaae bort efterlader Guldet paa Bunden af Karret, i en Forfatning af et Støv, som man renser i Digelen. Det gedigne Sølv udfordrer ikke andre Tilberedelser.

Men naar Sølvet er forsat med fremmede Materier, eller med Metaller af en forskiellig Art, udfordres der megen Duelighed og en fuldendt Erfaring til at rense det. Alt berettiger til at troe, at man ikke forstaar denne Konst i den nye Verden. Ogsaa er det almindeligt vedtaget, at Tydske og Svenske Bergfolk vilde i det allerede bearbeidede Mineral finde flere Rigdomme, end Spanierne have uddraget deraf, at de vilde lægge sig Formue til ved de Miner, der af Mangel paa Kyndighed ere blevne forkastede, som utilstrækkelige til at betale de udfordrende Bekostninger.

For Castillanernes Ankomst havde Mexikanerne intet andet Guld, end det Strømmene frarev Biergene. De havde endnu mindre Sølv, efterdi de Hændelser, der kunde bringe noget deraf i deres Hænder, vare langt sieldnere. Disse Metaller tiente dem ikke til Omsætnings-Middel, men kun til Prydelse og blot Morskab. De giorde kun lidet af det. I Førstningen bortødslede de det lidet, de havde deraf, til en fremmet Nation, der giorde det til sin Afgud; ogsaa slængte de det for Fødderne af deres Heste, som ved at tygge paa deres Bidsler, forekom dem at nære sig deraf. Men da Fiendtlighedeene brøde løs imellem begge Nationerne, og efterhaanden som Forbittrelsen tog til, bleve disse forræddersk Rigdomme for en Deel kastede i Søerne og i Floderne, for at stille en uforsonlig Fiende derved som syntes kun at have passeret Søen for at komme i Besiddelse deraf. Det var fornemmelig i Hovedstaden og dens Naboelaug, man tog denne Beslutning. Efter

Underkastelsen giennemstreifede Erobreren hele Riget for at tilfredsstille sin herskende Lidenskab. Templerne, Paladserne, private Huse, de usleste Hytter, alt blev giennemsøgt, alt plyndret. Da denne Kilde var udtømt, maatte man gribe til Minerne.

De, der kunde give de største Forhaabninger, fandtes i Egne, som aldrig havde staaet under det Mexikanske Aag. Nuno de Gusman blev det 1530 overdraget, at undertvinge dem. Det denne Hærfører var sit berømmelige Navn skyldig, afholdt ham ikke fra, i Grusomhed at overgaae alle de Lykkefristere, som indtil denne Tid havde bragt den ny Verdens ulykkelige Marker til at svømme i Blod. Paa Dynger af Liig i Tusindeviis drev han det i mindre end to Aar igiennem at befæste et Herredømme, der strakte sig meget vidt og hvoraf man oprettede Provindsen, eller som Spanierne kalde det Audiensen Guadalapara. Det var altid den med Metaller overflødigst forsynede Deel af det ny Spanien. Disse Rigdomme ere især almindelige i Ny-Biskaya, og fornemmelig i Zacatecas-Landene. Af disse golde Bierges Huler udgaar den største Deel af henved en 17 Millioner Rigsdaler, som man aarligen forarbeider i Mexikos Myndter. Af disse Penge opsluge den indvendige Omsætning, Ostindien, National-Øerne og Smugleriet næsten det halve. Til Moderlandet fører man henved 9 Millioner, hvortil man maa lægge 5634 Sentner Kobber, som bliver solgt i Europa for en 90000 Rigsdaler.

I de første Aaringer efter Erobringen, skede alle Betalinger i Sølv-Stænger og Guld-Stykker, hvis Vægt og Værd vare paastemplede af Regieringen. Trangen til en ordentlig Myndt blev snart følelig og henimod 1542 bleve disse første Metaller forvandlede til Speciesmyndter af forskiellig Størrelse. Man forfærdigede endog nogle af Kobber, men Indianerne forag-

tede dem. Tvungen til at tage imod dem, kastede de dem haanligen i Søerne og Floderne. I mindre end et Aar blev meer end een Million af dem usynlig, og det blev en Nødvendighed at give Slip paa et Omsætnings-Middel, der bragte de nederste Folke-Klasser i Oprør.

Endskiønt Qvæg-Avlingen, Agerdyrkningen og Minernes Bearbeidning ere i Mexiko forblevne meget langt fra det Maal, som en virksom Nation ikke vilde have undladt, at bringe dem til, ere Manufakturerne der dog i en endnu langt større Uorden. De som forarbeide Uldne og Bomuldstøier, ere temmelig almindelige udbredte, men da de ere i Indianernes, Metisernes, og Mulatternes Hænder og bruges kun til Klædemon for Folk, der kun have faa Penge, saa overgaaer deres Ufuldkommenhed alt hvad man kan sige. Kun i Qvexetaco, hvor man forarbeider temmelig smukt Klæde, er der oprettet nogle mindre mangelagtige. Men det er fornemmelig i Provindsen Tlaskala, hvor Arbeidet gaar liveligt. Dens Beliggenhed imellem Vera-Cruz og Mexiko, Klimatets Mildhed, Landets Skiønhed, Jordens Frugtbarhed have giort, at de fleste af de Haandværks-Folk, som drage fra den gamle til den ny Verden, have boesat sig der. Man har Tid efter anden seet komme derfra Silke-Tøier, Baand, Galoner, Kniplinger, Hatte, som ere blevne forbrugte af de Metiser og Spanier, der ikke vare i Stand til at betale de Handels-varer, der bleve bragte fra Europa. Samlingspunktet for denne Vindskibelighed er Los Angelos, en stor bemidlet og folkerig Stad. Al den Faianse, det meste Glas og Krystal, der sælges i Riget, kommer fra dens Værksteder. Regieringen lader endogsaa der forfærdige Skydegevæhrer.

20. Af hvilke Aarsager har Mexiko ikke hævet sig til en større Velstand?

Dorskheden hos de Nationer, der beboe Ny-Spanien, maae være en af de fornemmeste Aarsager til at dette berømte Lands Velstand er blevet forsinket; men den er ikke den eneste, og Vanskeligheden i Forbindelserne maa have forøget dennne Uvirksomhed meget. Omsætningen bliver uophørlig standset ved alle de Tyngsler, som en uretfærdig og fiskalsk Bestyrelse kan udfinde. Der er i det høieste kun to Floder, som kunne beseiles af smaae Canoer og ingen af dem har engang dette Slags Nytte til alle Aarstider. Man seer intet Spor til Veie uden ved de store Steder. Alle andre Steder maa man fortbringe Føde- og Handels-Varer paa Esel-Ryggen, og alt, hvad der kan slaaes itu, paa Indianernes Hoved. I de fleste Provindser fastsætter Politiet, hvad de Reisende skulle betale for Værelser, Heste, Veivisere og for deres Fortæring. Hvor barbarisk endog nogle maaskee ville finde denne Skik, er den dog meget at foretrække det, der er brugeligt paa de Steder, hvor man synes at have mere Agtelse for Friheden.

Disse Hindringer for det almindelige Vel have faaet mere Styrke ved det haarde Aag, hvorunder de undertrykkende Herrer holde Indianerne, som de bebyrde med det besværligste Arbeide. Det Onde er blevet endnu større ved at berøve Arbeidet de Hænder, som den Europæiske Gierrighed har taget i Tieneste.

De første Skridt, Castillanerne giorde i Mexiko, vare blodige. Blodbadet tog til under Mexikos mærkværdige Beleiring; det blev drevet over alle Grændser i de Expeditioner, man foretog sig, for at bringe de fortvivlede Nationer, der havde forsøgt paa at bryde deres Lænker, under Aaget igien. Ved Indbruddet af Børnekopperne tiltog Folke-Formindskelsen, som endnu strax

efter forøgedes ved Epidemierne i Aarene 1545 og 1567 hvoraf den første kostede Riget 800,000 Indvaanere, og den anden 2 Millioner, dersom man skal troe den lettroende og overdrivende Torqvemada. Det er endog bleven beviist, at uden nogen tilfældig Aarsag er Antallet paa de Indfødde bleven bragt ned til meget lidet. Efter Mandtallene af 1600 var der i Stiftet Mexiko, 500,000 skattepligtige Indianere, og 1741 var der kun 119611 tilbage, i Stiftet Los Angelos 255000 og 1741 kun 88240 tilbage; i Oaxaca 150000 og 1741 kun 44222 tilbage. Vi kiende ikke til de Forandringer, der ere foregaaede i de sex andre Stifter, men det er sandsynligst, at de allevegne have været eens.

Den Skik, Spanierne, Metiserne, Mulatterne, Negerne havde, og have endnu, ofte at tage sig Koner blant Indianerinderne, medens intet Fruentimmer af disse Stammer vælge sig Indianere til Mænd, har vist nok bidraget meget til at svække denne Nation; men Indflydelsen deraf har maattet være temmelig indskrænket, og dersom vi ikke tage feil, har et vedholdende Tyrannie frembragt Virkninger, som have strakt sig langt videre.

Man vil ikke dølge, at efterhaanden, som det indfødde Folkeslag saae sin Folkemængde tage af, tog de fremmede Stammers til i et meget mærkeligt Forhold, I Aaret 1600 talte Stiftet Mexiko kun 7000 af disse Familier og 1741 steeg Antallet paa dem til 119511; Stiftet Los Angelos talte kun 4000 og de vare stegne til 30600; Stiftet Oaxaca talte kun 1000 og de vare stegne til 7296. Imidlertid er Afgangen af de gamle Indvaanere kun meget lidet bleven erstattet med de nye. Jordernes Dyrkning og Minernes Bearbeidning vare Indianernes sædvanlige Syssel. Spanierne, Metiserne, Mulatterne, endog Negerne have for største Delen ladet haant om disse vigtige Gienstande. Mange af dem

lever i Lediggang. Et større Antal anvende en føie Tid paa Haandværker og Handel, Resten bliver anbragt i de Riges Tieneste.

Det er fornemmelig i Rigets Hoved-Stad man er oprørt over dette sidste Syn. Mexiko, som i nogen Tid kunde staae i Tvivl, om Castillanerne vare en Sværm Røvere, eller en erobrende Nation, saae sig næsten ganske ødelagt ved de grusomme Krige, som den blev giort til Skueplads for. Cortes tøvede ikke med at opbygge den igien paa en Maade, der langt overgik det, den var forend dens Ulykke.

Staden hæver sig midt i en stor Søe, hvis Bredder tilbyde heldige Beliggender, som vilde blive fortryllende, dersom Konsten kom Naturen lidet til Hielp. Paa Søen selv betragter Øiet med Forundring og Tilfredshed flydende Øer. Det er Flaader, som ere giorte af sammenflettede Rør, og som er stærke nok, til at bære tykke Jord-Lag, ja endog let byggede Vaaninger. Nogle Indianere tage deres Boepæle paa dem, og dyrke der en temmelig stor Mængde Have-Vexter. Disse besynderlige Haver ligge ikke altid paa det samme Sted. De forandre Beliggenhed, naar deres Eiere finde deres Regning ved denne Forandring.

Paa meget brede, og paa Pæle-Værk byggede Dæmninger kommer man til Staden. Ad fem til sex Kanaler bringes alle Landets Produkter midt ind i den, og til dens skiønneste Qvarterer. Et meget sundt Vand, som man indleder fra et — kun 5-6000 Favne fraliggende — Bierg, bliver fordeelt til alle Huse, ja endog til deres forskiellige Etager, ved meget vel anlagte Vandledninger.

Luften, man aander i denne Stad, er meget tempereret. Det er aldeles ikke ubehageligt, at gaae klædt der hele Aaret igiennem i uldent Tøi. Den mindste Forsigtighed er nok, til ikke at have noget at lide af

Heden. Karl dem femte spurgde en Spanier, der kom fra Mexiko, hvorlænge der var imellem Sommer og Vinter? Saalænge, svarede han ligesaa sandt som snildt, som man behøver, for at gaae af Solen i Skyggen.

Denne Fordeel, som denne Stad har, at være Hoved-Stedet i Nye-Spanien, har efterhaanden forøget dens Indvaanere. I Aaret 1777 steeg de Fødtes Antal til 5915, og de Dødes til 5011, hvoraf man kan slutte, at dens Folkemængde ikke er stort under 200000 Siæle. Alle Indvaanere ere ikke rige, men mange ere det maaskee mere end paa noget andet Sted i Verden. Disse meget pludselig sammendyngede Rigdomme fik snart en mærkelig Indflydelse. Det meste af det, som andensteds er af Jern eller af Kobber, var der af Guld og Sølv. Man betiente sig af disse glimrende Metaller til Pynt paa Heste, Tienere, det almindeligste Huusgeraad, til det gemeneste Brug. Sæderne, der altid træde i Overdaadighedens Spor, viste sig i denne romantisk prunkende Tone. Fruentimrene blive i det inderste af deres Palladser betiente af Slaver i tusinde Tal, og lode sig ikke offentlig see uden med et Følge, der blant os er Tronens Majestæt forbeholdet. Mandfolkene forøgede denne Ødslen med at ødsle endnu mere paa Negerinder, som de offentlig ophøiede til Rang med deres Damer. Den tøilesløse Overdaad i Livets almindelige Forretninger gik over alle Grændser ved Leilighed af mindste Høitid. Den almindelige Stolthed var da i fuld Bevægelse, og enhver udøste Millioner, for at retfærdiggiøre sin. De Forbrydelser, der vare nødvendige for at udholde disse Udsvævelser, bleve iforveien udslettede. Overtroen erklærede enhver for hellig og reen, der gav meget til Kirkerne.

Alt fik Præget af en Bram, der indtil denne Tid var ukiendt i begge Halvverdenerne. Indvaanerne

lode sig ikke længere nøie med en skikkelig Boelig i brede og lige Gader. De fleste maatte have Palladser, der havde mere Størrelse, end de vare beqvemme og nette. Man forøgede de offenlige Bygninger, uden at næsten nogen af dem bragte Arkitekturens skiønne Dage eller engang de gode gothiske Tider i Erindring. De fornemmeste Torve havde alle eens Dannelse, eens Regelmessighed, et ligedant Vandspring med Prydelser i en slet Smag. Slet valgte Træer med et hæsligt Løv betoge Spadseer-Stederne det behagelige, som vel fordelte Alleer og rasslende Vande kunde have givet dem. I de 55 Klostere, som en ynkværdig Lettroenhed havde stiftet, saae man kun saare lidet, der ikke oprørte Smagen over det feilfulde i deres Bygning. De utallige Templer, hvori hele Klodens Skatter vare sammenhobede, manglede i Almindelighed Majestæt og indgiøde ikke dem, der søgte dem, Begreber og Følelser, der vare det høieste Væsen værdige, hvilket man der samlede sig at tilbede. I denne Mængde af umaadelig store Bygninger er der kun tvende Mindesmærker, som fortiene at fængsle den Reisendes Opmærksomhed. Det ene er Statholderens Pallads, hvor Kollegierne tillige samle sig, hvor man slaar Myndt, og hvor Qvikfølvet haves i Oplag. I Aaret 1692 blev det stukket i Brand af Almuen, som ved Hungers-Nød var bleven bragt til Fortvivlelse. Siden efter har man opbygt det igien efter en bedre Plan. Det er en Fiirkant, som har fire Taarne, er 750 Fod lang, og 690 Fod bred. Cathedral-Kirken, der blev begyndt paa 1573, og bragt til Ende 1667 vilde ligeledes giøre de beste Artister Ære. Den er 400 Fod lang og 195 Fod bred, og har kostet henved 2 Millioner Rigsdaler. Til Uhæld have disse Bygninger ikke den Fasthed, man maatte ønske dem.

Man har seet, at Mexiko ligger i en betydelig stor Søe, som ved en meget smal Landtunge deles i tvende

Dele, den ene med ferskt, den anden med salt Vand. Disse to Slags Vand synes begge at komme fra et høit Bierg, der ligger et lidet Stykke fra Staden, med den Forskiel at det sidste maa gaae igiennem Miner, af hvis Egenskaber det trækker det saltagtige i sig. Men foruden disse ordentlige Kilder, er der lidt længere borte fire smaae Søer, som i Stormveir undertiden løbe over i den store Søe med en nedbrydende Voldsomhed.

De gamle Indvaanere havde altid været udsatte for Oversvømmelser, der lode dem dyrt betale de Fordele, som forskaffedes dem ved den Beliggenhed, de havde valgt sig, for at giøre den til Samlings-Punkt for deres Magt. Til de Elendigheder, der vare uadskillelige fra disse alt for ofte gientagne Oversvømmelser, kom for deres Overvinder den Græmmelse, at see deres tungeste Bygninger, skiønt opførte paa Pæleværk, synke i meget kort Tid 4-5-6 Fod ned i et Jordsmon, der ikke havde Fasthed nok, til at bære dem.

Man forsøgte flere Gange at afvende disse græsselige Strømme; men Bestyrerne af disse store Værker havde ikke tilstrækkelige Kundskaber til at anvende de virksomste Midler; ei heller havde de Folk, der stode under dem, Nidkierhed nok, for ved deres Anstrængelser at erstatte Forstandernes Udvelighed.

Ingenieuren Martines faldt paa 1607 at lade grave en stor Kanal, der i Almindelighed syntes at være at foretrække frem for alle de Midler, som indtil denne Tid havde været anvendte. Til at bestride Udgiften derpaa fordrede man Hundrededelen af Husenes, Jordernes og Handelsvarernes Værdie — et Paalæg, der var ukiendt i den nye Verden. 471154 Indianere bleve i sex Maaneder sysselsatte med dette Arbeide, og derpaa blev Foretagendet erklæret for uiværksætteligt.

Kied af Forskielligheden i Meningerne og af de Uroligheder, den foraarsagede, fastsatte Hoffet 1631, at Mexiko skulde forlades, og at man paa et andet Sted skulde opbygge en ny Hoved-Stad. Gierrigheden, der ikke vilde opofre noget; Vellysten, der frygtede for at afbryde sine Fornøielser; Ladheden, der gysede for Bekymringer; alle Lidenskaber forenede sig, for at faae Ministeriet til at forandre sin tagne Beslutning, og deres Haab slog dem ikke Feil.

Der bortgik et Sekulum og mere, uden at Regieringen befattede sig med Forpligtelsen til at forebygge de Ulykker, som Nationerne havde uophørlig at sukke under. Endelig er man vaagnet op. 1763 har man bestemt sig til at giennemskiære et Bierg, hvori man indtil denne Tid havde ladet sig nøie med at giøre nogle Udhulinger; og siden den Tid har Vandet havt alt det Afløb, som den offentlige Sikkerhed kunde udfordre. Det er Handelen, der har paataget sig dette store Arbeide for 900,000 Rigsdaler. Selv har den villet bære alt, hvad dette Foretagende kostede mere, og at dersom der sparedes noget, skulde det komme Statskassen til Fordeel. Denne Ædelmodighed har ikke været en blot Bram. Det har kostet de Handlende en 400,000 Rigsdaler, at de have tient deres Fædernesland.

Man pønser endnu paa andre Arbeider. Planen til at udtørrre den store Søe, der omgiver Mexiko, synes at være vedtaget, og Konstforstandige forlange henved 17 Millioner Rigsdaler til at bringe dette nye Anlæg lykkelig til Ende. Det er meget. Men hvad er Penge, naar det kommer an paa en sund Luft, Menneskers Bevarelse, Fødemidlernes Formerelse? O! hvormeget godt vilde ikke Verdens Herrer giøre, hvor vilde de ikke blive hædrede, naar det Guld der bortødsles paa en kiempeagtig Luxus, paa umættelige Yndlinger,

paa tomme Luner blev helliget til deres Landes Forbedring! Et sundt, med Kyndighed bygt og vel bestyret Syge-Huus, Betleriets Afskaffelse, den Trængendes Anbringelse, Statsgieldens Formindskelse, taalelige og billigen fordelte Paalæg, Lovens Rettelse ved Affatning af en simpel og tydelig Lovbog — disse Indretninger ville giøre mere til deres Hæder, end prægtige Palladser, end Erobringen af en Provinds efter vundne Feldtslag, mere end alt Bronze, alt Marmor med alle Smigrens Indskrifter.

Dersom Hoffet i Madrit, som i Særdeleshed har Adgang til dette Haab, giør det for Mexiko, som det har foresat sig, vil det snart see denne berømte Stad, Sædet for Regieringen, det Sted, hvor Myndten slaaes, hvor de største Godseiere opholde sig, hvor alle Sager af Vigtighed samles, snart vil det see den tage et endnu høiere Sving, meddele Provindserne, der staae under den, det Fremstød, den selv har faaet, sætte Liv i Vindskibeligheden, i den indenlandske Omsætning, og som en nødvendig Følge deraf, udvide eller formere sine Forbindelser med Fremmede.

21. Mexikos Forbindelse med Philippinerne.

Af de Forbindelser, som Mexiko underholder over Syd-Havet, er den bekiendteste bleven oprettet med Philippinerne.

Da Hoffet i Madrit, som Lykken giorde alt mere og mere ærgierrigt, havde lagt Planen til et stort Etablissement i Asien, var det alvorlig betænkt paa Midler til at drive den igiennem. Dette havde sine Vanskeligheder. Amerikas Rigdomme trak de Spanier, der vare villige til at forlade deres Fædernenland, saa stærkt til sig, at det ikke syntes mueligt at formaae dem til at nedsætte sig paa de Philippinske Øer, med mindre man samtykte i at lade dem tage Deel i disse Rig-

donme. Man bestemte sig til dette Offer. Den nye Kolonie fik Ret til, aarlig at sende ostindiske Handels-Varer til Amerika, for der at blive omtuskede mod Metaller.

Denne uindskrænkede Frihed havde saa betydelige Følger, at den opvakte Moderlandets Misundelse. Man bragte Gemytterne lidet til Rolighed ved at indskrænke denne Handel. Den der for Fremtiden skulde være tilladt at drive, blev delt i 12000 Aktier af lige Størrelse. Hovedet for enhver Familie skulde have een, og Embedsmændene et efter deres Rang forholdsmæssigt Antal. Munke-Ordenerne bleve indbefattede i denne Indretning efter den Anseelse, hvori de stode, og de Tanker, man giorde sig om deres Nytte.

Skibene, som i Førstningen gik af fra Øen Cebu, og siden efter fra Luzon, toge i de første Tider Veien til Perou. Denne Seilads varede overmaade længe. Man opdagede Passaterne, som bragte dem i kortere Tid til Mexiko, og denne Handel trak sig da hen til disse Kyster, hvor den siden efter er forblevet.

Fra Manillas Havn expederede man aarlig et Skib af omtrent 2000 Tønders Drægtighed. Efter de givne Love, som ofte ere blevne forandrede, skulde dette Skib ikke føre uden 4000 Baller Handelsvarer, og man lader det i det mindste med det dobbelte. Bekostningerne paa Bygningen, Udladningen, Seyladsen, der altid ere langt betydeligere end de burde være, blive afholdte af Regieringen, som til Skadesløsholdelse faaer kun 75,000 Piastrer af ethvert Skib.

Afreisen er fastsat til Juli Maaned. Efterat Gallionen har snoet sig ud igiennem en Mængde Øer og Klipper, der altid er uleiligende, undertiden farlige, tager den sin Vei mod Norden til den 30te Grads Brede. Der begynde Passat-Vindene at herske, som føre den til sin Bestemmelse. Man er temmelig almindelig af den

Mening, at dersom den gik længere, vilde den finde stærkere og regelmæssigere Vinde, som vilde fremskynde dens Fart; men det er under de strængeste Straffe forbudet dem, der kommandere den, at vige af fra den Linie, man har foreskrevet dem.

Dette er uden Tvivl ogsaa den Aarsag, der i tvende Sekler har hindret Spanierne fra at giøre mindste Opdagelser paa et Ocean, hvor mere oplyste og mindre varlige Nationer vilde have fundet saamange Gienstande, hvoraf de kunde have draget Lærdom og Nytte. Reisen varer i sex Maaneder; efterdi Skibet er alt for belemret med Mandskab og Handels-Varer, og de der føre det, ere frygtagtige Søefolk, som altid hidse meget faa Seil om Natten, og ofte, skiønt uden Nødvendighed, slet ingen.

Havnen Acapulco, hvor Skibet lander, har tvende Mundinger, som ved en lille Øe skilles fra hinanden. Man løber ind i den om Dagen ved en Søe-Vind, ligesom man gaar ud af den om Natten ved en Land-Vind. Den forsvares af et slet Fort, 50 Soldater, 42 Kanoner, og en slet Besætning af 32 Artillerister. Den er ligesaa rummelig, som sikker og beqvem. Det Bækken, som danner denne Havn, er omgivet med høie Bierge, der ere saa golde, at de mangle endogsaa Vand. Man aander der en heed, lummer og usund Luft, som ingen kan vænne sig til uden nogle Chinesere og Negre, der ere fødde under et lignende Klima, samt nogle Mulatter, der udgiøre 3 Kompagnier Lande-Værn. Denne ringe og usle Folkemængde bliver ved Gallionernes Ankomst forøget med Handelsfolk fra alle Provindser i Mexiko, som komme der, for at omtuske deres Cochenille og deres Penge med Asiens Speserier, Mousseliner, Porcelainer, skildrede Sirtser, Silke-Varer, Kryderier og Guldsmed-Arbeide.

Ved dette Marked bliver det Underslæb, der saa frækt er begyndt i den gamle Verden, ligesaa frækt bragt til Fuldkommenhed i den nye. Anordningerne have indskrænket Salget til en 550,000 Rigsdaler, og det overstiger mere end 2 Millioner. Alle de Penge, der kom ind ved disse Omtuskninger, skulde give Regieringen 10 Prosent, men falske Angivelser skille den ved tre Fierdedele af den Indtægt, som dens Toldsteder burde indbringe.

Efter et Ophold af omtrent 3 Maaneder tager Skibet Veien tilbage til Philippinerne, med nogle Kompagnier Infanterie, som ere bestemte til at rekrutere Besætningen paa Manille. Paa sin Overfart er den 3 Gange bleven opsnappet af Engellænderne. Cawendish bemægtigede sig den 1587, Rogers 1709, og Anson 1742. Den mindste Deel af de Rigdomme, hvormed den er ladet, forbliver i Kolonien, det øvrige fordeler sig blant de Nationer, som havde bidraget til at udrede dens Ladning.

Det umaadelige store Rum, som Gallionerne have at giennemseile, havde opvakt et heftigt Forlangende efter Steder, hvor de kunne tage Forfriskning. Man fandt et paa Veien fra Acapulco til Philippinerne i den Øe-Samling der er bekiendt under Navn af de Marianske-Øer.

22. Beskrivelse over Marianerne. Synderligheder, som man der har iagttaget.

Disse Øer danne en Kiæde, der strækker sig fra den 13de til den 22de Grad. Endeel af dem ere kun Klipper, men man regner 9, der have nogen Størrelse. Der er det, at den rige og skiønne Natur skienker et evigt Grønt; Blomstre af en usøgt Vellugt; Krystal-Vande, der falde i Kaskader; Træer, der paa een Tid

staae fulde med Blomster og Frugter. Pittoreske Situationer, som Konsten aldrig vil kunne eftergiøre.

Paa denne Øe-Samling, der ligger i det hede Belte, er Luften reen, Himmelen klar, og Klimaet temmelig tempereret.

Fordum saae man talrige Nationer derpaa. Intet tilkiendegiver, hvorfra de vare komne. Vist nok havde de ved en Storm været kastede hen til disse Kyster, men for saa lang Tid siden, at de havde glemt deres Herkomst, og ansaae sig som de eneste Indbyggere i Verden.

Nogle Sædvaner, der for største Delen lignede de andre Vildes i Syd-Havet, vare dem istedet for Religion, Love og Regiering. De tilbragte deres Dage i en bestandig Ligegyldighed, og det var Bananer, Kokos-Nødder og især Rima, de havde at takke for dette Uheld, eller denne Fordeel.

Rima, der af nogle Reisende er bleven berømt under Navn af Brød-Træet, er endnu ikke Botanisterne rigtig bekiendt. Det er et Træe, hvis høie og ranke Stamme deler sig mod Toppen i endeel Grene. Dets Blade sidde vexelviis, ere store, faste, tykke, dybt indskaarne fra Siderne. De spædeste ere, førend deres Udvikling, indsluttede i en Hinde, som udtørres og efterlader sig, naar den falder af, en rund Indtryk omkring Stammen. De give, som de andre Dele af Træet, en meelagtig og meget klæbrig Saft. Af de øverste Bladaxler udkommer en svampagtig Rakle, der er 6 Tommer lang og ganske bedækket med smaae meget sammenklemte Han-Blomster. Længere ned findes der man andre Rakler, der ere besatte med Hun-Blomster, hvis Frugtknude bliver til et aflangt Bær, hvori er en Nød. Disse Bær, der voxe paa en fælles Stilk, sidde saa tette, at de gaae i hinanden og udgiøre ved deres Forening en meget tyk og stor Frugt af 10 Tommers Længde, der er besat med tykke, korte og stumpede

Pigge. Det lader, som der gives to Slags eller Afarter af Rima'en. Den ene har en indvendig kiøddet Frugt, der er fyldt med Nødder, som ere gode at spise og have Skikkelse og Smag som Kastanien. Den andens Frugt er mindre. Den har ingen Nødder, efterdi den er goldfrøe, naar den bliver fuldkommen moden. Dens Kiød er flattet, vammelsød, og usund, men naar man plukker den lidt førend den er moden, smager den som Erteskokken, og spises som Brød, hvorfor man har givet den Navn af Brød-Frugt. De, der ville konservere den eet eller flere Aar, skiere den i Skiver og lader den tørre i Ovn eller ved Solen.

Man finder i Mariane-Øernes Historie tre Ting som synes at fortiene Opmærksomhed.

Brugen af Ilden var der aldeles ukiendt. Ingen af de gyselige Vulkaner, hvis ødelæggende Spor ere Jordens Overflade uudslettelig paatrykte; ingen af de Begivenheder i Luften, der saa ofte antænde fortærende og uventede Flammer i alle Klimaer; ingen af de lykkelige Hændelser, der ved Gnidning eller Sammenstød bringe glimtende Gnister til at gaae ud af saamange Legemer; intet havde givet de fredsommelige Indbyggere paa Marianerne det mindste Begreb om et Element, som andre Nationer ere saa fortrolige med. For at giøre dem bekiendte, maatte de første Spanier, der kom til disse vilde Kyster, i deres Forbittrelse afbrænde nogle hundrede Hytter.

Denne Brug af Ilden var ikke synderlig skikket til, at give dem noget fordelagtig Begreb om den, eller Lyst til, at ønske den optændt igien. Ogsaa antoge de den for et Dyr, der hængte sig fast i Træe og nærede sig deraf. Da de, som Ubekiendtskabet med en Gienstand, der var dem saa ny, bragte til at nærme sig til den, brændte sig, vakte deres Skrig Skræk hos andre, som ikke meer turde betragte den, uden langt fra! De

vare, som de sagde, bange for at blive bidte af dette vilde Dyr, som de troede var istand til at saare dem blot med dets stærke Aande. Imidlertid kom de dog gradeviis tilbage fra den Bestyrtelse, hvori de vare komne; deres Vildfarelse forsvandt lidt efter lidt, og man saae dem endelig vænne sig til et kostbart Klenodie, som alle andre bekiendte Nationer vare i Besiddelse af fra utænkelige Tider.

Et andet Opmærksomheden værdigt Syn var den Overvægt, som det finere Kiøn havde faaet over det stærkere paa Mariane-Øerne. Overvægten var saa stor, at Fruentimmerne havde et uindskrænket Herredømme i deres Huse, at Mændene uden deres Samtykke ikke kunde giøre nogen Bestemmelse over nogen Ting, medens de havde fri Raadighed over alt; at man i intet Tilfælde, ikke engang i offentlig bekiendt Utroskab, var berettiget til at tilsidesætte den Ærbødighed, der skyldtes dem; at saasnart de selv ansaae deres Ægtefælle for ikke at være mild, høflig og underdanig nok, var det dem tilladt, at skride til et nyt Valg; at dersom de ansaae sig bedragne, kunde de plyndre den meensvornes Hytte, omhugge hans Træer, eller lade disse Ødelæggelser anrette ved deres Paarørende eller deres Venner.

Men hvorledes havde saa vidunderlige Sædvaner kunnet faae Indgang og rodfæste sig? Dersom man skal troe gamle eller nye Beretninger, vare Mændene paa denne Øesamling sorte, hæslige og ildeskabte; de havde for største Delen en fæl Hud-Sygdom, endskiønt de dagligen brugte Bad. Derimod havde Fruentimmerne en temmelig lys Farve, regelmessige Træk, en munter Anstand, nogle Yndigheder, Smag for Sang og Dands; og er det da vel underligt, at de med saamange Midler til at behage, have faaet et uindskrænket og uomstødeligt Herredom? Hvad der virkelig er overordentligt, det er, at der har været Lande og især vilde

Lande, hvor man har fundet en saa udmærket Forskiel imellem begge Kionnene. Vil Historie-Skrivernes Eenstemmighed vel nogensinde være istand til at udslette den Tvivl, der maae opstaae ved en Fortælling, hvori der er saa liden Sandsynlighed?

Man opregne saamange Skribenteres eenstemmige Vidnesbyrd, som man vil, de kunne dog ikke være gieldende mod en vel bekiendt, almindelig og bestandig Natur-Lov. Men nu har man allevegne — Mariane-Øerne undtagne — fundet, og man har maattet finde Qvinderne at være Manden undergiven. Vil man da, at jeg skal indrømme denne Undtagelse, maa man understøtte den med en anden, at Qvinderne nemlig i dette Land overgik Mændene ikke allene i Forstand, men ogsaa i Legems Styrke. Dersom man ikke giver mig Sikkerhed for den ene af disse Kiendsgierninger, nægter jeg den anden; med mindre dog, at et overtroiskt Dogma skulde have giort deres Personer hellige. Thi der er intet saa unaturligt, som Overtroen jo giør naturligt, intet saa vidunderligt, at den jo fører det i Skik, ingen Misgierning, hvortil den jo bestemmer, intet Offer, som jo giøres den. Siger den til Mennesket: Gud vil at du skal lemlæste dig, saa lemlæster det sig. Siger den til ham: Gud vil at du skal dræbe dine Børn, da dræber han dem. Har den sagt til ham paa Mariane-Øerne: Gud vil at du skal krybe for Qvinden, vil han krybe for Qvinden. I alle Verdens vilde og kultiverede Egne vil Skiønhed, Talenter, Vittighed, List, Egensindighed, Galskab kaste Don Qvixoter for Dulsineers Fødder, men disse Fordele, der ere nogle Fruentimmer egne, ville ingensteds indføre det svagere Kiøns almindelige Tyrannie over det stærkere. Manden befaler over Qvinden, endog i de Lande, hvor Qvinden befaler over Naturen. Dette Særsyn paa Mariane-Øerne vilde i den moralske Orden være det samme, som Ligevægten imellem tvende ulige

Vægter, der vare hængte i lige Afstand paa Vægtstangens lige Arme, vilde være i den physiske. Ingen Slags Hiemmel bør bringes os til at troe en Urimelighed. Men! vil man maaskee sige: Om nu Fruentimmerne have der fortient sig denne Rettighed ved vigtige Tienester, hvorom Erindringen har tabt sig? Godt! svarer jeg, saa vilde Manden være erkiendtlig den første Dag, men Qvinden fremkomme med saamange Fordringer, at han blev nødt til at vise sig uskiønsom den anden.

Den tredie mærkelige Ting paa Mariane-Øerne var en Proʃs eller Canoe, hvis besynderlige Dannelse altid har tildraget sig de meest oplyste Søemænds Opmærksomhed.

Disse Nationer beboede Øer, der laae i betydelig Afstand fra hinanden. Skiønt de ikke havde Midler eller Hu til at giøre Omtuskninger, vilde de dog have Forbindelser imellem dem. Dette lykkedes dem ved Hielp af et Fartøi, der skiønt meget lidet, var fuldkommen sikkert, der uagtet Simpelheden i dets Bygning var skikket til alle Søe-Evolutioner; saa let at styre, at tre Mand vare tilstrækkelige til alle Manøvrer; som med at fange Side-Vinden, en i disse Farvande uundgaaelig nødvendig Egenskab, har den Fordeel frem for andre, at det kan gaae og komme uden nogensinde at vende, blot ved at sætte Seilene om; af en saadan Fart, at det lagde 12-15 Mile tilbage i mindre end en Time og at det undertiden gik hurtigere end Vinden. Efter alle Kienderes Tilstaaelse er denne Proʃs, der formedelst sin Lethed kaldes Flyveren, den fuldkomneste Seils-Baad, som nogensinde er opfunden, og Opfindelsen deraf vil ikke kunne aftvistes Indbyggerne paa Marianerne, efterdi man ikke har fundet Mynster til den i noget andet Hav i Verden.

Dersom det var fornuftigt, at fælde Dom over et Folks Snille efter en eneste Konst, kunde man ikke andet

end fatte de største Tanker om disse Vilde, som med plumpt Værktøi, uden Hielp af Jernet have skaffet Havet Eiendomme, som de meest oplyste Nationer ikke have kunnet tilveiebringe med mangfoldige Hielpemidler. Men for at fælde en grundig Dom, maatte man have andre Beviser end eet Talent, som Hændelsen kan have forskaffet dem, og disse Beviser ere ikke antegnede i nogen Historie.

Mariane-Øerne bleve opdagede 1521 af Magellan. Denne berømte Søemand kaldte dem Røver-Øerne, fordi deres vilde Beboere, som ikke havde mindste Begreb om Eiendoms Retten, der i Naturens Stand er ukiendt, tilrapsede sig paa hans Skibe nogle Smaaeting, der fristede deres Nysgierrighed. Man forsømte længe at nedsætte sig paa denne Øe-Samling, hvor der ikke gaves nogen af de rige Miner, som den Tid ophidsede Spanierne. Det var først 1668, at de Skibe, som Tid efter anden udhvilede der, naar de gik fra Mexiko til Ostindien, afsatte nogle Missionærer derpaa. Ti Aar derefter troede Hoffet i Madrit, at Overtalelses-Veien ikke bragte det Undersaattere nok, det understøttede derfor sine Prædikanteres Grunde med Soldater.

Isolerede Vilde, som ledtes af en løs Instinkt, som ikke engang kiendte til Bue og Pile, som til al deres Forsvar ikke havde andet end store Prygle; disse Vilde kunde ikke modstaae Europas Vaaben og Tropper. Imidlertid lod den største Deel af dem sig hellere nedsable end underkastede sig. En stor Mængde af dem blev et Offer for de skammelige Sygdomme, som deres umenneskelige Overvindere havde paaført dem. De, der havde undgaaet alle disse Ulykker, toge den fortvivlede Beslutning, at lade deres Hustruer fordrive deres Fostre, for ikke at efterlade sig Børn. Folkemængden tog saa stærkt af paa hele Øe-Samlingen, at man

maatte for en 50 Aar siden sammensanke de ringe Levninger af dem paa Øen Guam allene.

Denne Øe er 40 Mile i Omkreds. Dens Havn, der ligger paa den vestlige Side, og forsvares af et Batterie paa 8 Kanoner, dannes af en Land-Tunge der stikker to Mile ud i Søen; og paa den anden af et Skiær af samme Strækning, der omfatter den næsten i en Runddeel. Fire Skibe kunne deri ankre i Læe for alle Vinde, undtagen Vestenvind, der aldrig blæser stærkt i disse Egne.

Fire Mile fra Reden hæver sig paa Strandkanten i en herlig Beliggenhed den yndige Bye Agana. I dette Hoved-Sted for Kolonien og i 21 smaae Flekker, der ere fordeelte omkring paa Øen, ere 1500 Beboere omdeelte, som ere ulykkelige Levninger af et fordum talrigt Folk.

Det Indre af Øen Guam tiener til Fristed og Græsgang for Giedder, Sviin, Øxne og Fiær-Kreature, som Spanierne bragte derhen, da de erobrede den og som siden efter ere blevne vilde. Disse Kreature, som man fælder med Skud eller fanger i Snarer, udgiorde Indianernes og deres Undertrykkeres fornemmeste Nærings-Midler, da Tingene paa een Gang fik et andet Udseende.

En virksom, menneskekierlig og oplyst Mand, har endelig indseet at Folkemængden ikke vilde tage til igien, at den endog vilde svækkes endnu mere, med mindre det lykkedes ham at indføre Agerdyrkningen paa sin Øe. Denne ophøiede Tanke har giort ham selv til Agerdyrker. Efter hans Exempel have Landets Indfødte opryddet Jorder, hvortil han har givet dem Eiendoms-Ret. Deres Marker ere blevne skiulte med Riis, Cacao, Mais, Sukker, Indigo, Bomuld, Frugter, Kiøkken-Urter, hvis Brug man i et Sekel eller to lod dem være uvidende om. Heldet dermed har forøget

deres Virksomhed. Disse, den raae Naturs Børn, som Tyranie og Overtroe havde ganske fornedret under Mennesket, have i Værkstederne drevet nogle Haandværker af første Nødvendighed og uden alt for udmærket Gienstridighed søgt de Skoler, man har aabnet til deres Underviisning. Med deres forøgede Sysler ere de komne til at nyde mere af Livet, og de ere endelig blevne lykkelige i et af de beste Lande i Verden. Saa sandt er det, at der er intet, som man jo driver igiennem ved Mildhed og Velgiørenhed, fordi disse Dyder kunne udslette Forbittrelsen endog af den Vildes Hierte.

Denne uventede Forandring har været et Værk af Hr. Tobias, som 1772 endnu forestod Marianerne. Maatte denne agtværdige og retskafne Spanier en Gang opnaae det, der vilde krone hans Lyksalighed. — Den Trøst, at see disse sine elskede Børns Lidenskab for Kokos-Vinen tage af og deres Lyst til Arbeidsomhed tage til.

Dersom Spanierne fra først af havde havt den vise Tobias's fornuftige Planer, skulde Mariane-Øerne have været kultiverede og opdyrkede. Denne dobbelte Fordeel skulde have forskaffet denne Øe-Samling en Sikkerhed, som de neppe ville kunne vente sig af en Besætning paa 150 Mand, der ligge samlede paa Guam.

Rolige for deres Besiddelser skulde disse Erobrere da have kunnet følge deres Lyst til at giøre Opdagelser, som da var det herskende Hang hos Nationen. Understøttede af deres nye Undersaatteres Duelighed til Skibsfarten, skulde deres Virksomhed have bragt nyttige Konster og Selskabeligheds Aand til de talrige Øer, som bedække det stille Hav, og endnu længere bort. Universet vilde saa at sige være blevet forøget ved saa hæderlige Bestræbelser. Vist nok vilde alle handlende Nationer med Tiden have draget nogen Fordeel af de

med disse forhen ukiendte Lande indgaaede Forbindelser, efterdi det er umueligt at et Folk kan berige sig, uden at andre maae tage Deel i dets Vel; men Hoffet i Madrit vilde altid baade tidligere og ideligere have nydt Produkterne af sine nye Etablissementer. Dersom vi ikke tage Feil, vilde denne Indretning have været bedre for Spanien end en Forbindelse, som indskrænker Mariane-Øerne til at forsyne Galionerne, som komme tilbage fra Mexiko til Philippinerne, med Forfriskninger, ligesom Californien dem, der gaae fra Philippinerne til Mexiko.

23. Californiens gamle og ny Forfatning

Californien er egentlig en lang Land-Spidse, som løber ud fra Amerikas nordlige Kyster, og skyder sig frem mellem Østen og Sønden til det hede Belte. Paa tvende Sider skyller det stille Hav op dertil. Den Deel af denne Halv-Øe, der er bekiendt, er 300 Mile i Længden, og 10-20-30-40 Mile bred.

Det er ikke mueligt, at Jordbundens Beskaffenhed og Luftens Temperatur kunne paa saa stor en Strækning være allevegne eens. Dog kan man sige, at i Almindelighed er Klimaet yderst tørt og heedt, Jorden nøgen, stenet, biergagtig, sandet, og følgelig gold, og kun lidet skikket til Agerdyrkning eller Kreaturers Formerelse. Blandt de faa Træer, man der finder, er Pitahaya'en det nyttigste, hvis Produkter udgiøre Californiernes fornemmeste Føde.

Det er et Slags Cactus, der ligesom de andre Arter ikke har Blade. Dens ranke stribede Stængler ere paa Siderne besatte med Torne, og bære stilkløse hvidagtige Blomster, der ligne Nopalens, hvorpaa Cochenillen opholder sig, men ere mere langagtige. Frugterne, der komme efter disse Blomster, have paa Overfladen Ujævnheder, der ere foraarsagede ved den vedbli-

vende Bund af Bægerets Skiæl. De ere af et Hønse-Ægs Størrelse, røde uden paa og indvendig fyldte med et hvidt Kiød, der er godt at spise, sødere og lækkrere end den almindelige Figens. I dette Kiød finder man smaae, sorte og glindsende Kierner.

Havet, der er rigere end Landet, giver Fisk af alle Slags i den største Overflødighed og af den udsøgteste Smag. Men hvad der giør Bugten ved Californien mere mærkværdig, det er Perlerne, som i Fiske-Tiden trække Indvaanerne fra alle Provindser i Ny-Spanien derhen.

Det er vedtaget i Amerika, at man betragter alle de Folk som tale eet Sprog, som een Nation, enten de saa leve samlede eller adspredte i forskiellige Egne. Under denne Synspunkt er der sex Nationer i Californien efter nogle Reisende, og efter andre, tre. Denne Forskiellighed i Meninger reiser sig deraf, at nogle have seet Stam-Sprog der, hvor andre efter en nøiagtigere Undersøgelse kun have fundet forskiellige Udtaler af det samme Sprog.

Californierne ere velskabte og meget førlemmede. En yderlig Forsagthed, Ustadighed med en overmaade stor Ladhed, Dumhed, ja endog Følesløshed udgiør deres Karakter. De ere Børn, hos hvilke Fornuften endnu ikke er bleven udviklet. De ere brunere end Mexikanerne, og denne Forskiel i Farve viser, at det kultiverede Liv i Selskabet kuldkaster eller forandrer ganske Naturens Orden og Love, efterdi man under det tempererede Belte finder et vildt Folk, der er sortere end alle de kultiverede Nationer i det hede Belte.

Førend man trængte sig ind hos Californierne, havde de ikke nogen Religions-Øvelse, og deres Regiering var saaledes, som man maatte vente sig den af deres Vankundighed. Enhver Nation var en Samling af endeel meer eller mindre talrige Hytter, der alle ved

Allianser vare forenede imellem sig, dog uden noget Overhoved. Den barnlige Lydighed kiendte de ikke engang til, endskiønt denne Følelse er, om ikke heftigere, saa dog renere i Natur-Standen end i Selskabs-Standen.

Virkelig er det kun deres Fader, hvoraf de unge Vilde vente sig den Hielp, som et regelmessigt Politie giver alle Individerne hos de kultiverede Nationer Sikkerhed for. Ham er det, der sørger for deres Underholdning, medens de ere Børn; ham er det, der vaager over deres Sikkerhed. Hvi skulde de ikke søge hans Velvillie? Hvi skulde de ikke med Omhyggelighed undflye alt, der kunde skille dem ved hans Understøttelse?

En Ærbødighed, der ikke bliver fordret, svækkes ikke gierne hos Børn, som en dyrisk Vane mere end Tvang altid bringer tilbage til den Hytte, der saae dem fødes, og hvorfra de aldrig bortfierne sig meget langt. De Skilsmisser, som Opdragelse, Arbeide, Handel saa hyppigen anledige blant os, og som ikke kunde andet, end slappe Slægtskabs-Baandene, kiende de Vilde intet til. De forblive hos den, der har givet dem Livet, saalænge han lever. Hvorledes skulde de nægte ham Lydighed? Intet bliver dem herskesygt befalet. Der gives ingen mere frie end den lille Vilde. Han fødes frigiven. Han hopper og springer, gaar ude, kommer hiem, ligger ude, uden at nogen spørger ham, hvor han har været, hvad han har giort, hvor han er bleven af. Aldrig vilde man falde paa, at anvende Familie-Myndighed for at bringe ham tilbage, dersom han fandt for godt at giøre sig usynlig. Intet er almindeligere i Stæderne end slette Fædre, i Hiertet af Skovene gives der ingen. Jo rigere Selskaberne ere, og jo mere Pragt der gives i dem, desto mindre lader Blodets Røst sig høre. Skal jeg sige det? Strængheden i vor Opdragelse, dens Afvexling, dens Langvarighed, dens

Besværligheder, skille os ved vore Børns Ømhed. Det er kun Erfaringen, der udsoner dem med os. Vi ere nødte til at vente meget længe efter Erkiendtligheden for vor Omhyggelighed og Glemselen af vore Irettesættelser. Den Vilde hørte aldrig disse af sine Forældres Mund. Aldrig blev han tugtet af dem. Naar han forstod at ramme det Dyr, han skulde have til sin Føde havde han næsten intet andet at lære. Hans Lidenskaber ere naturlige, han tilfredsstiller dem uden at frygte for at sees at sine; tusende Bevæggrunde nøde vore Forældre til at modsætte sig vore. Tænker man at der ikke gives noget Barn iblant os, som Længsel efter at komme snart til at nyde en betydelig Formue ikke bringer til at finde sine Forældres Liv alt for langvarigt? Jeg vilde ønske, at jeg kunde troe det. Den Vildes Hierte, som Faderen ikke kan efterlade noget, kiender intet til dette Slags Fader-Mord.

Ved vore Arnesteder er det kun Sladder, vore bedagede Fædre ofte komme frem med efter deres Børns Formening. Saaledes gaar det ikke til i den Vildes Hytte. Der taler man kun lidet, og man har der store Tanker om Fædrenes Klogskab. Det er deres Regler, der erstatte Mangelen paa Jagttagelser over Dyrenes Trækker, over vildtrige Skove, fiskerige Kyster, over de Aarstider og andre Tider, der ere de bekvemmeste til Jagten og Fiskeriet. Fortæller Oldingen nogle Synderligheder ved hans Krige eller hans Reiser; bringer han de Træfninger i Erindring, han har leveret; de Farer, han har udstaaet; de Snarer han har undgaaet; hæver han sig til at forklare dem de simpleste Phoenomener i Naturen; viser han dem om Aftenen, i en Stierneklar Nat ved Indgangen til hans Hytte, efter de indskrænkede Kundskaber, han har, med Fingeren den Gang, som Stiernerne tage, der glimre over deres Hoveder, da bliver han beundret. Indtræffer der en Storm, Revolution

paa Landet, paa Søen, i Luften, en enten glædelig eller sørgelig Begivenhed, raabe de alle: det havde Faer forudsagt, og man retter sig saameget mere efter hans Raad, viser saamegen dybere Ærbødighed for hans Person. Naar hans sidste Time nærmer sig, maler Bekymring og Smerte sig i Ansigterne; Taarene trille ved hans Død og en lang Taushed hersker omkring hans Leie. Man lægger ham i Jorden, og hans Grav er hellig. Aarlig hædrer man hans Minde, og i vigtige eller tvivlsomme Tilfælde gaar man undertiden hen at raadspørge hans Støv. Blant os ere Børnene overladte til saamange Adspredelser, at Fædrene snart blive glemte. Langt fra at jeg foretrækker den vilde Stand for den kultiverede. Dette har jeg allerede mere end een Gang forsikret. Men jo mere jeg pønser derpaa, jo mere forekommer det mig, at imellem Kaarene i den raaeste Natur og den meest kultiverede Forfatnings, veier alt næsten op mod hinanden, Dyder og Laster, physisk Vee og physisk Vel. I Skovene saavel som i Staterne kan et Individs Velgaaende være mindre eller større end et andet Individs; men jeg formoder, at Naturen har sat Skranker for et betydeligt Antal af Menneske-Slægtens Velbefindende, over hvilke der er næsten ligesaa meget at tabe, som at vinde.

Mexiko var aldrig saa snart blevet undertvunget og bragt til Rolighed, førend Cortes lagde Plan til at forøge sin Erobring med Callifornien. Selv paatog han sig 1526 Expeditionen, men den gik ikke lykkelig af. De, der fulgte hurtigen paa hinanden i tvende Aarhundreder, havde samme Skiebne hvad enten Private gave Udgifterne til dem, eller de bleve giorte paa Regieringens Bekostning, og at de idelig løbe saa slet af, er ikke uforklarligt.

Den Skik at optage Prospekter, Planer og Karter over de Steder, man giennemstreifede, var paa den Tid

ikke meget almindelig. Var nogen Lykkefrister mere kyndig, mere syslende end hans Kammerader, skrev han en Beretning om sin Reise, fik dette Skrift sielden Sted i de offentlige Arkiver. Nedlagde man det endog der, blev det snart begravet i Støv, og forglemt. Aftrykning vilde have raadet Bod paa denne Uleilighed; men af Frygt for at Fremmede skulde blive underettede om det, som man ansaae for vigtig at holde skiult for dem, forkastedes dette Middel til Bekiendtgiørelse. Paa denne Maade fik Folk ingen Erfaring. Vildfarelserne fortsattes, og de sidste Entrepreneurer gik glip af deres Foretagender formedelst de samme Feil, som havde hindret de første fra at faae et lykkeligt Udfald.

Man havde ganske opgivet Californiens Erobring, da Jesuitterne begierede 1697, at det maatte tillades dem at giøre Forsøg derpaa. Saasnart de havde faaet Regieringens Samtykke, begyndte de med at udføre den Lovgivnings-Plan, som de havde lagt efter nøiagtig Kundskab til Jorbundens Beskaffenhed, Indbyggernes Karakter og Klimaets Indflydelse. Fanatismen ledede ikke deres Skridt. De kom til de Vilde, som de ønskede at kultivere med Morskabs-Sager, der kunne fornøie dem, med Korn til deres Underholdning, med Klæder, der kunne være dem til Behag. Disse Nationers Had til det Spanske Navn holdte ikke Stand mod disse Beviser paa Velvillighed. De giengieldte dem saa meget som deres ringe Følsomhed og deres Ustadighed kunde tillade det. Disse Feil bleve for en Deel overvundne af de geistlige Lærere, som fulgte deres Plan med den Varme og den Haardnakkenhed som ere dem egne. De giorde sig til Tømmermænd, Muurfolk, Vævere, Avlsbrugere, hvorved det lykkedes dem at bibringe disse Folk Kundskab om, og til en vis Grad Smag paa disse nyttige Haandværker. Efterhaanden har man faaet dem alle samlede. 1745 udgiorde de

43 Flekker, hvis Afstand fra hinanden var bleven bestemt efter Mangel paa Vand og Jordens Ufrugtbarhed.

Disse Smaasteder have deres Underholdning af Korn og Have-Vexter som man der dyrker, af Europæiske Frugter og Huusdyr, som man arbeider daglig paa at formere. Indianerne have hver deres Mark og ere Eiere af det, de høste; men saa lidet tænke de paa Fremtiden, at de paa een Dag skulde forøde alt hvad de havde indhøstet, dersom deres Missionær ikke tog det til sig for efter deres Behov at uddele det blant dem. De forfærdige allerede nogle grove Tøier. Hvad der mangler dem af dette og nogle andre Slags, bliver kiøbt for Perler, som de fiske i Bugterne, for Viin, der kommer Madera'en temmelig nær, som de sælge til Nye-Spanien og til Galionerne og som Erfaringen har viist, at det var rigtigst at formene dem Brugen af.

En Halvsnees meget simple Love er tilstrækkelig at til holde Orden i denne tilvoxende Stat. For at faae dem efterlevede vælger Missionæren den forstandigste Mand i Landsbyen, og denne kan tildømme Pidsk og Fængsel, de eneste Straffe, som man kiender.

Hidindtil have alt for mange grusomme og ødelæggende Optrin bedrøvet vort Øie, at det ikke skulde være os tilladt at dvæle et Øieblik dermed paa et Værk, som Menneskelighed anlagde og Velgiørenhed bestyrede. Alle andre Erobringer ere blevne giorte med Vaaben. Vi have kun seet Mennesker, som myrdede Mennesker, eller belagde dem med Lænker. De Lande, vi have giennemløbet, have alle det ene efter det andet, været Skuepladser for Troløshed, Grusomhed, Forræderie, Gierrighed og alle de Forbrydelser, hvortil man bringes ved tøileløse Lidenskabers forenede Voldsomhed. Idelig dyppet i Blod er det kun-

blodige Linier, vor Pen har skrevet. Det Land, hvori vi ere indtraadte, er det eneste, som Fornuften har erobret. Lader os sætte os og drage Aande. Synet af Uskyldigheden og Fredsommeligheden fordrive de sørgelige Tanker, der hidindtil svævede om os; det trøste et Øieblik vort Hierte over de smertelige Fornemmelser, hvoraf det saa bestandig er blevet beklemt, hudflettet og sønderslidt. Ach! denne nye Glæde, jeg føler, vil kun vare alt for kort til at den skulde misundes mig. Læsere! snart ville disse store Katastropher, der vende op og ned paa denne Klode, og hvorover Maleriet fornøier eder formedelst de voldsomme Stød de give eder, og de halv frydende, halv bittre Taarer, de afpresse eders Øine, snart ville de besudle Resten af disse beklagelige Optegnelser. Ere I slette? ere I gode? Dersom I vare gode maatte I, synes mig, unddrage eder fra at høre Fortællingen om disse Gyseligheder; vare I onde, vilde I høre dem, uden at fælde Taarer derover. Imidlertid trille dog eders Taarer. I ville være lykkelige, og det er med Ulykker man maae underholde eder, for at interessere eder. Jeg troer at skimte Aarsagen dertil. Andres Besværligheder trøste eder over eders egne, og Agtelsen for eder selv tager til ved den Medlidenhed, som I forunde dem.

I hele Californien er der kun tvende Besætninger, hver paa 30 Mand, og en Soldat hos enhver Missionær. Disse Tropper bleve valgte af Lovgiverne og efter deres Anordning, endskiønt de bleve betalte af Regieringen. Hoffet i Madrit saae ikke nogen Uleilighed ved at lade denne svage Magt i deres Hænder, som havde erhvervet sig dets Tillid, og man har overbeviist det om at dette var det eneste Middel til at hindre dets nye Undersaatteres Undertrykkelse.

Saaledes stode Sagerne, da Hoffet i Madrit fordrev 1767 Jesuiterne fra Californien, ligesom det

havde udjaget dem af dets andre Provindser. Disse Missionærer havde lagt Plan til at drive deres Arbeide paa begge Havbreddene til den Bierg-Kiæde der binder Californien til Nye-Spanien. De vilde hæve det Rige, hvis Undersaatter de forøgede til en Grad af Magt, der kunde lade det see med et roligt Øie baade paa Russernes Skibsfart og Opdagelsen af den Giennemgang, som Engellænderne saa længe har søgt i Nord-Vest. Langt fra at have opgivet disse Planer, har det Spanske Ministerium, som man siger, udvidet dem endnu mere. Det kan ikke engang vare længe, førend begge Halvverdnerne maae see dem opfyldte, med mindre uforudseete Begivenheder lægge uovervindelige Hindringer i Veien derfor.

I Forventning af at see disse vidtløftige Spekulationer tilintetgiorte eller udførte, tiener Californien til Forfriskningsted for de Skibe som gaae fra Philippinerne til Mexiko. Forbierget St. Lucas, der ligger paa den sydlige Spidse af Halvøen, er det Sted, hvor de lægge til. Der finde de en god Havn, Forfriskninger, og Signaler, som tilkiendegive dem, om nogen Fiende har ladet sig see i disse Farvande, der ere de farligste for dem. 1734 kom Gallionen første Gang dertil. Trang og Befaling har siden efter bestandig bragt den derhen.

Det af alle Europas Regieringer vedtagne System, at holde Kolonierne i den strengeste Afhængighed af Moderlandet, har altid giort Mexikos Forbindelser med Asien mistænkelige for mange Spanske Politikere. Langt fra at tænke som de, vilde Alberoni give denne Frihed et uindskrænket Omfang. Det forekom ham meget klogt, at lade Indien klæde begge Amerika'erne. Kolonisterne, sagde han, vilde blive smukkere klædte, for bedre Kiøb og paa en Maade, der var mere passende med Klimaet. Europas Krige vilde ikke ud-

sætte dem for at lide Mangel paa Ting af første Nødvendighed. De vilde blive rigere, deres egentlige Fædreneland mere hengivne, og bedre i Stand til at forsvare sig mod de Fiender, det opvækker dem. Selv disse Fiender vilde blive mindre frygtelige, fordi de lidt efter lidt vilde tabe den Styrke, de fik ved at forsyne Peru og Mexiko. Endelig vilde Spanien, ved at hæve de samme Afgifter af de Ostindiske Varer, som det faaer af dem, dets Rivaler levere, ikke tabe nogen Green af dets Indtægter. Det kunde endog, dersom Nøden fordrede det, faae den Hielp af dets Kolonier, som de for Tiden hverken have Lyst eller Evne til at give.

Denne dristige og virksomme Ministers Planer gik endnu videre. Han vilde, at Moderlandet selv skulde oprette Handels-Forbindelser med Orienten giennem sine Amerikanske Kolonier. I hans Tanker kunde Philippinerne, der indtil denne Tid havde betalt en uhyre Skat til de Europæiske og Asiatiske Nationers Virksomhed som bragte dem Manufaktur-Varer og Produkter, selv hente dem paa deres egne Skibe og faae dem fra første Haand. Ved at give den samme Mængde Myndter, som deres Konkurrentere, vilde Beboerne paa disse Øer faae dem for bedre Kiøb, efterdi disse Myndter, der kom lige fra Amerika, vilde have medtaget mindre Bekostninger end de, der maae føres til vore Lande, forend de kunne bringes til Indien. De Handels Varer der bleve indskibede i Manille, vilde komme til Panama over et altid roligt Hav, i en meget lige Linie og med de samme Vinde. Ved Hielp af en meget kort Kanal, som Handelen længe har søgt, kunde man siden efter let lade Ladningerne komme til Mundingen af Chagre, hvor de kunne blive omladede til Europa.

Alberoni ventede rigtig nok, at de Magter, hvis væsentligste Fordele vilde lide ved denne Indretning, der maatte blive deres Vindskibelighed til reen Ødelæggelse,

vilde søge at lægge den Hindringer i Veien; men han arbeidede ogsaa paa, at trodse deres Forbittrelse i de Europæiske Have, ligesom han allerede havde givet Befalinger til at sætte Syd-Havets Kyster og Havne i den Stand, at de havde intet at frygte af de udmattede Eskadrer, som kunde anfalde dem.

Disse Forbindelser fandt Lovtalere. I deres Oine, der opløftede Alberoni til Skyerne — og disse vare mange — vare de et ophøiet Genies kraftfulde Anstrængelser til at bringe Monarkiets Velstand og Hæder til Live igien. Andre — der endnu vare flere — saae i disse — tilsyne saa store — Planer kun en forvirret Indbildnings Forvildelser, der overdrev en ødelagt Stats Hjelpekilder og ventede sig, at bringe hele Verdens Handel i en Nations Hænder, som det i tvende Sekler havde været umuligt, at drive sin egen. Den Unaade, hvori denne overordentlige Mand faldt, stillede den Giæring, som han havde opvakt i de tvende Verdener. Philippinernes Forbindelser med Mexiko vedbleve paa den gamle Fod, saavelsom de, der af denne store Provinds bleve underholdte med Peru over Syd-Havet.

24. Mexikos Handel med Peru og Spanien over Guatimala.

Mexikos Kyster ligne ikke Perus, hvor der fornemmelst Naboelauget med de høie Cordelier-Bierge hersker et evigt Foraar, regelmessige og milde Vinde. Saasnart man har passeret Linien paa Høiden af Panama afbrydes den frie Blanding af den Østlige og Vestlige Atmosphære ikke mere ved denne græsselige Bierg-Kiæde, og Klimaet bliver forskielligt. Virkelig er Skibsfarten let og sikker i disse Farvande fra Midten af Oktober til Enden af Maji, men det øvrige af Aaret giøre Vindstiller og Storme Havet vexelvis uroligt og farligt.

Kysten, som dette Hav støder til, er 600 Mile. Forhen gik der fra de Reeder, som Naturen der har dannet, hverken Handels-Skib eller Fisker-Baad. Denne Uvirksomhed var vel for en Deel Følgen af Indvaanernes Dorskhed, men de af Hoffet i Madrit giorte skadelige Indretninger havde endnu mere Deel deri.

I de første Tider efter at Ynkaernes og Montezumas Stater vare blevne Spanske Provindser var der frie Forbindelser imellem dem over Syd-Havet. Nogen Tid derefter indskrænkede man den til tvende Skibe. Den blev aldeles forbuden 1636. Ved paatrængende og gientagne Forestillinger bestemtes man til at aabne den igien efter et halvt Sekulums Forløb, men med Indskrænkninger, der giorde den til et Intet. Først 1774 er det blevet tilladt Syd- og Nord-Amerika, at giøre alle de Omtuskninger, som deres giensidige Tarv kunne føre med sig. De forskiellige Egne i disse tvende Land-Strækninger ville vist nok drage store Fordele af denne nye Indretning. Dog kan man forudsige, at den vil blive nyttigere for Landet Guatimala, end for alle de andre.

Dette Kontor eller Audiense, som Spanierne kalde det, byder over en 12 Miles Strækning mod Vesten 60 mod Østen, 100 mod Norden og 300 mod Synden. En 7 til 8 Provindser ligge under dets Jurisdiktion.

Costa-Riccas er meget lidet beboet, meget lidet dyrket og frembringer ikke synderlig andet end Qvæg. En stor Deel af de gamle Indbyggere have hidintil undslaaet sig for Aaget.

Sex Maaneder plages Nicaragua ordentligviis hvert Aar af en Regn, der falder i Styrtninger, og sex Maaneder af en fortærende Tørke. Beboerne ere, skiønt de mindst formuende, dog de meest qvindagtige i Nye-Spanien.

Castillanerne øvede ingensteds flere Grusomheder end i Honduras. De giorde det til en Ørken. Og-

saa faaer man deraf kun lidt Cassia og noget Salsepareille.

Vera-Paz var i Besiddelse af at forsyne det gamle Mexiko med det glimrende Fiædder-Værk, hvoraf man giorde disse saalænge forroste Skilderier. Provindsen har tabt al sin Vigtighed, siden man har hørt op med at drive dette Slags Industrie.

Soconusco er kun bekiendt af dens yyperlige Cacao. Det meste af denne Frugt benyttes af Amerika selv. De 200 Sentner, som man bringer til Europa, tilhøre Regieringen. Dersom der er mere end Hoffet forbruger, sælger man det offentlig dobbelt saa dyrt som den fra Caragre koster.

Enskiøndt Chiapa laae midt i Mexiko, udgiorde det dog ved Spaniernes Ankomst en af dette Rige uafhængig Stad, men ogsaa dette Landskab maatte bukke under for de Vaaben, som intet kunde standse. Der blev kun udøst lidet Blod og Indianerne ere endnu talrigere der end andre Steder. Da Provindsen kun har Overflødighed paa Korn, Frugter, Græsgange, nedlode sig kun faa af Erobrerne der, og det er maaskee af denne Aarsag, at Mennesket er der mindre nedværdiget, mindre giordt til Dyr end i de Lande, der ere fulde af Miner, eller ligge fordelagtig til Handelen. De Indfødte vise Forstand, have nogen Duelighed til Konster og tale et Sprog, der er blødt, der har endog et Slags Sirlighed. Disse Egenskaber ere især mærkelige i Chiapa de los Indos, en temmelig betydelig Bye, som de anseeligste Familier ere tyede til, som de besidde allene og hvor de have store Privilegier. Paa Floden, der skyller op paa dens Mure, øve disse — mindre end deres Naboer undertrykte — Mennesker deres Behændighed og deres Mod. Af Baade indrette de armerede Flaader, og kiempende imellem sig selv angribe de og forsvare de hinanden med en overraskende Hurtighed. De bygge Slotte af Tøm-

mer-Værk, som de overtrække med malet Lærret og beleire. De excellere ikke mindre i Tyre-Jagt, i Storke-Leeg, Dands og alle Slags Legems-Øvelser. Hvor beklageligt bliver det ikke ved dette nøiere Bekiendtskab med deres Anlæg, at Indianerne ere faldne i Hænderne paa en Seierherre, der har strammet deres Trældoms-Lænker istedet for at løsne dem.

Provindsen Guatimala har ligesom de andre, der staae under den, Qvæg, Miner, Korn, Mais, Sukker, Bomuld; men ingen af dem tager Deel i den Fordeel, den har af at dyrke Indigo. Paa dens Grund er anlagt en Bye af samme Navn, hvor de Administratorer og Kollegier ere samlede, der ere nødvendige til et saa stort Lands Bestyrelse.

Denne berømte Stad blev — enten vel eller ilde betænkt — bygget i en — omtrent 3 Mile bred og af tvende temmelig høie Bierge omgiven — Dal. Fra det der er mod Sønden, løbe Bekke og Kilder, som forskaffe de Landsbyer der ligge paa Brinken, en ypperlig Kiølighed, Blomster og Frugter, som de idelig vedligeholde. Synet af det Bierg, der er mod Norden, er gyseligt. Derpaa sees aldrig grønt; men kun Aske og forbrændte Stene. Et Slags Torden, der af Beboerne tilskrives Metallernes Kogning, som blive bragte til Smeltning i Jordens Huler, lader sig bestandig høre. Inde fra Ovnene deri udgaae der Flammer og Svovl-Strømme, som opfylde Luften med en gruelig Stank. Efter Landets Udtryk ligger Guatimala i mellem Himmerig og Helvede.

De Artikler, som Peru forlanger, blive expederede i denne Hoved-Stad over Syd-Havet. Det Guld, Sølv og Indigo, der er bestemt til vort Fastland, bliver bragt paa Esel-Ryggen til Byen St. Thomas, der ligger 60 Mile fra Guatimala i Bag-Grunden af en meget dyb Søe, der taber sig i Honduras-Bugten.

Der vente disse Handelsvarer altid paa at blive omtuskede mod dem, som blive sendte fra Europa, der i Almindelighed komme i Julii og August Maaneder.

Dette Handels-Sted er ganske og aldeles aabent, enskiøndt det havde været let, at sætte det i Sikkerhed for alt Overfald. Man kunde giøre det saameget lettere, som Indgangen til det er indsnevret af tvende høie Klipper, der paa et Kanon-Skuds Vidde stikke ud fra begge Sider. Det er sandsynligt, at Spanien ikke vil forandre Adfærd, førend det er blevet straffet for sin Skiødesløshed. Intet vilde være lettere.

De Skibe, som vilde foretage sig denne Expedition, kunne i al Sikkerhed forblive paa Reden. En Ti til Tolv Hundrede Mand, der giorde Landgang ved St. Thomas, kunde tage Veien giennem en 15 Miles Bierge, hvor de vilde finde bekvemme Veie og Levnets-Midler. Resten af Veien kunde giøres igiennem beboede og rigelig forsynede Sletter. Man vilde komme til Guatimala, som ikke har en eneste Soldat eller mindste Forskandsning. Dens 40000 Mennesker, bestaaende af Indianere, Negre, Metiser og Spanier, som aldrig have seet Kaarde, vilde ikke være i Stand til at giøre den mindste Modstand. Deres Fiende, som de vilde være bange for at bringe i Harnisk, vilde de levere de umaadelige Rigdomme som de i tvende Sekuler have sammendynget, og Kontributionen vilde i det allermindste blive en 6 Millioner Rixdaler. Tropperne kunde vende tilbage til deres Skibe med dette Bytte og — dersom de vilde — tage Gidsler med, for at være sikkre paa, at de ikke skulde blive foruroligede paa deres Tilbagetog.

Til endnu større Ulykke er der nu ikke denne Fare derfor. Et græsseligt Jordskielv har 1772 ødelagt Guatimala i Bund og Grund. Denne Stad, en af de rigeste i Amerika, viser nu intet andet end Ruiner.

Den vilde snart reise sig igien i andre Egne; thi hvad formaae ikke driftige og vindskibelige Nationer? Ved dem ere Landskaber, som man ansaae for ubeboelige, blevne befolkede; de uskiønsomste Jorder blevne giort frugtbare, Vandet drevet tilbage og Frugtbarheden fremkaldet paa dets Dynd. Moradser bære Huse, tvers over revnede Fielde giør Mennesket sig Veie. Efter sit Gotbefindende adskiller og sammenbinder han Klipperne ved Broer, der hænge ligesom svævende over Afgrundens skumle Huler, hvor den fraadende Strøm synes at brumle af Forbittrelse over hans Forvovenhed. Mod Havet sætter han Dæmninger og sover tryg i den Bolig, han har bygt sig under Bølgerne. Han sammenføier nogle Bræder, hvorpaa han sætter sig og byder Vindene bringe sig til Verdens Ende, og Vindene lystre. Menneske! undertiden saa svagsindet, saa smaasiælet! hvor viser Du Dig stor i Dine Planer og Dine Verker. Med tvende svage — af Din Forstand understøttede — kiødklædte Løftestænger angriber Du hele Naturen og underkaster Dig den. Du trodser de sammensvorne Elementer og undertvinger dem. Intet modstaar Dig, dersom Dit Hierte enten er plaget af Elskovs-Lyst til et kiønt Fruentimmer, som Du engang vil have; eller af Egennyttens Graadighed efter at fylde Dine Kister med en Rigdom, der lover Dig Glæder, som Du nægter Dig selv; eller af Ærelystenhed efter at blive roest af Dine Samtidige, som Du foragter, eller en Efterslægt, som Du ikke kan have større Agtelse for. Dersom Du giør store Ting af Lidenskab, giør Du ikke mindre af Kiedsomhed. Du kiendte kun een Verden, Du formodede, at der var endnu een, strax løb Du hen, for at hitte den, og Du fandt den. Jeg følger Dig Skridt for Skridt i denne nye Verden. Dersom Dristigheden i Dine Foretagender undertiden unddrager mig det Overlagte i dem, saa bliver jeg dog altid lige

forvildet, enten jeg gyser af Skræk over Dine Forbrydelser, eller jeg henrykkes af Beundring over Dine Dyder.

Saadanne vare de kiekke Spanier, som erobrede Amerika; men Klimaet, en slet Administration, Overflødighed paa alle Ting udmarvede deres Afkom. Alt hvad der bar Præg af Vanskelighed fandt de at overstige deres fordærvede Hierter, og deres slappede Hænder undsloge sig for alt Arbeide. I al denne lange Tid var der en Indslumring, hvorpaa man kun seer faa Exempler i Historien. Hvorledes skulde da vel en Stad, der var opslugt af Vulkaner, have reist sig igien af sit Gruus? Men paa nogle Aar begynder Nationen at faae nyt Liv. Allerede har man udkastet Planen til en anden, rummeligere, bekvemmere og skiønnere Stad end den forrige, og den skal bygges 8 Mile fra den gamle paa en fastere Grund. Allerede har Hoffet i Madrid, der afviger fra sine sædvanligen alt for seendrægtige Forholdsregler, anviist de nødvendige Summer til at opføre de offentlige Bygninger. Allerede søie Borgerne, der ere fritagne for Skatter, som kunne tiene til Grund eller Paaskud for Uvirksomhed, sig efter Regieringens Hensigter. Et nyt Guatimale vil snart forskiønne det Nye Spanien. Dersom denne Driftighed holder sig, dersom den tager til, ville Engellænderne sandsynligen blive fordrevne fra de Etablissementer, de have begyndt at anlægge imellem Søen Nicaragua og Forbierget Honduras.

25. Beskrivelse over Honduras, Yucatan og Campeche. Hvad er det, som der sætter Splid imellem Spanien og Engelland.

Dette Landskab indtager 180 Mile Kyster og stikker dybt ind i Landet til nogle meget høie Bierge, der ligge længere eller kortere fra Havet.

Klimaet i dette Land er sund og temmelig tempereret. Jordsmonnet er i Almindelighed jævnt, meget got vandet, og synes skikket til alle de Produkter, der dyrkes imellem Vende-Sirklerne. Man er der ikke udsat for den hyppige Tørke, for disse græsselige Orkaner, der saa ofte paa den nye Verdens Øer tilintetgiør de best grundede Forhaabninger.

Landet er fornemmelig beboet af Mosqviterne. Disse Indianere vare fordum talrige, men Børnekopperne have betydelig formindsket deres Mængde. Man mener, at deres forskiellige Stammer kunne for Tiden ikke bringe mere end 9-10,000 Mand under Vaaben.

En endnu mindre talrig Nation er boesat i Egnene omkring Forbierget Gracias a Dios. Det er Samboerne, der nedstamme, som man siger, fra Mandskabet paa et Skib fra Guinea, som fordum har strandet paa disse Kyster. Deres Farve, deres Træk, deres Haar, deres Tilbøieligheder tilstede ikke vel, at tillægge dem en anden Herkomst.

Engellænderne ere de eneste Europæere, som Begierligheden har bragt til at nedsætte sig i disse vilde Egne.

Deres første Etablissement blev anlagt henimod 1730, en 26 Mile Øster for Forbierget Honduras. Dets Beliggenhed ved Enden af Kysten og ved Floden Black, som ved sin Munding har kun 6 Fod Vand, vil sinke og maaskee for bestandig hindre dets Tilvext.

En 54 Mile fra denne Kolonie er Gracias a Dios, hvis Reede, der dannes af en Arm af Havet, er umaadelig stor og temmelig sikker. Ganske tet ved dette berømte Forbierg er det Engellænderne have nedladt sig ved en seilbar Flod, hvis Bredder ere meget frugtbare.

En 70 Mile længere hen har denne driftige Nation ved Blew-Field fundet vidtløftige og frugtbare

Sletter, en tilgiængelig Flod, en magelig Havn og en Klippe, som man let kunde giøre uindtagelig.

Disse tre Kontorer sysselsatte 1769 kun 206 Hvide, ligesaa mange Mulatter og 900 Slaver. Uden at regne Muleſler og nogle andre til Jamaika ſendte Artikler, expederede de dette Aar til Europa 800,000 Fod Mahagoni-Træe, 200,000 Pund Salſepareille og 10,000 Pund Skildpadde-Skal. Hænderne ere ſiden efter blevne flere. Man har begyndt at plante Rør, hvis førſte Sukker man har fundet af en ypperlig Beſkaffenhed. Gode Jagttagere forſikre, at en rolig Beſiddelſe af Moſqviternes Land vilde en Gang blive Stor-Brittanien til mere Nytte end alle de Øer, det for Tiden beſidder i Veſtindien.

Det ſynes ſom Nationen ikke giør ſig nogen Tvivl om ſin Eiendoms-Ret dertil. Aldrig undertvang, ſige dens Skribentere, Spanien diſſe Nationer, og aldrig underkaſtede diſſe Nationer ſig Spanien. De vare baade jure og facto uafhængige, da deres Høvdinger 1670 kaſtede ſig af ſig ſelv i Engellands Arme, og erkiendte dets Souverænetæt. Denne Undergivelſe var ſaa lidet tvungen, at den blev fornyet adſkillige Gange. Paa deres Forlangende ſendte Hoffet i London 1741 et Troppe-Korps i deres Enemærker, hvorpaa der ſnart fulgte en Civil-Beſtyrelſe. Derſom man efter Freds-ſlutningen 1763 drog Krigs-Magten og Øvrigheden tilbage; derſom man nedbrød de Fæſtnings-Værker, der vare reiſte til de Vildes og deres Forſvareres Sikkerhed, da ſkede det formedelſt Miniſteriets Uvidenhed, der lod ſig indbilde, at Moſqviternes Land hørte til Honduras-Bugten. Denne Vildfarelſe bortryddet, er der paa ny i diſſe Lande bleven oprettet en regelmesſig Regiering i Begyndelſen af Aaret 1776.

Man ſkulde ikke betænke ſig paa, at ſysſelſætte ſig med at drifte diſſe vigtige Anliggender, derſom Kabinet-

terne lode sig lede af Fornuft eller Retfærdighed. Men det er Vælden og Skik og Brug, der afgiøre alt imellem dem, endskiønt ingen af dem har endnu havt Frispostighed nok til at tilstaae det. Hvad vil da denne vrange Undseelse sige, som holder eder tilbage? Er Billighed eder intet andet end et tomt Navn, saa siger det reent ud. Hvortil nytte disse Traktater, som ikke give nogen Sikkerhed for Fred, den Svageste bliver tvungen til at tiltræde, som kun antyde saavel den enes som den andens af de Kontraherendes Udtømmelse paa Kræfter til at fortsætte Krigen, og som der altid giøres Brud paa? Undertegner intet uden Vaaben-Stilstands Traktater, og bestemmer ikke deres Varighed. Dersom I have besluttet eller see eder nødte til at være uretfærdige, saa ophører i det mindste at være troløse. Troløsheden er saa lav, saa afskyelig. Denne Last anstaar ikke Potentater. Ræven i en Løve-Hud, og Løven i et Ræve-Skind, ere begge to lige latterlige Dyr. Men istedet for at tale til Døve, som man ikke kan overtyde, men kun opirre, skulle vi tale noget om Honduros- og Campeche-Bugterne med Halvøen Yucaton, som skiller dem ad.

Denne Halvøe er 100 Mile lang og 20 til 25 Mile bred. Landet er ganske jævnt. Man seer deri hverken Aae eller Bæk, men allevegne er Vandet saa tæt ved Jorden, allevegne er Muskling-Skallerne i saa stor Overflødighed, at denne store Strækning maae nødvendig forhen have udgiort en Deel af Havet. Efter Herreras Beretning fandt Spanierne, da de kom til disse Kyster, en Skik der var meget besynderlig. Mandfolkene bare der i Almindelighed Speile af en glimrende Steen, hvori de uophørlig skuede sig medens Fruentimrene ikke betiente sig af dette — Skiønheden saa dyrebare Redskab.

Dersom den idelige Brug, som Fruentimerne giøre af Speilet i vore Lande, kun røber Attraae efter at behage Mandfolkene ved at forøge det Tillokkende, de have faaet af Naturen, med det Pirrende, som Konsten kan lægge til, saa maatte Mandfolkene i Yucaton giøre de samme Bekostninger for at behage Fruentimrene. Men det er en saa vidunderlig Kiendsgierning, at man kan drage den i Tvivl, med mindre man understøtter den med en anden ligesaa vidunderlig Kiendsgierning: at Mandfalkene overlade sig til Lediggang, imedens Fruentimrene ere fordømte til Slid. Naar de Forretninger, der tilkomme ethvert Kiøn, ere omvendte, vil det ikke falde underligt, at finde det enes Fiollerie hos det andet.

Yucaton, Honduras, Campeche tilbøde ikke den nye Halvkugles Ødelæggere de kostbare Metaller, som kom dem til at giennemstreife saamange Have. Ogsaa forsømte de og foragtede disse Lande. Faa af dem nedlode sig i dem, og de, som Skiebnen kastede derhen, forfaldte snart til den Indianske Dorskhed. Ingen giorde sig Umage for at fremelske Produkter, som fortiente at føres ud. Ligesom de Folkeslægter, man havde nedtraadt eller trælbundet, levede de af Cacao og Mais, som de forøgede med den lette og bekvemmelige Hielpekilde, de havde i det Qvæg, som de fik fra den gamle Verden. Til at betale deres Klædemon, som de ikke vilde, eller ikke forstode at forfærdige selv, og nogle andre Artikler af ubetydelig Værdie, som Europa forsynede dem med, havde de egentlig ingen anden Udvei, end et Slags Farve-Træe, der er bekiendt paa alle Handels-Steder under Navn af Campeche-Træe.

Træet, som giver det, er temmelig høit, har Blade, der sidde vexelviis, som bestaae af otte hierteformige Smaaeblade, der sidde i to Rader langs ad en fælles Stilk. Dets smaae og rødagtige Blomster ere

samlede i et Ax paa Enden af Qvisterne. De have hvert et eenbladet Bæger, fra hvis Bund der hæve sig fem Kron-Blade og 10 adskilte Støvdragere. Støvveien, som sidder i Midten, forvandles til en lille ægdannet Bælg, der er fladtrykt og deelt ad Længden i tvende Klapper, hvori der ere to-tre Kierner. Den inderste Deel af Veddet, der i Førstningen er rødagtig bliver sort nogen Tid efter at det er blevet fældet. Det er kun det inderste af Træet, som giver den sorte og violette Farve.

Smagen i disse Farver, der for en 200 Aar siden var mere udbredt, end den maaskee er det nu omstunder, forskaffede dette kostbare Træe en betydelig Afsætning. Denne var Spanierne allene til Fordeel, indtil Engellænderne nedsatte sig paa Jamaika.

Blant den Mængde Korsarer, der daglig løb ud fra denne berømt blevne Øe, gik endeel paa Krydstog i disse tvende Bugter og paa Kysterne af Halvøen, for at opsnappe de Skibe, som seilede derpaa. Disse Røvere kiendte saa lidet til Værdien af deres Ladninger, at naar de fandt Skuder ladte dermed, toge de kun Ferntøiet. En af dem, der havde taget et stort Fartøi, som ikke havde andet ombord, førte det til Themsen blot i den Hensigt, at udruste det til at krydse dermed; og imod sin Forventning solgte han det Veed meget dyrt, hvoraf han havde giort saa lidet Væsen, at han bestandig havde brændt af det paa sin Reise. Siden den Tid undlode de Søerøvere, som ikke vare lykkelige paa Søen, aldrig at begive sig til Floden Champeton, hvor de indskibede de Stabler Veed, som altid fandtes opsatte ved Strand-Bredden.

Da Freden mellem Spanien og deres Nation havde lagt Hindringer i Veien for deres Voldsomheder, gave endeel af dem sig til at fælde Indisk-Træe. Forbierget Catoche skaffede dem i Førstningen meget deraf,

Saasnart de saae, at det formindskedes, boesatte de sig imellem Tabasco og Floden Champeton omkring Sorg-Søen og paa Øxen-Øen, som ligger meget nær derved. I Aaret 1675 var der 260 af dem der. Det varede ikke længe, førend deres Hede, der i Førstningen var yderst heftig, sagtnedes. Deres Vane at gaae ledige fik Overhaand. Da de for største Delen vare ypperlige Skytter, blev Jagten deres stærkeste Lidenskab, og ved denne Øvelse blev deres gamle Plyndre-Lyst igien opvakt. Snart begyndte de at giøre Streife-Tog i de Indiske Flekker, hvis Indbyggere de bortførte. Fruentimrene toge de til deres egen Tieneste, og Mandfolkene solgte de til Jamaika eller andre Øer. Vagt af sin Sove-Syge ved disse Udsvævelser overrumplede Spaniolen dem i deres Fylderie, og bemægtigede sig de fleste af dem i deres Hytter. De bleve førte fangen til Mexiko, hvor de endte deres Dage med at trælle i Minerne.

De, der undkom, flygtede til Honduras-Bugten, hvor de forenede sig med nogle Omstreifere fra Nord-Amerika. De bragte det med Tiden saavidt, at de udgiorde et Korps af 1500 Mand. Den Uafhængighed, det Vildskab og den Overdaadighed, hvori de levede, giorde dem det usunde Sted, de beboede, behagelig. Gode Forskandsninger skaffede dem Sikkerhed for deres Skiebne og deres Underholdning; og de indskrænkede sig til de Sysler, som deres Kammerater maatte sukke for at de havde tilsidesat. Kun bragte de den Forsigtighed, at de aldrig begave sig dybt ind i Landet for at fælde Træe, uden at være vel bevæbnede.

Deres Arbeide gik meget lykkelig af. Rigtig nok var Tønden, som havde gieldt en 180 Rigsdaler ufor-mærket faldet ned til en ringe Priis, men saa holdte man sig skadesløs ved Mængden for hvad man tabte paa Prisen. Skovhuggerne leverede Frugten af deres

Arbeide til Jamaikaerne, der bragte dem Madera-Viin, Likører, Lærreder og Klæde; og til de Engelske Kolonier i Nord-Amerika, der forsynede dem med Levnets-Midler. Denne Handel, der altid blev dreven i Smug og gav Anledning til saamegen Skrig er 1763 bleven tilladt. Man har tilstaaet Engelland Frihed til at fælde Træe, dog uden Rettighed til at bygge Fæstninger, ja end og med den Forpligtelse at nedrive dem, der allerede vare blevne opførte. Hoffet i Madrit har sielden giort Opoffrelser, der have kostet det saa meget som denne, der giver en virksom, mægtig og overmodig Nation fast Fod midt i dets Besiddelser; ogsaa søgte det strax efter Freden at giøre en Tilladelse unyttig, som slette Omstændigheder havde afvristet det.

Det Træe, der voxer paa Campeches tørre Jordbund overgaar meget det, man fælder i Honduras's Moradser. Imidlertid var det sidste i langt almindeligere Brug, fordi Prisen paa det første var i lang Tid gaaet over alle Grændser. Denne Mangel paa Afsætning var en Straf paa Fiskus for dens blinde Gierrighed. Det Spanske Ministerium indsaae endelig denne store Sandhed. Det fritog sin Handels-Vare fra alle de Afgifter, hvormed man havde overlæsset den. Det befriede den fra alle de Hindringer, der standsede dens Omløb; og den fik da megen Aftræk paa alle Handels-Steder. Snart ville Engellænderne ikke mere finde nogen Afsætning. Uden at have brudt hvad det har indgaaet, vil Hoffet i Madrit see sig befriet fra en Konkurrense, der betog det Nytten af tvende store Provindsers Besiddelse. Undertiden faaes Cadix-Træet lige fra Stedet, hvor det voxer, oftere bliver det sendt til Vera-Crux, der er det sande Forenings Punkt imellem Mexiko og Spanien.

26. Det er fornemmelig over Vera-Crux, at Mexiko staaer i Forbindelse med Spanien. De Grundsætninger, hvorefter denne Handel hidindtil er bleven ført.

Viega (gammel) Vera-Cruz tiente i Førstningen til Oplags-Sted. Denne Bye, der blev anlagt af Cortes i den Egn, hvor han først landede, ligger paa Bredderne af en Flod, som mangler Vand en Deel af Aaret, men som i Regn-Tiden kan modtage de største Skibe. Den Fare, de vare udsatte for ved en Beliggenhed, hvor intet forsvarede dem mod de voldsomme Vinde, der ere saa almindelige i disse Egne, giorde at man søgte et mere sikkert Læe, og man fandt det 18 Mile længere ned paa den samme Kyst. Der byggede man Vera-Cruz Nueva (nye V.-C.) 72 Mile fra Rigets Hoved-Stad.

Vera-Cruz-Nueva ligger under en Himmel-Egn, som giøres ubehagelig og usund af en brændende Soel og hyppige Storme. Den begrændses mod Norden af golde Sand-Ørkener, og mod Vesten af stinkende Moradser. Alle Bygninger ere af Træe. Til Indbyggere har den kun en maadelig Besætning, nogle Embedsmænd og fra Europa ankomne Søefolk, samt de Kommissionærer, der ere fornødne til at modtage og expedere Ladningerne. Dens Havn dannes af den lille Øe St. Jean d'Ulua. Den har den Uleilighed, at den ikke kan rumme uden 30 til 35 Skibe, og endda skaffer den dem ikke fuldkommen Sikkerhed for Norden-Vindene. Man kan ikke løbe ind i den uden giennem tvende Kanaler, der ere saa snævre, at der kun kan gaae eet Skib ad Gangen i dem. Endog Tilgangene giøres yderlig farlige ved en Mængde Klipper, der staae lige med Vandet. Landets Søefolk troede i Almindelighed, at der udfordredes locale, ved mange Aars Erfaringer

erhvervede Kundskaber til at undgaae saa mange Klipper. Men da nogle dristige Korsarer havde overrumplet Stedet 1712 byggede man paa Strandbredden Taarne, hvori opmærksomme Vagter vaage bestandig til almindelig Sikkerhed.

Til denne slette Reede, egentlig den eneste i hele Bugten, er det de Artikler ankomne, der ere bestemte til at forsyne Mexiko. De Skibe, som bringe dem derhen, komme der ikke efterhaanden. Man udreder dem fra Cadix i Flaade, hver andet, tredie eller fierde Aar efter Tvangen og Omstændighederne. I Almindelighed er det 12-14 store Kiøbmands-Skibe, der blive eskorterede af tvende Linieskibe, eller flere, dersom den offentlige Rolighed er forstyrret eller truet. For at forebygge de Farligheder som Orkanerne udsætte dem for under Land, reise de fra Spanien i Februari, eller Mai og Juni, tage paa Veien Forfriskninger i Porto-Ricco, og ankomme efter 70-80 Dages Seilads til Vera-Cruz, hvorfra deres hele Ladning bliver bragt paa Esel-Ryggen til Xalapa.

I denne Bye, der ligger 12 Mile fra Havnen op til et Bierg, og er bekvemt bygt, holdes et Marked, som de gamle Anordninger indskrænkede til 6 Uger, men som for Tiden vedvarer i 4 Maaneder, og som man undertiden forlænger endnu mere efter de Spanske og Mexikanske Kiøbmænds Begiering. Naar Handels-Forretningerne ere tilendebragte, blive de Penge og andre Artikler, som Mexiko har givet til Bytte for de Europæiske Produkter og Handelsvarer, sendte til Vera-Cruz, hvor de blive indskibede til vor Verdens-Deel. Alle Aarstider ere ikke lige gunstige til deres Bortsendelse. Det vilde være farligt at gaae til Seils i August og September, og umueligt at giøre det i October og November.

Flaaden tager altid Veien ad Havana, hvor de Skibe, der komme tilbage fra Honduras, Carthagene

og andre Bestemmelses-Steder, støde til den. Den opholder sig der 10 til 12 Dage, for at indtage friske Levnets-Midler, for at give Skibene Tid til at indtage Fragt-Gods af Sukker, Tobak og andre Artikler, som Øen Cuba leverer. Man stikker ud af Bahama-Kanalen, opseiler Høiden af Nye-Engelland, og efter at man har seilet længe paa denne Brede af 40 Grader, dreier man endelig af mod Syd-Ost, for at stryge Forbierget St. Vincent forbi, og anløbe Cadix.

I Mellemtiden fra en Flaade til en anden lader Hoffet i Madrit eet eller to Krigs-Skibe, som man kalder Azoguer gaae til Vera-Cruz, for dertil at bringe det Qvik-Sølv, som er nødvendigt til at drive Minerne i Mexiko. Man hentede det i Førstningen fra Peru. Forsendingerne vare saa usikre, saa seendrægtige, saa ofte giorte med Bedrag, at det 1734 blev anseet for bedre, at lade dem afgaae fra Europa selv. Minerne i Guadalcanal i Andalusien skaffede først Udveie dertil. Siden efter har man forladt dem, fra de mere overflødige i Almaden i Estramadura. Azoguerne lades til deres Tilbagereise med hvad der er udkommet af det, der er blevet solgt siden Flaadens Afreise; med de Summer, der er kommen ind af det, der var givet Credit paa; og de Kapitaler, som Mexikanske Kiøbmænd ville for deres egen Regning sætte i næste Expedition. Regieringen tillader sædvanlig, at tre til 4 Koffardie-Fartøier følge med disse Skibe. Deres hele Ladning skulde bestaae af Frugter og Drikke-Varer, men deriblandt indsniger sig Artikler af større Vigtighed. Disse Fartøier gaae altid tilbage med Baglast, med mindre man af sær Gunst tillader dem at indtage noget Cochenille.

Dersom en ny Flaades Afreise bliver forsinket efter Skiøn eller af politiske Grunde, lader Hoffet et af sine Skibe gaae fra Havana til Vera-Cruz. Det

indtager der alt, hvad der tilhører Fiskus, og alt det Courant, som Skyldnere eller Spekulantere ville lade gaae fra den nye Halv-Verden til den gamle.

Fra 1748 til 1753 sendte Ny-Spanien til Moderlandet, det ene Aar i det andet over Vera-Cruz og Honduras, noget over 13 Millioner Rigsdaler; hvoraf en 113000 Rigsdaler vare i Guld; noget over en 9 Millioner i Sølv og henved en 4 Millioner i Produkter efter Prisen i Europa.

Blant Produkterne var der for en 110000 Rigsdaler til Kronen, for noget over en $3\frac{1}{2}$ Millioner til de Handlende.

Blant Guldet og Sølvet tilhørte noget over 5 Millioner Handelen; henved $2\frac{1}{2}$ Millioner Embedsmænd og Private, som ville lade deres Formue gaae til Europa; og henved en $1\frac{1}{2}$ Millioner tilhørte Fiskus.

Hoffet i Madrit vil nok neppe dvæle med at see denne Skat forøget, og her ere Grundene, hvorpaa denne Formodning hviler.

Mexiko var i gamle Dage uden Forsvar. Thi hvad kunde man vente sig af nogle Borgere, som enhver Bye skulde stille væbnede, naar en større eller mindre Fare truede Staten. Det varede ikke længe, førend man af disse adsprede Land-Milicer oprettede 6 Regimenter Fodfolk og 2 Regimenter Rytterie, som man siden efter har ladet undervise af Offiserer, der vare sendte fra Europa. Med Tiden fik man bedre Begreber.

Mennesker, der sædvanlig vare sysselsatte med Haandværker og Handel, ansaaes for en alt for svag Støtte for Magten, og den bestemte sig til, i Landet selv at udskrive to Batallioner Fodfolk, og to Regimenter Ryttere, som ikke havde anden Handtering end den militære. Efter Freden 1763 meente Regieringen, at Folk, der vare forkiælede af Lediggang og Klimaet,

vare kun lidet skikkede til Krigen, og der bleve sendte regulære Tropper fra Moderlandet til Kolonien. Dette System bliver endnu fulgt, og der er altid i Mexiko 3 à 4 Bataillioner fra vort Fastland, som ikke blive kaldte tilbage, førend efter et Ophold af 4 Aar.

Til disse Forsvars-Midler er der blevet lagt andre, som ere ikke mindre virksomme. Øen St. Jean d'Ulua, som danner Vera-Cruz's Havn og som skal forsvare den, havde kun faa og slette Fæstnings-Værker. Man har sløifet dem. Paa Ruinerne af dem og paa en reen Klippe-Grund er der for kortsiden opreist vidtløftige og faste Fæstnings-Værker som ere istand til at giøre den meest haardnakkende Modstand. Dersom denne Nøgel til Mexiko blev mod al Sandsynlighed sprengt, vilde Landet dog endnu ikke, efter dette Uheld, være uden Forsvar. 24 Mile fra Søen ved Biergenes Aabning, paa en Slette, som ikke behærskes af noget, blev 1770 Grundvolden lagt til det prægtige Kastel Perote. Deri ere Tøihusene, Brakkerne, Magasinerne og alt i Sikkerhed for Bomber.

Efter Sandsynlighed vil Hoffet i Madrit aldrig formindske Antallet paa de Tropper, som det underholder i Ny-Spanien; men den Deel af den offentlige Indtægt, som Fæstnings-Værkerne opslugte, maae snart forøge dets Skatte, med mindre det anvender den paa Kolonien selv, til at oprette nyttige Etablissementer. Allerede aabner der sig paa Alvarado-Flodens Bredder, hvor der er Overflødighed af Bygnings-Tømmer, store Værfter. Disse nye Anlæg ere et lykkeligt Varsel. Andre ville udentvivl følge efter. Maaskee vil Mexiko efter tre Seklers Undertrykkelse og Sove-Syge opfylde den høie Bestemmelse, hvortil Naturen forgiæves har kaldet det saalænge. I dette søde Haab ville vi forlade det, for at begive os videre til

Syd-Amerika, hvor vi, i Følge en Indretning af Forsynet, som aldrig vil forandres, skulle see de samme Virkninger frembragte af de samme Aarsager; det samme Had opvakt ved den samme Grusomhed; den samme Mistænkelighed indgive den samme Forsigtighed; de samme Hindringer opkastede af den samme Misundelse. Plyndringer udklækkede af Plyndringer; Ulykker hævnede med Ulykker; en dum Fremturen i Ondskab; og Erfarings-Skolen uden Nytte.

Syvende Bog.

Perus Erobring af Spanierne. Forandringer, der ere foregaaede i dette Rige, siden det har skiftet Herskab.

---

1. Kan man bifalde Spaniernes Erobringer i den nye Verden?

Jeg har ikke foresat mig, at være deres Lovtaler, der erobrede den anden Halvkugel. Min Dom har ikke i den Grad ladet sig forvilde ved deres glimrende Lykke, at den har skiult mig deres Uretfærdigheder og Forbrydelser. Jeg skriver Historien og jeg skriver den næsten altid med Øinene svømmende i Taarer. Undertiden er Smerten derover bleven afløst af Forundringen. Det har slaaet mig, at ingen af disse grusomme Krigere har foretrukket den saa sikre Mildheds og Menneskeligheds Vei, og at de alle hellere have villet vise sig som Tyranner, end som Velgiørere. Hvilken underlig Forblindelse har hindret dem fra at indsee, at de ved at ødelægge de Lande, de bemægtigede sig, skadede sig selv

ved en Besiddelse af dem, der var mere rolig og til større Fordeel? Man forsikrer, at i Lande, hvor Mennesket endnu ikke havde ladet sig see, nærmede sig de frygtagtigste Dyr til det uden Skræk. Aldrig vil man faae mig til at troe, at det raa Menneske var ved første Syn af Europæerne mere glubende end Dyrene. Det var sikkert en sørgelig Erfaring, der underrettede dem om det farlige ved at være fortrolig med dem.

Hvad! Skulle da Nationerne være mere grusomme mod hinanden, end de Tyranner, der drive Undertrykkelsen til det yderste, ere det mod deres Undergivne? Skulle da Stater opsluge Stader, Mennesket være værre end Tigeren? Skal da Fornuften ikke være givet det, uden til at træde istedet for alle skadelystne Drifter, skulle Opteanelser om det, kun være Optegnelser om dets Forvorpenhed? O Gud! Skabte Du dertil Mennesket? Skabte Du det til, at Du mod eet Dieblik, hvori Du kunde betragte Dit Værk med Tilfredshed, skulde hundrede Gange bortvende Dit Aasyn derfra? Kunne vel de Grusomheder, som Spanierne have begaaet i den nye Verden, undgaae din Retfærdighed?

Her ville Scener udvikle sig, der ere grueligere end de, der saa ofte have bragt os til at gyse. De ville fornyes uden Ophør i de umaadelige Lande, som vi endnu have at giennemvandre. Aldrig, aldrig vil Sverdet blive sløvt, og man vil ikke see det standse, førend det ikke kan finde flere Offere at fælde.

2. Udsvævelser og Grusomheder, som udmærke Spaniernes første Skridt i Syd-Amerika.

Det skal endnu være Colomb, som skal aabne Banen. Denne store Mand havde opdaget Amerikas

Fastland, men uden at nedlade sig derpaa. Først da han havde sat sig rigtig fast paa St. Domingo, ansaae han det paa Tide, at give sine Foretagender en større Udvidelse. Han meente, at paa hiin Side dette Fastland var der et andet Ocean, der stødte til Ostindien, og at der kunde være en Forbindelse imellem disse tvende Have. For at komme til at finde den, seilede han 1502 langs med Kysterne det nærmeste ham muligt var. Han ankrede ved alle de Steder, der vare tilgængelige, og mod de Søefarendes Skik i hans Aarhundrede, der opførte sig saaledes i de Lande, de kom til, som de aldrig skulde komme der igien, begegnede han Folkene med en Agtelse, som forskaffede ham deres Velvillie. Bugten Darien tiltrak sig især deleshed hans Opmærksomhed. Han tog de Floder, som kaste sig deri, for en Arm af det store Ocean, der ved et Stræde forenede Syd- og Nord-Havet ved Amerika, og syntes i Følge deraf at aabne hans Ønsker den Giennemgang og Forbindelse, han søgte. Efterat han havde undersøgt disse Floder med den yderste Nøiagtighed og seet sine Forhaabninger kuldkastede, vilde han efterlade sig en lille Colonie ved Floden Belem i Landet Veragua. Hans Følges Gierrighed, Stolthed og Barbarie berøvede ham den Fornøielse, at oprette det første Europæiske Etablissement paa den nye Verdens Fastland.

Nogle Aar løb endnu hen, uden at Spanierne nedsatte sig nogensteds derpaa. Da disse Eventyrere kun fik Tilladelse af Regieringen til at giøre Opdagelser, faldt det dem ikke ind at befatte sig med Agerdyrkning eller Handel. Udsigten til den Lykke, man i Tidens Længde kunde giøre sig ved denne kloge Fremgangsmaade, var alt for høi for disse Tiders barbariske Fordomme. Kun Dieblikkets Gevinst var den Lokkemad, der kunde drive disse Mennesker til saa vovelige Foretagender, som dette Aarhundredes vare. Guldet allene

trak dem til Amerikas Fastland, og bragte dem til at trodse de Farer, de Sygdomme, den Død, som mødte dem paa Veien, ved Ankomsten og Bortreisen; og ved en græsselig, men retfærdig, Hævn have Europas Barbarie og Gierrighed, i det de paa een Gang blottede begge Halvkuglerne for Indbyggere, forenet Røver- og Morder-Nationernes Undergang med plyndrede Nationers Nedsabling.

Det var først 1509 at Ojeda og Nicuessa fattede, men hver for sig, det Anslag, at giøre faste og varige Erobringer. For at bestyrke dem i deres Beslutning gav Ferdinand den første af dem Gouvernementet over de Lande, der begynde ved Forbierget la Vela, og endes ved Bugten Darien; og den anden Gouvernementet over al den Strækning, der gaaer fra denne berømte Bugt til Forbierget Gracias à Dios. Begge skulde de, hvor de kom i Land, forkynde Indbyggerne den christelige Religions Lærdom, og underrette dem om den Foræring, Paven i Rom havde giort Kongen i Spanien af deres Land. Dersom disse Vilde da undsloge sig fra at bøie villige Halse under dette dobbelte Aag, da vare de berettigede til at forfølge dem med Ild og Sværd; og at bringe hele Nationerne under Trældoms Aaget.

Og det er da Hovedet for den helligste Religion, der giver en anden det, som ikke tilhører ham selv! og det er en christelig Første, der tager mod denne Foræring! og de Vilkaar, de have aftalt at foreskrive, ere: Undergivelse under en Europæisk Monark, eller Slaverie, Daab eller Død! Ved den blotte Fremsættelse af dette uhørte Fordrag bliver man saa betagen med Skræk, at man erklærer den, der ikke føler det samme, for et Menneske, som er fremmed for al Moral, al Følelse af Menneskelighed, alt Begreb om Retfærdighed; som ikke fortiener, at man indlader sig med ham. Afskyelige Pave! Dersom nu disse Lande, som du giver bort, have

en retmesſig Eier, saa er det da dit Raad: at man skal berøve ham dem. Dersom de have en retmesſig Fyrste, saa er det da dit Raad: at hans Undersaatter skulle giøre sig meensvorne. Dersom de tilbede et Gud-dommeligt Væsen, saa er det da dit Raad; at de skulle giøre sig til Gudsfornægtere. Sandsesløse Fyrste! Du indseer ikke, at al den Rettighed, man giver Dig, til-tager man sig selv; at ved at tage imod den, overla-der Du dit Land, dit Scepter, din Religion til en ærgierrig Sophistes, den farligste Machiavellistes Got-befindende.

Men det var lettere at overdrage disse fornuftstri-dige og grusomme Privilegier til overtroiske og barba-riske Eventyrere, som havde udbedet sig dem, end at skaffe dem Nytten af dem. Indianerne undsloge sig for al Forbindelse med de gridske Udlændinger, der truede deres Liv og Frihed ligemeget. Vaabnene vare Spa-nierne ikke mere gunstige end deres troløse Smiger. Nationerne paa Fastlandet, der vare vante til at føre Krig med hinanden indbyrdes, modtoge dem med en Dristighed, der var ukiendt paa de Øer, som man saa let havde erobret. Forgiftede Pile regnede ned paa dem fra alle Kanter, og ingen af dem, der bleve saarede med dem, undgik en meer eller mindre gyselig Død. Til de Stød, der bleve dem givne af Fienden, kom snart andre ødelæggende Aarsager; jævnlige Skibbrud, der vare uundgaaelige i ubekiendte Farvande; en næsten uop-hørlig Mangel paa Nærings-Midler i Lande, der vare aldeles udyrkede; Sygdomme, der vare dette Amerikas usundeste Klima særegne. De faa, som havde und-gaaet alle disse Elendigheder, og som ikke kunde vinde tilbage til St. Domingo, forenede sig i St. Marie ved Darien.

Der levede de i Anarkiet, da Vasco Nugnes de Balbao traadde op iblant dem. Denne Mand, som

af Haandlangerne til hans Forbrydelser blev hædret med Tilnavn af Herkules, havde et stærkt Temperament, en forvoven Tapperhed, en populære Veltalenhed. Formedelst disse Egenskaber blev han valgt til Høvding, og alle hans Handlinger beviste, at han fortiente at commandere de Misdædere, der havde givet ham deres Stemmer. I den Formening, at der inde i Landet maatte gives mere Guld end paa Kysten, hvorfra det ved gientagne Plyndringer var blevet bortrøvet, trængte han ind i Biergene. De første Indbyggere, han traf i Landet, vare, som man siger, af disse smaae hvide Mennesker, hvoraf man ligeledes finder et Slags i Africa og paa nogle af de Asiatiske Øer. De skulle være bevoxede med et Slags skinnende hviid Duun. De have ingen Haar. Deres Øiesteen er rød. De see ikke got uden om Natten. De ere svage, og deres Drifter synes at være mere indskrænkede end andre Menneskers. Disse Vilde, dersom det ellers er sandt, at de have været til, vare kun faa; men paa Kysten fandtes der et andet Slags, der vare stærke og kiekke nok til at vove sig til at forsvare deres Frihed. Disse sidste havde en temmelig besynderlig Skik, at nemlig Mændene afskare sig ved deres Koners og Konerne ved deres Mænds Død Enden af en Finger; saa at det blotte Syn af deres Hænder viste, om de havde været i Enkestand, og hvor ofte de havde været det.

Hidindtil har man intet sagt, og rimeligviis vil man heller aldrig sige noget, som kan forklare denne Tilsidesættelse af Fornuften. Dersom Fruentimrene allene havde været forbundne til denne vidunderlige og grusomme Ceremonie, vilde det være naturligt at formode, at man havde villet forebygge en Enkes Bedrag, som kunde have faaet i Sinde at udgive sig for Pige for en nye Egtefælle; men denne Gisning kan aldrig passe sig paa Mænd, hvis Enkestand aldrig har kunnet

drage saa store Uleiligheder efter sig, at de havde maattet søge, at giøre den beviislig ved uudslettelige Kiendetegn. Denne Skik har man ogsaa fundet andenstedes. Her er en anden, som er Darien egen.

Naa en Enke døde, begrov man med hende de af hendes Børn, hvis spæde Alder giorde dem det umueligt selv at sørge for deres Underholdning. Da ingen vilde bebyrde sig med disse Forældreløse, lod Nationen dem omkomme, at de ikke skulde døe af Sult. Videre strakte sig ikke disse Barbarers Kierlighed. Det er den største Grusomhed, hvortil det vilde Livs beklagelige Forfatning nogensinde har kunnet drive Mennesker.

Uagtet disse grumme Sæder, bragte Balboa, understøttet af Halstarrigheden i hans Karakteer, fremdrevet af hans Soldaters umættelige Begierlighed, ved Hielp af nogle Kobler utilfredsstillelig glubske Hunde, der havde giort Spanierne saa god Tieneste i alle deres Erobringer, det dog endelig saavidt, at han fik Indbyggerne ved Darien dræbte, eller adspredte, eller underkuede.

3. Man giver Spanierne det første Begreb om Peru.

En Dag, da han delede Guld med sine Staldbrødre, opkom der Klammerie imellem dem. En af de Vilde blev ærgerlig over en Gierrighed, der var saa langt fra hans Tænkemaade. Han stødte saa stærkt til Vægten, at alt Guldet derpaa faldt af. Siden I, sagde han til Spanierne, klamres for saadanne Smaaeting, og det er dette Metal, der har bragt eder til at forlade eders Fædreneland og myrde saa mange Nationer, skal jeg føre eder til et Land, hvor I skal faae nok af det. Opfordret til at forklare sig tydeligere, forsikrer han dem, at et lidet Stykke Vei fra

det Ocean, der skyller op til Darien, er der et andet Ocean, som fører til dette rige Land. Strax rodfæster sig den Tanke hos enhver af dem, at dette andet Hav maae være det, som Colomb saa ivrigen har søgt; og afsted, for at undersøge det, drage da den 1ste September 1513, 190 Spanier ledsagede af 1000 Indianere, som skulle tiene dem til Veiviisere og til at bære deres Levnets-Midler og deres Bylter.

Fra det Sted, som Troppen drog fra, til det Sted, hvor den vilde begive sig hen, er der kun 60 Mile; men der maattte klatres op ad saa steile Bierge, sættes over saa brede Floder, traskes igiennem saa dybe Moradser, trænges ind i saa tykke Skove, adspredes, vindes eller ødelægges saa mange grusomme Nationer, at det første var efter 25 Dages March at disse — til Farligheder, Strabadser og Undværelser meest hærdede — Folk saae sig ved deres forhaabede Maal. Uden at bortgive et Øieblik, vader Balbao, væbnet med alle Rustnings-Stykker paa gammel Ridder-Maneer, et temmeligt Stykke ud i Havet. Der skriger denne Barbar: *Jeg kræver eder, I de tvende Halvkuglers Tilskuere til Vidner paa, at jeg tager denne Verdensdeel i Besiddelse til den kastillanske Krone. Hvad min Arm har skienket den, skal min Kaarde vide at hævde den.* Allerede var Korset plantet paa det faste Land, og Ferdinands Navn indskaaret i Barken paa nogle af Træerne.

Disse Seremonier gave paa den Tid Europæerne Herredømmet over alle de Lande, som de kunne betegne med deres blodige Spor. Paa denne Maade ansaae man sig berettiget til at affræve Naboe-Nationerne Skat i Perler, Metaller og Levnets-Midler. Alle Vidnesbyrd vare enige i at stadfæste hvad der fra først af var bleven sagt om Rigdommene i dette Rige, som

blev kaldet Peru, og Røverne, som pønsede paa at erobre det, toge Veien tilbage til Darien, for at sammensanke den Magt, der udfordredes til et saa vanskeligt Foretagende.

Balbao ventede sig, at han skulde komme til at forestaae dette store Værk. Hans Staldbrødre havde sat deres Tillid til ham. Han havde bragt flere Skatte i Stats-Kassen end nogen af de andre Eventyrere. I den offentlige Mening satte den Opdagelse, han her havde giort, ham næsten ved Siden af Colomb. Men til et Exempel paa den Uretfærdighed, den Uskiønsomhed, der er saa sædvanlig ved visse Hoffer, hvor Fortienesten formaaer intet mod Beskyttelsen; hvor en stor General bliver midt i sine Triumpher afløst af et Fiog; hvor en ødslende og rapsende Frille afsætter en Minister, der vil holde til Raade med Statens Penge; hvor det almeene Beste og udvilste Tienester blive lige forglemte; hvor Omskiftelser i de store Stats-Embeder saa ofte give Stof til Spøg og Lystighed, blev Pedrarias valgt til at løse ham af. Den nye Hærfører, der var ligesaa misundelig som grusom, lod sin Formand arrestere, befalede, at der skulde lægges Sag an imod ham, og lod derpaa Hovedet hugge af ham. Efter hans Befaling eller med hans Tilladelse plyndrede, brændte, nedsablede hans Underhavende allevegne uden Forskiel paa Allieret eller Fiende, og det var først efterat en 300 Miles Land var blevet ødelagt, at han 1518 omflyttede Kolonien St. Marie paa Bredden af det stille Hav til et Sted, der fik Navn af Panama.

4. Tre Spanier foretager sig at erobre Peru, uden nogen Understøttelse af Regieringen.

Nogle Aar forløb, uden at dette Etablissement kunde naae den høie Bestemmelse, hvortil det var anlagt. Endelig foretoge sig tre Mænd af ringe Herkomst,

paa deres egen Bekostning, at omstyrte en Trone, der havde staaet med Hæder i endeel hundrede Aar.

Frands Pizarro, den bekiendteste af dem var en naturlig Søn af en Adelsmand i Estramadure. Hans Opdragelse var bleven saa forsømt, at han ikke engang forstod at læse. Da Qvæg-Vogtning, som var hans første Forretning, ikke stemmede overeens med hans Karakter, indskibede han sig til St. Domingo. Hans Gierrighed og Hovmod giorde ham grændseløs virksom. Han var med i alle Expeditioner. Han udmærkede sig i de fleste, og i de forskiellige Stillinger, han befandt sig, forhvervede han sig den Kundskab til Mennesker og Forretninger, som man altid behøver, for at hæve sig; men som især er nødvendig for dem, der formedelst deres Fødsel have alt at overvinde. Den Brug, han hidindtil havde giort af sine physiske og moralske Kræfter, overbeviste ham om, at intet var hans Talenter for høit, og han fattede det Anslag, at anvende dem mod Peru.

Til disse hans Planers Udførelse gav han sig i Selskab med Dioge de Almagro, hvis Herkomst var uvis, men hvis Mod var prøvet. Stedse havde man seet ham ædruelig, standhaftig og utrættelig i de Krigstog, han havde bivaanet. I denne Skole havde han faaet en Aabenhiertighed, som findes der mere end andensteds, og denne Haardhed, denne Grusomhed, som er der kun alt for almindelig.

Da disse tvende Soldaters Formue, skiønt betydelig, dog ikke fandtes tilstrækkelig til den Erobring, de pønsede paa, kastede de sig i Fernand de Luques's Arme. Denne var en gierrig Klerk, der havde sanket sig uhyre Rigdomme, paa alle de Maader, som Overtroen paa denne Tid giorde denne Stand lette, og ved nogle særegne Midler, som hørte til Seklets Sæder.

Til Grundvold for deres Forbund fastsatte de forenede, at enhver af dem skulde sætte sin hele Formue i

denne Entreprise; at de Rigdomme, den gav af sig, skulde gaae til lige Deling imellem dem; og at man skulde vise hinanden en ubrødelig Troskab. De Roller, som enhver af dem skulde spille paa denne store Skueplads, bleve fordelte, eftersom Sagernes Bedste fordrede det. Pizarro skulde kommandere Tropperne, Almagro tilføre Undsætning, og Luques giøre Anstalter. Denne af Stolthed, Gierrighed og Grusomhed sammensmeddede Plan blev beseglet med Fanatismen. Luques indviede offentlig en Oblat, delede den i tre Stykker, tog selv eet, gav hver af sine tvende Staldbrødre eet, og alle tre svore de ved deres Frelsers Blod, at de, for at berige sig, ikke vilde spare deres Medmenneskers.

Expeditionen, der var begyndt med denne gruelige Handling, med eet Skib, 112 Mand og 4 Heste mod Midten af November 1524, gik ikke lykkelig af. Sielden kunde Pizarro lande; og de faa Steder, hvor det blev ham mueligt at gaae i Land, saae han kun oversvømmede Sletter, uigiennemtrængelige Skove; nogle Vilde, som vare kun lidet til Sinds at befatte sig med ham. Almagro, der bragte ham en Forstærkning af 70 Mand, havde ikke noget trøsteligere Syn, og han mistede endog et Øie i en meget hidsig Træfning, som han maatte udholde med Indianerne. Meer end Halvparten af disse uforfærdede Spanier vare omkomne af Hunger, ved Sværdet eller Klimaet, da los Rios, der var kommen efter Pedrarias, udstedede Befaling til dem, der havde undgaaet alle disse Plager, at de uopholdelig skulde forfoie sig tilbage til Kolonien igien. Alle adløde, alle, tretten undtagen, som, deres Anfører troe, vilde dele Skiebne med ham indtil det sidste. — I Førstningen fandt de den endnu mere ugunstig end den forhen havde været, efterdi de saae sig nødsagede til at passere sex hele Maaneder paa Øen

la Gorgonne, det usundeste, det goldeste, det gyseligste Sted der maaskee var til paa Kloden. Men endelig formildede Skiebnen sig. Med et meget lidet Skib, som den blotte Medlidenhed bestemte sig til at sende dem, for at befrie dem fra dette kummerlige Ophold=Sted, fortsatte de deres Seilads og landede i Tumbez, en temmelig betydelig Bye i det Rige, som de foresatte sig engang at indtage. Fra denne Reed, hvor alt bar Præget af Kultur, tog Pisarro Veien tilbage til Panama, hvor han ankom i de sidste Dage af Aaret 1527, med Guld=Støv, med Kar af denne kostbare Metal, med Vigogner, med tre Peruvianere, der vare bestemte til engang tidligere eller sildigere at giøre Tieneste som Tolke.

Langt fra at tabe Modet ved disse Vanheld bleve de tre Forenede endnu mere ophidsede af en endnu hef=tigere Lyst til at forskaffe sig de Rigdomme, som de nu kiendte mere til. Men der behøvedes Soldater, der behøvedes Levnets=Midler, og man nægtede dem begge Dele i Kolonien. Ministeriet, hvis Hielp Pizarro selv var kommen til Europa for at udbede sig, viiste sig føieligere. Det befalede uden nogen Indskrænkning Troppers Hvervelse og Proviants Indkiøb, og denne ubestemte Frihed forøgede det med alle de Gunstbeviisninger, som ikke kostede Fiskus noget.

Imidlertid kunde Selskabet med at forene alle deres Midler ikke udrede uden tre smaae Skibe de kunde ikke sanke uden 144 Infanterister og 36 Hestfolk. Det var temmelig lidt til de store Planer, man havde at udføre; men i den nye Verden ventede Spanierne alt af deres Vaaben og deres Mod, og Pizarro betænkte sig ikke paa at indskibe sig i Februarii Maaned 1531. Det Bekiendtskab, han havde faaet til disse Have, lærte ham at undgaae de Elendigheder, der havde lagt Hindringer i Veien for hans første Expedi=

tion og han fristede intet andet Uheld, end at han af Modvinde blev tvunget til at gaae i Land 100 Mile fra den Havn, hvor han havde foresat sig at lande.

Man maatte begive sig dertil over Land. Man fulgte Kysten, som var meget vanskelig; tvang Beboerne paa den til at levere Levnets Midler; afplyndrede dem det Guld, de havde; overgav sig til det Røverie, den Grusomhed, der udgiorde disse barbariske Tiders Sæder. Den Puna, der forsvarede Reden, blev sprængt og Troppen gik seierrig ind i Tumbez, hvor Sygdomme af ethvert Slags opholdte den i hele tre Maaneder. Tvende Forstærkningers Ankomst, der bleve den sendte fra Nicaragua, trøstede den lidt for den Græmmelse, som dette tvungne Opholds-Sted foraarsagede den. Rigtig nok vare de kun paa 30 Mand hver; men de bleve anførte af Sebastian Benalcazar og Fernand Soto, som begge to stode i stor Berømmelse. Spanierne bleve ikke foruroligede i deres første Erobring, og man maa anføre Aarsagen dertil.

5. Hvorledes Pizarro, Anføreren for Expeditionen, giør sig til Herre af Riget.

Riget Peru, der, ligesom de fleste andre Fyrstendømmer, havde fra først af kun været af liden Omfang, var efterhaanden blevet forøget. Især deleshed havde det faaet en betydelig Tilvext af den ellevte Keiser Huyana-Capac, som med Magt havde bemægtiget sig det vildtløftige Land Qvito, og som, for saameget muligt at give sin Anmasselse Udseende af et Slags Retmessighed, havde ægtet den aftronede Konges eneste Datter. Af denne Forening, som Landets Love og Fordomme misbilligede lige stærkt, var Atabaliba, efter andre Atahualpa, fød, som efter sin Faders Død gjorde Paastand paa sin Møderne-Arv, hvis Tiltrædelse blev

ham formeent af hans ældre Broder Huascar, som var fød af et andet Egteskab, hvorpaa der var intet at udsætte. Disse vigtige Anliggender gave de tvende Konkurrentere Vaaben i Hænderne. Den ene havde Undersaatternes Yndest for sig, og den Skik fra umindelige Tider, at Riget aldrig var blevet delt; men den anden havde i Forveien forsikret sig de beste Tropper. Den, der havde Vaabnene paa sin Side, blev Seierherre, kastede sin Medbeiler i Lænker, og mægtigere end han havde ventet sig, saae han sig som Herre af alle Provindserne.

Disse Uroligheder, som for første Gang rystede Peru, vare endnu ikke ganske dempede da Spanierne viste sig der. I den Forvirring, hvori Staden da befandt sig, tænkte man ikke paa at forurolige deres Marsch, og de ankom uden Hindring til Kaxamalca. Atabaliba, som ved særegne Omstændigheder var bleven bragt til Naboelanget af denne Keiserlige Vaaning, sendte dem strax Frugter, Korn Smaragder, endeel Guld- og Sølv-Kar. Imidlertid dulgte han det ikke for deres Tolk, at han ønskede de vilde forlade hans Enemærker, og erklærede, at han næste Dag vilde tage hen til deres Anfører, for med ham at aftale Anstalterne til dette deres Tilbagetog.

Berede sig til Træfning uden at lade sig mærke med mindste Tegn til Krig, var den eneste Anstalt Pizarro giorde, for at tage mod Keiseren. Han satte sit Rytterie i Slagt-Orden i Slottets Haver, hvor det ikke kunde blive mærket. Hans Artillerie stillede han mod den Port, hvorigiennem Keiseren skulde drage ind, og Infanteriet stod i Gaarden.

Atabaliba kom uden Mistanke til Samlings-Stedet, ledsaget af en 12-15000 Mand. Han blev baaren paa en Guld-Trone, og dette Metal blinkede paa hans Tropper. Han vendte sig til sine fornemmeste

Officerer og sagde til dem: disse Folk ere Gudernes Gesandtere, vogter eder for at fortørne dem.

De vare temmelig nær ved Pizaros Pallads, da en Dominikaner-Munk, ved Navn Vincent-Valverde, med Krusifixet i den ene Haand og sit Breviarium i den anden trængte sig igiennem til Keiseren. Han standser Fyrsten i sit Tog, for at holde en lang Tale til ham, hvori han forklarer ham den christelige Religion, beder ham indstændigen at antage den, og foreslaar ham, at underkaste sig Kongen af Spanien, hvem Paven havde givet Peru.

Keiseren, som havde hørt ham med megen Taalmodighed, svarede ham, at han nok vilde være Ven med Kongen af Spanien, men ikke være ham skatskyldig, at Paven maatte være en stor Taabe, der saa rundt kunde give, hvad der ikke tilhørte ham; at han ikke forlod sin Religion for at antage en anden; og at dersom de Christne tilbade en Gud, der var død paa et Kors, saa tilbad han Solen som aldrig døde. Han spurgde derpaa Munken, hvor han havde lært alt det, han havde sagt om Gud og Skabelsen? Af denne Bog, svarede Vincent, og bød Keiseren sit Breviarium. Atabaliba tager Bogen, betragter den paa alle Sider, giver sig til at lee, og i det han kaster Breviariet fra sig, siger han: Denne Bog siger mig intet af alt dette. Skrigende af alle Kræfter vender Vincent sig til Spanierne: Hævn, mine Venner! Hævn. Seer I, Christne! hvorledes han foragter Evangelium; han har kastet det paa Jorden; dræber mig de Hunde, som træde Guds Lov under Fødderne.

Spanierne, der sandsynligen havde Møie med at tvinge den Rasenhed, den Blod-Tørst, som Synet af

Guldet og de Våntroende opvakte hos dem, adløde Dominikanerne. I det samme Dieblik affyres der et Lag af deres Artillerie. Pizarro lader Indianerne angribe af sit Rytterie, der var deelt i smaae Hobe, og marcherer mod dem i Spldsen af sit Infanterie, som han befaler, at skyde paa dem. Man dømme om det Indtryk det maaatte giøre paa dem, at see disse Heste, der knusede dem, at høre denne Dundren, see denne Virkning af Kanonerne og Musketeriet, der, ligesom Lynilden, styrtede dem til Jorden. De toge Flugten saa hovedkulds, at de sammenhobedes. Spanierne anrettet et grueligt Blodbad blant dem. Pizarro rykker frem mod det Sted, hvor Keiseren var, lader sit Infanterie dræbe alt hvad der omgiver Tronen, giorde ham til Fange, og forfølger med sit Rytterie de ulykkelige Peruvianere det øvrige af Dagen. En Mængde Prindser af Ynkaernes Stamme, Ministerne og det Udvalgte af Adelen, alt hvad der udgiorde Atabalibas Hof blev myrdet: Man skaanede ikke engang den Vrimmel af Qvinder, Oldinger og Børn, som fra Omegnene vare stimlede til, for at see deres Fyrste og Spanierne. Medens dette Blodbad varede, ophørte Vincent ikke at opmuntre de udmattede Soldater til at dræbe, formanende dem til at stikke og ikke at hugge med deres Kaarder for at giøre Saarene saameget desto dybere. Da de kom tilbage fra dette skiendige Slagterie, tilbragte Spanierne hele Natten med at drikke sig fulde, danse og overgive sig til alle Liderlighedens Udsvævelser.

Skiønt meget strængt bevogtet opdagede Keiseren dog snart hans Fienders overmaade store Begierlighed efter Guld. Denne Opdagelse bestemte ham til at tilbyde dem for sin Løsladelse saameget deraf, saa hans Fængsel, der var 22 Fod lang, 16 Fod bred, kunde rumme saa høit, som man kunde rekke med en Arm.

Hans Forslag blev antaget. Men medens de af hans Ministre, som han havde den meste Tillid til, vare sysselsatte med at sammensanke hvad der behøvedes til at opfylde hans Forpligtelse, fik han at vide, at Huascar havde lovet nogle Spanier, han havde havt Leilighed at tale med, tre Gange mere, dersom de vilde forene sig med ham for at sætte ham paa hans Fædrene-Trone igien. Begyndelsen til denne Underhandling satte Skræk i ham, og i sin Angst bestemte han sig til at lade en Medbeiler qvæle, der syntes ham farlig.

For at adsprede de Tvivl, som denne Handling kunde opvække hos hans Fangevogtere, skyldte Atabaliba med nye Heftighed paa Leveringen af de Metaller, der vare fastsatte for hans Løsgivelse. Der kom fra alle Kanter saameget som Stedernes Fraliggenhed og Forvirringen i Sagerne kunde tilstede. Om kort Tid vilde der ikke have manglet noget. Men disse Guld-Dynger, der uophørlig laae til Skue for Erobrernes slugne Øine, ophidsede deres Graadighed saa stærkt, at det blev umueligt at opsætte Uddelingen af dem længere. Man leverede Stats-Kassens Betiente den Femtedeel, som Regieringen havde forbeholdet sig. 100000 Piastrer bleve henlagte til det Troppe-Korps, som Almagro kom med og som endnu vare paa Kysterne. Af Pizarros Folk fik enhver Mand til Hest en 9000 Rigsdaler og enhver til Fods en 4500 Rigsdaler. Generalen og Officererne fik en Sum, der stod i Forhold til deres Rang i Tienesten.

Disse Spring til lykkelige Kaar, de overordentligste, Historien har bevaret i Erindring, formildede ikke Spaniernes Barbarie. Atabaliba havde leveret sit Guld, man havde betient sig af hans Navn til at kue hans Undersaatters Mod, det var nu Tid, at han endte sin Rolle. Vincent sagde, at det var en forhærdet Fyrste, hvilken man maatte behandle som Pharao. I den

Spanske Generals Følge var der en Indianer, som havde antaget den Catholske Troe. Han hedte Philippillo, og brugtes som Tolk. Man havde betroet ham Keiserens Hustrue, og han havde været fræk nok til at misbruge hende. Af ham betiente man sig til at lade Keiseren anklage for at han havde villet opægge sine Undersaatter mod Spanierne. Almagro frygtede for, at saalænge man lod ham leve, vilde hans Staldbroders Armee tilegne sig hele Byttet, som tilhørende det, der skulde gives for hans Løsladelse. Pizarro var bleven forhaanet af ham, fordi han mindre underviist end den ringeste Soldat ikke kunde læse. Disse Aarsager bestemte maaskee endnu mere end politiske Grunde Keiserens Død. Man var fræk nok til at anlægge formelig Proces imod ham, og denne grusomme Komedie havde de græsselige Følger, som den maatte drage efter sig.

Efter dette lovformelige Mord giennemstreifede Morderne Peru med den Tørst efter Blod og Rov, som besiælede dem i alle deres Foretagender. Sandsynligviis skulde de uden at drage Kaarde, have seet sig som Herrer af dette vidtløftige Rige, dersom de havde viist Maadehold og Menneskelighed. En Nation, der af Naturen var blid, der længe havde været vant til den blindeste Underdanighed, der bestandig havde været de Herrer troe, som det havde behaget Solen at sende dem, der var forundret over det gyselige Syn, som nyelig havde slaaet deres Øine, en saadan Nation skulde have gaaet under Aaget uden formegen Knur. Deres Vaaningers, deres Templers Udplyndring, de Grovheder, der bleve udøvede mod deres Koner og Døttre, de Grusomheder af ethvert Slags, der uophørlig afløste hinanden; alle disse Ulykker ophidsede disse Nationer til Hævn, og der fandtes Anførere, som havde Lyst til at lede denne Forbittrelse.

Talrige Armeer indlagde sig i Forstningen nogle Fordele over nogle faa Tyranner, der vare tabte i umaadelig store Lande; men selv denne ringe Fremgang var ikke af nogen Bestandighed. Endeel af de Vovhalse, der vare blevne berigede ved det, de havde faaet for Atabelibas Løsgivelse, havde forladt deres Faner, for andensteds at nyde mere fredelig Gode, de saa pludselig havde tillagt sig. Deres Lykke ophidsede Gemytterne i den gamle og i den nye Verden, og fra alle Kanter strømmede man til Guld-Landet. Deraf kom det, at Spanierne formerede sig kortere Tid i Peru end i de andre Kolonier. Snart saae de sig der i et Antal af 5,6000, og da ophørte al Modstand. De Indianere, der vare deres Frihed, deres Regiering, deres Religion meest hengivne, flygtede langt bort til utilgængelige Bierge. Den største Deel underkastede sig Seierherrens Love.

En saa besynderlig Revolution har sat alle Nationer i Forundring. Peru er et meget vanskeligt Land, hvor man bestandig maae klatre paa Bierge, marchere uophørlig i Snevringer og dybe Krumveie. Man er nød til idelig at passere frem og tilbage over Strømme og Floder, hvis Bredder altid ere steile. 4-5000 Mand kunde med en Smule Mod og Forstand ødelægge de meest krighærdede Armeer. Hvoraf kom det da, at en stor Nation, der maatte være bekiendt med denne Landets Beskaffenhed, ikke engang turde giøre en Haandfuld Røvere, som Havets Skum havde udspyet paa deres Strandbredder, et saadant Jordsmon stridigt.

Af samme Aarsag, som naar den uforfærdede Røver med Pistolen i Haanden plyndrer ustraffet en Hob Mennesker, som enten hvile roligen ved deres Arnesteder, eller som sammenpakkede paa en Postvogn fortsætte deres Reise uden Mistroe. Endskiønt han er kun ene, og har kun eet eller to Skud at trække af, forbløffer

han dog alle, fordi ingen vil opoffre sig for de andre. Forsvaret forudsætter en Enighed i Beslutninger, der kommer saameget langsommere i Stand, jo mindre Faren ventet, jo tryggere Sikkerheden var, jo længere den havde varet. Men nu var dette Tilfældet med Peruvianerne. De havde i endeel Sekuler levet ubekymrede og uforstyrrede. Til disse Betragtninger lægge man, at Frygten er en Datter af Uvidenhed og Bestyrtelse; at Mængden uden Orden formaar intet mod et lidet disciplineret Antal, og at Mod uden Vaaben kan ikke staae sig mod Lynilden. I Følge deraf maatte Peru blive undertvunget, om endog de indvortes Stridigheder, der rystede det, ikke havde beredet det Lænker.

6. Perus Opkomst, Religion, Regiering; dets Sæder og Konster ved Spaniernes Ankomst.

Dette Rige, som efter Spanske Historieskrivere havde blomstret i fire Sekuler, var blevet stiftet af Manco Capac og hans Hustrue Mama Ocello, der bleve kaldte Perus Yncaer eller Herrer. Man har formodet, at disse Personer kunde være Descendenter af nogle Søefolk fra Europa eller de Canariske Øer, som ved Storm vare blevne henkastede paa Brasiliens Kyster.

For at give en Grund til denne Formodning, har man sagt, at Peruvianerne delede, ligesom vi, Aaret i 360 Dage; at de havde nogle Begreber om Astronomien, saasom de Punkter i Horizonten, hvor Solen gaar i Soelhvervs- og Jævndøgns-Dagene, hvilke Skielmærker Spanierne forstyrrede, som Mindesmærker paa den Indiske Overtroe. Man har sagt, at Yncaernes Stammer var hvidere end de Indfødtes, og at endeel enkelte Personer i Fyrstens Familier havde Skieg. Men man veed jo, at der gives baade vann-

skabte og ordentlige Træk, som vedligeholde sig i nogle Familier, endskiønt disse Træk ikke gaae stadigen over fra en Generation til en anden. Endelig har man sagt, at der var en i Peru almindelig udbredt Tradition, som var forplantet fra en Alder til en anden, at der engang skulde over Havet komme skieggede Mænd med saa overlegne Vaaben, at intet kunde staae sig imod dem.

Skulde der findes nogle af vore Læsere, der vilde antage en Mening, hvortil der er saa liden Grund; (?) kunde de ikke andet end tilstaae, at der maae være forløbet en meget lang Tid fra dette Skibbrud til Rigets Stiftelse. Uden denne umaadelig store Mellemtid skulde da Lovgiveren ikke have givet de Vilde, han sammensankede, noget Begreb om Skrift, dersom han end ikke selv havde forstaaet at læse? Vilde han ikke have anført dem til endeel af vore Haandværker og vore Methoder? Vilde han ikke have bibragt dem nogle af sin Religions Lærdomme? * Enten har det ikke været en Europæer,

* Just dertil meent vor Bastholm i sit Skrift: Historisk Efterretninger til Kundskab om Mennesket i dets vilde og raa Tilstand, at der findes kiendelige Spor; og til Beviis derpaa anfører han endeel Fortællinger som have en temmelig paafaldende Lighed med nogle af de Bibelske. Skulde Normannerne, som Forfatteren 1ste Binds 36 Side taler om, have havt Etablissementer paa Afrikas vestlige Kyster, allerede hundrede Aar forend Portugisernes Ankomst dertil, da er det jo meget mueligt at et af deres Skibe, som seilede derpaa, kan være bleven af Storm fordrevet til Amerikas Kyster og kun et par Mennesker, hvoriblant et Fruentimmer, være blevne reddede fra Skibbruddet. Betænker man, at disse Normanner udentvivl maae have seilet temmelig længe paa disse Afrikas Kyster, forend de have kunnet fatte Anslag om at anlægge Etablissementer paa dem, saa kan Tilfældet være indtruffet temmelig høit oppe i

der har stiftet Yncaernes Trone, eller ogsaa maa man nødvendigen troe, at Skibet med hans Forfædre paa er blevet sønderslaget paa Amerikas Kyster til en Tid, der er saa langt borte, at Generationerne ikke kunne have glemt alt hvad der var i Brug paa det Sted, hvorfra de havde deres Herkomst.

Disse Lovgivere udgave sig for Solens Børn, der vare sendte af deres Fader, for at giøre Menneskene gode og lykkelige. De tænkte udentvivl, at denne Fordom vilde sætte Liv i de Nationer, som de vilde kultivere, hæve deres Mod, give dem større Kierlighed til deres Fædreneland og giøre dem villigere til at adlyde Lovene.

De Væsener, man henvendte sig til med disse Taler, vare nøgne, omvankende, ukultiverede, uden Vindskibelighed, uden noget af de moralske Begreber, der ere de første Baand i den selskabelige Forening. Nogle af disse Barbarer, som en Mængde andre siden

Tiden, og det er da ikke saa urimeligt at forestille sig, at de Skibbrudne kunne have været Descendentere i andet eller tredie Leed af dem, som fra de Nordiske Lande satte sig ned i Normandiet, hvorfra deres Afkom, følgende deres Forfædres Haandtering, blev ved at streife om paa Søen i det 10de til 11de Seculum. Betænker man nu tillige, hvor liden Kultur, der var blant Almuen i Europa paa den Tid, da kun Munke kunne læse, da ikke engang alle forstode at skrive, hvor meget mindre deraf kan formodes hos Mennesker, der opofrede sig aldeles til dette omflakkende Liv, da kan det aldeles ikke falde underligt, at dersom de fra Skibbruddet reddede have været Mennesker af den ringeste Klasse, at de da nok kan have fortalt de Vilde, de kom til, Religions Lærdomme og Indretninger, som de havde hørt og seet fra Barndommen af, men derfor ikke kunnet give dem Begreb om en Konst, som de selv ikke kiendte noget til. Overs.

efterfulgte, forsamlede sig omkring Lovgiveren i det biergagtige Land Cusco.

Manco lærte sine nye Undersaatter at dyrke Jorden, at saae Korn og Havefrøe, at giøre sig Klæder og bygge sig Huse. Hans Hustrue Ocello lærte Indianerinderne at spinde, at væve Uld og Bomuld, alle de Øvelser, der passe sig med deres Kiøn, alle Konster, der slaae ind i Huusvæsenet.

Ild-Stiernen som adspreder det Mørke, der skiuler Jorderige; som borttager Nattens Sløer og udbreder pludselig for det forundrede Menneskes Øine den videste, den ærværdigste, den muntreste Skueplads; som Dyrenes Lystighed, Fuglenes Sang, den tænkende Skabnings Jubel hilser ved sin Opgang; som skrider majestætisk frem over deres Hoveder, og giennemvandrer det umaalelige Rum, den paa sin Vei giennem Himmelens Regioner lægger tilbage; som ved sin Nedgang nedsænker Verden igien i den Taushed, det Skummel, den havde fordrevet; som stemple Aarstiderne og Klimaerne; som frembringe og adspreder Stormene, som antænder Lynilden og udslukker den; som udøser den Regn paa Markerne, der giør dem frugtbare, den Regn paa Skovene, der giver dem Næring; som oplivet alt med sin Varme, forskiønner alt med sin Nærværelse, ved hvis Fraværelse alt falder i Dvale og Død — Solen blev Peruvianernes Gud. Og i Sandhed! hvad gives der i Naturen, der mere kan tildrage sig det vankundige Menneskes Ærbødighed, som forblindes ved dens Glands det erkiendtlige Menneskes, som den overøser med Velgierninger? Dens Tilbedelse blev indført. Man byggede den Templer. Han afskaffede Menneske-Ofringer. Hans Descendentere vare Nationernes eneste Præster.

Lovene satte Døds-Straf paa Manddrab, Røverie og Egteskabs-Brud. Denne Strænghed strakte sig ikke synderlig til andre Forbrydelser.

Fleerkoneriet var forbudet. Kun Keiseren var det tilladt at have Friller, fordi Solens Børn ikke kunde blive formange. Sine Friller valgte han blant de Jomfruer, der vare indviede til Tempel-Tienesten, som alle vare af hans Slægt.

Ved en meget klog Indretning var det forordnet, at et ungt Menneske, som begik en Forseelse, skulde straffes lemfældig, men at hans Fader skulde drages til Ansvar. Paa denne Maade vaagede en god Opdragelse bestandig over gode Sæder.

Der var ingen Skaansel mod Lediggang, der med Grund blev anseet som Kilden til alle Uordener. De, som Alderen eller Ubeqvemhed havde sat ud af Stand til at arbeide, bleve underholdte paa offentlig Bekostning, men med den Forpligtelse, at de skulle vogte de besaaede Marker for at plyndres af Fugle. Alle Undersaatterne vare forbundne til, selv at forfærdige deres Klæder og deres Agerdyrknings-Redskaber, selv at bygge deres Huse. Enhver Familie forstod at forsyne sig selv med sine Fornødenheder.

Det var Peruvianerne befalet, at elske hinanden, og alt førte dem dertil! disse fælles Arbeider, der altid bleve oplivede med fornøielige Sange; selv Gienstanden for disse Arbeider, som var at hielpe enhver, der behøvede Hielp; disse Klæder, som bleve forfærdigede af de Piger, der vare indviede til Solens Dyrkelse, og uddeelte af Keiserens Betiente til Fattige, Gamle og Faderløse; den Enighed, der maatte herske i Decurierne, hvor alle og enhver indskierpede hinanden giensidig Ærbødighed for Lovene; Kierlighed til Dyden, fordi Straffen for en enestes Forseelser faldte paa hele Decurien; den Vane, at ansee sig som Medlemmer af en eneste Familie, nemlig Riget; alle disse Stikke forenede sig med alle Lovene til at vedligeholde Samdrægtighed, Velvillighed, Patriotisme og en vis almeen Aand blant

Peruvianerne. De satte, saa meget som mueligt, de elskværdigste og meest ophøiede Dyder istedet for personlig Egennytte og Eiendoms-Ret, der ere de almindelige Drivhiul i andre Regieringer.

Disse Dyder bleve hædrede, som Tienester, der vistes Fædrenelandet. De, der havde udmærket sig ved en exemplarisk Opførsel, eller ved glimrende Foretagender, som vare det almindelige Beste til Gavn, bare til Tegn derpaa Prydelses-Klæder som vare forfærdigede af Yncaerens Familie. Det er meget sandsynligt, at de Statuer, som Spanierne paastode, de havde fundet i Solens Templer, og som de toge for Afguder, vare Statuer af Mænd, som ved deres skiønne Handlinger, eller et ædelig velført Levnet havde fortient sig deres Medborgeres Høiagtelse eller Kierlighed.

Disse store Mænd vare desuden det sædvanlige Indhold af de Poesier, som bleve giorte af Yncaernes Familie til Underviisning for Folket.

Der var endnu et andet Slags Poesier, der var nyttig for Sæderne. Man opførte i Cusco og maaskee ogsaa i andre Perus Byer Tragedier og Komedier. De første gave Præsterne, Krigerne, Dommerne, Embedsmændene, Forskrifter for deres Pligter, og fremstillede dem Mynstre paa offentlige Dyder. Komedierne tiente Folket af de ringere Klasser til Underviisning, og lærte det de private Dyder lige til Huusholdningen.

Hele Staten var inddelt i Decurier med en Forstander, der var sat til at vaage over de 10 Familier, der vare ham betroede. En Overforstander havde samme Opsyn med 50 Familier, andre med 100, med 500, med 1000.

Forstanderne og Overforstanderne lige til den over 1000 maatte aflægge ham Regnskab for hvad godt eller ondt der blev giort, kræve Straf eller Belønning derfor, indberette om der var Mangel paa Levnetsmidler, Klæ-

der eller Korn for det løbende Aar. Tusindforstanderen aflagde Regnskab til Yncaens Ministre.

Sielden fik han Aarsag til at føre Klage over den Deel af Nationen, der var hans Aarvaagenhed betroet. Alle deres Pligter vare anseete for at være dem foreskrevne af Solen, som drog deres Handlinger for Lyset. En Lovs Overtrædelse var derfor en Gudsfortørnelse. De aabenbarede deres hemmeligste Forseelser og bade om, at de maatte udsone dem. De sagde til Spanierne, at det aldrig var hendet, at nogen af Yncaernes Familie havde fortient at blive straffet.

De Jorder i Riget, der kunne dyrkes, vare deelte i tre Dele; i Solens, Yncaens og Folkets. De første bleve dyrkede i Fællig, saavel som de Faderløses, Enkernes, Oldingernes, de Syges og Soldaternes, som vare ved Armeen. Disse dyekedes umiddelbar efter Solens og førend Keiserens. Ved Fester blev dette Arbeide tilsagt. Man begyndte det og man fortsatte det med Sang og Musik.

Keiseren hævede ingen Skat, og fordrede intet andet af sine Undersaatter end sine Jorders Dyrkning, hvis Produkter bleve allevegne nedlagte i offentlige Magasiner, og vare tilstrækkelige til alle Rigets Udgifter.

Af de Jorder, der vare henlagte til Solen, underholdtes Præsterne, Templerne, og alt hvad der angik den offentlige Gudstieneste. De bleve for endeel pløiede af Prindserne af den kongelige Familie, iførte deres prægtigste Klæder.

Ihenseende til de Jorder, der vare i Privates Hænder, da vare de hverken arvelige, eller engang Eiendom paa Livstid. Deres Omdeling verlede bestandig af, og rettede sig med stræng Billighed efter Antallet paa de Personer, som udgiorde enhver Familie. Rigdommene indskrænkede sig stedse til Produktet af de

Marker, hvoraf Staten havde overdraget dem Brugs-Nytten f r en Tid.

Denne Skik med Besiddelser uden Eiendom er bleven almindelig forkastet af kloge Folk. De have været af den stadige Formening, at et Folk aldrig vilde hæve sig til nogen Styrke, nogen Høide, uden ved Hielp af faste, ja endog arvelige Eiendomme. Uden det første vilde man paa Kloden kun see nogle omvankende og nøgne Vilde, der levede elendig, blot af de Frugter og Rødder, som den raa Natur indskrænker sig til at frembringe. Uden det andet vilde ingen Dødelig arbeide for andre end for sig selv. Menneske-Slægten skulde da være skilt ved alt det Varige, som den faderlige Ømhed, Kierligheden til sit Navn og den usigelige Glæde, man finder i at arbeide for sin Afkoms Vel, bringe Menneskene til at foretage sig. Det System, hvorefter nogle dristige Hoveder have betragtet Eiendom, og især arvelig Eiendom, som noget, hvilket nogle af Selskabets Medlemmer have tilrevet sig fra de andre, har man seet giendrevet af den Skiebne, alle de Indretninger have havt, hvor man har bragt deres Grundsætninger i Udførelse. Alle ere de gagede ynkeligen til Grunde, efterat de i nogen Tid have forsmægtet i Armod, Folkemangel og Anarkie.

Dersom Peru ikke har havt denne Skiebne, da er det rimeligviis fordi Yncaerne ikke kiendte til Brugen af Vaaløg, og da de til at bestride Regierings Udgifterne ikke havde andet end Naturalprodukter, maatte de see til at formere dem. Til at udføre denne Plan ere de blevne understøttede af deres Ministre, af de lavere Embedsmænd, endog af Krigsfolkene, som til deres Underholdning og til at vedligeholde deres Rang ikke fik andet end Jord-Produkter. Derfra al den Umage, man havde giort sig for at forøge dem. Den fornemmeste Hensigt med denne Opmærksomhed kan rigtig nok have

været, at bringe Souverænens Marker til at bære overflødig, men hans Andeel laae saa forviklet blant Undersaatternes, at det ikke var mueligt, at giøre den ene frugtbar, uden tillige at frugtbargiøre den anden. Opmuntret ved disse Beqvemmeligheder, som levnede deres egen Flid kun lidet at giøre, beflittede Folket sig paa det Arbeide, som Jordbundens Beskaffenhed, Klima et og deres Forbrug giorde meget let. Men uagtet alle disse Fordele, uagtet Øvrighedens altid virksomme Aarvaagenhed, uagtet Visheden, de havde for, at de ikke skulde see deres Marker plyndrede af en balstyrig Naboe, hævede Peruvianerne sig aldrig over det, den strængeste Nødvendighed indskrænkede dem til. Man kan være sikker paa, at de vilde have erhvervet sig Midler til at nyde Livet mere og bedre, dersom de ved Hielp af Grund-Eiendomme, der kunde gaae i Handel og i Arv, havde havt Leilighed til at skierpe deres Forstand.

Ved Guld- og Sølv-Vældet kiendte Peruvianerne intet til Brugen af Møndt. De havde egentlig ingen Handel, og de smaa Haandværker, som høre til det selskabelige Livs første Nødvendigheder, vare meget ufuldkomne hos dem. Alle deres Videnskaber bestode i hvad de kunde huske; alle deres Konster i hvad de saae giort for sig. Deres Religion og deres Historie lærte de af Sange; Deres Pligter og Handteringer ved Arbeide og Efterligning.

Deres Lovgivning var sikkert nok ufuldkommen og meget indskrænket; efterdi den forudsatte, at Fyrsten altid var retfærdig og ufeilbar, og Øvrighederne ligesaa retskafne som Fyrsten; efterdi ikke allene Monarken, men ogsaa hans Opsynsmænd, en Forstander for 10-100-1000 Familier kunde efter Godtbefindende forandre hvad Bestemmelse, der var giort med Straffe og Belønninger. Hos et saadant Folk bliver Vidnet, der anklager; Loven, der fælder; Dommen, der bestemmer

usikre som Menneskenes Hukommelse, vaklende som deres Begreber, vilkaarlige som deres Tilbøieligheder, stridige som deres Fordele. Uden mindste Præg af Nøiagtighed eller Fasthed forandres da de visesie Love umærkelig. Der bliver ikke engang noget Middel tilovers for at bringe dem tilbage til deres oprindelige Karakter.

Hvad der holdte disse Farligheder Stangen, laae i en total Uvidenhed om Guld- og Sølv-Mønt — en Uvidenhed, som giorde den sørgelige Skatsamler-Galskab umuelig for en Peruviansk Fyrste. Det laae i Rigets Konstitution, der havde fastsat Maalet for Fyrstens Indtægter ved at bestemme den Deel af Jorderne som skulde tilhøre ham. Det laae i de faa og ringe Fornødenheder, som altid vare lette at faae tilfredsstillede og som giorde Folket lykkeligt og dets Regiering hengivent. Det laae i den Styrke de religieuse Meninger havde, som giorde Lovenes Efterlevelse til Samvittigheds-Sag. Yncaernes Despotisme var saaledes bygget paa Fyrstens og Undersaatternes giensidige Tillid til hverandre — en Tillid der var Frugten af Velgierninger, af den bestandige Beskyttelse, han viiste alle sine Undersaatter, og den følelige Fordeel, de havde af at være ham undergivne. Den Despotisme, (?) der flyder af denne giensidige Tillid hos Folket, der betroer sig til Monarkens Redelighed, og hos Monarken, der fortroer sig til sit Folks gode Naturel — Denne Despotisme * er maaskee den mildeste og sikreste af alle Regierings-Former, og saaledes var Yncaerne i Peru **.

* Om dette ellers er det bekvemme Navn til en Regiering, som føres efter det, der til enhver Tid, under enhver Omstændighed, agtes for det beste; og ikke efter Bogstav, hvorved det ravgaleste kan forsvares. Overs.

** Efter Forfatterens Forsikring; hvori det koldere Overlæg dog maae rabattere hvad der nødvendig maae være kom-

En undertiden overdreven (?) Pyrronisme, der har afløst en blind Lettroenhed, har i nogen Tid villet kaste Skygge paa det, man her har læst om det gamle Perus Love, Sæder og lykkelige Forfatning. Dette Skilderie er forekommet nogle Philosopher som et Værk af nogle Spaniers — af Naturen ophidsede — Indbildning. Men var der da blant dem, der ødelagde denne glimrende Deel af den nye Verden, en Røver, der var oplyst nok til at opdigte en saa vel sammensat Fabel? * Var der vel nogen menneskelig nok til at ville det, dersom han endog havde været i Stand dertil? ** Vilde han ikke have været holdt derfra af Frygt for at forøge det Had, som saamange Ødelæggelser paaførte hans Nation af hele Verden? *** Vilde denne Roman ikke være bleven modsagt af en Mængde Vidner, der havde seet det modsatte af hvad man bekiendtgiorde med saa

men i Maleriet ved det Forskiønnelses Glas, hvori Forfatteren har seet, hvorefter han har udpyntet sin Gienstand. Dertil forstaaer Forfatteren sig ogsaa i det følgende, skiønt han krymper sig lidt ved at indrømme alt, hvad der er blevet ham indvendt, at det ikke skal lade som han har skrevet skiøn Digt istedet for sandfærdig Historie. Overs.

* Meget muligt efter Oplysning paa de Tider, da Ridder-Romaner var almindelig Læsning, da Stoffet til dem toges fra Egne, som vare langt fraliggende, da det var første Regel at udmale sine Helte efter skiønneste Ideal uden mindste Plæt. Overs.

** Om ikke menneskelig, saa dog snu nok til at give sit Malerie en Kolorit, der kunde skaffe det Aftræk. Overs.

*** En Betænkelighed, der vel ikke fandt synderlig Indgang hos Spanierne paa den Tid, da Mord paa Hedninger blev anseet som priselig Heltedaad og hellig Iver. Overs.

megen Bram? * Det eenstemmige (?) Vidnesbyrd af de samtidige Skribentere og af dem, som fulgte efter dem, ** bør (?) ansees som det stærkeste (?) historiske (?) Beviis (?) det er muligt at ønske sig. (?)

Vi betragte da ikke længere denne Rekke (?) af vise Regentere, disse Generationer af ulastelige (?) Mennesker som en daarlig Indbildning. Vi beklage disse Folks Skiæbne, og misunde dem ikke en sørgelig Hæder. Det kan vel være nok, at have skilt dem ved de Fordele, de vare i Besiddelse af, uden at lægge Bagvaskelsens Lumpenhed til Gierrighedens NedErdrægtighed, Hoffærdighedens Forgribelser, Svermeriets Rasenheder. Man maatte ønske, at denne skiønne Alder *** kunde enten tidligere eller sildigere fornyes i en Afkrog paa Jorden.

Med samme Paastaaelighed ville vi ikke forsvare de Beretninger, som Perus Erobrere bekiendtgiorde om Størrelsen og Prægtigheden i de Monumenter af ethvert Slags, som de havde forefundet. Lyst til at giøre det Hæderlige i deres Seiervindinger mere glimrende, forblindede dem maaskee. Maaskee vilde de, uden selv at være overbeviste derom, skuffe deres Nation og fremmede Nationer. De første Vidnesbyrd, som endog sagde sig selv imod, ere blevne svækkede af dem, som fulgte paa, og de ere endelig blevne ganske kuldkastede ved de Reiser, som oplyste Mænd have foretaget sig i denne Deel af den nye Halv-Verden.

* Kan det ikke ogsaa være skeet, uden at Forfatteren har kiendt, eller har villet kiende til disse Modsigelser, der maatte svække det Yndlings-Begreb, han havde giort sig om en næsten feilfrie Fuldkommenhed hos raae og ukultiverede Mennesker? Overs.

** Og som maaskee uden Betænkning have udskrevet deres Forgiængere. Overs.

*** Paa Papiret. Overs.

Paa Fabel-Listen maa man derfor henfætte den græsselige Mængde — med saa megen anvendt Flid og Bekostning opbyggede — Byer. Dersom der havde været saa mange store Stæder i Peru, hvorfor er der da — Cusco og Qvito undtagne — nu ingen andre, end de, som Erobrerne har bygget der? Hvoraf kommer det da, at man ikke synderlig andre Stæder end i Dalene las Capillas og Pachacamac gienfinder Ruinerne af dem, som man har udbasunet i saa prægtige Beskrivelser? Indbyggerne vare altsaa adspredde i Landsbyer, og det var umueligt, at det kunde være anderledes i et Land, hvor der hverken var Kapitalister, eller Haandværker, eller Kiøbmænd, eller store Godseiere, og hvor Agerdyrkningen var alle Menneskers eneste eller fornemmeste Syssel.

Paa Fabel-Listen maa man henfætte disse majestætiske Palladser, der vare bestemte til Vaaninger for Yncaerne i deres Residense-Stad og paa deres Reiser. Saavidt det er mueligt at dømme derom efter Ruinerne, der hundrede Gange ere blevne omrodede af Gierrigheden, som giorde sig Regning paa, at finde store Skatte der, saa vare de kongelige Boliger hverken majestætiske eller zirlige. Kun i Størrelsen og Tykkelsen vare de forskiellige fra de almindelige Bygninger, der vare opførte af Ror, Tømmer, tillavet Leer, raa Stene, uden Kalk, efter Klimaets Natur eller Materialernes Bekvemmelighed.

Paa Fabel-Listen maa man henfætte disse Fæstninger, som skiulede Riget. Nedre Peru viser endnu Levningerne af tvende, der ligge paa Bierge; den ene opført af Leer, den anden af Træ-Buller. Man formoder, at de have havt Grave og tre Mure, hvoraf den ene har beherskket den anden. Dette var nok til at holde de undertvungne Folk i Tømme, og standse Naboer, der vare kun lidet frygtelige. Men disse Forsvars-

Midler kunde ikke giøre nogen Nytte mod Europas Tapperhed og Vaaben. Fæstningerne i Over-Peru vare — skiønt byggede af Steen — ligesaa lidet skikkede dertil. Hr. de la Condemine, som med den — ham egne — nøiagtige Opmærksomhed undersøgte den, der var bedst konserveret, og efter Cuscos den betydeligste, fandt at den havde kun havt liden Størrelse og blot 10 Fods Høide. Et Folk, der til at bære eller trække de sværeste Masser, kun havde Hielp af sine Arme, et Folk, der ikke kiendte noget til Løfte-Stænger eller Tridser, kunde det vel udføre større Ting?

Paa Fabel-Listen maa man hensætte disse Vandledninger, disse Vand-Kummer, der skulde staae ved Siden af det, som Alderdommen har efterladt os prægtigst i det Slags. Nødvendigheden havde lært Peruvianerne at indrette Render paa Brinken af Høiene; at grave Kanaler og Grøfter i Dalene, for at hielpe deres Marker til den Frugtbarhed, som Regnen ikke gav dem, og skaffe Vand til sig selv, der aldrig vare faldne paa at grave sig Brønde. Men disse Værker, der vare af Leer, eller blotte Stene, havde intet mærkværdigt, intet, som gav Formodning om den mindste Kundskab i Hydrauliken.

Paa Fabel-Listen maa man hensætte disse herlige Veie, der giorde Forbindelserne saa lette. Landeveiene i Peru vare intet andet end tvende Rader Stavre, satte efter Snor, og allene bestemte til at veivise de Reisende. Kun den, der bar Navn af Yncaernes Vei og gik igiennem hele Riget, havde nogen Brede. Dette Mindesværk, det skionneste i Peru, blev aldeles ødelagt under de borgerlige Krige mellem Erobrerne.

Paa Fabel-Listen maa man hensætte disse saa forroste Broer. Hvorledes skulde Peruvianerne have kunnet bygge dem af Træe, som de ikke forstode at forarbeide? Hvorledes skulde de have kunnet bygge dem af

Steen, da de ikke vidste noget af Buers og Hvelvingers Bygning og ikke kiendte noget til Kalk. Imidlertid blev den Reisende bestandig opholdt ved Løbet af Strømmene, der ere saa mangfoldige i disse Lande. For at overvinde denne store Vanskelighed, faldt man paa at sammenføie 7 til 8 eller flere Tov af Vidier, som man sammenbandt med tyndere Reeb, belagde med Træe-Grene og Jord, og giorde dem faste til de tvende hinanden modstaaende Bredder. Paa denne Maade forskaffede man sig en let og sikker Overfart. De bredere og mindre stridige Floder satte man over med smaae Seils-Baade, som vendte med temmelig Hurtighed.

Paa Fabel-Listen maa man hensætte de Underværker, der ere tillagte disse Qvippos, som tiente Peruvianerne i Stedet for Skrift, der dog ikke skal have været dem aldeles ubekiendt. De vare, siger man, Antegnelser med Hiælp af Snorer, hvorpaa forskiellige Knuder og Farver tilkiendegave de Tildragelser, som det var vigtigt eller fornøieligt at bevare i Erindringen, og bleve bevogtede af paalidelige Opsynsmænd, som vare satte dertil af Regieringen. Det vilde maaskee være daarligt at forsikre, at dette Slags Hieroglypher, som vi aldrig have havt andet end dunkle Beskrivelser over, ikke kunde kaste noget Lys paa fordums Begivenheder. Imidlertid vil man ved at see de Vildfarelser, der indsnige sig i vore Historier, uagtet det er saa let at undgaae dem, ikke blive bragt synderlig til at troe, at Annaler, der ere saa besynderlige som de, hvorom her handles, nogensinde have kunnet fortiene megen Tiltroe. *

* Betænker man, hvormange af vore Matroner, der i gamle Dage havde for Skik, hvormange ikke allene Matroner men ogsaa Mænd, der endnu have for Skik, at slaae en Knude paa Tørklædet for at styrke paa Hukommelsen, da kan der vel ikke være nogen synderlig Urimelighed i forestille sig, at ogsaa disse Qvippos kunne have deres

Større Troværdighed fortiene Spanierne ikke, naar de fortælle os om disse Bade, hvori Karrene og Renderne vare af Guld eller Sølv; om disse Hauger der vare besatte med Træer, hvis Blade vare af Sølv og Frugterne af Guld, hvor det bedragede Øie tog Konsten for Naturen; om disse Mais-Marker, hvor Straaet var af Sølv og Vipperne af Guld; om disse Basrelieffer, hvor man kunde være fristet til at plukke Urter og Planter; om disse Klædemons-Stykker, der vare besatte med Guld-Korn, som vare finere end Perle-Støv, og som de dueligste Guldsmede i Europa ikke ville have kunnet udarbeide saa godt, vi ville ikke sige, at disse Arbeider ikke have fortient at blive bevarede, fordi de ikke ere blevne det. Dersom de Grækere, der forfærdigede Statuer, ikke havde betient sig af andet end de kostbare Metaller i Sammensætninger, er det sandsynligt, at faa af Grækenlands Mester-Stykker vilde været komne til os. Men at

Oprindelse fra de Europæere, eller Normanner, som i urgamle Tider skulle være strandede paa Amerikas Kyster. Oldinger kunne have brugt denne Skik for at erindre sig hvad de vilde fortælle. Blant dem, der ofte havde hørt de samme Fortællinger gientagne ved de samme Knuder, kan een eller anden, som har vidst best Beskeed dermed, være traadt i de afdøde Oldingers Sted. De kunne selv have lagt nye Knuder til, for at erindre sig, hvad de ville fortælle om Ting, der havde tildraget sig i deres yngre Dage. Med Tiden kan der være blevet raffineret derpaa, saameget mere, som man af Mangel paa Skrift ikke havde andet Middel til at bevare i Erindring hvad man ønskede ihukommet, og maaskee ei heller har villet bryde Hovedet med at udfinde eller betiene sig af noget bedre, siden dette allerede havdes. Selv Ordet Quippo er i Udtalen ikke saa forskielligt fra vort Knippe, at jo begge Ord kunne have havt en fælles Oprindelse. Overs.

dømme om det der er forgaaet, efter det, der er blevet bevaret, kan man forsikre, at Peruvianerne ikke havde giort nogen Fremgang i Tegningen. De Vaser, der ere undgaaede Tidens Ødelæggelse, kunne vel tiene til Beviis paa Indianernes Taalmodighed, men ville aldrig være Mindesmærker paa deres Snille. Nogle massive Guld-Figurer af Dyr og Insekter, der i lang Tid bleve bevarede i Qvitos Skatkammer, vare ikke fuldkomnere. Nu kan man ikke mere dømme om dem. De bleve smeltede 1740, for at understøtte Carthagena, der blev beleiret af Engellænderne, og i hele Peru fandtes der ikke en Spanier, der havde Sands nok for slige Ting, til at kiøbe et eneste Stykke efter Vægten.

Af alt det, der er blevet sagt, seer man, at Peruvianerne ikke havde giort synderlig Fremgang i de Videnskaber, der ere lidt indviklede. De fleste beroe paa Konsternes Fremskridt, og disse paa Tilfælde, som Naturen ikke frembringer uden i Rekker af Sekuler, og hvoraf de fleste ere tabte for de Folkeslag, der ikke staae i Forbindelse med de oplyste Nationer.

Ved at bringe Tingene til det rigtige, vil man finde, at Peruvianerne vare komne saavidt at de kunde smelte Guld og Sølv og forarbeide det. Af disse Metaller giorde de Smykker, for det meste meget bittesmaae, til Armene, Halsen, Næsen, Ørnene, og hule Statuer uden Sammenlodning, som vare lige tynde enten de vare udgravede eller støbte. Sielden bleve disse kostbare Materier giorte i Vaser. Deres sædvanlige Skaaler vare af et meget fiint, let udarbeidet Leer af Størrelse og Skikkelse, som passede til det Brug, hvortil de vare bestemte. Vægt var dem ikke ubekiendt, og Tid efter anden opdager man Vægter, hvoraf Skaalerne ere af Sølv og have Skikkelse som en omvendt Kegle. Tvende Slags Stene, den ene blød og den anden haard, den ene ganske mørk, den anden lidt

giennemsigtig; den ene sort, den anden blyefarvet tiente dem til Speile. Man havde bragt det saavidt, at man kunde give dem en Slibning, der var tilstrækkelig til at tilbagekaste Gienstænderne. Uld, Bomuld, Træ-Taver bleve af dette Folks Hænder vævede meer eller mindre tæt; meer eller mindre grovt. Dermed klædte man sig, deraf giorde man endog noget Huusgeraad. Disse Tøier, disse Lærreder vare farvede sort, blaae, rød, ved Hielp af Rocov, forskiellige Urter og en vild Bønne, som voxer paa Biergene. Smaragderne gav man alle Slags Figurer. Hvad man deraf temmelig ofte faaer af Gravene, der for største Delen ere meget høie og hvori fornemme Folk lode med sig begrave de Kostbarheder de eiede, beviser, at disse Ædelstene havde en Fuldkommenhed, man ikke har fundet dem af andensteds. Lykkelige Tilfælde forskaffe undertiden Arbeider af rød Kobber, Arbeider af guul Kobber og andre Arbeider, der spille i disse tvende Farver, hvoraf man har sluttet, at Peruvianerne kiendte til Metallernes Blanding. En vigtigere Omstændighed er, at dette Kobber bliver aldrig rustet, at der aldrig sætter sig Spanskgrøn derpaa, hvilket synes at bevise, at disse Indianere satte under Tilberedningen nogle Ingredientser til, som bevarede det mod disse fordærvelige Tilfælde. Man maa beklage at denne nyttige Tilberednings-Konst er gaaet forloren, enten formedelst de Indføddes Modfaldenhed, eller formedelst den Foragt, Erobrerne havde for alt det, der ikke stod i nogen Forbindelse med deres heftige Attraae efter Rigdom.

Men med hvilke Redskaber udførtes alle disse Arbeider hos et Folk, der ikke kiendte Jernet, som med Grund bliver anseet for Siælen i alle Konster? Intet deraf er blevet bevaret i private Huse og man opdager intet i de offentlige Mindesmærker, eller i Gravene, der giver det Lys, som udfordredes til at opløse dette

Problem. Maaskee vare de Hamre og Biller, hvoraf man betiente sig, af en Materie, som med Tiden er forvitret eller bleven vanskabt. Dersom man vil antage denne Formodning, maatte man sige, at alt giordes med Gravstikker af Kobber, som ogsaa brugtes til Krigs-Vaaben. I dette Tilfælde maatte Arbeide, Tid og Taalmodighed have tient Peruvianerne istedet for det Værktøi, de manglede.

Maaskee var det ogsaa med Biler af Kobbere eller Flint og en haardnakken Gnidning, at de bragte det til at skiære Stene, giøre dem got firkantede, med lige Sider, af eens Høide, og sætte dem tæt sammen uden Cement. Men disse Redskaber havde ikke viist sig saa virksomme paa Træe, som paa Steen. De samme Mennesker, som arbeidede Graniten, borede Smaragden, forstode sig aldrig paa at sanke Tømmer-Værk med Falser, Tapper og Nagler. Kun ved Siv-Baand hængte det sammen med Murene. De mærkværdigste Bygninger havde kun Straae-Tag, der laae paa Stænger, som vare Feldt-Telte. De havde aldrig mere end eet Stokværk. De fik kun Lysning giennem Døren, og havde kun affondrede Kamre, som ikke stode i nogen Forbindelse med hinanden.

7. Perus Undertvingelse bliver Begyndelsen til de blodigste Stridigheder imellem Erobrerne.

Hvorledes det end har sig med de Konster Spanierne forefandt i Peru, saa saae disse Barbarer sig aldrig saasnart som Herrer af dette vidtløftige Rige, førend de giorde hinanden Byttet stridigt med al den Forbittrelse som deres første Bedrifter bebudede. Sæden til denne Stridighed var udsaaet af Pizarro selv, som paa sin Reise til Europa, for at udvirke den anden Expediton til Sydhavet havde ladet sig af Ministeriet

give en stor Overmagt over Almagro. Opoffrelsen af det, som han havde et Øieblikts Gunst at takke for, havde udsonet ham lidt med hans Staldbroder, der med Rette var fortørnet over denne Troløshed. Men Delingen af det, der kom ind til Atabalibas Løsladelse ophidsede disse tvende stolte og gierrige Røvere paa ny. En Tvist, der reiste sig om Grændserne for deres respektive Gouvernementer, bragte deres Had til det høieste, og denne yderlige Forbittrelse havde de beklageligste Følger.

De borgerlige Krige have sædvanlig deres Grund i Tyrannie eller Anarkie. I Anarkiets deler Folket sig i Hobe. Enhver liden Faktion har sin Demagog; enhver har sine Pretensioner, kloge eller gale, forenelige eller modstridende, uden at man veed det. Der reiser sig en Mængde forvirrede Skrig. Paa det første Slag følger tusende andre og man myrder hinanden uden at forstaae hinanden. Den private Egennytte, det personlige Had give disse offentlige Uroligheder Varighed, og man begynder ikke at forklare sig førend man er træt af at myrde. I Tyranniets er der nok kun tre Partier. Hoffets, Modpartiets og de Ligegyldiges — vist nok lunkne Borgere, men undertiden meget nyttige formedelst deres Upartiskhed, og formedelst det Latterlige, som de kaste paa de tvende andre Partier, som derved bringes til koldere Overlæg. Efter Anarkiets indstiller sig Roligheden igien, uden at det koster nogen Hovedet (?). Naar Roligheden giør Ende paa Tyraniets, falde sædvanlig eet eller nogle.

Endskiønt de Anliggender, der satte Splid imellem de Spanske Høvdinger, ikke vare af denne Vigtighed, bleve Virkningerne dog ikke mindre gruelige. Efter nogle — i det mindste paa den ene af Siderne uredelige og følgelig unyttige — Underhandlinger tog man sin Tilflugt til Sverdet, for at faae at vide, hvilken af de

to Konkurrentere der skulde regiere hele Peru. Den 6te April 1538 paa Saltgrube-Sletten, ikke langt fra Cusco, erklærede Skiebnen sig mod Almagro, som blev tagen til Fange og halshugget.

De af hans Tilhængere, der havde undgaaet Blodbadet, skulde gierne have udsonet sig med det seirende Partie. Men enten Pizarro ikke turde lide paa sin Medbeilers Soldater, eller han ikke kunde overvinde en Forbittrelse, der var alt for indgroet, havde han altid en udmærket Modbydelighed for dem. Man udelukkede dem ikke allene fra de Gunstbeviisninger, som bortødsledes ved Erhvervelsen af et stort Rige, men man berøvede dem endog de Belønninger, som forhen vare dem tilstaaede for deres Tienester; man forfulgte dem; man ydmygede dem.

Denne Behandling bragte en stor Deel af dem sammen i Lima. Der! i deres forrige Generals Søns Huus aftale de i Stilhed deres Undertrykkers Undergang. Nitten af de meest Uforfærde begive sig derfra med Kaarden i Haanden den 26 Junii 1541. Midt paa Dagen, som er Hvile-Tiden i de varme Lande, trænge de uden Modstand ind i Pizarros Pallads, og Erobreren af saa mange vidtløftige Stater bliver fredelig myrdet midt i en Bye, som han selv har stiftet, og, hvis Indvaanere ere alle hans Kreature, hans Tienere, hans Slægtninger, hans Venner eller hans Soldater.

De, som man anseer meest sindede til at hævne hans Død, dræbes efter ham. Rasenheden griber om sig. Alt hvad der tør vise sig paa Gaderne eller Torvene bliver anseet for Fiende og falder for Sværdet. Snart svømme Husene og Templerne i Blod og fremvise kun mishandlede Aadsler. Gierrigheden, der i alle Bemidlede ikke vil see andet end Tilhængere af den gamle Regiering, er endnu mere rasende end Hadet, og giør dette mere virksomt, mere mistænkeligt, mere uforson-

ligt. Billedet paa en Fæstning, der med Storm bliver indtaget af en barbarisk Nation, vilde kun give et svagt Begreb om det gruelige Skuespil, der i dette Øieblik opførtes af Røvere, som fratoge deres Medskyldige det Bytte, som disse havde bedraget dem for.

De Dage, der fulgte paa disse Blodbads Dage, fremviste Forbrydelser af et andet Slags. Den unge Almagros Siæl synes kun skabt for Tyranniet. Alt hvad der har tient hans Huses Fiende bliver umenneskelig fordømt. Man afsætter de forrige Øvrigheds Personer, Tropperne faae nye Chefer. Fyrstens Skatte og deres Formue, som enten ere omkomne eller fraværende, blive til Bytte for Anmasseren. Bundne til hans Skiebne ved de Forbrydelser, hvormed de have besudlet sig, blive hans Medskyldige tvungne til at understøtte Foretagender, som de selv begynde at finde yderst slette. De af dem, der tør lade sig mærke med deres Fortrydelse derover, blive enten hemmelig bortryddede eller døe paa Skafottet. I den Forstyrrelse, hvori en saa uventet Forandring har styrtet Peru, lade endeel Provindser sig foreskrive Love af det Uhyre, der har ladet sig udraabe til Gouverneur i Hovedstaden, og han drager til de indre Provindser i Riget, for ganske at undertvinge sig, hvad der endnu giør Modstand, eller betænker sig paa hvad det skal giøre.

En Mængde Røvere forene sig med ham paa hans Marsch; hans Armee aander kun Mod og Ødelæggelse; Alt bukker for den; der havde været Ende paa Krigen, dersom Generalens krigerske Talenter havde svaret til Troppernes Hidsighed. Til Uheld for Almagro havde han mistet sin Veileder Jean d'Herrada; hans Uerfarenhed bringer ham til at falde i de Snarer, som vare lagte for ham af Pedro Alvarez, der har sat sig i Spidsen for det modsatte Partie. Med at udforske Rænker taber han den Tid, han burde have anvendt til at slaaes.

Midt i disse Omstændigheder fik Sagerne, ved et Tilfælde, som ingen kunde forudsee, en anden Vending.

Licentiaten Vaca de Castro, der var sendt fra Europa for at dømme den gamle Almagros Mordere, ankommer til Peru. Da han skulde paatage sig Regieringen i Tilfælde af at Pizarro ikke mere var til, saa skyndede sig alle de, der endnu ikke havde folgt sig til Tyrannen, at erkiende ham for Gouverneur. Uvisheden og Misundelsen, der alt for længe havde holdt dem adskilte, vare dem nu ikke mere til Hinder i at forene sig. Saa bestemt, som om han var bleven graae under Hielmen, lod Castro dem ikke forsmægte i deres Utaalmodighed. Han førte dem mod Fienden. Begge Armeerne sloges den 16de September 1542 ved Chapas, med en usigelig Haardnakkenhed. Efterat Seieren i lang Tid havde været uvis, erklærede den sig mod Enden af Dagen for Tronens Partie. De Skyldigste blant Oprørerne, som frygtede for at de skulde komme til at forsmægte under haanlige Straffe, opfordrede Seiervinderne til at nedsable dem, skrigende som Fortvivlede: det er mig, der har myrdet Pizarro. Deres Anfører blev giort til Fange og døde paa et Skafot.

Medens disse greſſelige Optog gik for sig i Amerika, var man i Europa betænkt paa at giøre Ende paa dem. Hoffet havde troet, at det burde indsætte en Magt, der kunde være tilstrækkelig til at standse det Onde. Som Statholder ankom Blasco Nunnez Vela 1544 til sin Bestemmelse, hvor han fandt alt i temmelig stor Forstyrrelse.

Om de Revolutioner, der fremkomme ved borgerlige Krige, maa man dømme efter det, der har været Aarsag til dem. Naar Afskye for Tyranniet og Kierlighed til Friheden give kiekke Folk Vaaben i Hænderne, og Lykken hielper deres Sag til at vinde Seier, saa

bliver det stille, der følger paa denne overgaaende Nød, Tidspunktet for det største Velgaaende. Alle have da faaet Siæle=Styrke, og denne er gaaet over til Sæderne. De faa Borgere der have været Vidner og Redskaber til disse Uroligheder, forene flere moralske Kræfter, end de talrigeste Nationer. Den dueligste Mand er bleven den stærkeste, og enhver er forundret over at see sig paa den Plads, som Naturen havde anviist ham. Men naar Kilden til borgerlige Krige er ureen; naar Slaver slaaes for at vælge sig en Tyran, Ærgierrighed for at undertrykke, Røvere for at dele hvad de have plyndret, saa er Freden, der gior Ende paa disse Grueligheder, neppe at foretrække for den Krig, der fødde dem af sig. Forbrydere sætte sig da paa de Domstole, der have overantvordet dem Skiændselen; de blive Fortolkere af de Love, som de have trodset. Man seer Mennesker, der ere ødelagte ved deres Ødselhed og deres Liderlighed med fræk Uforskammenhed at haane de retskafne Borgere, hvis Eiendomme de have tilranet sig. I denne Forstyrrelse er det kun Lidenskaberne der blive hørte. Gierrigheden vil berige sig uden Arbeide, Hævne=Sygen tilfredsstille sig uden at frygte for Straf, Frækheden sønderrive alle Baand, Valdsyrigheden omstyrte alt. Fra Blodbads=Rusen gaaer man over til Liderlighedens. Uskyldighedens og Egteskabets hellige Leie bliver besudlet med Horerie, med Voldtægt. Pøbelens dyriske Rasenhed mærker sig med Ødelæggelser, fryder sig ved at forstyrre alt hvad den ikke kan føre sig til Nytte, og saaledes forgaae i nogle Timer Mindesmærkerne fra mange Sekler.

Opsættes endog disse Gyseligheder af Mathed, en fuldkommen Udtømmelse eller nogle lykkelige Hendelser, saa er dog Vanen med at begaae Forbrydelser, Mord, med at vise Foragt for Lovene, som nødvendig maae blive tilbage efter saa mange Storme, en Suurdei, der altid

er færdig til at giøre. Generaler, der ikke mere have Kommando; Soldater, der ere afskedigede uden Sold; Pøbelen, der er lysten efter noget nyt, i Haab om bedre Kaar — dette Uroligheds Tønder og Værktøi er altid ved Haanden for den første Fredsforstyrrer, der forstaaer at føre sig det til Nytte.

Saaledes vare Gemytterne stemte i Peru, da Nunnez viiste sig der. Det maatte forandres. Grusomme Sæder maatte formildes; Mennesker, som altid havde levet i Uafhængighed, maatte vænnes til Aaget; Umættelig Gierrighed maatte kues; Uretfærdigheden selv maatte bringes tilbage til Billigheds Grundsætninger; Folk, der ikke havde kiendt til andet, end at see paa deres egen Fordeel, maatte bringes til, at bidrage til det almindelige Beste; Eventyrere, der endog havde forglemt Navnet paa deres Fødeland, maatte omdannes til Borgere; Adkomster maatte giøres gieldende, hvor man kun havde kiendt den Stærkeres Ret. Orden maatte skabes af Uordenen selv — der maatte kort sagt, dannes Mennesker af Uhyrer.

Saa stort et Værk havde udfordret et dybttænkende Genie; Gaver til at forene Gemytter; en urokkelig Taalmodighed, omfattende Udsigter, en bøielig Karakter, hundrede Egenskaber, som sielden findes samlede. Nunnez besad ingen af disse Fordele. Af Naturen havde han kun faaet Retskaffenhed, Kiekhed og Nidkierhed, og hvad Naturen havde tildeelt ham, havde han ikke forøget. Med disse gode Egenskaber, som næsten vare Feil i den Stilling, hvori han befandt sig, begyndte han at opfylde sit Hverv uden Hensyn til Sted, Personer eller Omstændigheder.

Tvertimod den Formening, som alle kloge Folk vare af, der vilde at man skulde oppebie nye Forholdsregler fra Europa, bekiendtgiorde han de Befalinger, som løde paa, at de Godser, som Erobrerne havde be-

mægtiget sig, ikke skulde gaae i Arv til deres Afkom; og som skilte alle dem, der havde havt Deel i de borgerlige Uroligheder, ved deres Eiendomme. Alle de Peruvianere, som vare blevne bragte i Trældom af Munkene, Bisskopperne og Medlemmerne af Regieringen, bleve erklærede for frie. De, der tilhorte andre Herrer, maatte bie paa deres Undertrykkeres Død, for at see deres Lænker brudte. Man kunde ikke mere tvinge dem til at begrave sig i Minerne eller fordre noget Slags Arbeide af dem uden Betaling. Deres Hoverie og deres Afgifter bleve bestemte. Spanierne som reiste til Fods bleve skildte ved den Rettighed, at tage tre Indianere til at bære deres Tøi; og de, der vare ridende, ved den Ret, at tage fem. Man fritog Kasikerne fra den Forpligtelse at skaffe frie Underholdning til den Reisende og hans Følge. Andre tyranniske Indretninger skulde ligeledes ophæves, og de erobrede Nationer saae sig nær ved at blive satte under Beskyttelse af Lovene, som skulde i det mindste formilde det strænge i Erobrings Retten, dersom de ikke ganske erstattede det Uretfærdige i den. Men det syntes som den spanske Regiering ikke skulde være uheldig uden i det gode, den forsøgte at udrette.

En saa uventet Forandring bestyrtsede baade dem, der saae sig skilte ved deres Formue, og dem, der tabte det smigrende Haab, at kunne efterlade deres til deres Afkom. Endog de, som ikke sattes i Bevægelse af denne Fordeel, men vare vante til, ikke at see andet i Indianerne end Redskaber til, og Offere for deres Gierrighed, bleve forvirrede over, at man kunde have andre Begreber om dem. Fra Forundring gik det til Ærgrelse, Knur, Opstand. Statholderen blev afsat, lagt i Lænker og forviist til en øde Øe, indtil man kunde bringe ham tilbage til Spanien.

Paa denne Tid kom Gonzalo Pizarro tilbage fra en vanskelig Expedition, der havde bragt ham til Ama-

zon-Floden, og i saa lang Tid givet ham saa meget at bestille, at han derved var bleven hindret fra at spille nogen Rolle i de Revolutioner, der vare fulgte saa hurtig paa hinanden. Det Anarkie han fandt indført, bragte ham paa den Tanke, at bemægtige sig den øverste Magt. Hans Navn og hans Vælde tillode ikke, at man negtede ham den, men hans selvtagne Magt blev besudlet med saamange Grusomheder, at man længtes efter Nunnez. Han blev hentet af sin Landflygtighed, og det varede ikke længe, førend han saae sig stærk nok til at holde Marken. De borgerlige Uroligheder begyndte paa nye. Rasenheden gik til det yderste hos begge Partier. Ingen gav eller bad om Qvarteer. Indvaanerne bleve tvungne til at tage Deel i denne Krig ligesom i de foregaaende, nogle under Statholderens Faner, andre under Gonzalos. De trak Artilleriet, jævnede Veiene, bare Bagagen og myrdede hinanden. Efterat Lykken havde afvexlet i nogen Tid, kronede den endelig Rebellionen under Qvitos Mure i Januarii Maaned 1545. Nunnez og de fleste af hans Folk bleve nedsablede paa denne gruelige Dag.

Da alt var eller syntes tilendebragt, tog Pizarro Veien tilbage til Lima. Der raadslog man om de Høitideligheder, man vilde foranstalte til hans Modtagelse. Nogle Officerer vilde, at man skulde bære en Himmel, hvorunder han skulde gaae paa Konge-Viis. Andre overdreve Smigren endnu mere og paastode, at man skulde nedrive et Stykke af Byens Mure, ja endog nogle Huse, som man giorde i Rom, naar Triumph-Hædren blev en Hærfører tilstaaet. Gonzalo lod sig nøie med, at han holdte sit Indtog til Hest, med sine Generaler foran sig som gik til Fods. Ved Siden af sig havde han fire Biskopper og Øvrigheden fulgte bag efter. Gaderne havde man bestrøet med Blomster, Luften gienlød af Klokkernes og forskiellige musikalske

Instrumenters Lyd. Ved disse Æresbeviisninger blev Hovedet reent forskruet paa et Menneske, der af Naturen var stolt og indskrænket. Han talede og handlede som Despot.

Med Forstand og udvortes Beskedenhed havde det været mueligt for Gonzalo, at giøre sig uafhængig. De fornemmeste af hans Partie ønskede det, Mængden skulde have seet det med Ligegyldighed, og de øvrige kunde været blevne tvungne til at samtykke deri. En blind Grusomhed, en umættelig Gierrighed, en grændseløs Stolthed forandrede denne Stemning. Endog de hvis Fordele vare paa det nøieste sammenbundne med Tyrannens, sukkede efter en Befrier.

8. En bedaget Præst giør langt om længe Ende paa det Spanske Blods Udgydelse.

Han kom fra Europa. Det var Pedro de la Gasca, en Mand temmelig til Alders, men en forstandig, uegennyttig, kiek og især meget snu Præst. Han bragte ingen Tropper med sig, men man havde overdraget ham en uindskrænket Magt. Den første Brug, han tillod sig at giøre af den, var, at bekiendtgiøre en almindelig Pardon, uden Forskiel paa Personer eller Forbrydelser; og at tilbagekalde de strænge Love, som havde giort den foregaaende Administration forhadt. Det ene Skridt forskaffede ham Flaaden og Bierg-Provindserne. Dersom Pizarro, som Amnestien især deleshed var bleven tilbudet med alle Beviisnelser af udmærket Agtelse, havde samtykt i at tage imod den som de meest oplyste af hans Tilhængere raadede ham, vilde Uroelighederne have været tilendebragte. Men vant til at befale kunde han ikke bekvemme sig til at stige ned i privat Stand, han tog derfor sin Tilflugt til Vaaben, i Haab om at forsætte sin Rolle. Uden at tabe et Dieblik,

tog han Veien til Cusco, hvor la Gasca samlede sin Magt. Den 9de April 1548 kom det til Træfning fire Mile fra dette Sted i Saesahuanas Sletter. En af hans Adjutantere, som saae, at han fra den første Salve blev forladt af sine bedste Soldater, raadede ham til at styrte sig ind i de fiendtlige Linier, for der at omkomme som en Romer. Denne svage Partie-Høvding vilde hellere overgive sig, og bringe sit Hoved paa et Skafot. Man hængte en 9 til 10 af hans Offiserer omkring ham. En mere bestiemmende Straf blev tilkiendt Carvajal.

Denne Pizarros Fortrolige, som alle Efterretninger beskylde for, at have med egen Haand nedsablet 400 Mennesker, ved Hielp af sine Bødler opoffret meer end 1000 Spanier, og ved overdrevet Arbeide ladet over 20000 Indianere omkomme, var et af de forunderligste Mennesker, som Historien har bevaret i Erindring. Paa en Tid, da Alles Siele-Kræfter vare meget høit spændte, viste han et Mod, som intet andet kunde komme i Sammenligning med. Han blev altid det Partie troe, som han engang havde slaaet sig til, endskiønt det var almindelig vedtaget Skik at skifte Faner efter Omstændighederne. Aldrig saae man ham forglemme den ubetydeligste Tieneste, og de der een Gang havde giort ham sig forbunden, kunde ustraffet svigte ham. Hans Grusomhed var blevet til Ordsprog, og ved hans grueligste Henrettelser tabte han intet af sin Lystighed. Meget hengiven til at giøre Nar af andre, kunde man afvæbne ham med en vittig Spot, medens han haanede Smertens Skrig, der i hans Tanker var kun Beviis paa Feighed eller Svaghed. Dette Staal-Hierte drev Spot med alt. For intet skilte han Folk ved, og for intet frelste han Folk Livet, fordi Livet var i hans Øine intet. Uagtet hans stærke Hengivenhed til Viin, vedligeholdte sig dog hans overordentlige

Legemsstyrke, hans uhyre Sielskraft til den høieste Alder. I den sildigste Alderdom var han endnu den første Soldat, den første Anfører i Armeen. Hans Død svarede til hans Liv. I hans 84 Aar blev han parteret uden at vise noget Mag over det begaaede, uden at vise nogen Bekymring for det tilkommende.

Dette var det sidste Optrin i en Tragedie, hvoraf alle Akterne havde været blodige. De borgerlige Krige vare grusomme i alle Lande til alle Tider; men i Peru maatte de have et særeget Præg af Grumhed. De, der opvakte dem, og de, der toge Deel i dem, vare for største Delen Vovehalse uden Opdragelse og uden Herkomst. Gierrigheden, der havde drevet dem til den nye Verden, forenede sig med andre Lidenskaber, der giøre indvortes Stridigheder saa varige og saa voldsomme. Alle, alle uden Undtagelse saae i den Høvding, de havde valgt sig, kun en Staldbroder i deres Færd, hvis Indflydelse burde indskrænke sig til at bestyre deres Angreb. Ingen tog Sold. Da Plyndring og Konfiskation maatte være Frugten af Seieren, gaves der aldrig Qvarteer i Striden. Efter Træfningen var enhver formuende Mand udsat for Anklagelser, og der omkom ikke synderlig ferre Borgere ved Bøddelens Haand, end ved Soldatens i Kampen. Det gemeneste Sylderie, den overdrevneste Pragt udtømte snart dette — ved saa mange Forbrydelser erhvervede — Guld, og man overgav sig da paa ny til alle de Udsvævelser af den soldaterske Tøileløshed, som ikke kiender nogen Grændse.

Til Lykke for den rige Deel af den anden Halvverden vare de meest oprørske af Erobrerne, og de, der fulgte dem i Hælene, ynkeligen omkomne i de forskiellige Begivenheder, hvorved den var bleven saa gruelig forstyrret. Der havde ikke synderlig andre overlevet Urolighederne, end de, der stadigen havde

foretrukket fredsommelige Sysler for Buldren og Farlighederne ved de store Revolutioner. Hvad Urolighed, der endnu kunde være tilbage i nogle Gemytter, stilledes lidt efter lidt ligesom de oprørte Bølger efter en lang og voldsom Storm. Da, og først da kunde de Catholske Konger med Sandhed kalde sig Spanske Konger i Peru. Men der var en Ynca tilbage.

Denne retmæssige Arving til saamange vidtløftige Stater levede mellem Biergene i Uafhængighed. Nogle Prindsesser af Blodet, der vare fængslede til Erobrerne, misbrugte hans Uerfarenhed og Ungdom til at formaae ham til at begive sig til Lima. De, der havde anmasset sig hans umistødelige Rettigheder, drevè Uforskammenheden saavidt, at de gave ham Benaadelses Brev, og anviste ham kun et meget maadeligt Gods til hans Underholdning. Han tog til Dalen Yucay, for at skiule sin Skam og sin Græmmelse, og hvor en endnu alt for seenfærdig Død giorde tre Aar efter Ende paa hans ulykkelige Bane. En eneste Datter, som overlevede ham, ægtede Loyola, og fra dette Ægteskab nedstamme Husene Oropesa og Alcannizas. Saaledes blev Perus Erobring fuldbragt henimod Aaret 1560.

Da Castillanerne viste sig for første Gang i dette Rige, strakte det sig mere end 1500 Mile paa Syd-Havets Kyster, og grændsede ind i Landet lige til de høieste af Cordelier-Biergene. I mindre end et halvhundrede Aar dreve disse balstyrige Mennesker deres Erobringer mod Øst fra Panama til Floden Plata, og mod Vester fra Chagre til Orenoque. Endskiønt de nye Erhvervelser vare for største Delen adskilte fra Peru ved gyselige Udørkener eller ved Nationer, som hoardnakket forsvarede deres Frihed, bleve de dog alle indlemmede deri, og fik derfra deres Bestyrelse til de seneste Tider. Vi ville giennemløbe dem, der have

beholdt eller forhvervet sig nogen Vigtighed, og begynde med Darien.

9. Begreber om Darien. Fortiente vel dette Land, at Nationer skulde kives derom.

Denne smalle Land-Tunge, som forener Syd-Amerika med Nord-Amerika, er befæstet ved en Kiede høie Bierge, som er stærk nok, til at kunne staae sig mod Paavirkningen af de tvende modsatte Oseaner. Landet er saa goldt, saa regnagtigt, saa usundt, saa fuldt af Insekter, at Spanierne sandsynligen aldrig skulde have tænkt paa at nedsætte sig deri, dersom de ikke i Porto-Belo og Panama havde fundet Havne, der vare beqvemme til at oprette en let Forbindelse imellem det Atlantiske Hav og Syd-Havet. Det øvrige af Land-Tungen havde saa lidet tiltrækkende for dem, at Etablissementerne St. Marie og Nombre de Dios, som man i Førstningen havde anlagt, meget snart bleve til Intet.

Da det saaledes laae forladt, fattede 1200 Skotlændere 1698 den Beslutning, at tage derhen. Det Selskab, der havde forenet sig til dette Foretagende, havde i Sinde, at forskaffe sig de faa Vildes Tillid, som Trældoms-Lænkerne endnu ikke havde ødelagt; at give dem Vaaben i Hænderne mod den Nation, hvis Grusomhed de havde prøvet; at drive Minerne, som man ansaae for rigere end de ere; at afskiære Galionerne deres Gang ved snilde Krydstog; og at sætte deres Styrke i en saadan Forbindelse med Jamaikas, at de kunde faae Overherredømmet i denne Deel af den nye Verden.

Et saa truende Anlæg mishagede Hoffet i Madrit, der syntes bestemt til at konfiskere hvad der tilhørte alle de Engellændere, der dreve en saa fordeelagtig Handel i dets forskiellige Lande; det mishagede Ludvig XIV.,

som tilbød en Magt, der allerede var alt for svækket, en tilstrækkelig Eskadre for at drive det tilbage; det mishagede Hollænderne, som frygtede for, at det nye Kompagnie vilde engang tage Deel med dem i den Snig-Handel, hvoraf de allene vare i Besiddelse. Det mishagede selve det brittiske Ministerium, der forudsaae, at naar Skotland blev riig, vilde det komme ud af det Slags Afhængighed, hvori Armod hidtil havde sat det. Denne stærke og almindelige Modstand bestemte Vilhelm til at tilbagekalde en Tilladelse, som hans Yndlinger havde aflokket ham. Det blev da en Nødvendighed at romme Guld-Øen, hvorpaa den nye Kolonie var bleven anlagt.

Men blot den Frygt, som Spanierne vare komne i, ved at see en saadan Nabo hos sig, bestemte dem til selv at sysselsætte sig med et Land, som de stedse hidtil havde foragtet. Det lykkedes deres Missionærer at oprette en 9 til 10 Flækker, hvoraf enhver havde fra 150 til 200 Vilde. Enten det var Ustadighed hos Indvaanerne, eller Haardhed hos deres Forstandere, begyndte disse opkommende Etablissementer at forfalde 1716, og i vore Tider er der kun tre tilbage, der forsvares af 4 smaae Forter og 100 Soldater.

10. Carthagenas Størrelse, Klima, Jordbund, Befæstning, Havn, Folkemængde, Sæder og Handel.

Provindsen Carthagena begrændses mod Vester af Hav-Bugten Darien og mod Øst af den, der kaldes Madaleines. Denne Provinds er 53 Mile ved Kysten, og 85 op i Landet. Golde og meget høie Bierge, som indtage den største Deel af denne vidtløftige Strækning, ere adskilte ved brede, godtvandede og frugtbare Dale. Klimaets overmaade store Fugtighed og Hede hindre rigtig nok Europas Korn-Arter, Olie, Viin, og Frugt-

Træer fra at slaae an deri; men Riis, Manioc, Mais, Cacao, Sukker og alle Amerikas særegne Produkter ere der meget almindelige. Imidlertid dyrker man der dog intet andet til Udførsel end Bomuld, og endda er dens Uld saa lang, saa vanskelig at forarbeide, at den kun kiøbes til meget ringe Priis paa vore Handels-Steder, og bliver vraget af de fleste Manufakturer.

Bastidas var den første Europæer, som viste sig 1502 i disse ukiendte Egne. La Cosa, Guerra, Ojeda, Vespuce, Oviedo landede der efter ham; men de Nationer, som disse Røvere havde foresat sig at undertvinge, giorde dem en saadan Modstand, at de maatte opgive ethvert Anlæg til at nedsætte sig der. Endelig lod Pedro de Haridia sig 1527 see med en Magt, der var tilstrækkelig til at foreskrive dem Love. Han byggede og befolkede Carthagena.

Franske Korsarer plyndrede den nye Bye 1544. Den blev afbrændt 1585 af den berømte Drake. Pointis, en af Ludvig XIV. Admiraler, indtog den og plyndrede den 1697. Engellænderne saae sig 1741 nødsagede til at ophæve Beleiringen for den, endskiønt de havde iværksat den med 25 Linieskibe, 6 Brandere, 2 Bombardeer-Galioter, og Landings Tropper nok til at erobre en stor Deel af Amerika. Misforstaaelse imellem Vernon og Wentewort; Kabaler, som satte Splid imellem Leiren og Flaaden, Mangel paa Erfaring hos de fleste af Anførerne og paa Horsommelighed hos de Undergivne; alle disse Aarsager forenede sig til at skille Nationen ved den Ære og de Fordele, den havde ventet sig af en af de meest glimrende Udrustninger, der nogensinde er gaaet af fra de brittiske Reder.

Efter saamange Revolutioner staaer Carthagena endnu med Anseelse paa en sandet Halv-Øe, der ikke hænger sammen med Fastlandet, uden ved tvende Land-Tunger, hvoraf den bredeste ikke er 35 Favne. Dens

Fæstnings-Værker ere regelmæssige. Et lidet Stykke derfra har Naturen anbragt en Bakke af maadelig Høide, hvorpaa man har bygget Kastellet St. Lazare. Disse Værker blive bevogtede af Tropper, som ere meer eller mindre talrige efter Omstændighederne. Byen er en af de bedst byggede, bedst giennemskaarne, bedst indrettede i den nye Verden. Den kan have 25000 Siele. Spanierne udgiøre den Siettedeel af denne Folkemængde. Resten bestaaer af Negre, Indianere og Folke-Arter, som ere blevne til ved Blandinger, der afvexle i det uendelige.

Denne Sammenrøre er mere almindelig i Carthagena, end i de andre Spanske Kolonier. Man seer der idelig ankomme en Mængde Omflakkere, som hverken have Tieneste, eller Penge, eller Anbefaling. I et Land, hvor de ikke ere kiendte af Nogen, og hvor ingen af Indvaanerne tør sætte Tillid til deres Tieneste, er deres Skiebne, at leve ynkelig af Kloster-Almisse, og søge sig et Leie i en Krog paa en Plads, eller ved en Kirkedør. Dersom Græmmelse over en saa sorgelig Forfatning og deres slette Føde paaføre dem en eller anden farlig Sygdom, skynde de frie Negerinder sig med at tage dem i deres Huse, hvor de pleie dem med den yderste Omhyggelighed. Faae de deres Helbred igien, betale de med at ægte deres Velgiørerinde, eller en af hendes Døttre. De, der ikke have den Lykke, at være i en Forfatning, der er fortvivlet nok til at opvække Fruentimmernes Medlidenhed, ere nødte til at begive sig ud i en Landsbye, for der at leve af at dyrke Jorden og hvad de med deres Arbeide kunne fortiene, hvilket Indbyggernes hoffærdige Ladhed anseer som den yderste Skiendsel. Dorskheden drives saavidt, at rige Folk baade af Mænd og Qvinder ikke forlade deres Køier uden saalidet dem muueligt er.

Klimaet er vist nok en af de store Hoved-Aarsager til denne Uvirksomhed. Heden er umaadelig og bestandig i Carthagena. De Vand-Skyl, som falde uophørlig fra Mai til November, have dette besynderlige ved sig, at de aldrig afkiøle Luften, der undertiden bliver lidt tempereret i den tørre Aarstid ved nordostlige Vinde. Natten er ikke mindre beklumret end Dagen. En idelig Uddunstning giver Indvaanerne de Syges blege og gustne Farve. Endog naar de ikke ere det, er dog det udmattende i Klimaet, der slatner deres Fibrer, kiendelig i deres Bevægelser. Man mærker det endog i deres Udtale, der altid er slæbende og lavmælet. De, der komme dertil fra Europa, beholde deres friske Udseende og gode Huld i en tre til fire Maaneder, men siden efter miste de dem begge.

Denne Forfatning er Forløber for en Sygdom, der er endnu mere frygtelig, men hvis Beskaffenhed man kiender kun lidet til. Man formoder, at nogle faae den af Forkiølelse, andre af Mangel paa Fordøielse. Den kommer med en Brækning, der er ledsaget med et saa stærk Raserie, at man maa binde den Syge, for at hindre ham fra at forrive sig. Ofte opgiver han Aanden midt i denne Forvildelse, der sielden varer længere end tre til fire Dage. En Limonade, der er tillavet af Opuntia eller Raqvette- (et Slags Figen-) Saft, er efter Godin det bedste Specifikum, man endnu har fundet mod en saa dræbende Sygdom. De, der have undgaaet denne Fare i de første Tider, ere siden efter sikkre derfor. Oplyste Vidner forsikkre endog, at naar man kommer tilbage til Carthagena, efter at man i lang Tid har været borte derfra, har man dog intet at frygte derfor.

Denne Bye og dens Omegn fremviser Synet af et hæsligt Skab, som uden Forskiel angriber Europæerne og Landets Indfødte. De, der ville udlede

den fra Svine-Kiød, lægge ikke Mærke til, at denne Sygdom er ikke kiendt i andre Egne af Amerika, hvor dette Fødemiddel er ligesaa almindeligt. For at standse Smitten, har man anlagt et Hospital. Enhver, som man troer at være angreben deraf, bliver indsluttet der, uden Forskiel paa Kiøn, Stand eller Alder. Nytten af en saa viis Indretning bliver tabt ved Forstandernes Gierrighed, som tillade de Fattige at gaae om at betle, med Fare for at smitte dem, der lade dem komme sig nær. Ogsaa er Antallet paa de Syge saa stort, at Pladsen, hvor de opholde sig, har et umaadeligt Omfang. Enhver har der et lidet Stykke Jord, som man udviser ham ved hans Indtrædelse. Der bygger han sig en Hytte i Forhold til hans Omstændigheder, hvor han lever ubekymret til Enden af sine Dage, der ofte blive mange, skiønt ulykkelige. Ved denne Sygdom drives den Lyst, hvis Attraae er den meest herskende, til en saadan Heftighed, at man har troet, at burde tillade dem, som ere angrebne deraf, at givte sig. Dette er da at lægge Kløe til Kløe, som pirres kun mere ved at tilfredsstille den Trang, som derved opvækkes. De forøges saaledes ved det, der skulde fordrive dem, og frembringe stedse den ene den anden. Sørgeligheden i at see denne Brand, der følger med Blodet, forplantet paa Børnene, har maattet vige Frygten for andre, maaskee indbildte, Udsvævelser.

Dersom Spaniernes Skiødesløshed var os mindre bekiendt, vilde vi foreslaae dem at giøre et Forsøg, der sandsynlig vilde have lykkelige Følger. Der gives Folkeslag i Afrika, som boe næsten under samme Brede, hos hvilke det er Brug, at gnide Legemet med en Olie, der udpresses af Frugten af et Træe, som er Palme-Træet ligt. Denne Olie har en ubehagelig Lugt; men den har tillige den Egenskab, at bortfierne de uleiligende Insekter under denne hede Himmel-Egn. Den tiener

til at giøre Huden smidig; at vedligeholde eller gienskaffe dette — Livet saa væsentlige — Organ en frie Udøvelse af den Forretning, hvortil Naturen har bestemt den; den stiller endog den Pirring, som frembringes i Huden, naar denne tørres og derved bliver saa haard og skorpet at al Uddunstning bliver stoppet. Man forsøge en næsten lignende Methode i Carthagena, man forene dermed en Reenlighed, som Klimaet udfordrer, og maaskee vil man da see Spedalskheden standse der, ja endog ganske at ophøre.

Denne Sygdom uagtet, uagtet det feilfulde ved Klimaet, uagtet en Mængde andre Uleiligheder, har Spanien dog altid viist megen Hengivenhed for Carthagena formedelst dens Havn, der er en af de bedste, man kiender. Den er to Mile viid, og har en dyb og ypperlig Bund. Man føler der ikke til stærkere Bevægelse end paa det roligste Rivier. Tvende Kanaler føre dertil. Den, som man kalder Store-Boca, der er 7 til 800 Favne bred, havde fordum saa lavt Vand, at det var den letteste Baad vanskeligt at gaae derigiennem. Oseanet har efterhaanden udhulet den saameget, at man nogle Steder i den finder endog 12 Fod Vand. Dersom Tidens Revolutioner medbragte større Forandringer, vilde Stedet være udsat for Fare. Ogsaa sysselsætter Hoffet i Madrit sig alvorlig med Midler til at forekomme en saa stor Ulykke. Maaskee vil man, efter at have pønset længe derpaa, ikke finde et simplere og sikkrere end at modsætte de fiendtlige Flaader en Dæmning, der er giort af gamle, med Steen fyldte og i Søen nedsænkede Skibe. Kanalen Bocachiqve har hidindtil været den ene fremkommelige. Den er saa smal, at der ikke kan gaae tvende Skibe jævnsides derigiennem. Da Engellænderne havde 1741 nedbrudt de Fæstnings-Værker, som forsvarede den, opførte man dem igien med mere Kyndighed. Det blev ikke mere

ved Indløbet, man anlagde dem, men inde i Kanalen, hvor de give Sikkerhed for et mere haardnakkent Forsvar.

I den Tid disse Egne bleve, som bekiendt, forsynede ved Galionerne, gik alle disse Skibe, naar de toge fra Spanien, samlede til Carthagena, førend de gik til Porto-Belo, og tilbage dertil igien, førend de begave sig paa Tilbagereisen til Europa. Paa den første Reise lodsede de der de Handels-Varer, som til de indre Provindsers Forsynelse vare nødvendige, og paa den anden fik de Betaling for dem. Da enkelte Skibe bleve satte istedet for disse vidunderlige Udredninger, havde Byen samme Bestemmelse. Stedse var den Samlings-Punktet for den gamle Halv-Verden med en stor Deel af den nye. Fra 1748 til 1753 saae dette Oplags-Sted kun 27 Skibe komme fra Spanien, som i Tusk for de Handels-Varer, de havde bragt, fik hvert Aar henved 2 Millioner Rigsdaler i Guld, henved 1 Million Rigsdaler i Sølv, en 177000 Rigsdaler i Produkter, som tilsammen beløb sig til lidet over 3 Millioner Rigsdaler.

Vare-Artiklen udgiorde:

4880	Sentner	Cacao, som i Europa blev udbragt til noget over	105,000	Rdlr.
580	Sentner	Qvinqvina	40,000	—
17	—	Vigogne Uld	2,500	—
1½	—	Vanille	2,400	—
7	—	Skildpadde-Skal	1,000	—
15	—	Perlemoer	340	—
16	—	Balsam	3,800	—
200100	Huder	med Haar	7,000	—
200000	Sentner	Brasilie Træe-Splinter	6,000	—
42	—	Drage-Blod	500	—
6	—	Marie-Olie	540	—
7	—	Salsepareille	200	—
1	—	Elfenbeen	80	—
188	—	Bomuld	4,500	—

I disse Retour-Varer, hvoriblant der var intet til Regieringen, men alt tilhørte Handelen, tog Carthagenos Territorium kun Deel for henved en 20,000 Rigsdaler. St. Marthas Land-Strækning giver endnu mindre af sig.

11. Aarsager til den Forglemmelse, hvori Provindsen St. Martha er falden.

Denne Provinds, der er 80 Mile fra Øst til Vest og 130 fra Nord til Syd, blev, ligesom dens Naboe-Egne, til Ulykke opdaget i den sørgelige Periode, da de Spanske Konger, ene og allene sysselsatte med at forøge deres Magt i Europa, ikke forlangte andet af deres Undersaatter, som gik over til den nye Verden, end Femtedelen af det Guld, de skrabede sammen ved deres Plyndringer. Paa dette Vilkaar vare Røvere, der bleve drevne mere af Lyst til noget nyt og en uordentlig Begierlighed efter Penge, end af Haab om at fortiene sig Himmelen, Dommere, og de eneste Dommere over deres Handlinger. De kunde, uden at man enten straffede eller lastede dem derfor, streife om i et Landskab eller et andet, beholde hvad de havde erobret, eller forlade det, opdyrke et Land eller ødelægge det, nedsable Indbyggerne eller behandle dem med Menneskelighed. Alt var det Madritske Hof lige godt, naar man kun sendte det mange Rigdomme. Kilden til dem syntes det altid anstændig, altid reen.

Plyndringer, Grusomheder, som man mangler Ord til at udtrykke, bleve en nødvendig Følge af disse afskyelige Grundsætninger. Ødelæggelsen blev almindelig, man seer endnu allevegne dens sørgelige Spor, men fornemmelig i St. Martha. Efterat disse Forstyrrere havde afplyndret Indbyggerne det Guld, som de havde sanket i deres Floder, de Perler, som de havde opfisket ved deres Kyster, svandt de derfra. De faa af

dem, som nedsatte sig der, byggede een eller to Byer og nogle Flekker, som ere forblevne uden Forbindelse med Landets Indfødte, indtil den er bleven aabnet ved nogle Capuciner-Missionæres utrættelige Virksomhed, som i vore Dage have bragt det til i 8 Flekker at samle 3191 Metiloner eller Cuagiraer, de grusomste af de frie Vilde, som lagde dem Hindringer i Veien. Der tviner deres ynkelige Afkom, som næres og opvartes af nogle Indianere og nogle Negre. Aldrig har Moderlandet sendt et Skib til denne Provinds, og aldrig har det faaet den mindste Produkt derfra. Vindskibeligheden og Virksomheden indskrænker sig der til at levere noget Qvæg, især Muulesler, i Smug til Hollænderne og andre Agerdyrkere paa Naboe-Øerne, der i Betaling give Klædemon og nogle andre Artikler af liden Værdie.

Overtroen fortsætter denne sørgelige Dorskhed. Den hindrer dem fra at indsee, at det ikke er med Seremonier, med Pidske-Slag eller Autodafeer man ærer Guddommen, men med Flidens Sved, med Oprydninger og nyttigt Arbeide. Disse opblæste Mennesker indbilde sig, at de ere agtværdigere i en Kirke for en Munks Fødder, end ved Ploven eller i Værkstedet. Deres Munkes Tyrannie har ikke tilladt de Lysstraaler, der kunde have bragt dem ud af deres Vildfarelse, at trænge sig ind til dem. Endog dette Værk, der er skrevet for at oplyse dem, vil blive dem ubekiendt. Dersom det af en lykkelig Hendelse faldt i deres Hænder, vilde de skrækkes derfor, og betragte det som et forbryderskt Arbeide, hvis Forfatter maatte brændes.

12. De første Begivenheder, hvortil Landskabet Venezuela blev Skueplads.

Alphonsus Ojeda var den første, der 1499 undersøgte det Land, der kaldes Venezuela eller lille Venedig,

hvilket Navn det fik, fordi man der saae nogle Hytter, som vare bygte paa Pæle, for at hæve dem op over det stillestaaende Vand, der bedækkede Sletten. Hverken denne Eventyrer eller de der fulgte efter ham, tænkte paa at oprette Etablissementer der. Deres Stolthed satte de i at giøre Slaver; for at føre dem over til de Øer, som deres Grusomhed havde udtømt for Mennesker. Det var først 1527 at Jean d'Ampuez anlagde en Kolonie paa denne Kyst, og lovede sit Hof et Land, der havde Metaller i Overflødighed. Denne Forsikring gav det følgende Aar Anledning til en Indretning, der er besynderlig nok til at blive anmærket.

Karl den femte, der havde forenet saa mange Kroner paa sit Hoved, og samlet saa megen Magt i sine Hænder, saae sig ved sin Stolthed eller ved sine Naboers Misundelse indviklet i endeløse Tvistigheder, hvorpaa Bekostningerne overstege hans Formue. I hans Trang havde han laant betydelige Summer af Velserne i Augsburg, som da vare de rigeste Handelsmænd i Europa. Denne Fyrste tilbød dem i Betaling Provindsen Venezuela, og de modtoge den som et Lehn af Castillien.

Man skulde tænkt, at Kiøbmænd, der havde Kiøb og Salg af Territorial-Produkter at takke for deres Formue, vilde indføre Produkters Avling i deres Eiendom. Man skulde have tænkt, at Tydskere, der vare opdragne blant Miner, vilde lade dem drive, der fandtes paa det Jordsmon, som var dem overdraget. Disse Forhaabninger sloge aldeles feil. Velserne indskibede til den nye Verden kun 4 til 500 af det Slags grusomme Soldater, som deres Fædreland begyndte at sælge til enhver, der vilde og kunde betale deres Blod. Disse lumpne Leiesvende bragte den Plyndre-Lyst paa hiin Side Havet, som de vare komne i Vane med i de forskiellige Krige, hvori de havde tient. Under deres Høv-

dingers Alfingers og Saillers Anførsel giennemstreifede de et umaadeligt Land, lagde de Vilde paa Pinebænken og oprev dem Bugen for at tvinge dem til at sige, hvor de havde deres Guld. Deres Levnets-Midler læssede denne barbariske Trop paa Indianere, som de slæbte med sig, og som de nedsablede i det Øieblik, de segnede af Mathed. Til Lykke befriede Hunger, Strabadser, og forgiftede Pile Jorden fra denne afskyelige Plage. Spanierne satte sig da igien i Besiddelse af en Jord, som Velserne ikke skiøttede mere om, og deres Adfærd blev ikke synderlig forskiellig fra den, der nyelig havde indjaget saa megen Gysen. Deres Kommandant Carvajal undgieldte rigtig nok sine Grusomheder med sit Hoved; men denne Straf drog ikke de Offere af Graven, som man havde styrtet deri. Af deres Støv fremkom med Tiden nogle Produkter, hvoraf Cacao'en var den vigtigste.

13. Cacao'en har altid fæstet Spaniernes Opmærksomhed til Venezuela.

Cacaotræet er et Træe af Middel-Størrelse, der sædvanlig skyder 5 til 6 Stammer af sin Rod. Dets Veed er hvidt, skiørt og let; dets Rod rødagtig og lidt knudret. Efterhaanden, som det voxer, skyder det nedbøiede Grene, som ikke strække sig langt. Dets Blade sidde vexelviise, ere ægdannede og ende sig i en Spids. De længste ere 8 til 9 Tommer lange og 3 Tommer brede. De sidde alle paa korte, fladagtige Stilke, som ved Basis have tvende Hinder eller Axelblade. Blomsterne komme frem i smaae Bundter langs ad Stammerne og Grenene. Deres Bæger er grønagtigt med fem dybe Afdelinger. De fem Kron-Blade, som udgiøre Kronen, ere smaae, gule, oppustede forneden, forlængede som en Rem, bueformig indbøiet og udfoldet i Enden. De hænge fast ved en Skede, der dan-

nes af en Samling af 10 Traade, hvoraf 5 bære Stovknoppe. De 5 andre Mellemtraade ere længere og ere dannede som en liden Tunge. Frugtknuden, der har sit Sted i Midten og staaer under en eneste Griffel, bliver en agdannet og næsten træeagtig Kapsel af 6 til 7 Tommers Længde og 2 Tommers Bredde, der er ujævn paa Overfladen, forhøiet med 10 Bulker og indvendig afdeelt i 5 Rum ved hindede Mellemvægge. Kiernerne, hvoraf den indeholder 30 og derover, ere overtrukne med en skiør Skal og indsvøbte i en hvidagtig Grød.

Disse Kierner udgiøre Grundstoffet i Chocoladen, hvis Godhed beroer paa den olie-agtige Deel de indeholde og følgelig paa deres fuldkomne Modenhed. Man afplukker Kapselen, naar den efter at være efterhaanden gaaen over fra grøn til guul, faaer en mørkbrun Farve. Man kløver den med en Kniv og man fraskiller den alle de Kierner, der ligge indsvøbte i Kiødet, som man sammenhober i et Slags Baller, for at bringe dem i Giering. Denne Operation ødelægger Spiren, og borttager den alt for overflødige Vædske ved Kiærnerne, som man derpaa udsætter i Solen paa Riis-Maatter, før at faae dem ganske tørrede. Den Cacao, der er saaledes tilberedet, holder sig temmelig længe, saa fremt den ligger paa et tørt Sted. Men der er ingen Fordeel ved at giemme paa den, fordi den ved at ældes taber en Deel af sin Olie og sin gode Egenskab.

Cacaotræet voxer let af Kierner, som man saaer i Huller, der ere giorte i Rader i en Afstand af 5 til 6 Fod fra hinanden. Disse Kierner, som maae være meget friske, skyde snart op. Træet voxer temmelig hurtig i Veiret og begynder at lønne Dyrkerens Arbeide efter to Aars Forløb. Man høster Frugten af det tvende Gange om Aaret, begge Gange lige godt og lige meget. Dette Træe vil have en feed og fugtig Jord-

bund, der ikke har været brugt til anden Sæd. Dersom det mangler Vand ophører det med at bære, torres bort og døer ud. En Skygge, der bestandig kan beskierme det mod Solens Hede, er det ikke mindre nødvendig. Cacao-Markerne ere desuden udsatte for at blive ødelagte af Orkanerne, dersom man ikke bruger den Forsigtighed, at omgive dem med en Yderrad af stærkere Træer, i hvis Skierm de kunne trives. Den Pleie de ellers fordre, er hverken møisommelig eller kostbar. Man behøver kun at afluge Ukrudet, som ellers vilde betage dem deres Næring.

Cacaotræet dyrkes med Held i mange af Amerikas Lande; det voxer endog i nogle af sig selv. Imidlertid er dets Frugt intet Sted saa overflødig, som i Venezuela. Intet Sted, Soconusco undtagen, er det af saa god en Egenskab.

Men i tvende Sekuler var Koloniens Arbeide dermed ikke Moderlandet til nogen Fordeel. National-Handelen var saa overlæsset med Afgifter, saa indviklet i Formaliteter, at Provindsen fandt en stor Fordeel ved at tage alle de Handels-Varer, de behøvede, hos Hollænderne i Curacao, og betale derfor med sit Produkt, som disse deres utrættelige Naboer solgte med en uhyre Fordeel til en Deel af Europa, endog til den Nation, der var Eier af det Jordsmon, hvorpaa det blev høstet. Denne Snig-Handel gik saa levende og uafbrudt, at fra Aaret 1700 til Udgangen af 1727 blev der fra Spaniens Havne ikke udredet uden 5 Skibe til Venezuela, som alle uden Undtagelse giorde en meer eller mindre ødelæggende Reise.

14. Provindsen Venezuela bliver lagt under Monopol-Aaget — Kompagniets Velstand.

Saaledes var Forfatningen, da nogle Kiøbmænd i Provindsen Guipuscoa meente 1728, at det vilde være

dem fordelagtigt, at slaae sig sammen for at paatage sig denne Skibsfart. Regieringen gav disse Planer Bifald og opmuntrede dem. Hoved-Vilkaarerne i Oktroyen vare, at Kompagniet skulde for alt hvad det bortsendte og alt hvad det kunde modtage, betale de allerede fastsatte Paalæg; og at det paa dets Bekostning skulde holde saa mange Kyst-Vogtere, som kunne være tilstrækkelige til at sætte Landet i Sikkerhed for Kontrebande.

Der giordes efterhaanden nogle Forandringer i dette Selskabs Bestyrelse. I Førstningen havde man kun givet det Rettighed til at sende to Skibe om Aaret. 1734 fik det Lov til at sende saa mange, som det kunde ansee gavnligt.

I de første Aaringer havde Kompagniet ikke noget udelukkende Privilegium; men dette tilstod Regieringen det 1742 for Departementet Caraqve; og ti Aar derefter for Maracaybos, hvilke tvende Territorier samlede udgiøre Provindsen Venezuela, der indtager 400 Mile paa Kysten.

Indtil Aaret 1744 maatte alle Skibene ved deres Tilbagekomst fra den nye Verden udlosse deres hele Ladning paa Cadix's Reede. Efter denne Tid indskrænke sig deres Forpligtelser til at bringe den Cacao derhen, som er nødvendig til at forsyne Andalousien og de tilgrændsende Egne. Man gav sit Samtykke til, at det Øvrige blev udlosset i St. Sebastian, der er Kompagniets Vugge.

I denne Bye var det Interessenternes General-Forsamling i Begyndelsen holdtes. Aar 1751 forflyttede man det til Rigets Hoved-Stad, hvor et af de meest akkrediterede Medlemmer af det Indiske Raad har Forsædet i det hverandet Aar.

Handelsvarene bleve leverede til den Kiøber, der bød høiest Priis for dem. En almindelig Misforniøielse

underrettede Hoffet om, at nogle faa Rige sloge sig sammen, for at bemægtige sig Cacao'en, der i Spanien bliver anseet som en Føde-Vare af første Nødvendighed og solgte den siden efter til saa høi Priis, som de selv fandt for godt at sætte paa den. Disse Knur giorde, at man 1752 anordnede, at der uden at ophæve de i St. Sebastian, Cadix og Madrit oprettede Magasiner, skulde end videre oprettes Magasiner i Corogne, Alicante, Barcelona; og at i alle skulde Cacaoen sælges i Smaaevægt til Borgerne for den af Regieringen fastsatte Priis.

Kompagniet fik 1753 udvirket, at dets Aktier skulde agtes for fast Eiendom, at man kunde giøre dem til urokkelige Fedeicommisser, og af dem oprette disse uafhændelige og udelelige Stamhuse, der i Almindelighed smigre den Spanske Stolthed.

Man fastsatte 1761, at Kompagniet skulde laane de Interessentere, som forlangte det, Beløbet af 16 Aktier, at disse imidlertid skulde beholdes til Underpant, og at man maatte sælge dem, derfom Eieren efter en aftalt Tid ikke indløste dem. Hensigten med denne kloge Indretning var at understøtte dem af Interessenterne, som kunne være komne i Forlegenhed med deres Penge-Væsen, og ved anstændige Midler vedligeholde Selskabets Kredit.

Efter Indretninger, som ere giorte 1776, maa Kompagniet udvide sine Operationer til Cumana, Orenoqve, Trinite, Margerite. Rigtig nok har man ikke bundet disse Egne til dets Monopol. Men de Billigheder, man har viist det, veie op mod et udelukkende Privilegium.

Under disse Forandringer formerede baade frie Mennesker og Slaver sig i Venezuela. De 759 Plantager, der vare fordelte i 61 Dale, vandt sig op af deres Uselhed, og der indrettedes andre. De gamle

Avlings Sorter giorde Fremgang og man indførte nye. Qvæget udbredede sig mere og mere i Oplandene. Det var fornemmelig i Distriktet Carage, at disse Forbedringer vare mærkelige. Byen af dette Navn talte 24000 Indvaanere, for største Delen formuende. Guayra, som den betiente sig af til sin Skibsfart, blev, skiønt den var kun en slet, af nogle faa Hytter omgivet, Ankerplads, lidt efter lidt en betydelig Folkesamling, ja endog en temmelig god Reede ved Hielp af en stor Demning, der var anlagt med Kyndighed.

Puerto Cabello, der var ganske forladt, og dog en af de beste Havne i Amerika, saae 300 Huse reise sig. Vi ville forsøge at udfinde Aarsagerne til denne besynderlige Velstand under Monopol-Aaget.

Kompagniet indsaae tidlig, at dets Held vilde være uadskillelig fra Koloniens, og det laante Indbyggerne endog en 650,000 Rigsdaler uden Rente. Dette Forskud skulde afdrages i Varer, og de, der ikke opfyldte deres Forpligtelser, bleve underkastede Kongerepresentantens Kiendelse, som allene dømte, om Aarsagerne til Opsættelsen vare gyldige eller ikke.

Kompagniets Magasiner vare bestandigen forsynede med alt hvad der kunde være Landet nyttigt, og bestandig aabne for alt, hvad det kunde levere. Paa denne Maade laae Arbeidet aldrig stille af Mangel paa Hielpemidler eller af Mangel paa Afsætning.

Prisen paa det, Kompagniet skulde sælge, og Prisen paa det, som det skulde kiøbe, vare aldrig overladte til Betienternes Napserie. Provindsens Regiering fastsatte altid Prisen paa det, der kom fra Europa, og en Forsamling, der bestod af Administratorer, Kolonister og Faktorer bestemte altid Prisen paa Landets Produkter.

De af Indvaanerne i den nye Verden, der ikke vare fornøiede med hvad der var bleven fastsat, havde

Lov til, for deres egen Regning, at sende Siettedelen af hvad de havde høstet, til den gamle Verden og derfra faae, hvad de udbrogtes til i Handelsvarer, men altid paa Kompagniets Skibe.

Ved disse Indretninger fik Adelsmanden sin Sved bedre betalt end den var blevet det i Snig-Handelens Tid. Denne nye Foranstaltning var virkelig ikke til Skade uden for nogle faa rænkefulde, driftige og vovsomme Mennesker, der til ringe Priis samlede Landets Produkter i deres Hænder, for at levere dem til langt høiere Priis til fremmede Skippere af samme Karakter, som de selv.

Det nye Rige Grenada, Mexiko, nogle af de Amerikanske og Canariske Øer pleiede at hente en Deel af den Cacao, som deres Indbyggere forbrugte, fra Venezuela. Disse Kolonier vedbleve at benytte sig af deres Rettighed uden Hinder. De betiente sig endog saa af den med større Nytte, fordi det Produkt, de søgte at forskaffe sig, blev mere overflødig og tilfals for bedre Kiøb.

Forhen leverede Venezuela intet til Moderlandets Handel. Siden Kompagniet blev oprettet har det bestandig leveret den Produkter, som efterhaanden ere tagne til i Mængde. Fra 1748 til 1753 førte Kompagniet aarlig for en 640000 Rigsdaler Handelsvarer til Kolonien. Aarlig fik det derfra for henved en 50000 Rigsdaler i Sølv.

37,000	Sentner	Cacao, som det solgte for en :	1,100,000 Rdlr.
2,500	—	Tobak : :	36,000 —
157	—	Indigo : :	40,000 —
22,000		Huder med Haar : :	74,000 —
Dividivi		Bælgerne af et Vestindisk	
		Træe (Poinciana coriaria) : :	5,500 —
Saa at dets Retur-Varer stege til en			1305,500 —

Deraf kan den tilsyneladende Fordeel anslaaes til en : :	700,000 Rdlr.
Vi sige den tilsyneladende, fordi Omkostninger og Afgifter medtoge af denne Summa henved en : :	400,000 —
Kompagniet havde altsaa i reen Fordeel kun noget over : :	300,000 —

Alle disse Handels-Grene ere blevne forøgede, undtagen Dividivien, som man har maattet opgive, siden man har erkiendt, at den ikke var skikket til at bruges i Farverierne istædet for Galæble, som man lidt ubetænksomt havde troet. Forøgelsen vilde have blevet endnu betydeligere, dersom man havde været lykkelig med at faae Snig-Handelen afbrudt. Men nagtet en aarvaagen Paapassenhed af 10 Kryds-Skibe med 86 Kanoner, 192 Svingbasser og 518 Mands Bemandning; nagtet 12 Vagthold, hver paa 10 til 12 Soldater, der vare fordeelte paa Kysten, nagtet en aarlig Bekostning af en 300,000 Rigsdaler, er Smuglcriet dog ikke bleven ganske udryddet, og det er i Coro, hvor det fornemmelig drives.

Nationen har befundet sig ligesaa vel ved Kompagniets Oprettelse. Den betaler det Cacao'en kun med det Halve af det, Hollænderne solgte den for. Sentneret, som man nu faaer i Spanien for $33\frac{1}{3}$ Rigsdaler, kostede forhen $66\frac{2}{3}$ Rigsdaler.

De Fordele, Regieringen drager af Kompagniets Stiftelse, ere ikke mindre folelige. For denne Tid vare Kronens Indtægter af Venezuela aldrig tilstrækkelige til Regierings Udgifterne. Disse ere siden efter stegne meget, efterdi man baade har bygt Kastellet Puerto Cabello, som har kostet en 337000 Rigsdaler, og underholder flere regulære Tropper i Landet, og dog har Fiskus et Overskud, som de lader tilflyde Cumana, Marguerite, Trinitte og Orenoqve. Dette er ikke alt. I Europa

betale Koloniens Varer Staten aarlig mere end 323000 Rigsdaler i Afgifter, og Skibsfarten, som udfordres til dem danner den en 1500 Matroser, eller holder dem altid i Virksomhed for den.

Men har Kompagniet selv giort Lykke? I Førstningen bragte alt til at tvivle paa, at det nogensinde vilde faae en lykkelig Tilværelse. Endskiønt Kolonisterne havde Rettighed til at blive Medlemmer deraf, undsloge de sig dog i Begyndelsen for at levere det deres Produkter. I Spanien, hvor et Handels-Selskab var noget nyt, skyndte man sig ikke synderlig med, at lade sig indskrive deri, uagtet det Exempel, der blev givet af Kongen, Dronningen, Infanten Don Louis og Provindsen Guipuscoa. Tallet paa Aktierne, som man havde besluttet at bringe til 3000, maatte man nedsætte til 1500; og Kapitalen, som skulde have været 6 Millioner, blev nedsat til 3. Disse Fortrædeligheder hindrede det dog ikke fra at give Interessenterne betydelige Udbytter endog i de første Aaringer. Dog befandtes Reserve-Summerne 1752 tilstrækkelige til at fordoble den første Kapital, 1766 at triplere den med en ordentlig Rente af 5 Prosent, uden at regne de overordentlige Udbytter. Den 1ste Januarii 1772 skyldte Kompagniet — deri endog beregnet Prisen paa Aktierne, som vare stegne til noget over 1,870,000 Rigsdaler — kun 3,166,377 Rigsdaler og det eiede en 4,400,000 Rigsdaler, det havde altsaa omtrent 1¼ Million Rigsdaler mere end det skyldte bort.

Den slette Stemning, der i Almindelighed hersker i de udelukkende Kompagnier er det Caraqveske ikke saa besængt med som de andre. Daarlige Foretagender have aldrig bragt det uden for sine bestemte Forholdsregler. Dets Redelighed har friet det aldeles fra Processer, endog fra den ringeste Protest. For ikke at udsætte sin Skiebne for Havets Luner eller Krigens Uheld,

har det bestandig assureret sine Laduinger. En ubrydelig Troskab har ledsaget dets Forpligtelser. Endelig har det i et Land, hvor de fleste Godser ere Fideicommisser, og hvor der er kun liden Leilighed til, at sætte Penge sikkert ud, faaet alt hvad dets Fornødenheder udkræve: de til $2\frac{1}{2}$ Prosent.

For at skaffe sig Nationens Yndest, der i Almindelighed nægtes Monopoliet allevegne, har Kompagniet altid villet ansees for at være besiælet af Almeen: Aand Fra 1735 paatog det sig Verkstæderne i Placencia, som neppe leverede 8000 Bøsser om Aaret, og som — uden at regne nogle andre Slags Vaaben, som man har begyndt at forfærdige, der for Tiden leverer 14400 med Pander, som man forhen maatte tage fra Lüttich. Endskiønt Kompagniet havde i den korte Krig 1762 seet 6 af dets rigeligen ladede Skibe falde i Engelændernes Hænder, efterlod det dog ikke at understøtte Regeringen med al den Kredit og Magt, det havde. Tømmer-Skovene gik ud i Navarra. Man maatte fælde dem. Man maatte giøre Veie for at trække dem til Bidassaos Bredder. Man maatte giøre denne vanskelige Flod skikket til at bringe dem til sit Udløb. Man maatte siden efter føre dem til den vigtige Havn Ferrol. Siden 1766 er Kompagniet i Færd med at udføre alt dette til stor Fordeel for Søekrigs-Væsnet.

Dette Selskab bliver ved at anmelde andre Foretagender, der ere Monarkiet nyttige. Det er tvivlsomt, om man vil give det Tid til at udføre dem. Den Beslutning, som Hoffet i Madrit synes at have taget, at aabne alle sine Havne i den nye Verden for alle sine Undersaatter i den gamle, bør lade formode, at Provindsen Venezuela vil lidt tidligere eller sildigere komme ud af Monopoliets Lænker. Vil Kompagniets Ophævelse blive noget godt eller ondt? Dette er et Problem, som vil blive

opløst af de gode eller slette Foranstaltninger, som det Spanske Ministerium da vil giøre.

15. Hoffet i Madrit overlader Cumana til las Casas's Omsorg. Denne berømte Mands frugtesløse Bestræbelser for at giøre Landet blomstrende.

Kysten Cumana blev opdaget 1498 af Colomb. Ojeda, som var i Flaade med denne store Mand, landede der det følgende Aar og giorde endogsaa der temmelig fredelig nogle Omtuskninger med de Vilde. Det syntes de Vovhalse som fulgte med ham, bekvemmere at udplyndre disse svage Mennesker deres Guld og deres Perler og dette Plynderie var ligesaa almindeligt i denne Egn, som i de andre Egne af Amerika, da las Casas foretog sig at standse det i sin Fart.

Denne Mand, der er saa berømt i den nye Verdens Annaler, var fulgt med sin Fader ved selve Opdagelsens Tiden. Det blide og jævne hos Indianerne slog ham saa stærkt at han gav sig i den geistlige Stand for at arbeide paa deres Omvendelse. Snart blev dette hans mindste Omsorg. Mere Menneske end Munk oprørtes han mere over de Barbarier, der udøvedes imod dem, end over deres Overtroe. Man saae ham bestandig flyve fra den ene Halv-Verden til den anden for at trøste de Folk, der laae ham paa Hiertet, eller formilde deres Tyranner. Det frugtesløse i hans Bestræbelser bragte ham endelig til at indsee, at han aldrig vilde udrette noget i de Etablissementer, som allerede vare anlagte. Han foresatte sig derfor at stifte en Kolonie paa en ny Grundvold.

Alle hans Kolonister skulde være Avlsmænd, Haandværkere eller Missionærer. Ingen maatte blande sig iblant dem uden med hans Tilladelse. En egen, med et Kors

prydet Dragt skulde afværge, at man tog dem for den Stamme Spanier, der havde giort sig saa forhadt ved deres Barbarier. Med dette Slags Riddere og Missionærer, der vare dannede ved ham, forsikrede han, at han uden Krig, uden Voldsomhed, uden Slaverie vilde bringe det til at temme de Vilde, giøre dem sædelige, indføre en god Agerdyrkning, ja endogsaa bearbeide Minerne. Han forlangte ingen Understøttelse af Fiskus, men for sine Bekostninger blot tolvtedelen af det Regieringen kunde faae af de Lande, som man pønsede paa at giøre lykkelige.

Denne Plan var alt for gunstig for Menneskeheden til ikke at blive forkastet. De indbildske Mennesker, der lege med Stater og Nationer, hvilke de bruge som Varer, ansee alt det for Hierne-Spind, der sigter til at giøre Menneskene bedre og lykkeligere. Dette syntes at være det Indtryk, som las Casas's Plan giorde i Begyndelsen paa det Spanske Ministerium. De Afslag, han fik, afskrækkede ham ikke, og det lykkedes ham at faae sig Cumana anviist, for der at bringe hans Theorie i Udøvelse.

Dette varme Genie ilede strax igiennem alle Castilliens Provindser, for der at hverve Mennesker, som vare vante til at slide i Marken eller i Verkstæderne. Men disse fredelige Folk ere ikke saa hidsige til at forlade deres Fædreneland, som Soldater og Matroser. Neppe kan han formaae 200 af dem til at følge med sig. Med dem hidser han Seil til Amerika og lander paa Porto Ricco 1519 efter en temmelig lykkelig Seilads.

Enskiøndt det var kun 2 Aar siden las Casas havde forladt den nye Halv-Verden, fandt han dog dens Udseende aldeles forandret. Formedelst Indianernes totale Udryddelse paa de Øer, som vare bragte under Spanien, havde man fattet den Beslutning at tage til Fastlandet for der at søge Slaver til at sætte istedet for

de Ulykkelige, som ved Undertrykkelsen vare omkomne. Dette Barbarie oprørte Sindet hos de uafhængige Vilde. I deres Forbittrelse nedlagde de alle dem af deres Rane:re, som Hendelsen lod falde i deres Hænder, og tvende Missionærer, som i sandsynlig roesværdige Hensigter vare komne til Cumana, bleve Offere for deres retmessige Giengieldelser. Strax tog Ocampo fra St. Domingo for at straffe en Forbrydelse, der var begaaet, som man udtrykte sig, mod Himmelen selv, og efterat han havde ladet Ilden og Sværdet rase over alt, byggede han der en Flekke, som han kaldte Toledo.

Indenfor disse usle Palisader var det las Casas saae sig nødsaget til at indlægge de faa af hans Reise:Selskab som havde holdt Stand mod Klimaets Uhumskheder, og som man ikke havde havt Held til at faae ham fra:narrede. De bleve der ikke længe. De fleste af dem bleve giennemborede af en uforsonlig Fiendes Pile, og de, der ikke bleve trufne af disse Vaaben, bleve nødte til at tage andensteds hen for at søge sig et Fristed.

Siden efter havde nogle Spanier nedsat sig i Cu:mana; men denne Befolkning har altid være meget ringe, og aldrig strakt sig langt fra Kysterne. I tvende Sekuler havde Moderlandet ingen direkte Forbindelser med denne sin Kolonie. Det er kun i kort Tid det aar:ligen har didsendt 1 eller 2 smaae Skibe, som i Tusk for Europæiske Drikke: og Handels:Varer faae Cacao og nogle andre Produkter.

16. Om Orenoko = Floden.

Colomb var den første, der 1498 opdagede Ore:noko, hvis Bredder siden efter bleve kaldte Spansk:Guyana. Denne store Flod har sit Udspring paa Cor:delier:Biergene, og kaster sig, giennem 40 Mundinger, først i Oceanet efterat den i sin umaadelig store Stræk:ning er bleven forøget ved en gresselig Mængde meer

eller mindre betydelige Floder. Dens Voldsomhed er saa heftig, at den trænger sig igiennem de stærkeste Hav-Strømme, og beholder sit færske Vand 12 Mile efter at den er gaaet ud af den brede og dybe Kanal, som fængslede den. Dog er dens Hurtighed, i Følge en meget mærkværdig Besynderlighed, ikke altid lige stærk. Orenoko begynder at voxe i April, stiger bestandig i fem Maaneder og forbliver den siette i sin største Vext. I October begynder den at tage gradviis af indtil Marts. I denne hele Maaned forbliver den uforandret i sin største Formindskelse. Denne Omskiftning i Afvexlinger er regelmæssig, endog uforanderlig.

Denne Synderlighed synes meget mere at komme fra Havet end fra Jorden. I de sex Maaneder Floden voxer, giver, saa at sige, den nye Verdens Halvkugel Solen kun Hav og nesten intet Land at virke paa med sine lodrette Straaler. I de sex Maaneder, Floden tager af, er det kun sit store Fastland, Amerika byder den Stierne, der oplyser det. Havet staar da mindre under Solens paavirkende Indflydelse, eller ogsaa bliver det i det mindste i sit Fald mod de østlige Kyster mere holdt tilbage af og mere brudt paa Landet. Det maa altsaa lade Floderne have et friere Løb, hvilke, da de ikke blive saa stærkt tilbageholdte af Havet, ikke kunne blive forøgede uden ved den Snee, der smelter paa Cordelierne eller ved Regn. Maaskee er det ogsaa Regn-Tiden, der bestemmer Vandets Vext i Orenoko-Floden. Men for rigtig at fatte Aarsagerne til et saa besynderligt Særsyn, maatte man udgranske det Sammenhæng, som denne Flod i sit Løb kan have med Amazon-Flodens giennem Rio-Negro; kiende begges Gang og Bevægelser. Maaskee vilde man i Forskiellen paa deres Stilling, deres Udspring, deres Mundinger, finde Oprindelsen til en Forskiellighed, der er saa mærkværdig i deres Vandes periodiske For-

fatning. Alt hænger sammen i Verdens-Systemet. Flodernes Løb staar i Forbindelse med Jordens enten daglige eller aarlige Omveltninger. Naar oplyste Mænd faae rigtig Kundskab om Orenokos Bredder, vil man faae at vide, eller i det mindste eftersøge hvad der er Aarsag til Besynderlighederne i dens Løb. Men det vil ikke skee uden Vanskelighed. Denne Flod er ikke saa seilbar, som man efter Mængden af dens Vand skulde formode. Af Renden i den fremrager der en Mængde Klipper, som af og til nøde dem der seile i den, til at slæbe deres Baade og de Varer, hvormed de ere ladte.

17. Hvorledes Kiønnets Skiebne var paa Orenokos Bredder og hvorledes den er der endnu.

Førend Europæernes Ankomst kiendte de Folk, der fare over eller paa denne Flod, der boe den brændende Æqvator saa nær, og ere Indbyggere i et Land, som maaskee er altfor godt til at være blevet dyrket, hverken til Klæder, eller Politie, eller Regiering. Frie under Armodens Aag levede de for største Delen af Jagt, Fiskerie og vilde Frugter. Agerdyrkning kan kun være en Smaaeting, hvor man har kun en Stav til at pløie Jorden og Steen-Øxer til at fælde Træer, som efterat de ere brændte eller forraadnede efterlade en Strækning, der er skikket til at udgiøre en Mark.

Fruentimrene levede i Undertrykkelse paa Orenokos Bredder ligesom i alle barbariske Lande. Sine Fornødenheder ganske hengiven befatter den Vilde sig kun med sin Sikkerhed og sin Underholdning. Han opfordres ikke til Elskovs-Glæderne uden af det Naturens Ønske, der vaager til Artens Forplantelse. Kiønnenes Forening, der sædvanlig er tilfældig, vilde sielden faae nogen Bestandighed i Skovene, dersom Fader- og Moder-Ømheden ikke bandt Ægtefællerne til deres

Affkoms Bevarelse. Men forend det første Barn kan hielpe sig selv, fødes der andre, som man ikke kan nægte den samme Omhue. Endelig kommer den Tid, da denne Selskabs Grund ophører, men da betager den Magt, som lang Vane har; Trøsten ved at see sig omgivet af en mere eller mindre talrig Familie; Haabet om at blive i sin Alderdom understøttet af sin Afkom — Forældrene Sind og Hierte til at skilles ad. Det er Mandsfolkene, der drage de største Fordele af dette Slags Samboe. Hos de Nationer, der kun vise Agtelse for Mod og Styrke, bliver Svagheden altid tyranniseret til Løn for den Beskyttelse, man giver den. Fruentimrene leve der i Foragt. Det Arbeide, der ansees for haanligt, falder i deres Lod. Hænder der ere vante til at handtere Vaaben eller Aaren vilde ansee sig fornedrede ved Huus- ja endog ved Agerdyrknings-Sysler.

Fruentimrene ere mindre ulykkelige blant Hyrde-Nationer, som en større Sikkerhed for Udkommet tilsteder at drage lidt mere Omsorg for at giøre den behagelig. I de gode Kaar og den Magelighed, de nyde, kunne de giøre sig Forestilling om Skiønhed, bringe noget Valg i Formaalet for deres Ønsker og med Begrebet om physisk Fornøielse forene det om en ædlere Følelse.

Forholdet imellem Kiønnene stiger til endnu større Fuldkommenhed, saasnart Jordene begynde at blive dyrkede. Eiendom, der ikke var til hos de vilde Horder, der var ubetydelig hos Hyrde-Nationer, begynder at blive vigtig hos de Agerdyrkende. Uligeligheden, der snart faar Indgang i Kaarene maa ogsaa anledige den i Agtelsen. Da knyttes Egteskabs-Baandene ikke mere paa Lykketref; man vil at de skulle være passende. For at blive antaget maa man behage og

Nødvendigheden deri skaffer Fruentimrene nogen Agtelse og giver dem nogen Værdighed.

De faae en nye Vigtighed ved Indførelsen af Konster og Handel. Da blive Forretningerne flere, Forholdene indviklede. Mandfolkene, som vidtløftigere Forbindelser ofte bortfierne fra deres Værksteder eller deres Hiem, see sig satte i den Nødvendighed, at tage Fruentimrenes Paapassenhed i Forening med deres egen Duelighed. Da tilvant Lefleri, Pragt og Ødselhed endnu ikke har givet dem Afsmag for smaae eller alvorlige Sysler, tage de sig uden Vægring og med Held af de Forretninger, hvorved de finde sig hædrede. Den Stilhed, som dette Slags Levnet udfordrer, giør dem kiere af og fortrolige med Udøvelsen af alle huslige Dyder. Den Hørsommelighed, Agtelse og Hengivenhed, der vises dem af alt, hvad der omgiver dem, bliver deres Løn for en saa agtværdig Opførsel.

Endelig kommer den Tid, da man faaer Afsmag for Arbeide ved Rigdommes Tilvext. Den fornemmeste Omsorg bliver da, at forebygge Kiedsomheden, forøge Moerskaberne, udvide Nydelserne. Ved denne Tid blive Fruentimmerne søgte med Heftighed baade formedelst de elskværdige Egenskaber, de have af Naturen, og formedelst dem de have faaet af Opdragelsen. Deres Forbindelser udvide sig. Det indgetogene Liv passer sig ikke mere for dem, de maae have en mere glimrende Rolle. Fremstødte paa Verdens Skueplads blive de Sielen i alle Fornøielser og Drivhiulet i de vigtigste Forretninger. Høieste Lyksalighed er da at behage dem, og ypperste Hæder at værdiges nogen Udmærkelse af dem. Da opkommer igien Natur-Standens Frihed imellem Kiønnene — med denne mærkværdige Forskiel: at i Staden er ofte Manden mindre bunden til Konen og Konen til Manden end i det inderste af Skovene; at de Børn, som ved Fødselen overgives til Leiesvende

ikke mere ere noget Baand paa Forældrene; at det løse Levnet, der ikke skulde havt sørgelige Følger hos de fleste vilde Folkeslag, faaer en betydelig Indflydelse paa den huslige Rolighed og det almene Vel hos kultiverede Nationer, hvor det er et af de fornemmeste Mærker paa en almindelig Fordærvelse og Udslettelsen af alle agtværdige Følelser.

Det Tyrannie, der blev udøvet i en endnu høiere Grad mod Fruentimrene paa Orenokos Bredder, end i den øvrige Deel af den nye Verden, maae være en af de fornemmeste Aarsager til Folkemangelen i disse af Naturen saa begunstede Egne. Mødrene ere der komne i Vane med at ombringe de Pige-Børn, de føde, ved at afskiære dem Navle-Strængen saa nær, at disse Børn døe af Forblødelse. End ikke Kristendommen har været saa lykkelig at udrydde denne afskyelige Skik. Til Hiemmel derfor har man Jesuiten Gumilla, som underrettet om, at en af hans Nyeomvendte havde nyelig begaaet en saadan Forbrydelse, opsøgte hende, for at bebreide hende denne Misgierning i de stærkeste Udtryk. Denne Kone hørte Missionæren uden Bevægelse. Da han hørte op at tale, bad hun ham om Tilladelse til at svare ham, hvilket hun da giorde i følgende Udtryk:

"Give Gud min kiere Fader! ja give Gud! at "min Moder havde i det Øieblik, hun bragte mig til "Verden, havt den Godhed for, den Medlidenhed med "mig, at spare sit Barn for alt det, jeg har døiet, alt "det, jeg maae døie til mit Livs sidste Ende. Havde "min Moder qvalt mig, da jeg blev føð, skulde jeg "været død, men jeg skulde ikke have følt noget til "Døden, og jeg skulde have undgaaet den ulykkeligste "Forfatning. Ach! hvormeget har jeg ikke udstaaet, "og hvo veed, hvad der endnu staar tilbage!"

"Forestil Dem, min kiere Fader! de Besværlighe- "der, der bie paa en stakkels Indianerinde imellem disse

"Indianere. De følge os ud paa Marken med deres "Bue og deres Pile; vi maae gaae derud bebyrdede "med et Barn, som vi bære i en Kurv, og et andet, "som hænger ved Brystet. De gaae hen at skyde sig "en Fugl eller fange en Fisk; vi maae grave Jorden, "og efter at vi have baaret al Strabadsen med at dyrke "den, maae vi bære al den, der er ved at høste den. "De komme hiem om Aftenen uden nogen Byrde; vi "maae bringe dem Rødder til deres Mad og Mais til "deres Drikke. Naar de ere komne hiem, gaae de hen "at snakke med deres Bekiendtere; vi maae ud at hente "Brænde og Vand til deres Nadvere. Naar de har "spiist, sove de ind; vi maae tilbringe den største Deel "af Natten med at male Mais og tillave dem Chica. "Og hvad er saa Lønnen for al vor Slid og Nattevaa= "gen? De drikke sig fulde, og naar de ere blevne det, "trække de os ved Haarene, og træde os under Fød= "derne."

"Ach min kiere Fader! give Gud! at min Moder "havde qvalt mig, da jeg blev fød. Du veed selv om "vore Beklagelser ere billige. Hvad jeg her siger dig, "seer du hver Dag; men vor største Ulykke kiender du "ikke. Det er sørgeligt for en stakkels Indianerinde, at "trælle for sin Mand som en Slave paa Marken dynd= "vaad af Sveed, i Huset skilt ved sin Roe. Imidler= "tid er det endnu gyseligere, at see ham efter en Snees "Aars Forløb at tage sig en yngre Kone, der ikke har "nogen Forstand. Hende hænger han ved; hun slaaer "vore Børn; hun befaler over os; hun behandler os, "som sine Tienestetyende, og ved det mindste Knur, der "kan slippe fra os, løftes en Prygl — — — Ach! "min kiere Fader! hvorledes vil du, at vi skulle ud= "holde denne Forfatning? Hvad bedre kan en stakkels "Indianerinde giøre mod sit Barn, end unddrage det "fra en Trældom, der er tusinde Gange værre end Dø=

"den? Give Gud! min kiere Fader! jeg gientager det "endnu en Gang, at min Moder havde elsket mig saa "høit, at hun havde begravet mig, da jeg blev fød. "Mit Hierte skulde da ikke havt saa meget at sukke, ei "heller mine Øine saa meget at græde over."

18. Forfatningen i den paa Orenokos Bredder anlagte Spanske Kolonie.

Spanierne, der ikke kunde befatte sig med alle de Landskaber, som de opdagede, tabte Oronoko af Sigte. Det var først 1535 de foretoge sig at gaae op ad den. Da de ikke der havde fundet de Miner, de søgte, foragtede de den. Imidlertid lagde de faa Europæere, som man havde henslængt derpaa, sig efter at dyrke Tobak med saa megen Iver, at de aarligen leverede nogle Ladninger til fremmede Skibe, der indfandt sig for at kiøbe den. Denne Snig-Handel blev forbudet af Moderlandet, og tvende Gange blev dette Etablissement, der manglede tilstrækkelig Forsvar, plyndret af driftige Korsarer. Disse Uheld bragte det i Forglemmelse. 1753 kom det i Erindring. Eskadre-Chefen Nicolas de Yturiaga blev sendt derhen. Denne forstandige Mand indførte en ordentlig Regiering i Kolonien, som uformærkt havde dannet sig i denne Deel af den nye Verden.

1771 saae man paa Orenokos Bredder 13 Landsbyer, hvori der vare 4219 Spanier, Metiser, Mulatter og Negre samlede; 431 Selveiergaarde; 12854 Oxne, Heste og Mulesler.

Ved samme Tid vare de Indianere, som man havde havt Lykke til at faae fra det vilde Liv fordeelte i 49 Landsbye-Flekker.

De 5, der havde staaet under Jesuiternes Bestyrelse, talte 1426 Indbyggere; 344 Selveiergaarde; 12030 Stykker Qvæg.

De 11, som staae under Franciskanernes Bestyrelse, talte 1934 Indbyggere; 305 Selveiergaarde; 950 Stykker Qvæg.

De 11, som staae under de Arragonske Kapusineres Bestyrelse, talte 2211 Indbyggere; 470 Selveiergaarde; 507 Qvægshøveder.

De 22, som staae under de Catalognske Kapusineres Bestyrelse, talte 6830 Indbyggere; 1592 Selveiergaarde; 46000 Qvægshøveder.

Det var i alt 62 Folkesamlinger; 16620 Indbyggere; 3142 Selveiergaarde; 72341 Stykker Qvæg.

Indtil vore senere Tider handlede Hollænderne i Curacao allene med dette Etablissement. De forsynede det med det fornødne, og man betalte dem med Tobak, Huder og Qvæg. Det var i St. Thomas, Hoved-Stedet i Kolononien, at al Handel giordes. De Sorte og Europæerne sluttede deres selv, men Missionærerne allene handlede for deres Proselyter. Den samme Indretning bestaaer endnu, endskiønt Konkurrensen af Spanske Skibe har for nogle Aar siden begyndt at fordrive Smugle-Skibene.

Det er sødt at haabe, at disse vidtløftige og frugtbare Lande engang ville komme ud af den Dunkelhed, hvori de ere nedsænkede, og at den Sæd, man har saaet der, vil lidt tidligere eller sildigere frembringe overflødige Frugter. Imellem det vilde Liv og Selskabs-Forfatningen er der en umaadelig Ørken at giennemvandre. Fra Kulturens Barndom til Handelens Flor er der kun faa Skridt at giøre. Tiden, som forøger Styrken, forkorter Mellemrummene. Den Frugt, man kunde høste af disse nye Folkeslægters Arbeide, vilde, ved at forsyne dem med Bekvemmeligheder, bringe Spanien Rigdomme.

19. Kort Beskrivelse over det nye Rige Grenada.

Bag ved disse meget vidtløftige Kyster, som vi her have omtalt, og i det indre af Landet, ligger det, som Spanierne kalde det nye Rige Grenada. Det har en forskrækkelig Størrelse. Dets Klima er meer eller mindre fugtigt, meer eller mindre koldt, meer eller mindre heedt, meer eller mindre tempereret, efter det Strøg, Grenene af Cordiler-Biergene tage, som giennemskiære dets forskiellige Dele. Kun lidet af disse Bierge er skikket til at dyrkes; men de fleste Sletter, de fleste Dale, som adskille dem, give en frugtbar Jordbund.

Endog førend Erobringen var Landet kun lidet beboet. Midt imellem de Vilde, som giennemstreifede det, havde der dog dannet sig en Nation, der havde en Religion, en Regiering og Kultur; og som, skiønt ikke saa vidt kommen som Mexikanerne og Peruvianerne, havde hævet sig meget over alle de andre Nationer i Amerika. Hverken Historien eller Traditionen sige os, hvorledes denne Stat var bleven til; men man maae troe, at den har været til, endskiønt der ikke er noget Spor tilbage af dens Kultur.

Dette Rige, dersom det er tilladt, at betiene sig af dette Udtryk, kaldtes Bogota. Benalcazar, som kommanderede i Qvito, angreb det 1526 fra Syd-Siden, og Qvesade, der var gaaet i Land ved St. Martha, anfaldt det fra Norden. Mennesker, der vare enige imellem sig, der vare vante til at fægte i Forening, der vare anførte af en uindskrænket Høvding — slige Mennesker maatte giøre, og giorde virkelig nogen Modstand; men de maatte omsider give efter for Europas Tapperhed, Vaaben og Disciplin. De tvende Spanske Hærførere havde den Ære, siden man vil, det skal være en Ære, at lægge en stor Besiddelse til dem,

som deres Fyrste havde ladet sig overlæsse med i den anden Halv-Verden. Med Tiden underkastede de sig for en Deel de Provindser, der laae kortere eller længere fra dette Samlings-Punkt. Vi sige — for en Deel — efterdi Landets Forfatning er saaledes, at det aldrig blev muligt, at undertvinge alle Indvaanerne og de iblant dem, som havde ladet sig paalægge Lænker, brød dem, saasnart de havde Mod til, rigtig at ville det. Det er endog sandsynligt, at de fleste af dem skulde have taget denne Beslutning, dersom man havde underkastet dem det ødelæggende Slid, der har foraarsaget saa mange Forstyrrelser i de andre Egne af den nye Verden.

20. Hvad det nye Rige Grenada har været, hvad det er og hvad det kan blive.

Nogle Historieskrivere have talt med en næsten mageløs Henrykkelse om de Kostbarheder, der i Førstningen kom fra dette nye Rige. De lade dem stige til en Grad, der endog kan sætte dem i Forundring, hvis Indbildning kan fordøie det meest vidunderlige. Maaskee gik Overdrivelsen aldrig saavidt. Havde Virkeligheden blot nærmet sig Fablerne, maatte denne store Velstand være blevet indført i de offentlige Antegnelser, ligesom det er skeet med alle de virkelig interessante Koloniers. Alle Mindesmærker vilde ligeledes have bevaret den i Erindringen. Ingensinde have disse Skatte derfor været til uden i de faa Skribenteres Penne, som enten vare lettroende af sig, eller lod sig forlede af Haab om at kunne forøge den Glands, hvori deres Fædreneland allerede glimrede.

Det nye Rige leverer for Tiden Smaragden, en kostbar, giennemsigtig, grønfarvet Steen, som dog nok ikke er synderlig haardere end Bierg-Krystallen.

Nogle Lande i Europa levere ogsaa Smaragder, men meget ufuldkomne og kun lidet søgte.

Man har længe troet, at de lysgrønne Smaragder kom fra det store Indien og det var derfor at man kaldte dem Østerlandske. Denne Mening har man forkastet, siden de, der forsvarede den, ikke havde seet sig i Stand til at nævne de Stæder, hvor de dannedes. Nu er det vedtaget, at Asien aldrig har solgt os andet af disse Steenarter, end hvad det selv har faaet fra den nye Halv-Verden.

Det er altsaa i Amerika allene, at de skiønne Smaragder høre hiemme. Perus første Erobrere fandt mange af dem, som de knusede paa Ambolter i den Overbeviisning, hvori disse Eventyrere stode, at de ikke kunde knuses, dersom de vare ægte. Dette Tab blev endnu føleligere formedelst det umuelige i at opdage den Mine, hvorfra Yncaerne havde faaet dem. Nye Grenada udfyldte snart denne Mangel. Dette Landskab sender os nu ferre af disse Steenarter, enten fordi de ere blevne sieldnere, eller fordi de nu ikke ere saa meget i Mode i vore Lande. Men det Guld, der kommer derfra, er overflødigere; og det er Provindserne Popayon og Choco, som levere det. Man faaer det uden store Farligheder og uden betydelige Bekostninger.

Dette kostbare Metal, som man ellers maa afvriste det Inderste af Klipperne eller Afgrundene, findes der næsten ved Jordens Overflade. Det er blandet med denne, men ved at skylles flere eller ferre Gange, skilles det temmelig let derfra. De Sorte — der aldrig blive brugte i Miner, som ere dybe, fordi Erfaringen har viist, at Kiøligheden i dem dræber dem meget hurtig — de Sorte allene blive satte til dette møisommelige Arbeide. Skikken er at disse Slaver give deres Herrer en fastsat Mængde Guld. Hvad de kunne samle mere, tilhører dem selv, ligesom det, de finde

deraf paa de Dage, som Religionen har helliget Hvilen; men paa det udtrykkelige Vilkaar, at de selv sørger for deres Underholdning paa disse Festdage. Ved disse Indretninger blive de Arbeidsomste, de Sparsomste, de Lykkeligste iblant dem i Stand til, lidt tidligere eller sildigere, at kiøbe deres Frihed! Da maale de sig med Spanierne, da blande de deres Blod med disse stolte Erobreres.

Hoffet i Madrit blev misfornøiet over, at et Land, hvis naturlige Fordele man uophørlig ophøiede til Skyerne, sendte det saa faa Artikler, og sendte det saa lidet af hver. Den Afstand, hvori dette vidtløftige Land laae fra det i Lima oprettede Embede til at regiere hele Syd-Amerika, maatte være en af Hoved-Aarsagerne til denne Uvirksomhed. Et mere umiddelbart Tilsyn kunde give det mere Bevægelse og en regelmæssigere Bevægelse. Man gav det den. Perus Statholderskab blev delt i to. Det som man 1718 indførte i Nye-Grenada blev oprettet ved Nord-Havet af den hele Strækning, som gaaer fra Mexikos Grændser til Orenoko, og ved Syd-Havet af den, som begynder ved Veragne og ender sig ved Tumbes. I det Indre af Landet blev Qvito endnu indlemmet deri.

Endskiønt denne nye Indretning var klog, var nødvendig, frembragte den dog ikke strax det store Gode, man havde ventet sig deraf. Der udfordres megen Tid til at danne gode Bestyrere. Der udfordres maaskee endnu mere for at indføre Orden, og for at bringe Generationer, der ere udmarvede ved tvende Sekulers Lediggang og Ryggesløshed, tilbage til Arbeidsomhed. Imidlertid er Revolutionen dog begyndt at gaae for sig og Spanien høster allerede nogle Frugter deraf.

Halvdelen af det Guld, som Kolonien sankede, gik ved Smuglerie til Fremmede, og det skede fornemmelig ved Floderne Atrato og la Hache. Man har

giort sig til Herre over deres Løb ved Forter, der ere passende anlagte. Uagtet denne Forsigtighed vil der drives Contrebande-Handel al den Tid Spanierne og deres Naboer finde Fordeel ved at lægge sig efter den; men den vil blive mindre end den var. Moderlandets Havne ville sende flere Handelsvarer og faae mere Metal.

Forbindelse imellem en Provinds og en anden Provinds, imellem en Stad og en anden Stad, endog imellem en Flekke og en anden Flekke var vanskelig eller uiværksættelig. Enhver Veifarende var mere eller mindre udsat for at blive plyndret — at blive myrdet af de uafhængige Indianere. Disse — forhen uforsonlige — Fiender give lidt efter lidt efter for de Missionærers Indbydelser, som have Mod til at opsøge dem; for de Velvilligheds Beviisninger, som endelig ere traadte istedet for de Grusomheder, der saa almindelig udøvedes i den nye Verden. Dersom denne Mildheds Aand vedbliver, ville alle Vilde i denne Egn engang kunne blive kultiverede og fastboende.

Uagtet en stor Deel af Jordsmonnet var bekiendt for at være godt, fik dog endeel af de Provindser, som udgiøre det nye Rige, deres Levnets-Midler fra Europa eller Nord-Amerika. Endelig har man seet sig i Stand til at forbyde fremmede Meel-Sorter i hele Statholderskabet, endog at forsyne Cuba med sit eget. Naar der ikke længere mangler Anstalter dertil, ville de Avlings-Sorter, der ere den nye Verden egne, blive indførte paa Kysterne. Men Vanskeligheden og Kostbarheden med Transporter ville nok neppe tilstede Oplandet, at drive det, der høstes, videre end til hvad der forbruges paa Stedet. Deres Ønske, der beboe det, indskrænker sig i Almindelighed til at udvide Minernes Bedrift.

Alt forkynder, at de ere ligesom utallige i det nye Rige. Jordbundens Beskaffenhed anmælder dem. De næsten daglige Jordskielv have fra dem deres Oprindelse. Af deres Skiød er det, at alt det Guld maae flyde, som Floderne sædvanlig føre med sig, og det var fra dem, det Guld var kommet, som Spanierne ved deres Ankomst til den nye Verden fraranede de Vilde paa Kysterne i saa stor Mængde. I Mariqvita, i Muso, i Pampeluna, i Tacayma, i Canaverales, er det ikke blotte Formodninger. De store Miner, som der findes, skulle nu aabnes, og man haaber, at de ikke ville blive mindre rige, end de i Noyva-Dalen, som man i nogen Tid har drevet med saa megen Held. Disse nye Rigdomme ville blive forenede med Chocos og Popayans i Santa-Fe-de Bogota, Hoved-Staden i Statholderskabet.

Byen ligger ved Foden af et høit og koldt Bierg, ved Indgangen til en vidtløftig og prægtig Slette. 1774 havde den 1770 Huse; 3246 Familier, og 16233 Indvaanere. Dens Folkemængde maae tage til, fordi den er Sædet for Regieringen; det Sted, hvor Mynten forfærdiges; Oplags-Sted for Handelen; og endelig fordi den er Residence-Stad for en Erkebisp, hvis umiddelbare Jurisdiktion strækker sig til 31 Spanske Flekker, som man kalder Byer; til 195 Indianske Folkesamlinger, som i de ældre Tider ere blevne underkastede; til 28 Missions-Distrikter, der ere blevne oprettede i de nyere Tider; og som desforuden har, som Metropoliton, et Slags Tilsyn med Stifterne Qvito, Panama, Caraqve, St. Martha, og Carthagena. Over denne sidste, skiønt 100 Mile fraliggende Stad, og over Floden Magdalene er det Santa-Fe vedligeholder sin Forbindelse med Europa. Af samme Vei betiener Qvito sig.

21. Mærkværdige Synderligheder i Provindsen Qvito.

Denne Provinds er af en umaadelig Størrelse. Men den største Deel af denne vidtløftige Strækning er opfyldt med Skove, Moradser, Udørkner hvor man kun meget sielden treffer paa nogle omvankende Vilde. Egentlig er der intet besat af Spanierne og bragt under deres Regering, uden en Dal af 80 Miles Længde og 15 Miles Brede, der dannes af tvende Grene af Cordeler-Biergene.

Det er et af de skiønneste Lande i Verden. Endog i Centrumet af det hede Belte er der et bestandigt Foraar. Under Linien, der gaar over saa mange Have og saa lidet Land, har Naturen forenet et Sammenstød af Omstændigheder, som tiene til at formilde Solens Hede i et Klima, der er, saa at sige, et Brænde-Punkt, hvorfra dens Ild kaster sine Straaler tilbage — Klodens Forhøielse paa dens øverste Kugle-Rand; Nærliggenheden af de udmaadelig høie og vidtstrakte Bierge som altid ere bedækkede med Snee; uophørlige Vinde, som forfriske Markerne hele Aaret igiennem ved at afbryde Virkningen af de lodrette Soel-Straalers Hede. I hele Verden vilde der ikke findes et saa behageligt Opholds Sted, som Landskabet Qvito, dersom alle disse Fordele ikke bleve opveiede af de Uleiligheder, der ere uundgaaelige i et Land, hvor Jorden staar i Ligevægt paa sit Tyngsels-Punkt, og synes at have faaet ligemeget af den Mængde Vee og Vel, som Naturen udøser over de Dødelige.

Een eller to Timer efter Middag, til hvilken Tid en næsten altid skiøn Morgen er forbi, begynde Dunsterne at stige op. Luften bedækkes med sorte Skyer, som forvandles til Uveir. Det lyner over alt. Alt synes antændt af Lynildens Straaler. Fra Biergene gienlyder Tor-

denen med en frygtelig Skralden, hvormed ofte forene sig gruelige Jordskielv. Undertiden bliver det eensformige i denne Afvexling lidet forandret. Dersom denne Forandring gior Veirliget stadigt i en Fiortendage, enten med Regn, eller med brændende Soelhede, bliver Forfærdelsen almindelig. Den umaadelige Væde ødelægger Sæden, og Tørken frembringer farlige Sygdomme.

Men disse Uleiligheder fraregnede, som indtreffe meget sielden, er Quitos Klima et af de sundeste. Luften er der i Almindelighed saa reen, at man ikke kiender noget til disse vemmelige Insekter, som plage de fleste Amerikas Provindser. Endskiønt Løsagtighed og Skødesløshed giøre de veneriske Sygdomme næsten almindelige der, føler man dog kun lidet dertil. De der enten have arvet, eller forskyldt ere komme til denne Smitte, blive gamle uden Fare derved, eller Besvær deraf.

Jordsmonnets Frugtbarhed svarer til alle disse Fordele. Da Vædsken og Solen ere i bestandig Virksomhed og altid tilstrækkelige til at udvikle og styrke Spirerne, har man bestandig det skiønne Malerie af Aarets tvende behagelige Aarstider for sine Øine. Efterhaanden, som Straaet tørres kommer der andet igien, og Engenes Blomster-Teppe er neppe faldet af, førend man seer det fremkomme paa nye. Træerne ere uophørlig skiulte med grønne Blade, smykkede med vellugtende Blomster, uophørlig betyngede med Frugter, hvis Farve, Skikkelse og Skiønhed afvexle giennem alle de Udviklings Grader, som gaae fra Dannelsen til Modenheden. Kornet skyder sig i det samme Fremskridt af en idelig nye spirende Frugtbarhed. Med eet Diekast seer man den nye Sæd fremspire, en anden voxe og gaae i Ax; en anden at gulne; og atter en anden at falde under Meierens Lee. Hele Aaret glider hen med at saae og høste inden for samme Marke-Skiel eller samme Syns-Kreds.

Denne idelige Mangfoldighed har sin Grund i Biergenes, Bakkernes, Sletternes og Dalenes Beliggenhed.

22. Landet Qvito er meget folkerigt, og hvorfor. Dets Indbyggeres Sysler.

Ogsaa er det den Deel af Amerikas Fastland, der er meest folkerig. Man seer 10 = 12,000 Indbyggere i St. Michel d'Ibarra; 18 = 20,000 i Otabalo; 10 = 12,000 i Latacouga; 18 = 20,000 i Riobamba; 8 10,000 i Hambato; 25 = 30,000 i Cuença; 10,000 i Loxa; og 6000 i Zaruna. Paa Landet er der ikke ferre Mennesker end i Stæderne.

Folkemængden vilde sikkerlig være langt mindre betydelig, dersom den, som saa mange andre Steder, var bleven nedgravet i Minerne. Utallige Skrifter laste Indbyggerne i dette Land, fordi de have ladet de Guld= og Sølv = Miner gaae ind, som man bearbeidede strax efter Erobringen, og fordi man har forsømt at drive dem, som siden efter ere blevne opdagede. Især sukke de over at ingen af de 18 Aarer, der 1728 bleve fundne i Riobambas Distrikt nogensinde er bleven benyttet. Provindsen, siger man, kunde med saa meget større Held, lægge sig efter denne Vindskibeligheds Green, som den er mere folkerig paa Indianere og Spanier end nogen anden Egn i den nye Verden, og af sit eget Skiød frembringer en uhyre Overflødighed af ypperlige Levnets = Midler, som man andre Steder maa lade komme meget langveis fra og med store Bekostninger. Dette fordum saa rige Land kunde da blive igien hvad det forhen har været, og komme til en Anseelse, som Fordom og Stedernes Beliggenhed bestandig ville hindre det fra at opnaae ved sin Agerdyrkning eller sine Manufacturer.

Spanierne, der ere fødte i Qvito, og de fleste af dem, som man sender dertil fra Europa, for at

forestaae Regieringen, finde disse Bebreidelser ugrundede. De staae i Almindelighed i den Mening, at Minerne i denne Provinds ikke ere rige nok til at afholde Bekostningerne paa at drive dem. Det vilde være daarligt at fælde nogen Dom over denne Strid. Men det mindste man dog vil erindre sig den Lidenskab, som det erobrende Folk altid har viist for dette Slags Rigdom, som uden noget Arbeide fra dets egen Side kun har kostet det deres Blod, der eiede den, vil man formode, at det er kun den rene Umuelighed, grundet paa Erfarenhed, som kan bestemme denne Nation til at afstaae fra denne sin naturlige Attraae og afslaae Moderlandet sine indstændige Anmodninger.

I Landet Qvito sætte Manufakturerne de Arme i Bevægelse, som andensteds udmarves i Minerne. Der forfærdiger man en Mængde Hatte, en Mængde Kattun-Lærreder, en Mængde groot Klæde. Med hvad det fik for det, som forskiellige Syd-Amerikas Egne forbrugte, betalte det de Vine, Brændevine og Olier, som det aldrig har været det tilladt at dyrke; den tørrede og saltede Fisk, som det fik fra Kysterne; den Sæbe, der laves i Truxillo og Piura af Giedernes Talg, som der have formeret sig overmaade stærkt; det Jern, der er det nødvendigt til sin Agerdyrkning og sine Værkstæder og alle de Luxus-Artikler, som den gamle Verden forsynede det med. Disse Hielpekilder ere blevne betydeligen formindskede, siden der er blevet oprettet Fabriker af samme Slags i Naboe-Provindserne; fornemmelig siden det bedre Kiøb paa Europas Lærreder og Uldnetøier har udvidet Brugen deraf betydelig meget. Ogsaa er Landet synket ned i den dybeste Elendighed, ligesom Hoved-Staden i den ynkeligste Fordærvelse.

Qvito, der blev erobret af Spanierne 1534, er bygget paa Brinken af det berømte Bierg Pichincha,

blant Cordelererne. Den kan have 50000 Beboere, som alle ere hengivne til den skiendigste Liderlighed, der er bleven dem til idel Vane. Endskiønt denne Usædelighed er temmelig almindelig i alle de Spanske Kolonier, er den dog ingensteds dreven til denne yderlige Grad af Fordærvelse. Mellemtiden udfyldes med Spil. Denne Lidenskab er saa almindelig, at de anseligste Personer ødelægge derved deres Forfatning, at de af ringere Stand tabe deri deres, ja endog deres Hustruers, Klæder. Drukkenskab, som man ikke skulde formode hos en af Naturen saa pyntelig Nation, fylder Maalet paa Uordenen. Da Formuen ikke er betydelig nok til at udsvæve i Viin, som kommer lang Veis fra, hengiver man sig med Rasenhed til Matée, en stærk Drik, der er tillavet af Paraguay-Thee, Sukker Sitron og vellugtende Blomster. Med denne Drik forener man en overmaade stærk Brug af Sukker-Brændeviin, som er meget almindelig. De fattigste Metiser, Indianerne, og de faa Sorte, der findes i et saa langt fra Søen bortliggende Land, drukne deres Forstand i Chica, hvorved de sænkes endnu dybere ned i Elendighedens Afgrund.

Aldrig vil det reise sig af denne ved sine Avlings Varer. Det er ikke fordi deres Marker jo ere bedækkede med Sukker-Rør, med alle Slags Korn, med nydelige Frugter, med talrigt Qvæg. Vanskelig vilde man kunne nævne en Jordbund, der er saa frugtbar, og hvis Bearbeidning ikke kostede mere. Men intet af det, den leverer kan bringes til fremmede Steder. Disse hiemmevoxende Rigdomme maae fortæres paa det Jordsmon, der har frembragt dem. Qvinqvina eller Kina-Barken er det eneste Produkt, der hidindtil har kunnet udføres.

23. Qvinqvina'en kommer fra Provindsen Qvito. Betragtninger over dette Lægemiddel.

Træet, som giver dette ypperlige Lægemiddel, skyder en rank Stamme og voxer meget høit, naar man overlader det til sig selv. Dets Bul og dets Grene svare til dets Høide. Bladene ere modsatte, samlede forneden ved en Hinde eller et Axelblad, ægdannede, brede ved Grunden neden til, spidse i Enden, meget glatte og smuk grønne. Af Axlerne til de øverste Blade, som ere mindre, fremkomme Bundter af Blomster, som ved første Oiekast ligne Lavendelens. Deres stumpede Bæger har fem Afdelinger. Kronen danner et aflangt Rør, der er blaaeagtig udvendig og indvendig rød, og har 5 Støvdragere udstaaende og delte foroven i fem fintakkede Flige. Den bæres af en Frugtknude der har en Griffel som indtager Bægerets Bund og bliver tillige med dette en tør Frugt, som er afstumpet oven til og delt efter Længden i to Klapper, der ere fyldte med Kierner, som ere overtrakte med en Hinde.

Dette Træe voxer paa Brinken af Biergene. Det eneste kostbart af det, er dets Bark, som er bekiendt af sin feberdrivende Kraft og som man ikke giver anden Tilberedelse, end at man lader den tørre. Man har foretrukket den tykkeste, indtil det ved lærde Undersøgelser, som ere giorte i Engelland, og gientagne Erfaringer er blevet beviist at den tyndeste Bark har den meste Kraft.

Indbyggerne giøre Forskiel paa tre Slags eller snarere tre Afarter af Qvinqvina. Den gule og den røde, der ere lige agtede og ikke forskiellige uden i Styrken af deres Farve, den hvide, som er kun lidet søgt, fordi dens Kraft er meget ringere. Man kiender den paa dens mindre glatte og mere runde Blade, paa dens hvidere Blomster, dens førere Kierner, dens udvendig

hvide Bark. Barken paa det gode Slags er sædvanlig brun, skiør og ruu og sprukken paa Overfladen.

Paa Maragnans Bredder leverer Landet Jaën en Mængde af den hvide Qvinqvina, men man troede længe, at den gule og den røde ikkun fandtes paa Loxas Grund, en Bye, der 1546 er anlagt af Kaptain Alonso de Mercadillo. Den der agtedes meest var den, der voxede 2 Mile fra dette Sted paa Bierget Cajanuma, og det er kun en 50 Aar siden Kiøbmændene lode sig af Notarierne give et Beviis, der bevidnede at den Bark de solgte, var fra dette Sted, der var bleven berømt. Fordi man vilde have meget deraf, ødelagde man de gamle Træer, og gav de unge ikke Tid til at faae deres fulde Vext; saa at de største have nu neppe tre Toiser i Høiden. Denne Mangel giorde Søgningen stærkere. Endelig fandt man det samme Træe i Riobamba i Cuenza i Naboelauget af Loxa og endnu sildigere i Bogota i det nye Rige.

Qvinqvina'en var bekiendt i Rom 1639. Jesuitterne, som havde bragt den dertil, uddelte den for intet til de Fattige, og solgte den meget dyrt til de Rige. Aaret derefter indførte Jean de Vega, Doktor hos en Peruviansk Statholderinde den, i Spanien til 100 Rigsdaler Pundet. Dette Lægemiddel kom snart i stor Anseelse, og holdte sig deri, indtil Indbyggerne i Loxa, der ikke kunde levere saa meget, som man forlangte, faldte paa at blande flere forskiellige Sorter Bark i den, der blev søgt saa stærk. Denne Uredelighed formindskede den Tillid, man havde til Qvinqvina'en. De Midler, som Hoffet i Madrit greb til for at raade Bod paa en saa skrigende Uorden, havde ikke det lykkeligste Udfald. De nye Opdagelser maae have giort dette Produkt saa almindeligt, at det ikke synes rimeligt at man bliver ved med at forfalske det.

Det er en almindelig vedtagen Mening, at Landets Indfødte have i meget gamle Tider kiendt Brugen af Qvinqvina mod Vexel-Febre. Man siger, at de lode den trække en Dag i Vand, og gave den Syge Vandet at drikke uden Barken. Hr Joseph de Jussieu lærte dem at drage Extrakt af den, som er meget at foretrække Brugen af Barken in natura.

Denne Botanikus, den dueligste af dem, som Lidenskab for Natur-Historiens Fremme har bragt til de Spanske Besiddelser i den nye Verden, viiste en Ridderlighed, der strakte sig langt videre. Han giennemstreifede de fleste Bierge i Syd-Amerika med utrolige Strabadser, og var i Færd med at berige Europa med de vigtige Opdagelser, han havde giort, da hans Papirer bleve ham frarøvede. En ypperlig Hukommelse kunde for en Deel have raadet Bod paa dette Uheld. Ogsaa denne Udvei blev ham afskaaren. I Peru havde man stærk Trang til en Medikus og en Ingenieur. Hr. de Jussieu havde de Kundskaber, der udfordredes til disse tvende Embeder og Landets Administration krævede deres Anvendelse. De nye Forretninger bleve ledsagede med saamange Modsigelser, saa mange Fortrædeligheder, saa megen Uskiønsomhed, at denne ypperlige Mand ikke kunde holde Stand derimod. Han var ganske fra Forstanden, da man 1771 indskibede ham uden Formue til et Fæderneland, som han 36 Aar forhen havde forladt. Hverken den Regiering, der havde sendt ham til den anden Halvverden, eller den, der havde beholdt ham der, agtede det Umagen værd, at tage sig af hans Skiebne. Den vilde uden en — for sin Retskaffenhed ligesaa agtet, som for sin Lærdom berømt — Broders Omhed have været græsselig. De værdige Brødre-Børn af Hr. Bernhard de Jussieu have arvet deres Farbroders Ombyggelighed for den ulykkelige — 1779 afdøde — Reisende. Maatte denne Adfærd af en i Videnskaberne

berømmelig Familie tiene til Mynster for alle dem, som til deres Lykke eller Ulykke dyrke Videnskaberne.

Hr. Joseph de Jussieu, der havde fundet Indbyggerne lærvillige ved de Underviisninger, han gav dem om Qvinqvina'en, vilde ogsaa formaae dem til at bringe ved idelig Røgt baade Skov-Cochenillen, som Landet selv leverede dem til deres Mannufakturer, og den grove Kaneel, de fik fra Qvixos og Macas, til større Fuldkommenhed. Men hans Raad har hidindtil ikke giort nogen Nytte, enten saa disse Produkter ikke have kunnet tage mod nogen Forbedring, eller man ikke har giort sig nogen Umage for at bringe dem dertil.

Den sidste Formodning vil forekomme dem den sandsynligste, der have et rigtigt Begreb om Landets Herrer. Overflødigheden paa Korn, Mais, Sukker og alle Slags Føde-Varer tilligemed den lave Priis, hvori de nødvendigen maae blive, formedelst Umuligheden i at kunne udføre dem, har, som vi nyelig have seet, nedsænket hele Provindsen i den største Ladhed og de største Udsvævelser.

24. En Digression om Bierges Dannelse.

Men for at afdrage vor Indbildning fra saa mange sørgelige Skilderier, hvormed vi maaskee have syssélsat os alt for meget, saa lad os for et Øieblik sætte disse blodige Marker ud af Syne; lad os gaae ind i Peru og strax fæste vort Øie paa disse skrækkelige Bierge, hvortil lærde og kiekke Astronomer begave sig, for at maale Jorden og bestemme dens Figur. Vi overlade os til de Fornemmelser, som de vist nok følede, og som enhver — være sig lærd eller ulærd — Reisende maae føle allevegne, hvor Naturen viser ham et lignende Syn. Vi ville endog driste os til at tillade os nogle almindelige Formodninger om Biergenes Oprindelse.

Ved Synet af disse uhyre Masser, der hæve sig til græsselige Høider over Klodens ydmyge Overflade paa hvilken næsten alle Mennesker have taget sig deres Bopæl — Disse Masser, som her ere kronede med uigiennemtrængelige og ældgamle Skove, der aldrig have givet Gienlyd af Oxens Lyd, hist fremstille kun en gold og nøgen Overskorpe — som i et Land have en maiestætisk Taushed og Urokkelighed, der standser Skyen i dens Fart og bryder Vindenes Voldsomhed, i et andet bortfierner den Reisende fra deres Topper ved Jisvolde, af hvis Midte Luen udvælder i Hvirvler, eller afskrækker den, der sætter over dem, ved skumle og dødtause Afgrunde, som ere udhulede i deres Sider — hvoraf endeel aabne Udveie til stridige Strømme, der brumlende nedvelde sig af deres halvaabne Sider, til Floder, til Bekke, til Spring-Vande og boblende Kilde-Væld; hvoraf alle kaste deres kiølende Skygger paa de Sletter, der omgive dem, og skaffe dem efterhaanden et Lye mod Solens brændende Hede, fra det Dieblik, denne Stierne ved sin Opgang forgylder deres Toppe, til det Dieblik, den begiver sig til Hvile — ved dette Syn siger jeg, standser ethvert Menneske af Forundring og Naturgrandskeren falder i Betragtninger.

Der sporges, hvad det er, der har frembragt hist Vesuv, Ætna, Appenin, her Cordeliererne? Ere disse Bierge ligesaa gamle som Verden? Ere de blevne fremsbragte i et Dieblik, eller ere de Steen-Partikler, man afskurer dem, ældre end de? Skulde de være Benene i en Rad, hvortil de andre Jord-Substantser skulde være de kiødagtige Dele? Ere de adskilte hver for sig eller hænge de sammen ved en stor fælleds Knub, som de ere Grene af, og som tiener til Grundvold for dem og til Grundstøtte for alt det, den er overtrakt med?

Skal jeg troe hiin; "saa fyldte en umaadelig "Vand-Beholdning Jordens Hulhed. Skorpen, som

"holdte den, brast. Himmelens Katarakter aabnede "sig. Alt blev oversvømmet, sammenblandet og rørt "i hinanden. Fabelens Kaos viste sig paa ny, og det "begyndte først at komme i Orden igien i det Øieblik, "da Bundfældningen af de forskiellige Materier gik for "sig efter Tyngdens Love, som de alle efterhaanden "rette sig efter. Lagene af dette forskiellige Dynd "ophobede sig paa hinanden og viste deres Spidser over "Vandets Overflade, der søgte til Sletterne for der at "udhule sig et Leie."

Efter en anden: "Søger man forgieves med disse "Grunde at forklare dette Phænomen, uden Mellem-"komst og Nærmelse af en Komet, som han fremkalder "af Rummets vidtløftige Egne, hvor de tabe sig. "Den Vand-Strøm, som ledsagede den, forenede "sig med det, som brød frem af Jordens Afgrund, og "som vældede ned af Luftkredsen. Kometens Tryk "bragte dem til at stige over de høieste Bierge, thi "disse vare da allerede til, og af Dyndet efter denne "Oversvømmelse var det, de frembragtes igien."

"Det er kun Drømme, disse Folk fortælle eder", vil en Tredie sige, og han lægger til: "Seer kun rundt "omkring eder og I ville da see Biergene blive til ved "det samme Element, som ødelægger dem. Det er "Ilden der hærder det bløde Jordlag. Det er den, "der ved sin Udvidelses Kraft, som understøttes af Luften "og Vandet, udhuler dem og driver deres Toppe i "Skyerne. Det er den, der sprænger dem og ud-"huler deres uhyre Ild-Pander. Ethvert Bierg er "en Vulkan, som laver sig til, eller er forbi."

Dennes Skrig bliver afbrudt af en veltalende Person. Han aabner sin Mund, jeg rækker mit Øre, og Yndigheden i hans Tale levner mig neppe Frihed til at bedømme hans Mening. Han siger: "I Be-"gyndelsen vare Bierge ikke til. Vandene skiulte "Jordens Skikkelse, der var eensdannet over alt;

"men de stode ikke stille. Indvirkningen af den Dra-"bant, der følger os, rystede dem til det allerdybeste, "ved den Bevægelse af Ebbe og Flod, som vi see hos "dem. Ved enhver Bævren førte de endeel Bundfald med "sig, hvilken de affatte paa en foregaaende. Af "disse idelige — i en lang Række af Sekler fortsatte "Tilsatser er det at Jordlagene ere blevne dannede, og "de uhyre Masser, som sætte eder i Forundring, ere "en Følge af disse sammendyngede Lag. Tiden er intet "for Naturen; og den ringeste Aarsag, som kommer "til at virke uden at afbrydes, er i Stand til at frem-"bringe de største Virkninger. Ved Vandenes umærke-"lige og idelige Virkning, ere Biergene blevne til. "Den endnu mere umærkelige og ikke mindre uafladelige "Paavirkning af en Dunst som befugter dem, og en "Vind, som tørrer dem, giør dem lavere Dag for "Dag, og vil bringe dem lige med Sletterne. Da "ville Vandene atter udbrede sig eensformige paa Jor-"dens jævne Overflade. Da vil det første Phænomen "indfinde sig igien, og hvo veed, hvor ofte Biergene "have været udjævnede og have hævet sig igien?

Ved disse Ord smiler Jagttageren Lehmann. Med at rekke mig den hebraiske Lovgivers Bog og sin egen, siger han til mig: "Hav Ærbødighed for hiin, og den Godhed, at kaste et Øie i denne." Lehmann har i det tredie Bind af hans Bergværks Konst fremsat sine Tanker om Jordlagenes Oprindelse og Biergenes Frembringelse. Han gaar frem efter bestandige og gientagne Jagttagelser, som han selv har giort med en Skarpsindighed, der er ualmindelig, og en Møisommelighed saa vedholdende, at man har Møie med at fatte den. De gaae fra Polens Grændser til Rhinens Bredder. Det Analogiske i dem, der giør dem anvendelige paa mange andre Lande, anbefaler dem til at kiendes af Mennesker, som lægge sig efter Natur-Historien, og endskiøndt han til-

skriver Syndfloden Jordlagenes Dannelse, saa ere dog de Kiendsgierninger, hvorpaa han støtter sig, ikke mindre sikre, eller hans Opdagelser mindre uinteressante.

Han giør Forskiel paa tre Slags Bierge. De for Syndfloden eller de oprindelige; de efter Syndfloden; og de nyere. De første — der ere forskiellige i deres Høide — ere de høiste. Sielden affondrede udgiøre de Kieder. Deres Brinker ere bratte. De omgives fra alle Kanter med Eftersyndflods- eller Lags-Bierge. Bestanddelene i dem ere mere eensartede, Skiverne mindre forskiellige; deres Støtter altid lodrette og tykkere. Deres Rødder stige ned i en Dybde, som man endnu ikke veed, hvorvidt gaar. De Miner, der ere i dem, ere Grube-Miner.

Eftersyndflods Biergene ere Lags-Bierge. Deres forskiellige Lag ere dannede af forskiellige Substanser. Den sidste eller den nederste er altid af Steenkul; den første, eller den øverste giver altid saltagtige Kilder. De støde stedse til Gang-Grube-Bierge. Forlanger man Kobber, Bly, Qviksølv, Jern, ja endogsaa Sølv af dem, ville de levere det, men i Blade og fugget. Men Gierrigheden vil see sig bedraget, dersom den venter sig, at finde Guld i dem. De ere Frembringelser af en Oversvømmelse.

De nyere, der er frembragte ved Ild, ved Vand, ved en uendelig Mængde forskiellige og senere Begivenheder, vise i deres Inderste kun brudte Lag; en forvirret Blanding af alle Slags Substanser; alle Kiendemerker paa Omstyrtning og Uorden.

Forgieves havde Naturen skiult de kostbare Metaller i disse Masser, der ere de haardeste og tætteste. Vor Begierlighed har knuset dem. Kunde vi saa endda sige om de Mennesker, der blive brugte til disse skrækkelige Arbeider, hvad vi læse i Cassiodorus: "De som fat-"tige gik ind i Minerne, de komme rige ud af dem. De "ere i Besiddelse af en Rigdom, som man ikke tør berøve

"dem. De ere de eneste, hvis Formue ikke er besudlet "enten med Rov eller med Nederdrægtigheder.

Betænker, Europæere! hvad denne forstandige Skribent lægger til: "Erhverve sig Guld ved at opoffre "Mennesker, er en Forbrydelse. Hente det giennem "Havets Farligheder er Galskab. Opdynge det ved "Bestikkelser og Laster er Lumpenhed. Den eneste retmessige og anstændige Maade at tillægge sig det paa, "er den, hvorved ingen krænkes; og nagfrit eier man "intet uden det, der ikke er fraranet andres Velfærd.

Og I! I have for at faae Guld, dristet eder over det brusende Hav. For at faae Guld have I tilranet eder hele Lande. For at faae Guld have I nedsablet de fleste af deres Indbyggere. For at faae Guld have I nedstyrtet dem, som eders Dolke havde levnet, i Jordens Afgrunde. For at faae Guld, have I indført den skiendige Menneske-, den lumpne Slave-Handel i Verden. For at faae Guld have I daglig Dags opfrisket disse eders Forbrydelser. O! maatte dog Lazarro Moro's Hiernefoster blive til Virkelighed! maatte dog en underjordisk Ild paa een Gang antænde alle disse Bierg-Værker, som I have giort til ligesaamange Fange-Huler, hvori Uskyldigheden nu alt i endeel Sekler omkommer!

25. Det egentlige Perus physiske Indretning.

Denne Forbandelse vilde da strax paa Stand falde paa Cordelier- eller Ande-Biergene, som giennemskiære næsten hele Amerika i Længden, og hvis forskiellige Grene udbrede sig nordentlig efter dets Brede Det er fornemmelig under Linien og i Peru, man studser ved deres Majestæt. Giennem uhyre Masser af Snee, som skiule de betydeligste af dem, opdager man lettelig, at de forhen vare Vulcaner. De Rog- og

Ild-Hvirvler, som endnu fare ud af nogle af dem, tillade ikke den mindste Tvivl om disse Udbrud. Chimborasso, det høieste, og som næsten er 3220 Toiser over Hav-Fladen er over en Trediedeel høiere end Pic de Teneriffa, det høieste Bierg i den gamle Halv-Verden. Pichincha og Caracon, som fornemmelig have tient til Skueplads for de Observationer, der ere foretagne til at bestemme Jordens Figur, ere, det ene kun 2430, det andet 2470 Favne høie, og dog have de meest uforfærdede Reisende seet sig tvungne til at standse der. Den idelige Snee har altid giort de Toppe utilgiængelige, som havde en større Høide.

En Flade, der er fra 30 til 50 Mile bred og ligger 1949 Favne høiere end Havet, tiener disse gyselige Bierge til Grundlag. Meer eller mindre betydelige Søer indtage en Deel af denne vidtløftige Strækning. Den, der kaldes Titi-Caca, hvori der løber 10 til 12 store Floder og en Mængde smaae, er 70 Favne dyb og 80 Mile i Omkreds. Af dens Skiød viser sig en Øe, hvorpaa Perus Lovgivere paastode at de vare fødte. Deres Fødsel, sagde de, at de havde Solen at takke, som havde paalagt dem, at indføre dens Dyrkelse, uddrage Menneskene af deres Barbarie og give dem velgiørende Love. Denne Fabel giorde dette Sted ærværdig, og man byggede der et af de prægtigste Templer, der vare i Riget. Pilegrimme strømmede i Mængde dertil med Offringer af Guld, Sølv og Ædelstene. Det er en i Landet almindelig vedtaget Tradition, at ved Spaniernes Ankomst kastede Præsterne og Folket en stor Mængde Kostbarheder i Vandet, ligesom det samme giordes ved Cusco i en anden Søe, der er 6 Mile fra denne berømte Hoved-Stad. Fra de fleste Søer løbe Strømme, som med Tiden have udhulet Render af en gyselig Dybde. Paa det øverste af dem, er der sædvanligen Miner i et Jordsmon,

der i Almindelighed er gold. Lidt lavere ned er det, der voxer Korn og græsser Qvæg. I det laveste dyrkes der Sukker, Frugter og Mais.

Den umaadelig lange Kyst, der er fra 8 til 10 Mile i Brede, som strækker sig fra den Flade, vi her have omtalet, til Søen, og som vi kiende under Navn af Dalene, er kun en Sand-Dynge. Det syntes som Øde og en evig Ufrugtbarhed maatte blive denne utaknemmelige Jordbunds Lod.

Naturen afvexler og afvexler paa en meget mærkværdig Maade i dette saa ulige Jordsmon. De høieste Steder ere skiulte med en evig Snee. Derpaa kommer nøgne Klipper og Sand. Under dem begynder man at see noget Mos. Længere ned voxer Icho'er, en Plante, som man brænder, som har temmelig Lighed med Siv, og som bliver længere og førere, jo længere man kommer ned. Endelig viser der sig Træer, tre Slags i Tallet, som ere disse Bierge egne, og som ved deres Struktur og deres Blade forkynde det Clima's Strænghed hvori de ere voxede. Det nyttigste af disse Træ-Sorter er Caßis. Det er tungt, fast og varigt, og formedelst disse dets gode Egenskaber bliver det bestandig brugt til Arbeide i Minerne. Disse store Vexter finder man ikke igien under en blidere Himmel-Egn og de blive ikke afløste uden af nogle faa andre af en forskiellig Egenskab. Der vilde ikke engang have været noget Slags i Dalene, dersom man ikke havde bragt nogle derhen som have naturaliseret sig der.

26. Hvori Perus Bierge, Sletter og Dale ere forskiellige.

I dette Land har Luften en mærkelig Indflydelse paa Indbyggernes Sundhed. De, der beboe de høieste Lande ere udsatte for Asthme, Pleuretser, Bryst-Flod

og Rheumatismer. Disse Sygdomme, der ere farlige for alle de Individer, sam de angribe, blive i Almindelighed dødelige for enhver, der har paadraget sig veneriske Sygdomme, eller hengive sig til stærke Drikke, og det er til Ulykke det sædvanlige Tilfælde med dem, som ere fødte i, eller som Gierrigheden haver bragt til disse Lande.

Disse Elendigheder hiemsøge ikke de lavere Biergegne; men de blive afløste af andre endnu sørgeligere Plager. Forraadnelses-Febre og Vexel-Febre, der ere ukiendte i de Lande, vi her have omtalet, ere der sædvanlige. Man faaer dem saa let, at Reisende maatte frygte for at nærme sig de Steder, der ere befængte med dem. De ere ofte saa ondartede, at ikke et eneste Menneske skulde slippe fra deres Gift, dersom Indvaanerne ikke forlode deres Flekker, for at vende tilbage til dem igien, efterat de ere blevne udrensede ved en anden Aarstid. Saaledes var det ikke i Ynkaernes Tid. Men siden Spanierne have indført Sukker-Avlingen i disse Bierges snævre Passer, hvor Luften har et vanskeligt Træk, reiser der sig af de fugtige Jorder, som denne Avling udfordrer, giftige Dunster, som opvarmede ved Solens brændende Straaler blive dræbende.

Trediedags-Febrene og Vexel-Febrene ere ikke synderlig mindre almindelige, ikke synderlig mindre haardnakne i Dalene end i Bierg-Snævringerne; men de ere der uendelig mindre dræbende. Følgerne af dem ere i Almindelighed ikke sørgelige uden paa Landet, hvor der mangler Hielp, eller Forsigtighed tilsidesættes.

En almindelig Sygdom i denne Deel af den nye Verden er Smaaekopperne, som blev bragt dertil 1588. Den er ikke sædvanlig der, som i Europa, men den foraarsager af og til uudsigelige Ulykker. Den angriber uden Forskiel de Hvide, de Sorte, Indianere og

blandede Stammer. Den er lige mordisk under alle Klimaer. Man maa vente sig meget af Brugen med Inoculationen, som for to Aar siden er indført i Lima, og som udentvivl snart vil blive almindelig*).

En anden Plage gives der, hvorimod Menneskets Forstand aldrig vil udfinde noget Hielpemiddel. Jordskielvene, der andensteds ere saa sieldne, at der forsvinde hele Generationer af Jorden uden at erfare et eneste, ere saa sædvanlige i Peru, at man der er kommen i Vane med at tælle dem som en Række af Tidspunkter der ere saa meget mere mærkværdige, som det jævnlige i dem ikke formindsker deres Voldsomhed.

Phænomenet, der altid kommer uregelmæssig og uformodet, anmælder sig dog ved kiendelige Forløbere. Naar det vil blive stærkt, høres i Forveien en Raslen i Luften, der i Lyden ligner en stærk Plads-Regn, som falder fra en revnet Skye, der brister i et Dieblik. Denne Braller synes at være Virkningen af en heftig Bevægelse i Luften, der skutles og rystes i modsatte Strøg. Fuglene flyve da huus paa i deres Fart. Hverken deres Stiert eller deres Vinger tiene dem da til Aarer eller til Roer for at svømmme i Himmelens Blaae. De knuses mod Mure, Træer, Klipper; enten nu dette Oprør i Naturen forblinder dem, eller Jordens Dunster betage dem Kraft og Evne til at være Herrer over deres Bevægelser.

Med denne Bragen i Luften forener sig Brumlen af Jorden, hvis dumplydende Huler og Kløfter give Gienlyd af en idelig Hylen. Hundene besvare disse Forvasler for en almindelig Forvirring med overordentlig Tuden. Dyrene staae stille og strække af en naturlig Drift Benene ud, for ikke at falde. Ved disse Kiendetegn flygte Menneskene fra deres Huse med

*) Endnu mere af Vaccinen. Overs. Anm.

Skrækken malet i deres Ansigter, og løbe enten til aabne Pladse eller ud paa Marken, for at søge sig et Tilflugts-Sted mod deres Tages Fald. Børnenes Skrig, Qvindernes Jamren, en uventet Nats pludselige Mørke, alt forener sig, for at forøge de alt for virkelige Ulykker ved en Plage der omstyrter alt, med Ulykkerne af en Indbildning, der forstyrres og forvildes og taber i Beskuelsen af denne Uorden baade Tanke om og Mod til at hielpe til rette deri.

Forskiellighederne i de Udseender, hvorunder Vulkanerne have viist sig for en af vore meest utrættelige og meest kyndige Jagttagere, har bragt ham til at antage forskiellige Epoker i dem, der ere adskilte fra hinanden ved saa betydelige Tidsrum, at den første Dannelse af vor Boelig derved bliver fört tilbage til en Ælde, hvorved Indbildningen studser. I den første af disse Epoker kaste Vulkanerne Ild, Røg, Aske af deres Toppe og udgyde Lava-Strømme af deres halvaabne Sider. I den anden slukkes de, hvilket er skeet med dem alle, og vise kun en stor Kiedel. I den tredie have Luften, Regnen, Vindene, Kulde og Hede forstyrret Kiedelen eller Krateren, og der bliver kun en lille Høi tilbage. I den fierde bringer denne ved sin Skorpe skilte Høi et Slags Fod for Dagen, som, fortæret af Tiden, efterlader kun det Sted, hvor Høien eller og Vulkanen har været, og denne Tilstand udgiør en femte Epoke. Fra Midten af dette Sted gaaer der lange Strøg af Lava. Disse enten hele, eller brudte, eller i adskilte Stykker bragte Strøg ere endnu ligesaa mange andre Epoker, og imellem enhver af dem kan man indskyde saa mange Aar Sekuler og Sekulers Tusinder, som man behager. Hvad der er vist, det er at en af disse Epoker, hvilken man endog vælger, svarer i Menneskenes Forestilling ikke til den, som finder Sted i Naturen. Og den Grundsætning: at af intet

kommer intet — med de Væseners Nedbrydelse, som ved at opløse sig i andre, bevise: at intet bliver til intet — kunde da synes at forkynde os en Evighed, der er gaaet foran og en Evighed der vil følge efter, eller den store Bygmesters Co-existence med sit beundringsværdige Værk.

Klimaet viser meget mærkværdige Synderligheder i Øvre-Peru. Der føler man den samme Dag, undertiden den samme Time og altid paa en meget indskrænket Strækning, Luftens Temperatur under de meest modsatte Himmelegne. De, der begive sig derhen fra Dalene, blive ved deres Ankomst giennemtrængte af en stærk, bidende Kulde, som hverken Varme, eller Bevægelse eller Klæder kan frie dem fra; men hvis Paavirkning ophører at være ubehagelig efter et Ophold af en Maaned eller tre Uger. Tilfældene ved Søe-Sygen plage de Reisende, som komme der for første Gang, med større eller mindre Voldsomhed, eftersom de vilde have kommet til at lide under den paa Søen. Dog er man, hvad Grunden end kan være, ikke udsat for dette Tilfælde allevegne, og ingen af de Astronomer, som udmaalte Jordens Figur paa Qvitos Bierge, blev angreben deraf.

I Dalene bliver man ligesaa, om ikke mere, forundret. Dette Land, skiønt Linien meget nær, har dog en behagelig Temperatur. De fire Aarets Tider ere der mærkelige uden at nogen af dem kan ansees for besværlig. Vinteren udmærker sig meest. Aarsagen dertil har man søgt i Vindene fra Syd-Polen, som ere svangrede med den Snee og Iis, hvorfra de ere komne; men de ere det kun for en Deel, fordi de trække igiennem en tyk Taage, som da bedækker Jorden. Virkelig stige disse grove Dunster ikke ordentlig i Veiret, førend mod Middag, men det er sielden at de fordele sig. Himmelen bliver almindelig saa overtragt, at

dersom Soel-Straalerne endog komme til syne, saa kunne de dog kun mildne Kulden meget svagt.

Men hvad der endog kan være Aarsag til denne bestandige Vinter under det hede Himmel-Strøg, saa er det dog vist, at det aldrig regner, eller at det regner kun hver andet eller tredie Aar i Nedre-Peru. Physiken har giort sig den største Umage, for at udfinde Aarsagen til dette overordentlige Phænomen. Kunde man ikke udlede det fra Syd-Vest-Vinden, som den største Deel af Aaret er den herskende der, og fra Biergenes uhyre Høide, hvis Top er altid bedækket med Snee. Landet, der ligger imellem begge, der bestandig faaer Kulde fra den ene Side, og opvarmes bestandig fra den anden, beholder en saa jævn Temperatur, at de Skyer, der stige op, kunne aldrig blive saa tykke, at de kunne opløse sig i egentlig Vand.

Der behøvedes dog Regn og daglig Regn til at give Kyster nogen Frugtbarhed, som gaae fra Tombes til Lima, det vil sige i en Strækning af 264 Mile. Sand-Ørkenerne ere i Almindelighed saa golde, at man ikke engang seer en Urt i dem, undtagen paa de Steder, hvor det er muligt at vande, og dertil er Leiligheden ikke megen. Der er ikke en eneste Kilde i Nedre-Peru; Floder ere ikke almindelige; og de, man seer der, have for største Delen ikke Vand, uden en 6-7 Maaneder om Aaret. Det er Strømme, der flyde ud af de større eller mindre Søer, der ere dannede i Cordeler-Biergene, som giennemløbe kun en kort Strækning, og blive tørre om Sommeren. I Yncaernes Tid blev dette kostbare Vand omhyggeligen samlet og ved Hielp af forskiellige Kanaler fordelt til en temmelig stor Strækning, som de giorde frugtbar. Disse Arbeider have Spanierne benyttet sig af. Deres Flekker og deres Byer ere komne istedet for Indianernes Hytter, som maaskee af denne Grund ere færre i Nedre-

Peru end paa Biergene. De Dale, som gaae fra Rigets Hoved-Stad til Chili, have en stor Lighed med dem, som vi her have omtalet; dog lade de sig paa nogle Steder bedre dyrke.

27. De faa Peruvianere, der have undgaaet Erobrernes Sværd eller Tyrannie, ere nedfaldne til Dyriskhed.

Uagtet disse Uordener i dets physiske Organisation, havde det Land, vi her omtale, seet et blomstrende Rige danne sig i dets Skiød. Man kan vel ikke synderlig drage dets Folkemængde i Tvivl, naar man seer at dette lykkelige Folk havde bedækket alle de Provindser, det havde erobret med sine Kolonier; naar man lægger Mærke til den forskrækkelige Mængde Mennesker, der vare ansatte ved Regieringen og fik sin Underholdning af Staten. Det er klart, at saa mange til Machinens Bevægelse anbragte Kræfter og Arme, forudsætte en betydelig Folkemængde, for at kunne med Landets Produkter underholde en saa talrig Klasse af dets Indbyggere, som ikke dyrkede det.

Ved hvilken Tilskikkelse seer Peru sig da nu for Tiden saa øde? Stige vi op til den første Begyndelse, finder man, at de, der erobrede Syd-Havets Kyster, vare Røvere, uden Herkomst, uden Opdragelse, uden Grundsætninger, som fra først af begik flere Grusomheder, end de der indtoge Mexiko. Moderlandet biede længere med at lægge Tømme paa deres Glubskhed, som bestandig blev næret ved de langvarige og gruelige Borger-Krige, der fulgte paa Erobringen. Siden efter indførtes der et Undertrykkelses-System, der var tungere og mere planmessigt end i de andre Lande af den nye Verden, der ikke laae saa langt borte fra Europa.

Peruvianerne bleve strax skildte ved deres Besiddelser, ligesom Mexikanerne vare blevne det. Man lod dem kun i Fællig beholde en Deel af de Jorder, som i Yncaernes Tid vare henlagte til de offentlige Fornødenheder. De ere efterhaanden blevne formindskede ved de Mægtiges og især ved Munkenes Indgreb. Produkterne af dem, der ere blevne dem levnede til de Syges, de Gamles, Enkers og Faderløses Underholdning, har man ikke havt mere Agtelse for. De gaae for største Delen i deres Undertrykkeres Korn-Oplag.

Indianernes Frihed havde samme Skiebne som deres Eiendomme. De, der bleve Regieringens Slaver, og som man brugte til det Arbeide, der er uadskilligt fra nye Etablissementer, bleve slet underholdte baade med Kost og Klæder. Da man ikke havde meer Arbeide at give dem, overdrog man dem til Private, hvis Godser havde Mangel paa Agerdyrkere. Rigtig nok skulde de ikke tiene disse nye Herrer længere end 6 Maaneder, efter hvilken Tid de kunne vende tilbage til deres Hytter; men Gierrigheden fandt snart Midler til at giøre et ophørende Slaverie bestandigt. Den Underholdning, der var fastsat for disse Ulykkelige, var utilstrækkelig. Man fristede dem ved Forskud, som de af Trang maatte tage imod. Fra den Tid saae de sig for største Delen hyrede for deres hele Liv, efterdi de ikke havde Ret til at gaae tilbage, førend de havde betalt den Gield, de havde draget paa sig; hvilket deres Armod satte dem ud af Stand til at giøre. Tyranniet blev drevet endnu videre med det Slags forgieldede Slaver, som sadde med Familier. Man kastede dem i Fængsel. For at faae dem deraf, gik deres Hustruer, deres Børn i Borgen for dem, og disse vare da ligesaa mange nye Slaver. Paa denne Maade blev Aaget giort bestandigt. Den eneste Betragtning, der kunde have tient til Tømme paa dette Barbarie, det

var, at saalænge man havde disse Indianere, maatte man ikke have andre; men det var altid en stor Fordeel, at kunne beholde Mennesker, som man havde oplært efter sit Behøvende — Haandværkere fornemmelig, som det altid havde været vanskeligt, ofte umueligt, at faae andre istedet for.

Medens de Peruvianere, der tilhørte Kronen, faldt for største Delen i Slaveriet paa den Maade, som sagt er, vare de, der i Erobrings Tiden vare blevne stavnsbundne, endnu mere ulykkelige. Endskiønt den, der havde Befaling over det Distrikt, hvortil de vare bundne, ikke havde Ret til at fordre andet af dem, end en Afgift, som han delede med Fiskus, saa anmassede han sig dog alt deres Arbeide. Tyranniet blev drevet saavidt, at det vakte Regieringens Opmærksomhed. Den har efterhaanden ophævet alle disse private Herskaber, og 1750 var der ingen flere tilbage af dem. Dog ere Indianerne, som denne nye Indretning syntes at giøre frie, kun komne i andre Lænker. Man har bestemt dem til at opfylde de manglende Mitayer, eller Kongelige Indianere, som ere omkomne i deres Tieneste, som man havde overladt dem til, og deres Skiebne bliver bestandig den samme.

Foruden denne plan- og lov-mesßige Undertrykkelse, som gaaer ud over hele Nationen, gives der tusinde Grusomheder, som gaae i det enkelte, og som Menneskeheden ikke mindre maa oprøres over. Det er ved Loven udtrykkelig forbudet, at tvinge Peruvianerne til at arbeide i de underjordiske Miner, og der er ingen Mine-Eier, som staaer i nogen Anseelse og vil opoffre Penge, som jo kan bringe dem dertil. Disse Ulykkelige ere paa de fleste Steder i Peru fordømte til at betale 5 Piastrer i Kop-Skat fra deres 18de til deres 50de Aar. Forpagterne kræve denne uhyre Skat over den fastsatte Alder, kræve den endog to Gange

om Aaret, naar Qvitteringen derfor kan være forkommet. Enhver Jordegods-Eier, som har ladet en Indianer omkomme, enten formedelst overdrevent Arbeide eller ved at lade ham mangle det Nødvendige, skal miste en af det Antal, som hans Privilegium lyder paa; og man har maaskee ikke to Exempler paa Fuldbyrdelsen af denne lemfældige Straf for en Forbrydelse, der hver Dag begaaes. Man skal tage alle Indbyggerne i en Landsbye efter Omgang til at efterkomme de Forpligtelser, der ere det Almindelige paalagte; men dette Arbeide bliver aldrig forrettet af andre end dem, der ikke ere i Stand til at kiøbe sig frie fra Udsugelsen. Naar en Spanier har overladt en Peruvianer et Stykke Jord for at boesætte ham paa sit Gods, har han ikke Ret til at tage det fra ham, førend en Dom har erklæret, at Punkterne i Contracten ere blevne overtraadte. Den Stærkeste foragter disse Formaliteter, og tager sin Eiendom tilbage, saasnart han, enten af Fordeel eller Luner, finder det for godt. De Reisende, der intet maatte tage uden med Vedkommendes gode Villie, bemægtige sig dristig alt hvad de forefinde i Hytterne. Dette idelige Plyndrerie hindrer Indianerne fra at have noget, ikke engang Levnets-Midler. De saae ingen Mays, uden den de selv behøve, og de skiule den i Huler med den yderste Omhyggelighed. Hovedet for Familierne er den eneste, der veed, hvor dette Forraad hemmelig bevares, og han gaaer hver ottende Dag derhen, for at tage hvad der behøves til hver Uge. Endelig have de fleste Korregidorer tilegnet sig udelukkende Ret til at sælge Indianerne i deres Distrikt de Europæiske Handels-Varer. Enten lade de dem da betale dem alt for dyrt, eller ogsaa tvinge de dem til at kiøbe hvad de ikke behøve.

Dersom Hoffet i Madrit mener, at det har forebygget disse og tusinde andre ligesaa skrigende Foruret-

telser, ved at give Peruvianerne en Spansk Beskytter, der skal forsvare dem, og en indfødt Cacik, som det er paalagt at tage sig af deres Anliggender, da har det bedraget sig. Beskytteren faaer aarlig en Real af en: hver i Almindelighed og Caciken en halv Real af enhver i hans mindre Distrikt, det er alt. Den ene sælger dem, til hvem, der vil kiøbe dem, den anden er alt for ringeagtet til at kunne sætte sig mod denne Undertrykkelse.

Religionen er ligesaa kraftesløs som Lovene, den er det endnu mere. Klerkerne ere Peruvianerne de verste Fiender. De lade dem arbeide for sig uden at betale dem, eller give dem noget Vederlag for deres Ar: beide, og afbanke for de mindste Forseelser. Naar en af disse Ulykkelige ikke er tilstede ved Underviisnin: gen, eller endog kun kommer for sildig, bliver han strax straffet derfor, og Stokke: Prygl er disse Hyrders fa: derlige Revselse. Man tør ikke komme til dem, uden med en eller anden Foræring. Deres Sogne: Folk have de ladet beholde de af deres gamle overtroiske Skikke, som ere Kirken til Fordeel, for Exempel den Skik at bringe en Mængde Levnets:Midler til de Dødes Grave. De sætte en vilkaarlig Priis paa deres Ce: remonier, og de have altid nogle nye andægtige Opfin: delser, som give dem Leilighed til at fordre nye Afgif: ter. Munke: Betlerierne ere sande militære Exekutio: ner — et privilegeret Røverie, der næsten altid er ledsaget med Voldsomheder. Denne Adfærd kunde ikke andet end giøre vor Gudsdyrkelse forhadt for India: nerne. Disse Folk gaae til Kirke som til et Hoverie med Forbandelser over de udlændiske Barbarer, der opdynge Aag og Byrder paa deres Legemer og deres Siæle.

De have i Almindelighed beholdt deres Forfædres Religion, og selv i de store Byer, hvor de ere under deres Tyranners Øine, have de Hoitids: Dage, da de

tage deres gamle Klædedragter paa og bære Solens og Maanens Billeder om i Gaderne. Nogle iblant dem opføre en Tragedie, hvis Indhold er Atabalibas Død. Tilskuerne, der begynde med at briste i Graad, falde siden efter som i et Slags Raserie. Det er sieldent, at der paa disse Fester ikke bliver myrdet en eller anden Spanier. Maaskee vil denne Tragedie en Gang ende sig med at nedsable den hele Stamme af Atabalibas Mordere, og de Klerker, der opoffrede ham, igien blive Offere for alt det Blod, de have ladet udøse paa det Alter, der reistes Fredens Gud, eller rettere deres Gierrighed og deres Hovmod.

En almindelig Modfaldenhed blev en uundgaaelig Følge af denne afskyelige Adfærd. Ogsaa bleve Landets Indfødte kiede af Selskabs Forfatningen og de Besværligheder, som den fører med sig. De vedbleve dette ulykkelige Sindelag og giorde sig ikke engang nogen Umage for at avle Føde-Midler, dersom de ikke bleve tvungne dertil af Regieringen. Deres Adfærd kom til at bære Præget af denne Voldsomhed. Indvaanerne i et Sogn samle sig allesammen, Mænd, Qvinder og Børn for at dyrke og besaae en Mark. Disse Arbeider, der hvert Dieblik blive afbrudte ved Dands og Lystigheder, forrettes ved Lyden af adskillige Instrumenter. Samme Skiødesløshed, samme Lystigheder, ledsage Indhøstningen af Mais og andre Korn-Sorter. Disse Folk vise ikke mere Iver for at skaffe sig Klæder. Forgieves har man forsøgt paa at indføre en bedre Tænkemaade, der kunde være gavnligere for Rigets Vel. Magten har ikke kunnet formaae noget mod Skikke, som dens Tyrannie havde frembragt og dens Uretfærdigheder vedligeholdt.

Peruvianerne, alle Peruvianerne uden Undtagelse ere et Exempel paa den Dyriskhed, hvori Tyrannie kan nedsænke Mennesker. De ere faldne i en

dum og almindelig Ligegyldighed. Ih nu! hvad skulde vel et Folk kunne elske, hvis Siæl blev hævet ved Religionen, og som det meest fornedrende Slaverie har betaget al Følelse af Høimodighed og Ære? De Rigdomme, som deres Land har givet dem, friste dem ikke. Den Pragt, hvortil Naturen indbyder dem, har intet tiltrækkende for dem. For Hædersposter er Følesløsheden den samme. De ere hvad man behager, uden Fortrydelse og uden at giøre noget deraf, Kastker eller Trælle, Formaal for offentlig Agtelse eller offentlig Foragt. Al Siæle-Kraft have de mistet. Endog Frygten er ofte uden Virkning paa dem, formedelst den ringe Priis, de sætte paa Livet. De drikke sig fulde, de danse — det er al deres Fornøielse, naar de derved kunne glemme deres Ulykker. Ladhed er deres sædvanlige Forfatning. Den største Belønning kan ikke formaae dem til den ringeste Anstrængelse. Jeg er ikke sulten, sige de til den, der byder dem Betaling, dersom de ville arbeide for ham.

Dette bliver Tilfældet med alle de Folkeslag, der ikke have Eiendom. I de varme Lande, hvor man lever med ringe Bekostning, hvor Jorden giver meget og fordrer lidet, der slaar enhver, som kun kan have Opholdet uden at eie noget, sig til Roe og betler. Man arbeider hverken for den kommende Dag eller for en Afkom. Den almindelige Feil ved de slette Regieringer ligger i Lovgivningen om Eiendom. Enten bør der slet ingen være derom, eller ogsaa bør denne Samfundets Vægt-Skaal staae i den nøiagtigste Ligevægt. Men af alle Samfunds-Indretninger er den meest ødelæggende, den mindst varige den, der gives hos en Nation, som bestaaer af ørkesløse Godseiere og forarmede overlæssede Slaver. Snart bliver det intet andet end et almindeligt Intetbestille; Grusomheder, Galger, Torturer paa den ene Side; Had, Gift, Oprør paa

den anden; Ødelæggelse og Undergang paa dem begge. Samfundets Nedbrydelse og Opløsning.

Peru blev bragt til en saa folkeløs Forfatning, at man maatte udfylde det Manglende med at kiøbe en fremmed Stamme. Men denne af det forfinede Europæiske Barbarie opfundne Udfyldning er endda alt for kostbar til at den har kunnet være til nogen Lettelse for den Umenneskelighed, der betiener sig af den i Yncaernes Land. Den drager ikke al den Fordeel deraf, som den ventede sig. Bestyrelsen har lagt Hindringer i Veien derfor ved Enerettigheder og Skatter, som den til alle Tider lagde paa Laster som paa Dyder; paa Stræbsomhed og Ladhed, paa gode og slette Anlæg; paa Rettighed til at udsuge og Tilladelse til at unddrage sig derfra; paa Frihed til at kunne lade Lovene fuldbyrde, og Privilegium paa at giøre Indgreb i dem, eller snoe sig fra dem. Foruden de uhyre Afgifter, der ere lagte paa Negrenes Indførsel i Peru, har man maattet forskaffe sig dem ved et fremmet Privilegium, fra fremmet Haand; man har maattet lade dem komme over umaadelig store Have, fra usunde Klima'er; afholde Bekostningerne med at ud- og ind-skibe dem flere Gange. Nødvendigheden, der er stærkere end Hindringerne, har dog forøget dette Slags Mennesker mere i Peru end i Mexiko. Spanierne befinde sig ogsaa der i langt større Antal, og Aarsagen er denne:

I den Tid, de første Erobringer skede, da Udvandringerne gik hyppigst for sig, havde Yncaernes Land større Berømmelse for Rigdomme end nye Spanien, og der kom virkelig i lang Tid flere Skatte derfra. Lyst til at faae Deel i dem maatte trække, og trak virkelig flere Castillanere derhen. Endskiønt de alle, eller næsten alle, vare dragne derover i det Haab, at de ville komme tilbage til deres Fædreneland, for der at giøre sig tilgode med den Formue, som de havde

lagt sig til, boesatte de sig dog for største Delen i Kolonien. Til at tage denne Beslutning, bestemtes de af det milde Klima, den sunde Luft, de gode Levnetsmidler, hvilke Fordele Mexiko ikke tilbød i lige Grad. Dette lagde ikke desto mindre samme Vanskeligheder i Veien for Tilbage-Reisen, og gav ikke Haab om saa stor Uafhængighed, som et Land der laae langt længere borte fra Moderlandet.

28. Den Forfatning, hvori Peru nu er.

Man maa see, til hvilken Grad af Velstand Peru har hævet sig ved saamange forskiellige Stammers forenede Bestræbelser.

Den umaadelige store Kyst, som strækker sig fra Panama til Tumbes og som 1718 blev skilt fra Peru, for at indlemmes i det nye Rige, er et af de elendigste Lande paa Kloden. Vidløftige og talrige Moradser indtage en stor Deel deraf. Hvad disse ikke skiule, bliver de 6 Maaneder om Aaret oversvømmet af Regn, som falder i Styrtninger. Af disse stinkende og usunde Sumpers Skiød hæver der sig Skove, der ere ligesaa gamle som Verden og saa sammengroede med Lianer, at det stærkeste og meest uforfærdede Menneske ikke vilde være i Stand til at trænge sig igiennem dem. Tykke og hyppige Taager kaste et skummelt Sløer over disse stygge Marker. Ingen af den gamle Verdens Produkter vilde være i Stand til at voxe i denne utaknemmelige Jordbund, og endog den nye Verdens vilde ikke trives synderlig i den. Ogsaa seer man der kun nogle meget faa, for største Delen omvankende Vilde, og kun saa faa Spanier, at man næsten kunde sige, at der er ingen der. Kysten endes lykkeligviis ved Bugten Guayaqvil, hvor Naturen er mindre fornedret.

Denne Flod saae 1533 den anden Bye reise sig, som Spanierne byggede i Peru. Indianerne lode ikke

dette mod deres Frihed opreiste Monument blive længe staaende; men det blev fire Aar derefter igien opbygt af Orrellano. Det var ikke meer i Bugten Charopte, som man først havde valgt, at man anlagde den. Man foretrak Brinken af et Bierg, som ligger en 5 til 600 Favne fra Floden. Handelens Fornødenheder bestemte siden efter Kiøbmændene til at bygge deres Gaarde ved Floden selv. Den Strækning, der skilte dem fra det Sted, hvor de først laae, er efterhaanden bleven bebygt, og for Tiden ere de tvende Qvarterer aldeles forenede. I Nedre- og Ovre-Byen ere Husene sædvanligen af Træe. Forhen vare de tækkede med Halm, som lidt efter lidt er forsvunden efter Befaling fra Regieringen, som har anseet slig Forordning nødvendig, for at forekomme Ildsvaader, der ere saa almindelige i disse Egne. Guayaqvil var for kort siden et ganske aabent Sted. Nu beskyttes det af 3 Forter, der kun forsvares af Indvaanerne. Værket bestaar af stærke Stolper, der ere satte som Pallisader. Paa dette Jordsmon, som altid er fugtigt og staar en stor Deel af Aaret under Vand, er Tømmer, som aldrig raadner i Vand, at foretrække for de best opførte Værker af Leer eller Steen.

Det er en, til vore Tider erkiendt, Synderlighed, at paa Guayaqvils Kyst findes, saa vel som paa Guatimalas, de Snegle, der give det Slags Purpur, som er saa berømt af de Gamle, og som de Nyere have anseet for tabt. Den Skal, hvori de ere indsluttede, hænger fast ved Klipper, som Havet skyller paa. Den er af Størrelse som en stor Nød. Man kan udpresse Saften af dette Dyr paa tvende Maader. No le dræbe det, efter at de have draget det ud af sin Skal, trykke det med en Kniv fra Hovedet til Halen, afskiære det Stykke af Kroppen, hvori Saften har samlet sig, og kaster det øvrige bort. Naar man har giort dette

med saa mange Snegle, at man har faaet en vis Mængde Saft, kaster man Garnet deri, som man vil have farvet, og Arbeidet er færdigt. Farven, der i Begyndelsen er melke-hvid, bliver siden efter grøn, og først purpurrød naar Garnet er tørt.

De, der ikke ere for denne Maade, trække kun en Deel af Dyret ud af sin Skal, og ved at klemme det, bringer det til at give sin Vædske fra sig. Man gientager dette Arbeide endog fire Gange til forskiellige Tider, men altid med mindre Nytte. Dersom man fortsætter det oftere, døer Dyret ved Tabet af den Vædske, som udgiør Grundvolden til dets Liv, og som det da ikke mere har Styrke nok til at fornye.

Man kiender ingen Farve, som kan sammenlignes med den her omtalte, enten i Henseende til Anseelse eller til Varighed. Den lykkes bedre med Bomuld end med Uld, Linnet eller Silke.

Dog dette er nok ikke synderlig andet end en Morskabs Gienstand; men Guayaqvil leverer Naboe-Provindserne Oxer, Mulesler, Salt, Fisk; Europa og Nye-Spanien en stor Mængde Cacao. Den er det almindelige Værft for Syd-Havet, og den kunde blive det tildeels for Moderlandet. Man kiender ingen Egn paa Jorden, som giver enten saa skiønt eller saa meget Bygnings Tømmer og Maste-Træe. Hamp og Tiere, som den mangler, kunde den let blive forsynet med fra Chili og Guatimala.

Men hvad der giør Guayaqvil endnu betydeligere, det er den Fordeel den har, at være det nødvendige Oplags- og Forbindelses-Sted for Perus Bierge med dets Dale, med Panama og Mexiko. Alle de Handels-Varer, som blive omsatte i disse Lande, gaae igiennem dens Kiøbmænds Hænder. De største Skibe blive liggende i Havnen ved Øen Puna, som ligger ved Ind-

løbet til Bugren; de andre gaae omtrent 35 Mile op i Floden til Caracol.

Uagtet alle disse Hielpemidler til at komme i Flor, er dog kun Guayaqvil, hvis Folkemængde udgiør en 20000 Siæle, i Velstand. De formuende Huse ere Tid efter anden blevne kuldkastede ved 9 Ildsvaader og ved Søe-Røvere, som tvende Gange have plyndret Byen. De, der have reist sig siden disse bedrøvelige Tider, ere ikke forblevne der. Et Klima, hvor Heden er utaalelig hele Aaret, hvor det regner bestandig i 6 Maaneder, hvor farlige og modbydelige Insecter ikke forunde et Dieblikś Roe, hvor Sygdomme, der have deres Grund i de meest modsatte Veirliger, synes at have forenet sig, hvor man lever i en idelig Frygt for at miste Synet, et saadant Klima er ikke synderlig skikket til at giøre sine Beboere lystne efter at blive der. Man seer der kun dem, som ikke have erhvervet sig Midler nok til at tage andensteds hen for at tilbringe lykkelige Dage i Lediggang og Forlystelser.

Med at forlade Guayaqvils Grund træder man ind i Perus Dale. De indtage 400 Mile paa en Kyst, der er besaaet med en Mængde slette Reeder, blant hvilke et Lykketref har anbragt en eller to temmelig gode Havne. I hele denne vidtløftige Strækning er der ikke Spor til en eneste Vei, og man maa giennemreise den paa Mulesler om Natten, fordi Soel-Straalernes Tilbagekastning giør Sand-Ørkenerne ufremkommelige om Dagen. En 30 til 40 Mile fra hinanden finder man de smaae Byer Piura, Pryta, Santa, Pisco, Nasca, Ica, Moqveqva, Arica, og imellem dem nogle faa mindre Landsbyer og Flekker. Der er i hele denne Strækning kun tre Byer, som fortiene dette Navn, nemlig: Truxillo, som har 9000 Indvaanere; Areqvipe, som har 40000; og Lima, som har 54000. Disse forskiellige Etablissementer ere allevegne blevne

anlagte, hvor der var noget Strøg af frugtbringende Jord, og allevegne, hvor der var Vand, der kunde giøre et af Naturen goldt Dynd frugtbart.

Landet leverer de Frugter, der ere dette Klima egne og de fleste af Europas. Mais-, rød Peber- og Bomulds-Dyrkningen, som man fandt indført der, blev ikke opgivet, og man forøgede den med at dyrke Hveden, Byg, Manioc, Jord-Æbler, Sukker, Oliver, og Viinstoken. Geder ere lykkedes meget vel, men Faaret er udartet og dets Uld er yderlig grov. I hele Dale-Egnen er der kun een Mine, og det er den i Huantajaha.

I Over-Peru — en 120 Mile fra Søen, ligger Cusco, der er bygget af den første Ynca i en meget ujævn Eng, og paa Brinken af endeel smaa Bakker. I Førstningen var det kun en usel Flekke, der med Tiden blev en betydelig Stad, som man delte i ligesaa mange Qvarterer, som der vare indlemmede Nationer i Riget. Ethvert Folkeslag havde Lov til at følge sine gamle Vedtægter, men alle skulle de tilbede den glimrende Stierne, som giør Kloden frugtbar. Ingen af Bygningerne havde Værdighed, Behagelighed eller Beqvemmeligheder, fordi man ikke kiendte til de første Grundsætninger i Bygnings-Konsten. Selv Solens Tempel kunde ikke skilles fra andre offentlige eller private Bygninger uden ved sin Størrelse og Mængden af de Metaller, der var bortødslede paa dets Prydelse.

Norden for denne Hoved-Stad var et Slags Kastel, der var opbygt med megen Flid, Umage og Omkostning. Spanierne talte længe om dette Mindesmærke paa den Peruvianske Vindskibelighed med en Beundring, som bemestrede sig hele Europa. Oplyste Folk have seet disse Ruiner, og det Beundringsværdige er forsvundet. Endelig er man kommen til Overbevisning om, at denne Fæstning havde ikke synderlig andet Fortrin for de andre

Værker af samme Slags, der vare opførte i Landet, end at den har været bygget af større Steen.

Fire Mile fra Byen vare de Stores og Yncaernes Land-Huse i denne sunde og behagelige Dal Yncai. Der var det man tog hen, for at komme til sin Sundhed igien, eller hvile sig ud efter Regierings Strabadser.

Efter Erobringen beholdte Stedet ikke synderlig andet end sit Navn. Der blev andre Bygninger, andre Indvaanere, andre Forretninger, andre Sæder, andre Fordomme, en anden Religion. I Følge den Tilskikkelse der vender op og ned paa Jorden, paa Havet, paa Riger og Nationer; der rundt om paa Kloden antænder snart Oplysningens Fakkel, snart udbreder Vankundighedens Mørke; der omflytter Mennesker og Meninger ligesom Vindene og Strømmene drive Fisk og Søe-Vexter op paa Kysterne; sove nu naragtigen opblæste, af Ladhed og Vellyst udmarvede Munke overmodigen paa de Retskafne Yncaers Hvilesteder, midt i et Rige, der fordum var lykkeligt under disse Lovgivere. Hvo kan dog forudsee, hvilken Stamme og hvilken Religion der engang skal reise sig paa Ruinerne af vore Riger og vore Altere? Under sine nye Herrer tæller Cusco 26000 Indvaanere.

Mellem Biergene sees endnu nogle andre Byer; Chupnisaca eller la Plata, der har 13000 Siæle; Potosa 25000; Oropesa 17000; la Paz 20000; Guancavelica 8000; Huamanga 18500.

Men man lægge vel Mærke til, at ingen af disse Byer bleve anlagte i de Egne, der tilbøde en frugtbar Jordbund, rigelig Høst, ypperlige Græsgange, et mildt og sundt Klima, alt, hvad der giør Livet bekvemmeligt. Disse Steder, der indtil denne Tid vare saa vel dyrkede af talrige og blomstrende Nationer, tildroge sig ikke et eneste Øiekast. Meget snart fremstillede de kun et beklageligt Skilderie paa en gyselig Udørken og det Slags

Forstyrrelse, der er endnu sørgeligere og styggere end det vilde Udseende af Jorden maatte være førend Selskabernes Opkomst. Synet af Uorden mishager ikke altid, undertiden vækker det Forundring. Synet af Ødelæggelser bedrøver. Den Reisende, der enten af Hendelse eller Nysgierrighed blev bragt hen til disse ødelagte Sletter, kunde ikke andet end fatte Afskye for de blodgierrige Barbarer, som havde været Aarsag dertil, ved at tænke paa, at det ikke engang var Ærens gruelige Forblindelser eller Erobrings-Sværmeriet, men kun den dumme og nederdrægtige Penge-Gierrighed, hvorfor man havde opoffret saa mange langt virkeligere Rigdomme og en saa talrig Folkemængde.

Denne uudslukkelige Tørst efter Guld var uden Hensyn til Underhold, Sikkerhed, eller Politik, det eneste der bestemte alle de nye Etablissementer. Nogle have holdt sig. Endeel ere sunkne; andre ere blevne oprettede. Alle ere de opkomne, tiltagne og forfaldne med de Miner, som de stode under.

Man tog mindre feil af de Anstalter man giorde til at forskaffe sig Levnets Midler. Landets Indfødde havde indtil denne Tid ikke levet af synderlig andet end Mais, Frugter, Kiøkken-Urter, der ikke bleve tillavede med andet end Salt og rød Peber. Deres stærke Drikke, der vare tillavede af forskiellige Rødder, våre mere afvexlende. Chica'en var den almindeligste. Det er Mais, udblødt i Vand og taget af Karret, naar den begynder at skyde sin Spire. Man lader den tørre i Solen, siden brænder man den lidt og derpaa maler man den. Meelet bliver vel sammenæltet og sat paa Vand i store Krukker. Gieringen udebliver ikke længere end 2 til 3 Dage og maa ikke vare længere. Den store Uleilighed med denne Drik, som, naar man tager formeget af den, sikkert beruser, er at den ikke kan holde

sig længere end en otte Dage uden at blive suur. I Smagen kommer den slet Cider temmelig nær.

Alle de Avlings-Sorter, der vare indførte i Riget, havde ene og allene de første Nødvendigheder til Formaal. Der var intet for Vellysten uden Coca'en allene. Det er en Buskvext, som skyder mange Grene og voxer ikke synderlig høiere end 3 til 4 Fod. Dens Blade sidde vexelviis, ere aflang runde, hele i Kanten med tre Aarer ad Længden, hvoraf de tvende ere kun lidet tilsyne. Blomsterne, der ere sammenhobede i Dusker langs ad Stammerne, ere smaae, bestaae af et Bæger med 5 Afdelinger; 5 Kron-Blade, der ere forsynede neden til med en Skal. Frugtbøren, der er omgiven med 10 Støvtraade og staar under 3 Griffeler, bliver til et lidet, rødagtigt aflangt Bær, som, naar det tørres, bliver trekantet og indeholder en Steen, hvori der er en enkelt Kierne.

Bladet af Coca-Træet udgiorde Peruvianernes Vellyst. De skraaede det efter at de havde blandet det med en hvidgraae Jord af en sæbeagtig Beskaffenhed, som de kaldte Tocera. Det var i deres Tanker et af de sundeste Styrkings-Midler, de kunne bruge. Deres Smag for Coca'en har saa lidet forandret sig, at dersom de af dem, der ere nedgravede i Minerne, lede Mangel paa den, vilde de høre op med at arbeide, hvor strænge Midler man end vilde bruge for at tvinge dem dertil.

Erobrerne vennede sig hverken til det overvundne Folks Fode- eller Drikke-Varer. Frit og med god Held naturaliserede de alle den gamle Halvverdens Korn-Arter, Frugt-Sorter og fireføddede Dyr i den nye. Moderlandet, der havde foresat sig, at forsyne Kolonien med Vine, Olie, Brændeviin, vilde i Førstningen forbyde den at dyrke Viinstokken og Olietræet. Men man indsaae snart, at det vilde blive umueligt at bringe

Peru ordentlige Artikler, der ere underkastede saa mange Tilfælde og af saa stort et Skrot; og det blev da tilladt at formere dem saa meget som Klima'et og Trang til dem kunde fordre.

Efter at Spanierne havde sørget for bedre og mere afvexlende Føde-Midler, ville de have mageligere og kiønnere Klæder end Peruvianernes; og dog vare de den Nation i Amerika, der var best klædt. For dette Fortrin kunde den takke den Fordeel, at den var den eneste, der havde Huusdyr, som giorde den Tieneste dertil; nemlig Lama'en og Paco'en.

29. Besynderlige Egenskaber ved Lama'en, Paco'en, Guanaco'en og Vigognen.

Lama'en er et 4 Fod høit og 5 til 6 Fod langt Dyr; men Halsen allene udgiør det Halve af denne Længde. Den har et velskabt Hoved, med store Øine, en langagtig Mule og tykke Læber. Dens Mund har ingen Skiære-Tænder i det øverste Kiæve-Been. Den har kløftede Fødder, som Oxen, men som bag til have til Hielp en Spore, der tiener den til at holde sig fast paa steile Steder, som den gierne vil klavre paa. En Uld, som paa Ryggen er kort, men lang paa Siderne og under Bugen, udgiør en Deel af det, hvortil den er nyttig. Skiønt den er meget geil, parrer den sig dog med megen Besværlighed. Forgiæves indbydes Hannen af Hunnen, der lægger sig for ham for at modtage ham. De ere undertiden en heel Dag om at sukke uden at kunne bringe det til Nydelse, dersom Mennesket ikke hielper dem til at opfylde Naturens Ønske. Saaledes tabe mange af vore bundne, temmede, i Naturens frieste Bevægelser og Fornemmelser tvungne og indskrænkede Huusdyr ved forgiæves Anstrængelser i Staldene Sæden til deres Forplantelse, naar man ikke ved en huuslig Opmærksomheds Omsorg og Hielp erstatter dem

den Frihed, man har berøvet dem. Lama-Hunnerne have kun to Patter, aldrig meer end to Unger og i Almindelighed kun een, som følger Moderen, saa snart den er fød. Den voxer hastig og lever temmelig kort. Naar den er tre Aar gammel, forplanter den sig, vedligeholder sin Styrke til den er tolv og tager af til den er femten Aar.

Man bruger Lama'erne, ligesom Muleslerne, til at fortbringe Byrder — af omtrent 100 Punds Vægt — paa Ryggen. De gaae langsomt med et fast og stadigt Skridt. De lægge 4 til 5 Mile tilbage om Dagen i et Land, som er ufremkommelig for andre Dyr; stige ned i Kløfter, klatre op paa Bierge, hvor Mennesker ikke kan følge dem. Efter en 4 til 5 Dages Gang tage de sig selv en 24 Timers Hvile.

Naturen har skabt dem for det Klima's Mennesker, hvor de fødes, blide og flegmatiske, adstadige og sindige som Peruvianerne. Naar de beede, bøie de deres Knæe og nedsænke deres Krop saa forsigtig, at hvad de have at bære ikke skal komme af Lave. Ved et Stød i Piben af deres Ledere reise de sig igien med samme Forsigtighed og fortsætte deres Gang. Paa Veien æde de hvad Græs, de træffe paa, og tygge Drøv paa det om Natten, endog medens de sove, støttende sig paa Brystet og Benene, som de bøie ind under Bugen. Hverken for Sult eller Arbeide give de tabt, saa længe de endnu have Kræfter; men naar de blive overlæssede, eller de bukke under for Byrden, er det forgiæves at tærge dem eller slaae dem, de blive saa haardnakkede, at de endog dræbe sig selv, ved at kaste Hovedet til høire og venstre mod Jorden. De forsvare sig aldrig enten med Fødderne eller med Tænderne, og i deres Forbittrelses Raserie lade de sig nøie med at spytte dem i Ansigtet, der mishandle dem.

Paco'en er mod Lama'en, hvad Asenet er mod Hesten, et Slags Biart, der er mindre, med kortere Been, en fyldigere Mule, men af samme Naturel, samme Sæder, samme Temperament, som Lama'en, skabt ligesom denne til at bære Byrder, men mere halsstarrig i sine Nykker, maaskee fordi den er svagere.

Lama'erne og Paco'erne ere Mennesket saameget nyttigere, som deres Tieneste ikke koster det noget. Deres tykke Pels er dem istedet for Sadel. Det lidet Græs de træffe paa Veien er nok til deres Føde, og forsyner dem med en overflødig forfriskende Vædske, som giør dem det unødvendigt at drikke.

I Yncaernes Tid viste Folket megen Hengivenhed for disse nyttige Dyr, og denne Velvillighed er vedblevet. Førend de anbringe dem til det Arbeide, hvortil de ere skikkede, forsamle Peruvianerne deres Slægtninger, deres Venner og deres Naboer. Saasnart Forsamlingen er tilstede, begyndes der med Dandse og Lystigheder, som vedvare i tvende Dage og tvende Nætter. Tid efter anden gaae Giesterne hen til Lam'erne og Paco'erne for at aflægge dem Besøg og holde Taler til dem, der ere fulde af Følelse, og bortødsle paa dem alle de Kiertegn, som man kunde vise den meest elskede Person. Derpaa begynder man at betiene sig af dem, men uden at aftage dem de Sløifer og Baand, hvormed man havde smykket deres Hoveder.

Blant Lama'erne gives der et vildt Slags, som man kalder Guanoco'er, der ere stærkere, muntrere og lettere end Huus-Lama'erne. De løbe som en Hiort, klavre som en Geed og ere bevoxede med en kort Uld af guul Farve. Endskiønt de ere frie, forsamle de sig dog gierne i Flokke, undertiden af en 2 til 300. Faae de Syn paa et Menneske, betragte de det først mere med Anseelse af Forundring end Nysgierrighed, derpaa puste de af Næseborerne og med et Vrinsken løbe de alle

paa een Gang op paa Toppen af Biergene. Disse Dyr trække mod Norden, giøre deres Reiser mellem Isen, og opholde sig lidet over Snee-Linien. Stærke og talrige paa de høieste af Cordelirerne ere de kun usle og sielden ved Foden af Biergene. Kunne de — naar man for at faae deres Pels, giøre Jagt paa dem — vinde op til deres Klipper, saa ere hverken Jægerne eller Hundene i Stand til at hente dem ind.

Vigognerne, et Slags vilde Paco'er, ere endnu mere for Toppen paa Biergene, for Snee og Iis. De ere saa frygtagtige, at selv deres Skræk leverer dem i Jægerens Hænder. De omringes af Folk og drives ind i snævre Steder, ved hvis Udgang man har hængt Stykker af Klæde eller Linned paa Snorer, der ere trukne i en Høide af 3 til 4 Fod. Disse Lapper, der flagre for Vinden, sætte dem i saadan Angst, at de blive staaende i Klynger tæt op i hinanden, og lade sig hellere dræbe end flye. Men befinder sig blant Vigognerne en Guanaco, som — mere dristig — springer over Snorene, følge de alle efter og smutte derfra.

Alle disse Dyr have saa aldeles hiemme i det sydlige Amerika og fornemmelig paa de høie Cordelirer, at man aldrig seer nogen af dem paa den Side, som gaaer til Mexiko, hvor disse Bierge blive betydelig lavere. Man har giort Forsøg paa at naturalisere dem i Europa, men der ere de alle ankomne. Uden at tænke paa, at disse Dyr endog i Peru søgte Kulden, have Spanierne henflyttet dem til Andalusiens brændende Sletter. Maaskee skulde de have slaaet an paa Alperne eller Pyrenæerne *. Denne Formodning af Hr. Buffon, hvem vi have at takke for saa mange gavnlige og dybsindige Anmærkninger over Dyrene,

* Maaskee ogsaa paa Norges Klipper.

Overs. Anm.

fortiener at tages til Eftertanke af Statsmændene, som ved hvert et Skridt bør lade sig oplyse af Philosophien.

Lama'ernes og Paco'ernes Kiød er godt at spise, naar de ere unge. Skindet af de Gamle tiener Indianerne til Fodtøi, og Spanierne til Harnisker. Guanaco'erne kunne ogsaa spises; men Vigognerne søges kun for deres Pels og for de Bezoar-Stene, som de frembringe.

Alle disse Dyr bære ikke en lige god Uld. Lama'ens og Paco'ens, der ere Huusdyr, er langt ringere end Guanaco'ens og især end Vigognens. Man finder endog en stor Forskiel paa Ulden af eet og samme Dyr. Den paa Ryggen er i Almindelighed af en skinnende lys-guul Farve og maadelig Beskaffenhed; under Bugen er den hvid og fiin, hvid og grov paa Laarene. Prisen paa den i Spanien er fra en til to Rigsdaler Pundet, efter dens Beskaffenhed.

Disse Uld-Sorter bleve med Nytte anvendte i Peru førend Erobringen. Til Hoffets Brug forarbeidede Cusco Tapetserier deraf, hvorpaa man saae Blomster, Fugle, Træer, som vare temmelig godt efterlignede. De brugtes ellers til deraf at forfærdige et Slags Overkioler, som bedækkede hele Kroppen over en Kattuns Skiorte. Man slog dem tilbage for at have Armene frie. De Store heftede dem sammen med Guld- og Sølv-Hager; deres Fruentimmere med Knappenaale af samme Metaller, der vare prydede med Smaragder, og Almuen med Torne. I de varme Lande vare anseelige Folkes Overkioler af temmelig fiint Kattun-Lærret, der var farvet med mange Kuleurer. Det eneste Klædemon, Almuen brugte under det samme Klima, var et Belte, der var vævet af Barke-Trævler, hvormed baade Mænd og Qvinder skiulte, hvad Bluefærdigheden forbyder at vise.

Erobrernes Stolthed og Vaner, som i Almindelighed giorde dem alle de Skikke, der vare indførte i de Lande, som tiente til Skueplads for deres Gierrighed eller deres Rasenhed, ubekvemme eller foragtelige, tillode dem ikke at optage Peruvianernes Klædedragt. De forskreve fra Europa alt det fuldkomneste og prægtigste, det havde af Lærreder og Tøier. Med Tiden udtømtes de Skatte, som man i Førstningen havde tilranet sig, og det var ikke mere mueligt at forskaffe sig nye, uden ved at giøre store Forskud og give sig af med Anlæg, hvoraf Nytten var tvivlsom. Da bleve Bortødslingerne mindre. De gamle Kattun-Fabriker, som Undertrykkelsen havde bragt næsten til intet, kom til nogen Kraft igien. Der opstod nogle af et andet Slags, og Antallet paa dem er efterhaanden taget til.

Af Vigogne-Ulden forarbeider man i endeel Provindser Strømper, Tørklæder, Skierfer. Blandet med yderst udartet Uld af Faar, som ere komne fra Europa, bruges denne Uld til at giøre Tapetserier og skikkeligt Klæde deraf. Den første allene bliver giort i Sirser og andre grove Tøier.

Luxus-Manufakturerne ere anlagte i Areqvipa, i Cusco og i Lima. Fra disse tre Byer kommer der en stor Mængde Guld- og Diamants-Smykker; Bordstøi for Private og Sølvtøi til Kirkerne. Alt dette Arbeide er grovt giort og blandet med meget Kobber. Man finder ikke synderlig bedre Smag eller større Fuldkommenhed i de Galoner, Broderier og Kniplinger der komme fra de samme Værksteder.

Andre Hænder arbeide paa at forgylde Læder, til Betræk i Værelser; at giøre indlagt og udgraveret Arbeide af Elfenbeen og Træe, at anbringe Figurer paa Marmor, der er fundet i Cuenza, eller paa Lærred, som bliver bragt fra Europa. Disse forskiellige, ufuldkomne Konst-Arbeider bruges til Prydelse i Hu-

sene, Pallabserne og Templerne. Tegningen i dem er ikke slet, men Farverne ere falske og holde sig ikke. Dersom Indianerne, som ikke opfinde, men forstaae at efterligne, havde duelige Læremestere og ypperlige Modeller, skulde man i det mindste have giort dem til gode Kopierere. Mod Enden af det syttende Sekulo blev der bragt Stykker til Rom af en Peruviansk Maler ved Navn Michel de St. Jaiqves, hvori Kiendere fandt Genie.

Disse omstændelige Efterretninger ville interessere dem af vore Læsere, hos hvilke vi have været saa lykkelige at opvække nogen Velvillie for et af de beste Folk, der nogensinde har været til; nogen Agtelse for en af de skiønneste Opfindelser, der have hædret Menneske-Slægten. De, hvis Hierter ikke besiæles af denne almindelige Velvillie, der omfatter alle Folkeslag og alle Tids-Aldere, ere andre Følelser blevne til Deel. Vante til ikke at see andet i Peru, end hvad dets Miner frembringe, maae de ansee alt det for meget flaut, der ikke staaer i umiddelbar Forbindelse med deres Gierrighed. Den vilde formindskes, maaskee ophøre ganske, dersom de ofte ville forestille sig, hvad Forbrydelser og Barbariskheder, den har kostet.

30. Beskrivelse over Perus Miner, og fornemmelig over Platina- og Qviksølvs-Minerne.

I Yncaernes Land finder man Kobber-, Tin-, Svovl- og Asphalt-Miner, der i Almindelighed ere forsømte. Den yderste Trang har forskaffet Salt-Minerne nogen Opmærksomhed. I dem skiærer man dette Fossile i Stene — saa store, at de kunne — fortbringes af Lama'erne og Paco'erne, som ere bestemte til at fordele dem til alle Rigets Provindser, der ligge borte fra Søen. Dette Salt er af violet Farve og har Aarer som Jaspen.

Det bliver ikke solgt enten efter Vægt eller efter Maal, men i Stene, der ere næsten af eens Størrelse.

For ikke længe siden er der bleven opdaget en ny Materie i disse Lande. Det er Platina, som kaldes saaledes efter det Spanske Navn Plata, (Sølv) hvoraf man har giort Diminutivet Platina eller Bitte-Sølv.

Det er en metallisk Substants, der hidindtil ikke er bleven bragt fra den nye Verden til den gamle, uden i Skikkelse af vinkeldannede, trekantede, meget uregelmessige smaa Gruus, som groot Jern-Hammer-Skiæl. Dets Farve er middelhvid, imellem Sølvets og Jernets Hvidhed, det har lidet af det fittede ved Blyet.

Hr. Ulloa er den første, der har talt om Platina i en Efterretning, som han bekiendtgiorde 1748 om en Reise, som han nyelig havde giort i Peru. Han underrettede Europa om, at denne overordentlige Substants, som man maae ansee som en ottende Metal-Art *, kom fra Amerikas Guld-Miner og fandtes især deleshed i det nye Riges.

Aaret derefter bragte Wood, en Engelsk Metallurgist, nogle Prøver deraf fra Jamaica til Stor-Brittanien. Han havde faaet dem en 8 til 9 Aar forhen fra Carthagena, og havde førend nogen anden giort Forsøg med dem.

Siden efter have meget duelige Chimister syssel-sat sig med at prøve og undersøge Platina'en. I Engelland Hr. Lewis; i Sverrig Hr. Scheffer; i Preussen Hr. Margraff; og endelig i Frankerig de Herrer Macqver, Beaumer, de Buffon, de Morveau, de Sickengen, de Milly. Ved disse forskiellige Chymisters forenede Bestræbelser ere vi komne saavidt i vore Kundskaber om Platina'en, at man ikke er bange for at sige,

* Nu kiender man flere Metaller. Overs. Anm.

at der ere faa metalliske Substantser, som nu omstündere ere os bedre bekiendte, end denne. Den, vi faae i Frankerig, er aldrig ganske reen. Den er i Almindelighed blandet med en temmelig betydelig Mængde af smaat sort Sand, som er ligesaa tiltrækkelig af Magneten som det beste Jern; men som er uopløselig i Syrerne, og som lader sig meget vanskelig smelte. Endelig mærker man undertiden deri meget fine Guld-Partikler.

Denne — næsten bestandige — Blanding af raa Platina med Guld og Jern havde opvakt den Formodning, at den turde vel ikke være andet end en Forsætning af disse tvende Metaller; og virkelig faaer man, ved at smelte Guld og Jern sammen, eller endnu bedre, Guld og Magnet-Støv, der ligner det, som findes blandet i Platina, en Blanding, der har nogen tilsyneladende Overeensstemmelse med denne metalliske Substants. Men en grundigere Undersøgelse synes at have tilintetgiort denne Mening, og de Forsøg, der ere giorte af de Herrer Marcqver, Beaumee og især af Hr. Baron de Sirkengen, synes at have godtgiort, at Platina'en er et eget Metal, som ikke er frembragt ved Forbindelse med nogen anden, og som har Egenskaber, der ere den eiendommelige.

Den liden Kundskab, Chymisterne hidindtil have havt til Platina'ens Natur-Historie, og det lidet deraf, de have været i Besiddelse af, har ikke tilstedet dem, endnu at anvende Metallurgiens Operationer derpaa i det store. Men de Fremgangsmaader, de have opgivet, fornemmelig de, man er Hr. Baron de Sirkengen forbunden for, ere tilstrækkelige til den chymiske Paalidelighed. Der staar kun tilbage, at giøre dem simplere og mindre kostbare.

Den første Operation, der er at foretage med Platina'en, bestaaer i at affondre det Guld, Jern, og

magnetiske Sand, hvormed det er forenet. For at opnaae dette Maal, opløser man det ved Hielp af en liden Varme i et Konge-Vand, der er tillavet af næsten lige Dele af Salpeter-Syren og Søe-Syren. Sandet, der er uopløseligt, bliver tilbage paa Bunden af Karret, hvori man opløser det, og ved at afhelde Vandet faaer man en Opløsning, der indeholder Guld, Jern og Platina. For strax at bevirke Guldets Fraskillelse, kommer man lidet Jern-Viktriol til Opløsningen. Strax bundfælder Guldet sig, men dette er ikke Tilfældet med Platina'en, som vedbliver at være forenet med Opløsningen. For endelig at skille sig af med Jernet, gyder man Draabe for Draabe i den samme Opløsning Alkali, som i Forveien er blevet kalcineret med Oxe-Blod. Strax bundfælder Jernet sig under Farve af Berliner-Blaat, og der er da intet andet tilbage i Opløsningen end fuldkommen reent Platina i Forbindelse med Konge-Vand.

Naar Platina'en er saaledes renset, er det kun om at giøre, at adskille det fra sit Opløsnings-Middel, hvilket man opnaaer ved Tilsætning af Salmiak. Dette Salt bundfælder Platina'en med en guul Farve, og dette Bundfald, behandlet ved en stærk Ild, bliver blødt, og smelter endog, og ved at smede det med Hamren, faaer man et meget reent Platina, som let lader sig hamre. Af det, man har kunnet udbringe af Hr. Baron de Sirkengens Afhandling, som er bleven meddeelt Videnskabernes Akademie, men endnu ikke er udgivet, synes det, som den raa Platina, behandlet for sig selv og udglødet i stærk Ild, bliver blød nok til at kunne smedes og bringes i Stænger, og denne Omstændighed viser ganske naturlig den Gang, man havde at tage for at behandle det i det Store.

Det Metal, som man faaer ved disse forskiellige Fremgangsmaader, er næsten af samme specifike Tyngde

som Guldet. Det har en Farve, som holder Middelveien imellem Jernets og Sølvets. Det lader sig smede, udvide i tynde Plader, spinde; men det lader sig langt fra ikke trække nær saa godt som Guldet, og den Traad, man faaer deraf, er med lige Tykkelse ikke i Stand til at bære saa stor en Vægt, uden at briste. Opløst i Konge-Vand kan man ved at bundfælde det, faae det til at antage en uendelig Mængde forskiellige Farver, og Hr. Grev de Milly har bragt det til, at giøre disse Bundfældninger saa forskiellige, at han har ladet forfærdige et Malerie, hvortil der næsten ikke brugtes andet end Platina allene.

Guldet lader sig forene med alle Metaller, og Platina har, ligesom dette, denne Egenskab; men naar der kommer alt for meget deraf i Blandingen, giør den det skiørt. Forenet med Messing giver den et haardt og tæt Metal, som er istand til at tage mod den skiønneste Politur, som ikke løber an i Luften *), og som følgelig vilde være meget got skikket til at giøre Telescop-Speile af.

Det synes ikke, at Qviksølv har nogen Virkning paa Platina. Hr. Lewis havde paa Grund deraf foreslaaet Amalgamation med Qviksølv, som et Middel der var skikket til at befrie det fra det Guld, hvormed det kunde være forenet. Men dette Middel er af de nyere Chymister blevet betragtet som usikkert og feilagtigt. Nu omstunder gives der sikkrere Fremgangsmaader, saasom de, vi have omtalet i Begyndelsen af dette Kapitel.

*) Maaskee har det da været ved en Tilsætning af Platina, at Peruvianerne have givet Kobberet og Messingen den Fuldkommenhed, som Forfatteren i det foregaaende omtaler med Beklagelse, at denne Konst er bleven tabt.
Overs. Anm.

Dette nye Metal viser Egenskaber, der ere overmaade interessante for Selskabet. Det angribes ikke af nogen simpel Syre, eller ved noget bekiendt Opløsnings-Middel uden Konge-Vand. Det er ikke udsat for at løbe an i Luften, eller trækkes over med Rust. Med Guldets Fasthed og den Egenskab, det har, at være uforgiængeligt, forener det en Haardhed, der næsten staaer ved Siden af Jernets, og en langt større Usmeltelighed. Endelig kan man, ved at betænke alle Fordelene ved Platina'en, ikke undslaae sig for at giøre den Slutning, at formedelst de fortrinlige Egenskaber, dette Metal har for alle de andre, fortiener det i det mindste at tage Deel i den Konge-Titel, som Guldet for saa lang Tid siden har faaet blandt Metallerne.

Vist nok vilde det være at ønske, at et saa kostbart Metal kunde blive almindeligt, og at man kunde faae det i Brug til Redskaber i Kiøkkenet, Haandværker og de chymiske Laboratorier. Det vilde forene alle de Fordele, der ere ved Kar af Glas, Porcellain og Leer, uden at have deres Skiørhed. En Fordom hos det spanske Ministerium, som ogsaa i lang Tid har fundet Sted hos alle Chymister, berøver os denne Fordeel. Man har forestilt sig, at Platina'en kunde forenes med Guldet paa en Maade, at det ikke kunde blive skilt derfra ved noget Middel, og i Følge deraf har man troet, man maatte giøre Forbud paa at uddrage og overbringe en Substants, der kunde forsyne Gierrigheden med farlige Vaaben. Men nu da man kiender ligesaa simple og ligesaa lette Midler til at affondre Guldet fra Platina, som til at affondre Sølvet fra Guldet; nu da Chymisterne have lært os, at, naar disse tvende Metaller ere opløste i Konge-Vand, kan man bundfælde Guldet ved en Tilsætning af Jern-Vittriol, eller Platina'en ved en Tilsætning af Salmiak, og at i disse tvende Tilfælde blive disse tvende Metaller fuldkommen affondrede

fra hinanden; endelig nu, da de, der forestaae Nationerne, have lette Midler til at skaffe sig Oplysning, ved at raadføre sig med Akademierne, kan man ikke tvivle paa, at den spanske Regiering jo vil skynde sig med at drage Fordeel af en Rigdom, som den synes hidindtil at være allene i Besiddelse af og hvoraf den kan giore en for sin Nation og for det hele Selskab nyttig Anvendelse.

Een eneste undtagen har Naturen ikke frembragt Guld- eller Sølv-Miner i det Land, som kaldes Perus Dale. De svære Masser af disse kostbare Metaller, som man der undertiden treffer paa, ere blevne bragte derhen ved underjordiske Antændelser, Vulkaner, Jordskiælv, ved Rystelser, som Amerika har prøvet og endnu prøver daglig. Disse afrevne Klumper viser sig ogsaa fra Tid til Tid andensteds. Hen mod Aaret 1730 fandt man, ikke langt fra Byen la Paz, et Stykke Guld, som veiede 90 Mark. Det var en Sammensætning af sex forskiellige Slags af dette kostbare Metal, fra 18 til 23½ Karat. Man seer kun faa Miner og af ringe Gehalt i de Høie, der ligge ved Søen. Det er kun paa de meget kolde og meget høie Steder, at de ere rige og mangfoldige.

Uden at have Mynt, kiendte Peruvianerne Anvendelsen af Guld og Sølv, som de giorde i Smykker, ja endog i Kar. Strømmene og Floderne leverede dem det første af disse Metaller; men for at forskaffe sig det andet, maatte der mere Arbeide og Vindskibelighed til. Som oftest gabnede man Jorden, men aldrig saa dybt, at Arbeiderne jo kunde selv kaste Mineralet op paa Randen af Graven, som de havde gravet, eller i det mindste faae den bragt derop, ved at lade det gaae fra Haand til Haand. Undertiden gravede man sig ogsaa ind igiennem Siden af Biergene, og fulgte, men altid kun et meget lidet Stykke, de forskiellige Aarer, som

Lykken kunde give. Det var ved Hielp af Ilden at begge Metallerne bleve smeltede, at de bleve rensede fra de fremmede Materier, som fandtes blandede i dem. Ovne, hvor en Luft-Strøm giorde Tieneste for en Puster, der var ganske ukiendt i disse Lande, brugtes til dette vanskelige Arbeide.

Porco — der ligger kun lidet fra det Sted, hvor en af Pizarros Officerer anlagde 1539 Byen de la Plata — Porco var af alle de Miner, som Yncaerne havde ladet bearbeide, den rigeste og den bekiendteste. Den var ogsaa den første, som Spanierne dreve efter Erobringen. En uendelig Mængde andre fulgte snart efter. Alle befandtes de meget kostbare at drive. Naturen har anbragt dem i Lande, der ere skilte ved Vand, Brænde, Levnetsmidler og alt hvad der hører til Livets Ophold, som man maa lade komme med store Bekostninger giennem umaadelig store Udørkener. Disse Vanskeligheder ere blevne overvundne, de blive det endnu med meer eller mindre Held.

Endeel Miner, som vare i Berømmelse, ere efterhaanden blevne forladte. Deres Produkt, skiønt ligesaa stort, som det, de i de første Tider gave af sig, var dog ikke tilstrækkelig til at afholde de Bekostninger, man maatte giøre for at faae det. Denne Forandring forestaaer en Mængde andre.

Man har seet sig nødt til at opgive de Miner, der havde givet falske Forhaabninger. Blandt dette Tal har Urautayas været, der 1703 blev opdaget 60 Mile Sydost for Cusco. Det var kun en Skal næsten gedigent Sølv, som i Førstningen gav meget, men som blev snart udtømt.

Meget rige Miner ere blevne forladte fordi Vandet har bemægtiget sig dem. Jordsmonnets Beliggenhed, som fra Toppen af Cordelererne gaaer bestandig skak ned til Syd-Haver, har maattet giøre disse Tilfælde mere

almindelige i Peru end andensteds. Undertiden er dette Onde blevet befundet ulægeligt. Nogle Gange har man raadet Bod derpaa, som oftest er det vedblevet af Mangel paa Midler, Virksomhed og Kyndighed.

I Førstningen holdte man sig fortrinligen til Guld-Minerne. Kloge Folk bestemte sig snart for Sølv-Minerne, der i Almindelighed vare mere sammenhængende, mere ligelige og følgelig mindre bedragelige. Dog bleve endeel af de første drevne endnu. Formedelst et temmelig vedholdende Held anseer man dem i Ludixaca, Araca, Suches, Caracava, Fepoani, Cachabamba som de rigeste.

Blandt de Sølv-Miner, som i vore Dage ere meest berømte, maa man sætte Huantazahas, der i en 40 til 50 Aar er bleven drevet to Mile fra Søen tæt ved Reeden Iqveyqve. Ved at grave 5 til 6 Fod paa Sletten finder man ofte afrevne Klumper, som man i Førstningen skulde kun have taget for en forvirret Blanding af Gruus og Sand, og som dog ved at prøves, give i Sølv Totrediedele af det, de veie. Undertiden gives der nogle saa betydelige, at man 1749 sendte tvende af dem til det spanske Hof, en paa 175 Pund og en anden paa 375 Pund. I Biergene er Metallet grubegængigt og af tvende Slags. Det Slags, der i Landet kaldes Barra, skiæres som Beeg og tager Veien til Lima, hvor det bliver forarbeidet. Det giver som oftest 1, 2, 3 til 4 ja endog 5 Dele Sølv mod een Deel Beeg. Det andet Slags bliver renset ved Hielp af Ilden i Landet selv. Dersom fem Sentner af dette Slags ikke give en Mark Sølv, bliver det kastet blandt Lumperne. Denne Foragt reiser sig af Levnedsmidlernes uhyre Kostbarhed, af Trangen til at hente drikkeligt Vand en 14 Miles Vei, af Nødvendigheden i at bringe Mineralet en betydelig Afstand hen for at males.

Tredive Mile Nordost for Areqvipa er Caylloma. Dens Miner bleve opdagede i meget gamle Tider. Man er stedse vedblevet at drive dem, og deres Overflødighed er stedse den samme.

Potosis bleve fundne 1545. En Indianer ved Navn Hualpa, som forfulgte nogle Raa-Bukke, tog, som man siger, for at stige op paa nogle steile Klipper, fat i en Busk, hvis Rødder gik løs og bragte en Stump Sølv tilsyne. Indianeren betiente sig af den til hvad han havde nødig, og vente stedse tilbage til sin Skat, saa ofte hans Trang eller Ønsker drev ham dertil. Den Forandring, som derved gik for sig i hans Forfatning, blev bemærket af hans Landsmand Quanca, som han tilstod sin Hemmelighed. De tvende Venner forstode ikke at benytte sig af deres Skat. De kom i Trætte. Den, Hemmeligheden var bleven betroet, var lumpen nok til at aabenbare alt for sin Herre Villaroel, en Spanier, der var boesat i Naboelauget.

Denne Opdagelse ophidsede hurtigen Gemytterne. Endeel Miner bleve strax aabnede i et Bierg, der har Skikkelse af en Kegle, er en Miil i Omkreds, en fem til sex hundrede Favne i Høiden og har en dunkelrød Farve. Med Tiden blev et mindre betydeligt Bierg, som hæver sig af det første, ligeledes og ligesaa lykkeligt aabnet. De Skatte man fik af dem begge, lagde Grundvolden til et af de største og rigeste Steder i den nye Verden.

I intet Land paa Kloden gav Naturen nogensinde den menneskelige Gierrighed saa rige Miner, som Potosis. Foruden det, der ikke blev indført i Fortegnelserne og det, der blev snuget bort, beløb Regieringens Femtedeel fra 1545 til 1564 sig aarlig til en 7,300,000 Rigsdalere. Men denne forskrækkelige Overflødighed paa disse Metaller tog snart af. Fra 1564 til 1585 var den aarlige Femtedeel kun lidet over en tre Millio-

ner Rigsdaler. Fra 1585 til 1624 var den ikke engang $2\frac{1}{2}$ Million Rigsdaler. Fra 1624 til 1633 var den kun noget over en 1,200,000 Rigsdaler. Siden denne sidste Epoke har Produktet af disse Miner saa mærkeligen taget af, at 1763 udgiorde Kongens Femtedeel ikke over en 284,400 Rigsdaler.

I de første Tider gav hvert Sentner Mineral 50 Pund Sølv. Nu faaes der kun 2 Pund Sølv af 50 Sentner Mineral. Det er 1 Pund istedetfor 1250.

Det mindste den Aftagelse forøges, vil man blive nødt til at forlade denne Rigdoms Kilde. Det er endog sandsynligt, at dette Tilfælde vilde allerede været indtruffet, dersom Minen i Potosi ikke havde været saa blød, og Vandet ikke havde faldet saa beqvem til Malningen, at Bekostningerne derpaa ere der uendelig mindre end alle andre Steder.

Men medens Minerne i Potosi saae deres Anseelse gradeviis fordunkles, hævede sig ikke langt fra dem Ornro's til megen Berømmelse. De toge endogsaa til i Flor, da Vandet bemægtigede sig de overflødigste. 1770 havde man endnu ikke havt Lykke til at skaffe det Afløb og saamange Skatte forbleve stedse nedsænkede i Vand. Popos Miner, som ere de vigtigste af dem, der have undgaaet dette store Uheld, ere kun 12 Mile borte fra Byen San-Philippe de Austria de Gruro, som er anlagt i denne fordum saa berømte Egn.

Intet Tilfælde forstyrrede nogensinde Arbeidet for nogen af de Biergværksfolk, som bleve boesatte Vester for la Plata i Distriktet Carangas. Dog bleve de, som Slumpelykken havde bragt til Turco, bestandig de lykkeligste, fordi dette Bierg gav dem stedse et Mineral, der var indlemmet, eller ligesom smeltet i Stenen, og følgelig rigere end alle de andre.

I Stiftet la Paz og temmelig nær ved den lille Bye Puno opdagede Joseph Salcedo mod Aaret 1660

Minen Layca-Cota. Den var saa riig, at man ofte afhuggede Sølvet med Meiselen. Velstand, der fornedrer smaa Siele, havde hævet Eierens af saamange Rigdomme til en saadan Hoimodighed, at han tillod alle de Spanier, som kom til denne Egn af den nye Verden for at samle sig Formue, at de maatte arbeide nogle Dage for deres egen Regning uden at veie eller maale dem den Foræring til, som han giorde dem. Denne Ædelmodighed tiltrak ham en stor Mængde Folk, som af Gierrighed kom i Klammerie med hinanden. Sølvet gav dem Vaaben i Hænderne, de gik løs paa hinanden, og deres Velgiører, som ikke havde forsømt noget Middel til at forebygge og hemme deres blodige Trætter, blev hængt som den, der var Stifter dertil. Slige Træk vilde være i Stand til at svække Lysten til at giøre vel i deres Hierter, som have Tilbøielighed dertil, og det er kun med Græmmelse jeg har kunnet berette det.

Medens Salcedo sad i Fængsel, fyldte Vandet hans Mine. Overtroen indbildte sig strax, at det var til Straf for den Forbrydelse, der var begaaet imod ham. Man havde i lang Tid Ærbødighed for denne Tanke om Hævn fra Himmelen. Men 1740 slog Diego de Baena sig endelig sammen med nogle andre formuende Personer, for at aflede Kilderne til det Vand, der havde druknet saamange Skatte. Man var 1754 kommen saavidt frem med Arbeidet, at man allerede kunde høste nogen Nytte deraf. Hvad der er gaaet for sig siden denne Tid vide vi ikke.

Alle Perus Miner bleve fra først af drevne ved Hielp af Ilden. I de fleste af dem satte man 1571 Qviksølv istedet derfor.

Dette mægtige Virkestof findes i tvende forskiellige Forfatninger i Jordens Skiød. Dersom det er ganske reent og i den flydende Skikkelse, som er det egen, kal-

der man det gedigent Qvikſolv, fordi det ikke ved Paavirkning af Ilden er blevet fremdraget af ſin Mine; findes det forſat med Svovl, udgiør det en meer eller mindre levende rød Subſtants, ſom man kalder Cinobre.

Indtil den gedigne Qvikſølvs Mine blev i de ſildigere Tider opdaget i Montpellier endog under Byens Bygninger, og ſom man af denne Aarſag ventelig aldrig vil drive, vare der ingen andre rigtig bekiendte i Europa end Idrias i Krain. De ere i en Dal ved Foden af de høie Bierge, der af Romerne bleve kaldte de Juliſke Alper. De bleve ved en Hændelſe opdagede 1497. De gaae omtrent 900 Fod dybt. Man ſtiger ned i dem giennem Kuler, ſom i alle andre Miner. Under Jorden gives der en utallig Mængde Gange, hvoraf nogle ere ſaa lave, at man er nødt til at krumme ſig for at kunne gaae i dem, og der gives Steder, hvor der er ſaa hedt, at det mindſte man opholder ſig der, kommer man i en meget ſtærk Sveed. Af diſſe underjordiſke Gange er det man drager Qvikſølvet. Nogle Stene ere ſaa opfyldte dermed, at naar man ſlaaer dem itu, flyder denne Subſtants ud af dem under Skikkelſe af ſmaa Kugler eller Draaber. Man finder det ogſaa i et Slags Leer. Undertiden ſeer man endog dette Qvikſølv løbe ſom en Regn og ſaa overflødig ſvede ud igiennem de Klipper, der udgiøre de underjordiſke Hvælvinger, at et eneſte Menneſke ofte har ſanket 36 Pund deraf i een Dag.

Der gives nogle for det vidunderlige indtagne Menneſker, ſom foretrække dette Qvikſølv for det andet. Det er en Fordom. Erfaring beviſer, at det bedſte Qvikſølv, man kan bruge i Apotheker-Konſten og Metallurgien, er det, der er udtrukket af Cinober. For at opløſe den Forbindelſe, der ved Naturen er ſkeet imellem Svovlet og Qvikſølvet, ſom begge ere flygtige Materier, maae man nødvendig tage ſin Tilflugt til

Ildens Virkning og dermed forene et Mellemmiddel enten Jern-Fiil-Spaan, eller Kobber, eller fiint Spidsglands, eller Kalk, eller fast alcalisk Salt. Ungarn, Slavonien, Bøhmen, Cärnthen, Friaul, Normandiet forsyne Europa dermed. Hvad Spanien behøver til Mexiko faaer det af sin Mine i Almaden, der allerede var berømt i Romernes Tid. Men Peru har fundet hos sig selv i Guanca Velica, hvad det behøver til alle dets Fornødenheder.

Denne Mine var, som man siger, de gamle Peruvianere bekiendt, som betiente sig af den ene og allene til at male deres Ansigter. Man glemte den i den Forvirring, hvori Erobringen nedsænkede dette ulykkelige Land. Den blev, efter nogle Historie-Skrivere fundet igien 1556, og, efter andre, 1564; men Pedro-Fernandez Velasco var den første, som 1571 faldt paa at benytte sig af den til at drive de andre Miner. Regieringen forbeholdte sig Eiendoms-Retten til den. Af Frygt for at de Afgivter, den vilde lægge paa Qviksølvet, skulde blive den besvigede, forbød den endog at aabne, under hvilket Paaskud det end maatte være, andre Miner af samme Slags.

Minen i Guanca-Velica har undergaaet endeel Forandringer. Ved Aaret 1770 var dens Omkreds 180 Varer *), dens Tvermaal 60, og dens Dybde 513. Den har fire Aabninger, alle paa Toppen af Bierget; nogle faae Bue-Pillere, der ere bestemte til at holde Jorden, og tre Vind-Huller, som give frisk Luft eller tiene til Vandets Afløb. Den bliver drevet af nogle, for det meste uformuende Associerede, som Regieringen giør de Forskud, de behøve, og som levere den Qviksølvet til en aftalt Priis. De Folk, som blive brugte til disse Arbeider, vare forhen temmelig almindelig underkastede konvulsiviske Bevægelser. Denne

*) En Vare er $1\frac{1}{2}$ fransk Aune.

Plage er for Tiden ikke nær saa almindelig, enten fordi Qviksølvet, som indeholdes i Mineralet, er meer end det halve formindsket, eller fordi man har opfundet nogle Forsigtigheds Midler, som man i Førstningen havde forsømt. De som passe paa Ovnene, ere næsten de eneste, som nu ere udsatte for dette Uheld, og endda er deres Helbredelse temmelig let. Man behøver kun at lade dem komme i et varmt Klima, eller at sysselsætte dem ved Mark-Arbeide, Qviksølvet, som besvangte deres Lemmer, gaaer da bort ved Uddunstningen.

Mærkværdig er Quanca-Velicas og de tilgrændsende Landes Ufrugtbarhed. Intet Slags Frugttræe har kunnet naturalisere sig deri. Af alle de Korn-Arter, man har saaet der, er Bygget den eneste, der er kommen til at groe der, og endda er der aldrig blevet Kierne i det. Det er kun Jord-Æbler, der har slaaet an deri.

Luften er ligesaa usund, som Jorden ufrugtbar. Nyefødte Børn døe endnu oftere der af Tetanos end i det øvrige af den nye Verden. De der have undgaaet denne Fare, blive, naar de ere 3 til 4 Maaneder gamle, angrebne af en voldsom Hoste og døe for største Delen i Konvulsioner, med mindre man er saa forsigtig at føre dem hen under et mildere Klima. Den Forsigtighed, der er nødvendig for Indianerne og Metiserne er endnu langt nødvendigere for Spanierne, der ikke ere saa stærke. Klimaets yderlige Strænghed, de svovlagtige Dunster, der bedække Horizonten, Fædrenes og Mødrenes i Almindelighed fordærvede Sundhed maae være de fornemste Aarsager til denne store Plage.

De meget høie Bierge i Guanca-Velica havde længe sysselsat pengegierrige Mennesker, da de begyndte at blive Physiken interessante. De Astronomer, der 1735 bleve sendte til Peru for at maale Meredianens Grader, giennemreiste en Strækning af 90 Mile, der begyndte lidt

Norden for Linien, og gik til Sønden for Byen Guanca, og de mærkede ikke til noget Spor, der kunde give dem Anledning til at troe, at disse Bierge, der ere de høieste paa heele Jorden, nogensinde have været bedækkede af Oceanet. De Lage af Muskling-Skaller, som man nogentid efter opdagede i Chili, beviste ikke det modsatte, fordi de fandtes paa Steder, der vare kun 50 Favne høie. Men siden Guanca-Velica har leveret Muskinger in Natura og forstenede Muskinger, begge Slags i stor Mængde, er det nødvendigt, at man kommer tilbage fra sin Vildfarelse, og opgiver alle de Slutninger, man havde uddraget af dette Phoenomen.

Det er ikke i Guanca-Vilica, at Qvikkølvet bliver Publikum leveret. Regieringen sender det til de Provindser, hvor Minerne ere. Antallet paa Oplags Stederne er Tolv. 1763 forbrugte Guanca-Velica selv 142 Sentner deraf; Tauja 247; Pasco 729; Truxillo 131; Cusco 13; la Plata 369; la Paz 30; Cayloma 374; Carangas 150; Oruro 1264; Potosi 1792, hvilket var i alt 5241 Sentner.

Endskiøndt Mineralets Beskaffenhed bestemmer det større eller mindre Forbrug af Qvikkølvet, mener man dog i Almindelighed i den anden Halv Verden hvor Metallurgien er meget ufuldkommen, at i det Hele er Forbruget af Qvikkølvet lige med den Qvantitæt Sølv, man faar af Minerne. Dette forudsat maatte de 12 Oplags-Steder, som fra 1759 til 1763 leveredes det ene Aar i det andet 5304 Sentner 18 Pund Qvikkølv, faaer 5304 Sentner 18 Pund Sølv. Dog blev der dem kun bragt 2250 Sentner. Det var altsaa en 3054 Sentner 18 Pund, der bleve bortsnegne for at besvige Afgifterne.

31. Limas Omstyrtning og Gienopbyggelse. Sæderne i denne Perus Hoved-Stad.

Lima har altid seet den største Deel af disse Rigdomme flyde i sit Skiød, enten de saa have, eller ikke have undgaaet Fiskus's Aarvaagenhed. Denne Hoved-Stad, der 1535 er bygget af Frands Pizarro, og siden efter bleven saa berømt, ligger 2 Mile fra Søen, i en behagelig Slette. Dens Udsigt gaar paa den ene Side ud til et roligt Ocean, og paa den anden Side strækker den sig til Cordelererne. Dens Teritorium er kun en Hob Flinte-Stene, som Havet uden Tvivl har tilbragt Sekler med at sammendynge; men de ere bedækkede med et Lag Jord til en Fods Tykkelse, som det Kilde-Vand man ved Gravningen finder der allevegne, har bragt derhen fra Biergene.

Sukker-Rør, en utrolig Mængde Olietræer, nogle Viinstokke, konstige Enge, Græsgange fulde af Salt som give Kiødet en nydelig Smag, Sommersæd, bestemt til Føde-Korn for Fier-Kreature, der ere ypperlige, Frugttræer af alle Slags tilligemed nogle andre Avlings-Sorter skiule disse lykkelige Marker. Denne herlige Forraads-Kilde blev tilforn forøget med en god Byg- og Hvede-Høst; men et Jordskielv giorde for næsten et Aarhundrede siden, saa stor en Forandring deri, at Sæden raadnede i Jorden, uden at skyde Spire. Det var først efter en 40 Aars Ufrugtbarhed, at Jorbunden blev alt, hvad den havde været. Lima har, saavel som de andre Byer i Dalene, de Sortes Sved at takke for sine Levnets Midler. Det er ikke synderlig andensteds end i Oplandet at Markerne blive drevne af Indianerne.

Førend Spaniernes Ankomst reistes alle Bygninger i Peru uden at lægge Grundvold til dem. Murene til private Huse bleve, ligesaa vel som til de offentlige, satte oven paa den blotte Jord, af hvilke Materialier

de end bleve opbygte. Erfaringen havde lært disse Folk, at i det Land, som de beboede, var dette den eneste Maade at boe sikker paa. Deres Erobrere, som plat foragtede alt, hvad der afveeg fra deres Skikke, og som allevegne indførte hvad der brugtes i Europa, uden at undersøge om det passede sig paa de Lande, som de tilreve sig — deres Erobrere afvege især deelesshed i Lima fra den Bygningsmaade, som de der fandt indført. Ogsaa sagde Landets Indfødte, der de saae dem aabne Grunden og bygge med Kalk, at de giorde sig Grave til at jorde sig i. Maaskee var det en Trøst for de Overvundne i deres Ulykke, at de forudsaae, at Jorden selv vilde engang skaffe dem Hævn over deres Ødelæggere.

Forudsigelsen er gaaet i Opfyldelse. Perus — ved elleve Jordskielv stykkeviis kuldkastede — Hovedstad, blev endelig ganske ødelagt ved det tolvte. Den 28de October 1746, Kl. 10½ om Aftenen styrtede alle, eller næsten alle Bygninger, store og smaae, sammen i tre Minuter. Under disse Ruiner bleve 1300 Mennesker knusede, et langt betydeligere Antal blev lemlæstet, og de fleste døde i de grueligste Piinsler.

Callao, som tiener Lima til Havn, blev ligeledes forstyrret; og dette var den mindste af dens Ulykker. Havet, som af Skræk var veget tilbage i det Øieblik, denne græsselige Begivenhed gik for sig, vendte strax tilbage, for med sine voldsomme Bølger at angribe den Strækning, som det havde forladt. De faa Huse og Fæstningsværker, som Ødelæggelsen havde levnet, bleve dets Bytte. Af 4000 Beboere, som denne berømte Reede talte, bleve der kun 200 frelste. Der laa 23 Skibe paa den. De 19 bleve opslugte, og de andre af det oprørte Hav kastede temmelig høit op i Landet.

Ødelæggelsen udstrakte sig over hele Kysten. De faa Skibe, der vare i dens Havne, bleve knusede. Byerne i Dalene toge i Almindelighed nogen Skade.

Endeel bleve endog aldeles omstyrtede. Paa Biergene udkastede 4 til 5 Vulkaner saa gyselige Vandstrømme at Landet blev oversvømmet deraf.

Gemytterne, der længe havde været ligesom nedsænkede i Sovesyge, bleve vakte ved denne sørgelige Tegivenhed, og det var Lima, som gav Exemplet til denne Forandring. Man maatte bortrydde en uendelig Mængde Ruiner, som laae sammenhobede paa hinanden. Man maatte uddrage de umaadelige Rigdomme, som laae begravede under disse Ruiner. Man maatte fra Guayaqvil og endnu længere borte fra, hente alt, hvad der var fornødent til utallige Bygninger. Man maatte af Materialier, der vare sammensankede fra saa mange Lande, opbygge en Stad, som overgik den, der var bleven ødelagt. Disse Underværker, som man ikke skulde have ventet sig af et dovent og forkielet Folk, bleve hurtigen bragte i Stand. Trangen vakte Virksomhed, Kappelyst og Vindskibelighed. Lima er, skiønt maaskee mindre riig, for Tiden kiønnere end 1682, da dens Mure viste ved Statholderens, Hertugens af Palata Jndtog, Gader, der vare belagte med Sølv. Den er ogsaa solidere bygget og Aarsagen er denne.

Den Forfængelighed at boe i Paladser giorde i lang Tid Jndvaanerne i Perus Hoved-Stad blinde i Henseende til de Farligheder, som dette daarlige Praleri udsatte dem for. Forgiæves opslugte Jorden til forskiellige Tider disse uhyre Masser. Advarselen, de fik, var aldrig diærv nok til at rette dem derfor. Den sidste Begivenhed har aabnet deres Øine. De have underkastet sig Nødvendigheden, og endelig fulgt de andre Spaniers Exempel, som ere boesatte i Dalene.

Husene ere for Tiden meget lave, og have for det meste kun eet Stokværk. Til Mure have de Stolper, der ere satte et Stykke fra hinanden. Disse Mellemrumme ere udfyldte med Rør, som temmelig ligne vore, men som ikke ere hule, som ere meget faste, som van-

skeligen raadne, og som ere overtrakte med en liimagtig Jord. Disse særegne Bygninger ere oventil lukte med et Træ-Tag, der er ganske flad og ligeledes tildækket med liimagtig Jord, hvilken Forsigtighed er tilstrækkelig i et Klima, hvor det aldrig regner. Med en Art meget stærk Vidier, som det til Lands kaldes Chaglas, bindes de forskiellige Dele af disse Bygninger til hinanden og forenes alle med Underlaget. Ved denne Bygnings-Maade lempe hele Husene sig let efter de Bevægelser, hvori de sættes ved Jordskielvene. De kunne vel blive beskadigede ved disse Naturens voldsomme Rystelser, men de blive ikke let omkastede.

Dog have disse Huse et Slags Anseelse. Den Opmærksomhed, man bruger at male Murene og Karniserne som hugne Steen, opvækker ikke Formodning om de Materialiers Beskaffenhed, hvoraf de ere byggede. Man finder endog at de have et Udseende af Værdighed og Fasthed som man ikke havde ventet sig. Det skrøbelige i Bygnings-Arten er endnu bedre skiult i de Indvendige af Husene, hvor alle Prydelserne ligeledes ere malede med større eller mindre Sirlighed. I de offentlige Bygninger har man afviget noget lidet fra den sædvanlige Maade. Endeel af dem ere 10 Fod høie af Muursteen, som ere brændte i Solen. Nogle Kirker ere endog ligesaa høit byggede med Kampesteen, det øvrige af disse Bygninger er af Tømmer, der er malet eller forgyldt, saa vel som Kolonnerne, Karniserne og Statuerne, hvormed de ere prydede.

Gaderne i Lima ere brede, parallele og skiære hinanden i rette Vinkler. Vandet faaes af Floden Rimac, der gaar op til dens Mure, skyller dem og afkiøler dem bestandig. Hvad der ikke bliver anvendt til dette gavnlige Brug, er heldigen fordelt til Betvemmelighed for Indvaanerne, Fornøielse i Haverne og Frugtbarhed paa Markerne.

Naturens Plager, der paa en viis Maade have oplivet Arbeidsomheden i Lima, have havt mindre Indflydelse paa Sæderne.

Overtroen, der hersker saavidt som Spaniernes Herredømme strækker sig, holder i Peru tvende Septere i sine Hænder; det ene af Guld for den triumpherende Nation, der har anmasset sig det, og det andet af Jern for de Indfødte, der ere blevne udplyndrede og giorte til Slaver. Messen og Paternosterbaandet ere de eneste Kiendetegn paa Religion, som Munkene fordre af de Spanske Peruvianere. Paa Farven og Snittet af disse Slags Talismanner grunde baade Almuen og de Store deres Held til at blive rige, deres Lykke til at drive deres Elskovs-Rænker igiennem, og deres Saligheds Haab. Munke-Dragten er de rige Snyderes sidste Tilflugt. De troe meget andægtigen, at naar de kun lade sig begrave i dette Klædemon, der er Diævelen saa rædsom, da skal han ikke komme i deres Grave, for at bemægtige sig deres Siæl. Naar deres Støv kommer til at hvile tæt ved Alteret, haabe de, at de skulle faae langt mere Gavn af Klerkernes Bønner og Offringer end de Fattige og Slaverne. Haab om en udødelig Hæder, forfængelig Lysten efter at forevige deres Navn, bringe dem til at testamentere Munkene, som love dem begge Dele, en Formue, som de ikke længere kunne giøre sig Nytte af. De berøve deres egne Familier et — vel eller slet erhvervet — Arvegods, for at berige disse Selskaber, som undgaae Armoden ved at opoffre sig til den. Ved saaledes at forvende den rette Orden i Følelser, Begreber og Tingene selv, ville de hellere bringe deres Børn til et tvunget Betlerie, end ikke efterlade en Deel af deres Rigdomme til frivillige Betlere. Kappelysten til at testamentere Kirken er bleven saa naturlig hos en Nation, der slæber sine Fordomme om med sig over hele Verden, at i Peru

tilhøre alle liggende Grunde Klereſiet, eller yde det Grund-Skatter af dem. Munkeriet har der giort det ſamme, ſom Loven Vacuf vil tidlig eller ſildig giøre i Conſtantinopel. Der knytter man ſin Formue til et Moſke-Taarn for at forviſſe ſin Arving den; her ſkiller man en Arving ved den, ved at lægge den til et Kloſter, af Frygt for at blive fordømt. Bevæggrundene ere lidt forſkiellige, men i Tidens Længde bliver Virkningen den ſamme. I begge Landene er Kirken det Slug, hvor al Rigdom ſtyrtes i, og diſſe fordum ſaa frygtede Caſtillanere ere ligeſaa krybende for Overtroen, ſom aſiatiſke Slaver i deres Deſpots Nærværelſe.

Diſſe Urimeligheder kunde vække Formodning om en reen Dyriſkhed hos diſſe Folk. Deri vilde man dog bedrage ſig. Siden Begyndelſen af det 18de Aarhundrede ere gode Bøger temmelig almindelige i Lima. Der er ikke ganſke Mangel paa Oplysning, og man kan vel tage ſig den Frihed at ſige, at de Franſke Søefarende udſtrøede under Succesſions-Krigen nogle gode Grundſætninger. Imidlertid have de gamle Vaner kun tabt lidet af deres Magt. Den Creolſke Spanier tilbringer ſtedſe ſit Liv hos Skiøger eller morer ſig hiemme med at drikke Paraguay-Thee. Han vilde være bange for at betage Kierligheden ſine Yndigheder, ved at knytte den endog med lovmesſige Baand. De fleſte af Indbyggerne gifte ſig bag Kirken, ved hvilket Udtryk de betegne Frille-Levnet. Biſkopperne bandlyſe aarlig om Paaſken de Perſoner, der leve i dette Slags ulovlige Forbindelſer; men deres Torden buldrer forgiæves mod Elſkov, mod Skik og Brug og iſær mod Klimaet, der længe kiempe mod og tilſidſt vinde Seier over alle de kirkelige og borgerlige Love, ſom ſtaae deres Indflydelſe i Veien.

De Peruvianſke Fruentimres Yndigheder ere mægtigere end den Skræk, Rom kan indjage med ſine

aandelige Vaaben. De fleste af dem, især de i Lima, have levende spillende Oine, en skiær Hud, en fiin og livlig Ansigts-Farve, der er meget frisk og munter, en velskabt Krop af Middel-Størrelse, der synes at kaste sig i Kierlighedens Arme. De have alt det, der hersker uden at være bydende. Men hvad der bringer Mandsfolkene for deres Fødder, det er en lille nydelig Fod. Man forlader Spanierindernes klossede Fødder, for at kaste sig for en Peruvianindes, som med det Kneb, sædvanlig at skiule dem, forener en snild Behendighed, til at lade dem undertiden komme tilsyne.

Til disse smaae Fødder, lægge man et langt Haar, der kunde tiene Bluefærdigheden til Sløer, saa tykt og sort er det. Fruentimrene i Lima lade det som paa Tref flagre paa Hovedet og om en alabastes Barm. For at lade det glimre ved sin egen Skiønhed, anbringe de ikke den mindste Prydelse deri. Perler og Diamanter forbeholder Ørenringene, de brede Halsbaand, Armbaand, Ringe og til Glimmer paa en Guldplade, der hænger midt paa Brystet i et Baand, som gaaer rundt om Livet. Sielden gaaer et Fruentimmer, endog uden Rang og Adel, ud, uden i sin fulde Puds med Gyldenstykker og Ædelstene. Det hører endog til den gode Tone, at vise megen Ligegyldighed for disse Ragerier, at tabe eller lade falde deraf uden at bekymre sig derom, saa der altid bliver noget at sætte i Stand derpaa eller lægge til. Aldrig lader hun sig offentlig see uden at være ledsaget af 3 til 4 indianske Slavinder, der ere klædte i Liberie som Tienere og behængte med Kniplinger som deres naadige Frue.

Disse Damer ere meget for Vellugt. Man treffer dem aldrig uden Ambra. De anbringe det i deres Linnet, deres Klæder, ja endog i deres Buketter, ligesom der manglede Blomsterne noget i deres naturlige Vellugt. Uden Tvivl sættes Mandsfolkene i en Ruus mere ved Am-

bra'en, og ved Blomsterne blive Fruentimrene endnu mere tiltrækkende. De besætte deres Ærmer og undertiden deres Haar dermed som Hyrdinder. Blandt andre Fornøielser elske Fruentimrene i Lima Musiken lidenskabelig. Fra alle Kanter hører man kun Sange og Konserter med Vokal og Instrumental-Musik. Ballerne er meget hyppige. Man dandser der med en overraskende Lethed; men man tilsidesætter Yndigheden i Arm Bevægelserne for at lægge sig saa meget mere efter Fodderness Hurtighed og fornemmelig de Legems Boyninger, som ere Vellystens sande Bevægelser. — Disse ere de Fornøielser som Fruentimrene nyde og udbrede i Lima.

Men det er fornemmelig paa de Forsamlings Stæder, hvor Fruentimrene tage mod Selskab, man finder dem forføriske. Det er et Parade-Kammer, hvor der paa den ene Side gaar langs med Væggen en Forhøining, af en halv Fods Høide og en fem til sex Fods Brede. Der er det, at de siddende i deres Mageliahed med Benene overkors paa prægtige Tepper og Hynder tilbringe hele Dage i en behagelig Rolighed. De Mandfolk, som de forunde Adgang til deres Selskab, blive siddende et Stykke derfra, med mindre megen Fortrolighed kalder disse Tilbedere til Forhøiningen, der er ligesom Dyrkelsens og Afgudens Helligdom. Disse Gudinder synes bedre om at være frie end knipske, og forjagende alt ceremonielt spille de enten paa Harpe og Citar, eller synge og dandse naar man beder dem derom.

Nogle af de anseelige Familier have fortsat disse Fordelser ved Hielp af deres Stamgodser og de blotte Indtægter af deres Grund-Eiendomme, men de fleste have kun holdt sig ved at tage Deel i Handelen. I en Vindskibeligheds Green, der er saa anstændig for Mennesker, hvis Kundskaber, Formaaenhed og Virksomhed den paa en Gang udvider, have de ikke fundet noget fornedrende for deres Adelskab, og ene i dette Stykke have

de forladt deres Forfædres falske og romantiske Griller. Disse Hielpekilder, forenede med de umaadelige Forsendinger, som komme fra Oplandene, have giort Lima til Samlings-Punktet for alle de Handels-Anliggender, som Perus Provindser bestandig have enten imellem sig selv, eller med Mexiko og Chili, eller med Moderlandet.

32. Panama var længe Forbindelses-Punktet imellem Peru og Spanien. Hvorledes denne Handel førtes.

Det syntes som det Magellanske Stræde var den eneste Vei, der stod aaben for denne sidste Forbindelse. Overfartens Længde, den Skræk, der opvaktes af de stormfulde og lidet kiendte Have, Frygten for at egge andre Nationers Ærgierrighed, Umuligheden i at finde et Tilflugt-Sted i paakommende uheldige Tilfælde, maaskee endnu andre Betragtninger giorde, at man henvendte sig med alle sine Planer til Panama.

Denne Bye, der havde været Døren, hvorigiennem man var gaaet ind i Peru, havde erhaaet megen Velstand, da den 1670 blev plyndret og afbrændt af Søe-Røvere. Man opbyggede den igien paa et mere fordeelagtigt Sted, en 4 til 5 Mile fra sin første Beliggenhed og en 3 Mile fra Havnen Perico, som er dannet af en stor Mængde Øer og stor nok til at rumme de største Flaader. Den befaler over Provindserne Panama, Veraguas og Darien — Landskaber, der ere uden Indbyggere, uden Kultur, uden Rigdomme, og som man prydede med det prægtige Navn: Kongeriget Terra-firma, paa en Tid, da man ventede sig meget af deres Miner. Af dens egen Grund har Panama aldrig leveret Handelen andet end Perler.

Dette Fiskerie gaar for sig paa 43 Øer i dens Bugt. De fleste Indbyggere bruge dem af deres Ne-

gre dertil, som ere gode Svømmere. Disse Slaver dykke under og under igien, indtil denne voldsomme Øvelse har udtømt deres Kræfter eller betaget dem deres Mod.

Enhver Neger maa skaffe et fastsat Antal Østers. De, hvori der ikke er nogen Perle, eller Perlen ikke er fuldkommen dannet, blive ikke regnede. Hvad han faaer over det Antal, man har paalagt ham, tilhører ham selv. Han kan sælge det til hvem han finder for godt, men sædvanlig overlader han det til sin Herre for en maadelig Priis.

Søe-Uhyrer, der ere almindeligere ved de Øer, hvor der findes Perler, end ved Naboe-Kysterne, giøre dette Fiskerie farligt. Nogle opsluge i et Øieblik de Dukkere, de kunne faae fat paa. Mantas'en *, der har sit Navn af sin Skikkelse, ruller dem under sin Krop, og qvæler dem. For at forsvare sig mod en saa frygtelig Fiende, er enhver Fisker bevæbnet med et Slags Dolk. Saasnart han mærker nogen af disse graadige Fisk, angriber han den med Forsigtighed, saarer den og jager den paa Flugt. Imidlertid omkomme dog altid nogle Fiskere, og en heel Hob blive lemlæstede.

Panamas Perler ere sædvanlig af et meget skiønt Vand. Der gives endog nogle udmærkede formedelst deres Størrelse og Skikkelse. Man solgte dem forhen i Europa. Siden Konsten har bragt det til at efterligne dem og Lysten til Diamanter har enten bragt af Brug eller formindsket den overmaade meget, have de fundet en ny Afsætning, der er fordelagtigere end den første. Man bringer dem til Peru, hvor de ere overmaade søgte.

* Findes ikke i Blumenbachs Natur-Historie, med mindre det skal være manatus, fr. le lamantin. D. Søekoe, Havneød, blandt Sælhunde-Slægten.
Overs. Anm.

Dog har denne Handels-Green bidraget langt mindre til at skaffe Panama sin Berømmelse end den Fordeel, den i saa lang Tid har havt, at være Oplags-Sted for alle de Produkter fra Yncaernes Land, der vare bestemte til den gamle Verden. Disse — paa en lille Flaade ankomne — Rigdomme bleve bragte, nogle paa Esel-Ryggen, andre paa Chagre-Floden, til Porto-belo, der ligger paa den Nordre-Kyst af den Land-Strimmel som skiller begge Have fra hinanden.

Endskiønt Pladsen til denne Bye blev undersøgt og bifaldet af Colomb 1502, blev den dog ikke bygt førend 1584 af Levningerne af Nombre de Dios. Den er anlagt i Skikkelse af en Halv-Maane paa Brinken af et Bierg, der omgiver Havnen. Denne berømte Havn, der fordum var meget vel forsvaret af Forter, som 1740 bleve nedrevne af Admiral Vernon, synes at have et 600 Favnes bred Indløb; men det er saa indsnevret af Klipper, der staae lige med Vandet, at der kun er en meget smal Kanal tilbage, hvorigiennem Skibene maae varpe sig ind, efterdi de altid forefinde Mod-Vind eller Vind-Stille. De ligge der i fuld-kommen Sikkerhed.

Det usunde i Porto-Belo's Klima er saa bekiendt, at man har givet denne Bye Tilnavn af Spaniernes Grav. Mere end een Gang har man der maattet efter-lade Galionerne, som der havde mistet det meste af deres Mandskab. Indbyggerne selv leve ikke længe der, og ere af et svagt Helbred. Det er ligesom haanligt, at være nødsaget til at boe der. Man seer der kun nogle Negre, nogle Mulatter og nogle meget faa Hvide, som ere boesatte der, formedelst de Forretninger, som Regieringen har betroet dem. Endog Besætningen, skiønt den kun bestaaer af 150 Mand, forbliver der aldrig længere end tre Maaneder i Rad. Indtil Be-gyndelsen af forrige Sekulum havde intet Fruentimmer

driftet sig til at barsle der. Hun vilde have troet, at hun hengav sit Foster, hengav sig selv til den visse Død. Det er en vedtagen Mening, at de Europæiske Huus-Dyr, der have formeret sig uhyre stærkt i alle Egne af den nye Verden, tabe deres Forplantelses-Evne, naar de komme til Porto-belo, og at flutte fra deres Sieldenhed, uagtet Græsgangene ere saa overflødige, skulde man næsten bringes til at troe, at denne Mening er ikke ugrundet. De Vexter, man har omplantet i dette uhumske Land, hvor Heden, Fugtigheden og Dunsterne ere umaadelige stærke og uophørlige, have aldrig slaaet an.

Disse Uleiligheder hindrede dog ikke Porto-belo fra at blive Skuepladsen for den rigeste Handel, der nogensinde har været til. Medens den nye Verdens Rigdomme kom dertil for at blive omtuskede med Vindskibeligheds Varerne fra den gamle, sendte Spanien fra sin Side Skibe derhen, der vare bekiendte under Navn af Galioner, og ladede med alle de Nødvendigheds, Bekvemmeligheds og Overdaadigheds Artikler, der kunde friste Minernes Eiere.

Ved Ankomsten af disse Skibe udnævnte man Mænd fra begge Sider, der ombord paa Admiralskibet satte Prisen paa Varerne i Overværelse af Kommandanten paa Floden og Præsidenten i Panama. Vurderingen rettede sig ikke efter enhver Tings indvortes Værdie, men kun efter Sieldenheden eller Mængden deraf. Vurderingsmændenes Duelighed bestod i at giøre deres Sager saa vel, at den Ladning, der blev bragt fra Europa, kunde medtage alle de Skatte, der vare komne fra Peru. Man ansaae Markedet for slet, naar der fandtes Handelsvarer usolgte af Mangel paa Penge, eller Penge ubrugte af Mangel paa Handels-Varer. Kun i dette Tilfælde var det de Spanske Kiøbmænd tilladt, at tage til Syd-Havet, for at giøre deres

Kiøbmandskaber; og de Peruvianske, at sende Penge til Moderlandet, til at giøre Indkiøb for.

Man havde aldrig saasnart fastsat Prisen, førend Handelen gik for sig imellem Private. Den stod hverken længe paa, ei heller var den vanskelig. Den ædelste Oprigtighed var Grundvolden til den. Omtuskningerne skede med saa megen Redelighed, at man ikke aabnede Kasserne med Piasterne, eller eftersaae hvad der indeholdtes i Pakkerne. Hvad man erfarede, retfærdiggiorde altid denne retskafne og ophøiede Fremgangs-Maade. Meer end een Gang fandtes der Poser med Guld, blandt dem, der vare fyldte med Sølv; Vare-Sorter, der ikke vare anførte paa Fortegnelserne. Alt blev nøiagtigen godtgiort førend Galionernes Afreise eller ved deres Tilbagekomst. Kun indtraf der 1654 et Tilfælde, der kunde have svækket denne Tillid. Man fandt i Europa, at alle de Piastrer, man havde faaet ved det sidste Marked, havde en Femtedeels Tilsætning. Tabet blev baaret af de Spanske Kiøbmænd; men da det blev vitterligt at Myntmesterne i Lima vare Ophavsmænd til dette Underslæb, leed de Peruvianske Kiøbmænd intet Skaar i deres gode Rygte.

Markedet, som man formedelst denne slette Luft havde fastsat at skulle vedvare 40 Dage, holdtes ordentlig. Man seer af Dokumenter fra 1595, at der aarlig, eller i det seneste hver 18 Maaneder, skulde expederes Galioner fra Spanien, og de 12 Flaader, der ere afgaaede fra den 4de August 1628 til den 3die Junii 1645, bevise, at man ikke har afveeget fra denne Regel. De kom tilbage efter 11 til 10, undertiden endog 8 Maaneders Forløb, med umaadelige Rigdomme i Guld, Sølv og Handelsvarer.

Denne lykkelige Forfatning blev uafbrudt ved indtil midt i det 17de Aarhundrede. Med Jamaicas Tab begyndte en betydelig Snig-Handel, som til denne

Tid kun havde været en Smaaeting. Panamas Udplyndring 1670 af den Engelske Søersøver Jean Morgan havde endnu mere sørgelige Følger. Peru, som forhen havde sendt sine Kapitaler dertil førend Galionernes Ankomst, lod dem nu ikke mere gaae derhen førend efter at de vare komne til Carthagena. Forsinkelser, Misligheder og Mistillid bleve Følger af denne nye Indretning. Markederne toge af og Snig-Handelen tog til.

En Fransk Prindses Ophøielse paa Karl den femtes Trone antændte en almindelig Krig, og strax i Fiendtlighedernes Begyndelse bleve Galionerne brændte i Havnen Vigo, hvorhen Umueligheden i at kunne vinde til Cadix havde tvunget dem at tage Tilflugt. Spaniens Forbindelse med Porto-belo blev da ganske og aldeles afbrudt, og Syd-Havet kom mere end nogensinde forhen til at staae i direkte og vedholdende Forbindelser med Fremmede.

Fred-Slutningen til Utrecht giorde ikke Ende paa Uordenen. Det Uheldige i Omstændighederne giorde, at Hoffet i Madrit ikke kunde undslaae sig for at give et engelsk Kompagnie udelukkende Privilegium paa at forsyne Peru med Slaver. Det saae sig endog tvunget til at tilstaae dette gierrige Selskab Ret til at sende til ethvert Marked et Skib, der var ladet med forskiellige Handels-Varer, som Landet kunde forbruge. Dette Skib, som ikke maatte have været uden paa 500 Tønder, førte altid mere end 1000. Man gav det hverken Vand eller Levnets-Midler ombord. Fire til fem Skibe, som fulgte med det, forsynede det med hvad det behøvede, og satte ofte Handelsvarer istedet for dem, der vare solgte. Galionerne, der bleve knusede ved denne Konkurrence, bleve det endnu mere ved alt det Engellænderne afsatte i de Havne, hvorhen de bragte Negre. Endelig blev det, efter Ex-

peditionen 1737, umueligt længere at udholde denne Handel, og man saae disse berømte Markeder gaae ind, der vare saa misundte af andre Nationer, endskiønt man kunde ansee dem som et fælles Skatkammer for dem alle. Siden denne Tid have Panama og Porto-belo taget meget af. Disse tvende Byer bruges nu kun til nogle ubetydelige Grene af en mat Handel. De betydeligere Handels-Anliggender have taget en anden Gang.

33. Spanierne have sat Veien giennem Magellans Stræde og om Forbierget Horn, istedet for den over Panama.

Man veed at Magellan opdagede 1520 ved Amerikas sydlige Spidse, det berømte Stræde, som bærer hans Navn. Han saae der, og siden efter har man ofte seet Mennesker der, som vare omtrent en Fod høiere end Europæerne. Andre Søefarende have i de samme Egne kun truffet paa Mennesker af almindelig Høide. I tvende Sekuler har man indbyrdes beskyldt hinanden for Uvidenhed, Fordomme og Bedrag. Endelig er der indtruffet Reisende, som af et lykkeligt Tilfælde have seet Horder af almindelig Høide og Horder af en høiere Vext, og som af et saa afgiørende Syn for Sagen have sluttet, at deres Forgiængere havde havt Ret i det, de havde paastaaet, og Uret i det de havde negtet. Først da har man lagt Mærke til, at der ikke gaves fastboende Indvaanere i disse udyrkede Egne; at de kom dertil fra forskiellige kortere eller længere fraliggende Lande; og at det var sandsynligt, at de Vilde fra een Egn vare større end fra en anden. Physiken har understøttet denne Formodning. Virkelig vil man aldrig fornuftigviis kunne tænke, at Naturen skulde afvige mere fra sin sædvanlige Gang, ved

at frembringe det, som vi have fundet for godt at kalde Kiemper, end ved at bringe det for Dagen, som vi kalde Dværge.

Der gives Kiemper og Dværge i alle Lande. Der gives Kiemper, Dværge og Mennesker af almindelig Størrelse, som ere fødte af samme Fader og Moder. Der gives Kiemper og Dværge i alle Dyr-, Træe-, Frugt- og Plante-Arter; og hvilken Theorie om Forplantelsen man end giver Fortrinet, har man ikke mere Grund til at falde i Forundring over de forskiellige Størrelser blant Menneskene i den samme Familie eller i forskiellige Familier, end over at see Frugter, der ere forskiellige i Størrelse paa et Træe, der staar ved Siden af et andet eller paa det samme Træe. Den, der forklarer et af disse Phoenomener, har forklaret dem alle.

Magellans Stræde er 114 Mile lang og paa nogle Steder ikke engang en Miil bred. Det skiller Patagonernes Land fra Ild-Landet, som man formoder at have forhen udgiort eet Fastland. Overeensstemmelsen i deres golde Kyster, deres skarpe Klima, deres uhyre Fielde, utilgiængelige Klipper, deres evige Snee, deres vilde Beboere maae opvække den Tanke, at denne store seilbare Kanal er et Værk af en af disse physiske Revolutioner, der saa ofte forandre Jordens Skikkelse.

Endskiønt det var længe den eneste bekiendte Vei, hvorpaa man kunde komme til Syd-Havet, saa bragte dog Farlighederne, man var udsat for, det næsten i Forglemmelse. Den berømte Søemands Drakes Dristighed, der paa denne Vei bragte Ødelæggelse paa Perus Kyster, bestemte Spanierne til at anlægge et stort Etablissement, der skulde være Nøglen til denne Deel af den nye Verden, og beskierme den mod fiendtlig Overfald.

Pedro Sarmiento, som man havde overdraget dette vigtige Hverv, reiste fra Europa 1581 med 23 Skibe og 3500 Mennesker. Expeditionen fik saa mangfoldige Ulykker imod sig, at Admiralen ikke ankom Aaret derefter til Strædet uden med 400 Mand, 30 Fruentimre og Levnets-Midler for 7 til 8 Maaneder. De betlagelige Levninger af en saa skiøn Kolonie bleve boesatte i Philippeville, i en sikker, bekvem og rummelig Bugt. Men Ulykken, der saa grueligen havde antastet Spanierne paa deres Overfart, forfulgte dem haardnakken ved Maalet af deres Reise. Man sendte dem ingen Understøttelse; Landet forsynede dem ikke med Levnets-Midler; og de omkom ynkeligen. Af 24 ulykkelige Mennesker, som havde undgaaet denne ulykkelige Plage, indskibede sig de 23, hvis Skiebne siden er bleven ubekiendt, for at gaae til Floden la Plata. Fernando Gomez, den eneste, som var bleven tilbage, blev 1587 taget ombord af den Engelske Fribytter Cawendish, som gav Stedet, hvor han havde fundet ham, Navn af Hunger-Havnen.

Imidlertid havde Koloniens Undergang ikke saa slemme Følger, som man havde frygtet for. Det Magellanske Stræde ophørte snart at være Veien for Søerøvere, som af deres Gierrighed bleve bragte til disse fraliggende Egne. Nogle Hollandske Søefarere seilede 1616 omkring Forbierget Horn, som siden efter blev den Vei, hvilken Spaniens Fiender toge, naar de vilde gaae til Syd-Havet. Den blev endnu mere søgt af de Franske Skibe i den Krig, som forstyrrede Europa i Begyndelsen af det forrige Sekulum. Den Umulighed, hvori Philip den femte befandt sig, at kunne selv forsyne sine Kolonier, gav hans Bestefaders Undersaatter Dristighed til at gaae til Peru. Den Trang, man havde til alle Ting, giorde, at de bleve modtagne med Glæde, og i de første Tider vandt de

endog 800 Procent paa deres Varer. Kiøbmændene paa St. Malo, som siden efter havde bemægtiget sig denne Handel, erhvervede Rigdomme, dog ikke for sig selv allene. De delede dem 1709 med deres Fædreneland, der sukkede under haarde U-Aars gientagne Nederlag, en uvidende, vilkaarlig og fiskalsk Administration. En Skibsfart, der kunde giøre saa høimodige Opofrelser, vakte snart en alt for almindelig Kappelyst. Konkurrencen blev saa betydelig, Varerne faldt i en saadan Ringeagtelse, at det blev umueligt at faae dem solgte, og at endeel Redere brændte dem, for ikke at blive nødsagede til at føre dem tilbage. Det varede ikke længe, førend Ligevægten blev igien tilveiebragt, og de Fordele, som disse fremmede Handelsmænd giorde sig, vare temmelig betydelige, da Hoffet i Madrit 1718 tog til virksomme Midler for at bortfierne dem fra disse Egne, som man fandt, at de havde søgt alt for længe.

Imidlertid var det først 1740 at Spanierne begyndte selv at gaae om Forbierget Horn. Til deres første Reiser betiente de sig af Skibe og Matroser fra St. Malo; men en temmelig hurtig erhvervet Erfaring satte dem i Stand til at undvære denne Hielp af Fremmede, og deres Søefolk bleve snart mere fortrolige med disse stormfulde Have, end deres Læremestere paa denne Bane nogensinde havde været.

34. Er Peru ligesaa riig nu, som det forhen har været?

Indtil denne Tid havde de store Tanker, som man altid havde, og i lang Tid med Grund havde havt om Perus Rigdomme, vedligeholdt sig. Det Spanske Hof beskyldte Snig-Handelen for at have bortvendt den største Deel deraf, og det smigrede sig med, at det nye System skulde bringe dem tilbage i dets Havne i lige-

saa stor Overflødighed, som i de allerældste Tider. En Øiensynlighed, som man umuelig kunde miskiende, nødte de meest Vantroende til at indsee, at Minerne i denne Deel af den nye Verden vare ikke mere hvad de havde været, og at det Øde, de havde efterladt, ikke var blevet udfyldt med andre Artikler.

Fra 1748 til 1753 fik Lima fra Spanien til hele Perus Forsynelse kun 10 Skibe, som hvert Aar bortførte en 6,400,000 Rigsdaler. Denne Sum udgiordes af henved 1 Million Rigsdaler i Guld, noget over 4 Millioner i Sølv, og noget over 1 Million i forskiellige Produkter.

Disse Produkter vare:

31000	Centner	Cacao, som i Europa bleve solgte for	en	650000 Rdlr.
600	—	Qvinqvina	= =	45000 —
470	—	Vigogne=Uld	= =	65000 —
10850	—	Kobber	noget over en	160000 —
10600	—	Tin	noget over en	180000 —

Af Guldet og Sølvet tilhørte henved en 340000 Rigsdaler Regieringen, henved en 4 Millioner Handelen, og en 880000 Klerestiet med civile og militære Betiente.

Blant Handelsvarerne vare for noget over 200000 Rigsdaler Kronens, og for noget over 800000 Rigsdaler de Handlendes.

Tiden har forandret Forfatningen lidet, men Forbedringen er ikke betydelig.

Ottende Bog.

Chilis og Paraguays Erobring af Spanierne. Omstændelig Efterretning om de Begivenheder, som have ledsaget og ere fulgte paa Indtagelsen. De Grundsætninger, hvorefter denne Magt bestyrer sine Kolonier.

---

1. Have Europæerne havt Ret til at anlægge Kolonier i den nye Verden?

Fornuft og Billighed tilstede Kolonier; men de foreskrive os ogsaa de Grundsætninger, fra hvilke det ikke burde være tilladt at afvige ved deres Stiftelse.

Et Antal Mennesker, hvor stort det endog er, der stiger ud paa et fremmed og ubekiendt Land, maa betragtes som et eneste Menneske. Styrken voxer med Mængden, men Retten bliver altid den samme. Dersom hundrede eller to hundrede Mennesker kunne sige: Dette Land tilhører os, saa kan et eneste Menneske ogsaa sige det.

Enten er et Land øde; eller er det for en Deel øde og for en Deel befolket; eller og det er ganske befolket.

Dersom det er ganske befolket, kan jeg lovligen ikke paastaae andet end den Giestfrihed og den Hielp, som det ene Menneske skylder det andet. Dersom man udsætter mig for at døe af Frost eller Hunger paa en Strandbred, vil jeg drage mit Værge, jeg vil tage med Magt hvad jeg behøver, og jeg vil dræbe den, som vil sætte sig derimod. Men har man forundet mig Ly, Ild, Vand, Brød og Salt, har man opfyldt sin Forpligtelse imod mig; udpresser jeg mere, bliver jeg Røver og Morder. Man har taalt mig; jeg har giort mig bekiendt med Lovene og Sæderne, de staae mig an, jeg ønsker at sætte mig ned i Landet. Samtykker man deri, da er det en Godhed, man viser mig, og som jeg ikke bør fortryde paa, om man afslaar mig. Chineserne ere maaskee slette Politikere, naar de sperre os Adgangen til deres Land; men uretfærdige ere de ikke. Deres Land er befolket nok, og vi ere alt for farlige Giester.

Dersom et Land er for en Deel øde, for en Deel befolket, saa tilhører den øde Deel mig; jeg kan tage det i Besiddelse ved at bearbeide det. Den ældre Beboer vilde være barbarisk, dersom han pludseligen vilde omstyrte min Hytte, ødelægge mine Plantninger og plyndre mine Marker. Jeg kan tilbagedrive hans Angreb med Magten. Jeg kan udvide min Eiendom til Grændsen af hans. Skove, Floder, Strandbredder ere os tilfælleds, med mindre et udelukkende Brug deraf er nødvendig til at frede dem. Alt hvad han endnu kan fordre af mig, er, at jeg er en fredelig Naboe, og at mit Anlæg ikke har noget i sig, som truer ham. Ethvert Folk er berettiget til at sørge for sin nærværende Sikkerhed og sin Sikkerhed for Fremtiden. Dersom jeg reiser et frygteligt Hegn, samler jeg Vaaben, opfører

jeg Befæstnings-Værker, ville dets Repræsentantere være kloge, dersom de komme at spørge mig: Er du vor Ven eller er du vor Fiende? Er du vor Ven, hvortil da alle disse Krigs-Anstalter? Er du vor Fiende, saa find dig i at vi forstyrre dem, og Nationen vil være forstandig, dersom den paa Øieblikket befrier sig fra en vel grundet Frygt. Med endnu bedre Ret vil den, uden at støde an mod Menneskelighedens og Retfærdighedens Love, kunne uddrive og forjage mig, dersom jeg bemægtiger mig dens Fruentimre, dens Børn, dens Eiendomme. Giør jeg Indgreb i dens borgerlige Frihed, uleiliger jeg den i dens religieuse Begreber, giør jeg Paastand paa at ville foreskrive den Love, vil jeg giøre den til en Slave af mig, da er jeg i dens Naboelag intet andet end et Vilddyr mere, og den skylder mig ikke mere Medlidenhed end en Tiger. — Har jeg Varer, som mangle den, og har den Varer som ere mig gavnlige, kan jeg foreslaae den at tuske, og det staar baade den og mig frit, at sætte den Priis paa vore Varer, som vi synes om. En Synaal er af mere virkelig Værdie for et Folk, der er nød til, med et Fiskebeen at sammenhefte de Dyrehuder, hvormed den bedækker sig, end dets Sølv kan have for mig. En Sabel, en Øxe vilde være af en uendelig Værdie for den, der af Mangel paa disse Redskaber maae behielpe sig med skarpe Stene, der ere indfattede i en Klods Træe, som er hærdet i Ilden. Er jeg desuden reist over Havet, for at bringe den disse nyttige Ting, og skal jeg reise tilbage over det igien, for at bringe mit Fæderneland hvad jeg har tiltusket mig, da maae Omkostningerne paa Reisen, Tab og Farligheder komme i Regningen med. Dersom jeg smiler ved mig selv over dens Eenfoldighed, der giver mig sit Guld for Jern, da smiler den formeente Eenfoldige ligeledes over mig, der overlader ham mit Jern, hvoraf han kiender hele Nytten, for hans Guld, der ikke nytter

ham til noget. Vi bedrage begge hinanden, eller rettere ingen af os bedrager den anden. Men Omtusknilngerne maae være ganske frie. Dersom jeg vil tiltvinge mig med Magten, hvad man afslaar mig; eller paatvinge med Vold, hvad man ikke skiøtter om at lægge sig til, kan man lovmesßigen enten binde mig eller jage mig bort. Bemægtiger jeg mig den fremmede Vare, uden at byde Værdien derfor eller borttager jeg den tyvagtigen, er jeg en Røver, som man kan dræbe uden Nag.

Et øde og ubeboet Land er det eneste, som man kan tilegne sig. Den første — rigtig beviste — Opdagelse deraf, var en lovlig Tagenibesiddelse.

Efter disse Grundsætninger, der synes mig at være evig Sandhed, bedømme da de europæiske Nationer sig selv, og de give sig det Navn, de fortiene. Lande deres Søefarende paa et Sted i den nye Verden, der ikke er indtaget af et Folk i den gamle, strax nedgrave de en lille Metal-Plade, hvorpaa de have gravet disse Ord: Dette Land tilhører os. Og hvorfor tilhører det eder da? Ere I ikke ligesaa uretfærdige, ligesaa tossede, som Vilde, der af en Hendelse blive bragte til eders Kyster, dersom de skrive i Sandet paa eders Strandbred eller i Barken paa eders Træer: Dette Land er vort. I have ingen Ret til de skiulte og raae Produkter af den Jord, I lande paa, og I tiltage eder den over Mennesket, eders Lige. Istedet for at erkiende en Broder i dette Menneske, seer I kun en Slave, et Trældyr i ham. Ach! saaledes tænke I, kiære Landsmænd! saaledes handle I; og I have Begreber og Retfærdighed, I have en Moral, en hellig Religion, en Moder tilfælles med dem, som I mishandle saa tyrannisk. Denne Bebreidelse maae i Særdeleshed treffe Spanierne, og den vil til Ulykke endnu blive stadfæstet ved deres Forbrydelser i Chili.

2. Spaniernes første Indbrud i Chili.

Dette Land, saaledes som det besiddes af Spaniserne, er i Almindelighed en 30 Mile bred imellem Havet og Cordeler-Biergene, og 900 Mile langs ad Kysterne fra den store Ørken Atacamas, som skiller det fra Peru, til Øerne Chiloé, der skille det fra Patagonernes Land. Yncaerne lagde en Deel af dette vidtløftige Landskab under deres vise Love, og de havde foresat sig at undertvinge det øvrige; men de fandt Vanskeligheder, som de ikke kunde overvinde.

Denne store Plan optoge Spanierne igien, saasnart de havde erobret de fornemmeste af Perus Provindser. I Begyndelsen af Aaret 1535 gik Almagro fra Cusco med 570 Europæere og 15000 Peruvianer og giennemstreifede først Landet Charcas, som ved Minerne i Potosi siden efter fik saamegen Anseelse. For at begive sig fra dette Land til Chili kiendte man kun tvende Veie, som begge vare anseete for næsten ufremkommelige. Den første gik ved Strandbreddene, hvor der var kun brændende Sand uden Vand og uden Levnetsmidler. For at komme til den anden, maatte man sætte over meget steile Bierge af en græsselig Høide og bedækkede med en Snee der var ligesaa gammel som Verden. Disse Vanskeligheder afskrække dog ikke Generalen og han bestemte sig for den sidste Vei, af ingen anden Grund, end at den var kortere. Hans Stolthed kostede 150 Europæere og 10,000 Indianere Livet, men endelig naaede han det Maal, han havde foresat sig og blev modtaget med en fuldkommen Undergivelse af de Nationer, der forhen havde staaet under den Trone, man nylig havde fuldkastet. Skrækken for hans Vaaben skulde sandsynlig have tilveiebragt ham endnu større Fordele, dersom ikke særdeles Anliggenheder havde frembragt det Ønske hos ham, at see sig ved Sædet af Regieringen. Hans

lille Armee undslog sig for at gaae tilbage over Cordeler-Biergene; han maatte føre den ad den Vei, som forhen var bleven tilsidesat, og Omstændighederne traf saa heldige, at den leed meget mindre, end man havde frygtet. Denne Lykke udvidede Almagros Planer og styrtede ham maaskee i de Foretagender, hvori han fandt et sørgeligt Endeligt.

Spanierne lode sig atter see i Chili 1541. Valdivia, som anførte dem, trængte ind deri uden Modstand. Men de Nationer, som beboede det, vare aldrig saasnart komne tilbage af den Forundring, hvori Europas Vaaben og Disciplin havde bragt dem, førend de vilde erobre deres Uafhengighed igien. Krigen varede 10 Aar udafbrudt. Dersom nogle — over deres idelige Tab modfaldne — Egne havde taget den Beslutning at underkaste sig, saa forsvarede langt flere stedse deres Frihed, skiønt med et næsten bestandigt Forliis.

En Indiansk Hærfører, hvis Alderdom og Skrøbelighed forbød ham at forlade sin Hytte, hørte daglig tale om disse Uheld. Ærgrelse over at see sine Landsmænd bestandig slagne af en Haandfuld Fremmede, gav ham Kræfter. Han inddelte dem i 13 Kompagnier, hvert paa 1000 Mand, som han posterede bag ved hinanden og førte dem saaledes mod Fienden. Dersom det forreste blev bragt til at vige, maatte det undgaae at kaste sig tilbage paa det andet, men trække sig bag det sidste og under dets Beskyttelse der opstille sig igien. Denne Befaling, som trolig blev fulgt, bragte Spanierne i Forvirring. De giennembrøde alle Korpserne efter hinanden uden at drage nogen Fordeel deraf. Da baade Folk og Heste trængte lige stærk til Hvile, befalede Valdivia at de skulle trække sig tilbage mod en Snevring, hvor han forudsaae, at det vilde blive let at forsvare sig. Man gav ham ikke Tid til at komme derhen. Indianernes Bagtropper havde bemægtiget sig den ved Omveie, medens Fortropperne fulgte

ham med Forsigtighed Skridt for Skridt. Han blev omringet og nedsablet med sine 150 Ryttere, der udgiorde hans Trop. Der siges at man øste ham smeltet Guld i Munden, og at de Vilde dertil raabte: Sluk dig da nu paa dette Metal, som du og dine har tørstet saa meget efter.

De benyttede sig af deres Seier til at bringe Ødelæggelse og Brand i de europæiske Etablissementer. Endeel bleve forstyrrede, og alle skulde de have havt den samme Skiebne, dersom der ikke betids var kommen betydelig Undsætning fra Peru, som satte de overvundne i Stand til at forsvare de Pladser de endnu havde tilbage, og tage dem igien, som man havde frataget dem.

3. Spanierne ere blevne nødte til at fegte bestandig i Chili. Maaden, hvorpaa deres Fiender føre Krigen.

Disse mordiske Fiendtligheder have fornyet sig efterhaanden, som Usurpatørerne have villet udvide deres Herredømme, ofte endogsaa, naar de ikke havde denne stolte Hensigt. Træfningerne have været blodige, og ikke synderlig afbrudte uden ved meer eller mindre korte Stilstande; dog har Roligheden ikke været forstyrret siden 1771.

Deres uforsonligste og meest uforfærdede Fiender ere Indvaanerne i Aranco og Tucapel, de, der boe Sønden for Biobio-Strømmen eller strække sig henimod Cordeler-Bierget. Deres Sæder, der ligne meget mere de Vildes i Nord-Amerika end deres Naboers Peruvianernes, giøre dem frygtelige. De føre kun deres Legemer i Krigen og slæbe hverken Telte eller Bagage efter sig. De samme Træer, der give dem deres Næring, forsyne dem med Lanser og Kastespyd, hvormed de altid ere bevæbnede. Forvissede om at finde paa et Sted, hvad de havde

paa et andet, bekymre de sig ikke om at forlade et vidtløftigt Land. Ethvert Opholds-Sted er dem lige kiert. Uhindrede af Levnets-Midler og Krigs-Forraad bevæge deres Armeer sig med en overraskende Hurtighed. De vove deres Liv, som Mænd, der ikke ere bundne dertil, og tabe de Marken, hvorpaa de holde Træfning, saa finde de allevegne Magasiner og Leire, hvor der ere Jorder bevoxede med Frugter.

De ere de eneste Nationer i den nye Verden, som have dristet sig til at maale sig med Europæerne i aaben Mark, og som have udfundet Brugen af Slynger, for at skikke deres Fiender Døden i lang Afstand. De indbyde undertiden deres Naboer til at forene sig med dem for at angribe den fælleds Fiende. Som oftest raaber en Beskienket, at man maa gribe til Vaaben. Gemytterne komme i Hede, man vælger en Anfører, og der er Krig. I den Nats Mulm, der er bestemt til at begynde Fiendtlighederne, overfalder man den nærmeste Landsbye, hvor der er Spanier, og derfra udbreder Blodbadet sig til de øvrige. Alt bliver myrdet i dem undtagen de hvide Fruentimmer, som man aldrig undlader at føre bort, deraf kommer det sig, at der gives saamange hvide og lyse blant Indianerne.

Førend Fienden har kunnet samle sin Magt, forene de sig igien. Skiønt mere frygtelig ved Mængde end ved Krigstugt, er deres Armee dog ikke bange for at angribe de best befæstede Pladse. Disse hidsige Angreb lykkes dem ofte, fordi de faae idelige Undsætninger, der forhindre dem fra at føle deres Tab. Dersom de lide noget, som er saa betydeligt, at de blive skremmede, trække de sig paa nogle Steder tilbage, og 5 til 6 Dage derefter komme de igien, for at giøre Angreb fra en anden Side.

Disse Barbarer ansee sig ikke som slagne, uden naar de blive omringede. Dersom de kunne vinde hen

til et Sted, som er vanskeligt at komme til, ansee de sig for Seiervindere, eller mene i det mindste at Fordelene have været lige. En Spaniers Hoved, som de bære i Triumph, trøster dem mod hundrede Indianeres Død.

Landet er saa vidtløftigt, at naar de see sig alt for meget i Klemme forlade de deres Besiddelser og fordybe sig i utilgiængelige Udørkner i ufremkommelige Skove. Forstærkede med andre Indianere komme de ufortøvet tilbage til de Egne, som de før beboede. Denne Blanding af Flugt og Modstand af Dristighed og Frygt er det, der giør dem ligesom ubetvingelige.

Krigen er dem et Slags Morskab. Da de føre den uden Bekostninger og uden Uleilighed, ere de ikke bange for dens Vedvarenhed og have til Grundsætning: aldrig at bede om Fred. Den spanske Stolthed maae nedlade sig til, stedse at giøre de første Forslag. Naar de blive gunstigen modtagne, holder man en Sammenkomst. Gouverneuren i Chili og den indiske General, ledsagede af de høieste Offiserer paa begge Sider, fastsætte under Bordets Fornøielser Forligelses Vilkaarene. Grændse-Skiellet var forhen Skuepladsen for disse Forsamlinger. De tvende sidste ere blevne holdte i Koloniens Hoved-Stad. Man har endog formaaet de Vilde til, at de skulde holde nogle Deputerede der bestandig, hvis Forretning skulde være, at vedligeholde god Forstaaelse imellem begge Nationerne.

4. Etablissementer, der ere anlagte i Chili af Spanierne.

Uagtet det hidsige og haardnakne i saamange Træfninger, er der dog i Chili blevet oprettet endeel temmelige gode Etablissementer, fornemmelig ved Oceanets Bredder.

Coqvimbo eller la Serena, en Bye, der 1544 er bygt en 5 til 600 Favne fra Søen, for at holde Indianerne i Ave og giøre Chilis Forbindelse med Peru sikker, var aldrig betydelig. Man saae den endog tage af, efter at den var bleven plyndret og afbrændt af Søerøvere. Uagtet dens Markers Frugtbarhed og endskiønt man i dens Naboelag havde aabnet righaltige Miner af det bedste Kobber, er den dog aldrig rigtig kommet sig af dette Uheld.

Valparayso var i Førstningen kun en Klynge Hytter, der vare bestemte til at modtage de Handelsvarer, som kom fra Peru, og de Fødevarer, som man vilde sende derhen. Lidt efter lidt lykkedes det Handelsbetientene at tilegne sig Handelen, der aldeles tilhørte Hoved-Stadens Kiøbmænd; og den usle Flekke blev da, skiønt den havde en meget ubehagelig Beliggenhed, en blomstrende Bye. Dens Havn stikker en Miil ind i Landet. Bunden i den er af en klæbende og fast Mudder. En tusende Favne fra Strandbredden har den en 36 til 40 Favne Vand og 15 til 16 tæt ved Landet. I April og Mai Maanederne vilde Norden-Vindene udsætte Skibene for nogle Farligheder, dersom man forsømte at surre dem stærk fast. Den Fordeel, denne Reede har, at den ligger de bedste Avlings-Anlæg og St. Jago nærmest, maa betage den Frygt for at see sin Velstand formindsket.

La Conception blev bygt 1550 paa et ujevnt, sandagtigt og lidt høitliggende Jordsmon, ved Bredderne af en Bugt, hvis Vidde omfatter næsten 4 Mile, og som har 3 Havne, hvoraf kun een er sikker. Byen saae sig fra først af som Hoved-Stad for Kolonien, men de næstliggende Indianere bemægtigede sig den saa ofte, at det 1574 blev anseet for best at skille den ved dette gavnlige og hæderlige Fortrin. 1603 blev den paa nye ødelagt af en uforsonlig Fiende. Efter denne Tid have endeel Jordskielv foraarsaget den betydelig Skade.

Dog er dens Territorium saa ypperligt, at den endnu har beholdt nogen Anseelse.

En 75 Mile fra Consepsion, stedse paa det stille Havs Bredder, ligger Valdivia, en mere vigtig end folkerig Bye. Dens Havn og Fæstning, der ansees som Nøglen til Syd-Havet, stode længe under de Peruske Statholderes umiddelbare Opsyn. Man indsaae endelig, at dette Tilsyn var alt for langt fra Haanden, og Stedet blev lagt under Provindsens Bestyrelse.

Ingen tænkte paa Øerne Chiloë. Den Lykke, Jesuiterne havde havt at samle og kultivere en Mængde Vilde paa den fornemmeste af dem, som er 50 Mile lang og 7 til 8 Mile bred, opvakte det Ønske, at kunne bemægtige sig den. Midt paa den boe de omvendte Indianere. Paa dens østlige Kyst er blevet anlagt en Fæstning, ved Navn Chacao, hvor man underholder den til dens Forsvar nødvendige Besætning.*

Inde i Landet ligger St. Jago, der hovedkulds blev bygt 1541, og 1730 omstyrtet af et Jordskielv men strax opbygt igien med en Sirlighed og Bekvemmeligheder, som man kun sielden finder i den nye Verden. Rigtig nok ere Husene meget lave og byggede af Muursteen, der ere hærdede i Solen; men de ere alle hvidtede uden paa, alle malede inden i, alle forsynede med rummelige Haver, og alle faae de Kiølighed af rindende Vand. Man regner 40000 Indbyggere i denne Stad og Antallet vilde være endnu større, dersom der ikke vare 9 Munke- og 7 Nonne-Klostere, som Overtroen har bygget der.

Blandt de uheldige Omstændigheder, hvorunder den nye Verden blev opdaget, maa man ikke forglemme den Vigtighed, som den almindelige overtroiske Tænkemaade tillagde Munkene — en Vigtighed, som siden efter er bleven meget svækket i nogle Egne; som synes at

kiempe med Styrke mod Oplysningens Fremskridt i andre; som hersker vældigen i Spaniens fraliggende Besiddelser; og som vil efterlade sig ligesaa varige som sørgelige Spor, om Ministeriet endog fra dette Øieblik søgte med al sin Magt at svække den.

San-Jago er Hoved-Staden i Riget og Sædet for Regieringen. Den, som har øverst Befaling deri, staar under Statholderen i Peru, i alle de Anliggender, der have Hensyn til Regieringen, Finanserne og Krigen; men han er uafhængig af ham som Chef for Retten og President i det Kongelige-Kollegium. Elleve i Provindsen fordelte Corregidorer besørge under hans Befalinger det enkelte i Bestyrelsen.

I dette Land er der efterhaanden opvoxet en Folkemængde af 4 til 500,000 Siæle. Man seer der kun faa af de ulykkelige Slaver, som Afrika leverede, og de fleste af dem ere bestemte til Huus-Tienesten. Descendenterne af de første Vilde, som de grusomme Eventyrere undertvang sig med saamegen Møie, ere enten flygtede til utilgiængelige Bierge, eller smeltede sammen med deres Erobreres Afkom. Alle Kolonisterne blive anseete og behandlede som Spanier. Det Adelige i denne Herkomst har ikke frembragt den uovervindelige Afskye for nyttige Sysler, der er saa almindelig hos deres Nation. De fleste af disse sunde, hurtige, og stærke Mennesker leve paa adspredte Gaarde, og dyrke med deres egne Hænder et Jordsmon af større eller mindre Omfang.

5. Chilis Frugtbarhed og nutidige Forfatning.

Til disse roesværdige Bestræbelser blive de opmuntrede af en altid reen, altid klar Luft; af det behageligste tempererede Klima i begge Halvverdnerne; og især af en Jordbund, hvis Frugtbarhed sætter alle Reisende i For-

undring. I dette lykkelige Land er det, der høstes af Viin, Korn, Olie, skiønt temmelig skiødesløs dyrket, firedobbelt mod det, vi faae med al vor Virksomhed og al vor Oplysning. Ingen af Europas Frugter har udartet; endeel af vore Dyr ere blevne fuldkomnere, og Hestene isærdeleshed have faaet en Hurtighed og en Modighed, som de Andalusiske, fra hvilke de nedstamme, aldrig have havt. Naturen har drevet sin Gunst endnu videre. Den har beriget dette Land med et ypperligt Kobber, som med Nytte bliver anvendt i den gamle og den nye Verden. Den har givet det Guld.

Aar 1750 havde Fiskus intet Aar faaet for sin Tyvendedeel af dette kostbare Metal synderligt over 10400 Rigsdaler. Ved denne Tid blev der i Kolonien anlagt en Myndt. Denne nye Indretning havde gunstige Følger. 1771 steeg Kongens Rettighed til henved 42,000 Rigsdaler, og den maa være bleven meget forøget. Alcavalen og Toldstederne gave 67,500 Rigsdaler, de give nu henved 215,000 Rigsdaler. Disse forskiellige Indtægtsgrene ere siden 1753 blevne forøgede med en udelukkende Salgs-Rettighed af Tobak.

Ei heller behøver Chili nu mere at laane i Perus Kasser til sine offentlige Udgifter. Den betydeligste er Troppernes Underholdning. Den stiger til noget over en 102,000 Rigsdaler til Lønning for 1000 Infanterister, 240 Ryttere, 2 Kompagnier af de velsindede Indianere, som siden 1754 udgiøre Landets militære Etat. Foruden disse Tropper, der ere fordelte paa Øerne Juan Fernandaz og Chiloë, i Conceptions og Valparaysos Havne, paa Grændserne af Andes, er der i Valdivia en egen Besætning af 746 Soldater, som koste henved en 137,000 Rigsdaler. Disse Forsvars-Midler vilde, dersom det behøves, bliver understøttede af meget talrige Landværns Tropper. Maaske vilde de af dem, der skulde fegte til Fods, ikke giøre nogen stærk Modstand, uagtet

den Umage, man for kort siden har giort sig med at exercere dem; men man vilde maaskee have nogen Grund til at vente sig nogen Tapperhed af det beste Rytterie, der maaskee gives paa Kloden.

6. Chilis Handel med de Vilde, med Peru, og med Paraguay.

Chili har altid staaet i Handels-Forbindelser med Indianerne, som boe ved dets Grændser, med Peru og Paraguay.

De Vilde leverede det fornemmelig Poncho, det er et Uldentøi, undertiden hvidt, sædvanlig blaat, omtrent 3 Alen langt og 2 bredt. Man stikker Hovedet igiennem et Hul, der er giort midt paa det og det gaar ned paa alle Sider af Kroppen. Foruden ved adskillige overmaade sielden Seremonier kiende Mænd og Qvinder, Almuesfolk og de af en fornemmere Stand intet andet Klædemon. Det koster fra en 6 Rigsdaler til en 200 eftersom det er mere eller mindre fiint vævet, og fornemmelig efter de meer eller mindre sirlige, de meer eller mindre kostbare Broderier, man pryder det med. Disse Folk faae til Bytte smaae Speile, Isenkramvarer og nogle andre Artikler af liden Værdie. Hvor stor en Lyst de end have til disse Ragerier, naar man udkrammer dem for deres gierrige Øine, skulde de dog aldrig gaae ud af deres Skove eller Hytter for at hente sig dem. Man maa bringe dem til dem. Den Kiøbmand, der vil give sig af med denne lille Handel, henvender sig strax til Hovederne for Familierne, som den offentlige Magt ene er betroet. Naar han har faaet den Tilladelse der var ham nødvendig, drager han om til alle Gaarde og leverer uden Forskiel sine Varer til enhver der forlanger dem. Naar han har intet mere at sælge, bekiendtgiør han sin Afreise, og

alle de, der have kiøbt, skynde sig da med at levere ham i den første Landsbye, han kom til, de Varer hvorom man er bleven enige. Man har aldrig havt Exempel paa den mindste Uredelighed. Man giver ham et Leide, som hielper ham til at føre det Qvæg og de Klæder, han har faaet i Betaling, til Grændsen.

Det er ikke i Hiertet af Skovene; men i Kiernen af de kultiverede Selskaber man lærer at foragte Mennesket og fatte Mistroe til ham. Dersom nogen af vore Kiøbmænd vilde paa et af vore Markeder uden Forskiel levere sine Varer uden Sikkerhed til alle dem, der udstrakte deres Hænder for at tage imod dem, hvormange mener man vel da der vilde komme tilbage med Betalingen for det han havde kiøbt? Hvad Mennesker under Regiering af Æren af religieuse og civile Love ikke vilde rødme ved at giøre, det vil den Vilde — frie for al Tvang — ikke giøre. O! Skam for vor Religion! for vor Kultur og vore Sæder!

Indtil 1724 solgte man disse Vilde Viin og Brændeviin, hvortil de, ligesom næsten alle Folkeslag have megen Lyst. I deres Drukkenskab grebe de til Vaaben, nedsablede alle de Spanier, de mødte, overfaldte Fæstningerne uformodentlig og bragte Ødelæggelse i Naboe-Egnene. Det er meget sieldent, at Forføreren ikke bliver selv straffet ved den, som han har forført. Man har ofte Exempel derpaa i Børns Opførsel mod deres Forældre, der have forsømt deres Opdragelse; i Koners mod deres Mænd, der have bibragt dem deres slette Sæder; i Slavers mod deres Herrer; i Undersaatters mod deres skiødesløse Regentere; i undertvungne Nationers mod deres Usurpatører. Vi ere selv blevne straffede for de Laster, som vi have udsaaet i den anden Halvverden; straffede hos os selv og hos de Nationer i den nye Verden, som vi have undertvunget. hos os selv ved de selvgiorte Nødvendigheder,

vi have skabt os; hos dem paa hundrede forskiellige Maader, hvoriblant man kan regne Brugen af stærke Drikke, som vi have lært dem at kiende, og som ofte have sat dem i en fremkonstlet Rasenhed, hvilken de have vendt imod os. Hvorledes man end gaar til Værks, enten det skeer ved Overtroe, eller endog ved Patriotisme, eller ved spirituøse Drikke, saa betager man ikke Mennesket sin Forstand uden slette Følger. Dersom man beruser ham, det være sig hvormed det vil, saa vil enten hans Ruus snart gaae over, eller ogsaa vil man befinde sig ilde derved.

Drukkenskab eller en vanlig Udsvævelse i stærke Drikke er en plump og fæisk Last, som betager Siælen sin Styrke og Legemet en Deel af sine Kræfter. Det er Brud, som giøres paa Naturens Lov, som forbyder Mennesket at skille sig ved sin Fornuft, det eneste Fortrin, der skiller ham fra de andre Dyr, som leve med ham paa Jorden.

Endskiønt denne Uorden altid er lastværdig, er den det dog ikke allevegne lige meget, fordi den ikke drager de samme Uleiligheder efter sig i alle Lande. I Almindelighed talt giør den kun rasende i de varme Lande og kun sløv i de kolde. Følgelig har man maattet hemme den med mere Strænghed under et Klima end under et andet. Deraf er det kommet, at allevegne, hvor der er indført en ordentlig Regiering, er denne Last bleven sieldnere under Linien end under Polerne.

Saaledes er det ikke med de vilde Nationer. Da de sydlige ikke ere temmede mere end de nordlige ved Øvrighed eller Fordom, have de alle med en lige Rasenhed, overgivet sig til deres Lidenskab for stærke Drikke. Europæerne have giort det til Politik at forsyne dem dermed, enten for at snyde dem, eller for at undertvinge dem, eller endog for at formaae dem til nogle nyttige Arbeider. Disse Drikke have ikke været synderlig mindre ødelæggende for disse Nationer end vore Vaaben, og vi

kunne ikke andet end regne dem med blant de Plager, hvormed vi have oversvømmet den anden Halvverden.

Man maae rose Spanien, at det endelig har opgivet at sælge de Vilde i Chili Viin og Brændeviin. Dette Træk af Klogskab har øiensynligen foreøget de Forbindelser, som man underholdte med dem; men det er ikke mueligt at de i lang Tid kunne blive saa betydelige, som de, man har med Peru.

Derfra faar Chili aarlig Huder, tørrede Frugter, Kobber, saltet Kiød, Hamp, Korn. I Bytte giver det Tobak, Sukker, Cacao, Fayance, endeel Sager der ere fabrikerede i Qvito, nogle Luxus-Artikler, der ere komne fra Europa. Forhen var det Conception, under det Valparayso, hvor Skibene lande, der expederes fra Callao, for at underholde denne Forbindelse. Reiserne vare i nogen Tid saa langvarige, at man maatte giøre sig Regning paa et heelt Aar for at gaae frem og tilbage. Aldrig havde man driftet sig til at tabe Landet af Sigte.

En Europæisk-Skipper, der havde lagt Mærke til Vindene, brugte kun een Maaned til denne Seilads. Man holdte ham for en Hexemester. Inqvisitionen, der giør sig latterlig ved sin Dumhed, naar den ikke giør sig afskyelig ved sin Grusomhed, lod ham fængsle. Han forsvarte sig med sin Dagbog. Det blev erkiendt, at for at være ligesaa lykkelig, behøvede man kun, at stikke ud fra Kysterne, og snart blev hans Maade almindelig vedtaget.

Den Chili bruger i sin Handel med Paraguay, er meget forskiellig. Forbindelsen imellem disse tvende Kolonier skeer ikke til Søes. Man har fundet kortere, sikrere og mindre kostbart, at betiene sig af Veien til Lands endskiønt der er 300 Mile fra St. Jago til Buenos Ayres; og man maa reise de 40 deraf over Snee og Afgrunde paa Cordeler-Biergene.

Hvorledes dette end forholder sig, saa sender Chili til Paraguay Viin, Brændeviin, Olie, og fornemmelig Guld. I Betaling faar det Vox, Muulesler, Bomuld, Paraguay-Thee, Negre og en Mængde Europæiske Handelsvarer, førend Kiøbmændene i Lima havde enten ved deres Penge eller deres Anseelse, faaet udvirket at denne sidste Handels-Green blev forbuden.

Dersom Forbindelserne imellem disse tvende Etablissementer blive flere eller større, vil det blive igiennem Strædet Magellan, eller om Forbierget Horn, de maae fortsættes. Hidindtil har man tvivlet paa, hvilken af disse tvende Veie der var den beste. Tvivlen synes hævet ved de Jagttagelser, der ere giorte af dem, som sidst have beseilet dem. De erklære sig temmelig almindelig for Strædet, hvor man finder Vand, Brænde, Fisk, Muskling er, tusende sikre Planter mod Skiørbugen. Men dette Fortrin kan ikke have Sted uden fra September til Marts, det vil sige i Sommer-Maanederne. I de korte Vinter-Dage maatte man indskrænke sin Fart til nogle Timer om Dagen, eller i en — som oftest smal — Kanal, trodse Vindenes Voldsomhed, Strømmenes Hurtighed, Bølgernes Rasenhed, med moralsk Vished om at lide Skibbrud. I denne Aarstid er det rigtigst at foretrække den aabne Søe, og følgelig at seile om Forbierget Horn.

Indretninger af en haandgribelig Urimelighed skilte Chili bestandig ved al directe Forbindelse med Spanien. Det lidet de kunne forbruge af vor Halvøers Handelsvarer, bragtes det fra Peru, som selv fik dem med Vanskelighed og store Bekostninger over Panama. Dens Skiebne blev ikke engang forandret, da Skibsfarten om Forbierget Horn blev sat i Stedet for den over Landtungen Darien; og det var kun meget sildig, at det blev Skibe, som strøge forbi dets Kyster for at gaae til Lima, tilladt, at afsætte nogle ubetydelige

Ting af deres Ladninger. Endelig er en blidere Soel oprunden over dette skionne Land. Siden Februari 1778 er det tilladt alle Moderlandets Havne efter deres Godtbefindende at foranstalte Expeditioner dertil. Megen Velstand maa blive Følgen af denne lykkelige Tilbagevenden til gode Grundsætninger. Denne nye Indretning vil have samme Indflydelse paa Paraguay.

7. Spanierne opdagede Paraguay. Deres udsvævende Adfærd i et hundrede Aar.

Det er et vidtløftigt Land, som mod Norden begrændses af Peru og Brasilien; mod Sønden af de Magellanske Lande; mod Østen af Brasilien; mod Vesten af Chili og Peru.

Det har sit Navn af en stor Flod, som alle Geografer troede, havde sit Udspring fra Søen Xarayes. De Spanske og Portugisiske Kommissarier, der i Aaret 1751 vare beordrede til at bestemme Grændserne imellem disse tvende Riger, bleve meget forundrede ved at treffe paa Kilden til denne Flod, uden at have mærket noget til den Mængde Vand, som man sagde var saa umaadelig stor. De godtgiorde, at det, som man hidindtil havde taget for en forskrækkelig stor Søe, var kun et meget lavt Jordsmon, der fra den 16de til den 19de Grads Brede var i Regn-Tiden skiult af Flodens Oversvømmelser. Siden efter har man faaet at vide, at Paraguay-Floden har sit Udspring i en Mose ved Navn Campo des Paracis, ved den 13de Grads sydlige Brede, og at den mod den 18de Grad staar ved nogle meget smale Kanaler i Forbindelse med tvende store Søer i Chiqviternes Land.

Førend Spaniernes Ankomst var dette umaadelig store Land beboet af en Mængde Nationer, der for største Delen bestode af nogle faa Familier. Deres

Sæder maatte være eens, og dersom der havde været nogen Forskiellighed i deres Karakter, saa vilde Skatteringerne ikke være blevne rigtig trukne af de sandsesløse Eventyrere, som vare de første, der besudlede denne Deel af den nye Verden med Blod. Jagten, Fiskeriet, vilde Frugter, Honning, som er almindelig i Skovene, nogle Rødder, som voxe uden at dyrkes, udgiøre deres sædvanlige Nærings-Midler. For at finde en større Overflødighed af disse Produkter, forandre Indvaanerne ofte deres Opholds-Sted. Da de have kun nogle Leer-Kar at føre med sig, og man allevegne finder Grene til at bygge Hytter af, ere disse Udvandringer meget lette. Endskiønt enhver anseer sig frie, og de leve alle i fuldkommen Uafhængighed af hinanden, har dog Nødvendigheden i at forsvare sig, lært dem at oprette et Slags Selskabs-Forfatning imellem sig. Nogle Individer forenede sig under Anførsel af en selvvalgt Formand. Disse Forbindelser, der vare meer eller mindre talrige efter Chefens Anseelse og Duelighed, opløstes ligesaa let, som de vare blevne oprettede.

Floden Paraguay blev 1515 opdaget af Diaz de Solis, en af Castiliens store Søemænd, som kaldte den Rio de la Plata. Han blev dræbt tilligemed de fleste af sine Folk af de Vilde, som for at undgaae de Lænker, man beredede dem, behandlede nogle Aar derefter Portugiserne i Brasilien paa samme Maade.

Begge de rivaliserende Nationer, der bleve ligemeget skrækkede ved disse Ulykker, tabte Paraguay af Sigte, og vendte sig med deres Gierrighed til en anden Side. En Hendelse bragte Spanierne tilbage dertil 1526.

Da Sebastian Cabot, som 1496 havde opdaget Terreneuve for Engellænderne, saae, at de vare alt for meget sysselsatte med deres Hiemstands Anliggender, at de kunde tænke paa at giøre Etablissementer i den

nye Verden, bragte han sine Talenter til Spanien, hvor han formedelst sin Berømmelse blev valgt til en glimrende Expedition.

Viktoria, dette Skib, der er saa berømt, fordi det var det første, der har seilet rundt om Kloden, og det eneste, der af Magellans Flaade var kommen tilbage til Europa, havde bragt en Mængde Speserier tilbage med sig fra Ostindien. Den Fordeel, man havde havt af at sælge dem, giorde, at man bestemte sig til en nye Udredning, der blev Cabots Omsorg betroet. Ved at følge den Vei, der havde været taget paa den første Reise, kom denne Admiral til Mundingen af la Plata. Enten han manglede Levnets-Midler til at seile længere, eller som rimeligviis er, at hans Mandskab begyndte at rotte sig sammen, standsede han der. Han gik op ad Floden og byggede en Fæstning ved Indløbet af Floden Rio-tercero, der løber ud fra Tucumans Bierge. Den Modstand, Landets Indfødte giorde, bragte ham til at indsee, at der maatte andre Midler til at anlægge et fast Etablissement, end de, han havde, og 1530 tog han Veien til Spanien for at søge derom. De af hans Følge, som han havde efterladt i Kolonien, bleve for største Delen nedsablede.

Nuno de Lara blev sat til at forsvare det første Bolværk, som den Spanske, i sine Erobringers grændseløse Magt havde bygget paa Parraguays lykkelige Bredder, for at bemægtige sig alle Rigdommene i en Verden, der var skabt af Himmelen til Brug for det Gud hengivneste Folk i Christenheden. Dersom Gouverneuren blot havde havt saamange Soldater, som der var Nationer at bestride eller drive tilbage, vilde det tapre — paa Seiervindinger saa frugtbare — Blod været ham fuldkommen Betryggelse for Paraguays Erobring; men man havde kun givet ham 120

Mand mod utallige Folkeslægter. Han troede derfor, at han burde giøre sin Stilling sikker ved en Alliance med Timbuez'erne, der var Naboe-Nationen til hans Gouvernement. Mangora, deres Cacik, blev indtaget af Nunos Karakter og modtog det Forslag, der skulde hædre og udmærke ham blant en Mængde Vilde, som vare bestemte til engang at vorde kun Slaver af den Nation, der var Herre over den nye Verden.

Caciken fik at vide, at en af de kiekkeste Officerer var gaaet ud af Garnisonen med 50 af deres uovervindelige Soldater for at uddrive Levnets-Midler med Kaarden i Haanden. Istedet for at angribe ham aabenbar, benyttede han sig af denne Affondring til at skille sig af med den hele Trop. Besætningen befandt sig yderlig svækket ved den Officeers og hans Mandskabs Fraværelse. Mangora var ikke seen til at trække et Korps sammen af 4000 Indianere. Han skiuler dem godt bevæbnede i et begroet Morads, der laae nær ved Kastellet. Derpaa marcherer han til Portene af Fæstningen med 30 af sine Folk, som vare belæssede med Levnets-Midler og lod Lara sige: at da han havde hørt, at Spanierne, hans Venner, manglede Levnets-Midler, havde han skyndet sig med at komme for at bringe dem nogle, indtil Kommandanten kom tilbage, som var udsendt for at see dem forsynede dermed. Den høimodige General var alt for langt fra Mistænkelighed til at han skulde formode troløse Snarer i de Foræringer og frivillige Tilbud, der bleve giorte af en Allieret. Lara modtog Caciken med de oprigtigste Beviser paa Erkiendtlighed og vilde beæret ham og hans Følge med alt hvad han kunde sanke sammen af fremmed Forraad fra Europa i Forening med de Retter, der hørte hiemme i Landet. Af denne Blanding giorde man et Giestebud, og af Udsvævelsens Ruus faldt man i Søvnens eller rettere i Dødens Snarer.

Caciken havde belavet sit Følge og sin skiulte Trop derpaa. Alt var forudseet og aftalt for at fuldføre det nederdrægtigste Forræderie. Neppe vare Spanierne faldne i Søvn, førend Skinnet af Luerne, der fortærede Magasinet, underrettede Timbuez'erne om at ile til for plyndre Stedet. Soldaterne, som skulde bevogte det, vaagnede i Forskrækkelse ved Bragen og Lyset af Branden, og løbe — endnu beskienkede — om for at slukke den. I denne Forvirring aabnede Stifterne til Forræderiet Porten for deres Kammerater, og alle tilsammen styrtede med Dolken i Haanden ind paa Spanierne, som ikke havde Sands til at flye Fienden eller Ilden. Dødelig saaret tænker Lara mindre paa at trække Pilen ud af sin Side, end at støde sin Dolk i Mangoras Hierte. Caciken og han faldt i det de huggede løs paa hinanden. De opgave Aanden tilsammen i en Strøm af Spaniernes og de Vildes Blod.

Efter dette Blodbad indskibede Moschera, der var bleven Anfører for de overblevne Spanier, sig med sin lille Trop paa et Skib, der var bleven liggende for Anker. Ved denne hans Bortgang saae Paraguay sig fuldkommen befriet fra en balstyrig Nation, der havde truet dets Frihed. Denne Rolighed varede kun kort. En betydeligere Magt lod sig see paa Floden 1535, og anlagde Buenos-Ayres. Den nye Kolonie manglede snart Levnets-Midler. Enhver, der dristede sig til at gaae noget Steds hen for at søge sig dem, blev myrdet af de Vilde, og man saae sig nødt til at forbyde under Livs-Straf: at begive sig uden for Omhegnet af det nye Etablissement.

Imidlertid streifede Indianerne stedse omkring den Spanske Kolonie, og med den Beslutning at udhungre den, indsluttede de den alt mere og mere inden for sine Forskandsninger. At tage tilbage til Europa syntes at være det eneste, hvorved der kunde raades

Bod paa disse store Ulykker. Men Spanierne troede sig overbeviste om at Oplandet bugnede af Miner, og denne Fordom vedligeholdte deres Standhaftighed. De forlode Buenos-Ayres og droge hen at anlægge Assomption 300 Mile fra Havet, bestandig paa Flodens Bredder. Det var nu at begive sig aabenbar længere bort fra at faae Understøttelse af Moderlandet; men i deres Tanker var det at komme Rigdommene nærmere, og deres Gierrighed var endnu langt større end deres Forsigtighed.

De Vilde, der beboede et Land, som laae Vende-Sirkelen nærmere, vare mindre modige eller lettere at afrette end de ved Buenos-Ayres. Langt fra at forstyrre Spanierne i deres Arbeider, forsynede de dem med Levnets-Midler. Denne Adfærd gav Haab om, at det vilde være mueligt, at giøre sig dem hengivne, dersom man kunde faae dem til at antage den kristelige Religion, og man troede, at der var intet bedre Middel dertil, end at give dem et høit Begreb om den. I denne Overbeviisning anstillede man i Hellig-Dagene en Procession, hvorved alle Kolonisterne efter Skik i Moderlandet, skulde møde med blottede Skuldre og Pidsknings Redskaber i deres Hænder. Indianerne, der vare indbudne til dette gruelige Abe-Spil, som smager saameget af Corybantisk Raserie, og upaatvivlelig er langt mere skikket til at afskrække Folk fra Kristendommen end at giøre dem den elskværdig, indfandt sig til denne barbariske Fest 8000 i Tallet, der vare bevæbnede med deres Buer og Pile, som de aldrig forlode. De havde besluttet, at drukne disse Udlændinger i deres eget Blod, som deres Religion ikke kunde være lystne efter, uden tillige at giøre dem blodtørstige og grusomme.

Det afgiørende Øieblik nærmede sig, da Irala blev af en Indianer, som var i hans Tieneste, under-

rettet om denne saa lidet formodede Sammenrottelse. Denne Spanske General lod det Rygte udsprede, at Topigerne, der vare Fiender af det hele Land, nærmede sig for at angribe Pladsen. Han befaler sine Tropper at gribe til Vaaben. Han kalder Anførerne for de Vilde til sig for at raadslaae med dem om en Fare, der truede deres Nation ligesaa vel som hans. Saasnart disse Mænd, som man antager at have været uden al Mistanke paa samme Tid, som de vønsede paa et Forræderie, havde givet sig i Spaniernes Vold, lader Irala dem myrde, og truer Indianerne, der havde fulgt dem, med samme Straf. Disse Ulykkelige kaste sig paa deres Knæe, og faae kun Pardon paa det Vilkaar, at de baade for sig selv og deres hele Nation besværgede en evig og uindskrænket Lydighed. Dette Forliig blev beseglet med Egteskab imellem nogle Indianerinde og Spanier — en for Himmelen og Jorden langt behageligere Fest eller Seremonie, end dette Optog af Selvpidskere, der skulde endes med et Blodbad. Af Foreningen imellem tvende fra hinanden saa forskiellige Folkeslægter har Metis'ernes Stamme, der er saa almindelig i Syd-Amerika, sin Oprindelse. Saaledes er det Spaniernes Skiebne, at være et blandet Blod i alle Verdens Lande. — Maurernes løber endnu i deres Aarer i Europa, ligesom de Vildes i Amerika. Maaskee tabe de ikke engang ved denne Blanding, dersom det er sandt, at Menneskene vinde ligesaa vel som Dyrene ved at blande Stammerne. Og give Gud! at de alle vare allerede smeltede sammen til een eneste, som ikke mere giemte paa nogen Sæd til det National-Had, der foreviger Krige og alle ødelæggende Lidenskaber! Men af sig selv synes Tvedragten at fremkomme mellem Brødre. Hvad Haab er der da vel til, at Menneskeslægten nogensinde skulde blive een Familie,

hvis Børn — opklækkede næsten ved den samme Melk — ikke mere kiende til Tørst efter Menneskeblod? Denne fødes, voxer og fortplanter sig med Tørsten efter Guld.

Denne skiendige Lidenskab, denne gruelige Gierrighed var det, der bragte Spanierne til at trække sig alt længere og længere bort fra Søen og nærmere til Biergene. Den Fare de havde løbet, at blive udryddede af de Vilde ved at trænge alt for dybt ind i Landet, havde ikke giort dem enten klogere eller menneskeligere. Det syntes, som de, ved de Grusomheder, de udøvede mod Indianerne, vilde straffe dem for deres egen Halstarrighed i at søge efter Guld, hvor der intet var. De Skibbrud, som endeel Fartøier leed, der gik under med de Tropper og Krigsfornødenheder, hvormed de vare ladede, fordi de vilde gaae alt for høit op ad Floden, kunde ikke bringe deres bedragne Gierrighed tilbage fra denne ulykkelige Haardnakkenhed. Der maatte sendes gientagne Befalinger fra Moderlandet, førend de vilde bekvemme sig til at bebygge Buenos-Ayres igien.

Dette Foretagende var bleven ligesaa let som nødvendigt. Spanierne, der havde formeret sig meget i Paraguay, vare stærke nok til at kue eller udrydde de Folkeslag, der kunde lægge det Hindringer i Veien. Det fandt, som man havde forudseet, kun ubetydelige Vanskeligheder. Jean Ortiz de Zarate iværksatte det 1581 paa et Jordsmon der havde været forladt i 40 Aar. Nogle af de smaae Nationer, som boede i Naboelauget, underkastede sig Aaget. De, der havde deres Frihed kierere, droge sig efterhaanden alt længere og længere bort, eftersom deres Undertrykkeres Etablissementer formeredes. De fleste af dem endte med at flygte til Chaco.

8. De Indianere, som ikke vilde underkaste sig Spaniernes Aag, flygte til Chaco.

Dette Land, som er 250 Mile langt og 150 Mile bredt, ansees for et af de beste i Amerika, og man troer, at det har en Folkemængde af 100000 Vilde. De udgiøre, ligesom i andre Egne af den nye Verden, en stor Mængde Nationer, hvoraf man kun kiender meget lidet til de 46 eller 47.

Endeel Floder gaae igiennem dette Land. Pilcomayo, der er betydeligere end alle de andre, løber ud fra Provindsen Charcas og deler sig i tvende Grene 70 Mile førend den løber i Rio de la Plata. Det Strøg, den tager, syntes at være den bekvemmeste Vei til at oprette stadige Forbindelser imellem Paraguay og Peru. Dog var det først 1702, man forsøgte paa at gaae op ad den. De Nationer, som beboede dens Bredder, indsaae meget vel at de tidlig eller sildig vilde blive undertvungne, dersom Expeditionen gik lykkelig af, og de forebyggede denne Ulykke, med at myrde alle de Spanier, som den var overdraget.

Nitten Aar derefter optoge Jesuiterne atter denne store Plan; men efter at de havde trængt sig 350 Mile frem, bleve de nødte til at gaae tilbage, fordi de manglede Vand til at fortsætte deres Seilads. Man dadlede dem, at de havde giort Reisen i September, October og November Maaneder, der i disse Lande er den tørre Aarstid; og ingen syntes at tvivle paa, at dette Foretagende jo vilde have havt et lykkeligt Udfald paa de andre Aarets Tider.

Denne Forbindelses Vei, maa have været mindre fordelagtig eller medført større Vanskeligheder end man i Førstningen havde troet, eftersom man siden efter ikke har giort noget nyt Forsøg paa at aabne den. Imidlertid har Regieringen dog ikke aldeles tabt den

gamle Plan med at temme disse Nationer, af Sigte. Efter utrolige og længe frugtesløse Strabadser, have nogle Missionærer endelig bragt 3000 af disse omvankende Mennesker til at tage sig fast Boepæl i 14 Flekker, hvoraf 7 ere anlagte paa Grændserne af Tucuman; 4 i Egnen af Sancte Croix de la Sierra; 2 mod Taixa; og kun 1 i Naboelandet af Assomption.

9. Spanierne faae tre store Provindser indrettede. Hvad egent der er ved enhver især.

Uagtet de hyppige Indbrud af Indbaanerne i Chaco, og Nasenheden hos nogle andre mindre talrige Folke-Stammer, har Spanierne dog faaet tre store Provindser indrettede i dette Land.

Den, man kalder Tucuman, er jævn, vandrig og sund. Deri dyrker man med største Held den Bomuld og det Korn, som Landet kan forbruge, og ved nogle Forsøg er det beviist, at Indigoen og de andre, den nye Verden egne Produkter, vilde slaae ligesaa heldigen an deri, som i noget af de Etablissementer, der allerede i saa lang Tid ere blevne berigede ved dem. Alle Skovene ere opfyldte med Honning. Maaskee gives der ikke bedre Græsgange paa Kloden. De fleste af dens Træe-Arter ere af en ypperlig Beskaffenhed. Især deleshed er der et Træe, der betegnes med Navn af Qvebracho, som man paastaar at nærme sig i Haardhed, Tyngde og Varighed til den beste Marmor, og som formedelst Vanskeligheden i Transporterne bliver solgt i Potosi endog til en 2000 Rigsdaler. Den Deel af Anderne, som hører til dette Departement, har Overflødighed af Guld og Kobber, hvoraf man allerede har aabnet nogle Miner.

Men hvormange Hænder maatte der ikke til, for at affordre dette vidtløftige Jordsmon de Rigdomme,

det indeholder. Imidlertid lade de, som tilstaae det den største Folkemængde, den dog ikke stige høiere end til 100000 Indbyggere af Spaniere, Indianere og Negre. De ere sankede i 7 Flekker, hvoraf St. Jago del Estero er den fornemmeste, eller fordelte paa adspredte Herregodser, hvoraf nogle have mere end 12 Miles Strækning, og tælle endog en 40000 Stykker Horn-Qvæg, en 6000 Heste, uden at regne andet Qvæg, der kommer mindre i Betragtning.

Den Provinds, der egentligen kaldes Paraguay, er alt for fugtig, formedelst de Skove, Søer, Floder, som skiule den. Ogsaa regner man — de berømte Missions Distrikter af samme Navn, som ligge under den, undtagne — kun 56000 Indbyggere deri. Der ere kun 400 i Assomption, dens Hoved-Stad. To andre Flekker, som ligeledes bære Navn af Byer, have endnu færre. Fiorten Folke-Stammer, der blive anførte efter samme Plan, som Guaranierne, indeholde 6000 Indianere. Alle de øvrige leve paa Landet, hvor de dyrke Tobak, Bomuld, Sukker, der tilligemed Paraguay-Theen blive sendte til Buenos-Ayres, hvorfra man til Bytte faaer nogle Handelsvarer, der ere komne fra Europa.

Dette Land var altid udsat for Overfald af Portugiserne fra Øst-Kanten og de Vilde mod Norden og Vesten. Man maatte udfinde Midler, til at tilbagedrive Fiender, der som oftest ere uforsonlige. Man byggede Fæstninger, man bestemte Jorder til deres Underholdning; og enhver Borger forpligtede sig til at forsvare dem otte Dage hver Maaned. Disse i gamle Tider giorte Indretninger staae endnu ved Magt. Dog, dersom der findes nogen, som ikke synes om denne Krigstieneste, eller ved sine Forretninger hindres fra at giøre den, kan han blive frie derfor, mod

at betale fra en 15 til en 25 Rigsdaler efter sin Formue.

Hvad der for Tiden udgiør Provindse n Bunos-Ayres, var fra først af en Deel af Provindsen Paraguay. Det var først 1621, den blev affondret derfra. Den største Dunkelhed var længe dens Lod. En Snig-Handel, som det Portugisiske Etablissement i St. Sacrament oprettede med den efter Freden til Utrecht, og som satte den istand til at indgaae stadige Handels-Forbindelser med Chili og Peru, forskaffede den nogen Nørlighed. De Uheld, der tilstødte Pizarros Eskadre, der 1740 var beordret til at forsvare Syd-Havet mod den Brittiske Søe-Magt, forøgede dens Folkemængde og dens Virksomhed. Begge fik en nye Tilvext af driftige Mennesker, som nedsatte sig i dette Land, da Hofferne i Madrit og Lissabon foretoge sig at bestemme de alt for lang Tid uvisse Grændser for deres Territorium. Endelig gav Krigen, som disse tvende Magter, 1776 førte med Tropper, der vare sendte fra Europa, tilfulde Kolonien megen Fasthed.

For Tiden ere Flodens tvende Bredder fra Oceanet til Buenos Ayres og Buenos-Ayres til Santa-Fe enten bedækkede med talrige Hiorde; eller temmelig vel dyrkede. Korn, Mais, Frugter, Kiøkken-Urter, kort alt hvad der udgiør Livets sædvanlige Fornødenheder — Viin og Tømmer undtagne — voxer der i stor Overflødighed.

10. Om Hoved-Staden i Paraguay og de Vanskeligheder, som de Søefarende maae overvinde, for at komme dertil.

Buenos-Ayres, Hoved-Stedet i Provindsen, forener endeel Fordele. Dens Beliggenhed er sund og behagelig. Man indaander der en tempereret Luft.

Den er regelmæssig bygget. Dens Gader ere brede, og Husene i dem yderst lave, men alle prydede med en mindre eller større Have. De offentlige og private Huse, som for en 80 Aar siden vare alle af Leer, have faaet Fasthed og Bekvemmeligheder, siden man har lært at brænde Muursteen og tillave Kalk. Tallet paa Indvaanerne stiger til en 30000. Paa den ene Side beskyttes Byen af et Fæstnings-Værk, der bevogtes af en Besætning paa en 5 til 600 Mand, og Floden omgiver det øvrige af dens Hegn. 2943 Landeværnsmænd af Spaniere, Indianere, frie Negre og Mulatter ere altid istand til at forene sig med disse regulære Tropper.

Stedet ligger en 60 Mile fra Søen. Skibene komme dertil ad en Flod, der mangler Dybde, der er besaaet med Øer, med blinde Skiær, med Klipper, og hvor Stormene ere langt sædvanligere og langt græsseligere end paa det vilde Hav. De ere nødte til, hver Aften at kaste Anker paa det Sted, hvor de befinde sig, og i de stilleste Dage maae Lodser gaae for ved dem i Slupper med Loddet i Haanden, for at udpæge dem Veien, som de have at følge. Efterat de have overvundet disse Vanskeligheder, maae de lægge ind tre Mile fra Byen; der udlosse deres Varer i lette Fartøier, og for at kiølhales og vente paa deres Ladning, gaae til Incenada de Barragan, der ligger en 7 til 8 Mile længere ned.

Det er et Slags Landsbye, der bestaar af nogle Hytter, som ere byggede af Siiv, takte med Hader, og adspredte uden Orden. Man finder der hverken Magasiner eller Levnets-Midler, og den er ikke beboet uden af nogle faa dovske Mennesker, hvoraf man ikke kan vente sig næsten den mindste Tieneste. — Mundingen af en Flod, der er en 5 til 6000 Favne bred, tiener den til Havn. Det er kun Skibe, der ikke stikke meer

end 12 Fod dybt, som kan gaae ind i den. De, der behøve større Dybde, see sig nødte til at flygte bag en nærliggende Landspidse, hvor Ankerpladsen er til Lykke mere ubekvem end farlig.

Formedelst det Utilstrækkelige ved dette Tilflugts-Sted, byggede man 1726, en 40 Mile neden for Buenos-Ayres, Byen Montevideo ved en Bugt, som stikker 2 Mile ind. Et vel anlagt Kastel forsvarer den fra Land-Siden, og nogle fornuftigen anbragte Batterier beskytte den fra Flod-Siden. Til Uheld treffer man kun 4 til 5 Favne Vand, og man er nød til at sætte paa Land. Denne Nødvendighed drager ikke store Uleiligheder efter sig for Koffardie-Skibe, men Krigs-Skibe forfalde hurtig i dette Dynd og slaae sig let krumme. Erfarne Søefolk, som Naturen har givet nogen Jagttagelses-Aand, have bemærket, at med lidet Arbeide og Bekostning kunde man i Nærheden have indrettet en af de skiønneste Havne i Verden, i Floden St. Lucie. For at opnaae dette, behøvedes der kun at udgrave den Sand-Banke, som giør Indgangen til den vanskelig. Det bliver nok nødvendigt, at Hoffet i Madrit slaaer sig lidt tidligere eller sildigere til denne Plan, efterdi Maldonado, der udgiorde al dets Forhaabning, er nu erkiendt for en af de sletteste Havne, der gives i Verden.

11. Om Paraguay-Theen, Koloniens fornemmeste Rigdomme.

Det rigeste Produkt, som frembringes i disse tre Provindser, er Paraguay-Theen. Den bestaaer af Bladet af et Træe af Middel-Størrelse, der ikke er blevet beskrevet eller iagttaget af nogen Botanikus. I Smagen nærmer den sig til Kat-Ostens og i Skikkelsen til Orangens. Man deler den i tre Sorter.

Den første, der kaldes Caacuys, er Knoppen, som neppe begynder at udfolde sine Blade. Den overgaaer meget de tvende andre, men den holder sig ikke saa længe, og det er vanskeligt at føre den langt. Den anden, som man kalder Caamini, er Bladet, som har sin fulde Størrelse og som man har trukket Nerverne af. Dersom Nerverne er i med, er det Caaguazu, som udgiør den tredie Sort. Bladene holde sig, naar de ere blevne restede, i Kuler, som ere gravede i Jorden og tildækkede med en Oxe-Hud.

Maracaju's Bierge levere de Blade, der have den største Berømmelse. Træet, som bærer dem, voxer i den moradsige Bund, som skiller Høiene fra hinanden. Assomption skaffede først dette kostbare Blad, som var de Vildes Vellyst, Berømmelse i langt fraliggende Lande. Den Udførsel, den giorde deraf, forskaffede den betydelige Rigdomme. Denne Flor var kun et Veir-Lys. Byen tabte ved den lange Vei, den maatte giøre, alle Indianerne i dens Distrikt. Den saae kun en Ørken rundt omkring sig, og den maatte opgive denne eneste Kilde til sin Rigdom.

Paa dette første Oplags-Sted fulgte det i Villa-Ricca, som laae Produktet 36 Mile nærmere. Det faldt lidt efter lidt ned til et Intet, af samme Grund som den, der havde bragt det, i hvis Sted det var kommet til at falde.

Endelig blev i Begyndelsen af forrige Sekulum Cunuguati bygt en 100 Mile fra Assomption og ved Foden af Maracayu's Bierge. Der er for Tiden det store Marked med Paraguay-Theen; men det har faaet en Konkurrent, som man ikke burde frygte.

Guaranierne, som i Begyndelsen kun plukkede af denne Urt, hvad de behøvede til deres Forbrug, samlede ogsaa med Tiden deraf til at sælge. Dette Arbeide og Reisens Langvarighed holdte dem borte fra

deres Folke-Stammer en stor Deel af Aaret. I denne Tid manglede de Underviisning. Endeel af dem omkom ved Forandring af Klima og Strabadser. Der gaves endog de, som, kiede af dette Arbeide, flygtede til Ørkenerne, hvor de optoge deres forrige Levemaade. Skildte ved deres Forsvarere vare disse Missions-Distrikter desuden udsatte for fiendtlig Overfald. For at raade Bod paa disse Uleiligheder, lode Missionærerne komme Frøe fra Maracayu, som de saaede i den Egn af deres Distrikt, der kom disse Bierges nærmest. Disse Træer have formeret sig meget stærkt, og ere ikke udartede, i det mindste ikke mærkeligt.

Produktet af disse Plantninger tillige med det, som Naturen ellers frembringer af sig selv, er meget betydeligt. En Deel forbliver i de tre Provindser. Chili og Peru forbruge aarlig 25000 Sentner deraf, som koste dem henved 400,000 Rigsdaler.

Denne Urt, hvori Spanierne og de andre Nationer i det sydlige Amerika troe at finde et Læge- eller Forebygnings-Middel mod de fleste Sygdomme, er i almindelig Brug i denne Deel af den nye Verden. Man kommer den tørret og næsten som Støv i kogende Vand. Istædet for at drikke Træk-Vandet særskilt, saaledes som vi drikke Thee, komme de Urten i en Kop, dertil komme de Sukker, Sitron-Saft eller Smaaekager af en meget sød Lugt, og paa denne Blanding eller Tillavning skienke de varmt Vand, som de drikke strax uden at give det Tid til at blive sort.

12. Paraguays Forbindelser med de tilgrændsende Lande og med Spanien.

Paraguay-Theen er Europa ligegyldig, da de ikke forbruger noget af den, og vi bekymre os ligesaa lidet om den Handel, som dette Land driver sine ypperlige Mulesler i andre Lande af den nye Verden.

Dette nyttige Dyr har formeret sig meget i Buenos-Ayres's Distrikt. Indbyggerne i Tucuman bringe Bygnings-Tommer og Vox derhen, som de aarlig omtuske for en 60000 toaarsgamle Mulesler, hvoraf hver ikke kostede forhen uden 4 Mark; men som man for Tiden maae betale med en 10 til 12 Mark. Man holder dem 14 Maaneder i Cordues Græsgange; 8 i Saltas; og paa Veie af 6, 7 til 900 Mile blive de førte i Flokke af 1500 til 2000 til Peru, hvor man sælger dem tæt ved Oruro, Cusco, og Guanca-Velica for en 15 til 20 Rigsdaler, efter den længere eller kortere Afstand.

Tucuman leverer desuden til Potosi 16 til 18000 Oxne, og 4 til 5000 Heste, der ere tillagte og opfødte paa dets egen Grund. Denne Jordbund vilde levere tyve Gange flere af begge, dersom det var mueligt at finde nogen Afsætning til dem.

Hvad der maaskee vil være mindre ligegyldigt for vore Handlende at vide, er Veien, de Ladninger tage, som de sende til denne Deel af den nye Verden.

Der gives sielden nogen Forbindelse imellem de Smaaebyer, som ere strøede langt fra hinanden i dette Landskab. Foruden det, at man ikke kunde underholde den, uden med store Strabadser og store Farligheder, vilde den være til liden Nytte for Mennesker, som have intet eller næsten intet at falbyde; intet eller næsten intet at forlange. Buenos-Ayres allene var det meget om at giøre at finde Afsætning til de Handelsvarer, der snart aabenlyst og snart i Smug bleve dem sendte fra Europa, og den bragte det til at aabne en temmelig regelmessig Handling med Chili og Peru. I Begyndelsen betiente de Karavaner, som oprettede disse Forbindelser, sig af Kompasset, for at veilede sig i de vidtløftige Ørkener, som de maatte reise igiennem; men med Tiden har man bragt det til at undvære dette

Redskab, der er saa nødvendig til anden langt vigtigere Brug.

Nu gaae der Fragt-Vogne fra Buenos-Ayres til deres bestemte Steder. Endeel slaae sig sammen, for at være istand til at sætte sig til Modværge mod de vilde Nationer, der ofte angribe dem paa deres Reise. Alle blive de dragne af 4 Öxne, føre de 50 Sentner og tilbagelægge 7 Mile om Dagen. De, der tage Veien til Peru, opholde sig ved Jugny, efter at have tilbagelagt 467 Mile; og de, der ere bestemte til Chili, have kun 264 Mile at kiøre, for at naae Mendoza. De første faae 4 Piastrer eller en 5 Rigsdaler for Sentneret, og de andre en Betaling, der staar i Forhold til den Vei de have kiørt. Med disse Fragt-Vogne følger altid en Flok Bester og Horn-Qvæg. Hestene rides af dem blant de Reisende, som Vognen kieder eller trætter. Öxnene maae tiene til Føde eller Forspænds-Skifte.

Aar 1764 var en lykkelig Tidspunkt for en anden nyttig Indretning. Ministeriet havde endelig taget den Beslutning, at sende hveranden Maaned en Pakke-Baad fra Corogne til Buenos-Ayres. Der var Samlings-Stedet, hvorfra man agtede, at lade Breve og Passagerer gaae til alle Spanske Besiddelser ved Syd-Havet. Overfarten var 946 Mile til Lima, 364 til San-Jago, og umaadelige Örkener indtoge en stor Deel af denne vidtløftige Strækning. En virksom og kyndig Mand drev det dog igiennem at oprette en regelmæssig Post mellem Hovedstaden i Paraguay og Hovedstæderne i Peru og Chili til stor Fordeel for de tre Colonier og følgelig for Moderlandet.

Paraguay sender Spanien endeel meer eller mindre vigtige Artikler; men som alle ere blevne bragte derhen fra de tilgrændsende Lande. Fra sine egne Eiendele leverer Landet kun Huder.

Da Spanierne 1539 forlode Buenos-Ayres for at gaae op ad Floden, efterlode de sig paa Naboe-Markerne nogle Stykker Horn-Qvæg, som de havde bragt med sig fra deres Fædreneland. De formerede sig saa stærk, at ingen skiøttede om at tilegne sig dem, da man havde bebygt Byen igien. Siden efter faldt man paae at slagte dem ene og allene for at sælge Huden af dem til Europa. Maaden hvorpaa man bærer sig ad dermed er mærkelig.

Endeel Jægere til Hest begive sig hen til de Steder, hvor de vide, der er fleest vilde Oxer. Enhver forfølger sin og overskiærer ham Halsen med et paa en lang Stok fastgiort krumt og meget skarpt Jern. Naar dette Dyr er fældet, forfølger dets Banemand andre, som han ligeledes fælder. Efter at man i nogle Dage har udøvet denne Voldsomhed, vende Jægerne tilbage til deres forrige Steder, oplede de Oxer, de have nedlagt, tage Huden af dem, undertiden ogsaa Tungen eller Talget og overlade det øvrige til vilde Hunde eller Ørne.

Huderne vare i de første Tider saa godt Kiøb, at de kostede kun en tre Mark, endskiønt de, der kiøbte dem, vragede dem, der havde mindste Feil, fordi de maatte afholde samme Afgift, som de allerbeste. Med Tiden tog Tallet paa dem saaledes af, at man maatte give 9 Rigsdaler for de største; 8 Rigsdaler for de mellemste; og $6\frac{1}{2}$ Rigsdaler for de smaae. Regieringen, som med Uvillie saae, at denne Handels-Green blev lidt efter lidt til intet, forbød at dræbe de unge Dyre. Nogle driftige Borgere sankede da en stor Mængde Qvier i umaadelig store Indhegninger, og siden disse nye Indretninger ere Huderne, som alle ere med Haarene paa, og som veie fra 20 til 50 Pund, faldne omtrent en Trediedeel. Alle betale de $2\frac{1}{2}$ Rigsdaler til Fiskus.

Fra 1748 til 1753 fik Spanierne aarlig fra denne Kolonie en 1,820,000 Rigsdaler. I denne Summa var der Guld for en 304000 Rigsdaler; Sølv for en 786000; og Produkter for en 720000 Rigsdaler. Den sidste Sum tilveiebragtes af en —

300 Sentner Vigogne-Uld, som indbragte noget over 43000 Rdlr.
150000 Huder, som gave henved en 677000 Rdlr.

Alt var for Handelen; intet tilhørte Regieringen.

Moderlandet maa snart see nye Rigdoms-Kilder flyde i sit Skiød fra dette Land; baade fordi Kolonien St. Sacrament, hvorigiennem disse Rigdomme randt bort, er kommen ud af Portugisernes Hænder, og fordi Paraguay er blevet sat paa et høiere Trin end det forhen har staaet.

13. En heldig Forandring, som maa forbedre Paraguays Skiebne.

Det umaadelig store Rige, som Castilien havde stiftet i Syd-Amerika, blev længe ved at staae under en eneste Høvding. De Egne, der laae langt borte fra Regierings-Sæde, maatte da nødvendig være overladte til en Mængde subalterne Tyranners Luner, Uerfarenhed og Rapse-Lyst. Ingen Spanier, ingen Indianer havde det Galskab, at giøre en tusinde Miles Reise for at anraabe en Retfærdighed, som de vare næsten sikre paa ikke at ville blive dem tilstaaet. Ved Vanens Magt, som saa ofte qvæler Fornuftens Skrig, og som behersker Staterne endnu mere uindskrænket end Individierne, hindredes man fra at faae sine Øine opladte, for at see den sande Aarsag til saamange Elendigheder. Forvirringen blev endelig saa almindelig, at det man kalder det nye Rige Grenade blev 1718 afsondret fra dette Kiempe-Rige. Det var endnu meget

for stort, og Ministeriet har paa nye indskrænket det 1776 ved at oprette en Deel af Stiftet Cusco, hele Stiftet la Paz, Erkebispedømmet la Plata, Provindserne Santa Cruz de la Surra, Cuyo, Tucuman og Paraguay til et nyt Statholderskab, som har sit Sæde i Buenos-Ayres. Regieringen vil formodentlig ikke tøve længe med at bestemme de besynderlige Missions-Districters Skiebne, der ere blevne ligesaa berømte ved deres Dadleres Satyrer, som ved deres Panegyristers Lovtaler.

14. Grundsætninger, hvorefter Jesuiterne indrettede deres Missions-Anlæg i Paraguay.

Man havde i et heelt Aarhundrede ødelagt Amerika, da Jesuiterne bragte den utrættelige Virksomhed derhen, hvormed de havde udmærket sig saa besynderlig fra deres Oprettelse. Disse driftige Mennesker kunde ikke tilbagekalde fra Graven de alt for talrige Offere, som en blind Grusomhed til Ulykke havde nedstyrtet deri; de kunde ikke afviste Jordens Huler de frygtagtige Indianere, som Erobrernes Gierrighed dagligen bragte til at nedstige deri. Deres omme Omhyggelighed vendte sig til de Vilde, hvis omvankende Liv hidindtil havde unddraget dem fra Tyranniets Sværd. Planen var, at drage dem fra deres Skove og samle dem som Nationer, men langt fra de Steder, der vare beboede af den nye Halvverdens Undertrykkere. Et mere eller mindre lykkeligt Udfald kronede disse Bestræbelser i Californien, hos Moxoerne, blant Chiqviterne, ved Amazon-Floden og i nogle andre Lande. Imidlertid kastede ingen af disse Indretninger saa megen Glimmer fra sig, som den der blev giort i Paraguay, fordi man der lagde de Maximer til Grund, som Yncaerne fulgte i deres Riges Bestyrelse og i deres Erobringer.

Manco-Capacs Descendentere begave sig paa Grændserne af deres Rige med mægtige Armeer, der bestode af Soldater, som vidste i det mindste at adlyde, at fegte i Forening, at forskandse sig, og som, forsynede med bedre Angrebs-Vaaben end de Vildes, havde Skiolde og Forsvars-Vaaben, som deres Fiender ikke havde. De foresloge den Nation, som de vilde lægge til deres Rige: at antage deres Religion, deres Love, deres Sæder; at forlade Skovene og leve i Selskab. Ofte fandt de Modstand. De fleste af disse Folkeslag forsvarede længe deres Fordomme og deres Frihed. Yncaerne væbnede sig da med Taalmodighed. De sendte nye Deputerede, som endnu forsøgte paa at overtale dem. Disse Deputerede bleve undertiden dræbte; undertiden kom de Vilde og giorde Anfald paa Yncaernes Armee. Denne fægtede da med Mod og altid med Fordeel. I det Øieblik, den seirede, holdte den inde med Fegtningen. Giorde man nogle til Fanger, behandlede man dem med saa megen Mildhed, at de — fortryllede over disse menneskekierlige Overvinderes Aag — droge hiem til deres Nation og fik den til at elske det. Det er neppe hændet sig, at en Peruviansk Armee har angrebet først, og det er ofte skeet, at Ynca'en, efterat han har seet endeel af sine Soldater myrdede og efterat han har erfaret Barbarernes Troløshed, har han dog ikke endnu villet tilstede Fiendtligheder.

Jesuiterne, der ikke havde nogen Armee, have indskrænket sig til Overtalelse. De have begivet sig i Skovene, for at opsøge de Vilde. De have formaaet dem til at forlade deres Vaner og deres Fordomme, for at antage en Religion, som disse Folkeslag ikke forstode sig paa, og nyde de Selskabets Behageligheder, som de ikke kiendte noget til.

Yncaerne havde endnu en Fordeel over Jesuiterne, det var deres Religions Beskaffenhed, der talede til

Sandserne. Det er lettere at faae Solen tilbedet, som synes selv at tilkiendegive Menneskene sin Dyrkelse, end at overbevise dem om vore ufattelige Lærdomme og Mysterier. Ogsaa have Jesuiterne været saa kloge, at kultivere de Vilde til en vis Grad, førend de have tænkt paa at omvende dem. De have ikke forsøgt paa at giøre dem til Kristne, førend efterat de havde dannet dem til Mennesker. Neppe have de faaet dem samlede, førend de have ladet dem nyde alt hvad de havde lovet dem. De have ladet dem antage Kristendommen, da de ved at giøre dem lykkelige, havde giort dem lærvillige.

Jordenes Inddeling i tre Klasser for Religionen, for det Offentlige, for de Private; Arbeide for Faderløse, Gamle og Soldaterne; Præmier for gode Handlinger; Tilsyn med eller Censur over Sæderne; Opmuntring til Velvillighed; Familie-Forstanderne, Krigs-Øvelserne, Subordinationen; Ladheds Forebyggelse; Ærbødighed for Religionen og Lovene; den politiske og religieuse Magt forenede sig i de samme Hænder — Alt hvad man beundrer i Yncaernes Lovgivning, gienfandtes i Paraguay, eller gienfandtes forbedret.

Yncaerne og Jesuiterne havde begge indført en Orden som forebyggede Forbrydelser og skaanede for at straffe. Intet var saa sieldent i Paraguay, som Overtrædelser. Sæderne vare der skiønne og rene ved Hielp af Midler som vare endnu mildere end Peru's. I dette Rige vare Lovene strænge; de vare det ikke hos Guaranierne; der frygtede man ikke for Straffen, man frygtede kun for Samvittigheden.

Efter Yncaernes Exempel have Jesuiterne indført den Theokratiske Regiering, men med en Fordeel, der er den kristelige Religion egen, det er Skriftemaalet. Dette allene giør Tieneste for Straffe-Love og vaager over Sædernes Reenhed. I Paraguay førte Religionen,

som hersker ved Meningen, der er langt mægtigere end de stærkeste Vaaben, den Skyldige til Øvrighedens Fødder. Der var det Fortrydelsen, langt fra at besmykke Forseelser, bragte endog til at giøre dem større. Istedet for at liste sig fra Straffen, kom den, for at udbede sig den med bøiede Knæe. Jo alvorligere og offentligere den var, jo mere Rolighed bragte den i Overtræderens Samvittighed. Den Tugtelse, der saaledes allevegne ellers er den Skyldiges Skræk, blev her deres Trøst, ved at udslette Samvittighedens Nag med Udsoning af sine Forseelser. Folke-Stammerne i Paraguay havde ingen borgerlige Love, fordi de kiendte intet til Eiendom; de havde ingen Straffe-Love, efterdi enhver anklagede og straffede sig selv frivillig. Alle deres Love vare Religions-Forskrifter. Den beste af alle Regierings-Former vilde være et Theokratie, hvori der indførtes et Confessions-Tribunal, naar det altid blev bestyret af retskafne Mænd efter fornuftige Grundsætninger; naar Religionen kun indprentede Sædeligheds Pligterne, ikke kaldte andet Forbrydelse end hvad der skader Menneskeheden og i sine Forskrifter ikke satte Bønner istedet for Arbeide; tomme Andægtigheds Ceremonier istedet for Kierligheds Gierninger; barnagtige Betænkeligheder istedet for grundede Bebreidelser. Saaledes var det ikke i Paraguay.

De Spanske Jesuiter havde bragt Madrits Munke-Begreber og Munke-Skikke dertil. Imidlertid maa man tilstaae, at dersom de have forplantet nogle Misbrug, da er det med saa overveiende Fordele, at det er maaskee umueligt, nogensteds at giøre Menneskene saameget godt med saa lidet ondt.

Der gaves flere Haandværker og Bekvemmeligheder i Jesuiternes Republiker, end i Cusco selv; og der var ikke mere Luxus. Brugen af Mynt var der endog ukiendt. Uhrmageren, Væveren, Laasesmeden,

Skræderen nedlagte deres Arbeider i offentlige Magasiner. Man gav dem alt, hvad de havde nødig; Landmanden havde dyrket Jorden for dem. Jesuiterne sørgede for alles Fornødenheder, tillige med Øvrigheds-Personer, som Folket selv havde valgt.

Der var ingen Forskiel paa Stænder, og det var det eneste Selskab paa Jorden, hvori Menneskene vare i Besiddelse af den Lighed, der udgiør deres andet Klenodie, thi Friheden er det første.

Yncaerne og Jesuiterne havde begge skaffet Religionen Agtelse ved den offentlige Gudstienestes Pomp og paafaldende Pragt. Intet var saa prægtigt og stort som Solens Templer efter det ufuldkomne i Konsterne og Materialierne; og Kirkerne i Paraguay ere meget kiønne. En Musik, der smelter Hierter, rørende Sange, Malerier, som tale til Øinene, det majestætiske i Seremonierne drage Indianerne til Kirkerne, hvor Sindet frydes ved at vækkes til Andagt. Da bliver Religionen elskværdig, naar den giør sig yndet i sine Tienere; naar enhver Lærer virkelig er Fader og ligesom Veileder for sit Sogne-Folk. Man mærker da ikke noget til hans Myndighed; efterdi han ikke befaler, forbyder eller straffer andet end hvad der straffes, forbydes og befales af den Religion, som de alle tilbede og elske tillige med ham.

15. Hvorfor have Menneskene kun formeret sig saa lidet i disse berømte Missions-Anlæg.

Det synes, som Menneskene maatte have formeret sig overmaade stærk under en Regiering, hvor ingen var ledig; ingen overvældet med Arbeide, hvor Nærings-Midlerne vare sunde, overflødige og lige for alle Borgere, der tillige boede godt og vare godt klædte; hvor Oldinger, Enker, Faderløse, Syge havde Understøttelser, der ere ukiendte paa den øvrige Jord; hvor alle

giftede sig efter Valg uden Egennytte, og hvor mange Børn vare en Trøst uden at kunne blive til Byrde; hvor Liderlighed, der er uadskillelig fra Orkesløshed, som er Rigdom og Armod til lige Fordærvelse, aldrig forkortede Menneskets Liv; hvor intet opvakte de selvgiorte Lidenskaber eller stod ordentlige Ønsker i Veien; hvor man nød Fordelene ved Handelen uden at være udsat for at blive smittet af Overdaadens Laster; hvor rigelig forsynede Magasiner, frievillige Understøttelses Gaver imellem Nationer, der vare sammenknyttede ved fælles Religions- og Broderskabs-Baand, var en sikker Tilflugt mod den Hungers-Nød, som Aarstidernes Ustadighed og utimelig Veirlig kunde føre med sig; hvor den offentlige Retfærdighed aldrig var i den sørgelige Nødvendighed, at dømme en eneste Forbryder til Døden, til Skiendselen eller nogen langvarig Straf; hvor man ikke engang kiendte noget til Navnet paa Skatter og Processer, disse tvende gyselige Plager, som allevegne pine Menneskeslægten; et saadant Land maatte, som det synes, være det folkerigeste paa Jorden. Dog var det ikke saa.

Dette — 1610 begyndte — Herredømme strækker sig fra Parana, som under den 20de Grads sydlige Brede kaster sig i Paraguay, til Luruguay eller Urugnay, der løber ud i samme Flod under den 34de Grads Brede. Paa Bredderne af disse tvende store Floder, der komme ned fra Brasiliens nærliggende Bierge, og paa de frugtbare Sletter, som ligge imellem dem, havde Jesuiterne fra Aaret 1676 oprettet 22 Folke-Samlinger, hvis Folkemængde man ikke veed. 1702 talte man 29 der, som bestode af 22761 Familier, der havde 89491 Personer. Ingen paalidelig Efterretning har nogensinde sat Antallet paa Flekkerne over 32 eller deres Indvaaneres over 121,168.

Man havde længe de geistlige Lovgivere mistænkte for, at de nedsatte Tallet paa deres Undergivne, for at skille Spanien ved den Skat, som disse Nationer havde frivillig paataget sig at betale, og Hoffet i Madrit har i denne Henseende viist sig noget urolig. Nøiagtige Undersøgelser have adspredet denne ligesaa fornærmelige som ugrundede Mistanke. Var det vel sandsynligt, at et Selskab, der altid har giort Æren til sin Afgud, vilde for en lav og usel Fordeel opofre en Følelse af hiin ophøiede Værdighed, der maatte staae i Forhold til det Majestætiske i den Bygning, som det opførte med saa megen Flid og Møisommelighed.

De, der var nøie nok bekiendte med Selskabets Aand for ikke at sværte det paa saa grov en Maade, udspredede, at Guaranierne ikke formerede sig, fordi man lod dem omkomme ved at trælle i Minerne. Denne Beskyldning, der er giort for et Aarhundrede siden, har holdt sig som en Følge af den Gierrighed, den Misundelse og den Ondskab, der havde frembragt den. Jo mere det Spanske Ministerium har ladet denne Rigdoms Kilde eftersøge, jo mere er det blevet overbeviist om, at det var kun en Drøm. Dersom Jesuiterne havde fundet Miner, vilde de nok have taget sig i Agt for at lade denne Dør til alle Laster aabne, som snart skulde have ødelagt deres Rige og tilintetgiort deres Magt.

Munke-Regieringens Undertrykkelse har, efter andre, maattet standse Folke-Formerelsen hos Guaranierne. Men Undertrykkelse bestaar kun i paatvunget Arbeide og Skatter; i vilkaarlige Udskrivninger, være sig enten af Mennesker eller Penge for at oprette Armeer og Flaader, der ere bestemte til Undergang; i voldsom Udførelse af Love, der ere paalagte uden Folkets Samtykke, og mod Øvrighedens Indsigelse; i at giøre Vold paa offentlige Privilegier og indføre private; i de usammenhængende Grundsætninger for en Magt, som under

Paaskud af, at den ved Kaarden er indsat af Gud, vil tage alt med hiin og paabyde alt i dennes Navn — Væbne sig med Sværdet i Helligdommen og med Religionen i Retten. See! dette er Undertrykkelse; men den finder aldrig Sted, hvor Gemytterne give sig frivillig, hvor Hierterne selv ønske og hige derefter, hvor Overbeviisningen gaar foran og virker Tilbøilighed, hvor man ikke giør andet end hvad man er for, og ikke er for andet end hvad man giør. Dette er Meningens milde Herredømme, det eneste maaskee, som det er Mennesker tilladt at føre over Mennesker, fordi det giør de Folkeslægter lykkelige, som overlade sig dertil. Saaledes var udentvivl Jesuiternes i Paraguay, efterdi man aldrig nogensinde har seet den mindste af deres smaae Folke-Samlinger afkaste Aaget efter saamange Indianske Nationers Exempel, som hundrede Gange have giort Oprør mod Spanierne; men tvertimod hele Folkeslag af de Vilde kan komme af sig selv for at blive indlemmede i deres Regiering. Man dristede sig ikke til at sige, at en 50 Missionærer havde kunnet tvinge over 100000 Indianere til Slaveriet, som kunde enten myrde deres Hyrder, eller flygte til Udørknerne. Dette underlige Paradox vilde støde baade svage og dristige Gemytter lige stærkt.

Nogle Personer formodede, at Jesuiterne havde i deres Kolonier udbredet den Lyst til Eenlivet, som de barbariske Sekler havde hos os tillagt et Slags Ærværdighed, der endnu ikke er ganske forsvunden, hvormeget end Naturen, Fornuften og Selskabet raaber derimod. Intet er mere usandt. Disse Missionærer gave ikke engang deres Nyeomvendte noget Begreb om en Overtroe, som Klimaet lagde uovervindelige Hindringer i Veien, og som skulde have været nok til at bringe deres gavnligste Underviisninger i Udraab, ja endog giort dem forhadte.

Vore Politikere have troet, i Mangel paa Eiendom, at finde en uovervindelig Hindring for Guaraniernes Formerelse. Der er ingen Tvivl om, at den Maxime, der bringer os til at betragte Eiendom, som Kilden til Menneskers og Levnets Midlers Formerelse, jo er en utvivlelig Sandhed. Men den Skiebne har vore beste Indretninger, at vore Vildfarelser bringe dem næsten til Undergang. Under Eiendoms-Retten — naar dertil slaar sig Gierrighed, Stolthed, Overdaadighed, en Mængde selvgiorte Nødvendigheder og tusende andre Uordener, som have deres Grund i Feilene ved vore Bestyrelses Maader — standser Størrelsen af vore Eiendomme, der snart ere meget for smaae, snart meget for store, paa een Gang baade vore Jorders og vor Arts Frugtbarhed. Disse Uleiligheder fandt ikke Sted i Paraguay. Enhver havde der en sikker Nærings-Vei; enhver nød følgelig de store Fordele af Eiendoms-Retten uden dog egentlig at have denne Ret. Det var derfor ikke netop fordi de vare skildte ved denne, at Folkemængden ikke giorde stærke Fremskridt iblant dem.

En hyret, eller af sit Had forblindet, Skribent har ikke været bange for, i hele Verdens Øine for kort siden at bekiendtgiøre, at det af Guaranierne beboede Jordsmon ikke kunde føde flere Mennesker, end der var paa det, og at deres Missionærer havde hellere villet standse deres Formerelse, end at de skulle komme Spanierne nærmere. De formaaede, fortæller man os, derfor deres Nyeomvendte til at lade deres Børn omkomme. Menneske eller Diævel! hvo du end er, har du overtænkt alt det Grusomme, alt det Uafsvævende, der ligger i denne din Beskyldning? Har du indseet den Fornærmelse, du begik mod dine Herrer, mod dine Medborgere, da du giorde dig Regning paa at vinde dig deres Yndest eller Agtelse ved disse Bagvaskelser? Hvor dybt maatte din Nation ikke være falden ned fra sin ædle

sin høimodige Karakteer, dersom den ikke her tog Deel i min Uvilie.

Istedet for de Hiernespind, vi her have bestridet, ville vi søge at sætte enten virkelige eller sandsynlige Aarsager.

Først ødelagde Portugiserne i St. Paul 1631 de 12 til 13 Folke-Stammer, der vare oprettede i Provindsen Guayra, som grændser til Brasilien. Disse Røvere, der ikke vare uden 275 i Tallet, kunde rigtig nok ikke bortføre uden 900 med sig af de 22,000 Guaranier, hvoraf dette tilvoxende Etablissement bestod; men Sværdet og Elendigheden ødelagde mange af dem. Endeel sloge sig til det vilde Liv igien. Neppe ankom der 12,000 af dem paa Bredderne af Parana og Uruguay, hvor man havde besluttet at boesætte dem.

Den Lyst, Ødelæggerne havde til at giøre Slaver, blev ikke dæmpet ved denne Udvandring. De forfulgte deres Rov i dets nye Tilflugts-Sted, og de maatte med Tiden enten adsprede alle, eller bringe alle i Trældom, eller dræbe alle, med mindre man gav Indianerne Vaaben, som svarede til deres, der angreb dem.

Det var et vanskeligt Forslag at giøre. Spanien havde til Grundsætning, ikke at indføre Brugen af Skydegeværer blant de gamle Indbyggere af den anden Halvverden, af Frygt for, at de engang skulde benytte sig af disse Torden-Kiler for at tilbagevinde sig deres gamle Rettigheder. Jesuiterne bifaldte denne Mistænkelighed, der var nødvendig mod Nationer, hvis Undergivelse var skeet ved Tvang; men de ansaae den for overflødig mod Folke-Stammer, der med fri Villie havde knyttet sig til de catholske Konger med saa behagelige Baand, at de aldrig vilde blive fristede til at løse dem. Disse Missionærernes Grunde eller deres indstændige Ansøgninger seirede over Modsigelser

og Fordomme. 1639 tilstod man Guaranierne Flinter, og denne Gunst befriede dem fra den største af de Farligheder, de kunne være udsatte for.

Andre mere umærkelige Ødelæggelses Aarsager traadte istedet for denne. Det blev Skik, aarligen at sende endeel fra Flekkerne en 2 til 300 Mile fra deres Grændser for at indsamle Paraguay, som man mærkede, de havde en uovervindelig Lyst til. Paa disse lange og møisommelige Reiser omkom endeel af Hunger og Strabadser. I deres Fraværelse ødelagde undertiden omvankende Vilde de Plantager, der vare skilte ved de fleste af deres Forsvarere. Disse Feil vare neppe rettede førend Missions-Distrikterne bleve hiemsøgte af en nye Plage.

Et ulykkeligt Tilfælde bragte Smaaekopperne dertil, hvis Gift blev endnu mere mordisk i denne Egn end i den øvrige Deel af den nye Verden. Denne Smitte tog ikke af, men vedblev uophørlig at dynge Offer paa Offer. Kiendte da Jesuiterne ikke de velgiørende Virkninger af Inoculationen paa Amazonens Bredder eller vægrede de sig af Overtroe for at anvende et Middel, hvoraf Fordelene ere saa vel beviiste?

Efter alt dette standsedes Guaraniernes Formerelse ogsaa i Særdeleshed ved deres eget Klima, som udbreder smitsomme Sygdomme iblandt dem, især paa Paranas Bredder, hvor tykke, stillestaaende og idelige Taager under en brændende Himmelegn giøre Luften fugtig og usund. Disse Dunsters Skadelighed finder saa meget mindre Modstand hos Guaranierne, som de ere meget graadige, endskiønt de boe i et hedt Land. De spise Frugterne, medens de endnu ere umodne og Kiødet næsten raat. Derfra den slette Fordøielse, de fordærvede Vædsker og anden Sygelighed, som gaae fra Forældrene til Børnene. Fordærvet ved Luften og

Fødemidlerne kan da en saadan Blodmasse ikke frembringe en Folkemængde, der er talrig eller af lang Varighed.

16. Undersøgelse af de Bebreidelser, der ere giorte Jesuiterne i Henseende til Missions-Anlæggene.

For at skaffe Guaranierne Sikkerhed for deres Velfærd, hvormange de end vare eller kunde blive, havde deres Lærere fra det allerførste afgiort det med Hoffet i Madrit, at disse Folk aldrig skulde blive tagne til at arbeide i Minerne eller blive bundne til noget Hoverie. Snart syntes det dem, som denne første Forsigtighed ikke var tilstrækkelig til at giøre deres Republiks Skiebne sikker. Dens Vedblivelse syntes at udfordre, at Erobrerne bleve udelukkede derfra, under hvilket Navn de end vilde lade sig see deri. Man forudsaae, at dersom de fik Adgang dertil som Kiøbmænd, eller endog blot som Reisende, vilde de opfylde disse fredelige Egne med Uroligheder og bringe Exempel paa og Sæden til al Slags Fordærvelse deri. De Forholdsregler man toge imod dem, saarede dem saa meget dybere, som de havde de Forstandiges Bifald. Deres Forbittrelse brød løs i Beskyldninger, der havde nogen sandsynlig, maaskee virkelig Grund.

Disse Missionærer dreve Handelen for Nationen. De sendte til Buenos-Ayres Vox, Tobak, Huder, spundet og uspundet Bomuld, fornemmelig Paraguay-Thee. I Bytte fik de Kar og Prydelser til Kirkerne, Jern, Vaaben, Isenkram, nogle Handelsvarer fra Europa, som Kolonien ikke fabrikerede, Penge, der vare bestemte til at betale den Skat, som Mandkionnet af Indianerne maatte erlægge fra det 20de til det 50de Aar. Saavidt det er muligt at skionne igiennem den

tykke Taage, hvori disse Anliggender bestandig laae indhyllede, saa medtoge Statens Fornødenheder ikke det hele Beløb af det, den solgte. Hvad der blev tilovers blev forvandsket til Fordeel for Jesuiterne. De bleve beførte for den hele Verdens Domstoel som et Handels-Selskab, der under Religionens Maske ikke gav sig af med andet end at tilfredsstille en skiden Egennytte.

Man vil vel i det mindste tilstaae, at Stifterne af de første Indretninger i Paraguay ikke fortiente nogen saadan Bebreidelse. De Udørkener, de igiennemdroge, gave hverken Guld eller Varer. De forefandt der intet andet end Skove, Slanger, Moradser, undertiden Døden eller de grueligste Piinsler, og altid umaadelige Strabadser. Hvad Flid, hvad Møisommeligheder, hvad Taalmodighed, det kostede dem at nærme sig de Vilde, og faae dem til at gaae over fra det omvankende Liv til en selskabelig Stat, var langt over det, som hverdags Mennesker havde kunnet foretage sig. Aldrig tænkte de paa, at tilegne sig Produkterne af en Jord, som dog uden dem ikke skulde have været beboet af andre end rivende Dyr. Maaskee have deres Eftermænd havt mindre rene og mindre uegennyttige Hensigter; men dersom de have været saa nedrige at søge en Forøgelse i Rigdomme, hvor de kun burde see paa Religionens og Menneskehedens Ære; dersom de have tillagt sig Godser, opdynget Skatte i America for at kiøbe sig Anseelse i Europa, derved hæve sig og forøge deres Indflydelse paa den hele Verden, da er dette en Ærgierrighed, der aldrig har svækket deres Nyeomvendtes lykkelige Forfatning. Dette Folk er vedblevet at nyde en uforstyrret Rolighed og et Velbefindende, som ikke har ladet savne enten den Eiendom, det ikke ønskede sig, eller den Overflødighed, hvis Nødvendighed de ikke kiendte noget til.

Men de, der ikke have beskyldt Jesuiterne i Paraguay for Gierrighed, have dadlet deres Indretning som et Værk af en blind Overtroe. Dersom vi giøre os et rigtigt Begreb om Overtroe, saa standser den Folke-Formerelsens Fremskridt; opoffrer den den Tid til unyttige Øvelser, der er bestemt til at virke for Selskabet; plyndrer den den arbeidsomme for at berige den ørkesløse og farlige Eneboer; væbner den Borgere mod hinanden for Lapperier; giver den i Himmelens Navn, Tegn og Befaling til Oprør; unddrager den sine Tienere fra Selskabets Love og Anordninger; giør den, kort sagt, Nationerne ulykkelige, og giver den Onde Vaaben i Hænde mod den Retskafne. Saae man dette i Paraguay? Dersom det er Overtroen, som der har frembragt deres velgiørende Indretninger, da er det den første Gang den har giort Menneskene noget godt.

Politiken — der altid er urolig, fordi den er ærgierrig, der altid er bange, fordi den vil have alt — Politiken formodede med mere Grund, at de Republiker, der vare stiftede af Jesuiterne, kunde engang tragte efter en fuldkommen Uafhængighed og maaskee endog lægge Plan til at kuldkaste den Regiering, i hvis Skygge de havde hævet sig. Disse Mennesker, der vare saa blide, saa ganske enige imellem sig selv, saa ganske sysselsatte med deres Forretninger, vare tillige de beste Soldater i den nye Verden. De vare meget vel øvede. De adløde af Religions-Grundsætninger. De fegtede med det Sværmerie, som bragte Kristendommens Martyrer paa Skafottet: og som knusede saamange Kroner ved Odins og Muhameds Tilhængeres Hænder. De havde den Styrke, som fremspirende Sæder og Love give, medens Spanierne i Amerika, der vare udmarvede af den Magelighed, som følger paa Grusomhedens Triumfer, ikke længere vare,

hvad de havde været da de giorde deres Erobringer. Dens Mistænkelighed var derfor ikke tom Skygge eller blind Allarm.

I de gamle Regieringer vare den borgerlige og den religieuse Magt forenede i de samme Hænder, som flydende af en Kilde til et Maal; eller den ene var saaledes underordnet den anden, at Folket ikke turde skille dem fra hinanden i dets Begreber og dets Engstelser. De viseste Lovgivere have altid følt, at Religionen, som forberedede Gemytterne til Lydighed, ogsaa maatte holde dem deri. Men i Europa, hvor Kristendommen satte sig fast paa Ruinerne af en gammel Religion og et vidtløftigt Rige, opstod der lige fra Begyndelsen et Slags Medbeilerie imellem tvende Magter, nemlig Vaabenmagten og Meningsmagten. Da Barbarerne fra Norden brøde ind i det Romerske Riges Lande, undlode de Kristne, der bleve forfulgte af de hedenske Keisere, ikke at anraabe den udlændiske Fiendes Hielp mod den Stat, der undertrykkede dem. De forkyndte disse Seiervindere en nye Religion, der paalagde dem den Pligt at omstyrte den gamle; de bade om Stumperne af de nedbrudte Templer, for at bygge sig Kirker deraf.*)

Disse Vilde gave uden Omstændighed, hvad der ikke tilhorte dem. De udryddede, og kastede for Kristendommens**) Fødder alle dets og deres Fiender; de toge Godser

*) Her slaar Forfatterens Hukommelse ham meget feil eller ogsaa tillader han sig nogle besynderlige Volter for at bringe Tildragelser sammen, som ved Sekliers Mellemrum ere skilte fra hinanden.

Oversætteren.

**) Eller rettere Pavedømmets.

Overs. Anm.

og Mennesker, og overlode dem til Kirken. De fordrede Skatter og fritoge Kleresiet, som lovprisede deres Usurpationer. Herremænd lode sig giøre til Præster og Præster bleve til Herremænd; Stormændene bandt deres Fødsels Rettigheder til Præstedømmet, som de antoge; Biskopperne satte Religionens Segl paa de Godser, de eiede. Af denne forvirrede Blanding af Fødsel og Rang, Titler og Godser, Personer og Ting opstod der en vanskabt Magt, som fra først af skilte sig fra den ene og sande Magt, som er Regierings-Magten; som siden efter paastod Heredømmet over den Stærkere, og som derpaa, da den mærkede at den var den Svagere, lod sig nøie med at skille sig fra den og lønlig herske over dem, som vilde finde sig i at være den undergivne. Disse tvende Magter vare stedse saa splidagtige af deres Natur, at de uophørlig forstyrrede Enigheden i alle Stater.

Jesuitterne i Paraguay, som kiendte denne Kilde til Uenighed, benyttede sig af det Onde, som deres Selskab undertiden havde giort i Europa til at befæste et virkeligt Gode i Amerika, de forenede begge Magter til en eneste og lagde alt under Religionen, hvilket giorde dem til Herrer over deres Nyomvendtes Begreber, Sindelag og Styrke.

17. Vare Folkene lykkelige i disse Missions Anlæg og have de savnet deres Lovgivere?

Giorde et saadant System disse Lovgivere frygtelige? Nogle meente det i den nye Verden og denne Mening var langt mere udbredt i den gamle; men allevegne manglede man den Oplysning, der var nødvendig til at fælde en sikker Dom. Den — maaskee uventede — Lethed, hvormed disse Missionærer have rømt det, som man kaldte deres Rige, har syntes at bevise, at de ikke vare i Forfatning til at forsvare sig deri. De ere endog blevne

mindre savnede deri end man havde troet. Det er ikke fordi Folkene havde Grund til at beklage sig over deres Veiledéres Skiødesløshed eller Haardhed. En saa overordentlig Ligegyldighed reiste sig udentvivl af den Kiedsomhed, som disse tilsyne lykkelige Amerikanere maatte erfare ved at tilbringe et Liv, der var alt for eensformigt til ikke at være kiedende under en Bestyrelse, som, betragtet fra sit rigtige Synspunkt, lignede mere et Munke-Samfund end en politisk Indretning.

Hvorledes kunde et heelt Folk uden Modbydelighed leve under Tvangen af en stræng Lov, som ikke underkaster sig nogle faa Mennesker, der have antaget den enten af Sværmerie eller af de høieste Bevæggrunde uden at giøre dem melankolske og bittre af Gemyt? Guaranierne vare et Slags Munke, og der gives maaskee ikke en Munk, som jo undertiden har forbandet sin Dragt. Reglerne vare tyranniske; ingen Forseelse gik ustraffet af. Ordenen kommanderede midt i Fornøielserne. Paapasset endog i sine Morskaber, kunde Guaranieren ikke overgive sig til noget Slags Udsteielse. Tummel og Lystighed vare forviste fra hans sørgmodige Høitider. Hans Sæder vare alt for strænge. Den Ligelighed, hvortil de vare bragte, og som det ikke vare dem muligt at trække sig ud fra, tilintetgiorde al Kappelyst imellem dem. En Guaranier havde ingen Bevæggrund til at overgaae en Guaranier. Han havde giort godt nok naar man ikke kunde anklage eller straffe ham for at have giort ondt. Havde Savnet af alle Eiendom ingen Indflydelse paa hans ømmeste Forbindelser? Det er ikke nok til Menneskets Vel, at have det fornødne, han maae ogsaa have noget at give af. En Guaranier kunde ikke giøre vel enten mod sin Kone eller sine Børn, eller sine Slægtninge, eller sine Venner, eller sine Landsmænd; og ingen af dem kunde giøre vel imod ham. Hans Hierte følte ikke Trang til noget. Der-

som han var uden Last, saa var han ogsaa uden Dyd. Han elskede ikke, han var ikke elsket. En lidenskabelig Guaranier vilde have været det ulykkeligste Væsen, og Menneske uden Lidenskab gives der ikke enten i Hiertet af Skovene eller i Selskabet, eller i en Celle. Man kiender kun Elskoven, der tirres ved Tvang, som kunde vinde derved. Men troer man da, at der ikke er blevet Guaranierne nogen Følelse tilbage af deres Frihed i Vildheds Stand? Dog man tilsidesætte alt det foregaaende og overveie blot de faa Linier, jeg endnu vil lægge til. Guaranierne havde aldrig andet end meget dunkle Begreber om hvad han skyldte sine Lovgiveres Omhue, og han havde følt deres Despotisme stærk og bestandig. Det kostede ham ikke nogen Umage at overbevise sig om, at i det Øieblik, de bleve fordrevne, vilde han blive givet frie og at han derfor ikke vilde blive mindre lykkelige. Enhver Myndighed er meer eller mindre forhadt, og dette er Grunden, hvorfor alle Herrer uden Undtagelse kun skabe utaknemmelige.

18. Foreløbige, af det Spanske Hof tagne, Forholds-Regler til disse Missions-Anlægs Bestyrelse.

Da Missions-Anlæggene i Paraguay 1768 gik ud af Jesuiternes Hænder, vare de blevne bragte til en Grad af Kultur, der maaskee er den største, hvor til man kan bringe nye Nationer, og overgik sikkerlig meget alt det der var til i den øvrige Deel af den nye Verden. Man iagttog Lovene; der herskede et nøiagtigt Politie; Sæderne vare rene; et lykkeligt Broderskab forenede Hierterne; alle de Haandteringer som høre til Livets Nødvendigheder, vare bragte til Fuldkommenhed, og man kiendte nogle af dem, der høre til det behagelige. Overflødigheden var almindelig og der manglede intet

i de offentlige Afgifter. Tallet paa Horn-Dvæget steeg til 769,353; paa Mulesler og Heste til 94,983; paa Faar til 221,137 uden at regne nogle andre Huusdyr.

Magterne, der hidindtil havde været forenede i een Person, bleve delte. En Forstander, som man gav tre Assessorer, blev sat til at bestyre Landet. Hvad der hørte til Religions-Væsenet overdrog man til Dominikaner- og Franciskaner-Munke, samt de barmhiertige Brødre.

Det er den eneste Forandring, som hidintil er bleven giort i de gamle Indretninger. Hoffet i Madrit har uden tvivl villet undersøge om den indførte Orden skulde vedblive eller sættes paa en anden Fod. Man søger at formaae det til at flytte Guaranierne fra et usundt og kun lidet frugtbart Landskab, for med dem at befolke Rio-Platas ubeboede Kyster fra Buenos-Ayres til Assomption. Dersom denne Plan bliver forkastet og Folke-Stammerne undslaae sig for at forlade deres Forfædres Grave, ville de blive nødte til at adsprede sig; dersom de føie sig efter Spaniens Hensigter ville de ikke længere udgiøre en Nation. Hvilket der endog skeer, vil den skiønneste Bygning, der nogensinde er bleven opført i den nye Verden, blive omstyrtet.

Men dette er nok, og maaskee alt formeget omstændeligt om de meer eller mindre vigtige Forandringer, der i trende Sekuler have omtumlet det Spanske Amerika. Det er Tid at vi stige op til de Grundsætninger, som man fulgte ved Stiftelsen af dette store Rige; og uden Bitterhed som uden Smiger at vise Følgerne af et System, hvortil Alderdommen hverken havde efterladt, eller havde kunnet efterlade os noget Mynster. Vi ville begynde med at giøre Læseren bekiendt med de forskiellige Menneske-Stammer, der for Tiden findes samlede i dette umaadelig store Land.

19. Folkeslag, som beboe det Spanske Amerika og først Chapetoner.

Blant den nye Verdens Indbyggere ville vi ikke regne Befalingsmændene, der ere satte til at foreskrive den Love; eller Tropperne, der ere bestemte til at holde den i Tømme og forsvare den; eller de Handlende der bruges til at forsyne den med Varer. Disse forskiellige Menneske-Klasser boesætte sig ikke i Amerika, og komme alle tilbage til Europa efter et kortere eller længere Ophold. Blant de Personer, der sendes fra Regieringen, gives der ikke synderlig andre end nogle Øvrigheds Personer og nogle Subalterner ved Regieringen, der indlemme sig i disse fraliggende Lande. Loven forbyder enhver Borger at tage derhen uden Regieringens Samtykke; men Folk, som ere bekiendte, faae temmelig let Tilladelse dertil, og de, der ere ubekiendte, begive sig meget hyppig dertil i Smug. Man bliver meget stærkt egget til denne Udvandring, af Haab om en betydelig Formue, og undertiden ogsaa af Visheden om at opnaae en Vigtighed, som man ikke skulde have faaet paa sit Føde-Sted. Det er nok, at være fød i Spanien for at erholde udmærket Agtelse i Amerika; men dette Fortrin gaar ikke i Arv. De Børn, som komme til Lyset i den anden Verden, faae ikke mere Navn af Chapeton'er, hvormed deres Fædre bleve hædrede. De blive blot Creoler.

20. Creolerne.

Saaledes kalder man dem, som nedstamme fra Spanske Forældre i den nye Halvverden. Endeel af dem have deres Herkomst fra de første Erobrere, eller fra dem, som kom strax efter dem; andre have havt berømmelige Forfædre. De fleste af dem have kiøbt sig eller erholde udmærkede Titler; men faa af dem have

ledet Regieringens store Anliggender. Enten Hoffet ansaae dem uskikkede til Forretninger, eller det frygtede for, at de skulde foretrække deres Lands Tarv for Moderlandets, holdt det dem tidlig ude fra vigtige Poster, og afveeg sielden fra denne vel eller slet lagte Plan. Denne Foragt, eller denne Mistroe nedslog deres Mod. I Laster, der fødes af Orkesløshed, det hede Klima og Overflødighed paa alle Ting, tabte de ganske den Høimodighed, hvorpaa der var efterladt dem saa store Exempler. En barbarisk Luxus, skammelige Forlystelser, en dum Overtroe og romantiske Rænker bragte deres Karakter til den dybeste Fornedrelse. En Dør stod endnu aaben for disse Kolonisters Ærekierhed, der paa en vis Maade var forviist i deres Fødeland. Hoffet, Armeerne, Kollegierne, Kirken i Spanien ere de meer eller mindre glimrende Baner, som det staar dem frit at løbe. Dog er det kun meget faa, der have begivet sig ind paa dem; enten fordi deres Siæl er ganske fornedret, eller fordi Afstanden gior Adgangen til dem alt for vanskelig. Nogle som ere af en mindre udmærket Fødsel have i Amerika selv henvendt deres Driftighed og deres Kyndighed til de store Handels-Operationer, og disse have været de klogeste og de nyttigste.

21. Metiserne.

Det Fortrin, som Chapetonerne tillægge sig over Creolerne, tiltage disse sig over Metiserne. Det er den Stamme, der fremkommer af en Europæer og en Indianerinde. De Spanier, som i de første Tider af Opdagelsen ankom til den nye Verden, havde ikke Fruentimre med sig. Nogle af de betydeligste hiede indtil der kunde komme nogle fra Europa. De fleste af dem indgik Egteskab med de anseeligste eller de tækkeligste af Landets Døttre. Uden at ægte dem, giorde man dem ofte til Mødre. Loven satte disse lovlige eller ulovlige

Børn i Besiddelse af deres Fædres Forrettigheder; men Fordommen satte dem paa et lavere Trin. Det er ikke gierne førend efter tre Generationer, det vil sige, naar deres Farve er i intet forskiellig fra de Hvides, der alle er meget brune, at de i det almindelige Borger-Liv bleve behandlede som andre Creoler. Førend de kunne naae denne saa smigrende Lighed, sysselsætte disse Metiser, der allevegne ere meget talrige, og hvoraf Arten fornyes uophørlig, sig for største Delen med de mechaniske Konster og Kræmmer-Handelen. Efter at de have opnaaet en høiere Værdighed, ere de endnu nødte til at vedblive de samme Syssler, indtil en lykkelig Forbindelse eller anden særegen Omstændighed sætter dem istand til at hendrive Dagene unyttig i Fornøielser og i Kielenskab.

22. Negrene.

Neppe var den nye Verden bleven opdaget, førend man 1503 bragte nogle Sorte derhen. Otte Aar derefter blev et større Antal indbragt deri, fordi Erfaringen havde beviist, at de vare uendelig bedre skikkede til alle Slags Arbeider end Landets Indfødte. Snart bleve de af Regieringen forbudne, af Frygt for, at de skulde fordærve Amerikanerne og egge dem til Oprør. Las-Casas, som manglede rigtige Begreber om Menneskets Rettigheder, men som bestandig sysselsatte sig med at skaffe sine kiere Indianere Lindring, udvirkede, at denne Lov, som han ansaae skadelig for deres Vel, blev gienkaldet. Karl den femte tillod 1517, at 4000 af disse Slaver bleve bragte til de Spanske Kolonier, og den Nederlanske Hofmand, som denne Gunst var bleven tilstaaet, folgte Genueserne Ret til at benytte sig af hans Privilegium.

Da Octroyen løb ud, ophørte denne lumpne Handel næsten ganske; men Portugiserne, der vare blevne

Undersaatter af det Madritske Hof, oplivede den igien. Den faldt atter, efter at dette Folk havde afrystet det Aag, som det bar saa utaalmodig, og fik ikke nogen Styrke paa nye, førend da disse tvende Nationer nærmede sig hinanden igien. Endelig paatoge det Lissabonske Hofs Undersaatter sig 1696, i 5 Aar at levere deres gamle Herrer 25000 Sorte; og de opfyldte denne Forpligtelse, ved Hielp af deres Fyrste, der laante dem to Trediedele af de Kapitaler, som et paa den Tid saa betydeligt Foretagende krævede.

De Franske, som nyelig havde givet Spanien en Konge, traadte 1702 alt for letsindigen i Portugisernes Sted. Da de manglede Etablissement paa Kysten af Afrika, kiendte endnu kun lidet til Operationer til Søes, og vare ulykkelige under en langvarig Krig, opfyldte de intet af hvad de saa dristigen havde paataget sig.

Ved Freden til Utrecht gik denne Kontrakt over til Engelland. Syd-Kompagniet, som det Brittiske Ministerium overlod den til, paatog sig at levere hvert Aar af de 30, hvori dets Privilegium skulde vedvare, 4800 Afrikanere til de Spanske Etablissementer. Man indskrænkede det til dette Antal for de 5 sidste Aar af dets Octroy; men hele den øvrige Tid var det Kompagniet tilladt, at indføre saa mange, som det kunde sælge. Det forbandt sig til at betale 33⅓ Piastrer eller en 38 Rigsdaler for enhver af de 4000 første Sorte. De 800 følgende bleve fritagne fra denne byrdefulde Skat til Skadesløsholdelse for et Laan af 225000 Rigsdaler, som Hoffet i Madrit havde faaet i Forskud, og som skulde tilbagebetales i 10 Aar. Denne Afgift var nedsat til det Halve for alle de Slaver, der ikke bleve fordrede i Kontrakten. For den Opoffrelse holdte Philip den femte sig skadesløs ved at forbeholde sig Fierdedelen af den Gevinst, som Selskabet giorde sig

paa dem. Udførelsen af denne Traktat blev ikke afbrudt, uden ved de Fiendtligheder, som 1739 bragte Uenighed imellem de tvende Kroner. Fredslutningen af 1748 indsatte Engelland i alle sine Rettigheder igien. men det Kompagnie, som forestilte det, blev ved en Skadesløsholdelse, som man tilbød det, bestemt til at affstaae den korte Tid, der var tilbage af en Octroy, som det forudsaae, man ikke vilde lade det benytte sig af, uden at lægge det store Hindringer i Veien.

Robert Mayne, Handelsmand i London, traadde under et Spansk Navn istedet for Syd-Kompagniet. Utroskaben eller Skiødesløsheden hos de Betiente, som han havde ansat i Buenos-Ayres, der var bleven Samlings-Stedet for denne Handel, var saa stor, at han saae sig 1752 ødelagt og tvunget til at opgive et Foretagende, som, klogere bestyret og bedre paapasset, maatte give meget betydelige Fordele.

Man fattede da den Beslutning: i Porto-Ricco at modtage Slaver; hvoraf der af hver skulde betales en 45 Rigsdaler til Fiskus, og som efter Betalingen af dette svære Paalæg bleve frit indførte paa Fastlandet og paa Øerne. Engellænderne som havde indgaaet denne Kontrakt med Gouverneuren paa Cuba, opfyldte redelig deres Forpligtelse, da Hoffet i Madrit ansaae det passende med sine Fordele, at forandre System.

Der blev da 1765 oprettet et Selskab af nogle Spanske, Franske, og Genuesiske Handels-Huse i Cadix. Dette Kompagnie, der blev slet betient af sine Faktorer og meget forgieldet, var nær ved at gaae overstyr, da Ministeriet 1773 meente, at der var Fornuft og Billighed i at tilstaae det Formildelser i de Vilkaar, som det fra først af havde paalagt det. Man forlængede Privilegiet, man formindskede Byrderne, og siden denne Tid har Slave-Indførselen faaet

en nye Driftighed. De blive kiøbte uden Forskiel paa alle de Steder, hvor man kan forskaffe sig dem med største Fordeel.

Grusomme Europæere! først tvivlede I paa, om ikke Indbyggerne i de Lande, som I opdagede, vare Dyr, hvilke I kunne myrde uden Samvittigheds Nag, fordi de vare sorte og I vare hvide. Der feilede kun lidet i at I jo misundte dem Kundskaben om Gud, som eders fælles Fader. Gyseligt at tænke! Men da I havde tilstedet dem, ogsaa at opløfte deres Øine og Hænder til Himmelen; da I havde indviet dem i de Ceremonier og Hemmeligheder, der ledsage en fælles Religions Bønner, Offringer og Forhaabninger om det tilkommende; da I havde erkiendt dem for Brødre, maatte man da ikke føle dobbelt Gysen ved at see eder træde dette hellige Slægtskabs-Baand under Fødder. I have sat dem i et nøiere Forhold til eder, og I giøre lange Reiser for at kiøbe dem! og I sælge dem! og sælge dem atter som en usel Hiord Qvæg! For at befolke en Deel af Kloden igien, som I have ødelagt, fordærve I og affolke en anden. Dersom Døden er at foretrække Trældommen, ere I da ikke endnu mere umenneskelige paa Afrikas Kyster, end I have viist eder i Amerikas Lande? Engellændere, Franske, Spaniere, Hollændere, Portugisere! Jeg forestiller mig, at jeg taler med en af eder om en Traktat, der er sluttet imellem tvende kultiverede Nationer, og at jeg spørger ham: Hvad Vederlag de have aftalt for det Bytte, de have giort? Hvad vil han falde paa? Guld, Varer, Privilegier, en Bye, en Provinds; nei! det er et større eller mindre Antal af deres Lige, som man overlader hinanden, for at handle med det efter hans Godtbefindende. Men saa stor er Skiendigheden i denne unaturlige Pagt, at den ikke engang kommer dem i Tankerne, som have indgaaet den.

Alt forkynder, at Hoffet i Spanien vil komme ud af den Afhængighed, hvori det var af fremmede Nationer i Henseende til Slaver. Det er den eneste Hensigt, det har kunnet havt med at fordre 1778 af Portugal, at afstaae det tvende af dets Øer paa Afrikas Kyster.

Vanskelige Avls-Bedrifter og nogle Miner af et eget Slags have sysselsat en Deel af de Slaver, der ere blevne indførte paa det Spanske Fastland i den nye Verden. Et større Antal af dem er blevet bestemt til Huustjenesten hos rige Folk. De ere snart blevne deres Herrers betroede Raad i deres Forlystelser, og dette haanlige Handlangerie har forskaffet dem Frihed. Deres Efterkommere have parret sig snart med Spanierne, snart med Mexikanerne, og have frembragt den talrige og stærke Stamme af Mulatter, der ligesom Mestisernes — men to, tre Generationer silbigere — faae Farve og Agtelse med de Hvide. Endog de iblant dem, der endnu ere i deres Lænker, have faaet et afgiort Overherredømme over den ulykkelige Indfødte. For dette Fortrin have de den utidige Gunst at takke, som Regieringen tilstod dem. Af denne Grund ere Afrikanerne, som i de andre Nationers Etablissemenier ere de Hvides Fiender, derimod blevne deres Forsvarere i det Spanske Indien.

Men hvorfor faldt Regieringens Yndest paa den kiøbte Slave frem for paa den erobrede Slave? Fordi den Fornærmelse, der var giort denne, var ældre og større end den Fornærmelse, der var hiin tilføyet; fordi hiin var vant til Aaget, men man maatte vænne denne til det; og fordi Slaven af en Herre, som politisk Indretning har giort til Herre over en anden Slave, bliver ved Udmærkelse bragt til at giøre eet med den fælles Tyran. Dersom Afrikaneren, der er de Hvides Forsvarer i det Spanske Indien, var alle andre Steder

deres Fiende, da er det fordi han alle andre Steder stedse adlød og aldrig befalede; da er det fordi han aldrig fandt Trøst i sin Skiebne ved Synet af en Skiebne, der var ulykkeligere end hans. I det Spanske Indien er Afrikaneren vexelviis Slave og Herre; i de andre Nationers Etablissementer er han Slave fra Morgen til Aften.

23. Indianernes gamle Kaar og nutidige Forfatning.

Indianerne udgiøre den sidste Klasse af Indbyggerne i et Land, som ganske tilhørte deres Forfædre. Disse Nationers Ulykke begyndte til samme Tid som Opdagelsen. Colomb uddelte strax Godser til dem, som ledsagede ham, og bandt Landets Indfødte til dem 1499. Denne Indretning blev ikke stadfæstet af Hoffet, som tre Aar derefter sendte Ovando til St. Domingo med Befaling, at sætte disse Ulykkelige i Frihed igien. Hvor barbarisk end denne nye Befalingsmand var, rettede han sig dog efter sine Herskeres Villie; men Amerikanernes Dorskhed og Spaniernes Knur bestemte ham snart til, igien at lægge dem i Lænker som vare komne ud af dem, og bringe et endnu langt større Antal i dem. Kun giorde han den Bestemmelse, at disse Slaver skulde have noget for deres Arbeide, enten de bleve brugte til at dyrke Jorden eller til at drive Minerne. Ferdinand og Isabella stadfæstede 1504 denne Indretning med det Tillæg, at Lønnen skulde fastsættes af Regieringen.

Dominikanerne, som nyelig vare komne til Kolonien, bleve opbragte mod en Anordning, der omstyrtede alle Grundsætninger. De negtede i Skriftestolen de private Folk Absolution, som søgte eller endog kun modtoge disse Gaver, hvilke man i Flæng kaldte

Repartitioner, eller Kommanderier; og paa Prædikestolen overvældede de dem med Anathemer, der istandbragte eller fremmede disse Uretfærdigheder. Disse — paa den Tid meget agtede — Munkes Skrig gienlød endog i Europa, hvor den Skik, de angrebe med saa megen Bitterhed, blev paa ny undersøgt 1510, og paa ny stadfæstet.

Indianerne fandt 1516 i Las-Casas en heftigere, en mere uforfærdet og mere dristig Forsvarer, end de, der havde været det for ham. Hans Ansøgninger bestemte Ximenes, som da forestod Monarkiet med saa megen Anseelse, til at lade tre Munke af Hieronymus's Orden tage til Amerika, for at paakiende en — to Gange — paadømt Sag. De Kiendelser, som de afgave, vare ikke saadanne, som deres Stand gav Formodning om. De bestemte sig for Repartitionerne, men de erklærede alle de Hoffolk og Yndlinger, som ikke opholdte sig i den nye Verden, for at have deres forbrudt.

Las-Casas, som Ministeriet selv havde erklæret for Indianernes Beskytter, og som — beklædt med denne hæderlige Titel — havde ledsaget Overopsynsmændene, fløi tilbage til Spanien, for der til den almindelige Forbittrelse at overantvorde Folk af en gudelig Stand, som han beskyldte for at have opoffret Menneskeligheden for Politiken. Han bragte det saavidt, at han fik dem kaldte tilbage og i deres Sted satte man Figueroa. Denne Øvrigheds-Person tog den Beslutning, i to store Landsbyer at sanke et temmelig betydeligt Antal Indianere, som han lod være frieraadige over deres Handlinger. Erfaringen slog ikke ud til Fordeel for dem. Regieringen sluttede af deres Dumhed og deres Dorskhed, at Amerikanerne vare Børn, der vare udygtige til at bestyre sig selv, og deres Kaar bleve ikke forandrede.

Imidlertid reiste der sig fra alle Kanter agtværdige Stemmer mod disse Indretninger. Selv Stænderne i Castilien forlangte 1523, at man skulde ophæve dem. Karl den femte gav efter for saa mange Ønsker. Han forbød Cortes, som nyelig havde erobret Mexiko, at bortskienke Kommanderier, og paalagde ham, at kalde dem tilbage, dersom nogle allerede vare tilstaaede. Da disse Befalinger ankom til nye Spanien vare Repartitionerne allerede der indførte ligesom i andre Kolonier, og Monarkens Anordninger bleve ikke udførte.

Fra dette Land og fra alle de Lande, som stode under Castilien, anmærkede man uophørlig, at der aldrig vilde blive bestilt noget virkeligt, aldrig noget nyttigt Arbeide i den nye Verden, dersom de undertvungne Nationer ophørte et Øieblik, at staae under deres Seierherres Befaling. Frygt for, at man uden Nytte skulde have opdaget en saa rig Halvverden, giorde et stærkt Indtryk paa Ministeriet; men ikke at have erobret en Halvpart af Kloden uden for at kaste Nationerne i Trældom, var ogsaa en anden Synspunkt, som ikke undlod undertiden at foruroelige Regieringen. I denne Uvished tillod man og forbød man Kommanderierne paa Slump. I Aaret 1536 tog Regieringen endelig en Middel-Vei, som bestod i at lovskikke dem for to Generationer. Endskiønt de til denne Tid kun vare tilstaaede for to Aar, vare de dog i Grunden bestandige, fordi det var uden Exempel, at disse Overdragelser ikke vare blevne fornyede. Kongen vedblev, at forbeholde sig alle de Indianere, der vare boesatte i Havnene, eller havde Boepæl i de fornemmeste Byer.

Disse Ulykkeliges Beskytter ærgrer sig over disse Anordninger. Han taler, han ivrer sig. Han indstævner sin Nation for hele Verdens Domstol, han bringer begge Halvverdenerne til at gyse af Skræk.

O Las-Cassas! Du var større ved din Menneskelighed end alle dine Landsmænd tilsammen ved deres Erobringer. Dersom det hendede i de kommende Sekler, at de ulykkelige Lande, som de have indtaget, bleve igien befolkede af deres gamle Indbyggere, og der gaves Love, Sæder, Retfærdighed og Frihed i dem, vilde den første Støtte, man opreiste i dem, være Din. Man vilde see Dig gaae imellem Amerikaneren og Spanieren, og for at frelse den ene, blotte Dit Bryst for den andens Dolk. Man vilde læse paa Foden af dette Mindesværk: I et grusomt Aarhundrede var Las-Casas, som du her seer, en godgiørende Mand. I Forventning deraf vil dit Navn staae præget i alle følsomme Hierter; og naar dine Landsmænd ville rødme ved deres formeente Heltes Barbarie, ville de giøre sig til af dine Dyder. Gid kun disse lykkelige Tider ikke være saa langt borte, som jeg er bange for!

Enten Karl den femte kom til bedre Oplysning ved sine egne Betragtninger, eller han blev henrevet af Las-Casas's diærve Veltalenhed, saa befalede han 1542, at alle de Kommanderier, som bleve ledige, skulde uden Forskiel forenes igien med Kronen. Denne Anordning bliver kraftesløs i Mexiko og i Peru; den antænder en blodig og haardnakken Krig. Man bliver nødt til at ophæve den tre Aar derefter; men Regieringen seer sig 1549 saa fast grundet, at den tør trodse Knur, at den ikke længere bliver standset af Frygt for Oprør.

Ved denne Tid fritager Loven Indianerne fra al personlig Tieneste og anordner den Afgift, som de skulle være pligtige til at betale deres Kommandant. Den forbyder disse Herrer, der hidtil havde været saa undertrykkende, at boe inden for Grændserne af deres Jurisdiktion, og at ligge der mere end een Nat. Den

forbyder dem, at have nogen Gaard deri, at lade deres Familie deri. Den forbyder dem at eie Godser deri, at lade tillægge Qvæg eller oprette Værksteder deri. Den forbyder dem at blande sig i deres Undergivnes Ægteskaber, og at tage nogen af dem i deres Tieneste. Den, der er sat til at tage mod Afgifterne til dem, maa have Fuldmagt dertil fra Øvrigheden, og stille Sikkerhed for de Udsugelser, som han kunde tillade sig.

Den Skat, der er paalagt Landets Indfødte til at underholde Erobrerne med nogen Værdighed, er ikke engang en blot Gave. Disse opblæste Herrer ere forbundne til at giøre Tieneste derfor, at samle deres Undergivne i Flekker, at bygge dem en Kirke, at lønne Præsten, der er sat til at undervise dem. De ere forbundne til at tage sig deres Boepæl i den Provindses Hoved-Stad, hvori deres Repartition ligger, og altid at have Heste og Vaaben i Beredskab til at drive enten fremmed eller indenlandsk Fiende tilbage. Det er dem ikke tilladt, at begive sig bort derfra, førend de have sat en Krigsmand i deres Sted, som er antaget af Regieringen.

Disse Anordninger undergik ingen mærkværdig Forandring før Aar 1568. Da bestemte man, at de Kommanderier, som i de sidste 32 Aar vare blevne forundte paa tvendes Livstid, skulde fremdeles bortgives paa samme Maade; men at de øvrige, hvis Indtægter overstege 2250 Rigsdaler, skulde belægges med Pensioner. Alle skulle de for Fremtiden opslaaes, naar de bleve ledige, og blant lige fortiente fortrinlig skienkes til Arvingerne efter Erobrerne og dernæst til dem der nedstammede fra de første Kolonister. Da Hoffet mærkede, at disse Belønninger bestemtes oftere af Gunst end efter Duelighed eller Alder, befalede det 1608, at de skulle ansees som ugiorte, dersom det ikke

inden 6 Aar i Peru og 5 Aar i det øvrige Amerika, stadfæstede de Gaver, der vare forundte af Statholderne. Imidlertid tiltraadde Kommandanten Afbenyttelsen saasnart han var bleven udnævnet. Man fordrede allene, at han stillede Sikkerhed for Tilbagebetalingen af de Summer, han havde taget imod, dersom det Valg, man havde giort af ham, ikke blev stadfæstet inden den ved Anordningerne foreskrevne Tid.

I Begyndelsen af det 18de Aarhundrede tilegnede Regieringen sig Trediedelen af Kommanderiernes Indtægter. Kort efter tog den hele Indtægten det første Aar, og tøvede ikke med at forbyde sine Forordnede, at besætte dem, som maatte blive ledige. Endelig bleve de alle afskaffede 1720, undtagen de, som man for bestandig havde givet til Cortez, og til nogle Hospitaler med andre gudelige Stiftelser. Ved denne, i den nye Verdens Annaler saa mærkværdige, Tidspunkt blev det kun Kronen, som Indianerne kom til at staae under.

Var denne Bestyrelses-Maade den beste, som det var mueligt at vedtage til Spaniernes Tarv, til den anden Halvverdens Vel? Hvo veed det? I Opløsningen af et Problem, hvori Retfærdighedens Rettigheder; Følelse af Menneskelighed; Ministrenes private Hensigter; Omstændighedernes Bydende; de Stores Stolthed; Gunstlingernes Rapse-Syge; Projektmagernes Spekulationer; Klerestiets Myndighed; Indflydelsen af Sæder og Fordomme; fraliggende Undersaatters Karakter; Klimaets, Jordbundens, og Arbeids-Arternes Beskaffenhed; Stædernes Afstand; Seendrægtigheden i og Tilsidesættelsen af Fyrstens Befalinger; Gouverneurenes Tyrannie; Forbrydelsernes Ustraffelighed; Uvisheden i Efterretninger og Beførelser, og saa mange andre forskiellige Ingredientser vare sammenblandede, bør man der forundre sig over det

Madritske Hofs langvarige Raadvildhed; naar endog midt iblant de Europæiske Nationer, ved Foden af Tronerne, lige under Stats-Styrernes Øine Misbrugene ikke allene vedblive, men tiltage endog ofte ved urimelige Operationer? Paa den Tid antog man Mennesket, man havde om sig, som Mynster paa det langt fraværende Menneske, og man indbildte sig, at den Lovgivning, der passede sig for det ene, var ligesaa passende for det andet. I de ældre Tider, ja maaskee endog endnu, sammenblande vi tvende Skabninger, der ere adskilte fra hinanden ved umaadelige Forskielligheder — det vilde Menneske med det kultiverede; Mennesket, der er fød i Frihedens Favn, med Mennesket, der er fød i Tvingsels Skjød. Det vilde Menneskes Modbydelighed for vore Byer reiser sig af den kluntede Adfærd, hvormed vi træde ind i Skovene.

For nærværende Tid ere de Indianere, som man ikke har boesat i Stæderne, alle samlede i Flekker, som det ikke er dem tilladt at forlade, og hvor de udgiøre et Slags Borgerskaber, hvori deres Cacik har Forsædet. Enhver af disse Landsbyer er tillagt en større, eller mindre Land-Strækning efter Jordbundens Beskaffenhed og Antallet paa Indvaanerne. En Deel deraf bliver dyrket i Fællig til de almene Fornødenheder, og det øvrige fordelt blant Familierne til deres private Nødvendigheder. Lovene har budet, at denne Eiendom skulde være uafhændelig. Imidlertid tillader den dog Tid efter anden, at nogle Stykker bliver adskilt derfra til Gunst for Spanierne; men altid med Forpligtelse af en aarlig Afgift til Fordeel for Sælgerne under Regieringens Tilsyn. Ingen Anordning hindrer Indianerne fra at have Jorder til Eie; men sielden have de Evne eller Lyst til at erhverve sig Eiendomme.

Da Forhaanelse synderbryder al Siælens Kraft, maa en af Hoved-Aarsagerne til denne Armod og denne

Modfaldenhed være den Forpligtelse, der er paalagt disse Ulykkelige, at de allene skulde giøre det offentlige Arbeide som Hoverie. Blive de betalte for dette ydmygende Arbeide? Loven befaler det. Fra hvor lang Afstand kan man trække dem dertil? hvor længe kan man holde dem derved? Dette beroer paa Stedets Regiering.

En anden Pligt for Indianerne er at staae paa Pinde for alle Borgere; men ene og allene til Haandværks- og Dyrknings-Arbeide af første Nødvendighed; men efter Omgang; men kun 18 Dage i Rad; men for en Betaling, som er fastsat ved Anordningerne.

En endnu mere byrdefuld Forpligtelse er den, at drive Minerne. Fra først af bestemtes det blot efter Administrateurernes Godtbefindende; siden efter er det blevet fastsat ved Anordninger, som ofte bleve forandrede. Paa den Tid, Forfatteren skrev, inddrog man til Minerne — dem i Guanca-Velica og Potosi, som have særegne Privilegier, undtagne — kun de Indianere, der ikke ere mere end 30 Mile fra dem; man giver dem 4 Realer eller en 60 Skilling om Dagen; man beholder dem kun 6 Maaneder; og man sysselsætter kun en Syvendedeel af en Folkestamme i Peru, og en Femogtyvendedeel af dem i Mexiko, dermed. Ofte bruges der endog et mindre Antal, fordi Ryggesløsheden, Begierligheden, Haab om Rang, og maaskee andre Bevæggrunde trække en stor Mængde Metiser, Mulatter og Indfødte frivillig dertil.

En Skat, som Mandkiønnet blant Indianerne maa fra det 18de til det 50de Aar betale Regieringen, bringer alle disse Elendigheder til deres høieste Spidse. Denne Afgift, der fra først af betaltes i Varer, er ikke allevegne eens. Den beløber sig til en 2, 3, 4 til 6, endog til over 8 Rigsdaler, efter de forskiellige Tider, da den paa Ydernes Forlangende er bleven forvandlet til Penge.

Den Skik, Fiskus havde, altid at fordre Penge efter Produkternes Værdie, hvis Priis afvexlede efter Stederne og Tiderne, indførte disse Uligheder, der er større og følgelig mere ødelæggende i det sydlige end det nordlige Amerika, hvor Skatten er temmelig almindelig 9 Realer eller en otte Mark. Fierdedelen af dette Paalæg bliver fordelt imellem Præsten, Caciken, den Spanier, der i enhver Provinds er sat til at afværge Indianernes Undertrykkelse, og hvad der bliver oplagt til at komme det Almindelige til Hielp i ulykkelige Tilfælde. Saaledes er Indianernes Forfatning efter Loven; men hvo er vel istand til at sige, hvormeget private Uretfærdigheder maae forøge det Trykkende i denne — allerede alt for trykkende — Byrde. Den, der af disse Udsugelser har meest heftet Regieringens Opmærksomhed til sig, har havt sin Grund i det, som man kalder Alcade i Mexiko, og Corregidor i Peru.

Det er en Embedsmand, som under Statholderens og Kollegiernes Tilsyn har Rettens Pleie, Finants- Krigs- og Politie-Væsenet, og alt, hvad der kan være af Vigtighed for den offentlige Orden, under sig i en Strækning af 30 til 40 til 50 Mile. Endskiønt Loven forbød ham, som andre Magtens Ihændehavere, at drive nogen Handel, tilrev han sig dog, fra de første Tider af, al den Handel, det var mueligt at føre med de Indianere der stode under hans Jurisdiktion. Da hans Embede ikke maatte vare længere end 5 Aar, leverede han Handelsvarerne, han havde at sælge, næsten ved dets Tiltrædelse, og anvendte den øvrige Tid af sit Embeds Førelse til at inddrive Betalingen. Undertrykkelsen blev almindelig. De ulykkelige Indfødte bleve stedse knusede af de uhyre Priser og ofte ved at blive Varer paatvungne, som vare dem unyttige, men som Tyrannen selv undertiden havde været nød til at tage af Kiøbmænd, der gave ham en lang og farlig

Kredit. De Fattige negtede man alt eller næsten alt; og man overlæssede dem, der besadde nogen Formue. Ved Forfalds-Tiderne bleve Betalingerne inddrevne med en barbarisk Strænghed af en Kreditor, der paa een Gang var baade Dommer og Part; og de haardeste Straffe bleve tilkiendte de Skyldnere, som ikke opfyldte de frie eller paatvungne Forpligtelser, de havde indgaaet.

Disse Grusomheder, der vare mere skrigende og mere almindelige i det sydlige end i det nordlige Amerika, foraarsagede menneskeligtænkende og retfærdige Statholdere megen Bedrøvelse. Dog troede de, at de burde taale dem, i den Overbeviisning, som man da i Almindelighed stod i, at dersom den Kiede, der gaves, een Gang blev brudt, saa vilde disse Nationer, der vare dorske og ikke saae ud i Fremtiden, lide Mangel paa Klædemon, Agerdyrknings-Redskaber, de nødvendige Kreature til alt deres Arbeide og uophøldelig falde i den yderste Uvirksomhed og Elendighed. Nogle forstandige Mænd arbeidede paa at forene disse modsatte Interesser. Ingen af deres Ideer blev anseet for iværksætelig. Et sikkert Middel til at formindske Uordenen, vilde have været, at tilstaae disse Embedsmænd, der reiste til den anden Halvverden for at søge en Formue som deres Fodeland negtede dem, en bedre Underholdning; men Ministeriet undslog sig altid for denne Forøgelse i Udgifter. Siden 1751 ere Alcaderne og Corregidorerne forpligtede til at opslaae paa det Sted, hvor de boe, de Handelsvarer, de have at sælge, og den Priis, de holde dem i. Dersom de afvige fra denne Taxt, som bliver approberet af deres Foresatte, skulle de have deres Post forbrudt, og betale det røvede fiirdobbelt tilbage. Denne Anordning, der bliver temmelig nøie overholdt, har formindsket Plyndringerne lidet.

24. Den civile Regieringsform, der af Spanien er bleven indført i den nye Verden.

Der behøvedes en Regiering til de forskjellige Folkeslag, vi her have omtalt. Hoffet i Madrit gav den meest uindskrænkede Fortrinet. De Spanske Monarker forenede i deres Hænder alle Rettigheder og alle Magter, og de betroede Udøvelsen af dem til tvende Forordnede, som under Navn af Stadholdere skulde i hele deres Embeds-Tid nyde Souverænetets-Forrettigheder. Man omgav dem desuden i deres offentlige Forretninger, ja endog i deres private Liv, med en Pomp, som syntes skikket til at forøge den Agtelse og Skræk, som Befalingen maatte opvække. Antallet paa disse ophøiede Poster blev siden efter fordoblet, uden at der nogensinde skede mindste Forandring i deres Værdighed. Imidlertid blev dog deres Opforsel ligesom alle de lavere Embedsmænds satte under Bedømmelse af det Indiske Raad — et i Europa oprettet Kollegium til at bestyre under Monarkens Opsyn de Provindser, der vare erobrede i den nye Verden.

I disse fraliggende Lande blev der efterhaanden oprettet 10 Justits-Kamre, hvis Forretning det var at forvisse Borgerne deres Rolighed og afgiøre de Tretter, der kunne reise sig imellem dem. Disse Domstole, der ere bekiendte under Navn af Audienzer, afsagde endelig Dom i kriminelle Sager; men blot civile Processer, der overstege 10,156 Piastrer, eller en 12000 Rigsdaler, kunne ved Appel bringes ind for det Indiske Raad. Den Rettighed, der var tillagt disse store Kollegier, at de maatte giøre Indsigelser mod Ihændehaverne af den Kongelige Magt, og den endnu betydeligere Rettighed der var tillagt Hoved-Stædernes, at besørge Statholderskabernes Forretninger, naar disse vare ledige — disse Rettigheder opløftede dem alle til en Grad af Vig-

tighed, som de ikke vilde have opnaaet som blotte Øvrigheder.

25. Den Kirkelige Indretning, der bliver fulgt i Amerika.

Det syntes vanskeligere at faae Kirke-Regimentet indrettet. Ved den Tid, den nye Verden blev opdaget, bedækkede et — ved de Fordomme, som Hoffet i Rom aldrig havde undladt at udstroe snart aabenlyst, og snart med Behændighed — sammenvævet eller tættet Sløer det hele Europa med et tykt Mørke. Denne Overtroe var dybere rodfæstet og mere almindelig i Spanien, hvor man i saa lang Tid hadede og bekiempede de Vantroende. Denne Nations Fyrster maatte da naturligviis indføre paa hiin Side Havet de Pavers slette Grundsætninger, som havde givet dem en anden Halvverden. Det blev ikke saaledes. Mere oplyste, som det syntes, end deres Samtid førte det med sig, frareve disse Fyrster Kristenhedens Overhoved Kollationen af alle Præbender, ja endog Tienderne, som Klerestiet allevegne havde tilaget sig. Til Uheld gik den Visdom, der havde tilsagt dem denne Fremgangsmaade, ikke over til deres Efterkommere. De stiftede eller tillode at man stiftede for mange Bispedømmer. Der reiste sig utallige Kirker. Klostere for begge Kiøn formeredes overmaade stærkt. Eenlivet blev den herskende Lidenskab i et øde Land. De Metaller, som burde have giort Jorden frugtbar tabte sig i Kirkerne. Klerestiet lod sig uagtet dets Fordærvelse og dets Vankundighed give Tiender af det meste af det, man havde afvristet Jordens Gierrighed. Amerika syntes kun at være blevet erobret for Klerestiet. Imidlertid befandt sig de ringere Lærere, disse egentlige Præster, der ellers ere saa ømme, saa agtværdige, ikke tilstrækkelig aflagte. Indianeren som de bare satte til at undervise og trøste, turde ikke,

som forhen er anmærket, fremstille sig for dem uden med en Foræring. De lode ham beholde de Stykker af hans gamle Overtroe, som vare dem nyttige, saasom den Sædvane at bringe en Mængde Levnetsmidler paa de Dødes Grave. De satte en overdreven Priis paa deres Forretninger og havde altid nogle nye Andægtigheds-Paafund, der gave dem Leilighed til at udpresse nye Afgifter. En saadan Adfærd havde giort deres Lærdomme almindelig forhadte. Disse Folk gik til Messen som til Hoverie, forbandende de barbariske Udlændinger, som belæssede baade deres Legemer og deres Siæle med Byrder, der begge vare lige tunge.

Forargelsen var offentlig og næsten almindelig. Klerestiet, baade det, som hørte til visse Ordener, og det, som ikke hørte til nogen Orden, som begge besørgede de samme Forretninger, beskyldte hinanden gienstdig for disse Udsugelser. De første afmalede deres Rivaler som Landløbere, der havde unddraget sig fra deres Foresattes Opsyn, for at kunne drive Liderligheden ustraffet. De andre paastode, at deres Modstandere manglede Kundskaber og Virksomhed og giorde sig kun Umage for at bringe deres Familie i Veiret. Vi tilstaae det med Uvillie, men vi tilstaae det dog, at Bebreidelserne vare grundede paa begge Sider. Hoffet blev længe omtumlet af Rænker, der uden Ophør indstillede sig paa ny fra begges Kabaler. Endelig afgav det 1757 denne Erklæring: at Munkene skulde beholde de Beneficier, de vare i Besiddelse af, til deres Dødsdag; men at der ikke skulde sættes Folk af deres Stand i deres Sted igien. Denne Bestemmelse, der bringer Tingene tilbage i deres naturlige Orden, vil sandsynligviis have gunstige Følger.

26. Den Deling af Jordene, der i Erobringstiden blev giort i den nye Verden. Hvorledes man nu erhverver sig dem.

Meget var giort i de første Tider med at bringe Hoved-Posterne i Stand i det nye Herredømme; endnu stod tilbage at bestemme deres Skiebne, som skulde opholde sig deri. Fyrsten, der ansaae sig som lovmæssig Herre over alle Amerikas Jorder baade ved Erobrings-Retten og ved Overdragelse af Paverne, lod strax nogle af dem uddele til sine Soldater, der havde fegtet i den nye Verden.

En Infanterist fik til sin Vaaning 100 Fod i Længde og 50 Fod i Brede; 1885 Favne til sin Have, 7543 til sin Abildgaard; 94288 til at dyrke europæisk Korn, og 9428 til Indisk Hvede; al den Strækning han behøvede, til at holde 10 Sviin, 20 Gedder 100 Faar, 20 Stykker Horn-Qvæg og 5 Heste. Loven tilstod dem, der havde tient til Hest et dobbelt saa stort Stykke til deres Vaaning, og det femdobbelt til alt det øvrige.

Snart byggede man Byer. Disse Anlæg bleve ikke overladte til deres Luner, som vilde befolke dem. Anordningerne fordrede en behagelig Beliggenhed, en sund Luft, en frugtbar Jordbund og overflødigt Vand. De bestemte Kirkernes Beliggenhed, Gadernes Løb, de offentlige Pladsers Størrelse. Sædvanlig var det en bemidlet og driftig Privatmand, som paatog sig disse Entrepriser, efter at de havde faaet Regieringens Samtykke. Dersom alt ikke var istandsat til den aftalte Tid, tabte han sit Forskud og maatte endnu betale 1125 Rigsdaler til Fiskus. De andre Forpligtelser, som paalaae ham, vare at skaffe sig en Præst til sin Kirke, at forsyne ham med hvad, der udfordredes til det Anstændige ved en ordentlig Gudstieneste; at samle i det mindste

30 Spanske Indvaanere, hvoraf enhver maatte have 10 Køer, 4 Oxer, 1 Hoppe, 1 Soe, 20 Faar, 1 Hane og 6 Høns. Naar disse Vilkaar vare opfyldte, tilstod man ham den civile og kriminelle Jurisdiktion i første Instants for tvende Generationer, Udnævnelsen til Borgerskabs-Betieninger, og et Jordsmon paa 4 Qvadrat Mile.

Pladsen til Staden, til det Almene, og til Entrepreneuren optoge en Del af denne vidtløftige Strækning. Det øvrige blev deelt i lige Stykker, hvorom man trak Lod og hvoraf intet kunde afhændes, førend efter at være dyrket i 5 Aar. Enhver Borger maatte have saa mange Lodder, som han havde Huse, men ingen maatte besidde mere end det Ferdinand fra først af havde paa St. Domingo tilstaaet tre Hestfolk.

I Følge Loven vare de, der havde Besiddelser i de allerede anlagte Byer, udelukkede fra de nye Etablissementer, men denne Strænghed strakte sig ikke til deres Børn. Det var tilladt alle Indianere, som ikke vare knyttede til andre Steder med uopløselige Baand, at nedsætte sig i dem, som Dag-Leiere, som Haandverkere eller som Jorddyrkere.

Foruden de Jorder, som de med Hoffet indgangne Forbindelser forvissede Tropperne og dem, der anlagte Byer, havde Forstanderne for de forskiellige Kolonier Lov til et uddele af dem til de Spaniere, der vilde nedsætte sig i den nye Halvverden. Denne store Forrettighed blev dem betaget 1591. Philip den anden, hvis Stolthed indviklede ham i uophørlige Krige, som hans Halstarighed giorde uendelige, kunde ikke giøre Udveie, der vare tilstrækkelige til saa mange Bekostninger. Salget af Amerikas Marker, som hidindtil vare blevne bortskienkede, vare et af de Hielpemidler, han udfandt. Hans Forordning havde endog en Virkning, der paa en vis Maade var retroactiv, da den befalede,

at alt det skulde konfiskeres, som Negen var i Besiddelse af uden lovlig Adkomst, med mindre Usurpateuren samtykte i at kiøbe sig frie. En Indretning, der er Fiskus til saa megen virkelig eller tilsyneladende Fordeel, har til ingen Tid faaet nogen Aflempning, og finder den ikke endnu.

Men det var lettere, for intet at bortgive, eller for ringe Priis at overlade Jord-Strækninger til nogle Eventyrere, end at formaae dem til at fremlokke Frugtbarheden derpaa. Dette Slags Arbeide blev foragtet af de første Spanier, som deres Gierrighed bragte til Indien. Den seendrægtige, møisommelige og kostbare Agerdyrknings-Vei kunde ikke synderlig friste Mennesker, som Haab om en let og glimrende og hurtig Lykke bragte til at trodse et ukiendt Havs Bølger og Farligheder af ethvert Slags, der ventede dem paa usunde og barbariske Kyster. De vare forhippede paa at nyde, og den korteste Maade, at komme dertil, var at gribe til Metallerne. En oplyst Regiering vilde have arbeidet paa at berigtige sine Undersaatters Begreber, og at give, saa vidt mueligt, deres Stolthed et andet Sving. Det var lige det modsatte, der skede. Privates Vildfarelser bleve Ministeriets Politik. Det var blindt nok til at foretrække Skatte hvis Mængde ikke kunde andet end aftage, og som hver Dag maatte tabe i deres indbildte Værdie, for Rigdomme, der uophørlig kom igien og hvis Værdie maatte gradeviis tiltage til alle Tider. Denne Forvildelse hos Erobrerne og Monarkerne bragte Staten ud af Veien til Velstand og stemplede Sæderne i Amerika. Man giorde der ikke noget Væsen uden af Guld og Sølv, der opdyngedes ved Ran, Undertrykkelse og Minernes Bedrift.

27. Anordninger, der paa forskiellige Tider ere giorte til at drive Minerne.

I de første Tider efter Erobringen blev det afgiort, at Minerne skulde tilhøre den, der opdagede dem, saafremt han lod det protocoliere ved nærmeste Ret. Regieringen var i Førstningen saa uforstandig, at den selv lod for sin egen Regning drive den Andeel af dette rige Jordsmon, som den havde forbeholdet sig; men snart kom den tilbage fra en saa ødelæggende Vildfarelse, og i Vane med at overlade den til Eieren af det øvrige for en meget ringe Sum. Dersom, hvilket næsten aldrig indtraf, disse Skatte fandtes i dyrkede Marker, maatte Entrepreneuren kiøbe den Strækning, som han behøvede, eller give Hundrededelen af Metallerne. Paa golde Bierge var Eieren meer end tilstrækkelig skadesløs for den liden Ulempe, man tilføiede ham, ved den Værdie, som en nye Virksomhed gav de Produkter, der bleve biergede i Nabolaget.

Fra de ældste Tider leverede Minerne, af hvilket Slags de end vare, Fiskus i Spanien Femtedelen af deres Produkt. Denne Skik blev indført i den nye Verden. Men med Tiden blev Regieringen nød til at lade sig nøie med den Tiendedeel af Guld, ja endog 1735 af Sølv i Peru. Den maatte ogsaa i Almindelighed nedsætte Prisen paa Qviksølvet. Indtil 1761 var dette nødvendige Middel blevet solgt for 90 Rigsdaler Sentneret. Ved denne Tid kostede det kun 67½ eller endog kun 45 Rigsdaler for de Miner, som gave kun lidet af sig, eller som vare alt for kostbare at drive.

Alt bringer til at formode, at Hoffet i Spanien vil lidt tidligere eller lidt sildigere blive nødt til at giøre nye Opofrelser. Efterhaanden, som Metallerne formere sig i Handelen, faae de mindre Værd, forestille de ferre Handelsvarer. Denne Nedsættelse maae en-

gang forvolde, at man opgiver de beste Miner, ligesom den har forvoldet, at man efterhaanden har forladt de maadelige, med mindre man letter dem Byrden endnu mere, som drive dem. Den Tid er maaskee ikke langt borte, da det Spanske Ministerium maa lade sig nøie med 2 Realer eller en 30 Skilling, som det faaer af Marken for Stemplet eller Forarbeidelsen.

Hvad der kunde give disse Formodninger megen Vægt, er, at der nu ikke gives synderlig andre, end Mennesker, hvis Omstændigheder ere tvetydige eller forfaldne, der give sig af med at drive Minerne. Der: som det hender sig undertiden, at en grændseløs Gierrighed driver en riig Kiøbmand dertil, da er det altid under et uigiennemtrængeligt Hemmeligheds Sløer. Slig dristig Spekulant kan vel samtykke i at vove sit Formue, men aldrig sit Navn. Han veed meget vel, at dersom hans Forbindelser bleve bekiendte, vilde hans Agtelse og hans Kredit være uden Redning forlorne. Det er først, naar det meest glimrende Held har kronet hans Forvovenhed, at han tør tilstaae de Farligheder, hvori han har vovet sig.

28. Paalæg, der ere giorte i det Spanske Amerika.

Naar Regieringen bliver nød til at give Slip paa hvad den endnu hæver af Paalæggene paa Metallerne, vil der endnu blive den store Hielpekilde tilbage til sine Regierings-Udgifter. Den fornemmeste maatte have blevet Tienden, som Ferdinand havde ladet sig afstaae af Hoffet i Rom. Men af Bevæggrunde, som det ikke er let at giette, skilte Karl den femte sig ved den til Fordeel for Biskopperne, Kapitlerne, Præsterne, Hospitalerne, Kirkers Opbyggelse — for Mennesker og Stiftelser, som allerede vare alt for rige, eller snart bleve det. Neppe efterlod denne Fyrste Niendedelen deraf til sine Efterkommere. En Skat, der blev In-

dianerne afvristet, maatte erstatte en Mangel, der saa ubetænksomt var tilføiet det offentlige Skatkammer. De øverste Stænder i Staten bleve ikke mere skaanede. Hele den nye Verden blev sat under Alcavalen.

Det er en Afgift, som kun hæves af alt hvad der sælges i stort, og som ikke strækker sig til det, der dagligen forbruges. Den er fra først af kommen fra Maurerne. Spanierne optoge den 1341 og indførte den til 5 Procent. Den blev siden efter bragt til 10, ja endog dreven til 14 Procent; men 1750 blev der giort Indretninger, som bragte den tilbage til det, den havde været fra først af. Efter Uheldet med den Flaade, der er saa bekiendt under det braskende Navn af den uovervindelige, blev Philip den anden 1591 af sin Trang bestemt til at fordre denne Understøttelse af alle sine Besiddelser i Amerika. I Førstningen var den kun 2 Procent; 1627 steeg den til 4 Procent.

Det stemplede Papiir, dette Middel, som med saa megen Klogskab blev opfundet, for at sætte Undersaatternes Formue i Sikkerhed, og som næsten allevegne er i Fiskus's Hænder, er blevet en af Hoved-Aarsagerne til dens Formindskelse, det stemplede Papir blev 1641 indført i alle Spanske Provindser i den nye Verden.

Tobaks-Monopoliet begyndte at plage Peru 1752, Mexiko 1754, og imellem disse tvende Aar i alle de Egne i den anden Halvverden, som staae under Castilien.

Til forskiellige Tider tilegnede Kronen sig i den nye Verden som i den gamle Monopoliet med Krud, Blye og Kort.

Imidlertid er Croisaden det besynderligste Paalæg. Det tog sin Begyndelse i de Daarskabens og Sværmeriets Sekler, da Europæerne reiste millionviis hen at lade sig slagte i Orienten for at faae Palæstina tilbage. Hoffet i Rom fornyede den til Gunst for Ferdinand, som 1509 vilde paaføre Maurerne i Afrika Krig.

Den er endnu til i Spanien, hvor den aldrig er under en 20 Skilling eller over 80. Man betaler den dyrere i den nye Verden, hvor den ikke hæves uden hvert andet Aar, og hvor den stiger fra en 60 Skilling til 16 Mark efter Borgernes Rang og Formue. For disse Penge faaer Folket Lov til at lade sig ved deres Skriftefædre afløse af Forbrydelser, som ellers ere Paven og Biskoperne forbeholdne; Ret til i Fastedagene at nyde nogle forbudne Spiser; en Mængde Aflad for Synder, som allerede ere begaaede, eller man kunde komme til at begaae. Regieringen forbinder ikke egentlig sine Undersaatter til at tage denne Bulle; men Klerkerne vilde negte dem Religionens Trøst, som enten forsømte eller foragtede det; og der gives i det hele Spanske Amerika maaskee ikke et eneste Menneske, der er dristig nok eller oplyst nok til at trodse denne kirkelige Censur.

Jeg vil derfor ikke henvende mig til svagsindede Folk, som man forgiæves vilde opfordre til at afryste det dobbelte Aag, hvorunder de holdes krumbøiede; og jeg vil ikke sige til dem: Hvad! I begribe da ikke, at det Forsyn, som vaager til ederes Bevarelse ved at skienke eder de Fødemidler, der ere eder tienlige, og ved at fortsætte uophørlig den Trang I have til dem, ogsaa tilstæder eder en frie Brug af dem; at dersom Himmelen forbittredes, naar I spiste af dem paa en forbuden Tid, gives der ikke paa Jorden nogen Magt, som kan frietage eder fra at adlyde den; at man misbruger eders eenfoldige Lettroenhed ved en skiendig Handel, hvorved en Skabning, der ikke er mere end I — en Orm, der er intet i hans og eders Herres Øine — tiltager sig Ret til, at befale over eder i hans Navn eller frietage eder fra hans Befalinger for — et Penge-Stykke. Tager han dette Penge-Stykke til sig selv, eller giver han det til sin Gud? Trænger hans Gud dertil? Lever han af

Indtægter? Samler han Skatte? Dersom han i et andet Liv belønner Dyden og straffer Lasten med Retfærdighed, saa vil hverken det Guld, I have givet, eller de Aflad, I have kiøbt for dette Guld, bringe den ud af sin Ligevægt. Var hans Retfærdighed tilfals og lod sig bestikke, vilde han være ligesaa lumpen, ligesaa foragtelig, som de, der sælge den paa Jorden. Havde hans saa kaldte Repræsentant den Magt i Henseende til sig selv, som han har faaet eder til at troe, at han har over eder; vilde han ustraffet være det største Skarn af alle Mennesker, efterdi der da ikke kunde gives nogen Forbrydelse, hvis Tilgivelse han jo var i Besiddelse af. Ei heller vil jeg henvende mig til dette stolte Overhoveds underordnede Betiente, fordi de have Tarv tilfælles med ham, og fordi de, istedet for at svare mig, vilde antænde Baalet under mine Fødder; men jeg vil henvende mig til dette Overhoved selv, og til det hele Korps han staaer i Spidsen for vil jeg sige:

Opgiv, det er høi Tid, opgiv dette foragtelige Monopolium, som fornedrer eder, og som vanærer baade den Gud, I forkynde, og den Religion, I bekiende. Giør eders Lære simplere. Rens den fra Urimeligheder. Forlad med Anstændighed alle de Poster, som I ikke kunne forsvare. Verden er alt for oplyst til længere at finde Smag i Ubegribeligheder, som stride mod Fornuften, eller at lade sig daare af opdigtede Mirakler, som fælles for alle Religioner bevise intet for eders. Kom tilbage til en tværksættelig og selskabelig Moral. Gaar fra Forbedringen i eders Theologie til Forbedring i eders Sæder. Da I nyde godt af Selskabets Rettigheder, saa tager ogsaa Deel i Byrden derved. Sæt ikke mere eders Friheder mod de Forsøg, der kunde giøres af et billigtænkende Ministerium, som kunde faae i Sinde at bringe eder til:

hage til de almindelige Borger-Kaar. Eders Intoleranse og de forhadte Midler, hvorved I have forhvervet eder, og endnu sammendynger eder Rigdom paa Rigdom, har giort eders Meninger mere Skade end al Vantroens Snak. Havde I været Freds-Stiftere ved offentlige og huuslige Stridigheder, den Fattiges Forsvarere, den Forfulgtes Beskyttere, Mæglere imellem Ægtefæller, Forældre og Børn, imellem Borgere, Lovens Organer, Tronens Venner, Øvrighedens Medhielpere, hvor urimelige endog eders Lærdomme havde været, skulde man dog have tiet. Ingen turde have angrebet en Klasse saa nyttige og saa agtværdige Mennesker. Men I have sat Splid i Europa for Pusleriers Skyld; alle Lande have ryget af Blod, og hvorfor? Nu rødmer man ved at tænke derpaa. Ville I skaffe eders Embede sin Værdighed igien? Værer ydmyge, værer overbærende, værer endog fattige dersom det giøres fornødent. Eders Stifter var det. Hans Apostle, hans Disciple, og deres Disciple, der omvendte den hele da bekiendte Verden, vare det ogsaa. Værer hverken Pralere eller Hyklere, eller Handeldrivere med de Ting, som I udgive for hellige. Beflitter eder paa at blive Præster igien, det vil sige, den Høiestes Sendebud for at indskierpe Menneskene Dyden og foregaae dem dertil med eders Exempel. Og De, Pave! enten kald Dem ikke selv længere Guds Tieneres Tiener, eller vær det. Betænk, at Deres Bullers-, Deres Aflads-, Deres Benaadelses-, Deres Fritagelses-Sekulum er forbi. Forgieves byder De Deres Helligdom tilfals, naar man ikke mere vil kiøbe den. Deres aandelig Indtægt gaaer stedse i det Aftagende, den maa lidt tidligere eller lidt sildigere falde ned til Intet. Hvilke Penge-Bidrag der endog endnu kan være dertil, hælde dog de Nationer, som endnu betale dem, naturligviis til, at befrie sig derfra. Det ringeste

Paaskud er dem nok. Siden De af Fiskus har giort Dem selv til verdslig Fyrste, saa bliv som alle gode Regentere, Agerdyrkningens, Konsternes, Manufakturernes, Handelens, Folkemængdens Fremmer. De vil da ikke mere have Trang til en Handel, der er til Forargelse. De vil da giengive Menneskets Arbeidsomhed de kostbare Dage, som de have berøvet den, og De vil tilbagevinde Dem vor Agtelse, som De har tabt."

Finanserne i det Spanske Fastland i den nye Halvverden vare længe og meget længe en Gaade for Ministeriet selv. Dette Vilderede blev bragt lidet i Orden ved Hr. de la Ensenade. I ethvert af de 12 Aar af hans heldige Administration fik Kronen af disse Lande, eller i de Afgifter, den hævede ved Flaadernes Bortgang og Tilbagekomst, noget over 3½ Millioner Rigsdaler. Siden efter er denne Regieringens Indtægt bleven meget forøget, baade ved det betydelige i det nye Paalæg, og ved den Strænghed, der er bleven anvendt til at inddrive de gamle. For Tiden stiger den

offentlige Indtægt af Mexiko til	11,250,000 Rdlr.
af Peru : :	5,625,000 —
af Guatimala, det nye Rige, Chili og Paraguay til :	1,895,000 —
I Alt	18,770,000 Rdlr.
Udgifterne paa ethvert Sted medtage	11,812,000 Rdlr.
For Fiskus bliver altsaa tilbage :	6,958,000 Rdlr.
Til denne Summa lægger man : som den hæver i Europa selv af alle de Artikler, der blive sendte til Kolonierne, eller komne derfra, og man vil da finde, at Hoffet i Madrit inddrager aarlig : :	4,288,000 Rdlr.
	11,246,000 Rdlr.

af sine Provindser i den nye Verden. Imidlertid komme alle disse Rigdomme ikke ind i de kongelige Kas-

ser i Moderlandet. En Deel af dem bliver anvendt paa de Spanske Øer i Amerika, paa Regierings-Udgifter, paa Skibes Bygning og Tobaks Indkiøb.

29. De ødelæggende Grundsætninger, hvorefter Spanien fra først af indrettede sine Forbindelser med den nye Verden.

Neppe havde Spanierne opdaget den anden Halvverden, førend det opfandt et System, som var ubekiendt for Alderdommens Folkeslægter, og som de nyere Nationer siden efter have optaget, til at forsikre sig alle Produkterne af sine Kolonier, og deres Forsynelse med alt. Med Hensyn dertil lod man sig ikke nøie med at forbyde disse nye Etablissementer under Livs-Straf al Forbindelse med Fremmede. Regieringen drev endog Strængheden saavidt, at den giorde al Forbindelse imellem dem selv indbyrdes uiværksættelig; at den endog forbød dem at sende noget af deres Skibe til det Sted, hvorfra de vare komne. Denne Misundelse strakte sig endogsaa til Moderlandet selv. Rigtig nok blev det fra først af tilladt at reise ud fra forskiellige Havne; men alle Tilbagereiser maatte giøres til Seville. De Rigdomme, som dette Fortrin opdyngede i denne Byes Skiød, satte den snart istand til at faae udvirket, at Skibene skulde expederes fra dens Reede, ligesom de maatte komme tilbage til den. Da den Bugt, som støder op til dens Murr, ikke befandtes i Tidens Længde tilstrækkelig til at modtage de Skibe, som lidt efter lidt havde faaet Størrelse, blev det Halvøen Cadix, som blev det almindelige Oplags-Sted.

Alle fremmede Kiøbmænd, der vare boesatte i denne Havn, som var bleven berømt, blev det forbudet, at tage direkte Andeel i en saa fordelagtig Handel. Forgiæves forestillede de, at da de forbrugte Ri-

gets Varer, betalte Paalæggene, opmuntrede Agerdyrkningen, Bindskibeligheden, Skibsfarten, burde de betragtes som Borgere. Disse Grunde føltes aldrig ved et Hof, hvor Vanen var høieste Lov. Disse rige, virksomme og oplyste Mænd, som allene i lang Tid vedligeholdte Forbindelserne imellem den gamle og den nye Verden, maatte altid med flere Krænkelser og Forlegenheder, end man skulde troe, skiule deres mindste Operationer under et Spansk Navn.

For selve Landets Indfødte blev Friheden til at giøre Expeditioner til de store Etablissementer, der oprettedes allevegne i den anden Halvverden, meget indskrænket. Regieringen tog den Beslutning, aarligen at bestemme Antallet paa de Skibe, som burde bortsendes, og Tiden til deres Afreise. Det blev dens Politik, at giøre disse Reiser sieldne, og Tilladelsen til at udrede et Skib blev en meget udmærket Gunst. For at udvriste den, fyldte man Rigets Hoved-Stad med Rænker og vedligeholdte Bestikkelsen i alle Kollegier.

Under Paaskud af at forekomme Sviig, at indføre en uforanderlig Orden, at forskaffe rigelig ladte Skibe en fuldkommen Sikkerhed, formerede man saaledes Seendrægtigheden, Besigtigelserne, Undersøgelserne, Mandskaberne og Formaliteterne af ethvert Slags i Europa og i Amerika; at Bi-Omkostningerne fordoblede Prisen paa nogle Handelsvarer og forøgede den meget paa alle.

Toldstedernes Undertrykkelse bragte alt til fuldkommen Undergang. De Artikler, der bleve udførte til den anden Halvverden, bleve underkastede saadanne Afgifter, som aldrig havde været til i noget Aarhundrede, eller paa noget Sted paa Kloden. Selv Betalingen man havde faaet for dem, blev belagt med Skat. Guldet betalte ved Tilbagekomsten 4 Procent og Sølvet 9 Procent.

30. Hvorledes kunde Hoffet i Madrit vedblive sit slette System?

Men hvorledes kunde Hoffet i Madrit tage saa grovelig Feil af sit eget Vel? Hvorledes kunde det især deleshed vedblive i sin Vildfarelse? Vi ville søge at udvikle, dersom det er mueligt, Aarsagerne til denne besynderlige Forbindelse.

Spaniens Herredom over den nye Verden fik Rodfæste i et vankundigt og barbarisk Aarhundrede. Alle Regierings-Grundsætninger vare da forglemte; og man vil nok ikke forundre sig over, at opblæste Erobrere i deres Seiervindingers Ruus ikke have bragt den Oplysning tilbage, der i en 10 til 12 Sekler havde været forviist fra det hele Europa.

I denne almindelige Forblindelses Epoke formodede Hoffet i Madrit, at de Etablissementer, som det anlagde i en anden Halvverden, ikke vilde være til Nytte uden for saavidt, at de bleve en Opmuntring for dets Agerdyrkning, dets Vindskibelighed og dets Skibsfart. Langt fra at sætte Kolonierne under Moderlandet, blev det paa en vis Maade Moderlandet, der blev sat under Kolonierne. Af politisk Oekonomie blev det enten tilsidesat eller foragtet, og man saae ikke Monarkiets Høihed uden i Amerikas Guld og Sølv. Folket havde samme Stolthed; det forlod i Hobetal dets Fødeland for at løbe efter Metaller. Disse umaadelig stærke og idelige Emigrationer efterlode i Hoved-Fædrelandets Folkemængde et Ode, der ikke blev udfyldt ved Fremmede, som Hovmod og Intolerance uophørligen udelukte derfra.

Spanien blev, ved en lykkelig Fremgang, der vedblev temmelig længe, bestyrket i at blive paa de Afveie, som det fra først af havde afstukket sig. En Overvægt, som det ene og allene havde Omstændighe-

derne at takke for, ansaae det som en nødvendig Følge af dets Bestyrelse og dets Grundsætninger.

De Elendigheder, som siden efter anfaldt det fra alle Kanter, kunde have bragt det til bedre Oplysning, men en sielden afbrudt Række af Krige, der vare den ene ulykkeligere end den anden, berøvede det den Rolighed, der vilde have været det nødvendig til at udgrunde Feilene i et System, som uafbrudt blev fulgt med den største Sikkerhed.

De Oplysninger, som andre Nationer efterhaanden erhvervede sig og udbredede, vare godt skikkede til at bestride, at adsprede Spaniens Vildfarelser. Enten det var Hovmod eller Jalousie, saa forkastede denne Nation haardnakken de Kundskaber, der bragtes den af dens Rivaler eller Naboer.

I Mangel af Hielp fra Fremmede kunde Spaniolen, der fødes med Anlæg til Granskning og med en stærk Skarpsindighed, have opdaget de Sandheder, der vare vigtige for dets Vel. Dette Genie, der er skikket til alt, henvendte sig og fordybede sig til Uheld i Betragtninger, som ikke kunde andet end forvilde det endnu mere.

For at topmaale Ulykken, havde Hoffet i Madrit tidlig giort sig det til en Lov, at vedblive de Beslutninger, det en Gang havde taget, paa det man ikke skulde mistænke det for, at det letsindig havde bestemt sig til dem. Hvor sørgelige end Begivenhederne vare, gave de det dog ikke Afsmag for denne Politik i dets Forhold med Amerika, og det blev bestyrket deri ved de Stemmer, der i Forening eller særskilt gaves af en Mængde forførte eller troløse Betiente, som i Fortsættelsen af en almindelig Uorden søgte Sikkerhed for deres egen private Velstand.

31. Følger, som det Spanske Ministeriums skadelige Forblindelser havde i Moderlandet selv.

Imidlertid mærkedes Ulykken ikke i Førstningen, endskiønt berømte Skribentere have udgivet det for vist. Efter deres Formening opgav Spanien, da det saae sig som Herskerinde over Amerika, Manufakturerne og Agerdyrkningen. Dette ravgale Indfald fik aldrig Plads i nogen Nations System. Ved den Tid, da den anden Halvverden blev opdaget, var Seville berømt for sine Silke-Fabriker, Segovias Klæde ansaaes for det skiønneste af Europas, og Cataloniens Stoffer fandt en fordelagtig Afsætning i Italien og Levant. Den nye Afsætning til nye Steder gav denne Vindskibelighed og den derfra uadskillelige Jordens Dyrkning en ny Driftighed.

Dersom anderledes havde været, hvorledes skulde da dette Monarkie have kunnet indtage saa mange Provindser; udholde saa mange langvarige og blodige Krige; holde saa mange fremmede og nationale Armeer; udruste saa talrige og saa frygtelige Flaader; vedligeholde Splid i Naboe-Staterne, og kiøbe sig Forrædere i dem; omtumle Nationerne ved sine Rænker og give alle politiske Begivenheder deres Fremstød? Hvorledes skulde den have kunnet være den første og næsten den eneste Magt i hele Verden?

Men alle disse Anstrængelser foranledigede en umaadelig Hensmeltning af Mennesker; men der gik en Mængde af dem til den nye Verden; men denne anden Halvverden, der var rigere paa Gods og Mennesker, forlangte flere Handelsvarer; men der manglede Hænder til alt dette Arbeide i Moderlandet. Det blev da de fremmede Nationer, hvor rede Penge endnu var seldent og Haandarbeidet følgelig til maadelig Priis, som forsynede Spanien med Levnets-Midler og dets Kolo-

nier med Klædesmon. Forgiæves udelukkede strænge Anordninger dem fra denne Handel. Venner og Fiender dreve den uafbrudt og med Held under Navn af selve Spanier, hvis Redelighed stedse fortiente de største Berømmelser. Regieringen troede, at den skulde raade Bod paa det, som den ansaae for Uorden, og som var kun en naturlig Følge af Tingenes Forfatning, ved at fornye det gamle Forbud paa al Udførsel af Guld og Sølv. I Seville og siden efter i Cadix bragte kiekke Folk, som kaldtes Metedorer, Stængerne til Volden, og kastede dem derfra til den anden Metedorer, som bare dem til de Slupper, der laae rede til at tage imod dem. Faktorerne, Betienterne, og Vagterne, der aldrig foruroeligede dem, havde allesammen deres Rettigheder ved dette Underslæb, der fandt Medhold i Lovens Ubillighed, og den fremmede Kiøbmand blev aldrig bedraget. Disse Omkostninger forhøiede atter Prisen paa Handelsvarerne, som Forbrugeren var nødt til at betale. Forbudet paa at udføre Guld og Sølv var saa unyttigt, at endskiønt der hvert Aar ankom en forskrækkelig Mængde deraf fra Amerika, saae man kun lidet deraf i Riget. Mere Strænghed vilde kun have forhøiet Prisen paa Handelsvarerne formedelst større Vanskelighed med at faae sit Udlagte for dem igien. Dersom man i Overensstemmelse med det strænge i Anordningerne havde grebet nogen af Overtræderne, aktioneret ham, dømt ham til døde og konfiskeret hans Gods, saa vilde denne Grusomhed, langt fra at hindre Udførselen, kun have forøget den; efterdi de, som til denne Tid havde ladet sig nøie med en maadelig Fordeel, vilde have fordret en Betaling, der stod i Forhold til den Fare, de udsatte sig for, hvilket vilde have forøget deres Fordele ved deres Farligheder og bragt dem til at udføre en Mængde Penge, for selv at faae mange desflere.

Saaledes var Spaniens Forfatning, da det selv med fri Villie forøgede sine Elendigheder ved at uddrive Maurerne.

Denne Nation havde længe regieret over næsten hele Halvøen. Skridt for Skridt saae den sig efterhaanden sammendrevet i Grenada, hvor man efter 10 Aars blodige Fegtninger nødte den endda 1492 til at underkaste sig Aaget. Ved dens Overgivelse var den blevet tilstaaet fri Bekiendelse af sin Religion; men under adskillige Paaskud vilde Seierherren skille den ved denne hellige Rettighed, og den greb da til Vaaben for at forsvare den. Lykken erklærede sig imod disse ulykkelige Musselmænd. En stor Mængde omkom ved Sverdet, man solgte Nogle Rettighed til at flygte til Afrika, Resten blev fordømt til at synes Kristne.

Dette Synen, hvormed Ferdinand og Karl havde ladet sig nøie, stødte Philip den anden. Denne inqvisitoriske Fyrste vilde have, at de Vantroende skulde være af hans Religion. I Haab om at bringe dem med større Sikkerhed og i kortere Tid dertil, befalede han 1568, at disse Folk skulde give Slip paa deres Sprog, deres Navne, deres Klædedragt, deres Bade, deres Skikke, og alt hvad der kunde giøre dem forskiellige fra hans andre Undersaatter. Despotismen blev dreven til den Grad, at dem blev forbudet, at forlade deres Boepæl uden Øvrighedens Samtykke; at gifte sig uden Biskoppens Tilladelse; at bære, eller endog at eie Vaaben under noget Paaskud. En heftig Modstand maatte blive Følgen af dette blinde Tyrannie. Til Uheld kunde disse Mennesker, der manglede Anførere, Krigstugt og Krigsfornødenheder, kun anvende afmægtige Bestræbelser mod talrige Armeer, der vare vante til Blodbad, og kommanderede af erfarne Generaler. Slaveriet blev alle de Fangnes Lod af begge Kiøn. Endog de Maurer, der vare forblevne fredelig ved de-

res Hiem, bleve omflyttede til de indre Provindser i Riget, hvor de fandt kun Forurettelser og Forhaanelser.

Denne Adspredelse, denne Ydmygelse frembragte ikke den Virkning, man havde ventet sig deraf. De Grusomheder som en Blod-Ret uophørlig fornyede, havde ikke bedre Udfald. Det syntes Kleresiet, at der nu ikke var anden Beslutning tilbage, end at fordrive alle disse halstarrige Fiender af deres Lære ud af Monarkiet, og dets Ønske blev opfyldt 1610, uagtet nogle Statsmænds Modsigelse og uagtet endnu heftigere Indsigelser af de Store, der i deres Paladser eller paa deres Godser talte en Mængde Slaver af den Nation, som Overtroen forfulgte.

Man finder allevegne, at denne Forviisning kostede Spanien en Million af dets Indbyggere. Paalidelige Dokumenter, der ere samlede af Bleda, en forstandig og samtidig Skribent, bevise, at man maa nedsætte dette Tal til 429,314. Ikke alt blev fordrevet, hvad der af Maurer var undgaaet Krigenes Forbittrelse, Seierherrernes Sværmerie og de — undertiden taalte og oftere lønlige — Udvandringer. Regieringen tilbageholdte de Fruentimre, der vare gifte med gamle Kristne, dem, hvis Troe ikke var Biskopperne mistænkt, og alle de Børn, der vare under syv Aar.

Imidlertid tabte Staten den 20dedeel af sin Folkemængde og den arbeidsomste Deel, som de forviiste og forfulgte Sekter altid have været, og altid ville blive. Hvilke der endog vare dette Folks Sysler, enten dets seenefulde Arme øvede sig i Marken eller i Værkstederne, eller i de ringeste af Selskabets Forretninger, saa blev der et stort Øde i Arbeidet, der blev et stort i Staterne. Den Byrde, de Vantroende havde baaret, blev fornemmelig lagt paa Væverne. Overlæsningen af Byrder bragte en Mængde af dem til at gaae til Flanderen, en Mængde til Italien, og uden at forlade

Spanien, opgave Andre deres Profession. Valences Silke, den herlige Andalusiske og Castilianske Uld blev ikke længere forarbeidet af Spanske Hænder.

Da Fiskus ikke havde flere Manufakturer at undertrykke, undertrykkede den Agerdyrkerne. Afgifterne, man fordrede, vare ligesaa feilfulde i deres Natur og Mængde som i deres Umaadelighed. Til de almindelige Paalæg føiede man det, der i Finansvæsenet kaldes overordentlige Tilfælde, som er en Maade at hæve Penge af en særskilt Borger-Klasse, der, uden at hielpe paa Staten, ødelægger Yderne for at berige Forpagteren, der har opfundet den. Da disse Hielpe-Kilder ikke fandtes tilstrækkelige til Regieringens paatrængende Fornødenheder, fordrede man betydelige Forskud af Kapitalisterne, som ved denne Tid bleve Herrer af Staten. De bleve bemyndigede til at bortforpagte de forskiellige Grene af deres Kontrakt til andre, som stode under dem. Ved denne Uorden toge Skatte-Kommissarierne, Uleilighederne og Udsugelserne til. De Love, som disse gierrige Mennesker havde Frihed til at foreskrive, vare kun Snarer, der bleve lagte for den Redelige. Med Tiden anmassede de sig den souveræne Magt og bragte det til at unddrage sig fra Fyrstens Domstole, at vælge sig egne Dommere og betale dem.

Knusede under dette Tyrannie frasagde Godseierne sig deres Eiendomme eller lode dem ligge udyrkede. Snart saae denne frugtbare Halvøe, som, uagtet den jævnlige Tørke, den erfarer, havde ernæret en 13 til 14 Millioner Indbyggere forend den nye Verdens Opdagelse, og som i ældre Tider havde været Roms og Italiens Korn-Kammer, sig bevoxet med Tidsler. Man kom i den fordærvelige Vane at fastsætte Prisen paa Kornet. Man faldt paa, i ethvert Sogn at oprette offentlige Korn-Magasiner, der nødvendigen

maatte blive bestyrede uden Kyndighed, uden Paapassenhed og uden Redelighed. Hvad kan man desuden vente sig af disse troløse Hielpe-Kilder? Hvo faldt nogensinde paa, at modsætte sig skikkelige Priser paa Kornet for at formere det; at forøge Omkostningerne paa Levnetsmidler for at giøre dem mindre kostbare; at lette Monopoliet Veien, for at bortfierne det?

Naar en Stat først har begyndt at forfalde, er det sieldent at der standses dermed. Paa Tabet af Folkemængden, Manufakturerne, Handelen og Agerdyrkningen fulgte de største Ulykker. Medens Europa tog hurtig til i Oplysning og en nye Vindskibelighed oplivede alle Nationer, faldt Spanien i Uvirksomhed og Barbarie. De gamle Toldsteders Rettigheder, som man lod blive staaende ved Passagen fra en Provinds til en anden, bleve bragte til det Yderste og afbrøde al Forbindelse imellem dem. Det blev forbudet at føre Penge fra den ene til den anden. Snart mærkede man ikke Spor til nogen Alfare-Vei. De Reisende saae sig standsede ved Floderne, hvor der var hverken Broe eller Færge. Der var ikke en eneste seilbar Kanal eller Flod. Det Folk i hele Verden, som Overtroen fordømmer meest til at faste, lod sine Fiskerier forfalde og kiøbte aarlig Fisk for en $2\frac{1}{2}$ Millioner Rigsdaler. Nogle faa slet udrustede Skibe undtagne, der vare bestemte til dets Kolonier, var der ikke et eneste nationalt Skib i dets Havne. Kysterne laae til Plyndring for Barbarernes Gierrighed, Forbittrelse og Grusomhed. For ikke at falde i deres Hænder blev man nødt til at fragte Fremmede, som man sendte til de Canariske Øer og Amerika. Med alle Amerikas rige Miner saae fierde Philip pludselig sit Guld forvandlet til Kobber, og blev nødt til at lade Pengene af denne ringe Metal næsten gielde lige med dem af Sølv.

Disse Uordener vare ikke de største i Monarkiet. Fuld af en dum og overtroisk Ærbødighed for det Aarhundrede, hvori det havde giort sine Erobringer, foragtede Spanien med Haanhed alt hvad der ikke havde været i Brug i disse glimrende Tider. Det saae de andre Nationer blive oplyste, hæve sig, komme til Kræfter, uden at det vilde laane noget af dem. En afgiort Foragt for dets Naboers Oplysning og Sæder udgiorde Grundvolden til dets Karakter.

Inqvisitionen, denne græsselige Domstol, der fra først af blev oprettet for at standse Jødedommets og Muhamedanismens Fremgang, havde giort Folkets Karakter unaturlig. Den havde stemt det til Mistillid, Tilbageholdenhed og Mistænkelighed. Og hvorledes kunde andet finde Sted, naar en Søn kunde anklage sin Fader, en Moder sin Søn og sin Egtefælle, Vennen sin Ven, den ene Borger den anden; naar alle Lidenskaber bleve Angivere og alle Angivere bleve hørte; naar man midt blant sine Børn, ved Dag og Nat, blev greben af Drabantere og kastet i et skummelt Fængsel; naar man ikke blev sagt den Forbrydelse, hvorfor man var beskyldt, og dog tvunget til at forsvare sig; naar man fængslet for en Feil, man ikke havde begaaet, blev holdet indsperret og dømt for en lønlig Forseelse, som man havde tilstaaet; naar man hiemsøgtes med en Proces, der begyndtes, fortsattes og tilendebragtes uden mindste Jævnførelse med Vidnerne; naar man hørde sin Dom oplæses, uden at have havt Forlov til at forsvare sig? Da bleve Øinene fortrolige med Blods Udgydelse, med de gyseligste Optrin, da fyldtes Hierterne med det Sværmerie, der udviklede sig saa gruelig i begge Halvverdnerne. Spanien blev rigtig nok hverken foruroliget eller ødelagt ved Religions-Tretter; men det forblev dumt og nedsænket i en dyb Vankundighed. Skiønt disse Stridig-

heder ere næsten altid ynkelige og latterlige, saa øves dog i det mindste Forstanden. Man læser, man grunder. Man stiger op til de første Kilder, man grandsker i Historien, i de gamle Sprog. Kritiken bliver til. Man faar en grundig Smag. Snart falder det, der ophidsede Gemytterne, i Foragt. Strids-Skrifterne forsvinde, men Kundskaben bliver tilbage. Religions-Materierne ligne de skarpe Vædsker, der findes i alle de Legemer, som ere istand til at giæres. Først oprøre de det Klare i Vædskerne, men snart bringe de hele Massen i Giæring. I denne Bevægelse bortdunste de eller bundfælde sig. Renselses-Øieblikket kommer, og ovenpaa flyder da en mild, behagelig og kraftfuld Vædske, der tiener Mennesket til Næring. Men i de theologiske Stridigheders almindelige Giæring forblev Bundfaldet af disse Materier i Spanien; Overtroen havde der giort Hovederne saa ærkedumme, at man endog ønskede sig til Lykke med sin egen Blindhed.

Istedetfor den Driftighed, som havde været fornøden for at bringe Liv i alle Grenene af et alt for udstrakt og alt for adsplittet Herredømme, fik en Seendrægtighed Indgang, der ødelagde alt. Formaliteterne, Forsigtighederne, Kollegierne, som man havde formeret i det uendelige, for ikke at blive bedragen, forhindrede kun Virksomheden.

Krigsfaget blev ikke bedre bestyret end Stats-Sagerne. En Folkemængde, der neppe var tilstrækkelig til de talrige Besætninger, man underholdt i Italien, Nederlandene, Afrika og Indien, lod intet tilovers til at bringe Armeer i Marken. Ved de første Fiendtligheder maatte man tye til Fremmede. Det var saa langt fra, at de faa Spanier, man lod fegte med disse leiede Tropper, kunde holde dem til deres Skyldighed, at deres Troskab endog ofte blev svækket ved dette Selskab. Man saae dem adskillige Gange

enige i at giøre Opstand og samlet at plyndre de Provindser, der vare betroede til deres Forsvar.

En regelmessig Sold vilde ufeilbarlig have forebygget eller snart fordrevet denne Oprørs-Aand. Men for at betale Armeerne og holde dem i den Afhængighed og Subordination, der er saa nødvendig til god Krigstugt, maatte man have afskaffet den Mængde unyttige Officerer, som ved deres Lønninger og deres Plyndringer opslugte den største Deel af de offentlige Indtægter; ikke afhænde for ringe Værd eller lade bortrane Kronens ældgamle Indkomster; ikke forøde Skattene paa at holde Spioner og kiøbe Forrædere i alle Stater. Man maatte fornemmelig ikke have ladet Fyrstens Høihed bestaae i at forunde alle dem Pensioner og Gunstbeviisninger, som ofte ikke havde anden Adkomst til at faae dem, end Frækhed til at forlange dem.

Hiint adelige og forbryderske Betlerie var blevet almindelig Mode. Høimodig af Gemyt og stolt af Opdragelse lod Spaniolen haant om Livets sædvanlige Forretninger og tragtede kun efter Gouvernementer, Prelaturer og de fornemmeste Øvrigheds-Bestillinger.

De, der ikke kunde komme til disse glimrende Poster, giorde sig en Ære af en stolt Orkesløshed, holdte over hvad der var Tone ved Hoffet, og bragte ligesaa megen Anstand i deres offentlige Kiedsommelighed, som Ministerne i Regierings-Forretningerne.

Almuen selv vilde have troet, at den besudlede sine Hænder ved at bruge dem til nyttigt Arbeide. *

* Saavidt gaaer det just ikke hos os; i det mindste ikke blant den ringere Almue-Klasse. Men blant dem, der ikke ville henregnes dertil, gives der vist ikke saa faa, der af falsk Undseelse bringes til at unddrage sig fra mangt et Arbeide, som deres Forfatning kunde være godt tient med. Endog de, som kunne have Lyst dertil, nødes af de vrange Domme, som vilde fældes

Den lagde sig kun skiødesløs endog efter det, der var meest i Ære og overlod Bekymringen for alt andet til Fremmede, som droge tilbage til deres Fædreland med de Penge, hvormed de giorde det frugtbart eller berigede det.

Folk, der vare komne til Verden uden at eie noget, vare lavtænkende nok til at foretrække en ørkesløs Trældom for en arbeidsom Frihed. De tragtede efter at forøge disse Legioner af Tienere, som de Store droge i deres Følge med den Bram, der saa pralende udkrammer det Stolte i den unyttigste Forfatning, og Ringeagtelse for den nødvendigste Klosse.

De, der formedelst en Levning af Forfængelighed ikke vilde leve uden al Betydenhed, styrtede sig hobeviis i Klosterne, hvor Overtroen allerede for lang Tid siden havde beredet dem et mageligt Tilflugts-Sted for deres Ladhed, og gav dem Sikkerhed paa et Slags Hæder og Udmærkelse.

derover, til at afholde sig derfra. Meget bliver derved ugiort, som kunde være mange til Gavn. Især-deleshed har det en skadelig Indflydelse paa Høst-Arbeidet, der fremfor alt andet fordrer Veirligets hurtige Afbenyttelse. Jeg vil ikke tale om, at det vilde blive regnet Forpagtere, Præster, Degne o. sl. desl. til Brøde til Gierrighed, dersom enten de selv eller deres vilde hielpe til med at bierge deres Sæd; men Tienere, Stuepiger har jeg seet holde sig for gode til at tage en Rive i Haanden for at hielpe til med; at ansee det for en Fornærmelse, at blive anmodet derom. Ønskeligt var det vist, at Tænkemaaden deri kunde forandres, at det kunde blive til god Tone, at alle uden Forskiel paa Rang og Stand toge Deel deri. Meget Korn vilde blive bedre bierget, Høsten blive livligere. Neppe vilde enten Sundheden eller Sæderne, eller Pungen, eller Stats-Oekonomien lide derved.

Overs. Anm.

Endog de Spanier, der havde en anstændig Formue, forsmægtede i Eenlighed og vilde heller give Slip paa Afkom, end have Umage med at sørge for den. Dersom Kierlighed eller Retskaffenhed bragte nogle til at begive sig i Egteskab, overlode de, efter de Stores Exempel, strax deres Børn til Munke-Skolernes overtroiske Opdragelse, og leverede dem fra deres 15de Aar i Skiøgernes Hænder. Tidlig gamle udtømte disse unge Mennesker saavel deres Siæls- som Legems-Kræfter i denne skiendige Omgang, der fortsattes endog blant dem, som havde indgaaet lovlige Forbindelser.

Blant disse sløvede Mennesker var det, de bleve tagne, som Yndesten bestemte til at holde Regierings-Tømmen. Deres Forvaltning mindede hvert Dieblik om den Lediggangs og Fordærvelsens Skole, hvorfra de vare udgangne. Intet var saa sielden, som at see dem have Følelse af Retskaffenhed, Billigheds Grundsætninger eller det flygtigste Ønske for at giøre deres Medmennesker lykkelige. De gave sig kun af med at plyndre de Provindser, der vare deres Omsorg betroede, for at reise til Madrit og der i Vellystens Skiød at forøde hvad de ved deres Plyndringer havde tilranet sig. Denne Adfærd blev altid ustraffet, skiønt den ofte foraarsagede Tumult, Oprør, Sammenrottelser, undertiden endogsaa Revolutioner.

For at bringe Ulykken til det høieste, fuldbragte de Stater, der enten ved Giftermaale eller Erobringer vare blevne forenede med Castilien, dens Ødelæggelse. Nederlandene indbragte ikke noget til at betale de Besætninger, der forsvarede dem. Man fik intet fra Franche-Comte. Sardinien, Sicilien og Mayland vare til Byrde. Neapolis og Portugal saae deres Skatter pantsatte til Fremmede. Arragonien, Valenzia, Catalonien, Rousillon, de Baleariske Øer og Na-

varra paastode, at de ikke vare Monarkiet andet pligtige end en frivillig Gave, som deres Deputerede altid fastsatte, men sielden til Fornøielse for et gierrigt og ved sine naragtige Bortødslinger forarmet Hof.

32. De Elendigheder, som det Spanske Hofs Forbindelser opdyngede i Kolonierne.

Medens Moderlandet forsmægtede, var det ikke mueligt, at Colonierne kunde blomstre. Dersom Spanierne havde kiendt noget til deres sande Vel, havde de maaskee ved Amerikas Opdagelse ladet sig nøie med at indgaae æragtige Forbindelser med Indianerne, som kunde have fastsat giensidig Afhængighed og Fordeel imellem dem. Produkterne af den gamle Verdens Værksteder skulde da været blevne omtuskede mod Produkterne af Minerne i den nye, og forarbeidet Jern skulde været bleven betalt med raat Sølv. En stændig Forening, der er en nødvendig Følge af en fredelig Handel, skulde været kommen i Stand uden at udøse Blod eller ødelægge Riger. Spanien skulde ikke desmindre været bleven Herre over Mexiko og Peru af den gyldige Grund, at ethvert Folk, der lægger sig efter Konster, uden at lære dem fra sig, vil altid have en virkelig Overmagt over dem, som det sælger sine Produkter til.

Saaledes tænkte man ikke. Den Lethed, man havde fundet i at undertvinge Indianerne, den Overvægt, Spanien fik over hele Europa, den Hovmod, der er saa sædvanlig hos Erobrere, Ukyndighed i de rette Grundsætninger for Handelen, alle disse Aarsager og endeel andre hindrede Spanien fra at indføre vise Love og en god Bestyrelse i de Lande, man erobrede i den nye Verden.

Folkemangel i Amerika blev den beklagelige Virkning af denne Forvirring. Erobrernes første Skridt

bleve betegnede med Blod-Strømme. Ligesaa forundrede over deres Seiervindinger, som den Overvundne over sit Nederlag, toge de, drukne af deres Lykke, den Beslutning, at udrydde dem, de havde udplyndret. Utallige Folke-Stammer forsvandt af Jorden ved disse Barbarers Ankomst, og det er Penge-Tørst, det er Sværmeriet, som man gav Skylden for denne Mængde afskyelige Grusomheder.

Men den naturlige Grumhed hos Mennesket, der ikke holdes i Tømme enten af Frygt for Straf eller af noget Slags Skam, eller ved Nærværelsen af sædelige Vidner, hindrede denne ikke Spanierne fra, i Indianerne at see Billedet paa en Skabning, der lignede deres, som er første Grundvold til Moralen, og bragte dem ikke til uden Nag at behandle deres nyelig opdagede Brødre, som de behandlede de vilde Dyr i den gamle Halvverden? Tiltager det grusomme i Kriger-Aanden ikke i Forhold til de Farligheder, man har giennemgaaet; dem, man giennemgaaer; og dem, der endnu ere tilbage at giennemgaae? Er Soldaten ikke mere blodtørstig i lang Afstand fra, end paa Grændserne af sit Fædreland? Svækkes ikke Følelsen af Menneskelighed i samme Forhold, som man kommer langt fra sit Fødeland? Frygtede Spanierne, der i de første Øieblik bleve anseete for Guder, ikke for at blive afsløred og nedsablede? Mistænkte de ikke de Velvilligheds Beviser, der bleve ødslede paa dem? Da en Blods-Draabe først var udøst, troede de da ikke, at deres Sikkerhed fordrede, at man udøste det strømmeviis? Denne haandfuld Mennesker, der vare omgivne af en utallig Mængde Indfødte, hvis Sprog den ikke forstod, hvis Skikke og Sæder vare den ubekiendte, fattes den ikke i grundet eller ugrundet Allarm og Skræk?

Vestgoterne lige, hvis Descendentere eller Slaver de vare, delte Spanierne imellem sig de øde Jorder og

de Mennesker der vare undslupne fra deres Sværd. Den største Deel af disse ynkelige Offere overlevede ikke Blodbadet længe i en Slave-Forfatning, der var værre end Døden. De Love, der Tid efter anden bleve givne for at formilde det haarde i denne Trældom, fremsbragte kun liden Lettelse. Grusomheden, Hovmodet, Gierrigheden drebe ligesaa megen Spot med de Befalinger, der kom fra en alt for langt fraværende Monark, som med de Taarer, der fældedes af de ulykkelige Indianere.

Minerne vare endnu en større Aarsag til Ødelæggelse. Siden den nye Verdens Opdagelse havde alle Spanieres Følelse tabt sig i dette Slags Rigdom. Forgiæves tilraabte dem nogle Mænd, der vare mere oplyste end deres Aarhundrede: Lader Guldet ligge, dersom Jord-Skorpen, der bedækker det, kan frembringe et Ax, hvoraf I kunne lave Brød, et Græs-Straae, som eders Faar kunne nære sig ved. Det eneste Metal, som I virkelig behøve, er Jernet. Smeder eder Save, Hamre, Plov-Jern deraf, men forvandler dem ikke til Morder-Redskaber. Kun lidet er det Forraad af Guld, der behøves til Omtuskninger mellem Nationerne; hvorfor ville I da formere det i det uendelige? Hvad Vigtighed er der vel i at forestille hundrede Alen Lærred eller Klæde med eet eller med tyve Pund Guld? Spanierne giorde det som Hunden i Fabelen, der slap det Stykke Kiød, den havde i Munden, for at gribe efter Billedet af det, som den saae paa Bunden af Vandet, hvori den druknede sig.

Til Ulykke bleve Indianerne Offere for denne forgelige Forvildelse. Nedstyrtede i dybe Afgrunde, hvor de vare skilte ved Dagens Lys, ved Indaandingen af en fri og sund Luft, ved Livets fornemmeste Underholdning, ved Trøsten af at græde med deres Venner og Slægtninger, grove Indianerne selv deres Grave un-

der disse skumle Hvælvinger, der nu giemme flere Døds-ninge-Been end Guld-Korn eller Støv. Da alle Nationer i hele Verden bleve oprørte over disse Barbarier, forsøgte nogle Spanske Skribentere at bevise, at der ikke var noget farligt ved at arbeide i Minerne; men man satte mere Troe til de physiske Beviser. Man var ikke uvidende om, at man ikke kan beboe Jordens mørke Huler uden Skade for Øinene; at man ikke kan indaande merkurialske, svovlagtige og arsenicalske Dunster, der alle ere pestilentialske, uden Skade for Brystet; at man ikke giennem Hudens Svedehuller trækker, eller giennem Struben svælger usundt Vand i sig, uden Skade for Maven og Legemets Vædsker. Af vore Miner saae man Døden krybe ud i alle Skikkelser, med den grusomme Hoste, den fæle Svindsot, den sorte Tæring, med Konvulsioner, med Lemmernes Sammentrækning og Fordreielse. Man saae Rynker, Afmattelse, Skiælven, Nedbrydelse i den stærkeste Sundheds-Alder paa dem, der arbeidede i Minerne; og langt fra at fæste nogen Troe til Spaniernes Fortællinger, ærgrede man sig over deres Falskhed, naar man ikke spottede med deres Dumhed.

For at unddrage sig fra disse Grave og andre det Europæiske Tyrannies Forretninger, flygtede mange Amerikanere til Skovene og utilgiængelige Bierge. I disse skarpe og vilde Klimaer kom de i Vane med en grusom Karakter, der ofte kostede deres ubarmhiertige Undertrykkere Taarer og Blod.

I nogle Egne gik Fortvivlelsen saavidt, at for ikke at efterlade sig Arvinger til deres Ulykke, havde Mændene eenstemmigen besluttet ikke at have Omgang med deres Koner. Denne sørgelige Sammensværgelse mod Naturen og den sødeste af dens Glæder, det eneste Tilfælde af det Slags, som Historien har bevaret i Menneskers Erindring, synes at være bleven den

Tid forbeholdet, da den nye Verden blev opdaget, for dermed til alle Tider at stemple det Spanske Tyrannie. Hvad kunde Amerikanerne sætte mod dets Ødelæggelses-Tørst, uden det gruelige Løfte ikke at forplante sig. Saaledes blev Jorden dobbelt besudlet baade med Fader-Blod og Børne-Sæd.

Fra denne Tid blev dette Land ligesom forbandet for dets barbariske Erobrere. Det Rige, de havde stiftet, styrtede snart sammen fra alle Kanter. Forstyrrelsens og Forbrydelsens Fremskridt gik yderst hurtig for sig. De vigtigste Fæstninger faldt ned i Ruiner. I Landet var der hverken Vaaben eller Magasiner. Soldaten, der hverken blev øvet, eller fik Føde eller Klæde, blev enten Betler eller Røver. Man forglemte endog Krigs-Konstens og Navigations-Videnskabens første Regler; endog Navnet paa de Redskaber der høre til disse tvende saa nødvendige Konster.

Handelen var kun den Konst at bedrage. Det Guld og Sølv, der skulde gaae ind i Kongens Kasse, blev idelig formindsket ved Underslæb og bragt til en Fierdedeel af hvad det skulde være. Alle Stænder vare fordærvede af Gierrighed og rakte hinanden Haanden, for at hindre Sandheden fra at trænge sig ind for Tronens Fod, eller for at frelse de Forbrydere, den havde forviist. De høieste og de laveste Øvrigheder handlede altid i Fællig for at understøtte hinandens Uretfærdigheder.

I den Forvirring, hvori disse Plyndringer nedsænkede Sagerne, greb man til det fordærvelige Middel, der er saa almindeligt i alle slet bestyrede Stater: Paalæg uden Ende. Det syntes som man havde foresat sig det dobbelte Maal: at standse al Vindskibelighed og forøge Udsugelserne.

Vankundigheden gik i Par med Uretfærdigheden. Europa var da kun lidet oplyst. Endog det Lys, der

begyndte at udbrede sig, blev forskudt af Spanien. Imidlertid bedækkede et endnu tykkere Mørke Amerika. Der kiendte man ikke det mindste til de simpleste Begreber om de vigtigste Anliggender.

Da Blindhed altid er Overtroen gunstig, saa fik Religionens Tienere, uden at være synderlig mere oplyste end de andre, en afgiort Overvægt i alle Forhandlinger. Mere visse paa at blive ustraffede vare de altid mere dristige til at overtræde al Billigheds Grundsætning, enhver Regel for Sædelighed og Velanstændighed. De, der vare mindst fordærvede, drevе Handel. De andre misbrugte deres Embede og Skrækken for de kirkelige Vaaben til at frarive Indianerne alt hvad de eiede.

Det Had, der opstod imellem de Spanier, der vare fødte i Landet, og dem, der kom fra Europa, bragte Fordærvelsen til det høieste. Hoffet havde ubetænksomt lagt Sæden til denne ulykkelige Uenighed. Falske Efterretninger havde afmalet det Creolerne som Halv-Barbarer, næsten som Indianere. Det troede, at det ikke kunde giøre sig Regning paa deres Forstand, deres Mod, eller Hengivenhed, og det tog den Beslutning, at udelukke dem fra alle indbringende Embeder og Hæders-Poster. Denne fornærmelige Beslutning forbittrede dem. Langt fra at tænke paa at stille dem tilfreds, giorde de, som Magten var betroet, sig det til en Konst at forgifte deres Græmmelse ved ydmygende Forskiels-Tegn. En uovervindelig Afsky fik Indgang hos disse tvende Klasser, hvoraf den ene var overøst med Gunst, den anden med Foragt. Den har givet sig tilkiende i Udbrud, der mere end een Gang har rystet Moderlandets Herredømme i den nye Verden. Denne Suurdei blev stedse vedligeholdt af det Creolske og Europæiske Klereste, som ligeledes vare blevne smittede af disse Stridigheder.

33. Spanien begynder at komme ud af sin Sove-Syge.

Det er os sødt at kunne tænke paa, at Spaniens Forfatning bliver hver Dag bedre. Adelen giver sig ikke mere den Mine af Uafhængighed, som undertiden satte Regieringen i Forlegenhed. Man har seet nye, men duelige Mænd, blive ansatte til at lede de offentlige Anliggender, som alt for længe vare et Arvegods for Fødselen allene. Mere befolkede og bedre dyrkede bære Markerne nu ferre Tidsler; og give rigeligere Høst. Fra Værkstederne i Grenada, Malaga, Seville, Priego, Toledo, Talavera og fornemmelig i Valenzia komme der Silkevarer, som ere berømte, og som fortiene det. De i Ildephonse levere meget smukke Glas-Stykker; de i Guadalapara og Escaray fine Klædevarer og Skarlagen; de i Madrit Hatte, Baand, Betrækker, Porcelainer. Hele Catalonien er fuld af Vaaben — Isenkram — Silke-Strømper og Torklæder — Skildrede Sirtser — almindelig Lærrets-, Galon- og Kniplings-Fabriker. Forbindelser imellem Hoved-Staden og Provindserne begynde at aabne sig, og disse prægtige Veie ere beplantede med Træer, som ere til Fornøielse. Man graver Kanaler til Vanding, til Skibsfart, hvortil Planen, der i saa lang Tid oprørte Ministeriets og Folkets Stolthed, blev giort af Udlændinge. Ypperlige Papirs-Fabriker, meget smagfulde Bogtrykkerier, Selskaber, der ere oprettede for de skiønne, de nyttige Konster og Videnskaber ville tidlig eller sildig udrydde Fordommene og Vankundigheden. Disse kloge Indretninger ville blive understøttede af unge Mænd, som Ministeriet lader undervise i fremmede Lande, der ved deres Kundskaber have forøget deres Hæder og deres Velstand. I det feilfulde ved Skatterne, der er saa vanskeligt at rette, er der alle-

rede foregaaet meget fordelagtige Forbedringer. National-Indtægten, der i de ældre Tider var saa ringe, er, som man siger, steget til en 29,250,000 Rigsdaler. Dersom Catastren (Matrikelen), med hvis Forfærdigelse Hoffet i Madrid har været sysselsat siden 1749, bliver giort og iværksat efter gode Grundsætninger, vil Fiskus endnu see sine Hielpekilder tiltage, og de Ydende ville faae Lettelse.

Ved femte Karls Død var det offentlige Skatkammer saa forgieldet, at man tog det til Overvejelse, om det ikke var passeligt, at tilintetgiøre denne Mængde ulykkelige Forskrivninger. De bleve bragte til en 210 Millioner Rigsdaler og maaskee derover under hans Søns Philips urolige og stormfulde Regiering. Renten af de Laan, der vare giorte Regieringen, opslugte 1688 alt, hvad Paalæggene indbragte, og det blev da nødvendigt at giøre en fuldkommen Banqerot. De Begivenheder, som fulgte paa denne store Krisis, vare alle saa ulykkelige, at Finantserne faldt pludselig tilbage i den Forvirring, hvoraf en fortvivlet, men nødvendig Beslutning havde draget dem. En mere oplyst Administration indførte i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede en Orden i Skatternes Erlæggelse og en Regel for Udgifterne, som — uden de Revolutioner, der fulgte paa hinanden med en Hurtighed, som man har Møie med at følge — vilde have indfriet Gielden. Imidlertid var Kronen 1759 kun i Gield for en 3,333,333 Rigsdaler, som Ferdinand efterlod i sine Kister. Hans Eftermand anvendte det halve af denne Sum til at udbetale nogen Gield. Det øvrige blev forbrugt til Krigen mod Portugal, til Orlog-Flaadens Forøgelse, til tusende andre Udgifter, der vare nødvendige for at drage Monarkiet ud af en Svækkelse, hvori tvende Seklers Bankundighed og Uvirksomhed havde nedsænket det.

Den nye Regierings Aarvaagenhed indskrænker sig ikke til at hemme en Deel af de Uordener, som ødelagde dens Besiddelser i Europa. Der er ogsaa blevet kastet et opmærksomt Øie paa nogle af de Misbrug, der standsede dens Koloniers Velstand. Cheferne for dem ere blevne valgte med mere Omhyggelighed, og de ere blevne bedre paapassede. Man har rettet nogle af de Feil, der havde indsneget sig ved Retterne. Alle Grene i Bestyrelsen have faaet Forbedring. Endog Indianernes Skiebne er bleven mindre ulykkelig.

34. Midler, som Spanien med Nytte kunde anvende for at fremskynde sin Velstand i Europa og Amerika.

Disse første Skridt til det bedre maae give det Spanske Ministerium Haab om, at det kan komme til at faae en god Bestyrelse, naar det har vedtaget de rigtige Grundsætninger og vil anvende passende Midler. Nationens Karakter lægger ikke uovervindelige Hindringer i Veien for denne Forandring, som man alt for almindeligen troer. Dens Ligegyldighed er den ikke saa medfødt, som man tænker. Det mindste man vil stige op til den Tid, da denne ugunstige Fordom rodfæstede sig, vil man finde, at denne Døsighed ikke strakte sig til alt; og at dersom Spanien var uvirksom hos sig selv, saa lod det sine Naboer føle sin Valstyrighed, hvormed det uophørlig forstyrrede deres Rolighed. Dets Ørkesløshed reiser sig kun for en Deel af en naragtig Hoffærdighed. Fordi Adelen bestilte intet, har man troet, at intet var saa adeligt, som at bestille intet. Hele Folket har villet tage Deel i denne Forrettighed; og skiødesløs henkastet paa Jorden seer den afpillede og halvnøgne Spaniol medlidende ned paa sine Naboer, der godt klædte og vel ved Magt

beleer hans Naragtighed under deres Arbeide. Den ene foragter af Hovmod, hvad andre ere om af Forfængelighed — Livets Bekvemmeligheder. Klimaet havde giort Spaniolen tarvelig, og han er blevet det endnu mere af Trang. Munke-Væsenet, der i lang Tid har behersket ham, gior ham en Dyd af den Armod, som han har sine Laster at takke. Da han intet har, ønsker han sig intet, men foragter dog mindre Rigdom end han hader Arbeide.

Af dets gamle Karakter er der intet blevet dette forarmede og hoffærdige Folk tilbage uden et overdrevent Hang til alt, hvad der har Anseelse af noget høit. Det maae have store Luft-Kasteller og vidtløftige Udsigter til Hæder. Dets Tilfredshed over, at det kun staar under Tronen, siden de Store ere blevne svækkede, gior at det modtager alt, hvad der kommer fra Hoffet med Ærbødighed og Tillid. Man styre dette mægtige Drev til dets Vel, man opsøge Midler, der maaskee ere lettere end man tænker, til at faae det til at finde Ære i at arbeide, og man vil faae at see, at Nationen igien vil blive, hvad den var, førend den nye Verden blev opdaget, i de glimrende Tider, da den uden fremmed Hielp truede Europas Frihed.

Efter at man har helbredet Undersaatternes Indbildning og bragt dem til at rødme over deres hoffærdige Orkesløshed, maa man undersøge andre Saar. Det der tager meest paa Statens Masse er Mangel paa Folkemængde. Det egentlige Gode ved Kolonier, der blive vel bestyrede, er, at ved dem forøges Folkemængden i Moderlandet, som ved de fordelagtige Afsætninger, det skaffer deres Produkter, forøger deres igien. Under denne for Menneskeheden og Politiken lige vigtige Synspunkt er det, at Europas oplyste Nationer have oprettet deres Etablissementer i den nye Verden. Et lykkeligt Udfald har ogsaa allevegne kronet et saa ædelt

og vel overlagt Anlæg. Det er kun Spanien, der havde indrettet sit System, førend der var blevet udbredet Lys derover, som har seet sin Folkemængde tage af i Europa, eftersom dets Eiendomme tog til i Amerika.

Naar Misforholdet imellem en Land-Strækning og dens Indbyggere ikke er yderst stor, saa kan Virksomhed, Oekonomie, megen Lettelse for indgaaende Ægteskaber, en lang Fred med Tiden tilveiebringe Ligevægten igien. Spanien, som ved den meget nøiagtige Optælling 1768 havde kun 9,307,804 Indbyggere af hver Alder og Kiøn, og som i sine Kolonier ikke tabte Tiendedelen af de Hænder, der udfordres til at drive dem, kan hverken befolke sig selv eller befolke dem uden overordentlige og nye Anstrængelser. For at forøge de arbeidende Folke-Klasser, maa det formindske sit Klerésie, der i lige Grad udmarver og opsluger Staten. Haandværkerne maae det giengive de to Trediedele af dets Soldater, som Frankrigs Venskab og Portugals Svaghed giøre unyttige. Det maa arbeide paa at lette Undersaatterne deres Byrder, saasnart Besiddelserne i den gamle og den nye Verden ere blevne uddragne af den Forvirring, hvori tvende Seklers Uvirksomhed, Uvidenhed og Tyrannie havde nedsænket dem. Fremfor alt maa det afskaffe den skiendige Inqvisitions-Ret.

Overtroen er, hvad Aarsagen end er dertil, udbredet blant alle vilde og kultiverede Nationer. Den har udentvivl sin Oprindelse fra Frygten for det Onde og Ukyndigheden om Aarsagerne dertil og Hielpemidlerne derimod. Dette er i det mindste nok til at rodfæste den i alle Menneskers Gemyt. Naturens Plager, smitsomme Sygdomme, uforudseete Hendelser, ødelæggende Tilfælde, alle Smertens og Dødens skiulte Aarsager ere saa almindelige paa Jorden, at det vilde

være meget at forundre sig over, dersom de ikke havde til alle Tider og i alle Lande virket heftig paa Mennesket.

Men denne naturlige Frygt maa altid have havt Sted eller være bleven forøget i Forhold til Vankundigheden og Følsomheden. Den maae have bragt Menneskene til at dyrke Elementerne, der anrette de store Ødelæggelser paa Jorden, saasom Oversvømmelser, Ildebrande, Pest; at dyrke umælende, saavel giftige som glubende, men altid skadelige Dyr; at dyrke Mennesker, der have giort Mennesket de største Ulykker, saasom Erobrere, lykkelige Bedragere, tilsyneladende, gode eller onde Mirakel-Magere; at dyrke usynlige Væsener, som Indbildningen forestilte sig at være skiult i alt hvad der stiftede Ulykke. Granskning i Naturen og Eftertanke derover have uformærkt formindsket Antallet paa disse usynlige Væsener, og Menneskets Aand hævet sig fra Afguderiet til Deismen; men denne sidste, simple og høie Tanke maa stedse være forblevet udannet i tykke Hoveder og blandet med en Mængde Vildfarelser og Drømmerier.

Aabenbaringen bragte Lærdommen om et eneste guddommeligt Væsen til Fuldkommenhed *, og maaskee

* Dette har dog unægtelig Europa og den hele oplyste Menneskeslægt den saa kaldte Bibel at takke, som man i de senere Tider med saa megen chamisk Vittighed har villet udsætte for Pøbel-Spot. I ethvert kyndigt og skiønsomt Menneskes Øine maa den dog nok altid beholde et meget høit Værd, om den end aldrig havde giort Verden anden Nytte end lodset Menneske-Forstanden ind i denne trygge Havn, hvorfra den med Roligbed kan, med Gysen maa betragte de Klipper og Skiær, hvorpaa den saa ofte strandede i Hedenskabets Mørke. Veiledet af det Lys Aabenbaringen har antændt den, veed den næsten ikke hvad den meest skal undre sig over, enten at den nogensinde har kunnet

skulde en mere renset Religion have rodfæstet sig, der= som Barbarerne fra Norden, der oversvømmede det

henfalde til de fornuftløse Gyseligheder, hvori Fleergu= deriet havde styrtet den; eller at den har kunnet be= høve saa mange Sekler til at udvikle sig af dem, og endda ikke kunnet dette uden ved Hielp af Aabenbarin= gen, endda ikke uden ved at gaae den — som det sy= nes — fra Fornuftens Fordring afvigende Vei, som Aabenbaringen har anviist den: sætte Troe istedet for Grublen for at komme til Overbeviisning om, at det Væsen der kan giøre Fordring paa Tilbedelse er kun eet. Abraham var den første, der slog ind paa denne Vei, var — om ikke den første der løsrev sig fra Af= guderiets Vederstyggeligheder for at tilbede den ene sande Gud — saa dog den første der giorde dette Væ= sens Tilbedelse, saa at sige til Familie=Religion. I den Sæd som han nedlagde dertil, ere alle oplyste Slægter blevne velsignede. Da hans Afkom havde for= meret sig saa stærkt at den var bleven til et Folk, blev denne Gudsdyrkelse ved Moses giort til Folke=Religion. Men da Menneske=Forstanden var paa den Tid saa igroet med Offringer, at en Religion uden dem, kun vilde være bleven anseet for Atheisterie — blev den ved dette sandselige bunden til det eneste guddommelige Væ= sens Tilbedelse. — Med at giøre denne til almindelig Menneske=Religion ophævede Jesus Ofringerne men be= holdt Navnene, hvilke han anvendte paa sin Død, som han satte istedet for al Offer, hvoraf fulgte, at alt hvad der sagdes om Offer og tillagdes dem som Kraft til at forsone Synder, ogsaa gielder om denne. Og heraf bliver det begribeligt hvorfor al Offer=Religion har maattet falde hvor denne har trængt sig frem — fordi den nemlig ved at fremstille et stedse gieldende Off=r har løst Menneske=Forstanden af alle de Betænke= ligheder den fandt i at dyrke Guddommen uden Offrin= ger. Derved løst af de Lænker, hvori Skræk for Guddommen havde smedet den, skulde man da tænke,

Romerske Keiserdoms Provindser, ikke havde medbragt Fordomme, som vare dem hellige, og som man ikke kunde fordrive uden ved andre Fabler. Kristendommen fremstillede sig uheldigviis for Gemytter, der ikke vare i Stand til rigtig at fatte den. De modtoge den ikke uden med denne Pomp af det vidunderlige, som Vankundigheden altid er saa grisk paa. Egennytten overlæssede den og vanskabte den alt mere og mere, og opfandt hver Dag Dogmer og Underværker, der bleve saa meget mere ærede, jo utroligere de vare. Nationerne, der i 12 Sekler vare sysselsatte med at dele sig imellem og aftvise hinanden Provindserne i det almindelige Monarkie, som en eneste Nation havde oprettet i mindre end 200 Aar, antoge uden Undersøgelse alle de

at det ikke var muligt, at den nogensinde kunde eller vilde lade sig hilde i dem paa nye. Og dog har man i Slutningen af det philosophiske Aarhundrede seet en Repræsentant for Europas mægtigste og klygtigste Nation — en Robespiere krybe hen for at antænde Røgelse paa et National-Alter til Guddommens Ære. Selv Theophilantropinernes Røgelse-Krukker synes, med al den Sminke der sættes paa dem, ikke at være ganske frie for denne Hensigt, i det mindste kan den ved Mistydning tillægges dem. Men er først et Skridt giort til Røgelse-Offer, da behøves kun nogle haarde Plager, nogle Naturens vedvarende Eyseligheder for at forøge dem med Dyre- med Menneske-Offere og al den ulyksalige Grusomhed, som ledsagede Afguderiet. — Menneske-Forstanden behøver endnu at bruge Bibelen som Lods, for ikke at falde tilbage i det Svælg, hvoraf Aabenbaringen har udrevet den. Man læse Hr. Prof. Wolfs Oversættelse af Bryants Afhandling om de Gamles Menneske-Offere i 3die Deel af den Mosaiske Ret, og man takke ham, der satte Mindet om sin Død til et bestandigt Bolværk imod dem.

Overs.

Vildfarelser, som Klerkerne efter mange Spidsfindigheder vare imellem sig blevne enige om at bibringe Mængden. Men alt for talrigt til at kunne enes havde Klerestiet i sit Skiød underholdt en Spire til Uenighed, som tidlig eller silдig maatte række til Folket. Det Øieblik kom, da Stolthedens og Gierrighedens Aand, der opslugte hele Kirken, omstødte med megen Opsigt og Forbittrelse et stort Antal af overtroiske Meninger, som vare meest almindelig vedtagne.

Eftersom det var af Vane, man havde antaget de Barnagtigheder, hvori man havde ladet sig inddysse, og man ikke var bundet til dem enten ved nogen giennemtænkt Grundsætning eller ved Partie-Aand, saa befandt de, som havde meest Fordeel af at understøtte dem, sig ikke i Stand til at forsvare dem, da de bleve angrebne med et Mod, der var skikket til at fæste den offentlige Opmærksomhed derpaa. Men intet forfremmede dog mere Luthers og Calvins Reformation, end den Frihed, derved tilstodes ethvert Individ, at dømme uindskrænket om de Religions-Grundsætninger, han havde modtaget. Endskiønt Mængden ikke var i Stand til at foretage sig denne Drøftning, saa blev den modig over, at den havde Ret til at overveie Anliggender, der vare den saa vigtige, saa kiære. Rystelsen blev saa almindelig, at man kan formode, at de nye Meninger skulde allevegne have seiret over de gamle, dersom Øvrigheden ikke havde troet, at den vilde have Fordeel af at standse Strømmen. Den trængte saa vel som den gamle Religion til en blind Lydighed, hvorpaa dens Myndighed var fornemmelig grundet, og den var bange for, at naar man havde omkastet den gamle og dybt lagte Grundvold til det Romerske Hierarkie, man da skulde tage sat paa at undersøge dens egne Adkomster. Den Republikanske Aand, der naturligviis

fandt Indgang hos de Reformerte, forøgede endnu mere denne Mistroe.

De Spanske Konger, der holdte mere paa deres Rettigheder end de andre Fyrster, vilde give dem en ny Støtte i en mere eensformig Overtroe. De indsaae ikke, at Mennesker ikke kunne have eens Begreber om et Væsen der er dem ubekiendt. Forgiæves tilraabte Fornuften disse svagsindede Monarker, at ingen Magt har Rettighed til at foreskrive Mennesker, hvad de bør tænke; at Selskabet behøver ikke til sin Vedligeholdelse, at betage Siælene ethvert Slags Frihed, og at fordre med Tvangs-Midler en Troes-Formular, er at paalægge en falsk Eed, som for at giøre en troe Undersaat af Mennesket, giøre ham til en Forræder af sin egen Samvittighed; at Politikken bør foretrække enhver Borger, der er Fædrenelandet til Nytte, for den, der uden at gavne er blodt orthodox. Disse evige og uomstødelige Grundsætninger bleve ikke hørte. Deres Stemme blev qvalt af tilsyneladende store Fordele, og endnu mere ved de rasende Skrig af en Mængde sværmeriske Klerker, som vare ikke sene til at giøre sig til Herrer over Magten. Fyrsten, der var bleven en Slave af dem, blev nød til at overgive sine Undersaatter til deres Egensindighed, at lade dem undertrykkes, og være en ledig Tilskuer til de Grusomheder, man begik imod dem. Fra denne Tid af bleve de overtroiske Sæder, som kun ere Pavedømmet til Nytte, skadelige for Selskabet. Saaledes fordærvet og udartet blev Folket det grusomste Folk. Dets Lydighed mod Monarken stod under Pavens Godtbefindende. Han undertrykkede alle Magter, han blev Statens sande Souveræn.

Uvirksomhed blev den nødvendige Følge af en Overtroe, som udmarvede alle Siæle-Evner. Det Anlæg, som Romerne fra deres første Begyndelse giorde til at blive Verdens Herrer, gav sig tilkiende endog i deres

Religion. Det var Seieren, Bellona, Lykken, det Romerske Folks Genius, ja Rom selv, der vare deres Guder. En Nation, som lagde an paa at gaae frem i deres Spor, og som gik frugtsommelig med at blive erobrende, optog en Munke-Regiering, der har nedbrudt alle dens Virke-Kræfter. Denne Munke-Regiering vil hindre dem fra at rodfæste sig paa ny i Spanien og Amerika, dersom den ikke selv bliver kuldkastet med al den Afskye, den maa opvakke. Inqvisitionens Afskaffelse bør fremskynde denne vigtige Forandring. Det er sødt at haabe, at dersom Hoffet i Madrid ikke bestemmer sig til dette vigtige Skridt, vil det engang blive tvunget dertil af en menneskekierlig Seierherre, der i en Freds-Traktat vil fastsætte det som først Vilkaar: At Auto-da-feerne skulle være afskaffede i alle Spanske Besiddelser i den gamle og nye Verden.

Saa aldeles nødvendigt end dette Middel er til Monarkiets Gienoprettelse, saa er det dog ikke tilstrækkeligt. Endskiønt Spanien maaskee har anvendt mere Konst til at skiule sin Svaghed, end der behøvedes til at forskaffe sig Kræfter, saa kiender man dog ders Saar. De ere saa dybe, saa indgroede, at det behøver fremmed Hielp til at læge dem. Det afslaae den ikke, og det vil da see sine Provindser baade i den gamle og den nye Verden opfyldte med nye Indbyggere, som ville forskaffe dem tusende Vindskibeligheds-Grene. Fra Norden og Sønden ville Nationerne, der satte en Ære i Rigdomme, som udgiør vort Aarhundredes Særmærke, begive sig i Hobetal til Lande, der staae aabne for deres Kappelyst. Offentlig Velstand vil følge med Individiernes. Endog Udlændingernes vil blive national Rigdom, dersom de, der have erhvervet sig den, kunne benytte sig af den med den Sikkerhed, den Fornøielse, den Hæder, der kan bringe dem til at glemme deres Fødeland.

Spanien vilde snart see sin Folkemængde stige til den Grad, som det maa ønske den, dersom det aabnede sit Skiød ikke allene for Folk af sin Troes-Bekiendelse, men ogsaa for alle Sekter uden Forskiel. Det kunde giøre det uden at støde an mod Religionens Grundsætninger, uden at afvige fra Politikens Forholds-Regler. De gode Regieringer blive ikke forstyrrede ved Forskiellighed i Meninger og en rigtig forstaaet Kristendom forbyder ikke Samvittigheds-Frihed. Disse Sandheder ere blevne bragte til en saadan Grad af Øiensynlighed, at de meget snart maae tiene til Regel for alle nogenlunde oplyste Nationer.

Naar Spanien har forskaffet sig Hænder, maa det sætte dem i Arbeide paa den Maade, der er det fordelagtigst. Den Ærgrelse, det har havt, at see den nye Verdens Skatte gaae over til dets Medbeilere og dets Fiender, har bragt det til at troe, at det var kun dets Manufakturers Gienoprettelse, der kunde sætte det i Stand til at beholde en Deel deraf hos sig selv. De af dets oekonomiske Skribentere, som meest have understøttet dette System, synes os at tage feil. Saalænge de Nationer, der ere i Besiddelse af at forfærdige de Handelsvarer, som tiene til at forsyne Amerika, ville lade sig det være magtpaaliggende at vedligeholde deres Manufakturer, ville de, man kunde faae i Sinde at oprette andensteds, vanskelig udholde Konkurrensen med dem. De kunne maaskee faae de første Materialier og Haandarbeidet for ligesaa godt Kiøb; men der udfordres Aarhundreder til at bringe dem til samme Hurtighed i Arbeidet og samme Fuldkommenhed i det forfærdigede. Det vilde kun være en Revolution, som kunde forflytte de beste Haandværkere, de dueligste Konstnere blant Fremmede til Spanien, der kunde tilveiebringe denne store Forandring. Indtil denne Tid, der ikke synes saa nær, ville de Forsøg, man kunde vove, faae et sørgeligt Udfald.

Vi ville gaae videre og ikke være bange for at paa- staae, at dersom Spanien endog kunde forskaffe sig Overvægten i de Manufaktur-Varer, der høre til Luxus, saa burde det ikke engang ønske sig den. Paa et Øie- bliks Held vilde følge en fuldkommen Undergang. Man antage, at dette Monarkie frembringer hos sig selv alle de Handelsvare, der ere det nødvendige til at forsyne dets Kolonier, saa ville de umaadelige Skatte, som denne Handel maatte give af sig, naar de bleve indskræn- kede til det indenlandske Omløb, snart nedsætte Pengenes Værd. Jord-Produkternes og Arbeids-Lønnens Kost- barhed vilde blive en nødvendig Følge af denne Overflø- dighed paa Penge. Der vilde ikke længere være noget Forhold imellem denne og Naboe-Nationerne. Da disse fra dette Øieblik af vare istand til at levere deres Handelsvarer til lavere Priis, ville de tvinge det til at tage imod dem, efterdi en overmaade stor Fordel bort- rydder alle Hindringer. Uden Arbeide vilde dets Indbyg- gere see sig nødsagede til at søge det i andre Lande og det vilde saaledes tilsamme Tid tabe baade sin Vindskibelig- hed og sin Folkemængde.

Da det er umuligt for Spanien at beholde alt, hvad den nye Verdens Miner give af sig, og det nødven- dig maa dele det med det øvrige Europa, saa bør dets hele Politik gaae ud paa at beholde den beste Deel deraf, at faae Vægtskaalen til at helde til sin Side og ikke at giøre sine Fordele umaadelige, paa det at de blive be- standige. Denne Overvægt vil det faae ved at drive de Handteringer der ere af første Nødvendighed, ved dets naturlige Produkters Mængde og ypperlige Beskaffenhed.

Det Spanske Ministerium, der har skimtet denne Sandhed, har feilet i det, at det har anseet Manu- fakturerne, som det eneste Middel til at bringe Agerdyrk- ningen i Drift. Det er en utvivlelig Sandhed at Manu- fakturerne fremhielpe Jordens Dyrkning. De ere

endog nødvendige paa ethvert Sted, hvor Transport-Omkostningerne standse Omløbet og Forbruget af Jord-Produkterne, og Agerdyrkeren derved seer sig sin Lyst betaget af Mangel paa Afsætning. Men i ethvert andet Tilfælde behøver han ikke den Opmuntring, som Manufakturer give. Naar han kun har Afsætning paa sine Produkter, siger det ham kun lidet, enten det skeer ved Forbrug paa Stedet eller ved Udførsel af Handelen. Han vil give sig til at arbeide.

Til Fremmede sælger Spanien aarlig Uld, Silke, Olie, Viin, Jern, Soda, for meer end 16⅘ Millioner Rigsdaler. Disse Udførsels-Artikler, hvoraf de fleste ikke kunne erstattes ved nogen Europæisk Jord-Bund, kunne forøges særdeles meget. De ville, uden at regne Indien, være tilstrækkelige til at betale alt, hvad Staten vil kunne forbruge af fremmede Handels-Varer. Rigtig nok vil det ved saaledes at levere andre Nationer sine raae Produkter, forøge deres Folkemængde, deres Rigdomme, og deres Magt; men i dets eget Skiød ville disse Produkter vedligeholde og udvide et Slags Vindskibelighed, der er langt sikrere og mere fordelagtig. I politisk Forfatning vil det snart blive det forholds-messig overlegne og det agerdyrkende Folk tage Luven fra de manufaktur-drivende Nationer.

Disse Fordele vil Amerika forøge meget. Det vil blive Spanien nyttig ved sine Metaller og sine Varer.

Man har kun vaklende Begreber om den Mængde Metaller og den Mængde Varer, som den gamle Verden fik fra den nye i de første Tider efter Erobringen. Lyset tager til efterhaanden som man kommer vor Tidsalder nærmere. For Tiden faaer Spanien aarlig af Amerikas Fastland

I Guld og Sølv noget over	18½	Millioner Rigsdaler
i Produkter noget under	7½	Millioner Rigsdaler
i Alt henved en	26	Millioner Rigsdaler.

Ved at tage denne Beregning til Maale-Stok, vilde man finde, at Moderlandet har i en Tid af 287 Aar faaet af sine Kolonier en 7462 Millioner Rigsdaler.

Man kan ikke negte, at der fordum kom ferre Produkter derfra end nu til Dags; men da vare Minerne mere overflødige. Vil man holde sig til Metallernes Sammenregning allene, saa har Spanien kun faaet noget over en : : 5200 Millioner Rdlr. og da udelukke for Produkterne 2250 Millioner Rdlr.

Det vilde være umueligt at forøge Mængden af Metallerne og Varerne. For at naae dette Maal, vilde det være nok at Regieringen lod Folk, der vare mere kyndige i Metallurgien reise over til den nye Verden, og slaae noget af paa de Vilkaar, under hvilke det tillader Minernes Bearbeidning. Men dets Held dermed vilde aldrig blive andet end flygtig. Grunden er tydelig. Guld og Sølv ere ikke Rigdomme, de forestille kun Rigdomme. Disse Tegn ere meget varige, som de efter deres Bestemmelse maae være. Jo mere de forøges, jo mere tabe de af deres Værd, fordi de forestille mindre eller ferre Ting. Eftersom de ere blevne mere almindelige siden Amerikas Opdagelse, er alt blevet to, tre til fire dobbelt dyrere. Det er skeet, at hvad man har faaet af Minerne er altid faldet i Værd, og at hvad det har kostet at bearbeide dem, altid er steget høiere. Vægtskaalen, som altid helder mere og mere til Udgiftens Side, kan tabe Ligevægten saa ganske, at man maa forsage denne Rigdoms-Kilde. Men det vilde altid være en stor Lykke, at giøre disse Operationer lettere og anvende alle Physikens Hielpe-Midler til at giøre dette Arbeide mindre ødelæggende end det hidindtil har været. Spanien har et andet Middel til Velstand, som langt fra at svækkes, vil vinde nye Styrke hver Dag. Det er Jordernes Bearbeidning.

Dette er det vigtige Maal, som Hoffet i Madrid bør stræbe efter. Dersom det, ved at sætte Metallerne paa den lavere Plads, som passer sig for dem, bestemmer sig til især deleshed at grundfæste det offentlige Vel paa en frugtbar og vidtløftig Jordbunds Produkter, vil den nye Halvverden komme ud af det intet, hvori man fandt den, hvori man har ladet den forblive. Solen, der hidindtil kun har skinnet paa udyrkede Ørkener, vil da ved sin Indvirkning giøre alting frugtbart.

Blant de Fødevarer, som dens Straaler, understøttede af Menneskets Arbeide og Kyndighed, ville udklække der, vil man regne de Varer, som for Tiden berige den nye Verdens Øer, hvis Forbrug tiltager daglig, og som efter at have i lang Tid været Overdaads-Artikler, begynde at blive satte blant en nundgaaelig Nødvendigheds-Artikler.

Det er ikke umueligt, at man kan faae Asiens Kryderier og Speserier, som aarligen drage en to, halvtredie Millioner Rigsdaler ud af Monarkiet, til at slaae an. Dette Haab er isærdeleshed vel grundet om Kanelen, der voxer af sig selv i nogle af Cordelier-Biergenes Dale. Ved at dyrke den, kunde man maaskee forskaffe den nogle af de Egenskaber, som den mangler.

Endeel Provindser i Mexiko avlede forhen ypperlig Silke, som man med Nytte betiente sig af i Seville. Dette Produkt er gaaet under ved de utallige Hindringer, det har prøvet. Intet er lettere end at oplive det igien og udvide det endnu mere.

Vigogne-Ulden er søgt af alle Nationer. Hvad Flaaden bringer hiem med sig deraf, er kun lidet mod det der forlanges. Det er mueligt, det er endog let, i et gunstig Klima at formere det Slags Faar, der give denne kostelige Uld.

Hvo kunde vel nævne alle de Produkter, som saa vidtløftige Lande, saa afvexlende Klimaer, saa forskiellige Jordsmonner kunde see frembragte. Skulde der blant saa mange Slags Avlings-Sorter ikke findes nogen, der var efter Indianernes Sind? Skulde der ikke gives nogen, som kunde faae disse stedse omvankende Smaaenationer til faste Boliger. Vilde de, fordeelte med Forstandighed, ikke tiene til at oprette Forbindelser imellem de forskiellige Kolonier, der nu ere skilte fra hinanden ved uhyre store og ubeboede Strækninger? Skulde Lovene, som altid ere uden Kraft blant Mennesker, der ere alt for langt fra hinanden og fra Øvrigheden, da ikke blive iagttagne? Handelen vilde da ikke blive idelig afbrudt formedelst Umuligheden i at lade Handelsvarerne endog med store Omkostninger komme til deres Bestemmelses-Sted. I Tilfælde af Krig, vilde man betids blive underrettet om Faren og komme hinanden hurtig og virksom til Hielp.

Man maa tilstaae, at dette nye System ikke vilde blive indført uden Vanskelighed. Lediggangs-Vanen, Klimaet, Fordomme vilde sætte sig imod disse velgiørende Planer; men en klogelig udbredt Oplysning, vel anbragte Opmuntringer, beleilig tildeelte Udmærkelses-Tegn ville med Tiden overvinde alle Vanskeligheder.

Man vilde meget fremskynde Jorddyrkningens Fremgang ved at hemme den almindelig blevne Skik Stamgodser, som giør saa mange Hænder ørkesløse i Moderlandet og anretter endnu flere Ulykker i Kolonierne. De første Erobrere anmassede sig, eller lode sig give vidtløftige Lande. Deraf oprettede de et udeeligt Arvegods for den ældste af deres Børn, og de yngre saae sig paa en viis Maade opoffrede til Eenlivet, til Klosteret eller Præsteskabet. Disse uhyre Besiddelser ere forblevne udyrkede, og de ville forblive det, indtil en kraftfuld og viis Haand tilsteder eller befaler dem at deles.

Da vil Antallet paa Godseierne, der for Tiden er saa lidet formedelst Godsernes Størrelse, blive forøget, og Produkterne ville formere sig med Eiendommene.

Ørkningen * vilde faae en hurtigere Fremgang der: som det var Fremmede tilladt, at tage Deel i den. Veien til det Spanske Indien blev tilluft for dem alle uden Forskiel endog ved Opdagelsens Tid. Lovene befale udtrykkelig, at sende dem tilbage til Europa, som kunde have trængt sig derind, paa hvilken Maade det end maatte være. Tvunget af sin Trang berettigede anden Philip 1596 sine Forordnede til at naturalisere de faa, som havde indsneget sig deri, saafremt de betalte denne Udkaarelse til Priis, som man satte dem. Dette Slags Handelskab er blevet gientaget flere Gange, men mere for de nødvendige Haandværkere, der vare Landet til Nytte, end for Kiøbmænd, som man formodede vilde engang forføie sig tilbage med de Rigdomme, de havde forvervet sig. Imidlertid har Antallet paa begge altid været yderst lidet, fordi det er forbudet at tage nogen ombord i Moderlandet, og Kolonierne selv enten af Mistroe eller Misundelse bortjage dem fra sig. Oplysningens Fremgang giver os Ret til at troe, at denne Uselskabelighed vil faae en Ende. Regieringen vil dog engang begribe, hvad Værd der er ved en sund og stærk Mand paa en 25 til 30 Aar; hvilken Skade det bliver Fædrenelandet, naar han forlader det; hvilken Forræring han giør den fremmede Nation, som han bringer sine Hænder og sin Vindskibelighed; den forunderlige Ubetænksomhed der vilde være i at lade den betale Giestefriheds-Told, som kom, for med sit nyttige

* Man tilgive mig at jeg betiener mig af dette ægte gamle Danske Ord, som endnu er i Brug i Norge, og som vist ikke fortiener at kastes hen, men meget mere for sit righoldige Indhold at optages paa ny.

Arbeide at forøge enten Jordens Produkter eller Fabrikernes Forarbeidelser; det dybsindige i det Folks Politik, der indbød Naboe-Landenes Inbaanere til enten at nedsætte sig i dets Stæder eller paa dets Landgaarde, eller giennemreise dets Provindser; hvilken Skat det vilde paalægge de Nationer, som forsynede det baade med Haandværkere og Agerdyrkere, og Forbrugere; hvor sørgelig Intoleransen er, som giør landflygtig; hvilke Rigdoms-Kilder man indkalder til sig ved Toleransen, og hvor ligegyldigt det er ved Varernes Værd, enten de ere frembragte ved rettroende eller kietterske, enten ved Spanske eller Hollandske Hænder.

Men de første Opmuntringer til Jordens Dyrkning med alle de Gunstbeviisninger, som det vilde være muelig at lægge der til, vilde dog ikke frembringe noget uden Vished for en let og fordelagtig Afsætning paa deres Produkter. Hr. de la Ensenada var den første, der indsaae, at Udførselen af dem vilde være uiværksættelig al den Tid den nye Verdens Handel blev drevet som den var blevet det. Ogsaa satte han, nagtet de Hindringer, man lagde ham i Veien, nagtet de Fordomme, han maattet overvinde, i Aaret 1740 enkelte Skibe istedet for den saa gamle saa agtede Prunk med Galioner og Flaader. Han pønsede paa Forandringer, der vare endnu fordelagtigere, da en uforudseet Unaade standsede ham midt paa hans glimrende Bane.

Halvdelen af det gode, som denne driftige og duelige Minister havde udrettet, blev giort til intet 1756 ved at indføre Flaaderne igien; men det skadelige deri blev for en Deel godtgiort 8 Aar derefter ved Indførelsen af Pakket-Baade, som skulde maanedlig bringe de Breve fra Corsama til Havanna, der vare bestemte til de nordlige Kolonier, og hver anden Maaned til Buenos-Ayres dem til de sydlige Kolonier. Man gav

disse temmelig betydelige Fartøier Rettighed til at lade ved deres Bortreise med Europæiske Varer, og til deres Hiemkomst med Amerikanske.

Udførselen af Metaller var forbudet under Livs-Straf. Man giorde sig tilgode med dette urimelige Forbud, efterdi det nok var nødvendigt, at den fremmede Handel fik Værdie for de Handelsvarer, den havde leveret. De gamle Regieringer, der havde den Agtelse for Lovene, som de fortiene, vilde ikke have undladet at afskaffe en, hvis Jagttagelse kunde bevises blot at finde Sted i Indbildningen. I vore nyere Tider, da saa mange Regieringer lade sig lede mere af Administrateurernes Luner end af fornuftige Grundsætninger, lod Spanien sig 1748 nøie med at tilstede Udførsel af Guld og Sølv — mod at man betalte en Afgift af 3 Procent til Fiskus. Denne Kiendelse blev 20 Aar derefter bragt til 4 Procent, endskiønt et ideligt Smuglerie underrettede Regieringen uophørlig om, at det vilde være den til Fordeel at nedsætte den.

Aaret 1774 blev Epoken for en anden lykkelig Forandring. Indtil denne Tid havde enhver Forbindelse imellem de forskiellige Egne af det Amerikanske Fastland været strængelig forbuden. Mexico, Guatimala, Peru, det nye Rige — disse Landskaber vare tvungne til at være fremmede for hinanden. Den Paavirkning og Modvirkning, som vilde have bragt dem alle til at nyde de Fordele, som Naturen havde fordelt iblant dem, vare satte paa Forbrydelsernes Liste og bleve meget haardelig straffede. Men hvorfor havde man da ikke udstrakt Forbudet fra Bye til Bye, fra en Gaard til Naboe-Gaarden i samme Sogn; fra en Familie til den anden i samme Bye? Har Naturens Finger draget nogen Demarkations-Streg paa den Jord, som Menneskene beboe? Hvorledes kan eet Sted, der, under eet Herskab ligger lige langt fra tvende andre

Steder, benytte sig frit af en Rettighed mod Øst som er det forbudet mod Vest? Vilde en saadan Forordning rigtig fortolket ikke betyde: Lader os forbyde enhver Egn at dyrke mere end til sit eget Forbrug, og enhver af deres Beboere at behøve andet end hvad deres Jordbund frembringer. Endelig blev der aabnet disse Provindser en fri Forbindelse, og man tillod deres Indbyggere at ansee sig som Medborgere, at omgaaes som Brødre.

En Lov af Februarii Maaned 1778 berettigede alle Spaniens Havne til at giøre Expeditioner til Buenos-Ayres, og derfra til Syd-Havet. I October Maaned samme Aar er denne Frihed bleven tilstaaet for det øvrige Fastland undtagen til Mexiko, som snart maa komme til at nyde samme Fordeel. Det vil være et stort Skridt giort, men det vil ikke være, som man smigrer sig med, tilstrækkeligt til at afbryde Snig-Handelen, der er Gienstanden for saa megen Skrig.

Alle de Nationer, som formedelst deres Besiddelser ligge beleilige for de Spanske Kolonier, søgte altid at tilsnige sig denne lidet virksomme Nations Skatte og Varer. Portugiserne henvendte sig med deres Planer til Floden la Plata. De Danske, de Franske og Hollænderne til Kysten ved Caraqve, Karthagene og Portobelo. Stor-Britaniens Undersaatter, som kiendte alle disse Veie, fandt i de Afstaaelser, der ved Traktater ere dem giorte, nye Udveie til at skaffe sig en betydeligere Andeel i dette rige Bytte. De ene saavel som de andre opnaaede deres Hensigt ved at skuffe eller bestikke Kyst-Vogterne. Men forvissede om, at de ikke ville blive misbilligede af deres Regiering, have Engellænderne i den dybe Fred, blant Fremmede, med Magt og Vold understøttet en Snig-Handel, der hos dem selv bliver straffet med Døden. Deres Søe-Krigsmagt hævder den saa aabenlyst, at der endog imellem den og Nationens Kiøbmænd er en offentlig Kontrakt,

efter hvilken Krigs-Skibet faaer af Smugleren 5 Procent af det der sælges for den Beskyttelse han faaer deraf.

Gouverneurerne efterkomme endnu slettere deres Pligt end Kyst-Vogterne. Endskiønt Bestikkelsen er dreven yderlig i Spanien, er den dog dreven langt høiere i Indien. Fra Statholderen til de ringeste Betiente synes ikke en eneste nogensinde at have havt mindste Grundsætning. Enhver, som reiser derover i noget Embede, har kiøbt sin Post meget dyrt. Man maa holde sig skadesløs for de Udlæg, man har giort. Man maa lægge sig den Formue til, som man har søgt saa langt borte. Man maa see sig betalt for de Farligheder, man har vovet sig i ved at forandre Klima. Man maa giøre alt dette meget hurtig, efterdi det er sieldent, at man beholder sin Post længere end i tre til fem Aar. Man skulde næsten sige, at da Spanien ikke har kunnet afværge Plynderiet, har det villet giøre det mindre forhadt, ved at lade mange tage Deel deri.

Alle Maader at berige sig paa blive anseete for tilladelige. Den man i Almindelighed meest betiener sig af, er at være Snig-Handelen behielpelig, eller selv at drive den. Ingen i Amerika talte imod den, fordi den var hver Mand til Tieneste. Dersom nogle Europæiske Kiøbmænds Skrig trængte sig frem til Hoffet, bleve de let overdøvede af rige Foræringer, der beleiligen udøstes til Ministerne, Konfessionærerne, Mætresserne og Yndlingerne. Den Skyldige blev ikke allene fritaget for Undersøgelser, han blev endog belønnet. Intet var saa fast grundet eller saa almindelig bekiendt som denne Skik. En Spanier, der kom tilbage fra den nye Verden, hvor han havde forestaaet en vigtig Post, beklagede sig for en Mand over de urigtige Domme, han fandt udspredet mod Redeligheden i hans Forvaltning. Lyver man Dem paa, sagde hans Ven til ham, er De uden Redning forloren;

men overdriver man ikke Deres Plyndringer, vil De blive frikiendt mod at opoffre en Deel deraf, og De kan da med Roe og Fred, endog med Hæder og Ære, giøre Dem tilgode med det Øvrige.

Snig-Handelen vil blive ved indtil man har giort den det umueligt, at afholde de Bekostninger, den fordrer for at trodse de Farer, hvorfor den udsætter sig; og aldrig vil man bringe det dertil, uden ved at formindske de Afgifter, hvormed man efterhaanden har overlæsset den Handel, der drives fra de Spanske Reeder. Endog efter de Opoffrelser, Regieringen har giort ved Indretningerne af Aaret 1778, har Smugle-Skipperne 64 Procent meer i Fordeel end den retmæssige Handel.

Den Forandring, som en fornuftig Politik tilsiger, vil frembringe et Ode, et stort Ode i det offentlige Skatkammer; men den Forlegenhed, som vil flyde deraf, vil kun være for et Dieblik. Hvormange Rigdomme ville derimod ikke engang tilflyde det af denne saa længe forventede Orden i Tingene.

Efter det nye System vilde Spanien, som hidindtil kun aarlig har leveret 1741 Tønder Viin og Brændeviin, hvorfor Orkeren ikke har faaet 210,000 Rigsdaler, sende 10 til 12 Gange mere derhen. Denne Udførsel vilde giøre et udyrket Stykke Land frugtbart, og give Mexiko, saavel som nogle andre Provindser i den nye Verden, Affmag for de slette Drikkevarer, som deres Kostbarhed, der ere komne over Søen, have ladet dem forbruge.

De Mannfakturer, som formedelst Umueligheden i at betale de Varer, der kom fra den gamle Halvverden, ere blevne oprettede, vilde ikke holde sig. Det vilde have været Høiden af Tyranniet, at ophæve dem ved Magt-Sprog, som nogle ubesindige, bestukne eller de-

spotiske Ministre ikke have været bange for at foreslaae. Men intet vilde være fornuftigere, end at give dem, der bruge disse Varer til Klæder, Afsmag for dem, ved at byde dem for en Priis, der staae i Forhold til deres Evne, Lærreder og Tøier, som kunne pirre deres Smag eller deres Forfængelighed. Da vilde Forbruget af Europas Handelsvarer, som aarlig ikke overstiger 6612 Kommerstønder, stige til det dobbelte og med Tiden endnu langt høiere.

De Hænder, som Haandværkerne sysselsætte, ville henvende sig til Jorddyrkningen. Den er for Tiden meget indskrænket. Imidlertid staae alle Nationers Havne frit aabne for dens Produkter. Maaskee vilde endeel Nationer sætte sig imod, at Spanien opdyrkede sine Øer, efterdi en slig Forbedring vilde nødvendigen blive til mærkelig Afbræk for deres Kolonier; men alle ønskede de, at det vilde forsyne Handelen med flere af dets Fastlands-Produkter, af hvilke de fleste ere nødvendige og i hvis Sted andre ikke kunne sættes.

Denne nye Indretning vilde være ligesaa gunstig for Minerne. Man vilde igien aabne dem, som, fordi de ikke kunde bære Prisen paa Qvikfølvet og andre Handelsvarer, ere blevne forladte. De, der uafbrudt ere blevne drevne, vilde blive fortsatte med større Kraft og med mere Iver. Overflødigheden paa Metaller vilde aabne Vindskibeligheden Afsætning, som de dueligste Beregnere ikke formode.

Rigere og lykkeligere ville Amerikanerne fatte mindre Mistroe til Regieringen. De ville uden Møie give deres Samtykke til at betale de Paalæg, hvis Art og Erlæggelse ikke kunne blive rigtigen bestemte uden paa Stederne selv og efter en nøiagtig Udgranskning af Nationernes Karakter og Skikke. Disse Skatter, hvor ringe man endog antager dem, vilde mere end udfylde

det Øde, som ved mildere Told-Afgifter kunde være blevet foraarsaget i de offentlige Kasser.

Forsynet med en betydeligere Indtægt maatte Kronen ikke mere overlade sine Provindser til sine Betienters Rapse-Lyst. Den maatte formindske Antallet paa dem, lønne dem anstændig, som den beholdte, og tvinge dem til at have Agtelse for Folkets Rettigheder og Regieringens Tarv. Man kiender kun lidet til de Hielpemidler, en vel bestyret Regiering har, naar man troer, at det er umueligt at giøre et retskaffent Sindelag herskende. Det lykkedes Campillo i hans strænge Ministerium, endskiønt Amerikas Bestyrere havde den Tid giort sig Plyndring til Vane, og de ikke havde den Lønning, der var tilstrækkelig til at vise sig i den Anseelse, som deres Rang syntes at kræve.

Vi ville ikke dølge, at Handels-Frihed for hele Spanien med Amerika er bleven anseet for et Hiernespind. Havnene paa denne Halvøe ere, som man har sagt, saa fattige, at hvad man end giør, vil Cadix's allene blive i Besiddelse af dette Monopolium. Vist nok vilde det saaledes skee, dersom man kun i dette Stykke afveeg fra det gamle System; men man indrette kun den nye Plan efter de Grundsætninger, der allerede ere anvendte hos de handlende Nationer, og der vil da i de fleste af Rigets Havne findes tilstrækkelige Kapitaler til at giøre Expeditioner. Udredningerne ville endog snart formere sig, fordi Billigheden i Fragten og Afgifter vil tilstede at sende almindelige Handelsvarer derhen og faae kun lidet kostbare Varer tilbage derfra. Med Tiden vil Moderlandets Skibsfart til sine Kolonier paa Fastlandet, som for Tiden kun sysselsætter en 30 til 32 Skibe aarlig, faae en Tilvext, som de dristigste Spekulateurer ikke ville vove sig til at bestemme Grændser for.

Man har paastaaet, og det med mere Grund, at saasnart Amerika blev aabnet for alle Monarkiets Havne, og der ikke mere var noget Slags Tryk ved Toldstederne, vilde Handelen, løst fra alle sine Hindringer, opvække en grændseløs Kappe-Lyst. Formedelst Kiøbmændenes Gierrighed og Uforstandighed maa man beklave sig paa denne Uorden. Maaskee vil det blive et Gode. Opmuntrede af det gode Kiøb til at nyde, hvad de aldrig havde været istand til at forskaffe sig, ville Kolonisterne skabe sig nye Fornødenheder og følgelig lægge sig efter nye Arbeider. Om endog det Overdrevne i Konkurrencen kunde blive et Onde, vilde det dog aldrig være uden for Øieblikket. At forsøge paa at bortvende denne Storm ved Love, der nedbryde alt Godt, det er at ville forebygge en heldig Forandring ved en idelig Undertrykkelse.

Endelig har den Indvending, der meest har sysselsat det Madridske Hof, som det synes, været denne, at alle Europas Nationer vilde ved disse Indretninger see deres Virksomhed forøget. Dette er en unegtelig Sandhed. Men vilde den Spanske Vindskibelighed ikke blive ligesaa opmuntret, eftersom den, befriet fra det Paalæg, som de fremmede Handelsvarer bleve ved at betale ved Indførselen i Riget, beholdte alle sine Fordele? Vilde Regieringen ikke stedse faae de Afgifter, som den troede, at den maatte lade blive heftende paa disse Produkter? Vilde dens Skippere ikke stedse fortiene sig deres Fragt? Vilde denne Handel ikke stedse gaae igiennem dens Kiøbmænds Hænder? Vilde dens Undersaatter i den nye Verden ikke faae alt hvad man bragte dem for bedre Kiøb? Det er maaskee en Lykke for denne Magt, at den er nød til at dele dens Amerikanske Besiddelsers Forsynelse med andre Nationer. Dersom anderledes var, vilde Søe-Magterne giøre sig al mulig Umage for, at skille den ved dem. Vilde

det lykkes dem? Dette er det, som endnu staaer tilbage at undersøge.

35. Har det Spanske Herredømme nogen fast Grundvold i den nye Verden?

Hollænderne vare de første, som dristede sig til at vende deres Vaaben mod Peru. De sendte 1643 en svag Eskadre derhen, som uden Møie bemægtigede sig Valdivia, Chilis Havn, den eneste befæstede og Nøglen til disse fredelige Have. Allerede slugte deres Soefarere i deres Tanker disse rige Landes Skatte, da Hungers-Nød og Sygdomme begyndte at rokke deres Forhaabninger. Deres Anførers Død forøgede deres Bekymringer, og den Magt, man sendte imod dem fra Callao, bragte dem ganske ud af Fatning. Deres Mod knækkedes i den lange Afstand fra deres Fædreneland, og Frygt for at falde i en Nations Lænker, hvis Had de saa ofte havde prøvet, bestemte dem til at indskibe sig igien. Med mere Standhaftighed skulde de sandsynligviis have holdet sig i deres Erobringer indtil de kunde have faaet Undsætning, der skulde været dem sendt fra Zuyderzee, naar man der var blevet underrettet om deres første Fremgang.

Saaledes tænkte i det mindste de Franske, som 1698 forenede deres Rigdomme og deres Dristighed, for at anlægge et Etablissement paa den Deel af Chilis Kyst, som laae uændset af Spanierne. Den Plan fik Ludvig XIVdes Bifald, som for at lette Udførelsen leverede 6 Krigs-Skibe dertil. Eskadren seilede meget lykkelig under den kiekke de Genes's Befaling til hen imod Midten af Magellans-Strædet. Man troede, at man alt lykkelig havde naaet sit Maal, da Søefolkene, der haardnækken bleve drevne tilbage af Modvindene og anfaldte af alle muelige Elendigheder, saae

sig nødte til at tage Veien til Europa. Disse paa Farligheder og Rigdomme altid gridske Lykkefristere vare i Færd med at oprette et nyt Selskab, men andre Begivenheder giorde da disse tvende Kroners Tarv til eet.

Endog førend andre havde Engelland kastet sine gierrige Øine paa dette Land. Dets Miner fristede det fra 1624; men den Fyrstes Svaghed, som da regierede Nationen, lod et betydeligt Selskab, som til et Anliggende af saa megen Vigtighed var blevet oprettet, gaae til Grunde. Karl den anden optog denne glimrende Plan igien. Han lod Norborough tage hen for at undersøge disse kun lidet kiendte Egne, og for at giøre Forsøg paa at aabne en Forbindelse med Nationerne i Chili. Denne Monark var saa utaalmodig efter at faae Udfaldet af denne Expedition at vide, at da han blev underrettet om, at den, han havde betroet den til, var paa sin Hiemkomst kommen til Dünerne, kastede han sig i sin Sluppe, og gik ham imøde til Gravesend.

Enskiønt dette Forsøg ikke havde været til nogen Nytte, lod det engelske Ministerium dog ikke Modet falde. Hertugen af Anjou's Ophøielse paa den Spanske Trone antændte en almindelig Brand. Engelland, som havde sat sig i Spidsen for det Forbund, der var blevet oprettet, for at skille denne Fyrste ved den, saae sine Vaaben allevegne giøre lykkelig Fremgang; men denne Ære kom det dyrt at staae. Nationen sukkede under Byrden af Skatter, og dog havde Fiskus paadraget sig en uhyre Gield. Det syntes vanskeligt at betale den, og fortsætte Krigen, da man fik det Indfald at oprette et Selskab, som skulde have udelukkende Frihed til at seile paa Syd-Havet og der anlægge Etablissementer, men paa det Vilkaar, at det skulde paatage sig at betale den offentlige Gield. Saa stor var den Mening, man da havde om Perus Rigdomme og de store Midler, som det vilde være let at tillægge

sig der, at baade Indbyggerne og Udlændinge satte med Enthusiasme deres Kapitaler i dette Foretagende. Bestyrelsen deraf blev betroet til Stor-Skatmesteren Oxford, som havde giort Forslaget dertil, og han anvendte de Kapitaler til Statens Udgifter, som vare bestemte til et langt andet Brug.

Det nye Selskabs Aktier faldt da i den største Foragt; men det varede ikke længe førend de hævede sig igien. Ved Freden udvirkede Hoffet i London hos Hoffet i Madrid, at Syd-Kompagniet endelig maatte komme til at opfylde sin Bestemmelse. Handelen med Peru blev det høitideligen overdraget. Det berigede sig roligen, da en blodig Krig forandrede Tingenes Forfatning. En Eskadre, der blev kommanderet af Anson, traadde istedet for disse gierrige Kiøbmænd. Det er sandsynligt, at den skulde have udført de gruelige Operationer, som vare den overdragne, dersom den ikke var bleven hindret ved de Ulykker, der ramte den, fordi den ved feilfulde Indretninger var bleven tvunget til at gaae om Forbierget Horn paa en Aarstid, da det ikke er giørligt.

Siden efter foretoge sig Franskmændene 1764 og Engellænderne 1766 at anlægge et Etablissement ikke langt fra Patagonernes Kyst, eller under den 51'30" sydlige Brede paa tre Øer, som de første kaldte Malouins og de andre Falklands-Øerne. Urolig over at see fremmede Nationer i disse Egne, har Spanien let formaaet Hoffet i Versailles til at opoffre sin svage Koloni; men de stærkeste Forestillinger have ikke formaaet noget hos det Londonske, der ikke havde de samme Bevæggrunde til at vise Føielighed og Høflighed. Gemytterne bleve forbittrede. Den nyeligen besatte Havn Egmont er bleven uventet angrebet, og taget uden Modstand. Man vilde endnu have seet de tvende Halvverdner oversvømmede med Blod, dersom

Angriberen ikke endelig havde bestemt sig til at give en Post tilbage, som han ikke burde have bemægtiget sig paa en Tid, da man havde aabnet Underhandlinger, til at oplyse de gienſidige Rettigheder. Engelland har siden efter, ved en mundtlig Aftale af 22 Jan. 1771 forpligtet sig til, at lade dette svage, unyttige og kostbare Etabliſſement lidt efter lidt gaae ind. Der var virkelig ikke mere end 25 Mennesker tilbage, da man rømmede det i Mai 1774, mod at efterlade sig der en Indskrift, som bevidnede for de kommende Sekler, at disse Øer havde tilhørt og ikke undladt at tilhøre Stor-Britanien. Med at begive sig derfra fornærme disse, med deres Nations Værdighed syſſelsatte Søemænd, den rivaliserende Magt. Det er af Eftergivenhed og ikke af Frygt, at de godvilligen ville afſtaae fra deres Rettigheder. Naar de love sig et evigvarende Herredømme, glemme de, at deres Vælde kan forsvinde ligesaa hurtig, som den har reiſt sig. Hvilken af alle de nyere Nationer er det vel, der vil blive tilbage i Verdens Aarbøger? Nogle berømte Mænds Navn, en Christopher Colombs, en Descartes's, en Newtons. O den Mængde Smaaeſtater med deres latterlige Fordring paa Roms høie Skiebne!

Uden Hielp af dette Samlings-Sted eller af noget andet troede Anson, at han saae Udveie til at angribe det Spanske Herredom med Fordeel i det stille Hav. Efter denne berømte Søemands Plan skulde 12 Krigs-Skibe, der vare reiste fra Europa med 4 til 5000 Mand Landings-Tropper, sætte Seil til Syd-Havet. De vilde finde Forfriskninger i Bahia, Rio Janeiro, St. Catherina, i hele Brasilien, som Spaniernes Svækkelse er af største Vigtighed. Dersom disse Skibe siden efter trængte til nogen Istandsættelse, kunde det med Sikkerhed giøres paa Patagonernes ubeboede og ubeboelige Kyst, i Havnen Desiren eller St. Julien.

De kunde gaae om Forbierget Horn eller giennem Magellans-Strædet efter Aarstiderne. I Tilfælde at de skulde blive skilte fra hinanden, kunde de igien samles ved den øde Øe Socoro, og derfra med samlet Magt gaae løs paa Valdivia.

Denne Fæstning, den eneste, der beskytter Chili, indtaget ved et pludseligt og heftigt Angreb, hvad kunde da forkiælede og uerfarne Borgere udrette til Landets Forsvar mod Mennesker, der ere blevne gamle i Krigs-Øvelser og Krigstugt? Hvad kunde de udrette mod Araucerne og de andre Vilde, der altid ere rede til at fornye deres Grusomheder og deres Ødelæggelser?

Perus Kyster vilde giøre endnu mindre Modstand. De beskyttes kun af Callao, hvor en slet Besætning af en 600 Mand ikke vilde betænke sig længe paa at kapitulere. Indtagelsen af denne berømte Havn vilde aabne Veien til Lima, som ligger kun 2 Mile derfra og som er aldeles uden Forsvar. Den svage Undsætning, der kunde komme til dem fra Oplandene, hvor der ikke er en Soldat, vilde ikke frelse dem, og den fiendtlige Eskadre vilde let opsnappe al den Hielp, Panama kunde sende dem over Søen. Panama selv, der har kun en Vold uden Grave og uden Udenværker, vilde snart see sig nødt til at overgive sig. Dens Besætning, som idelig bliver svækket ved de Tropper, den maa affende til Chagre, Porto-belo og andre Poster, vilde ikke være istand til at tilbagedrive det mindste Angreb.

Anson meente, at naar Kysterne engang vare undertvungne, vilde det øvrige Rige ikke betænke sig paa, at underkaste sig. Han grunder sin Mening paa Indbyggernes Kielenskab, Feighed, Uvidenhed i at behandle Vaaben. Efter hans Indsigter maatte en dristig Fiende ikke havde synderlig mindre Fordeel over Spani-

erne, end de selv havde over Amerikanerne ved Opdagelses-Tiden.

Disse vare for et halvhundrede Aar siden en af de største Søemænds Tanker, som Engelland nogensinde har havt. Vilde han vel nu føre det samme Sprog? Vi troe det ikke. Opvakt ved de Ydmygelser og Uheld, det har maattet døie i forrige Krige, har Hoffet i Madrid ladet krigvante Tropper gaae til Peru. Det har betroet sine Fæstninger til erfarne Kommandanter. Tænkemaaden hos Krigsfolket er bleven ganske forandret i denne Egn af den nye Verden. Hvad der maaskee var muligt, er det ikke mere. En Indtagelse vilde især blive et Hiernespind, dersom Land-Tropperne bleve i dette Land understøttede af en forholdsmæssig Magt til Søes. Man vil end ikke være bange for at forsikre, at man ved at forene disse tvende Midler vilde ufeilbarligen bortfierne alle Nationers Flag derfra.

Eskadrens Operationer burde ikke indskrænke sig til at bestride eller bortfierne Fienden. De Skibe, hvoraf den bestod, kunde med Nytte anvendes til at frembringe eller sammensanke paa disse Kyster de Varer, som ikke voxe, eller som spildes der formedelst Vanskeligheden i at faae dem udførte. De lettere Udveie dertil vilde sandsynligviis drage Kolonisterne ud af en Sovesyge, hvori de i trende Sekler have været begravede. Forvissede om at deres Produkter vilde komme uden Bekostning til Panama, og at de skulde blive indskibede paa Chagre for at gaae til Europa med maadelige Bekostninger, skulde de faae Lyst til at drive hvad de kunde være visse paa at høste Frugter af. Maaskee skulde deres Kappe-Lyst med Tiden tage til, dersom Ministeriet vilde bestemme sig til at lade grave en Kanal af 5 Mile, som vilde tilveiebringe en fuldkommen Forbindelse imellem disse tvende Have, der allerede er bragt saavidt ved en meget seilbar Flod. Nationer-

nes almindelige Vel og Nytten ved Handelen fordre, at Landtungen ved Panama, at den ved Suez, bringe, ved at aabnes for Skibsfarten, Verdens Grændser nærmere til hinanden. Alt for længe har den orientalske Despotisme og den spanske Døsighed skilt Kloden ved denne store Fordeel.

Gaae vi fra Syd- til Nord-Havet finde vi, at det Spanske Herredømme strækker sig fra Missisipi til Orenoqve-Floden. I denne umaadelige Strækning seer man mange Egne, der ere utilgiængelige, og en endnu større Mængde, hvor en Landgang ikke vilde være til nogen Nytte. Alle de Poster, der hidindtil ere blevne anseete for vigtige, saasom Vare-Cruz, Chagre, Porto-belo, Carthagena ere befæstede og frygtelig befæstede.

Erfarenhed har imidlertid beviist, at intet af disse Steder var uindtageligt. Man kiender mere end eet Folk, der er i Stand til at bemægtige sig hvilket af dem, de kunne have størst Fordeel ved at gjøre sig til Herre af. Maaskee gives der endog det, der har Folk og Penge og Skibe nok til at tage dem alle efterhaanden, og hvad der er endnu meget vanskeligere, at beholde dem. Hvad vilde flyde deraf? Luften i disse rige Lande, der ligge næsten alle imellem Vende-Sirklerne, vilde bortrykke Erobrerne i Hobetal. Dette Klima, der til alle Aarstider er farligt for Europæerne, dræbende i sex Maaneder af Aaret, pestagtigt for Fremmede, som ere vante til en tempereret Luft, et bekvemmeligt Liv, en overflødig Næring, vilde blive deres Grav.

Skulde endog den menneskelige Aand bringe det til at betvinge det slette Klima, vilde Seierbinderen ikke destomindre blive indskrænket i de Fæstninger, han havde taget, uden noget Haab om at faae Deel i Produktet af de Miner, der ligge umaadelig langt fra Kysterne? Forestiller man sig ogsaa hvad de dristigste og til

at finde Udveie frugtbareste Genier vilde gribe til, for uden Udveie til Levnets-Midler at trænge sig frem i et Land, som ikke er dyrket? for at vise sig blot med Infanterie for et talrigt og hidsigt Rytterie? for at komme frem giennem steile Afgrunde i Lande, hvor der aldrig har været andet end en slet Vei, som man da ikke vilde undlade at skiære over? for at trænge sig igiennem Huulveie, som 500 Niddinger kunne forsvare mod en Armee af 20000 Mand.

Man antage endogsaa alle disse Underligheder bragte i Stand, kan man da troe, at de Amerikanske Spaniere vilde underkaste sig en Fiendes Aag, hvis det end maatte være? Knælende af Smag, af Ladhed, af Uvidenhed, af Vane, af Hovmod for deres Religion og deres Regiering vilde de aldrig vænne sig til fremmede Love. Deres Fordomme vilde forsyne dem med tilstrækkelige Vaaben til at forjage deres Overvinder ligesaa sikkert som fordum Portugiserne sammentrængte i en Krog af Landet fordreve Hollænderne fra Brasilien, hvilket de havde næsten ganske indtaget.

Der vilde da, for at være sikker paa det Erobrede, ikke blivet andet tilbage, end at udrydde alle de Europæere, som vare boesatte deri; thi dette er Erobrernes ulykkelige Skiebne, at naar de have bemægtiget sig et Land, maae de næsten altid ødelægge dets Indbyggere. Men foruden det, at det vilde være forhadt og ubilligt at mistænke nogen Nation, hvilken det endog maatte være, for denne yderlige Grad af Grusomhed, der har paadraget Spanierne alle Tiders Forbandelse, saa vilde dette Middel være ligesaa politisk ufornuftigt, som moralsk grusomt. Enhver Nation vilde, for at giøre sig Fordele af sine nye Besiddelser, være nødt til at opoffre dem sin Folkemængde, sin Virksomhed, sin Vindskibelighed og med Tiden sin hele Magt.

Saa mange Vanskeligheder ved at indtage det Spanske Amerika havde under forrige Fiendtligheder i England frembragt, som man siger, et System, der satte Mængden i Forundring. Denne Magt, som paa den Tid var Herre over alle Have, skulde have lagt Plan til at bemægtige sig Vera-Cruz og befæste sig der paa en frygtelig Maade. Man vilde ikke have foreslaaet Mexiko et fremmed Herskab, som man vidste, det havde Modbydelighed for. Planen var at skille det fra Moderlandet, giøre det til Herre af sin Skjebne, overlade til dets Godtbefindende at vælge sig en Souverain, eller at indrette sig til Republik. Da der ikke var Tropper i Landet, var Revolutionen vis; og den skulde ligeledes gaaet for sig i alle de andre Provindser af dette vidtløftige Fastland, som havde de samme Bevæggrunde til at ønske den, samme Hielpemidler til at udføre den. Det Madridske Hofs Anstrængelser for at faae sine Rettigheder igien maatte blive afmægtige, fordi Stor-Britannien paatog sig at drive dem tilbage paa Vilkaar: at de nye Stater tilstode det en udelukkende, men langt mindre ufordelagtig Handel end den, hvorunder de saa længe havde sukket.

Dersom det er sandt, at det Londonske Kabinet nogensinde alvorlig har givet sig af med slige Tanker, maa det have opgivet disse stolte Planer, siden Hoffet i Madrid har taget den Beslutning at holde regulære og Europæiske Tropper i sine Besiddelser i den nye Verden. Disse Tropper ville holde Indbyggerne i Tømme, drive Fienden tilbage, saaledes som de nu ere understøttede af en agtbydende Søe-Magt.

Spanierne havde neppe opdaget en anden Halvverden, førend de tænkte paa at tilegne sig alle dens Landskaber. For at give deres Administration Anseelse giorde Cheferne for de store, allerede indrettede Etablissementer, dagligdags Forsøg paa nye Entrepriser; og

forhippede paa samme Berømmelse traadte de Private i Almindelighed i disse glimrende Spor. De Elendigheder, der ere uadskillelige fra en Bane, som man kiendte saa lidet til, havde endnu ikke svækket dette virksomme og utrættelige Mod, da vovsomme og dristige Sømænd dristede sig til at sætte deres Kurs til Lande, der vare enhver anden Nation forbudne, end den, der havde erobret dem. Det heldige Udfald, der kronede denne Forvovenhed, bragte Philip den 2den paa den Tanke, at det var Tid at sætte sin Stolthed Grændser, og han opgav Erobringer, der kunde udsætte hans Vaaben og hans Eskadrer for Fornærmelser. Denne frygtagtige eller blot forstandige Politik havde betydeligere Følger, end man havde forudseet. Enthousiasmen udslukkedes, Uvirksomheden traadte i dens Sted, der fremkom et nyt Slags Mennesker i Indien. Mængden nedsænkede sig i en fornem Magelighed; og de, der bestyrede den, befattede sig ikke mere med andet, end at opdynge Skatte, for hvilke man kiøbte de Udmærkelser, som forhen vare Dueligheden, Nidkierheden og udviiste Tienester forbeholdne. Ved denne Tid standsede Skibsfarten i Amerika, ved denne Tid standsede den i Europa.

Fra Moderlandets Havne udløb der nu ikke uden faa Skibe, der vare slet byggede, slet bevæbnede, slet bemandede, slet kommanderede. De græsselige Stød, som dets Fiender bibragte det, de ødelæggende Udsugelser, det maatte døie af dets Allierede — inten drog Spanien ud af sin Sove-Syge.

Endelig ere, efter tvende Seklers dybe Søvn, Værfterne igien blevne oplivede. Den Spanske Søe-Magt har faaet en sand Styrke. Paa den Tid, Forfatteren skrev, (henimod 1780), bestod den af 68 Orlogs-Skibe paa 60 til 140 Kanoner, hvoraf 5 vare under

Bygning, og 88 mindre Skibe paa 12 til 56 Kanoner. I sine Ruller talte den 50,000 Matroser. En stor Deel af dem giorde Tieneste ved de Udredninger, som Regieringen foranstaltede. Koffardifarten i Biskaya, Majorka, Catalonien sysselsætter ogsaa mange af dem. Nogle bruges til en hundrede Smaaskibe, der regelmessigen gaae til de Amerikanske Øer, som forhen saae kun meget faa af dem. De ville formere sig endnu mere, naar Expeditionerne til Fastlandet i den anden Halvverden blive giorte med al den Frihed, som de første Indretninger forkynde. De Have, som skille de tvende Verdener fra hinanden, ville komme til at vrimle af stærke, driftige og kyndige Mennesker, som ville blive Forsvarere for deres Fædernelands Rettigheder, og giøre dets Flaader frygtelige.

O I Spaniens Monarker! Eder er det paalagt at fremme de skiønneste Egnes Vel i begge Halvverdnerne! Viser eder denne eders høie Bestemmelse værdige! Ved at opfylde denne høie og hellige Pligt ville I oprette hvad eders Forgiængere og deres Undersaatter have forbrudt. De have affolket en Verden, som de havde opdaget, de have dræbt Mennesker i Millionertal. De have giort værre; de have lagt dem i Lænker. De have giort værre endnu; de have giordt dem, deres Sværd havde sparet, til Fæe. De, som de havde myrdet, lede kun et Øieblik; de Ulykkelige, som de have ladet leve, have maattet hundrede Gange misunde dem deres Skiebne, som man havde dræbt. Fremtiden ville ikke tilgive eder, førend de Marker, der bleve vandede med saa meget uskyldigt Blod, staae bugnende med Sæd, og den seer de umaadelige Strækninger, som I have ødelagt, vrimle med frie og lykkelige Beboere. Ønske I at vide Tiden, naar I — maaskee — skulle blive løste af alle disse Forbrydelser? Den er forhaanden, naar I kunne

— i Tanken opvække en eller anden af Mexikos og Perus gamle Monarker, hensætte ham midt i sine Besiddelser igien og sige til ham: See her dit Lands og dine Undersaatters nuværende Forfatning; Spørg dem og døm os.

Niende Bog.

Portugisernes Etablissementer i Brasilien. Krige, som de der have udholdt. Denne Kolonies Produkter og Rigdomme.

---

1. Have Europæerne vel forstaaet den Konst at anlægge Kolonier?

National-Snillet er Resultatet af en Mængde Aarsager, hvoraf nogle ere bestandige og andre foranderlige. Denne Deel af et Folks Historie er maaskee den meest underholdende og den mindst vanskelige at eftersspore. De bestandige Aarsager ere bundne til den Egn af Kloden, som det beboer. De foranderlige ere optegnede i dets Annaler og kundgiorte ved de Virkninger, som de have frembragt. Saalænge disse Aarsager virke modstridende, er Nationen uforstandig. Den begynder ikke at faae det Snille, som passer sig paa den, førend i det Dieblik, da dens spekulative Grundsætninger giøre eet med dens physiske Beliggenhed. Da er det den nærmer sig med stærke Skridt til den Glands, Rigdom og Velstand, som den kan love sig af en frie Brug af dens locale Hielpekilder.

Men dette Snille, som bør have Forsædet i Nationernes Raad, og som ikke altid har Forsædet deri, bestemmer næsten aldrig Individernes Handlinger. De

have Fordele, som beherske dem, Lidenskaber, som plage dem, eller forblinde dem, og der er næsten ingen, som jo byggede sit Velgaaende paa det Almenes Undergang. Rigernes Hovedstæder ere Esserne for det nationale Snille, det vil sige, de Steder, hvor der viser sig meest Kraft i Talen og hvor den bliver paa det fuldkomneste tilsidesat i Handlingerne. Derfra undtager jeg kun nogle sieldne Omstændigheder, hvor det er om det Almindeliges Frelse at giøre. I det Forhold som Afstanden fra Hoved-Staden tager til, løsner denne Maske sig. Den falder af paa Grændsen. Hvad bliver den fra den ene Halvverden til den anden? — Intet.

Paa den anden Side af Linien er Mennesket hverken Engellænder eller Hollænder, eller Franskmand, eller Spanier, eller Portugiser. Af sit Fædreneland beholder han kun de Grundsætninger og de Fordomme, der forsvare eller undskylde hans Adfærd. Krybende, naar han er svag, voldsom, naar han er stærk, forhippet paa at erhverve, forhippet paa at nyde og istand til at begaae alle de Misgierninger, der ville lede ham hurtigst til sit Maal. Det er en tam Tiger, der kommer tilbage i Skoven igien, der angribes af Blod-Tørsten paa ny. Saaledes have alle Europæere, alle uden Forskiel, viist sig i den nye Verdens Egne, hvorhen de have bragt deres fælles Rasenhed — Tørst efter Guld.

Vilde det ikke have været mere menneskeligt, mere gavnligt og mindre bekosteligt, dersom man havde ladet nogle hundrede unge Mandfolk, nogle hundrede unge Fruentimre tage hen til ethvert af disse langt fraliggende Lande? Mandfolkene skulde have ægtet Landets Fruentimre, Fruentimrene Landets Mandfolk. Slægtskabet, det forderligste og det stærkeste Baand, skulde snart af de Fremmede og Landets Indfødte have giort een og samme Familie.

I denne inderlige Forbindelse skulde den vilde Indbygger ikke have været længe om at indsee, at de Konster og Videnskaber, man bragte ham, vare meget behielpelige til at forbedre hans Kaar. Han skulde have giort sig det høieste Begreb om de anmodende og beskedne Lærere, som Bølgerne havde bragt ham, og uden Tilbageholdenhed skulde han have betroet sig til dem.

Denne lykkelige Tillid skulde have frembragt Freden, som maatte blive uopnaaelig, naar de Fremmede kom ansættende med Herrers og Anmasseres hoverende og bydende Tone. Handelen rodfæster sig uden Forstyrrelse imellem Mennesker, der have giensidige Fornødenheder, og snart vænne de Indfødte sig til at betragte dem som Venner, som Brødre, der af Fordele eller andre Bevæggrunde blive bragte til deres Land. Indianerne skulde have antaget Europas Gudsdyrkelse af den Grund, at en Religion bliver fælles for alle dem, der ere Undersaatter af een Regiering, naar Regieringen overlader den til sig selv og den ikke ved Intolerance og Lærernes Daarskab bliver giort til et Tvedrægts-Redskab. Ligeledes bliver Kultiveringen en Følge af den Tilbøielighed, der bringer ethvert Menneske til at giøre sin Forfatning bedre, saafremt man ikke vil tvinge ham dertil med Magten, og disse Fordele blive ham ikke forestillede af mistænkte Fremmede.

Disse skulde have været de lykkelige Virkninger, som det Tiltrækkende i den voldsomste Drift skulde have frembragt i en opkommende Kolonie. Ingen Vaaben, ingen Soldater; men en Mængde unge Fruentimre for Mandfolkene, en Mængde unge Mandfolk for Fruentimrene. Vi ville see hvad Portugiserne — ved at betiene sig af modsatte Midler — have frembragt i Brasilien.

2. Ved hvem og hvorledes Brasilien er bleven opdaget.

Det er et umaadeligt Fastland, der grændser mod Norden til Amazon-Floden, mod Syd til Floden de la Plata, mod Øst til Havet, mod Vest til en Mængde Moradser, Søer, Strømme, Floder og Bierge, som skiller det fra de Spanske Besiddelser.

Dersom Colomb havde, efter at han 1499 var kommen til Mundingen af Orenoqve-Floden, blevet ved at gaae længere frem mod Syd, kunde det ikke have feilet, at han jo maatte have fundet Brasilien. Han foredrog Kursen til Nord-Vest mod den Bugt, der gaaer ind imellem denne Flod og Florida. De Etablissementer, der allerede vare anlagte, det Guld, man bragte derfra, det Haab, man giorde sig om at finde en Vei til Ostindien, alt førte ham mod denne Kant.

En lykkelig Hændelse forskaffede Aaret derefter Peder Alvarez Cabral Æren for denne Opdagelse. Hvorfor gaaer det saaledes til med næsten alle Opdagelser? Hvi haver Hændelsen næsten altid mere Deel deri end Forstanden? Fordi Hendelsen er uophørlig i Arbeide, medens Forstanden standses af Ladhed, forandrer Formaal af Ustadighed, hviler sig af Træthed eller Kiedsommelighed, og bliver sat i Uvirksomhed af en uendelig Mængde moralske og physiske, huslige og nationale Aarsager. Det er følgelig Hendelsen, eller denne utallige Vrimmel af Mennesker, som tumle sig til alle Sider, som ofte uden Hensigt til at forskaffe sig Underviisning eller Plan til at giøre Opdagelser, men af den eneste Aarsag at de have Øine, henvende deres Opmærksomhed til alle de Gienstænde, hvoraf de omgives eller slaaes, man har at takke for de fleste Opdagelser.

For at undgaae Vind-Stillet paa den Afrikanske Kyst, stak han saa langt ud, at han befandt sig i Sig-

tet af et ubekiendt Land, der laae mod Vest. Stormen nødte ham til at søge Tilflugtssted der. Han ankrede paa Kysten under 15 Grads sydlige Brede ved et Sted, som han kaldte Porto-seguro. Han tog Landet i Besiddelse uden at anlægge noget Etablissement derpaa, og gav det Navn af St. Croix, hvilket man siden ombyttede med Brasilien, eftersom Træet, der bar dette Navn, var det Landets Produkt, der var det kostbareste for Europæerne, som brugte det til Farverie.

Da man havde opdaget dette Land paa Reisen til Indien og man ikke vidste, om det ei udgiorde en Deel deraf, saa indbefattede man det i Førstningen under den samme Benævnelse, ligesom Spanierne havde troet, at de kunde tillægge den de Lande, som de forhen havde opdaget. Begge adskilte kun disse Lande ved Tilnavnet Vest-Indien, fordi man tog Veien mod Øst for at gaae til det virkelige Indien, og holdte af mod Vest for at komme til Brasilien. Denne Benævnelse udstrakte sig siden efter til hele Amerika, og Amerikanerne bleve meget uegentlig kaldte Indianere.

Saaledes havde Steders og Tings Navne, der paa et Lykketref ere givne dem af vankundige Mennesker, altid giort Philosopherne forlegne, som have villet søge Oprindelsen til dem i Tingen selv og ikke i Omstændigheder, der ere ganske tilfældige, og de betegnede Tings naturlige Egenskaber ofte ganske uvedkommende. Intet er underligere, end at see Europa forflyttet og saa at sige opvoxet i Amerika ved vore Byers Navne og Indretninger, ved vort Fastlands Love, Sæder og Religion. Men tidlig eller sildig vil Klima'et tage sit Herredømme igien og bringe Tingene tilbage til deres naturlige Orden og Benævnelse, skiønt vist nok med de Spor af Forandring, som en stor Revolution altid efterlader sig. Hvo veed, om ikke Amerikas Nutids Historie vil om en tre til fire tusinde Aar blive ligesaa

forvirret, ligesaa uforklarlig for dets Beboere, som Europas Historie i de Tider, der gik foran den Romerske Republik, nu er det for os? Saaledes ere Menneskene, og deres Kundskaber, og deres Formodninger, saavel i Henseende til det Forbigangne, som det Tilkommende, en Bold for Universets Love og Bevægelser, der gaaer sin Gang uden Hensyn til vore Planer, vore Tanker, maaskee endog vor Tilværelse, der er en øieblikkelig Følge af en Orden, som gaaer over, ligesom denne.

3. Hvilke vare de første Beboere, som Portugal sendte til Brasilien?

Intet beviser bedre denne store Sandhed, end Menneskets uforstandige og vaklende Planer og Fremgangsmaader i dets vigtigste Foretagender, dets Blindhed i dets Undersøgelser, og endnu mere den Brug, det giør af sine Opdagelser. Saasnart Hoffet i Lissabon havde ladet Brasiliens Havne, Bugter, Floder og Kyster undersøge, og troede at det havde forvisset sig om, at der hverken var Guld eller Sølv i dets Jorder, gik dets Foragt for det saa vidt, at det ikke sendte andre Mennesker dertil, end Mandfolk, som ved Lovene vare blevne giorte uærlige, og Fruentimre, som af Liderlighed vare forlorne.

Hvert Aar reiste der fra Portugal et eller to Skibe, som førte alle Rigets Misdædere til denne nye Verden. Tilbage bragte de Pappegøier, Træe til at farve og lægge ind med. Dertil vilde man lægge Ingefær, men det blev snart forbudet af Frygt for at denne Handels-Vare skulde skade den Handel, som man drev dermed fra det store Indien. Paa den Tid sysselsatte Asien alle Hoveder. Det var Veien til at blive rig, vigtig og hædret. De glimrende Bedrifter, Portugiserne udførde der, de Rigdomme, man bragte tilbage derfra, gav deres Nation i alle Verdens Dele en

Overvægt, hvori ethvert Individ vilde have Deel. Entusiasmen var almindelig. Ingen gik af frit Valg til Amerika; men til de Forbrydere, man i Førstningen havde forvist dertil, begyndte man at lægge de Ulykkelige, som Inqvisitionen vilde fælde.

Man kiender intet National-Had, der er dybere indgroet og mere virksomt end Portugisernes til Spanierne. Denne Afskye, der er saa gammel, at man ikke viner Oprindelsen dertil, saa indgroet, at det ikke er muligt, at forudsee Enden derpaa, har dog ikke hindret dem fra at laane de fleste af deres Forholdsregler fra en Naboe, hvis Magt de frygtede ligesaa meget, som de afskyede dens Karakter. Enten det er Overensstemmelse i Klima og Tilbøielighed til Overtroe, eller det er Lighed i Omstændigheder og Forfatning, saa have de optaget de sletteste af dens Indretninger; men det værste, hvori de have efterlignet den, er upaatvilelig Inqvisitionen.

Denne Blod-Ret, der ved en Blanding af Politik og Svermerie blev 1482 oprettet i Spanien under Ferdinand og Isabella, var aldrig saa snart bleven vedtaget af Johan den tredie, førend den bragte Skræk i alle Familier. Først for at befæste sin Myndighed, og siden efter for at vedligeholde den, maatte den aarlig have en fire til fem hundrede Offere, hvoraf den lod Tiendedelen brænde, og forviste Resten til Afrika eller Brasilien. Rasende angreb den dem, der vare mistænkte for Paderastie, en nye Udsvævelse i Staten, men som er uadskillelig fra et heedt Klima, hvor Celibatet bliver almindeligt; Hexer, som i disse Vankundigheden Tider vare ligesaa frygtede, som de bleve mangfoldige ved den Lettroenhed der herskede i hele det bigottiske og barbariske Europa; Muhamedanere, hvis Antal vare blevne yderlig formindsket, siden de havde

mistet Regieringen; og fornemmelig Jøder, som deres Rigdomme giorde mere mistænkte.

Man veed, at da denne Nation, der i lang Tid var indsperret i en liden og elendig Krog paa Jorden, blev adspredet af Romerne, flygtede endeel af dens Medlemmer til Portugal. Der formerede de sig, efter at Araberne havde erobret Spanien. Man lod dem nyde alle Borger-Rettigheder. Først da dette Rige havde faaet sin Uafhængighed igien, bleve de udelukkede fra Embeder. Denne Begyndelse til Undertrykkelse hindrede dog ikke, at jo 20,000 Jøde-Familier toge deres Tilflugt dertil, da de Catholske Konger efter Grenadas Erobring fordømte dem til, enten at forlade Riget eller forandre Religion. Enhver Familie betalte dette Tilflugtssted med 4 Rigsdaler 16 Skilling. Overtroen væbnede snart Johan den tredie mod denne alt for meget forfulgte Nation. Denne Fyrste udpressede 20000 Rigsdaler af den og bragte den siden i Trældom. Emanuel forjog Aar 1496 dem, der vægrede sig ved at blive Kristne; men andre gav han deres Frihed, som ikke vare sene til at bemægtige sig Handelen med Asien, hvortil man vaa den Tid aabnede Kilderne. Inqvisitionens Oprettelse svækkede 1548 deres Virksomhed. De Konfiskationer, som denne forhadte Domstol tillod sig, og de Afgifter, som Regieringen afvristede dem Tid efter anden, forøgede Mistroen. De haabede at 52000 Rigsdaler, som de forsynede Sebastian med til hans Tog til Afrika, skulde forskaffe dem nogen Rolighed. Til deres Ulykke fik denne uforstandige Monark et sørgeligt Endeligt. Philip den anden, som kort efter udstrakte sit Herredømme over Portugal, anordnede, at de af hans Undersaatter, der nedstammede fra en Jøde eller en Maurer, kunde ikke blive antagne enten i den geistlige Stand eller til civile Embeder. Dette Forskydelses Stempel, som man, saa

at sige, satte alle de nye Kristne i Banden, gav de Rige Afsmag for et Opholds-Sted, hvor deres Formue ikke beskiermede dem for Ydmygelser. De bragte deres Kapitaler til Bordeaux, Antwerpen, Hamborg og andre Steder, som de stode i en uafbrudt Handel med. Denne Udvandring blev Oprindelsen til en stor Revolution, den Vindskibelighed, der hidtil havde været indsperret i Spanien og Portugal, udbredede den til flere Lande, og skilte disse tvende Stater ved de Fordele, som den ene drog af Ost- og den anden af Vest-Indien.

Førend disse sidste Epoker vare de forviste Jøder, som Inqvisitionen uophørlig forfulgte, i stor Mængde i Brasilien. Skiønt skilte ved deres Formue af disse umættelige Blodsugere, lykkedes det dem dog, der at indføre nogle Dyrknings-Arter. Denne Begyndelse til Velstand bragte Hoffet i Lissabon til at indsee, at en Kolonie kunde blive nyttig for Moderlandet ved andet end Metaller. Siden 1525 kastede det et mindre haanende Øie paa et umaadelig stort Land, som Hendelsen havde givet det, og som det var vant til at betragte som en Skarn-Kiste, hvor alle Monarkiets Ureenligheder samlede sig.

4. Hoffet i Lissabon deler Brasilien imellem endeel store Herrer.

Ministeriets Mening blev hele Nationens. Fremfor alle andre beseledes de store Herrer af denne nye Aand. Regieringen tilstod efterhaanden dem iblant dem, som forlangte det, Frihed til at erhverve sig et Strøg af en 40 til 50 Mile langs ad Kysterne med en ubestemt Strækning op i Landet. Deres Skiøde gav dem Ret til at behandle det undertvungne Folk paa den Maade, som de fandt passeligst. De kunde overlade den erobrede Jord til Portugiserne, hvilket de for det meste giorde,

men kun til tredie Leed og mod nogle Afgifter. Disse store Godseiere skulde nyde alle Kongelige Herligheder. Derfra blev kun undtaget Ret til at dømme fra Livet, til at slaae Mynt og til at tage Tiende af Produkterne, hvilke Herligheder Kronen forbeholdte sig. Disse saa indbringende, saa hæderlige Lehn kunde mistes ved Forsømmelse i at dyrke dem, ved at lade dem være uden Forsvar, ved ikke at have mandlig Afkom, eller ved at giøre sig skyldig i halsløs Gierning.

De, der havde søgt og erholdet disse Provindser, ventede sig rigtig nok, at de skulde sætte sig i Besiddelse af dem uden megen Bekostning for dem selv, eller store Farligheder for deres Vikarier. De grundede fornemmelig deres Haab paa Uvirksomheden hos de smaa Nationer, som de maatte undertvinge.

5. De Nationers Karakter og Skikke, som man vilde lægge under det Portugisiske Herredømme.

Mennesket er vist nok skabt til at leve i Selskab. Dets Svaghed og dets Fornødenheder bevise det. Men Selskaber paa en 20 til 30 Millioner Mennesker, Byer paa en 4 til 500000 Siæle ere Vanskabninger i Naturen. Det er ikke den, der danner dem. Tvertimod er det den, der uophørlig meder til at forstyrre dem. De holde sig kun ved en idelig Forsynlighed, og ved uhørte Anstrængelser. De vilde snart adspredes, dersom en betydelig Deel af denne Mængde ikke vaagede til deres Vedligeholdelse. Luften i dem er befængt; Vandet fordærvet; Jorden udviisket i store Strækninger; Livets Varighed forkortes; Behagelighederne ved Overflødigheden føles der kun lidet til; Dyrtidens Gyseligheder ere yderlig store. De ere Fødsels-Steder for epidemiske Sygdomme; Forbrydelsens, Lastens og Li-

derlighedens Hiem. Disse uhyre og fordærvelige Sammenhobelser af Mennesker ere en Plage mere for Souveraineteten, om hvilken Gierrigheden sammenkalder og forøger uophørlig en Sværm af Slaver under en uendelig Mængde Forretninger og Benævnelser. Denne overnaturlige Sammendyngelse af Folkemængde er udsat for at komme i Giæring og blive fordærvet i Freden. Kommer Krigen og sætter dem i en heftigere Bevægelse, bliver Støvet frygtelig.

De naturlige Selskaber ere kun lidet talrige. De bestaae ved sig selv. I dem venter man ikke paa den uleiligende Overflødighed af Folkemængde for at dele den. Enhver Afdeling gaaer hen at tage sit Sted i en passende Afstand. Dette var allevegne den oprindelige Forfatning i de gamle Lande; den var det paa det nye Fastland.

Der fandt man Brasilien delt imellem smaa Nationer, hvoraf nogle boede midt i Skovene og paa Biergene, andre paa Sletterne og ved Floderne. Dersom der fandtes nogle der havde faste Boliger, saa vankede et langt større Antal om fra et Landskab til et andet. De fleste af dem havde ingen Forbindelse imellem sig. Mange der ikke vare adskilte ved bestandige Krige, vare det ved arvet Had og Misundelse. Man saae nogle leve af Jagt og Fiskerie, og andre, som søgte sig deres Næring af Agerdyrkning. Alle disse og hundrede andre Aarsager maatte have indført meget betydelige Forskielligheder i disse Folkeslægters Sysler og Vedtægter.

Brasilianerne vare i Almindelighed af Skabning som Europæerne, men de vare ikke saa føre. De havde ogsaa ferre Sygdomme og levede længe. De kiendte ikke til noget Slags Klædemon. Fruentimrene vare deri forskiellige fra Mandfolkene, at de havde meget langt Haar, medens Mandfolkene holdte det kort; at

Fruentimrene til Armbaand bare Beenstykker, der vare skinnende hvide, Mandfolkene havde dem paa Halsbaand; at Fruentimrene malede deres Ansigter istedet for at Mandfolkene malede deres Legemer.

Enhver af den store Mængde — men hver for sig kun lidet folkerige — Nationer har sit eget Tungemaal. Man finder ikke et eneste iblant dem, som har Ord til at udtrykke abstrakte og almindelige Begreber. Denne Sprog-Fattigdom, som er almindelig hos alle Folkeslag i det sydlige Amerika, er det tydeligste Beviis paa den liden Fremgang, Menneske-Forstanden der havde giort. Ligheden i det ene Sprogs Ord med de andre Sprogs beviser, at disse Vildes gienfidige Omflytninger have været hyppige.

Brasilianernes Føde-Midler vare kun lidet afvexlende; men de vare det saameget, som de kunde være det i et Land, hvor man ikke kiendte til Huusdyr. De, der boe ved Kysterne, leve af Muslinger, som Søen der kaster op. Ved Floderne nærer man sig af Fiskerie og i Skovene af Jagten. Til at udfylde det manglende, der kan finde Sted ved saa uvisse Nærings-Midler, havde man Manioc og nogle andre Rødder.

Disse Nationer elskede Dandsen meget. Deres Sange vare kun et langt Hold uden nogen Afvexling i Toner, og de gik sædvanlig ud paa deres Elskovs- eller deres Krigs-Bedrifter. Dandsen og Sangen ere tvende Konster i den kultiverede Forfatning. I Hiertet af Skovene ere de næsten altid naturlige Tegn paa Samdrægtighed, Venskab, Omhed og Glæde. Vi lære under Mestere at udvikle vor Røst og bevæge vore Lemmer efter Takten. Den Vilde har ingen anden Læremester end hans Lidenskab, hans Hierte og hans Natur. Hvad han føler, det foregive vi. Ogsaa er den Vilde, der synger eller dandser, altid lykkelig.

Brasilianernes personlige Rolighed blev aldrig forstyrret ved Skrækken for et tilkommende Liv, hvorom de ikke havde noget Begreb; men de smaa Selskabers blev det undertiden ved Spaamænd, som havde forrasket deres Lettroenhed. Tid efter anden myrdede man disse Bedragere, hvorved Løgnens Aand blev lidet standset.

Begrebene om Afhængighed og Undergivenhed, der blant os have deres Oprindelse fra Kundskaben om Skaberen, vare ikke komne til disse Folk. Den Blindhed og Uvidenhed, hvori de levede, om alt hvad der maatte være Grundvolden til et fornuftig indrettet Selskab, havde bortfiernet al Begreb om Regieringen fra deres Ørkener. De havde aldrig kunnet begribe, at et Menneske, hvo det end var, kunde faae Ret til eller giøre Fordring paa at befale over andre Mennesker.

Ligesom de fleste vilde Nationer udmærkede Brasilianerne sig ikke med nogen Hengivenhed for de Steder, der have seet dem komme til Verden. Kierlighed til Fædrenelandet, som er en herskende Tilbøielighed i kultiverede Stater, som under gode Regieringer gaaer til Svermerie, og under de slette bliver til Vane, hvorved enhver Nation holdes hele Sekler igiennem ved sin Karakter, sin Smag og sine Skikke, er kun en selvgiort Følelse, der opstaar i Selskabet, men er ubekiendt i Natur-Standen. Den Vildes moralske Liv er det selskabelige Menneskes ganske modsat. Kun i sin Barndom nyder dette Naturens Velgierninger. Efterhaanden som hans Kræfter og hans Forstand udvikle sig, taber han det Nærværende af Sigte, for at sysselsætte sig ganske og aldeles med det Fremtidige. Saaledes svinder Lidenskabens og Fornøielsens Alder, den hellige Tid, som Naturen havde bestemt til Nydelse, hen i Bryderie og Bitterhed. Hiertet negter sig, hvad det ønsker sig; bebreider sig, hvad hvad det har tilladt sig,

og pines lige stærkt baade ved at nyde og forsage det Gode, som smigrer det. Med et uophørligt Savn af sin Frihed, som det bestandig har opofret, kommer Mennesket sukkende tilbage til sine første Aar, som stedse nye Gienstænde udfyldte, med en bestandig Fornemmelse af Nysgierrighed og Haab. Med Omhed erindrer han sig sin Barndoms Opholdssted. Mindet af hans uskyldige Glæder forskiønner ham uophørlig Billedet af hans Vugge, og holder ham i eller bringer ham tilbage til sit Fædreneland; medens den Vilde, som i enhver Livets Alder nyder de Glæder og det Gode, den fører med sig, og som ikke opoffrer dem for Udsigter til en mageligere Alderdom, finder ligegodt paa alle Steder hvad der passer sig med hans Fornemmelser, og føler, at Kilden til hans Glæde er i ham selv, og at hans Fædreneland er allevegne.

Uagtet Brasilianernes liden Stadighed og det Hang til Anarkie, som flyder deraf, ere Klammerier dog meget sieldne iblant dem. Reiste der sig et Slagsmaal og nogen omkom deri, blev hans Drabsmand udleveret til den Dødes Slægtninge, som opofrede ham til deres Hævn. Derpaa samledes begge Familierne og forligte sig ved et Gilde.

Enhver Brasilianer tog sig saamange Koner som han vilde, og forskiød dem, naar han begyndte at faae Leede til dem. De Koner, der svege deres Løfter — den eneste Formalitet der binder dem — bleve, dersom man traf dem i Horerie, straffede med Døden, og man loe ikke af den Mand, som de havde bedraget. Frugtsommelige Koner vare ikke fritagne fra almindeligt Arbeide, efterdi man ansaae det nødvendigt til en lykkelig Forløsning. De holdte sig i Sengen een eller to Dage i det høieste, og med deres Foster, hængende om Halsen i et Skerf af Bomuld, som er giort til det samme, toge de fat paa deres sædvanlige Forretninger

igien uden nogen Fare. I Almindelighed er Barsle-Følgerne mindre skadelige for de vilde Fruentimre end for de kultiverede, fordi de første give alle deres Børn Die, og Mændenes Ladhed fordømmer dem til et meget arbeidsomt Liv, der giør det periodiske Afløb hos dem saa meget mindre overflødigt, og dette overflødige Blods Affondrings-Kanaler saa meget snevrere. Langt fra at en lang Hvile efter Barnefødselen er dem nødvendig, vilde den være dem ligesaa skadelig, som Almuens Koner iblant os. Denne Omstændighed er ikke den eneste, hvori man seer de forskiellige Kaars Fordele veje op mod hinanden. Vi føle Trangen til at bevæge os, vi tage paa Landet for Sundheds Skyld. Vore Hustruer begynde at fortiene Navn af Mødre, ved selv at amme deres Børn. Disse Børn ere blevne løste af Svøbets Tvingsler. Hvad tilkiendegive disse nyttige og kloge Forandringer? Hvad andet end dette, at Mennesket kan ikke uden Skiel afvige fra Naturens Love uden at skade sit eget Vel. I alle kommende Sekler vil Mennesket Skridt for Skridt nærme sig den kultiverede Forfatning, det kultiverede Menneske komme tilbage til sin oprindelige Forfatning; hvoraf Philosophen vil slutte, at der i det Mellemrum, der skiller dem fra hinanden, er en Punkt, hvor Artens Vel har sit Sæde. Men hvo er den, der kan bestemme denne Punkt? og dersom den var bestemt, hvilken Myndighed vilde da være istand til at lede Mennesket dertil og holde ham der.

De Reisende blive modtagne i Brasilien med udmærket Agtelse. Ved deres Ankomst see de sig omgivne af Fruentimre, som fælde Glædes-Taarer og sige deres Giest tusende Smigrerier. Man beverter ham med det beste man har, og glemmer aldrig at vaske hans Fødder. Naar man skal reise flere Gange til den samme Landsbye, maae man vælge sig den Huusfader, som man bestandig vil tage ind til. Den, man først

havde henvendt sig til, vilde blive meget fortørnet, dersom man vilde forlade ham for at tage til en anden. Denne Giestfrihed er et af de sikkreste Kiendetegn paa Menneskets Drift og Bestemmelse til Selskabelighed.

Frembragt af den naturlige Medlidenhed var Giestefriheden almindelig i de første Tider. Det var næsten det eneste Baand imellem Nationerne; det var Sæden til de ældste, de agtbareste, de varigste Venskaber imellem Familier, der vare adskilte ved umaadelige Lande. Et Menneske, der var forfulgt af sine Medborgere, eller havde giort sig skyldig i en Forbrydelse, søgte paa et langt fraliggende Sted enten Rolighed eller Befrielse fra Straf. Han fremstillede sig i Porten af en Bye eller en Flekke, og sagde: "Jeg er en Søn eller Sønne=Søn af den eller den; jeg kommer her af den eller den Aarsag — og han indretter sin Fortælling eller sin Løgn paa den forunderligste, den meest rørende Maade, den, der var best skikket til at give den Vigtighed. Man hørte ham med Begierlighed, og han lagde til: „Tager imod mig; thi dersom I, eller eders Børn, eller eders Børne=Børn blive nogensinde bragte af et Uheld til mit Land, og de der ville nævne mig, skulle de blive modtagne af mine." Man tog sig af ham. Den, han gav Fortrinet, ansaae sig hædret derved. Han tog sin Boepæl ved sin Verts Arnested. Han blev behandlet som et Medlem af Familien. Han blev undertiden Husets Datter=Mand, — Røver eller — Forfører.

Det er fra disse Eventyrere — maaskee de første Reisende — at Hedenskabets Halvguder — en Frugt af Liderlighed og Giestfriheden — nedstamme. For deres Fødsel kunde de fleste takke Reisende, som man forundte Samleiet og saae ikke mere.

Det være mig tilladt at sige: at der gives ingen mere umoralsk Forfatning end den Omflakkendes. Den

Reisende af Profession ligner Eieren af en meget stor Bolig, som istedet for at sidde hos sin Kone imellem sine Børn, vilde anvende sit hele Liv til at vimse om i Værelserne. Tyranniet, Forbrydelser, Stolthed, Nød, Nysgierrighed, en vis, jeg veed ikke hvilken, Uroe i Sindet, Begierlighed efter at faae Ting at vide og see, Kiedsomhed, Afsmag for en forslidt Lykke, have bragt og ville til alle Tider bringe Mennesker til at forlade deres Fædreneland.

Men i de Sekler, der ere ældre end Kultiveringen, Handelen og Opfindelsen af de Tegn, der forestille Rigdommen, da Egennytten endnu ikke havde indrettet Tilflugtssteder for de Reisende, bødede Giestfriheden derpaa. Den Modtagelse, der blev viist en Fremmed, var en hellig Gield, som Descendenterne af den modtagne Mand betalte ofte efter endeel Seklers Forløb. Hiemkommen i sit Land, morede han sig med at fortælle de Prøver paa Velvillie han havde faaet, og Erindringen deraf vedligeholdtes i Familien.

Disse rørende Sæder have tabt sig efterhaanden, som Forbindelsen mellem Nationerne ere blevne lettere. Paa alle Steder have vindskibelige, nærige eller gemene Folk giort Indretninger, hvor man stiger af, hvor man anordner og fremfordrer Livets Bekvemmeligheder, som hos sig selv. Huus-Herren eller Verten er hverken Din Velgiører eller Din Broder, eller Din Ven, han er Din første Betient. Skillingen, Du giver ham, berettiger Dig til at behandle ham, som Du behager. Det er Dine Penge og ikke Din Agtelse, han bekymrer sig om. Naar Du er ude af hans Huus, husker han ikke mere paa Dig, og Du husker ikke paa ham, uden for saavidt at Du har været misfornøiet eller tilfreds med ham. Den hellige — den allevegne *) hvor Kulturen og Selskabs-Reglerne

*) (Norge undtagen). Ovs. Anm.

have giort Fremgang, udryddede Giestfrihed, finder man nu ikke mere igien uden hos de vilde Nationer, og paa en mere udmærket Maade i Brasilien end noget andet Sted.

Langt borte fra den Ligegyldighed eller Svaghed der bringer os til at flye vore Døde, betager os Modet til at tale om dem, bortfierner os fra alle de Steder, der kunde bringe os dem i Erindring, betragtede Brasilianerne deres med Ømhed, fortalte deres Bedrifter med Fornøielse, roste deres gode Egenskaber med Henrykkelse. Man begrov dem staaende i en rund Grav. Var det Hovedet for en Familie begrov man tilligemed ham hans Fiær, hans Halsbaand og hans Vaaben. Naar en Folke-Stamme forandrede Opholds-Sted, hvilket ofte skede uden anden Aarsag end for at forandre, lagde enhver Familie store Stene paa de agtværdigstes af deres Dødes Grave. Aldrig nærmer man sig disse Smertens Mindesmærker uden at udstøde græsselige Skrig, der saa temmelig ligne dem, hvormed man fylder Luften, naar man gier sig i Kamp.

Hverken Egennytte eller Ærgierrighed bragte nogensinde Brasilianerne til at føre Krig. Oprindelsen til deres blodigste Angreb var stedse at hævne deres Slægtningers eller deres Venners Død. Man greb til Vaaben uden mange Omstændigheder. Til Bestyrere eller til Talere snarere end til Anførere havde enhver Nation nogle Oldinger, som bestemte Fiendtlighederne, gave Tegn til Afreise, og lode undervejs de Steder, de droge igiennem, give Gienlyd af den heftigste Forbittrelses Udtryk. Undertiden giorde man endog Holt for at høre paa hidsige Taler, som varede i hele Timer. Dette giør de Taler sandsynlige, som man læser i Homerus og de Romerske Historieskrivere. Da døvede Artilleriets Bulder ikke Generalernes Røst.

De Stridende vare bevæbnede med en Ibenholts Kølle, der var 6 Fod lang, 1 Fod bred og 1 Tomme tyk. Deres Buer og deres Pile vare af samme Slags Træe. Til Instrumenter ved deres Krigs-Musik brugte de Fløiter, som de havde giort af deres Fienders Pibe-Been. De vare til at opvække Modet nok saa gode som vore Trommer, der giør fortumlet ved Faren; eller vore Trompeter, der give Tegn til og maaskee opvække Frygt for Døden. Deres Generaler vare de kiekkeste Soldater i de forrige Træfninger.

Naar Angriberne komme i det Land, de ville plyndre, holde de Gamle og Fruentimmerne, der bevare Provianten, sig tilbage, medens Krigsfolkene trænge sig igiennem Skovene. Deres første Angreb er aldrig aabenlyst. De holde sig skiulte i nogen Frastand fra de fiendtlige Boliger, som de søge Leilighed til at overrumple. De sætte ingen Ære i at fegte i standende Strid.

Brasilianernes Ærgierrighed bestaaer i at giøre Krigs-Fanger. Disse blive førte til Seierherrens Landsbye, hvor de blive slagtede og spiste med store Ceremonier. Festen er lang, og saa længe den varer, opmuntre de Gamle de Unge til at blive kiekke Krigere, saavel til deres Nations Hæder, som for at gotte sig selv med saa udsøgte Retter. Denne Lyst til Menneske-Kiød bringer dem aldrig til at spise dem af deres Fiender, der ere døde paa Kamppladsen. Brasilianerne indskrænke sig til dem, som ere faldne levende i deres Hænder, og som ere blevne aflivede med visse Formaliteter. Det synes, som Hævnelysten allene krydrer en Spise, som Menneskeligheden afskyer.

Krigs-Fangernes Skiebne har fulgt med Fornuftens forskiellige Aldere. De meest kultiverede Nationer løse dem, udvexle dem, eller give dem tilbage, naar Freden er traadt istedet for Fiendtlighederne. De

halv: barbariske Nationer tilegne sig dem, og bringe dem i Slaverie. De sædvanlige Vilde myrde dem uden at pine dem. De vildeste Mennesker pine dem, slagte og æde dem; dette er deres fordømmelige Folke-Ret.

Dette Menneskeæderie har længe været anseet for et Hiernespind efter nogle Skeptikeres Formening. De kunde ikke forestille sig, at Trangen havde bragt nogen Nation til den gruelige Nødvendighed at nære sig med Menneskets Indvolde, og de troede endnu mindre, at man havde hengivet sig til denne Grusomhed, uden at være tvunget dertil ved en fuldkommen Mangel paa alle Midler til Livets Ophold. Efterat oftere gientagne Kiendsgierninger, mere rigtige Vidnesbyrd, mere paalidelige Efterretninger have fordrevet de meest Vantroendes Tvivl, har man seet Philosopher, som søgte at forsvare denne Skik hos endeel vilde Folkeslag. De ere vedblevne, at reise sig med Styrke mod det Barbarie, der af blot Lune sendte ulykkelige Undersaatter til Krigens Slagterbænk, men de have meent, at det var ligegyldigt, enten et Aadsel blev fortæret af Mennesker eller af Rovfugle eller af Orme.

Man antage endog denne Grueligbed, at denne Skik i sig selv har intet forbrydersk i sig, intet der strider mod Moralen, men hvor fordærvelige vilde ikke Følgerne blive deraf? Har man først tilstaaet Mennesket Rettighed til at spise Menneske-Kiød, dersom hans Gane finder Smag deri, vil der ikke være andet tilbage end at giøre Dunsten af dets Blod behagelig for Tyrannernes, forrige Vellystlingers Lugt. Man forestille sig da disse tvende Phenomener almindelige paa Jorden, og man kaste sine Øine paa Menneskeslægten, om det er mueligt at udholde Synet deraf.

I Brasilien bleve Hovederne af de Fiender, der vare blevne dræbte i Kampen eller opofrede efter Træf-

ningen omhyggeligen bevarede. Man prunkede med at vise dem for Fremmede som Mindesmærker paa Tapperhed og Seier. De giemte Pibe-Benene af Armene saavel som af Benene, for at giøre Fløiter af dem, og ligeledes Tænderne, hvilke de bandt om Halsen som et Slags Halsbaand. De, der havde opdynget de fleste af disse gruelige Stykker i Blodbadet, gravede, foruden de Saar, de havde faaet, deres Bedrifter ind i deres Lemmer ved Indskiæringer, som hædrede dem i deres Landsmænds Øine. Det er ikke Prydelser af Guld eller Silke, hvilke Fienden kan berøve dem. For dem er det skiønt, at være bleven vansiret i Træfninger. I Kiønnets Øine maa den Mand, der vil behage, være prydet med Blod og ikke med Roser.

6. Missionærernes Magt over de Indfødte i Brasilien, og over Portugiserne i Koloniens første Tider.

Disse Sæder havde ikke giort Brasilianerne skikkede til at tage taalmodig mod de Lænker, man agtede at paalægge dem. Men hvad formaaede vel Vilde mod Europas Vaaben og Disciplin? Et temmelig stort Antal af dem havde allerede underkastet sig Aaget, da Hoffet i Lissabon ansaae det 1549 passende, at sende en Chef for at anføre Orden i et Etablissement, der indtil denne Tid havde været overladt til nogle Røveres Raserie og Luner. Ved at bygge San Salvador, gav Thomas de Souza Kolonien et Samlings-Punkt; men Æren for at befæste den, udvide den og giøre den virkelig nyttig for det egentlige Fædreneland var forbeholdet Jesuiterne, der fulgte med ham. Disse uforfærdede Mennesker, som Religion eller Ærgierrighed altid have bragt til at foretage sig store Ting, fordelte sig iblant Indianerne. De af disse Missionærer, som af Had

til det Portugisiske Navn bleve myrdede, fik strax andre i deres Sted, der kun førte de ømme Navne af Fred og Kiærlighed i Munden. Denne Hovmodighed forvirrede Barbarer, som aldrig havde vidst af at tilgive. Uformærket fik de Tillid til Mennesker, som ikke syntes at arbeide paa andet end deres Vel. Deres Tilbøilighed til Missionærerne blev til Lidenskab. Naar der skulde komme en Jesuit til en Nation, gik de Unge ham hobeviis imøde og skiulte sig i Skovene, som laae paa Veien. Naar han nærmede sig, gik de ud af deres Skiul, spillede paa deres Piber, sloge paa deres Trommer, fyldte Luften med deres Glædes-Sange, dandsede og efterlode intet af hvad der kunde tilkiendegive deres Fornøielse. Ved Indgangen til Landsbyen vare de Gamle, de fornemmeste Familie-Høvdinger, som viste en ligesaa inderlig men mere sindig Glæde. Lidt længere borte saae man de unge Piger og Konerne i en Stilling der vidnede om Ærefrygt og var passende med deres Kiøn. Samtlige med hinanden førte de deres Fader i Triumph med sig til de Steder, hvor de skulde forsamles. Der underviste han dem i Religionens fornemmeste Hemmeligheder, opmuntrede dem til Ordentlighed i Sæder, til Retfærdighed, til broderlig Kierlighed, til Afskye for Menneske-Blod, og døbte dem.

Da disse Missionærer vare alt for faa til at kunne selv bestride alt, sendte de ofte de forstandigste af deres Indianere i deres Sted. Stolte af en saa ærefuld Bestemmelse uddelte disse Mennesker Øxer, Knive, Speile til de Vilde, som de traf, og afmalte dem Portugiserne som blide, menneskekierlige og velgiørende. De kom aldrig tilbage fra deres Udvandringer, uden der fulgte nogle Brasilianere med dem, hos hvilke de i det mindste havde vakt Nysgierrigheden. Saasnart disse Barbarer havde seet Jesuiterne, kunde de ikke mere skille sig fra dem. Naar de vendte tilbage til deres

Hiem, da var det for at indbyde deres Familie og deres Venner til at tage Deel med dem i deres Lykke, for at vise dem de Foræringer, som man havde giort dem.

Skulde nogen tvivle paa disse Velgiørenhedens og Menneskekierlighedens lykkelige Virkninger paa de vilde Folkeslægter, han sammenligne da den Fremgang, som Jesuiterne i meget kort Tid have giort i det sydlige Amerika, med den, som Spaniens og Portugals Vaaben og Skibe ikke have kunnet giøre i tvende Sekler. Medens Soldater i Tusindetal forvandlede tvende store kultiverede Riger til Udørkener med omvankende Vilde, have nogle Missionærer forvandlet smaa omvankede Nationer til endeel store kultiverede Stater. Dersom Laugs-Aanden hos disse sieldne Mænd havde været mindre befængt af hvad der var herskende Tænkemaade i Rom; dersom deres Selskab, der var stiftet og dannet ved det meest rænkefulde, det meest fordærvede Hof i Europa, ikke havde trængt sig ind ved alle andre Hoffer, for at have Indflydelse paa alle politiske Begivenheder; dersom de ikke havde ved deres Intoleranse oprørt alle beskedne Folk, og alle Retter ved deres Lidenskab for Despotismen; dersom en overdreven Nidkierhed for Religionen ikke havde giort dem til hemmelige Fiender af Oplysningens Fremgang og Forfølgere af Philosophien; dersom de havde anvendt ligesaa megen Konst paa at giøre sig elskede, som paa at giøre sig frygtede; dersom de havde ligesaa ivrig arbeidet paa at forøge deres Selskabs Værdighed, som paa at forøge dets Magt; dersom deres Forstander ikke havde misbrugt endog de gode Egenskaber hos de fleste af Medlemmerne, saa skulde baade den gamle og den nye Verden endnu have nydt godt af et Selskabs Arbeide, som man kunde have giort nyttigt ved at hindre det fra, at giøre sig nødvendigt. Det attende Aarhundrede skulde da ikke rødme over de Grusomheder, der have ledsaget dets Ophæ-

velse. Det skulde være vedblevet at vande Verden med dets Sveed, at giøre den frugtbar ved dets Arbeide.

Brasilianerne havde havt alt formegen Aarsag til at hade Europæerne, at de ikke skulde være mistænkelige endog ved deres Velgierninger; men et Retfærdigheds-Træk, som giorde stor Opsigt, formindskede denne Mistroe.

Portugiserne havde anlagt Etablissementet St. Vincent paa Kysten af Havet under den 24 Grads sydlige Brede. Der handlede de fredeligen med Carigerne, den blideste og meest kultiverede Nation i hele Brasilien. Den Fordeel man trak af denne Forbindelse afværgede dog ikke, at man jo bortførte en 70 Mand for at giøre dem til Slaver. Ophavsmanden til denne Forgribelse blev dømt til at bringe de Fangne tilbage til det Sted, hvor han havde taget dem og at giøre de Undskyldninger, som en saa grov Fornærmelse kunde fordre. Tvende Jesuiter som det var overdraget at formaae de Fornærmede til at tage mod den Godtgiørelse, som man uden dem aldrig havde tilstaaet, sendte Bud derom til Farancaha, den anseeligste Mand i hans Nation. Han gik dem imøde, og omfavnende dem; med Glædes-Taarer sagde han til dem: „Vi ere, mine „Fædre! villige til at forglemme det Begaaede, og „giøre en ny Alliance med Portugiserne; men de vise „sig herefter mere sindige, og Folke-Retten mere troe „end de hidtil have været. Vort Venskab fortiener i det „mindste Billighed. Man behandler os som Barbarer, „imidlertid vise vi dog Agtelse for Retfærdigheden „og vore Venner." Da Missionærerne havde lovet, at deres Nation herefter vilde være nøiagtigere i at iagttage Fredens og Enighedens Love, sagde Farancaha videre: „Dersom I tvivle paa Carigernes Oprigtighed, „vil jeg give eder et Beviis paa den. Jeg har en „Søster-Søn, som jeg elsker inderlig; han er mit

„Huses Haab og sin Moders Glæde; hun vilde døe af „Sorg, dersom hun mistede sin Søn. Dog vil jeg „give eder ham til Gidsel. Tager ham med eder; „pleier hans Ungdom, drager Omsorg for hans Op„dragelse, og underviser ham i eders Religion. Hans „Sæder blive blide, de blive rene. Jeg haaber, at J „ved eders Tilbagekomst ogsaa vil undervise mig og „bringe mig til Lyset.“ Endeel Cariger fulgte dette Exempel, og sendte deres Børn til St. Vincent, for der at blive opdragne. Jesuiterne vare alt for snue til, at de ikke skulde have draget betydelig Fordeel af denne Begivenhed; og intet giver Formodning om, at de skulle have søgt at bedrage Indianerne ved at bringe dem til at underkaste sig. Gierrigheden havde ikke endnu faaet Indgang hos disse Missionærer, og den Anseelse, hvori de paa den Tid stode ved Hoffet, giorde dem saa agtede i Kolonien, at deres Nyomvendtes Skiebne var ikke at beklage.

Denne Rolighedstid blev ført til Nytte. Nogle Aar i Forveien vare Sukker-Rør blevne bragte fra Madera til Brasilien, hvis Jordbund og Klima vare befundne bekvemme til denne rige Plante. J Førstningen dyrkedes kun meget lidet deraf. Men man havde aldrig saasnart mod Aaret 1570 sat Negernes senefulde Arme istedet for Indianernes afmægtige i Arbeide, førend de toge til. De bleve Dag for Dag betydeligere, fordi dette Produkt, der indtil denne Tid havde været indskrænket til Brug for Medicinen, blev alt mere og mere en Gienstand for Vellysten.

7. De Franskes Angreb paa Brasilien.

Denne Velstand, som alle Europas Handelsstæder bleve Skueplads for, opvakte de Franskes Begierlighed. De forsøgte Tid efter anden at oprette 3 til 4 Etablissementer i Brasilien. Deres Flygtighed tillod dem

ikke at oppebie Frugten, som sædvanlig kommer seent ved nye Foretagender. Af Ustadighed og Modighed opgave de Forhaabninger, som vilde have været istand til at styrke Gemytter af det Slags, der ikke ere saa lette til at fatte Leede, som hurtige til at foretage. Det eneste kostelige Mindesmærke paa deres frugtesløse Reiser, er en Samtale, der afmaler saa meget des bedre de Vildes sunde naturlige Forstand, som den er skreven i den troskyldige Stiil, der for tohundrede Aar siden stemplede det franske Sprog, og hvori man endnu gienfinder de Yndigheder, som det nu beklageligen maae savne.

„Brasilianerne, siger Lery, en af de Samtalende, „vare meget forbausede over at see de Franske giøre sig „saa megen Umage for at hente Brænde hos dem, og „der var da engang en gammel Mand iblant dem, der „giorde mig dette Spørgsmaal: Hvad vil det sige, at „I gode Franskmænd komme saa langveis fra, for at „hente Brænde at varme eder ved? Er der intet deraf „i eders Land. Da jeg dertil havde svaret ham — „jo og i stor Mængde, men ikke af det Slags, som deres, hvilket vi ikke brændte, som han meente, men „som de selv betiente sig deraf til at farve deres Snore „og Fiedre dermed, hentede vore det, for at farve dermed „— svarede han mig: Ja saa! men behøve I da saa meget deraf? Ja! sagde jeg ham, thi da der var den Kiøbmand i vort Land, der havde mere rødt Lærret og rødt „Klæde end I nogensinde have seet her til Lands, saa vil „en eneste kiøbe alt det Træe, som mange Skibe komme „hiem ladte med. Ha! Ha! sagde den Vilde, der fortæller Du mig underlige Ting. Efterat han havde grundet „meget paa hvad jeg havde sagt ham, sagde han „ydermere: Men denne Mand, Du taler om, der er „saa riig, døer han aldrig? Jo vist! Jo vist! sagde „jeg til ham, ligesaa vel som andre. Hvorpaa han,

„da de ere store Pratere, spurgte mig atter: og naar „han da er død, hvem faaer da alt det Gods, han ef- „terlader sig? Hans Børn, sagde jeg, dersom han har „nogle, og i Mangel af dem, hans Brødre, Søstre „eller nærmeste Slægtninge. I Sandhed! sagde da „min gamle: nu kiender jeg, at I gode Franskmænd ere „store Narre, thi behøve I vel at giøre eder Livet saa „suurt med at reise over Havet, for at sammendynge „Rigdomme til dem, der leve efter eder, ligesom Jor- „den, der har fødet eder, ikke var istand til, ogsaa at „føde dem? Vi have ogsaa Børn og Paarørende, hvil- „ke vi, som Du seer, holde af, men fordi vi ere forvis- „sede om, at efter vor Død, vil den Jord, der har fødet „os, ogsaa føde dem, saa i Sandhed! forlade vi os „ogsaa dertil.

8. Hollændernes Erobringer i Brasilien.

Denne Philosophie, der er saa naturlig for de vilde Folkeslag, som Natur-Standen fritager for Ærgiærrig- hed, men fremmed for de kultiverede Nationer, der have prøvet alle de Ulykker, som Overdaadigheden og Gierrigheden fører med sig, denne Philosophie giorde ikke stort Indtryk paa de Franske. De maatte bukke under for Fristelsen til at faae de Rigdomme, hvorefter Tørsten paa den Tid fortærede alle Europas Søe-Na- tioner. Hollænderne, som vare blevne Republikanere af en Hendelse, og Kiøbmænd af Nødvendighed, vare mere standhaftige og mere lykkelige end de Franske i deres Foretagender paa Brasilien. De havde kun at bestille med en Nation, der var ligesaa liden som deres egen, som efter deres Exempel havde afkastet Spaniens Aag, men ikke, som de, indrettet sig til Republik.

Alle Historier ere fulde af de tyraniske og grusom- me Handlinger, som bragte Nederlandene i Oprør mod Philip den anden. De rigeste Provindser forbleve, eller

bleve bragte tilbage under hans Jern-Scepter; men de fattigste — de, der vare ligesom nedsænkede i Vand — lykkedes det ved meer end menneskelige Anstrængelser, at forvisse sig deres Uafhængighed. Da deres Frihed var tilstrækkelig befæstet, reiste de hen at angribe deres Fiende paa de længst bortliggende Have i Indien, ved Ganges, endog paa de Mollukkiske Øer, som udgiorde en Del af det Spanske Herredømme fra den Tid det regnede Portugal blant sine Besiddelser. Stilstanden af 1609 gav denne driftige og lykkelige Republik Tid til at bringe sine nye Planer til Modenhed. De brøde frem 1621 ved det Vest-Indiske Kompagnies Oprettelse, hvoraf man ventede sig det samme Held i Afrika og Amerika, der vare indbefattede i dets udelukkende Privilegium, som det Ost-Indiske havde havt i Asien. Det nye Kompagnies Operationer begyndte med at angribe Brasilien.

Man havde de fornødne Kundskaber for at opføre sit godt. Nogle Hollandske Skippere havde vovet sig derhen, uden at blive anholdte efter den Lov, der forbød alle Fremmede Adgang dertil. Da de i Følge deres Nations Skik falbøde deres Varer for langt bedre Kiøb, end de, der kom fra Moderlandet, bleve de gunstigen modtagne. Ved deres Hiemkomst sagde de, at Landet laae i et Slags Anarkie; at det fremmede Herskab havde qvalt Kierligheden til Fædernelandet; at Egennytten havde fordærvet alle Gemytter; at Soldaterne vare blevne Kiøbmænd; at man havde glemt endog de første Begreber i Krigskonsten; og at man kun behøvede at vise sig med en nogenlunde vigtig Magt, for ufeilbarligen at overvinde de ringe Vanskeligheder, som kunde lægges i Veien for Erobringen af saa rigt et Land.

Kompagniet overdrog 1624 dette Foretagende til Jacob Willekens. Han gik lige løs paa Hoved-Staden. San-Salvador overgav sig ved Synet af den Holland-

ske Flaade. Resten af Provindsen eller dette Høvdingskab, der var det største og folkerigeste i Kolonien, giorde ikke synderlig større Modstand.

Denne Tidende foraarsagede mere Glæde end Sorg i det Spanske Kabinet. Ministrene, hvoraf det bestod, trøstede sig over deres Fædernelands bitterste Fiendes Triumph med den Græmmelse, som den vilde forvolde Portugiserne. Fra den Tid de arbeidede paa at undertrykke denne ulykkelige Nation, erfarede de en Modstand, som krænkede deres stolte Despotisme. Et Uheld, der kunde giøre den mindre kiek og mere ydmyg, ansaae de for en herlig Begivenhed. De troede at være nær ved det Maal, de havde foresat sig, og de vare af den faste Beslutning, ikke at foretage sig noget, som kunde bringe dem længere derfra.

Uden at tabe saa lave Følelser af Sigte, tænkte dog Philip, at Tronens Majestæt fordrede nogle Foretagender for Syns og Velanstændigheds Skyld. Han skrev til de vigtigste de anseeligste Portugisere for at opmuntre dem til at anvende de ædelmodige Bestræbelser, som Omstændighederne krævede. Disse vare villige dertil. Privat Egennytte, Iver for Fædernelandet, Lyst til at giøre deres Tyranners usømmelige Glæde til intet; alt bidrog til at fordoble deres Virksomhed. De, der havde Penge, øste dem ud. Andre hvervede Tropper. Alle vilde giøre Tieneste. I 3 Maaneder udrustede man 26 Skibe. De seilede i Begyndelsen af Aaret 1626 bort tilligemed dem, som Spaniens Seendrægtighed og Politik havde ladet dem vente alt for længe paa.

Erkebispen i San-Salvador Michel Texeira havde forberedet dem en heldig Fremgang. Denne krigerske Prælat havde fra det første af i Spidsen af 1500 Mand standset Fiendens Fremgang. Han havde angrebet, drillet, slaaet, tilbagedrevet, indsluttet og beleiret ham i Fæstningen. Tvungne af Hunger, Tidsleede og

Elendighed nødte Hollænderne deres Gouverneur til at overgive sig til de Tropper, som Flaaden ved sin Ankomst havde sat i Land. De bleve alle bragte til Europa.

Det Held, Kompagniet havde til Søes, holdte det skadesløst for dette Tab. Dets Skibe kom aldrig tilbage i Havnene uden triumpherende og ladte med hvad de havde plyndret fra Portugiserne og Spanierne. Det viste sig i en Glimmer, der vagte Misundelse endog hos de Magter, som havde størst Fordeel af Hollændernes Lykke. Oceanet var bedækket med dets Flaader. Dets Admiraler søgte ved gavnlige Bedrifter at beholde dets Tillid. De subalterne Officerer vilde stige ved at understøtte deres Anføreres Tapperhed og Duelighed. Soldaternes og Matrosernes Hidsighed var uden Exempel. Intet kunde afskrække disse kiekke og uforfærdede Mennesker. Søens Besværligheder, Sygdomme og gientagne Træfninger — alt syntes at hærde og fordoble deres Kappelyst. Kompagniet vedligeholdte denne gavnlige Tænkemaade ved hyppige og velanbragte Belønninger. Foruden den Lønning man gav dem, tillod det dem at føre Handel for sig selv. Denne Gunst opmuntrede dem og forøgede deres Antal. Da deres Lykke ved en saa klog Indretning var bundet til det Selskabs, der brugte dem, vilde de altid være i Virksomhed. Aldrig overgave de deres Skibe, aldrig undlode de at angribe de fiendtlige Skibe med den Indsigt, Forvovenhed og Forbittrelse, der giør Seieren vis. I en 13 Aars Tid udrustede Kompagniet 800 Skibe, hvorpaa Bekostningen steeg til 18,800,000 Rigsdaler. De fratoge Fienden 545, som med de Handelsvarer, hvormed de vare ladede, bleve solgte for $37\frac{1}{2}$ Millioner Rigsdaler. Ogsaa var Udbyttet aldrig under 20 Prosent, og steeg ofte til 50. Denne Velstand, der kun var grun-

det i Krigen, satte Kompagniet istand til at angribe Brasilien paa ny.

Dets Admiral Henrik Lonk ankom i Begyndelsen af Aaret 1630 med 46 Krigsskibe paa Kysten af Fernambuc, en af de største Provindser i Landet, og som er best befæstet. Han undertvang den, efter at han havde leveret endeel blodige Træfninger, som han altid kom seirende fra. De Tropper, som han ved sin Bortgang efterlod sig, undertvang 1633, 1634 og 1635 de tilgrændsende Lande. Det var den meest dyrkede Deel af Brasilien, den der følgelig leverede de fleste Varer.

Disse Rigdomme, som vare dragne fra Lissabon for at tage Veien til Amsterdam, opmuntrede Kompagniet. Det besluttede at erobre hele Brasilien og overdrog dette Hverv til Grev Moritz af Nassau. Denne General ankom til sin Bestemmelse i de første Dage af Aaret 1637. Han fandt Disciplin hos sine Soldatere, Erfarenhed hos Anførerne, Villighed i alle Hierter, og han rykkede i Marken. Efterhaanden modsatte man ham Albuqverqve, Banjola, Ludvig Rocca de Borgia, og Brasilianeren Cameron, sit Folks Afgud, Portugiserne lidenskabelig hengiven, kiek, virksom, snu, og som der ikke manglede andet til at være god General, end at han skulde have lært Konsten under gode Mestere. Alle disse forskiellige Anførere giorde sig megen Umage for at beskytte de Besiddelser, hvis Forsvar man havde betroet dem. Deres Anstrængelser bleve unyttige. Hollænderne giøre sig ganske til Herrer af alle de Kyster, som strække sig fra San-Salvador til Amazon-Floden.

9. En Portugisisk Prædikants Beklageser til Gud over en kietters Nations lykkelige Fremgang.

Under disse Omstændigheder var det, at en veltalende Jesuit, Anton Vieira, holdt i en af Bahias

Kirker den heftigste og overordentligste Tale, som man maaskee nogensinde har hørt fra en kristelig Prædikestol. Det besynderlige i denne Prædiken vil maaskee undskylde det udførlige Udtog vi ville give deraf.

Til Text tog Vieira Slutningen af den 44de Psalme, hvor Propheten henvender sig til Gud og siger:

> Vaagn op Herre! hvorfor er Du indslumret? Hvorfor har Du bortvendt Dit Ansigt fra os? Hvorfor har Du glemt vor Elendighed og vore Trængsler? Vaagn op, kom os til Hielp! Tænk paa Dit Navns Ære og frels os.

„Det er med disse Ord, der ere fulde af en gudfrygtig Kiekhed, en religieus Dristighed, siger Taleren, at „Konge-Propheten — mere som opfordrende end som „bedende taler til Gud. Tiden og Omstændighederne „ere de samme, og jeg drister mig ligeledes til at sige: „Vaagn op Herre! hvorfor er Du indsovet?

Vieira giennemgaar derpaa sin Text, og efter at han har viist Overeensstemmelsen imellem Israels og Portugisernes Ulykker, lægger han til: „Det er derfor „ikke Mennesker, som jeg i Dag vil tale til. Min „Stemme og mine Ord skulle hæve sig til noget „høiere. Jeg agter i dette Øieblik at trænge ind i „Guddommens Barm. Det er i Dag den sidste af „de femten Dage, som i alle Moderlandets Kirker „ere bestemte til at udøse Bønner for de hellige Altere, „og efterdi denne er den sidste, skikker det sig at gribe „til det eneste Middel, som endnu er tilbage. Forgiæves „have Evangeliets Prædikantere arbeidet paa at „bringe eder til Omvendelse. Siden I have været „døve, siden de ikke have kunnet omvende eder, er „det Dig Herre! som jeg vil omvende; og skiønt vi

„ere Syndere, er det dog Dig, som jeg vil bringe til „Fortrydelse.

„Da Israels Børn havde begaaet Forbrydelsen „i Ørkenen med at tilbede Guld-Kalven, aabenbarede „Du deres Overtrædelse for Moses og lagde til i din „Vrede, at Du vilde tilintetgiøre disse Utaknemlige. „Men Moses sagde til Dig: og hvorfor, Herre! er Du „saa opbragt mod Dit Folk? Førend Du raser „imod dem, saa betænk, hvad der er Dig værdigt „at giøre. Vil Du, at Egypterne skal beskylde Dig for, „at Du kun af Ondskab har fort os ud af Trældommen, „for at lade os omkomme i Ørken? Tænk paa Dit „Navns Ære.

„Saaledes sluttede Moses, og saaledes slutter „jeg. Du vil fortryde det Anslag, Du havde fattet. „Du er den samme. Mine Grunde ere stærkere end „den Hebraiske Lovgivers. De ville have samme Virk-„ning paa Dig, og dersom Du har fattet det Forsæt „at ødelægge os, da vil det fortryde Dig. Veed Du „ikke, at opblæst over det Held, Du har forundet ham, „har Kietteren allerede sagt: at det er det vrange „i vor Gudsdyrkelse, han har at takke for Din „Beskyttelse og sine Seiervindinger? Og hvad vil Du, „at Hedningerne, som vi ere omgivne af, skulle tænke „derom? Talapoinen, der ikke kiender Dig endnu; „den ustadige Indianer, den vankundige og dumme „Ægypter, der neppe er bleven vædet med Daabens „Vande? Er den uoplyste Mængde istand til at udgrunde „og tilbede det uransagelige i dine Domme? Vaagn der-„for op! og dersom Du har nogen Omsorg for Din Ære, „saa taal ikke, at man i vore Nederlag søger Grunde „mod vor Troe. Vaagn op! og lad de Storme, der „have adsplittet vore Flaader, ogsaa adsplitte vore „fælles Fiendes! Lad Pesten, lad Sygdommen, hvoraf „vore Armeer ere blevne hensmeltede, ogsaa hensmelte

„hans! og siden Menneskenes Raad blive til Daarlighed,
„naar det behager Dig, saa opfyld Du hans med Mørke
„og Forvirring.

„Josva var helligere og taalmodigere end vi, dog
„førte han ikke andet Sprog end jeg, skiønt Omstændig-
„hederne vare langt mindre vigtige. Han gaar over
„Jordan, han angriber Staden Ai, hans Tropper blive
„adspredte. Hans Tab var maadeligt; og dog seer
„man ham sønderrive sine Klæder, vride sig paa Jorden,
„udbryde i bittre Beklagelser og skrige: Hvorfor
„vilde Du lade os gaae over Jordan?
„Siig Herre! var det for at overgive os
„til Amorithen? Og skulde jeg, da det her er
„om et stort Folk, et vidtløftigt Land at giøre, skulde
„jeg da ikke raabe: Har Du ikke givet os disse Lande,
„udenfor at tage dem fra os? Dersom Du havde bestemt
„dem til Hollænderne, hvorfor kaldte Du dem ikke
„hertil, da de vare udyrkede? Har denne Kietter da
„giort Dig saa store Tienester? Ere vi saa lumpne
„i dine Øine, at Du har ført os fra vort Hiem, for
„her at være Opdyrkere for ham, for at bygge ham
„Byer, for at berige ham med vor Slid? Dette er
„da Vederlaget, som Du har tiltænkt os for de Menne-
„sker der ere blevne dræbte i Landet, og omkomne paa
„Søen? Dog vil det skee, dersom Du har besluttet
„det. Men jeg forudsiger Dig det, at de, som Du
„i Dag forkaster og overvælder med Ulykker, vil Du lede
„efter i Morgen og ikke finde dem.

„Knuset af Ulykker gaar Job i Rette med Dig.
„Du vil dog vist nok ikke, at vi skulle være mere føles-
„løse end han. Han siger: Siden Du har besluttet min
„Undergang, saa fuldfør den. Dræb mig, giør mig
„til intet; grav mig i Jorden, lad mig blive til
„Støv, jeg indvilliger det; men i Morgen vil Du
„søge efter mig og ikke finde mig. Du vil da

„kun have Sabæere, Chaldæere, Dit Navns Bespottere;
„men Job — Din tro Tiener — som tilbeder Dig — vil
„Du ikke mere have.

„Nu vel Herre! Jeg siger med Job: Opbrænd,
„ødelæg, fortær os alle; men engang, men i Morgen,
„vil Du søge efter Portugiserne, og søge dem forgiæves.
„I Dine Tanker skal vel Holland nok forsyne Dig med
„Apostoliske Erobrere, som med Livs Fare ville føre
„Korsets Fane giennem dette hele Land? Holland skal
„vel oprette en Plante-Skole for Apostoliske Prædikantere,
„som ville giennemreise barbariske Lande og vande
„dem med deres Blod til Troens Tarv? Holland
„skal vel bygge Dig Kirker, som ere Dig til Behag;
„reise Dig Altere, hvorpaa Du kan nedstige; indvie
„Dig sande Tienere; frembringe Dig det store Offer og
„vise Dig en Dyrkelse, som er Dig værdig? Ja vist!
„Ja! Den Dyrkelse, Du vil faae deraf, vil blive den,
„som det dagligdags yder Dig i Amsterdam, Middel-
„bourg, Flissingen og de øvrige Stæder i dette fugtige
„og frosne Helvede.

„Vel veed jeg, Herre! at Din Læres Forplantelse,
„Din Æres Tarv ikke beroer paa os, og at dersom
„der ikke vare Mennesker, kunde Din Magt give Ste-
„nene Liv, og af dem opvække Abraham Børn. Men
„jeg veed ogsaa, at siden Adam har Du ikke skabt
„Mennesker af et nyt Slags; at Du betjener Dig af
„dem, som ere til, og at Du til Dine Raads Fuld-
„byrdelse ikke tager til de mindre gode, uden af Mangel
„paa de bedre. Derom vidner Lignelsen om Giestebu-
„det, hvor det heder: Lad Halte og Blinde
„komme ind. Dette er Dit Forsyns Vei. For-
„andrer Du den i Dag? Vi have været Dine Giester;
„vi have ikke undskyldt os for at begive os til Din
„Høitid, og Du foretrækker os blinde og halte

„Lutheranere, Calvinister, blinde i Troen, halte i
„Gierninger.

„Dersom vi — hvilket jeg ydmygelig men meget
„alvorlig forestiller Dig — ere saa ulykkelige, at Hol-
„lænderne skulle giøre sig til Herrer af Brasilien, da
„fortiener det vist nøie at betænkes, førend Du fuldbyr-
„der denne Din Dom. Overvei nøie, hvad deraf vil
„flyde for Dig. Gaae i Raad med Dig selv, rand-
„sag Dig selv, medens der endnu er Tid dertil. Der-
„som der er Aarsag til at Du maa fortryde det, da er
„det bedre, at det skeer nu, end naar Ulykken er bleven
„uden Lægedom. Du seer hvor jeg vil hen, og at
„Grundene til den Forestilling, jeg giør Dig, ere tag-
„ne af Din egen Adfærd. Førend Syndfloden var Du
„ligeledes meget opbragt mod Menneskeslægten. Noa
„bønfaldt Dig forgiæves i et heelt Aarhundrede. Du ved-
„blev i Din Vrede. Himmelens Sluser bristede ende-
„lig. Vandene gik over Biergenes Toppe; hele For-
„den blev oversvømmet; og Din Retfærdighed tilfreds-
„stillet. Men tre Dage derefter, da Ligene svømmede
„op, da dine Øine dvælede paa den Mængde gulnede
„Aadsler; da Havenes Overflade viste Dig det sørge-
„ligste — det gyseligste Syn, der nogensinde har bedrøvet
„Englenes Øine, hvorledes blev Du da til Mode? Rørt
„af dette Syn, ligesom Du ikke havde forudseet det, be-
„vægedes Dit Inderste af Smerte. Du følte Fortrydelse
„over det Foregaaede, Du tog Beslutninger for Fremtiden.
„Man seer deraf, hvor ynksom Du er, og siden dette er
„Dit Væsen, hvorfor skulle Du da ikke skaane Dig selv
„ved at spare os? Hvorfor vilde Du nu fare rasende
„frem, naar Dit eget Hierte maa knurre derover;
„naar Fuldbyrdelsen af Dine retfærdige Domme maa
„bedrøve Din Godhed? Betænk dette, førend Du be-
„gynder der med, og overvei Følgerne af den nye Synd-

„Flod, som du belaver Dig paa; jeg vil afmaale Dig „dem.

„Jeg sætter, at Bahia og det øvrige Brasilien „ere blevne et Bytte for Hollænderne. See dem da, „hvor de styrte ind i Byen med Erobrernes Grusomhed, „med Kietternes Rasenhed; hvorledes hverken Alder „eller Kiøn blive sparede; hvorledes Blodet flyder; „hvorledes Skyldige og Uskyldige, Qvinder og Børn „springe over Klingen, hvorledes de blive myrdede „oven paa hinanden. See her Møernes Taarer flyde „over den Vold, der er dem giort. See der Oldinger= „ne trukne ved Haarene. Hør de blandede Skrig af „Munke og Præster som favne deres Altere og opløfte „deres Hænder til Dig. Selv Du Herre! vil ikke und= „gaae deres Voldsomheder. Ja! ogsaa Du vil faae „Din Deel. Kietteren vil sprenge Dørrene til Dine „Kirker. Hostierne — Dit eget Legeme — * ville blive „traadde under Fødder. Bægerne, der have været „fyldte med Dit hellige Blod, ville blive brugte til „Liderlighed. Dine Altere ville blive omstyrtede; Dine „Billeder sønderslagne. Forbryderske Hænder ville „antaste Din Moder.

„At disse Skiendigheder blive viste mod Dig, at „Du taaler dem, det vil ikke forundre mig, siden Du „har taalt dem blodigere forhen. — Men Din Moder! „Hvor er den sønlige Hengivenhed? Hvad! Du skilte „Ussa ved Livet, fordi han havde rørt ved Arken. Den „Haand, som Jeroboam havde løftet mod en Prophet, „lod du visne, og Kietteren har endnu Hænder i tusende „Tal til at begaae de grueligste Misgierninger. Du

* Man erindre sig her, ligesom den hele Tale igiennem, at det er en Catholsk Pater, der taler, efter sin Kirkes Lære= begreb for et Par hundrede Aar siden.

Overs. Anm.

„aftronede, Du lod Belthasar omkomme, fordi han „havde drukket af Bægere, hvori Dit Blod ikke havde „været indviet, og Du sparer Kietteren, og der gives „ikke to Fingre og een Tommel til at tegne hans „Døds-Dom.

„Endelig Herre! naar Dine Kirker blive plyn„drede, Dine Altere omstødte, Din Religion udslettet i „Brasilien, Din Tilbedelse ophævet; naar der voxer „Græs paa Gulvet i Dine Kirker, saa vil Juledag komme, „uden at nogen erindrer sig Din Fødsel. Fasten og „Dimmel-Ugen ville komme uden at Mysterierne i Din „Lidelse ville blive helligholdte. Stenene paa vore „Gader ville sukke, ligesom de fordum sukkede i Jerusa„lems øde Gader — Ingen Præster — ingen Offringer „— ingen Sakramenter. Kietteriet vil anmasse sig „Sandhedens Tale-Stoel. Den falske Lære vil besænge „Portugisernes Børn. Naar man engang spørger „Børnene af dem, som sidde her omkring mig; „I unge Mennesker! af hvilken Religion „ere I? ville de svare: Vi ere Calvinister — „Og I Smaaepiger! ville de svare: Vi ere „Lutheranere. — — Da vil det giøre Dig ondt — „da vil Du fortryde det. Men siden da Fortry„delsen venter paa Dig, hvorfor forekommer Du den „da ikke?

„Men sig mig: Hvad Ære finder Du i at „ødelægge en Nation og lade den nedtræde af en anden? „Det er en Magt, som Du fordum betroede en ringe „Indvaaner i Anathoth. Ved at straffe os, triumpherer „Du over den Svage, ved at tilgive os, triumpherer „Du over Dig selv. Vær barmhiertig for Din egen „Æres Skyld, for Dit Navns Hæder. Din Vrede „vedvare ikke alle Dage eller engang kun en eneste. „Du byder, at Solen ikke skal gaae ned over vor For„tørnelse, og hvor ofte er den ikke gaaet op, hvor ofte

„ikke gaaet ned over Din? Fordrer Du en Lemfældighed „af os, som Du ikke selv har? Forstaar Du kun at give „Befaling, men ikke Exemplet.

„Tilgiv os derfor Herre! lad vore Ulykker høre „op! Hellige Jomfrue! beed for os. Beed Din Søn. „Paalæg ham det. Dersom han er opbragt over vore „Overtrædelser, da sig ham, at han tilgiver os, ligesom „han i sin Bøn haver paalagt os, at tilgive dem, der „have forseet sig imod os."

Jeg veed ikke, om Herren blev bevæget ved den veltalende Vieiras Opfordring; men meget kort Tid derefter saae Hollænderne deres Erobringer afbrudte ved en Revolution, som alle Nationer ønskede, uden at nogen havde forudseet den.

10. Det lykkes Portugiserne at fordrive Hollænderne fra Brasilien.

Siden Portugiserne vare komne under det Spanske Aag, havde de ikke kiendt noget til Lykke. Philip den 2den, en gierrig, grusom, despotisk, huul og forstilt Fyrste havde søgt at fornedre deres Karakter, men ved at skiule under hæderlige Paaskud de Midler, han betiente sig af til at opnaae sin Hensigt. Hans Søn, der blev hans Forholds-Regler alt for troe — overbeviist om at det var bedre at herske over en ødelagt Stat, end at see dens Indbyggeres Undergivenhed beroe paa deres gode Villie, havde ladet dem fraplyndre en Mængde Erobringer, som havde kostet dem Strømme Blod og forskaffet dem megen Hæder og Vælde. Denne svage Fyrstes Eftermand, der var endnu mere lavsiælet end hans Fader, angreb aabenlyst og med Foragt deres Bestyrelse, deres Privilegier, deres Sæder og alt hvad de havde kiereft. Efter Olivarez's Tilskyndelse

vilde han drive dem til at giøre Opstand, for at faae Ret til at udplyndre dem.

Disse idelige Fornærmelser forenede Gemytterne, som Spanien havde arbeidet paa at giøre splidagtige. En Sammensværgelse, som man i tre Aar havde beredet sig paa med en utrolig Hemmelighed, brød løs den 3die December 1640. Fierde Philip blev haanligen fordrevet og Hertugen af Braganza sat paa sine Fædres Trone. Hoved-Stadens Exempel drog det øvrige af Riget efter sig, og alt hvad der fra de lykkelige Tider endnu var tilbage af Etablissementerne i Asien, Afrika og Amerika. Denne store Forandring kostede Ingen Livet uden Michel Vasconcellos, Tyranniets feige og usle Haandlanger.

Den nye Konge forenede sit Tarv og sin Fortrydelse med Engelændernes, Franskmændenes og alle deres, der vare Fiender af Spanien. Især deleshed sluttede han den 23 Junii 1641 med de forenede Nederlande en offensiv og defensiv Allianse for Europa og Stilstand paa 10 Aar for Ost- og Vest Indien. Nassau blev strax kaldet tilbage med den største Deel af Tropperne, og Bestyrelsen over de Hollandske Besiddelser i Brasilien blev betroet til Hamel, Kiøbmand i Amsterdam, Bassis, Guldsmed i Harlem, og Bullestraat, Tømmermand i Middelbourg. Dette Raad skulde afgiøre alle Sager, som man trode vilde for Fremtiden være indskrænkede til en driftig og fordelagtig Handels Operationer.

En stor Hindring stod disse Forhaabninger i Veien. Godserne tilhørte Portugiserne, der vare blevne tilbage under Republikens Herredom. Nogle havde aldrig havt tilstrækkelige Midler til at indrette rige Plantager, og Andres Formue var bleven ødelagt ved de Elendigheder, der ere uadskillelige fra Krigen. Denne Ulformuenhed var aldrig saa snart bleven bekiendt i Europa,

førend Kapitalisterne i de forenede Provindser skyndede sig med at forsyne dem med alle de Kapitaler, der vare fornødne til alle de Bedrifter, som det var mueligt at anlægge. Strax forandrer Alt Udseende, Alt faar et nyt Liv; men der reises alt for prægtige Bygninger; en smitsom Sygdom bortrykker en stor Mængde Slaver; man hengiver sig i Almindelighed til alle Yppighedens Udsvævelser. Disse Forseelser og disse Stød giør det umueligt for Skyldnerne at opfylde deres Forpligtelser. For ikke at tabe al Kredit, tillode de sig at laane paa 3 til 4 Prosent maanedlig. En saa gal Adfærd sætte dem alt mere og mere ud af Stand til at betale, og Fængslerne fyldes med Forbrydere eller Ulykkelige. For at frelse et saa skiønt Etablissement fra total Undergang bliver Kompagniet nødt til at tage Gielden paa sig, men det fordrer, at Dyrkerne skulde levere det alt hvad deres Produkter udbragtes til, indtil alt hvad der skyldtes, var betalt.

Førend denne Indretning havde Monopoliets Betiente ladet Fæstningerne forfalde, de havde solgt Vaabnene og Krigs-Munitionen, de havde tilladt alle de Soldater, der ønskede det, at reise tilbage til Moderlandet. Denne Adfærd havde tilintetgiort den offentlige Magt og ladet Portugiserne skimte Muelighеden i at bryde et fremmed Aag. Det Indgaaede, der skilte dem ved alle Livets Behageligheder, som de vare vante til, bestemte dem til at fremskynde Revolutionen.

De dristigste af dem forenede sig 1645. Planen var, ved en Fest, midt i Hoved-Staden Fernambuc at myrde alle Hollændere, som havde Deel i Regieringen og siden efter giøre klart med Almues-Folket, som var ubelavet, fordi det troede sig uden Fare. Sammensværgelsen blev opdaget, men de der havde tiltraadt den fik Tid til at komme ud af Fæstningen og sætte sig i Sikkerhed.

Deres Anfører var en Portugiser af ringe Fødsel, ved Navn Jean Fernandez de Viera. Fra Tiener havde han bragt det til at blive Kommissionær og endelig Kiøbmand. Ved sin Forstand havde han forhvervet sig store Rigdomme. Sin Redelighed havde han at takke for Alles Tillid, og hans Ædelmodighed bandt en stor Mængde Mennesker ubrødelig til hans Vel. Det Uheld man havde fristet, nedslog ikke hans store Siæl. Uden Regieringens Minde eller Understøttelse dristede han sig til at reise den gruelige Krigs Fane.

Hans Navn, hans Dyder og hans Anslag forsamlede Brasilianerne, de Portugisiske Soldater, ja endog Kolonisterne omkring ham. Han indgyder dem sin Tillid, sin Driftighed, sit Mod. Man følger ham i Træfninger, man trænger sig om hans Person. Man vil vinde eller døe med ham. Han triumpherer og indslumrer ikke paa sine Laurbær. Den Overvundne giver han ikke Tid til at besinde sig. Nogle Uheld, som han frister ved at forfølge sit Held, tiene kun til at udvikle det Standhaftige i hans Siæl, det Opfindsomme i hans Forstand, det Høimodige i hans Karakter. Endog efter sit Uheld giver han sig en truende Anseelse, mere frygtelig ved sit standhaftige end ved sit uforfærdede Mod. Af Skræk for ham tør hans Fiender ikke længere holde Marken. Ved denne glimrende Tidspunkt faar Viera Befaling at holde inde med Fiendtligheder.

Efter Stilstanden havde Hollænderne bemægtiget sig nogle Pladse i Africa og i Asien, som de haardnakken vægrede sig ved at give tilbage. Sysselsat med vigtigere Anliggender havde Hoffet i Lissabon ikke kunnet tænke paa at skaffe sig Ret; men dets Afmagt havde ikke formindsket dets Fortrydelse. Saaledes stemt havde det med Glæde seet paa at Republikken blev angreben i Brasilien, det havde endog underhaanden hiulpet dem, der havde begyndt Fiendtlighederne. Den For-

sigtighed, det altid brugte, at lade svare i Amerika og selv at svare i Europa, at det misbilligede disse Uroligheder og at det engang til sin Tid vilde straffe Stifterne til dem, bragte Kompagniet i lang Tid til at troe, at disse Bevægelser ikke vilde drage Følger efter sig. Endelig vaagnede dets Gierrighed, der alt for længe havde ladet sig besnakke af disse falske og intet sigende Forsikringer. Underrettet om, at der i Holland giordes betydelige Udrustninger, og bange for at blive indviklet i en Krig som han troede, at han burde undflye, vilde Johan den 4de redelig giøre Ende paa Fiendtlighederne i Brasilien.

Viera, som for at fuldende, hvad han havde begyndt, brugte kun sine egne Penge, sin egen Anseelse, og sin egen Duelighed, betænkte sig ikke engang paa, om han skulde adlyde. „Dersom Kongen var, „sagde han, underrettet om vor Ridkierhed, om sin Fordeel og vor gode Fremgang, vilde han, langt fra at „forsøge paa at rive os Vaabnene af Hænderne, opmuntre os til at fortsætte vort Foretagende og understøtte „os med al sin Magt." Af Frygt for at see Hidsigheden kiølnet hos sine Kammerater, bestemte han sig derpaa til at fremskynde Begivenhederne. De vedbleve at være ham saa gunstige, at han ved Hielp af Baretto, Vidal og nogle andre Portugisere, som havde Forstand og Villie til at tiene deres Fædernelaud, fuldførte Hollændernes Undergang. De faa af disse Republikanere, der vare undkomne fra Sverdet og Hungeren, rømte Brasilien ved en Kapitulatiom af 28 Januari 1654.

Hvor forandrede ere Hovederne ikke blevne. Alle disse Begivenheder ere kun og forekomme os kun som Følger af nogle politiske, moralske og physiske Aarsager, og Taleren Vieira er i vore Øine kun en veltalende Enthousiast. Men vi henflytte os til Hebræernes Tider, da de havde Propheternes Skole — til Grækernes, da man begav

sig fra alle Kanter til Delphos — til Romernes, da man ikke turde vove noget vigtigt Foretagende, forend man havde raadspurgt Offerdyrenes Indvolde og de hellige Kyllinger — til vore Forfædres ved Korstogenes Tider. Man see istedet for Vieira en Prophet, en Pythonisse, en Augur, en Bernard, og Revolutionen i Brasilien vil strax faae et Anstrøg af noget overnaturligt. Det vil da blive Gud, som, bevæget af en overordentlig Persons hellige Dristighed, har opvakt den undertrykte Nation en Hævner.

Det syntes, at den Fred, som de forenede Provindser nogle Maaneder derefter undertegnede med Engelland, maatte sætte dem i Stand til at faae en vigtig Besiddelse tilbage, som feilagtige Planer og ulykkelige Omstændigheder havde skilt dem ved. Baade Republiken og Kompagniet skuffede Nationernes Forventning. Ved den Traktat, som 1661 giorde Ende paa begge Magters Stridigheder, blev hele Brasiliens Besiddelse forvisset Portugal, som paa sin Side forpligtede sig til at betale de forenede Provindser 1,670,000 Rigsdaler i Penge eller Handelsvarer.

Saaledes mistede da Hollænderne en Erobring, som kunde blevet den rigeste af de Europæiske Kolonier i den nye Verden, og givet Republiken en Fasthed, som den ikke kunde opnaae ved sin egen Grund. Men for at holde sig deri, havde det været fornødent, at Staten havde paataget sig dens Bestyrelse, dens Forsvar; og for at bringe den i Flor, at man havde ladet den nyde en fuldkommen Frihed. Med disse Forsigtigheder vilde man have beholdt Brasilien, der vilde have beriget Nationen istedet for at ødelægge et Kompagnie. Til Uheld vidste man endnu ikke, at Jordenes Opdyrkning i Amerika var det eneste Middel til at giøre dem nyttige, og at Heldet dermed kun kunde være et Værk af en Handel,

der stod aaben for alle Borgere under Regieringens Beskyttelse.

Portugiserne saae sig aldrig saa snart befriede ved en solid Traktat fra en Fiende, der saa ofte havde overvundet, saa ofte ydmyget dem, førend de tænkte paa at drage Omsorg for at give deres Besiddelse Fasthed og formere Rigdommene deri. Nogle af de Indretninger, man giorde for at fremme det offentlige Vel og giøre det sikkert, bare til Uheld Præget af Vankundighed og Fordom; men de overgik meget alt hvad der var blevet brugt indtil denne mærkelige Tidspunkt.

Medens Hoffet i Lissabon bragte det Indvendige af sin Kolonie i Orden, tænkte nogle af dets Undersaatter paa at udvide den. De trængte sig mod Sønden frem til Plata-Floden og mod Norden til Amazon-Floden. Det syntes, som Spanien var i Besiddelse af disse tvende Floder. Man besluttede at fordrive dem derfra, eller at dele Herredømmet med dem derover.

11. Portugisernes Etablissement ved Amazon-Floden.

Amazonen — denne af sit vidtløftige Løb saa berømte Flod — denne store Vasal af Havet, hvilket den kommer at bringe den Skat, som den selv har faaet af saa mange andre Vasaller — synes at faae sit Forraad fra den Mængde Strømme, som, nedstegne fra den østlige Deel af Anderne, forene sig i en vidtløftig Strækning, for at udgiøre denne umaadelig store Elv. Dog er den almindeligste Mening, at den kommer ud fra Søen Lanricocha, der som et Slags Cordillierernes Vandbeholdning ligger i Corregiderskabet Guanuco, en 30 Mile fra Lima mod den 11te Grad sydlig Brede. I sit Løb af en 10 til 1100 Mile modtager den en gyselig Mængde Floder, hvoraf endeel løbe en 5 til

600 Mile, og ere meget brede og meget dybe. Dens Vande danne en utallig Mængde Øer, der staae alt for ofte under Vand til at de kunde blive dyrkede. Endelig gaar den ud i Oseanet under selve Linien, giennem en Munding, der er 50 Mile bred.

Denne Munding blev opdaget 1500 af Vincent Pencon, en af dem, der var i Colombs Følge; og dens Udspring, efter hvad man troer, 1538 af Gonzalo Pizarro. Hans Lieutenant Orellana indskibede sig paa denne Flod, og giennemseilede dens hele Strækning. Han maatte stride med en stor Mængde Nationer, som forhindrede Seiladsen med deres Canoer, og som fra Flod-Bredden overvældede ham med Pile. Da var det, at Synet af nogle Vilde uden Skiæg, som alle Amerikas Nationer ere, udentvivl viste Spanierne med deres levende Indbildning en Armee af krigerske Fruentimre, og bestemte den kommanderende Offiseer til at forandre Navnet Maragon, som denne Flod forhen havde, til Amazon, hvilket den siden efter har beholdt.

Man kunde falde i Forundring over, at Amerika ikke har udklækket noget vidunderligt i Spaniernes Hoveder — i disse Menneskers, som rigtig nok aldrig havde enten den fine Smag, eller det letfølende, eller det yndige, som faldt i Grækernes Lod; men som Naturen havde holdt skadesløs for disse Gaver ved en kiek Karakter, en ophøiet Siæl, en ligesaa frugtbar og mere levende Indbildnings-Kraft, end den havde forundet nogen anden Nation.

Grækerne giorde ikke et Skridt i eller uden for deres snævre Land uden at støde paa noget vidunderligt. Paa Pindus saae de Apollo omgivet af de ni Muser. De hørte Hulerne paa Lemnos dundre af Cyclopernes Hamre. De bandt Prometeus til Caucasus. De knusede Kiemperne under Tyngden af Biergene. Naar Ætna brøler og udspyer Ild-Strømme, er det Typheus,

som hæver sit Bryst. Deres Marker og deres Skove vare beboede af Satyrer og Fauner. Der var ingen af deres Poeter, som jo havde været tilstede ved deres Dandse — Og en ganske ny Natur forbliver stum under Spaniolens Øine. Han bliver ikke slaaet enten af det besynderlige i Beliggenhederne, eller af det forskiellige i Planter og Dyr, eller af det pittoreske i Sæderne hos en Menneske-Stamme, der indtil denne Tid var ham ubekiendt. Hvad tænker han da paa? Paa at dræbe, myrde og plyndre. Søgningen efter Guld, der holder ham krumsluttet ved Foden af Biergene, giver ham Stilling og Dumhed med det Umælende.

Fra Herkules's og Theseus's Tider havde Grækeren skabt sig en Nation af Amazoner. Med denne Fabel udpyntede han Historien om sine Helte, uden engang at undtage Alexanders, og bedaarede af denne — den hedenske Oldtids Drøm forplante Spanierne til den nye Verden, hvad de havde lært i den gamle. Det er sandsynligt, at dette har været Oprindelsen til den Mening, som de indførte i Europa og Amerika, at der var en Republik af krigerske Fruentimre, som ikke levede i Selskab med Mandfolk, og som ikke tillod dem Adgang iblant sig uden een Gang om Aaret, for at have den Fornøielse at forplante sig. Det fornuftigste, man har sagt til Forsvar for dette romantiske Indfald, er, at i den nye Verden vare alle Fruentimre saa ulykkelige, alle behandlede med saa megen Foragt og Umenneskelighed, at det ikke var forunderligt, at endeel af dem kunde være blevne enige i at fatte det Anslag, at affaste deres Tyranners Aag. Vante til at følge med dem, at bære deres Levnets-Midler og deres Tøi i deres Krige og paa Jagten, maatte de naturligviis derved være blevne satte i Stand til at fatte denne dristige Beslutning.

Men Fruentimre, der havde en saa bestemt Afskye for Mandfolk, kunde de vel give deres Samtykke til at blive Mødre? Kunde Ægtemænd reise hen at opsøge Hustruer, hvis Kaar de havde giort saa utaalelige, og som bortjoge dem fra sig, saasnart Avlings-Forretningen var fuldbyrdet? Kunde det blideste, det meest medlidende Kiøn udsætte eller dræbe sine Børn, under Paaskud af, at disse Børn ikke var Døttre, og med koldt Blod efter en almindelig Forening begaae Grusomheder, som neppe finde Sted hos nogle Individer, der omtumles af Rasenhed og Fortvivlelse? Kunde vel en aristokratisk eller demokratisk Republik, som denne maa være, blive bestyret af et Qvinde-Raad, endskiønt en Monarkisk eller Despotisk Stat, hvor der behøves kun at ville, er blevet det, og kan blive det af et eneste Fruentimmer? Man betænke Kiønnets organiske Svaghed; dets næsten altid sygelige Forfatning; dets naturlige Kleinmodighed; Selskabs-Standens strænge Arbeide baade i Fred og Krig; dets Gysen for Blod; dets Frygt for Farer: og man forsøge at forene alle disse Hindringer med Muligheden af en Fruentimmer-Republik.

Dersom nogle underlige Fordomme have blant os kunnet oprette Forsamlinger af det ene og det andet Kiøn, som leve adskilte fra hinanden, uagtet den Trang og det Naturens Ønske, som maa drage dem til og forene dem med hinanden, saa ligger det dog ikke i Naturens Indretning, at en Hendelse skulde have sanket Nationer af Mænd uden Qvinder og endnu mindre et Folk af Qvinder uden Mænd. Til disse Betragtninger lægge man, at man aldrig har kunnet bestemme det Sted, hvor Amazonerne have oprettet deres Rige. Det vil da gaae med dette besynderlige Vidunder, som med saa mange andre, som man altid antager at være til, uden at vide, hvor de ere til.

Men hvorledes det end har sig med dette Særsyn af Amazoner, saa skaffede Orellanas Reise mindre Oplysning end den vakte Nysgierrigheden. De borgerlige Krige, som ødelagde Peru, tillode ikke at tilfredsstille den strax. Da Gemytterne endelig vare blevne rolige, tilbød Pedro d'Orsua, en Navarrisk Adelsmand, der havde udmærket sig ved sin Klogskab og sit Mod, Statholderen 1560, at tage fat paa denne Søe-Reise igien. Han reiste fra Cusco med 700 Mand. Disse Uhyrer, der vare nærede med Blod og tørstige efter alle Retskafnes, myrdede en Anfører, som havde Sæder og holdt over Orden. I Spidsen for sig satte de med Konge-Titel en vild Biskayer ved Navn Lopez d'Aguirre, som lovede dem alle den nye Verdens Skatte.

Ophidsede ved disse forføriske Forhaabninger, gik disse Barbarer giennem Amazon-Floden ud i Havet og landede ved Trinidad. Gouverneuren paa Øen blev myrdet, Landet plyndret. Cumanas, Caraqves, St. Marthes Kyster fristede samme Gyseligheder og endnu større, efterdi de ere rigere. Man trænger sig ind i Nye-Grenada, for at komme til Qvito og Hiertet af Peru, hvor alt skulde myrdes og brændes. Et Troppe-Korps, der var samlet i Hast, angriber disse Rasende, slaar og adspreder dem. D'Aguirre, der ikke seer nogen Udvei til at slippe bort, udmærker sin Fortvivlelse med en grusom Gierning. „Mit Barn," sagde han til sin eneste Datter, som fulgte med ham paa hans Reiser, „jeg haabede at sætte Dig paa Tronen, Udfaldet bedrager min Forventning. Hverken min Ære eller Din „tilsteder, at Du lever for at blive Slavinde hos „mine Fiender; døe for Din Faders Haand." Strax skyder han hende en Kugle giennem Livet og fuldender strax derpaa Mordet ved at støde hende en Dolk i det endnu bankende Hierte. Efter denne unaturlige

Gierning forlade Kræfterne ham, han bliver tagen og skudt.

Disse ulykkelige Tildragelser bragte Amazon-Floden af Sigte. Man glemte den ganske i et halvt Aarhundrede. Nogle Forsøg, som man siden efter giorde for igien at tage fat paa dens Opdagelse, vare slet anlagte og bleve endnu slettere udførte. Æren for at have overvundet de Vanskeligheder, som lagde sig i Veien for at komme til gavnlig Kundskab om denne store Flod, var Portugiserne forbeholden.

Denne Nation, som endnu vedligeholdte en Levning af Styrke, havde nogle Aar forhen ved Mundingen anlagt en Bye, som man kaldte Belem. Derfra drog Pedro Texeira 1638 med et stort Antal Canoer, som vare fuldt besatte med Indianere og Portugisere. Han gik op ad Amazon-Floden til Napo's Munding, og derpaa gik han op ad Napo selv, der førte ham temmelig nær til Qvito, hvorhen han begav sig over Land. Det Had, der satte Splid imellem Spanierne og Portugiserne, skiønt de stode under een Herre, var dog ikke til Hinder, at man jo modtog ham med den Høflighed, Agtelse og Tillid, der skyldtes en Mand, som havde viist en saa udmærket Tieneste. Han tog tilbage ledsaget af d'Acuna og d'Artieda, tvende oplyste Jesuiter, som man overdrog at berigtige hans Jagttagelser og selv at giøre nye. Resultatet af Reiserne, der begge vare lige nøiagtige og lige lykkelige, blev bragt til Hoffet i Madrid, hvor det gav Anledning til en temmelig overordentlig Plan.

I lang Tid havde Forbindelsen imellem de Spanske Kolonier været meget vanskelig. Fiendtlige Kapere, der foruroligede Nord- og Syd-Havet, opsnappede deres Seilere. Endog de af deres Skibe, der vare komne saavidt, at de havde forenet sig i Havana, vare ikke uden Fare. Galionerne bleve ofte angrebne af

Eskadrer, som toge dem bort, og altid fulgte der Kapere efter dem, som det sielden slog feil at tage de Skibe, der bleve skilte fra Konvoien ved Storm eller deres seendrægtige Gang. Det syntes som Amazon-Floden maatte kunne raade Bod paa disse Uleiligheder. Man ansaae det for mueligt, endog for let, at bringe dertil enten paa seilbare Floder eller med faa Bekostninger over Land, de Skatte, der kom fra Nye Grenada, Popayan, Qvito, Peru, endog fra Chili. Nedskibede til Mundingen, skulde de i Para's Havn forefinde Galionerne færdige til at tage imod dem. Flaaden fra Brasilien skulde forstærke den Spanske Flaade ved at forene sig med den. Man skulde da i al Sikkerhed have taget bort fra lidet kiendte og lidet søgte Egne og været komne til Europa med en Bram, der kunde skremme, eller med en tilstrækkelig Magt til at overvinde de Hindringer, som man kunde have forefundet. Den Revolution, der satte Hertugen af Braganza paa Tronen, tilintetgiorde disse store Planer. Enhver af disse tvende Nationer tænkte kun paa at tilegne sig den Deel af Floden, der passede sig best med deres Beliggenhed.

De Spanske Jesuiter foretoge sig at oprette en Missions-Anstalt i de Lande, der ere indbefattede imellem Bredderne af Amazon- og Napo-Floderne, indtil det Sted hvor disse tvende Floder løbe sammen. Enhver Missionær — ledsaget af et eneste Menneske af sin Nation, forsynede sig med Öxer, Knive, Naale, alle Slags Jerntøi, og begav sig ind i uigiennemtrængelige Skove. Han tilbragte hele Maaneder med at klavre i Træer for at see, om han ikke kunde opdage nogle Hytter, mærke til nogen Røg, høre til Lyden af en Tromme eller Pibe. Saasnart han var forvisset om, at der vare Vilde i Nærheden, nærmede han sig til dem. De fleste flygtede, især dersom de vare i

Krig. De, han kunde faae fat paa, lode sig allene lokke af de Foræringer, som deres Uvidenhed tillod dem at skatte høit. Det var al den Veltalenhed, Missionæren kunde bruge, og som han havde fornøden.

Naar han havde samlet nogle Familier, førte han dem hen til Steder, som han havde udseet til at anlægge en Flekke. Det lykkedes ham sielden, at faae dem til at blive der. Vante til idelige Reiser, fandt de det uudstaaeligt, aldrig at forandre Boepæl. Den Uafhængigheds Forfatning, hvori de havde levet, forekom dem bedre end det Selskabs-Liv, man vilde, de skulde antage; og en uovervindelig Afsky for Arbeide bragte dem naturligviis tilbage i deres Skove, hvor de havde tilbragt deres Liv uden at bestille noget. Endog de, der bleve holdte tilbage ved deres Lovgivers Myndighed eller faderlige Omsorg, undlode ikke gierne at adsprede sig ved hans mindste Fraværelse. Hans Død drog i det mindste tilsidst Etablissementets hele Undergang efter sig.

Det er ikke muligt andet, end at den, der anstiller Betragtninger over det, han læser, jo maae spørge sig selv, hvilken besynderlig Galskab det er, der kan bringe et Individ, som i sit Fæderneland nyder alle Livets Bekvemmeligheder, til at paatage sig en Missionærs møisommelige og ulykkelige Forretning; forlade sine Medborgere, sine Venner, sine Slægtninge, giennemstreife Søer for at trænge sig i Skove; udsætte sig for Gyselighederne ved den yderste Elendighed; hvert et Skridt løbe Fare for at blive opslugt af vilde Dyr; hvert Øieblik for at blive myrdet af barbariske Mennesker; boesætte sig iblant dem; lempe sig efter deres Sæder; tage Deel i deres Armod og Strabadser; vedblive at være en Bold for deres Lidenskaber eller Luner; i det mindste saalænge som behøves for at lære deres Sprog og giøre sig forstaaelig for dem.

Dersom det er Enthousiasme for Religionen, hvad stærkere Drivefiær kan man da vel forestille sig end denne? Er det Ærbødighed for et Løfte: at ville adlyde Foresatte, som sige: Gaae, og som man ikke uden Meeneed eller Frafald kan spørge om Grund til deres Befalinger; hvad formaae da ikke — saavel til at gavne som til at skade — hykkelske eller ærgierrige Herrer, som befale saa despotiskt og blive saa blindt adlydede? Er det en dyb Følelse af Medlidenhed med en Deel af Menneskeslægten, som man har foresat sig at udrive af Vankundighed, Dumhed og Elendighed, da kiender jeg ikke nogen mere heltemæssig Dyd. I Henseende til den Standhaftighed, hvormed disse sieldne Mennesker bleve ved at vandre paa en saa modbydelig Bane, kunde man tænke, at de ved at leve længe blandt de Vilde, maatte selv blive det, og man skulde have bedraget sig i sin Formodning. Af alle menneskelige Forfængeligheder er det den roesværdigste, der holder dem paa den.

Min Ven! sagde en gammel Missionær som havde levet 30 Aar i Skovene, som var faldet i en dyb Kiedsommelighed, siden han var kommen tilbage til sit Fødeland, og som sukkede uophørlig efter sine kiære Vilde; „min Ven! De veed ikke hvad det er, at være Konge og næsten Gud for en Mængde Mennesker, der har „eder at takke for den Smule Velstand de nyde, og hvis „idelige Syssel det er, at bevidne eder deres Erkiendtlighed derfor. De have giennemstreifet umaadelige „Skove, de komme tilbage, segnende af Mødighed og „Flauhed; de have kun fældet et Stykke Vildt, og hvem „mene De vel, at de have tiltænkt det? Fa'er; thi „saaledes kalde de os, og virkelig ere de vore Børn. „Vor Nærværelse ophæver deres Trætter. En Fyrste „sover ikke sikkrere blandt sine Gardere, end vi blandt „vore Vilde. Hos dem vil jeg ende mine Dage."

Med dette Sindelag havde Jesuiterne ved Amazonen overvundet Hindringer, der syntes uovervindelige. I deres Missions-Anlæg som de havde giort Begyndelse med 1637, vare 1766 sammensankede 10000 Indbyggere, der vare fordelte i 36 Smaaebyer, hvoraf 12 laae ved Napo og 24 ved Amazonen. De laae 2, 5, 10, 15 og nogle af dem 20 Dagreiser fra hinanden. De fleste talte Individer af en stor Mængde Nationer, som alle holdt haardnakken ved deres Sprog, deres Sæder, deres Skikke, og som man aldrig fik vante til at ansee sig selv som Medlemmer af eet og samme Selskab. De Bestræbelser, man anvendte for at udvide dette Etablissement, vare ikke heldige og kunde ikke være det.

Fruentimrene i denne Deel af Amerika ere ikke frugtbare, og deres Ufrugtbarhed tager til, naar man lader dem skifte Opholdssted. Mændene ere svage, og den Vane, de have, at bade sig hvert Øieblik, forøger ikke deres Styrke. Klimaet er ikke sundt, og smitsomme Sygdomme ere hyppige. Man har endnu ikke havt Lykke til, og det er rimeligt, at man aldrig vil faae Lykke til at binde disse Halv-vilde til Agerdyrkningen. De finde deres Fornøielse i Fiskerie og Jagt, som ikke ere til Fordeel for Folkemængden. I et Land, der næsten ganske staar under Vand, er der kun faa Beliggenheder, som ere skikkede til Etablissementer. De ere for det meste saa langt fra hinanden, at det er dem umuligt at komme hinanden til Hielp. De Nationer man kunde arbeide paa at faae indlemmede, ere langt bortliggende, for det meste dybt inde i utilgiængelige Steder, og saa lidet talrige, at de ofte bestaae kun af en 5 til 6 Familier.

Af alle de Indianere, som Jesuiterne havde samlet og regierede, var det dem, der havde faaet mindst Driftighed. Enhver Missionær maae sætte sig i Spid-

sen for dem, for at nøde dem til at sanke Cacao, Vanille, Sassepareille, som den goddædige Natur rækker dem, og som man aarlig sender til Qvito, der ligger en 300 Mile derfra, for at ombytte dem mod Ting, som man har uundgaaelig fornøden. En Hytte, der er aaben fra alle Sider, tildannet af nogle Lianer, bedækket med Palme-Blade, lidt Agerdyrknings-Redskaber, en Lanse, Buer og Pile til Jagten, Kroge til Fiskerie, et Telt, en Hænge-Maatte, en Kanoe, det er alt deres Gods. Saavidt har man naaet, at bringe deres Ønsker. De ere saa fornøiede med hvad de have, at de ikke ønske sig mere. De leve uden Bekymring, sove uden Uroe, døe uden Frygt. Man kan sige, at de ere lykkelige, dersom Lykke bestaar mere i at være fri for de Besværligheder, som følge med Fornødenheder, end i Mangfoldigheden af de Nydelser de kræve.

Denne tilvoxende Stat, der er oprettet ved Religionen allene, har hidtil ikke været Spanien til nogen Fordeel og vil vanskelig blive det til nogen Nytte. Dog har det deraf oprettet Gouvernementet Maynas. Flekken Borgia er Hoved-Staden deri. Den nye Verdens Ødelæggere have aldrig foruroliget et Land, som hverken har Metaller eller nogen af de Rigdomme, der vække deres Gierrighed saa mægtigt. Dets Rolighed bliver endog æret af de tilgrændsende Vilde, som komme Tid efter anden at indlemme sig deri.

Medens Missionærer befæstede Spaniens Myndighed paa Amazonens Bredder, giorde andre Missionærer dets Rivaler en lige Tieneste. En 6 til 7 Dagreiser inden for Pevaerne, det sidste Folkeslag, som staar under Hoffet i Madrit, finder man St. Paul, den første af de 6 Byer, der ere anlagte af Portugiserne i en meget stor Afstand fra hinanden. De ere alle anlagte paa Flodens sydlige Brede, hvor Landet er meget høit og mindre udsat for Oversvømmelser.

Dersom Maynas'erne havde Frihed til at oprette Handels-Forbindelser med deres Naboer, skulde de derved blive istand til at forskaffe sig Bekvemmeligheder, som de ikke kunne faae fra Qvito, hvorfra de ere mere adskilte ved Cordelererne, end de ved umaadelig store Have vilde være. Denne Føielighed af Regieringen kunde maaskee have lykkeligere Følger. Det ville ikke være umueligt, at Spanien og Portugal kunde, uagtet deres Medbeilerie, føle, at det vilde være begge Nationerne til Fordeel, at udvide denne Tilladelse. Man veed, at Qvito forsmægter i Armod af Mangel paa at kunne afsætte det overflødige af de samme Føde-Varer, som Para lider ganske Mangel paa. Ved at understøtte hinanden indbyrdes over Napo- og Amazon-Floden, vilde begge Provindserne hæve sig til en Velstands-Grad, som de ellers aldrig vilde naae. Moderlandene vilde med Tiden drage store Fordele af denne Virksomhed, som aldrig kan blive dem til Skade, eftersom det er Qvito umueligt, at kiøbe hvad der gaae fra den gamle Verden til den nye, og Para ikke forbruger andet end hvad Lissabon faaer fra Fremmede. Men det gaar med National-Had og Kabinet-Misundelsen, som med enkelte Menneskers blinde Lidenskaber. Der behøves kun et ulykkeligt Tilfælde for at giøre en evig Skilsmisse imellem Familier og Folkeslag, hvis største Fordeel det er, at elske og hielpe hinanden tilrette, og bidrage med hinanden til det almindelige Beste. Had og Hævn lide gierne selv, naar de kun kunne skade Andre. De næres ved de Saar, de hugge, det Blod, de aftappe hinanden. Mennesket er ikke godt, det fortiener de Ulykker, som det smedder sig selv.

Meer end nogensinde maa man tvivle paa, at der i disse Lande kan blive oprettet nogen Tillid imellem de tvende Europæiske Nationer, som dele dem imellem sig. Alt længe formodede man, at Amazon- og Orenoqve-

Floden stode i Forbindelse med hinanden ved den Sorte-Flod, hvor Hoffet i Lissabon har endeel Etablissementer. Beviset for denne saa omtvistede Sag fik man 1744 ved nogle Portugisiske Pramme, som vare seilede ud af den ene Flod og befandt sig i den anden. Der seer man da en ny Kilde til Misundelse, som de tvende Ministerier vel burde have tilstoppet, da de arbeidede paa at bringe de Tvistigheder til Ende, som alt for ofte havde blodfarvet Floden de la Plata.

12. Portugiserne ville nedsætte sig ved Floden de la Plata. Deres Stridigheder med Spanien. Forliig imellem disse tvende Magter.

Portugiserne, som i kort Tid havde viist sig tillige med Spanierne paa denne store Flod, forglemte den snart. Det var først 1553, de atter lode sig see der; gik op til Høiden af Buenos-Ayres og toge dens nordlige Bredde i Besiddelse. Dette Foretagende havde ikke havt nogen Følge, da Hoffet i Lissabon anordnede 1680 Oprettelsen af Kolonien St. Sacrement net op ved Enden af det Territorium, som det troede at tilhøre sig. Denne Paastand syntes Spanierne ugrundet, som uden megen Umage nedreve disse ganske nyeligen begyndte Mure.

Strax reiser der sig heftige Stridigheder imellem disse tvende Magter; Spanien beviser, at den nye Koloonie er lagt i den Strækning, som er det forvisset ved den Demarkations-Linie, der er trukket af Paverne. Portugal negter ikke denne astronomiske Sandhed, men paastaar, at denne Orden i Tingene er bleven ophævet ved senere Anordninger, og i Besynderlighed paa en mere særegen Maade ved den af 1668, der har giort Ende paa Fiendtlighederne og fastsat begge Nationers Tilbehør. Efter megen Kiv bliver det afgiort 1681,

at Portugiserne skulde igien sættes i Besiddelse af den Post, som de havde besat, men at Indbyggerne i Buenos-Ayres skulde benytte sig lige med dem af det omtvistede Distrikt.

Ved den Krig, der giorde disse tvende Kroner uenige i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede, blev denne provisoriske Konvention brudt og Portugiserne 1705 atter forjagne fra St. Sacrament, men for at blive indsatte i den igien ved Fredslutningen i Utrecht. Denne Traktat tilstod dem endog mere end de havde havt, fordi den forvissede dem udelukkende Rettighed til Koloniens Territorium.

Der begyndte da imellem det Portugisiske Etablissement i St. Sacrement og det Spanske i Buenos-Ayres, en meget betydelig Snig-Handel, hvori alle Egne af Brasilien, alle Egne af Peru, endog nogle Kiøbmænd i begge Moderlandene toge mere eller mindre Deel.

Hoffet i Madrit mærkede snart, at dets Skatte i den nye Verden bleve bortledede. For at bringe dem tilbage i deres rette Kanal, udfandt det ikke noget sikrere Middel, end at indskrænke, det meste mueligt var, Samlings-Stedet for saa megen Snig-Handel. Dets Ministre paastode, at den Portugisiske Plads's Tilhørende ikke maatte strække sig længere end paa et Kanon-Skud, og ved Meierier og Skiefferier, ved Flekkerne Maldonado og Monte-video, ved alle bekiendte Midler lode de den Nordre Kyst af de la Plata besætte fra Mundingen af denne store Flod indtil det Etablissement, der foraarsagede dem saa stærke Bekymringer.

Ved disse uforudseete Foretagender opvaktes igien de evige Keglerier, som ved Handels-Forbindelser vare blevne for en kort Tid opsatte. Disse sammengrændsende Nationer paaførte hinanden en lønlig Krig. Man troede sig nær ved et aabenbare Brud, da en Kon-

vention af 1750 syntes at maatte giøre Ende paa Stridighederne imellem disse tvende Nationer. Portugal udvexlede Kolonien St. Sacrement og dens Territorium mod 7 Missions-Anlæg, der i de ældre Tider vare blevne oprettede paa den østlige Bredde af Urugay-Floden.

Det var om at giøre, at faae denne Traktat udført i Amerika, og Sagen var ikke let. Jesuiterne, som fra deres Oprettelse havde aabnet sig en lønlig Vei til Herredømmet, kunde lægge Hindringer i Veien for Udstykkelsen af et — ved deres Bestræbelser oprettet — Rige. Foruden denne vigtige Grund maatte de ansee sig selv som satte til at vaage over et tærvilligt Folks Vel, der, ved at kaste sig i deres Arme, havde sat deres Tillid til den Omsorg de droge for dets Skiebne. Desuden vare Guaranierne ikke blevne undertvungne. De havde frivillig givet sig under Spanien. Det var mueligt, de kunde troe, at de ikke havde givet denne Krone Ret til at bortskienke dem til en anden. Uden at have bepønset Spidsfindighederne i Folke-Retten, kunde de dog være af den Mening, at det tilkom dem selv allene at afgiøre, hvad de fandt passeligt med deres Vel. Den Afskye, man vidste de havde for det Portugisiske Aag, var ligesaa meget istand til at forvilde, som til at oplyse deres Eenfoldighed. En saa slibrig Forfatning udfordrede den største Forsigtighed; man brugte den.

De Tropper, som begge Magterne havde ladet afgaae fra Europa, og de, man kunde samle i den nye Verden, forenede sig for at forebygge eller overvinde de Hindringer, som man saae i Møde. Denne Bram skræmmede ikke dem, den truede. Endskiønt de 7 afstaaede Folkestammer ikke bleve understøttede af de andre Folkestammer, eller bleve det ikke aabenlyst, endskiønt de ikke saae de Anførere i Spidsen for sig, som hidtil havde ført dem i Striden, vare de dog ikke bange for

at gribe til Vaaben for at forsvare deres Frihed. Men de gik ikke til værks med Krigen som de burde have giort. Istedet for at inskrænke sig til at udmatte Fienden og afskiære ham Levnets-Midler, som han var nød til at hente sig 200 Mile borte, dristede Guarani'erne sig til at møde ham i aaben Mark. De tabte et Feltslag, der kostede dem 2000 Mand. Dette store Stød bragte deres Anstalter i Forvirring. Deres Mod syntes at falde og de overlode deres Land til Seierherren uden at vise de Anstrængelser, som deres første Beslutninger bebudede og som deres Kræfter maaskee havde udholdet.

Efter denne Begivenhed vilde Spanierne tage Kolonien St. Sacrement i Besiddelse. Man vægrede sig ved at overdrage dem den paa Grund af, at Indbyggerne ved Uruguay kun vare adsplittede, og at saalænge indtil Ministeriet i Madrit havde boesat dem i et af dets Landskaber, vare de altid til Sinds at gienerobre et Land, som de kun med Uvillie havde forladt. Disse enten grundede eller ugrundede Vanskeligheder hindrede Akkorden fra at blive sluttet. Begge Hofferne ophævede den endog 1761, og alt faldt tilbage i den forrige Forvirring.

Siden denne Tid ere disse Orkener næsten blevne uophørlig blodstænkte snart ved simpelt taalte Fiendtligheder, og snart ved offentlige Krige. Skilt ved Engellands Understøttelse har Portugal endelig seet sig nødt til at lade sig Vilkaarerne foreskrive. Traktaterne af 1ste October 1777 og 11te Martii 1778, have for evig skilt det ved Kolonien St. Sacrement, men de have giengivet det Landskabet ved Floden St. Pierre, der havde været det frataget under det saa ofte anførte Paaskud af Demarkations-Linien.

Medens urolige og driftige Folk ødelagde Egnene ved la Plata og Amazonen, formerede fredelige og ar-

beidsomme Borgere paa Brasiliens Kyster vigtige Pro-dukter, som de leverede til deres Moderland, der paa sin Side forsynede dem med alle deres Fornødenheder.

13. Portugal havde indrettet sine Forbindelser med Brasilien efter en slet Plan. Istedet for denne satte man Monopoliet, der er endnu mere ødelæggende.

Disse Omsætninger skede ved Hielp af en Flaade, som aarligen seilede bort fra Lissabon og Porto i Martz Maaned. De Skibe, den bestod af, skilte sig fra hinanden paa en vis Høide, for at gaae hver til sin Bestemmelse. De forenede sig igien i Bahea for at komme tilbage til Portugal i September- eller October-Maaned det følgende Aar, under Bedækkelse af nogle Krigs-Skibe, som havde konvoyeret dem ved deres Afreise.

Denne Indretning stødte gode Spekulantere. De havde hellere seet, at man havde overladt de Handlende Frihed til at lade deres Skibe gaae og komme tilbage paa den Tid, de selv fandt at være dem fordelagtigst. Dette System vilde nødvendig have nedsat Prisen paa Fragten, som ellers er til Skade for Varernes Priis, som derved forhøies. Frihed i Handelen vilde have forøget Antallet paa Skibene og Reiserne vilde være blevne flere. Søe-Magten vilde have faaet ny Styrke, og Agerdyrkningen være blevet opmuntret. Farten imellem Kolonierne og Moderlandet være blevet mere levende, udbredet mere Lys, og giort det lettere for Regieringen, at lede Indflydelsen af sin Beskyttelse og sin Magt til det rette Maal.

Hoffet i Lissabon viste sig mere end een Gang tilbøielig til at give efter for disse Forestillinger, men det holdtes tilbage af Frygt for at see de Skibe, der seilede for sig selv, falde i Fiendens Hænder; af Vanen, der

faaer et endnu større Herredom over Regieringerne end over Undersaatterne; af nogle mægtige Menneskers Forestillinger, hvis Fordele Forandringen vilde have været til Skade; af hundrede Fordomme, hvoraf ingen var istand til at udholde den mindste alvorlige Prøve.

Efter denne slette Plan vare Forbindelserne imellem de Portugisiske Besiddelser i den gamle og den nye Verden indrettede, da Guld- og Diamant-Minernes Opdagelse fæstede i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede alle Nationers Øine paa Brasilien. Man meente i Almindelighed, at disse Rigdomme tillige med dem af et andet Slags, som Kolonien gav, vilde giøre den til et af de skiønneste Etablissementer paa Kloden. Europa var endnu ikke kommen ganske ud af sin Forvildelse, da det med Forundring fik at vide, at den vigtigste Deel af dette Landskab var bleven sat under Monopol-Aaget.

Portugal havde uden Hielp af noget Kompagnie giort umaadelige Opdagelser i Afrika og begge Indierne. De vare et Værk af nogle Selskaber, som Kongerne, de Adelige og de Handlende, for en kort Tid oprettede imellem sig, og som expederede meer eller mindre betydelige Flaader til disse tre Verdens Dele. Man havde ikke ventet sig, at en Nation, som i Barbariets Tider havde vidst at forskaffe sig Konkurrensens uskatteerlige Fordele, vilde ende med at optage, i Oplysningens Aarhundrede, et ødelæggende System, som ved at sammensanke al Livs og Bevægelses Kræfter i en liden Deel af det politiske Legeme, overgiver alt det øvrige til Dvale og Død.

Denne Plan er bleven lagt midt i Lissabons Ruiner, da Jorden udstødte, saa at sige, sine Beboere af sit sønderrevne Skiød, og de fandt hverken Tilflugts-Sted eller Frelse uden paa Havet og i den nye Verden. De gyselige Stød, der havde omstyrtet denne stolte Ho-

ved=Stad, fornyedes endnu; Ilden som havde lagt den i Aske, var neppe udslukket, da man oprettede et udelukkende Kompagnie til at sælge Fremmede, i Brasilien, endog i smaae Maal, i en Omkreds af 3 Mile, de Vine, der ere saa bekiendte under Navn af Porto, der udgiøre mange Koloniers, endeel af Nordens og fornemmelig Engellands Drik. Dette Selskab har en Kapital af 625000 Rigsdaler, der er deelt i 200 Aktier, hver paa 520 Rigsdaler. Det laaner Viinbiergenes Eiere det halve af Beløbet af det, som de have Lov til at høste og som de aldrig maae drive videre, hvor gunstig end Aaret dertil kunde være. Man betaler dem den beste Viin med en 32 til 33 Rigsdaler Tønden; men de faae kun en 26 Rigsdaler for den ringere Sort. Hvor stor endog Mangelen kan være, hvor betydelig endog Afsætningen, kan Dyrkeren dog kun vente sig en Forøgelse af en 6½ Rigsdaler paa Tønden, denne til 220 Potter. Staden Porto, der ved sin Folkemængde, sine Rigdomme og sin Virksomhed var bleven den første i Riget, efter at Lissabon var ligesom forsvunden, troede med Grund, at dens Handel blev tilintetgiort ved denne fordærvelige Afhændelse af hele Nationens Rettigheder til Fordeel for et Selskab. Provindsen Entre Douro et Minho, den frugtbareste i Staten, byggede ikke mere noget Haab paa Avlingen. Fortvivlelsen bragte Folket til Oprør og Oprøret giorde Regieringen grusom. 1200 Personer bleve leverede til Bøddelen, fordømte til offentligt Arbeide, forviiste til Fæstningerne i Afrika, eller bragte til Bettelstaven ved deres Midlers Konfiskation.

Allerede havde Ministeriet under 6te Junii 1755 oprettet Kompagniet for Stor.Para og Maranon, hvis Kapital var 625,000 Rigsdaler, og langt fra at komme tilbage fra sin Forvildelse oprettede det fire Aar derefter Kompagniet for Fernambuc, paa 730000 Rigsdaler

ler, som bragte den hele nordlige Deel af Brasilien fuldkommen i Lænker. Det første har 1200 Aktier til Fond; det andet 3400. Begge Kompagnierne fik Ret til at beregne sig 15 Procent til Fordeel paa Føde-Varer, alle Omkostninger fradragne, og at tage 45 Procent mere for deres Handelsvarer, end de have kostet i Lissabon selv. Man tilstod dem Frihed til at give saa lidet, som de ville, for de Landets Varer, der stode under deres Tyrannie. Disse overordentlige Gunstbeviisninger skulde vare i 20 Aar, og, til Koloniens store Skade, kunde de fornyes.

14. Den i Brasilien indførte civile, militære og kirkelige Regierings-Form.

Brasilien er for Tiden delt i 9 Provindser, hvoraf enhver bliver bestyret af en egen Kommandant. Endskiønt disse forskiellige Høvdinger ere pligtige til at rette sig efter de almindelige Anordninger, som Statholderen finder passende at giøre, ere de dog ligesom uafhængende af hans Embede, eftersom de faae deres Ordrer lige fra Lissabon, og de selv aflægge Regnskab for deres Departements Anliggender. Man udnævner dem kun for tre Aar, men deres Betiening varer sædvanlig længere. Det er dem ved Lov forbudet at gifte sig i det Land, der staaer under deres Jurisdiktion; at tage Deel i nogen Handels-Green; at modtage mindste Foræring eller Villighed for deres Embeds Forretninger, og denne Lov er i nogle Aar bleven temmelig strængt iagttaget. Ogsaa er nu omstunder intet sieldnere end at tillægge sig Formue eller engang lægge Grundvold til Formue i disse Embeder i den nye Verden. Den, der frivillig forlader dem, maa ligesom den, der bliver kaldet tilbage, aflægge Regnskab for sin Forvaltning til Kommissærer, som dertil blive be-

skikkede af Moderlandet; og Borgere af alle Klasser have uden Forskiel Adgang til at indkomme med deres Besværinger imod ham. Dersom han døer i sin Post, føre Biskopen, den øverste Officeer og den øverste Magistrats-Person i Forening, Regieringen indtil hans Eftermands Ankomst.

Rettens Pleie er i Brasilien netop den samme som i Portugal. Ethvert Distrikt har sin Dommer, fra hvilken man kan appellere til Over-Retterne i Bahia og og Rio-Janeiro, ja endog til dem i Lissabon, naar Sagerne ere af megen Vigtighed. Det er kun Stor-Para og Maragnan, som ikke staae under nogen af de tvende første Over-Retter og hvis Processer gaae i anden Instants lige til Moderlandet. En lidet forskiellig Gang tage de kriminelle Sager. Dommeren i enhver Egn idømmer Straf uden Appel for smaae Forseelser. Forbrydelser ligge under Gouverneuren, som til Hielp har nogle Assessorer, der ved Loven beskikkes ham.

En særegen Ret maa i enhver Provinds inddrage de Arveparter, som tilfalde Arvinger, der ere boesatte paa hiin Side Havet. Den beholder 5 Procent i Salarium og affender det øvrige til en Kasse i Portugal, som er oprettet til at modtage samme. Feilen ved denne — ellers fornuftige — Indretning — er, at Tilgodehavere i Brasilien ikke kunne faae deres Betaling uden i Europa.

Kommandanten med fire Embedsmænd bestyrer enhver Provindses Penge-Væsen. Regnskabet over deres Forvaltning gaar aarlig til det kongelige Rentekammer i Moderlandet og bliver der drøftet meget nøie.

Der gives ingen Bye eller endog kun lidet betydelig Flekke, som jo har sine eligerede Mænd, der maae have Opsyn med de Smaaeanliggender, som ere dem overdragne, og som under Kommandantens Tilsyn fordele de Smaaeafgifter, som dertil behøves. Man har

tilstaaet dem nogle Rettigheder, især deleshed den, at de kunne ved Foden af Tronen saggive Koloniens Forstander.

Det Militære er i Brasilien sat paa samme Fod som i Portugal og det øvrige Europa. Tropperne ere til enhver Gouverneurs Raadighed, som besætter alle ledige Pladser til Kaptainens uberegnet. Han har samme Myndighed over alle Lande-Værnene, der bestaae af alle Borgere, som ikke ere Fidalgos, det vil sige: af den høie Adel, eller ikke have nogen offentlig Betiening. Yderst Nødsfald undtagen, blive disse Korpser, som alle maae have en Uniform, hvilken de selv maae betale, ikke sammendragne inde i Landet; men i Fernambuc, Bahia, Rio-Janeiro øver man dem en Maaned hvert Aar, og da underholder Fiskus dem. Negerne og Mulatterne have særskilte Faner, Indianerne fegte i fællig med de Hvide. Paa den Tid, Forfatteren skrev, talte Kolonien 15,899 Mand regulære Tropper, og 21,850 Mand Lande-Værn.

Enskiønt Kongen som Stor-Mester for Krist-Ordenen nyder allene Kirke-Tienden i Brasilien, skiønt Indtægten af Croisaden gaar ganske og aldeles i hans Kasse, har man dog i denne vidtløftige Deel af den nye Verden efterhaanden seet 6 Bispedømmer blive til, som alle erkiende det 1552 i Bahia stiftede Erkebispedømme for deres Overhoved. De lykkelige Prælater, der næsten alle ere Europæere, som beklæde disse hæderlige Stole, leve meget magelig af de Indtægter, der ere lagte til deres Embeds-Forretninger og en Løn paa en 2600 til 6250 Rigsdaler, som Fiskus betaler dem.

Af de subalterne Præster blive kun de faste Missionærer i de Indiske Flekker lønnede af Regieringen; men de andre finde tilstrækkelig Udkomme hos den overtroiske Almue, som de ere satte til at opbygge, under-

vise og trøste. Foruden en aarlig Afgift, som enhver Familie maa betale sin Sognepræst faar han noget vist for hver Barnedaab, Vielse og Begravelse. Den Lov der nedsætter det til det halve for de Fattige og til intet for de Forarmede, bliver sielden efterlevet. Begierligheden har endog fordoblet dette Salarium i de Egne, hvor Minerne ere.

Man taaler nogle Tilflugts-Steder for gamle Piger i Bahia og i Rio-Janeiro; men aldrig blev det tilladt i Brasilien, at stifte noget Kloster for Nonner. Munkene have fundet det lettere. Der gives 22 Munke-Klostere af forskiellige Ordener, hvoraf de tvende rigeste ere beboede af Benediktinere, der ere ligesaa ryggesløse som ørkesløse. Ingen af disse fordærvelige Indretninger er bleven anlagt i Guld-Landet. Jesuiterne havde benyttet sig af den Indflydelse, de havde paa Regieringen, for at unddrage sig fra den Lov, som forbød alle Regulære at opholde sig der. Siden deres Forjagelse har intet Institut seet sig mægtig nok til at afvriste en saa udmærket Gunst.

Uden egentlig at have Inqvisitionen, er Brasilien ikke sikker for denne grusomme Opfindelses Angreb. De Geistlige i Kolonien, som denne Blod-Ret vælger til sine Handlangere, nære sig alle af dens blodgierrige Maximer. Deres Sværmeri er undertiden gaaet til utrolige Yderligheder. Beskyldning for Jødedom er den, der som oftest opfordrer deres ubarmhiertige Strænghed. Fra 1702 til 1718 blev dette Slags Raserie drevet saa vidt, at alle Gemytter bleve slagne med Skræk, og de fleste Avlings-Bedrifter laae utyggede.

I Brasilien gives der ikke nogen særskilt Anordning for Slaverne, og de burde dømmes efter den almindelige Lov. Da deres Herre er forbundet til at underholde dem, og det er en temmelig almindelig ind-

ført Skik, at overlade dem et lidet Stykke Jord, som de til deres Fordeel kunne dyrke om Søn- og Hellig-Dagene, finde de iblant dem, der ere forstandige og arbeidsomme, sig i Stand til lidt tidligere eller lidt silldigere at kiøbe deres Frihed. Sielden bliver den dem negtet. De kunne endog, naar man undertrykker dem, paastaae den for en ved Anordningerne fastsat Priis. Det er rimeligviis af denne Aarsag, at endskiønt Leilighederne til Undvigelse ere saa store, gives der dog ikke synderlig bortløbne Negre i dette vidtløftige Fastland. De faa, man seer af dem blot i Mine-Egnen, sysselsætte sig afsides og fredelige med at drage Omsorg for at avle de til deres Underholdning nødvendige Producter.

De af de Sorte, der have brudt deres Lænker, nyde Borgerskabs-Rettighed ligesom Mulaterne; men begge ere udelukkede fra Præsteskabet og Bestillinger. Endog i Krigstienesten kunne de ikke blive Offiserer uden i deres egne Batailloner. Sielden lade de Hvide Fruentimrene af denne Farve bære deres Navn. De fleste lade sig nøie med at indgaae ulovlige Forbindelser med dem. Dette Samqvem, der har Hiemmel i Sæderne, er ikke synderlig forskiellig fra Egteskab i et Land, hvor enhver Mand disponerer over sin Formue, efter som hans Luner og Lidenskaber finder for godt.

15. Hvorledes har de — Portugal undergivne — Indianeres Skiebne været i Brasilien, og hvorledes er den?

Indianernes Forfatning har ikke altid været den samme. I Begyndelsen bemætigede man sig dem, man solgte dem paa Torvene, man lod dem arbeide som Slaver i Plantagerne.

Sebastian forbød 1570 at belægge andre Brasilianere med Lænker, end dem, der vare blevne giorte til Fanger i en lovlig Krig; men denne Lov blev ikke fulgt, efterdi Portugiserne vilde have anseet sig fornedrede ved at dyrke Jorden og man endnu ikke havde forskaffet sig uden meget faa Agerdyrkere fra Afrika.

Philip den Andens Forordning, som 1595 stadfæstede Sebastians Indretninger, som endog indskrænkede til 16 Aar deres Trældom, hvilke denne Fyrste havde tilladt at beholde bestandig i Lænkerne, blev ikke bedre efterkommet.

Tvende Anordninger af 1605 og 1609 erklærede atter Indianerne, og alle Indianere uden Forskiel, fuldkommen frie. Underrettet om at man giekkede hans Befalinger, gav Philip den tredie en tredie Lov, som fastsatte haarde Straffe for dem, som giorde Indgreb i den. Men ved denne Tid var Kolonien endnu under Borgerskabs Bestyrelsen. De fleste af dens Bestyrere vare fødte i Amerika selv, saa at de nye Anordninger ikke bleve agtede synderlig mere end de gamle vare blevne det.

Imidlertid reiste Missionærerne sig daglig med mere Styrke mod det Tyrannie, der undertrykkede deres nye omvendte. Det nye Hof i Lissabon gav 1647 efter for deres paatrængende Ansøgninger og fornyede meget udtrykkelig Forbudet paa at holde nogen Brasilianer i Trældom. Den Uafhængigheds Aand, der yttrede sig fra den ene Ende af Kolonien til den anden, lod et slet befæstet Herskab føle, at det ikke var det tilladt at ville alt, hvad der var Ret, og 8 Aar derefter aflempede det sine Befalinger ved at tillade Slaveriet for de Individere, der vare fødte af en sort Moder og en Indiansk Fader.

Paa denne Tid vare Hollænderne blevne fordrevne fra denne Deel af den nye Verden. De Forbindelser med

Afrikas Kyster, som havde været afbrudt formedelst de blodige Krige, man havde maattet udholde med disse Republikanere, fik igien deres Gang. Negrene formerede sig i Brasilien. Deres Arbeide gav Afsmag for de mere svage og mindre arbeidsomme Indfødtes. Man satte ikke andre i deres Sted som døde, og lidt efter lidt faldt dette Slags Trældom allevegne, undtagen i St. Paul i Maragnan og ved Amazonen, hvor man endnu ikke havde indført rige Avlsbedrifter, og hvor Portugiserne ikke vare i Stand til at kiøbe Slaver. De Love, der bleve givne 1680, 1713 og 1741, til at udrydde denne Levning af Barbarie, vare afmægtige. Det var først 1755 at alle Brasilianere bleve virkelig frie.

Ved denne Tid erklærede Regieringen dem for Borgere. De skulde have Adkomst dertil paa samme Maade som Erobrerne. Den samme Bane blev aabent for deres Talenter, og de kunne giøre sig Haab om samme Hædersposter. En Begivenhed, der er saa skikket til at røre følsomme Hierter, blev neppe mærket. Man sysselsætter sig med Politik, Krig, Forlystelser, Lykke. En Revolution der er Menneskeheden saa gunstig, undløber Opmærksomheden midt i det attende Aarhundrede, dette Oplysningens og Philosophiens Aarhundrede. Man taler om det almindelige Beste, og man seer det ikke, man mærker det ikke.

Man giennemhegler Regieringernes feilagtige Operationer med Bitterhed, og naar de af en Hendelse træffe til at giøre en god, tier man stille. Siger mig, I Nationer! er det da den Erkiendtlighed, I skylde dem der sysselsætte sig med eders Vel? Er dette Slags Utaknemmelighed vel skikket til at binde dem til deres møisommelige Pligter? Er det derved I skulle formaae dem til at udmærke sig med at opfylde dem? Ville I, at de skulle være opmærksomme paa eders Misfornøielses Knur,

naar I perses af dem, da lader ogsaa Støien af eders Glædes-Skrig skingre dem i Ørene, naar I blive lindrede af dem. Har man lettet eder Byrden af Paalæg, da illuminerer eders Huse, vrimler ud af dem; fylder eders Templer og eders Gader; antænder eders Blusser, synger og dandser omkring dem, udraaber med Fryd og velsigner eders Velgiørers Navn. Hvo er der vel blant Regierings-Mændene, som ikke vilde føle sig smigret ved denne Hylding? Hvo den, der kunde bestemme sig til at nedlægge sin Post eller døe i den, uden at have opnaaet denne Hæder? Hvo den, der ikke vilde tragte efter at forøge Antallet af dette Slags Triumpher? Hvo den, hvis Sønnesønner ikke vilde med en ædel Stolthed høre tale om: at deres Bestefader fik illumineret for sig fire Gange til fem Gange i sin Forvaltnings Tid? Hvo den, der ikke vilde lyste efter at efterlade sine Descendentere dette Slags Berømmelse? Hvo den, paa hvis Gravmæle man dristede sig til at forkynde den Post, han havde beklædet i sit Liv, uden at melde om de offentlige Høitideligheder, man foranstaltede til hans Ære? Denne Taushed vilde forvandle Indskriften til en Satire. Almuen er ligesaa lav i Vee som i Vel. Den forstaaer sig hverken paa at beklage sig, eller fryde sig.

Nogle af de Hoveder, der ere mere opmærksomme paa de interessante Optrin, som Tid efter anden vise sig paa Kloden, spaaede sig noget godt af det nye System. De smigrede sig med, at Indianerne skulde lægge sig efter Jorddyrkningen og formere dens Producter. At deres Arbeide skulde sætte dem i Stand til at forskaffe sig utallige Bekvemmeligheder, som de ikke have nydt; at Synet af deres gode Kaar skulde give de Vilde Afsmag for deres Skove og binde dem til en mere fredelig Levemaade; at Tilliden skulde uformærkt befæste sig imellem Amerikanerne og Europæerne, og at de med

Tiden skulde kun udgiøre eet Folk; at Hoffet i Lissabon vilde være klogt nok til ikke ved Partiskhed at forstyrre en saa gavnlig Harmonie; og at det vilde søge, ved alle mulige Midler at bringe Ulykker i Forglemmelse, som det havde giort den nye Halvverden.

Men hvor langt have ikke Virkelighederne været fra disse søde Forhaabninger! I Provindserne Fernambuc, Bahia, Rio-Janeiro, Minas-Gerars, ere Brasilianerne forblevne blandede med Portugiserne, med Negrene, uden at have forandret deres Karakter, fordi man ikke har arbeidet paa at oplyse dem; ikke har giort noget Forsøg paa at overvinde deres naturlige Ladhed; ikke uddelt Jorder iblant dem; ikke giort dem Forskud, som kunde have opvækket deres Kappe-Lyst.

I Para, i Maragnan, i Matto-Grosso, i Goyas og i St. Paul ere Indianerne blevne samlede i 117 Flekker, hvoraf enhver forestaas af en Hviid. Ham er det, der anordner deres Forretninger, der bestyrer deres Avlinger, der kiøber og sælger for det Almene; der tilkiender Straf eller Belønning. Ham er det, der leverer Fiskus's Betiente Tienden af Territorial-Produkterne. Ham er det, der udnævner dem iblant dem, som skulde forrette Hoveriet, hvormed man overlæsser dem. Et — med en stor Magt beklædet — Overhoved vaager over, hvad de underordnede Foresatte, der ere fordelte blant de forskiellige Folkestammer, foretage sig.

Disse Forbindelser have deelt Gemytterne. En Skribent, der aldrig har været ude af Europa, vilde blive anseet for meget dristig, dersom han vovede at fælde nogen Dom imellem tvende Partier, som en trehundrede Aars Erfaring ikke har kunnet bringe til Enighed; men det være mig i det mindste tilladt at sige, at en af de meest oplyste Mænd, som nogensinde have levet i Brasilien, har hundrede Gange gientaget for

mig: at de Indianere som man lader være Herrer over deres egne Handlinger i den Portugisiske Kolonie, overgaae i Forstand og Vindskibelighed dem meget, der blive holdte under et bestandigt Formynderskab.

16. Forfatningen i Gouvernementet Para.

Gouvernementet Para er det nordligste af alle. Det indbefatter den Deel af Guiana, som tilhører Portugal. Det Strøg, Amazonen tager fra det Sted vor Madairas og Mamores flyde sammen; og mod Øst den hele Strækning, som gaar til Tokantainer=Floden. Det er den goldeste og mindst sunde Egn af disse Landskaber.

I Guiana kan man kun kræve Produkter af den sorte Flod; vis høie Bredder vilde være meget vel skikkede til alle de Føde=Vare, som berige de beste Kolonier i Amerika. Men Landet er kun beboet af Indianere, som befatte sig næsten ene og alene med Skildpadde=Fiskeriet, og som man endnu ikke har kunnet bringe til at fælde noget Træe til indlagt Arbeide. I denne Flod løber Caiari=Floden, hvor man 1749 opdagede en Sølv=Mine, som man af politiske Grunde vist nok er bleven hindret fra at drive.

Paa den nordre Side ere Amazonens Bredder næsten i Almindelighed oversvømmede. Det lidet tørre Jordsmon, som man der støder paa, bliver uophørligen fortæret af Insekter af ethver Slags.

Enskiønt den sydlige Side af Amazonen er af og til moradsagtig, er Jordbunden der i Almindelighed mere fast og mindre plaget med Kryb. De mange og store Floder, som løbe deri, tilbyde endnu bedre Hielpemidler til Avlsbedrifter, uden at noget der er bleven anlagt.

Førend 1535 vare Portugisiske Skippere ikke seilede ind i Amazonen. Ayres d'Acunha og de, som fulgte efter ham, ledde næsten alle Skibbrud. Det var

først 1615 at Francs Caldeira lagde paa dens Bredder Grundvolden til en Bye, som fik Navn af Belem. 1663 gav Regieringen Bento Maciel Parente Macapas Territorium, og senere hen Macedo Øen Johannes; men disse tvende Foræringer ere siden efter igien blevne forenede med Kronen; den første ved det at den Familie uddøde, der havde faaet den, og den anden ved Ombytning.

Længe indskrænkede Portugiserne sig til at giøre meer eller mindre vidtløftige Streifetog for at opsnappe nogle Brasilianere. Det var balstyrige og forvovne Vilde, der søgte at undertvinge andre Vilde, som vare mindre stærke og mindre modige. Disse mordiske Strabadser, disse unyttige Grusomheder havde varet i et Aarhundrede, da nogle Missionærer foretoge sig at kultivere de omvankende Indianere. De have samlet et temmelig stort Antal af dem i 78 Flekker, men uden at kunne bringe den ganske til rolig Forbliven paa eet Sted. Efter et orkesløst og stille Liv paa en 4 til 5 Maaneder forlade disse af deres gamle Vaner henrevne — Mennesker deres Boepæle og deres Familier, for i Skovene at sanke en raae Naturs Produkter, hvilke de med meget lidet Arbeide kunde have faaet tæt ved deres Huse, eller bedre Produkter i deres Sted. Hvad disse ødelæggende og hvert Aar gientagne Reiser give af vild Cacao, Vanille, Skildpadde, Crab (et Slags Træe) Salseparrille, Coupau — (et Slags Gummi), Olie, Plante-Uld, bliver bragt til Belem, der er Hoved-Stedet i Gouvernementet.

Denne Bye er bygget 20 Mile fra Oceanet og paa et Jordsmon, der hæver sig 13 Fod over Havets Vand-Flade, var i lang Tid kun et Oplags-Sted for de vildvoxende Kostbarheder, som man bragte derhen fra Oplandene. Nogle Sorte, som man endelig har forskaffet sig, have i dens Naboelag bragt lidet Bomuld til at voxe der, som bliver forarbeidet i Landet selv; og

nogle Sukker Rør, hvis slette Produkt bliver forvandlet til Brændeviin. Til Udførsel have de dyrket Kaffe, Riis, Cacao. Salget af noget Qvæg, der græssede paa Øen Marajo, var længe een af deres Hielpekilder. For Tiden er der neppe Oxer nok til dens eget Forbrug tilbage derpaa.

Førend 1755 saae dette Etablissement aarlig en 13 til 14 Skibe ankomme dertil fra Moderlandet. Siden et bedraget eller bestukket Ministerium har fængslet det til Monopoliet, faar det kun 4 til 5 Skibe. Værdien af det, de udføre, stige sielden over 125000 Rigsdaler. Denne ringe Indtægt bliver kun lidet forøget ved det Bygnings-Tømmer, som Regieringen lader kiøbe og bortføre ved sine Skibe.

Koloniens Folkemængde bestaar af 4,128 Hvide; 9,919 sorte Slaver og frie Mulatter; og 34,844 Indianere.

Denne Egn, som 1778 er bleven løst fra de Baand, som ere uadskillelige fra et udelukkende Privilegium, vil vist nok føre sig sin Frihed til Nytte. Belems Havn Para kaldet, hvilket Navn man ogsaa undertiden giver Byen, lægger ikke, som man i Almindelighed troer, saa store Hindringer i Veien for et lykkeligt Udfald. Indløbet til den er rigtig nok vanskeligt. Modløbende — af en Mængde smaae Øer anledigede — Strømme giøre Skibenes Gang usikker og seendrægtig; men komne paa Reeden ankre de i en mudret Grund paa 4, 5 til 6 Favne Vand. Imidlertid tager Kanalen, som fører dertil, daglig af i Dybde. Om kort Tid vil den ikke mere være fremkommelig, dersom Vandet som man maae troe, bliver ved at afsætte saameget Jord, som det har ført med sig i et hundrede Aar.

17. Forfatningen i Gouvernementet Maragnan.

Maragnan er adskilt mod Nord fra Para ved Tocantainer-Floden; mod Syd fra Goyaz ved det Cordelier-Bierg, som kaldes Guacuragua, mod Øst fra Fernambuc ved Biergene Ypiapaba.

Denne Provinds saae Portugiserne for første Gang 1535, og det var en Storm, som kastede dem derhen; men de nedsatte sig ikke deri førend 1599. De Franske bemægtigede sig den 1612 for tre Aar derefter at blive fordrevne derfra. Den forblev under Hollændernes Aag fra 1641 til 1644. Ved denne Tid traadte de første Anmassere ind i deres Besiddelser igien, for ikke mere at miste dem.

De første Europæere syssetsatte sig med at sanke graae Ambra paa Kysterne, som morede de Vilde. Denne ringe Hielpekilde hørte snart op, og i dens Sted blev ikke sat andet, som burde været skeet. Etablissementet har længe skrantet, og man har kun sildig lagt Mærke til, at Bomulden, som voxede paa denne Grund, var den beste i den nye Verden. Denne Avl giør daglig Fremgang, og i nogle Aar har man forbundet den med Riisens, endskiønt den er ikke saa god som Levants, ikke engang som Nord Amerikas. Klimaet har ganske været imod de Forsøg, man har giort for at indføre Silke-Avlingen; men det synes som Anlægget til at berige dens Grund med Indigoen, maa blive heldigt. Allerede høster man der den skiønneste Rocou i Brasilien.

Det ældste befolkede Sted i Kolonien er Øen St. Louis, som er 7 Mile lang, 4 bred og kun skilt fra Fastlandet ved en meget liden Flod. Man seer derpaa en Bye af samme Navn, hvor alle Handels-Foretagender gaae for sig, endskiønt dens Reede er slet. Der gives nogle Avlsbedrifter derpaa, men de betydeligste

ere paa Fastlandet ved Floderne Ytapirorie, Mony, Iquara, Pindare, Meary.

Mod Bagdelen af Provindsen og i det samme Gouvernement er Landet Paurhy, hvor Paulisterne vare de første, der indtrægte sig 1571. Det var ikke uden med store Vanskeligheder, at den blev undertvunget, og den er det endnu ikke ganske mod Øst-Siden. Det er et ujævnt og sandagtigt, skiønt overmaade høit Jordsmon. Det beboes af Hyrdefolk. Paa denne Jordbund, der er fuld af Salpeter, tillægge de en stor Mængde Heste og Horn-Qvæg, som finde en temmelig fordelagtig Affætning i de tilgrændsende Lande; men Faaret udarter der, som i det øvrige af Brasilien, undtagen i Coritipe. Til Ulykke omkomme ofte hele Hiorde af den alt for sædvanlige Tørke og umaadelige Hede, naar man ikke er opmærksom paa at drive dem i Tide til langt bortliggende Græsgange.

Svovl-, Alun-, Viktriol-, Jern-, Blye-, Antimon-Minerne ere almindelige og kun lidet dybe i disse Bierge, og dog har man aldrig aabnet nogen af dem. Det blev rigtig nok 1752 tilladt, at drive den Sølv-Mine, som var bleven opdaget 3 til 4 Aar iforveien; men Hoffet betænkte sig igien kort Tid derefter af Grunde, der ikke ere os bekiendte.

I dette Gouvernement er der 8993 Hvide; 17,844 Sorte og Mulatter, der ere enten frie eller Slaver, 38,937 deels adspredte, deels i 10 Flekker samlede Indianere. Udførselen har hidindtil ikke svaret til denne Folkemængde. Beløbet deraf var ikke synderlig uden en 125 til 146000 Rigsdaler; men løst af Monopoliets Lænker vil det snart blive betydeligt.

18. Forfatningen i Gouvernementet Fernambuc.

Den Provinds, som følger paa Maragnan, og som bærer Navn af Fernambuk, er bleven oprettet af fire private Eiendomme.

Det egentlige Fernambuc blev 1527 givet Eduar Coelho, og som Erobring forenet igien med Kronen, efter at man 1654 havde fordrevet Hollænderne derfra.

Historie-Skriveren Barros fik af Johan den 3die Distriktet Paraiba, men han forsømte at befolke det. Løse Folk begave sig derhen 1560 og bleve 1597 underthvungne af de Franske, som snart bleve nødte til at rømme det. Philip den 3die lod paa dette kongelige Gods opbygge en Bye, som nu bærer Navn af Notre-Dame-de-Neves.

Emanuel Jordan lod sig 1654 afstaae Eiendommen Rio-Grande, et til den Tid ganske tilsidesat Landskab. Denne virksomme Mands Skibbrud ved Indløbet til Havnen bragte disse Jorder, som nogle Private ikke tøvede med at opdyrke, igien i Regieringens Hænder.

Man veed ikke til hvem og paa hvilken Tid Tamaraca var bleven afhændet; men kort efter det Braganziske Huses Ophøielse paa Tronen blev det igien en National-Eiendom.

Dette skiønne Gouvernement er for Tiden omgivet af Floden St. François og nogle forskiellige Grene af Cordeliererne. Dets Kyster give lidt Bomuld. Ingen Egn i disse Lande giver saa meget og saa godt Sukker, som dets vel vandede Sletter. Dets Bierge ere opfyldte med Horn-Qvæg, der forsyner det med en stor Mængde Huder. Det er det eneste, der leverer Brasilie-Træe.

Botanisterne kiende ikke meget til Træet, som aver det. Man troer imidlertid, at det har nogen

Overeensstemmelse med Brasilietræet paa Antillerne, og med Tara-Træet i Peru. De, der have beskrevet det, forsikre, at det er høit, meget grenefuldt, og overtrakt med en brun Bark, der er besat med Torne. Dets Blade bestaae af en fælles Stilk hvorfra der gaar 4 til 6 mindre Stilke, der ere besatte med grønne, glindsende Smaablade, der ligne Bladene paa Buxbom. Blomsterne, der sidde i Ax mod Enden af Grenene, ere smaae og mere lugtende end Lillie-Convallens. De have et Bæger med fem Afdelinger, ti Støvtraade og fem Kronblade hvoraf de fire ere gule og det femte af en smuk rød Farve. Deres Frugtknude bliver til en aflang, fladagtig Bælg, der er besat med Pigge og fyldt med nogle røde Kierner.

Mellembarken af dette Træe er saa tyk, at der bliver kun meget lidet Ved tilbage, naar man har skilt det ved den. Dette Træe er meget got skikket til Dreier-Arbeide og lader sig got polere; men dets fornemmeste Brug er til at farve rødt med, hvortil det giør Tieneste mod en dobbelt Mængde Campeche-Træe. Det goldeste Jordsmon, de steileste Klipper ere de Steder, hvor det synes best om sig.

Handelen med dette Træe er et Monopol og dette er for Dronningens Etat. De første Entrepreneurer havde forbundet sig til at tage aarlig i Regieringens Magaziner, hvor det bliver oplagt ved dets Ankomst fra Brasilien, 30000 Centner til $6\frac{1}{4}$ Rigsdaler Centneret. Da vedholdende Erfaringer havde beviist, at Europas Forbrug ikke steeg til denne Mængde, maatte man nedsætte det til 20000 Centner, men man lod sig da Centneret betale med $8\frac{1}{2}$ Rigsdaler. Saaledes er den Kontrakt, som for Tiden haves med tvende Engelske Kiøbmænd, som ere boesatte i Portugal. De give 168,000 Rigsdaler for det Træe, man leverer dem, sælge det i Lissabon selv for 208,000 Rigsdaler, have en

25,000 Rigsdaler Udgifter derpaa og vinde følgeligen 15,000 Rigsdaler.

Man tæller i Fernambuc 19,665 Hvide; 39,132 Negre og Mulatter; og 33,728 Indianere. Der ere fire tilstrækkelig gode Reeder for smaae Skibe. Det Rif, som tiener til Havn for Olinde, kan modtage betydeligere; men de ligge der hverken magelige eller i Sikkerhed.

En 60 Mile fra dets Kyster, men under dets Jurisdiktion, ligger Øen Fernando de Noronha. Portugiserne, som fra først af havde nedsat sig paa den, forlode den snart. Da Hoffet i Lissabon siden efter formodede, at det franske Ostindiske Kompagnie havde i Sinde, at besætte den, lod det 1738 bygge syv meget vel anlagte Forter derpaa. De ere forsynede med et frygteligt Artillerie og blive forsvarede af en Besætning regulære Tropper, som forandres hver 6te Maaned. Der er ingen Beboere paa den uden nogle Forviiste, nogle faae meget fattige Metiser og de Indianere, der bruges til offentligt Arbeide. Endskiønt Jorden er god og dyb, har dog ingen Avls-Art villet slaae an deri, efterdi man maa vente paa Regn i en tre fire Aar. Fra December-Maaned til April lever alt af Skildpadder. Siden efter forsvinde de, og man har da intet andet at tage til, end de Levnetsmidler, der blive sendte fra Fastlandet. Øen har tvende Udhavne, hvor Skibe af alle Størrelser ligge i Sikkerhed, naar Nord- og Vest-Vindene ikke blæse.

19. Forfatningen i Gouvernementet Bahia.

Gouvernementet Bahia begrændses mod Norden af Floden St. François; mod Sønden af Floden Dore; mod Østen af Floden Preto, en Green af Floden Verte. Det bestaar af Capitaineriet Segerippe, hvis Revolutioner ere os ubekiendte; Capitaineriet Itheos, som

Georges de Figueredo mistede efterat Aimorée-Indianerne havde ødelagt det; Capitaineriet Portu-Seguro, som faldt tilbage til Kronen, efterat Familien Torinho var uddød; og Landet Bahia, som ingensinde har været en privat Eiendom.

San-Salvador, Hoved-Stedet i dette Etablissement, var det i lang Tid for hele Brasilien. Man kommer dertil giennem Alle-Helgens-Bugten, hvis Aabning er paa 2½ Mile. Paa hver Side sees et lidet Fort, hvis Bestemmelse er mere at forhindre Landgang end Giennemfarten. Dens Længde, som er paa en 13 til 14 Mile, er bestrøet med smaae Øer, som ere opfyldte med Bomulds-Plantager, og som give et behageligt Perspektiv. Det Inderste af den, som er indkneben og betrygget mod alt Overfald, danner en ypperlig Havn for de talrigeste Flaader. Det beherskes af Byen, der er bygget paa en steil Skrkning.

Denne Stad indslutter 2000 for største Delen prægtig byggede Huse. Deres Meublering er saa meget rigere og kostbarere, som Pragten i Klæder er strængeligen forbuden. En meget gammel Lov, som ofte har været overtraadt, og som siden 1749 iagttages i den nye Verden ligesom i den gamle, forbyder Portugiserne Brugen af Guld- og Sølv-Stoffer og Galoner i Klædedragten. Lysten til Pomp, som Lovene ikke kunne udrydde, har søgt en Skadesløsholdelse i Korser, Medailler og Rosenkrandse af Diamanter — rige Tegn paa en Fattigdoms Religion. De Metaller, som man ikke maa bære selv, blive bortødslede til Stads paa Slaver, der ere bestemte til Huustienesten.

Da Byens Beliggenhed ikke tilsteder Brugen af Kareter, have rige Folk, der altid ere opmærksomme paa at udmærke sig fra Almuen, opfundet, at lade sig bære i Bomulds-Hængemaatter. Blødeligen udstrakte paa Fløiels Hynder, der ere omgivne af Silke-Gardi-

ner, som de aabne eller trække for efter Behag, forandre disse stolte Dagdrivere Sted med mindre Hurtighed, men mere vellystigen, end man giør det andenstteds i de prægtigste Vogne.

Damerne nyde kun sielden denne søde Bekvemmelighed. Hos et til Sværmerie overtroiskt Folk tillader man dem neppe at gaae til Kirke skiulte i deres Kapper ved de største Høitideligheder. Ingen har Lov til at see dem i det Indre af deres Huse. Denne Tvang, der er et Værk af en tøilesløs Jalousie, afholder dem ikke fra at drive deres Rænker, endskiønt de ere visse paa at blive giennemborede ved mindste Mistanke om Utroskab. I Følge en fornuftigere Eftergivenhed end vor, blive Døttrene, som uden deres Mødres Samtykke, eller endog under deres Beskyttelse, overgive sig til en Elsker, behandlede med en mindre Strænghed. Men dersom deres Fædre ikke bringe det til at skiule deres Skam ved et Egteskab, overlade de dem til det skiendige Hore-Haandværk, Saaledes vandre alle Fordærvelsens Laster i Rigdommens Spor, især naar de, kiøbte ved Mord og Blods Udgydelse, ikke vedligeholdes ved Arbeidsomhed.

Mangel paa Selskabelighed, som Kiønnets Fraskillelse nødvendigen drager efter sig, er ikke den eneste Uleilighed, der i Bahia forstyrrer Livets Nydelser og Livets Behageligheder. Skinhellighed hos nogle, Overtroe hos andre, Gierrighed i Husene, Pragten uden for dem, et yderligt Kielenskab, der forener sig med den yderste Grusomhed i et Klima, hvor alle Fornemmelser ere pludselige og voldsomme; den Mistænkelighed, der følger Svagheden, en Sorgesløshed, der sætter al sin Liid til, at Slaverne skulle drage Omsorg for alle Forlystelser, alle Forretninger; alle de Laster, der ere adskilte eller forenede i de meest fordærvede sydlige Lande, udgiøre Portugisernes Karakter i Bahia. Imid-

lertid synes Sædernes Fordærvelse at tage af, siden Vankundighededen ikke mere er ganske den samme. Oplysningen, hvis Misbrug undertiden fordærver sædelige Nationer, kan, om ikke rense og forbedre en vanartet Nation, dog i det mindste giøre de grove Forbrydelser sieldnere, sætte en smuk Fernis paa Fordærvelsen, indføre en opsminket Anstændighed og Foragt for det plumpe i Lasterne.

Endskiønt San-Salvador ikke længere er Hoved-Staden i Brasilien, er dens Provinds dog endnu den folkerigaste i Kolonien. Man tæller der 39,784 Hvide; 49,693 Indianere; 68,024 Negre. Den tager Deel med de andre Provindser i at dyrke Sukker, Bomuld og nogle andre Produkter, og den har et Fortrin for dem i Hvalfiske-Fangsten og Tobaks-Avlingen.

Hvalfiskefangsten er fra meget gamle Tider indført i Brasilien. Alle Portugisere i den gamle og nye Verden nøde fra først af den naturlige Rettighed, at lægge sig derefter; men for lang Tid siden er den kommen under et udelukkende Privilegium, som et i Lissabon oprettet Selskab, der giør sine Udredninger i Bahia, har tilkiøbt sig. Dens aarlige Produkt er for Tiden 3530 Piber Tran, som Piben til 36½ Rigsdaler udgiør en 126000 Rigsdaler; og 2090 Sentner Hvalfiskebarder, som Sentneret til 31¼ Rigsdaler udgiør en 65,000 Rigsdaler. Disse tvende Summer tilsammenlagte udgiøre altsaa et Heelt af en 191,000 Rigsdaler. Monopolisterne betale Regieringen 62,500 Rigsdaler, deres Udgifter overstige ikke 56,000 Rigsdaler og deres Fordeel stiger altsaa til en 82,500 Rigsdaler.

Man maa bestemme sig til enten ganske at tabe denne Vindskibeligheds-Green, eller uden Opsættelse give den en ny Indretning. Det vil kun blive den fuldkomneste Frihed, som vil kunne udholde Konkurrencen med de Amerikanske Søefarere, hvis Driftighed

allerede har strakt sig til disse fraliggende Have, og endnu længere. Hoffet i Lissabon burde endog ved alle bekiendte Midler opmuntre Hvalfiskefangsten paa dens Øer ved Cap Verd og paa dens andre Øer, som det saa unyttigen besidder ved Afrikas brændende Strandbredder.

Endskiønt de fleste af Brasiliens Lande levere lidt Tobak, kan man dog sige, at den ikke er bleven en vigtig Artikel uden i Bahia. Den lykkedes der i en Strækning af 90 Mile og heldigere end andensteds i Distriktet Cachoeira. Dette Produkt berigede længe Provindsen, da de Paalæg, hvormed man overlæssede det ved dets Udførsel af Portugal, forhøiede saaledes Prisen paa det, at Forbrugerne holdte sig borte. Paa fremmede Handelssteder forlangtes der saa lidet af det, at 1773 indskrænkede Bortsendingerne sig til 28,000 Sentner. Det følgende Aar ophævede man Afgifterne, der stege til $5\frac{2}{3}$ Rigsdaler af 100 Pund og denne Avling kom da strax i Driftighed igien. Kolonisten fik da for sin Vare $4\frac{2}{3}$ for Sentneret istedet for $2\frac{2}{3}$ Rigsdaler, som der forhen kun blev til ham.

Der gaar aarlig fra Brasilien til Afrikas Kyster 10000 Sentner grov Tobak, som kiøbt i Kolonien selv for $3\frac{3}{4}$ Rigsdaler 100 Pund indbringe den 37,500 Rigsdaler. Der gaar 58,500 Sentner til Portugal, som ved Indførselen blive solgte for $8\frac{1}{3}$ Rigsdaler 100 Pund, hvilket udgiør 487,500. Begge Summer tilsammenlagte udgiør et Heelt af 525,000 Rigsdaler.

Den Tobak, som kommer til Moderlandet, kan kiøbes af alle Spekulanter, men den maa bringes i et offentlig Pakhuus, hvor den betaler til Fiskus en Magazin-Told af en 4 Skilling Qvintalet. Derfra er det, man tager den, som Riget kan undvære, for at levere den til fremmede Nationer. Genua tager den af beste Egenskab. Spanien saa vel som Portugal be-

tiener sig af den, som er næst derefter. Hamborg la=der sig nøie med hvad der er mindre agtet. Denne sidste Sort er det, som ogsaa tages af de Franske og andre Søefarende, der behøve den til Slave=Handelen.

Kiøberen henvender sig frit til de Handlende, som han har Tillid til; men Hoffet i Madrit, som aldrig lader kiøbe anden Tobak end til at røge, har den Skik, at have en eneste Agent, som det betaler en 16 Skil=ling for Pundet.

Portugal, Madere, Açorerne, hvor Kronen lige=ledes har Monopoliet med Tobak, forbruge aarligen til at røge kun 704,000 Lispund, som Lispundet regnet til en Rigsdaler maa udgiøre 704000 Rigsdaler. I Snus forbruge de kun 528,000 Lispund, som Lispun=det til 1½ Rigsdaler maa udgiøre 792,000 Rigsdaler, i alt 1,496000 Rigsdaler. Imidlertid faar Regie=ringen kun henved en 1,150000 Rigsdaler. Indkiø=bet af Materialierne, Omkostningerne paa Forarbeidel=sen, Fordelen paa Forpagtningen medtager Resten.

Den Snustobak, der forbruges i Afrika og det store Indien er ligeledes i Monopoliets Lænker, men til Fordeel for Dronningen. Hun inddrager en 94,000 Rigsdaler af 150 Qvintaler, som man aarlig expede=rer til disse langt bortliggende Lande, uden at regne den Fordeel, der maa faaes paa den Peber, som Goa sen=der hende i Bytte tilbage.

20. Forfatningen i Gouvernementet Rio=Janeiro.

Gouvernementet Rio=Janeiro indtager næsten ganske den lange Kyst, som begynder ved Floden Doce, og ender ved Floden Rio=Grande de St. Pierre; og bliver i det Indre af Landet kun begrændset af en uhyre Række Bierge, der strække sig fra Una til Minas=Geraes. Det medtager næsten Capitainerierne St. Esprit, Ca=bofrio, og Syd=Paraiba, der til forskiellige Tider

have været bortskienkede af Regieringen, men ere paa endeel Maader komne tilbage til Kronens Godser igien.

Avlsbedrifterne laae længe i Dvale i denne vidtløftige og skiønne Provinds. De faae dagligen mere Vigtighed. Tobakken er vigtig nok ikke mere overflødig eller bedre end den var; men i en 10 Aars Tid have Sukker-Rørene formeret sig der, fornemmelig i Guatacazes's Sletter. Tolv nyligen anlagte Plantager af ypperlig Indigo bebude et større Antal af disse. De sidste Skibe have medbragt en temmelig stor Overflødighed af Kaffe. De sydlige Distrikter i Kolonien til Rio-Grande levere en Mængde Huder, noget Meel og godt saltet Kiød. Der gives 14 til 15 Sorter Farve-Træe, som man ikke vil tøve længe med at fælde; og 4 til 5 Sorter Gummi, som endelig ville blive samlede. Det er omtrent 20 Aar siden man i Bahia opdagede tvende Planter, der ere bekiendte under Navn af Curuata og Tocun, som kunne bruges til at forfærdige Seil og Toug af. Ved en lykkelig Hendelse er man paa Rio-Janeiros Grund nyelig kommen efter en Buskvext, som er langt mere skikket til dette Brug, og som er meget almindelig. Undertiden er den hviid, undertiden guul, og undertiden violet; i den første af disse Farver er den best.

Til Arbeide er der ikke Mangel paa Hænder. Provindsen tæller 46,271 Hvide; 32,126 Indianere; 54091 Negre.

De Rigdomme, som disse deels frie Mennesker, deels Slaver frembringe, blive bragt til Rio-Janeiro, der forhen var Hoved-Stedet i Provindsen allene, men er nu Hoved-Staden i hele Brasilien og Statholderens Residents.

Det er en af de skiønneste Havne, man kiender. Smal ved dens Munding udvider den sig uformærkt. Skibe af enhver Størrelse gaae let ind i den fra Mid-

dag til Aften, drevne af en regelmesſig og jævn Søe-vind. Den er rummelig, ſikker og magelig. Den har en ypperlig Mudder-Bund og allevegne 5 til 6 Favne Vand.

Det var Dias de Solis, der opdagede den 1525. Franſke Proteſtantere, der blive forfulgte i deres Fædreneland og anførte af Villegagnon, anlagde der 1555 et lidet Etabliſſement. Det var kun en 15 til 20 Hytter, der vare byggede af Grene og tækkede med Løv, ſom de Vildes i Naboelaget. Af nogle ſvage Forſkandsninger, ſom man havde opkaſtet for at ſætte Kanoner derpaa, gav man det Navn af Fortet Coligni. Tre Aar derefter blev det nedrevet af Emanuel de Sa, ſom paa Faſtlandet, paa en frugtbar Jordbund, under en ſkiøn Himmelegn ved Foden af endeel, ſom Amphitheatre beliggende Bierge lagde Grundvolden til en Stad, der er bleven berømt, ſiden der i dens Naboelag er blevet opdaget betydelige Miner.

Den er det ſtore Oplags-Sted for de Rigdomme, der flyde fra Braſilien til Portugal, og den Havn, hvor de ſkiønneſte Flaader, der ere beſtemte til at forſyne denne Deel af den nye Verden, løbe ind. Foruden de Skatte, ſom dette idelige Omløb maa udtømme deri, bliver der aarlig 625,000 Rigsdaler tilbage til Regieringens Udgifter, og meget mere, naar Miniſteriet i Liſſabon anſeer det overeensſtemmende med ſin Politik, at lade Krigs-Skibe bygge der.

En Bye, hvor Forretningerne ere ſaa betydelige og ſaa vedholdende, har efterhaanden maattet tage til og blive folkeriig. Den ſtørſte Deel af Indvaanerne beboe Huſe paa to Etager, der ere byggede af hugne Steen eller Muurſteen, tækkede med temmelig kiønt Tegl og prydede med en Balkon, ſom er omgivet med et Gitterværk. Der er det at Damerne om Aftenen lade ſig ſkimte enten allene eller omgivne med deres

Slavinder. Derfra er det, de kaste Blomster paa de Mandfolk, det behager dem at udmærke, og paa dem, de ville indbyde til den inderligste Forbindelse imellem Kiønnene. Gaderne ere brede, for største Delen snorliige og i Enden af dem et Bedehuus, hvor Folket hver Aften synger Psalmer for en Helgen, der er prægtigen udstafferet og staar i Grunden af en forgyldt, godt oplyst og med et af de klareste Glas tildækket Niche. En stor Vandledning, der fører Vandet fra Naboe-Høiene, og Monten undtagen, gives der ikke nogen offentlig Bygning, som fortiener Opmærksomhed. Alle Kirkerne ere mørke, tilkrassede og overlæssede med Prydelser i den sletteste Smag.

Sæderne ere i Rio-Janeiro, hvad de ere i Bahia og i alle Mine-Lande. Det er de samme Plyndringer, de samme Troløsheder, den samme Hævngierrighed, de samme Udsvævelser af ethvert Slags og stedse den samme Frihed for Straf.

Man har vel sagt, at Guldet forestiller alle Rigdomme; men man kunde lægge til: al Lykke og Ulykke, næsten alle Laster, næsten alle Dyder; thi hvilken god eller slet Handling er der, som man ikke med Guldet kan begaae? Er det da forunderligt, at der er intet, man jo gior, for at faae en Ting af denne Vigtighed; at den, efter at den er opnaaet, bliver en Kilde til de sørgeligste Misbrug, og at disse Misbrug tage til i Forhold til Nærheden ved og Overflødigheden af dette kostbare og ulykkelige Metal?

Ved Stedets Beliggenhed under den 20de Grad 20 Minuter sydlige Brede var det saa langt borte fra den gamle Verden, at man fornuftigviis kunde tænke, at det kun behøvede maadelige Fæstnings Værker til sit Forsvar. Men da Fristelsen til at angribe det kunde tage til i Forhold til dets Rigdomme, syntes det fornuftigt at forøge dets Værker. De vare allerede betyde-

lige, da Guay-Trouin 1711 giorde sig til Herre af det med en Dristighed og Duelighed, der kronede med ny Ære til det Liv, han allerede havde giort saa særdeles berømt. De nye Værker, som man siden efter har lagt til dem, som Franskmændene havde indtaget, have ikke giort Pladsen vanskeligere at tage; efterdi den kan blive angreben fra andre Sider, hvor Landgang er meget giørlig. Dersom Guldet trænger sig ind i Kobber-Taarne giennem Jern-Dørre, saa omkaster Jernet endnu sikrere de Dørre, som forsvare Guld og Diamanter.

I Gouvernementet Rio-Janeiro ligger St. Catherina, en — 9 Mile lang og 2 Mile bred — Øe, som ikke er skilt fra det faste Land, uden ved en smal Kanal. Endskiønt den ikke er lav, mærker Søemanden den dog ikke langt fra, fordi Naboe-Fastlandets Bierge skiule den med deres Skygge. Foraaret er der bestandigt og Klimaet meget reent allevegne, undtagen i Havnen, hvor Høiene standse Luftens Træk og vedligeholde en skadelig Fugtighed.

Mod Aaret 1654 gav Hoffet i Lissabon St. Catherina til Frands Dias Velho, paa samme Maade, som det havde overdraget de andre Lande i Brasilien. Denne Capitaine blev myrdet af en Engelsk Sørøver og hans Øe blev da kun et Tilflugts-Sted for nogle Omstreifere. Disse Eventyrere erkiendte løseligen Portugals Overherredømme, men uden at vedtage dets udelukkende Begreber. De modtoge uden Forskiel alle Nationers Skibe, som gik til Syd-Havet eller Ost-Indien, og overlode dem deres Oxer, deres Frugter, deres Have-Urter, alle deres Produkter for Vaaben, Brændeviin, Lærreder og Klæder. De foragtede Guldet, og for alle de Bekvemmeligheder, som Naturen ikke forsynede dem med, viste de en Ligegyldighed, som vilde have været til Ære for dydige Mennesker.

Affkummet og Udskuddet af de kultiverede Selskaber kan undertiden danne et vel indrettet Selskab. Det er det ubillige i vore Love, den urigtige Fordeling af Eiendommene, det er Armodens Afstraffelse og Byrder, det er Rigdommens Overmod og Strafløshed, det er Magtens Misbrug, der ofte giør Mennesker til Oprørere og Forbrydere. Man sammensanke alle disse Ulykkelige, som — ofte uretfærdige — Loves overdrevne Strænghed har forjaget af Selskabet; man give dem en uforfærdet, en ædelmodig, menneskekierlig og oplyst Anfører, og man vil — maaskee — giøre disse Røvere til et ærekiert, lærvilligt og forstandigt Folk. Dersom dets Fornødenheder giør det krigerskt, vil det blive erobrende; og troe Jagttager af Lovene mod sig selv indbyrdes vil det, for at forstørre sig, antaste Nationernes Rettigheder. Saadanne vare Romerne. Dersom det af Mangel paa en duelig Leder bliver overladt til Hendelsers og Tilfældes Slumpetref, vil det blive lumpent, balstyrigt, gierrigt, omflakkende, altid i Krig enten med sig selv eller med sine Naboer; saadanne vare Paulisterne. Endelig, dersom det kan leve mageligere af det, som Jorden af sig selv, eller Kulturen, eller Handelen give af sig, end af at plyndre, vil det faae de Dyder, som dets Forfatning fører med sig, de blide Tilbøiligheder som opvækkes ved fornuftig Eftertanke over Velfærds Fordelene. Kultiveret ved sine gode Kaar og Sikkerheden ved et anstændigt og fredeligt Liv, vil det mod alle Mennesker vise Agtelse for de Rettigheder, det selv nyder, og omtuske hvad det har tilovers af sine Produkter, for af andre Nationer at faae noget til det bekvemmelige: Saadanne var Flygtningerne paa Øen St. Catherina.

De levede frie og fredelige paa deres Øe, da man mod Aaret 1738 ansaae det passende at give dem en Bestyrelse, at sende dem Tropper, at omgive deres Reede, der var en af de beste i America, med Fæstnings-

Værker. Disse Forsvars-Midler have 1778 paadraget dem Angreb af Spaniens Vaaben og ikke frelst dem fra at blive erobrede. Siden Forliget imellem disse tvende Kroner har givet dem deres gamle Herre igien, have de faaet Cochenillen, hvoraf de vente sig engang at drage store Fordele.

21. Forfatningen i Gouvernementet Sanct Paul.

Provindsen St. Paul er begrændset mod Nord af Floden Sapucachy og nogle Bierge; mod Syd af Floden Parnagua og af andre Bierge, som strække sig til Ygassus Kilder; mod Vest af Parana, Rio-Grande og Rio das Mortes; mod Øst af Havet.

Tretten Mile fra Oceanet er det Byen St. Paul ligger under et behageligt Klima og midt i en Landegn der er lige gunstig for begge Halvverdnernes Produkter. Den blev bygget henimod 1570 af Forbrydere, som Portugal havde befængt den nye Verdens Kyster med. Saasnart disse Gavtyve mærkede at man vilde sætte dem under Love, forlode de de Strandbredder, hvor Hendelsen havde kastet dem hen og flygtede til et afsides Sted, hvor Lovene ikke kunde naae dem. De toge Landets Indfødte til Koner, og bleve i kort Tid saa fordærvede, at deres Landsmænd afbrøde al Omgang med dem. Denne Foragt og Frygten for at blive forstyrrede i deres Udsvævelser, samt Lyst til Frihed, bragte dem til at tragte efter Uafhængighed. Deres Byes Beliggenhed, som nogle faa Mennesker med Sikkerhed kunde forsvare mod langt talrigere Armeer, end man kunde samle imod dem, gav dem Dristighed til ikke at ville vide af nogen anden Herre end sig selv, og et heldigt Udfald kronede deres Foretagende. Fra alle Nationer strømmede Banditer til, for at forene sig med dem, og i faa Aar blev Folkemængden i den nye Republik betydelig. Adgangen til den var, som man siger,

enhver Reisende strængelig forbuden. For at blive antaget, maatte man fremstille sig med Tilbud at ville boesætte sig der. De, der søgte derom, bleve underkastede strænge Prøver, som de fortsatte indtil man havde forvisset sig om, at de ikke vare Spioner, og at de havde de Egenskaber, som man krævede hos dem. De, som ikke udholdte Prøven, eller som man kunde have mistænkt for Forræderie, bleve uden Barmhiertighed nedsablede. Man behandlede dem ikke bedre, som syntes tilbøielige til at ville trække sig tilbage.

Alt opfordrede Paulisterne til at leve i Orkesløshed, Magelighed og Vellyst. En vis Balstyrighed, der er kiekke Røvere saa naturlig; maaskee endog Lyst til at herske, der følger saa nær paa Uafhængigheds Attraa; Frihedens Fremgang, der fører til Higen efter at giøre sig et Navn; maaskee alle disse Bevæggrunde tilsammentagne gave dem andre Tilbøiligheder.

Man saae dem giennemstreife det Indre af Brasilien fra den ene Ende til den anden. De Indianere, som satte sig til Modværge, bleve dræbte; Lænkerne bleve de Feiges Lod, og en Mængde skiulede sig i Hulerne og i Skovene for at undflye Grav eller Trældom. Hvo vilde kunne opregne de Ødelæggelser, de Grusomheder, de Misgierninger, som disse grusomme Mennesker giorde sig skyldig i. Imidlertid dannede der sig midt i disse Grueligheder under en Municipal-Regiering nogle Folkestammer, som man maae betragte, som Vuggen til alle de Etablissementer, som Portugal for Tiden har i Landene. Disse — smaae — paa en vis Maade fra den store adskilte — Republiker gave lidt efter lidt efter for de Forestillinger, man betiente sig af, for at bringe dem under en Magt som de aldrig havde ganske unddraget sig, og med Tiden kom alle Paulisterne til at staae under Kronen paa samme Maade, som dens øvrige Undersaatter.

Dette Landskab blev da et Gouvernement, som man forøgede med Capitainerierne St. Vincent og St. Amaro, som 1553 vare blevne givne til de tvende Brødre Alphons og Peder Lopes de Souza og hvis tvende Byer siden efter vare blevne ødelagte af Søe-Røvere. Denne Indretning deler Provindsen Rio-Janeiro i to Stykker. Det er ikke let at giette Aarsagerne til en saadan Anordning.

Landet St. Paul tæller for Tiden kun 11,093 Hvide; 32,126 Indianere; 8,987 Sorte og Mulatter. Det sender til Europa kun lidet Bomuld og dets indre Handel indskrænker sig til at forsyne Rio-Janeiro med noget Meel og Saltetkiød. Ved nogle Erfaringer er det blevet beviist, at Hør og Hamp slaae meget godt an der, og ingen tvivler paa, at det vilde være let og indbringende at faae Silke-Avlingen naturaliseret der. Man kunde ogsaa der drive de overflødige Jern- og Tin-Miner, som findes imellem Floderne Tecte og Mogyassu i Cordelier-Bierget Paranan-Piacaba, fire Mile fra Sorocoba.

22. Forfatningen i de tre indre Gouvernementer, hvor Minerne ere.

De sex Provindser, man nu har talet om, gaae langs med Kysterne. Der ere endnu tre, som strække sig i Øst og Vest fra den 319de til den 334te Grad vestlig Brede, og som i Midten af Brasilien indtage den store Banke, hvorfra alle de Floder komme, der løbe ud i Paraguay i Amazonen og i Oceanet. Det er det høieste Jordsmon i det Portugisiske Amerika. Det er fuldt af Bierge, der løbe i meget afvexlende Strøg. Man finder der næsten allevegne Guld, og deraf kommer det, at det bliver kaldet Mine-Landet.

Det vigtigste af disse rige Gouvernementer er bekiendt under Navn af Minas Geraes. Det tæller 35,128 Hvide; 26,075 Indianere, og 108,406 Slaver. Villa-Ricca er Hoved-Staden deri.

Goysa, hvis Hoved-Stad er Villa-Boa, har 8931 Hvide, 29,622 Indianere, og 34,104 Negre.

Matto-Grosso, som ikke har nogen Flekke uden Villa-Bella, har endnu ikke bragt sin Folkemængde over 2035 Hvide; 4335 Indianere, og 7351 Slaver. Det er den vestligste Deel af det Portugisiske Herredom. Den begrændses af Chiqviterne og Moxoerne, Folkeslag, der ere bragte under Spanien ved Jesuitternes Bestræbelser.

23. Beretning om de Guld-Miner, der ere fundne i Brasilien. Maaden, de drives paa.

At der gaves Guld-Miner i denne Deel af den nye Verden, har været længere bekiendt end man i Almindelighed troer. Allerede i Aaret 1577 opdagede Paulisterne nogle ved Bierget Jaguara; men Kong Sebastians ulykkelige Død bragte snart en Rigdoms-Kilde i Forglemmelse, som hverken Staten eller Undersaatterne indtil denne Tid, havde giort sig nogen Fordeel af.

Jacobinas Høie i Distriktet Rio das Velhas tilbøde 1588 nye Miner, der endnu ikke bleve afbenyttede. Philip den Anden, der havde bestemt sig til, ved Nød og Elendighed at holde Nationer i Tømme, som alt for utaalmodig bare paa det Spanske Aag, vilde ikke tillade at de bleve drevne. Dersom han 1603 syntes at give sit Samtykke dertil, da var det med den Beslutning at lægge Hindringer i Veien derfor; og hans lumske Efterkommere vedtoge hans tyranniske Politik.

Paa den lykkelige Revolution, der 1640 løste Portugal af de Lænker, det bar, fulgte lange og haardnak-

ne Krige. Under denne voldsomme Krisis befattede Nationen sig kun med at forsvare sin Frihed, og Ministeriet kun med Omsorg for at finde Udveie som altid manglede det.

Man begyndte at undersøge Monarkiets Saar, at tænke paa dets Forbedring, da Hendelsen gav 1699 nogle driftige Mennesker store Skatte i Provindsen Minas-Geraes. Disse Foræringer af en gavmild Natur bleve ikke længere forkastede, og tre Aar derefter anlagde Hoffet i Lissabon de Etablissementer, der vare nødvendige til at føre sig dem til Nytte. Sabara, Riodas-Mortes, Cachoeira, Paracatu, Do Carmo, Riodas-Velhas, Rio-Doce, Ouro-Preto, ere de Steder i dette Gouvernement, hvor man efterhaanden har fundet Guld, og hvor man endnu sanker det.

Goyas's Miner bleve først opdagede 1726. San-Felix, Meia-Ponto, O Fanado, Mocambo, Natividade, ere de Steder, hvori de ligge.

Aaret 1735 gave nye i Provindsen Mato-Grosso i St. Vincent, Capada, St. Anna, Guiaba, Araes.

Foruden i disse tre Landskaber, der fortrinligen kaldes Mine-Landet, driver man Jacobinas og Riodas-Contas's i Gouvernementet Bahia; og Paraguays og Tibogis i Gouvernementet St. Paul. Hverken de ene eller de andre ere overflødige.

I denne Deel af den nye Verden er Guldets Fremdragelse hverken farlig eller meget møisommelig. Undertiden findes det i den øverste Jordskorpe, og dette er det reneste. Ofte graver man en 3 til 4 Favne og sielden dybere. Et Lag sandagtigt Jord, bekiendt i Landet under Navn af Saibro, underretter da sædvanligen Mine-Driverne om, at det vilde være unyttigt, at grave dybere. Endskiønt de sammenhængende Aarer, som gaae i et fast Strøg, i Almindelighed ere de rigeste, har man dog lagt Mærke til, at det var de Stræknin-

ger, hvis Overflade var meest bestrøet med Krystaller, som gave den største Mængde Guld. Det findes i større Partier paa golde og steenagtige Bierge og Høie, end i Dalene og paa Flodernes Bredder. Men paa hvilket Sted man end har sanket det, er det, naar det kommer af Minerne, af 23½ Karat, med mindre det er blandet med Svovl, Sølv, Jern, eller Qviksølv, hvilket ikke er almindelig uden i Goyas og i Araés.

Enhver, der finder en Mine, maa underrette Regieringen derom. Ansees Minen kun lidet indbringende af Konstforstandige, som blive satte til at undersøge den, overlader man den altid til almeen Mand. Bliver den erklæret for riighaltig, forbeholder Fiskus sig en Deel deraf. Kommandanten faaer en anden, den tredie er for Opsynsmanden, og man tilstaar den to Dele, der har fundet den. Det øvrige bliver delt imellem alle Distriktets Minedrivere, i Forhold til deres Evne, som bestemmes efter Antallet paa deres Slaver. De Stridigheder, som dette Slags Eiendom kan afstedkomme, ligge under Opsynsmanden; men det er tilladt at appellere fra hans Kiendelser til den i Lissabon — under Navn af Hinsøes (ultramarin) Raadet — oprettet høieste Ret.

Mine-Drivernes Forpligtelser indskrænke sig til, at levere Kongen Femtedelen af det Guld, som meer eller mindre heldige Operationer give dem. Denne Femtedeel var forhen betydelig, og fra 1728 til 1734 oversteeg den aarlig 1,875,000 Rigsdaler. Man har seet den tage af gradeviis. For Tiden er det aarlige Produkt af Minas Geraes kun

noget over en	3,906,000	Rdlr.
af Gøjas kun	976,000	—
af Matto Grosso kun	273,000	—
af Bahia og St. Paul tilsammentagne kun	323,000	—

Det er i alt henved en ;	5,480,000 Rdlr.
Hvoraf Regieringen faaer noget over	1,054,000 —
Dens Rettigheder for at udstemple Guldet i Specier giver den ;	343,000 —
og — Fragten beregnet til 2 Procent — faaer den for at føre alt det Guld, der tilhører Handelen, over med sine Skibe ; ;	81,800 —
Saa at af de 5,480,000 Rigsdaler som Minerne give, faar Ministeriet henved ; ;	1,480,000 —

Det vilde endog faae noget mere, dersom der ikke aarlig udsmugledes for omtrent en 125,000 Rigsdaler, som ikke betale de tvende sidste Afgifter. Hvad der af disse Metaller sirkulerer for Tiden i Brasilien, anslaar man ikke høiere end til henved en 4,170,000 Rigsdaler.

De første politiske Skribentere, som henvendte deres Opmærksomhed paa de Opdagelser, der vare giorte i Brasilien, vare ikke bange for at forudsige, at Prisen paa Guld og Sølv vilde komme hinanden nærmere. Erfaringen i alle Lande og i alle Tids Aldere havde lært dem, at endskiønt der altid maatte gaae flere Unzer Sølv paa en Unze Guld, eftersom Minerne af det ene Metal bestandig har været almindeligere, end af det andet, saa havde Forholdet imellem disse Metaller dog altid forandret sig i ethvert Land efter Mængden paa ethvert af dem.

I Japon er Forholdet af Guld til Sølv som ; ; ; ;	1 til 8.
I China ; ; ; ;	1 til 10.
Paa de andre Steder i Indien ;	1 ; 11 ; 12 ; 13 ; 14.

eftersom de komme nærmere mod Vest.

Europa fremviser lignende Forskielligheder.

I det gamle Grækenland forholdte Guldet sig til Sølvet som ; ; ;	1 til 13.

Da det, der udbragtes af alle Miner i den da bekiendte Verden, blev bragt til Rom, som Verdens Herskerinde, var det Forhold, der var bestandigt : :	1 til 10.
Under Tiberius steeg det til : :	1 til 13.
I Barbariets Tider finder man, at Afvexlingerne have været utallige og umaadelige. Endelig da Colomb trængte sig ind i den nye Verden stod Guldet i Forhold til Sølvet under : : : :	1 til 12.
Mængden af disse Metaller, som man bragte fra Mexiko og Peru, giorde dem ikke allene mere almindelige, men den forhøiede endog Guldets Værd mod Sølvet, hvoraf der fandtes større Overflødighed i disse rige Lande. Spanien, der var den egentligste Dommer over Forholdet, fastsatte det i sine Mynter som : :	1 til 16.
og med nogle ubetydelige Forandringer er dette System blevet antaget i hele Europa.	

Dette Forhold vedbliver endnu, uden at man derfor har Ret til at dadle de Betænkninger, der havde forudsagt, at det vilde forandre sig. Dersom Guldet, efter at Brasilien har leveret en Mængde deraf, kun er faldet lidet i Handelen og slet intet i Myntfoden, er det formedelst særegne Omstændigheder, som ikke ophæve Grund-Regelen. Et nyt Slags Overdaad har anvendt meget deraf til Smykker, til Forgyldning, og har hindret Guldet fra at tabe saameget i Prisen, som naturligviis maatte være skeet, dersom der ikke var kommet Forandring i vore Skikke. Det er den samme Overdaad, der har holdt Diamanterne i Priis, endskiønt de ere blevne mere almindelige.

24. De i Brasilien opdagede Diamant=Miners Historie. Betragtninger over denne Steen=Arts Beskaffenhed.

Til alle Tider have Menneskene været for at udkramme deres Rigdomme, enten fordi de fra først af have været Lønnen for Styrken og Tegn paa Vælden, eller fordi de allevegne have faaet den Hylding, der tilkommer Duelighed og Retskaffenhed. Begierlighed efter at drage Opmærksomheden til sig, indbyder Mennesket til at pynte sig med det meest glimrende og meest sieldne, som Naturen har. De vilde Folkeslag og de kultiverede Nationer ere i denne Henseende lige forfængelige *. Af alle de Ting, der forestille Rigdommens Glands, er Diamanten den kostbareste. Der har aldrig været nogen, der har været af saa megen Værd i Handelen, eller til saa megen Prydelse i Selskabet. Vore Damer ere undertiden blændende med dem. Man skulde næsten sige, at de vare mere forhippede paa at vise sig som rige end som skiønne. Vide de da ikke, at en velskabt Hals, at velskabte Arme have blotte tusende Gange flere Yndigheder, end naar de ere omgivne med kostbare Stene; at Tyngden af deres Ørenringe vanskaber deres Ører, at Skinnet af Diamanten svækker deres Øines Glands; at denne kostbare Prydelse er mere en Satyre over deres Mænd eller deres Tilbedere, end en Lovtale over deres Yndigheder; at den Mediceiske Venus har kun et simpelt Armbaand; og

* Man finder det underligt, at de Vilde male deres Legemer; men enten man maler Kroppen eller det Kroppen overtrækkes med, kommer dog nok næsten ud paa eet. Jeg ønskede gierne at see en vittig=tosset Indianers Formodninger om, hvad vore forlorne Nakker, Lægge, m. m. kunne have været brugte til eller gode for. Overs.

at den, der paa et kiønt Fruentimmer kun seer efter Kostbarheden i hendes Stads og Rigdommen i hendes Skrin, er et smagløst Menneske, eller hvad der er værre?

Man finder Diamanter af alle Farver, og spillende i alle Farver. Der er den purpurrøde Rubin, den orangefarvede Hyacinthe, den blaae Saphir, den grønne Smaragd. Denne sidste Farve er, naar den er smuk, den sieldneste og dyreste. Siden efter komme de rosenrøde, de blaae og de gule Diamanter. De mørkrøde og sortladne ere de mindst agtede. Giennemsigtigheden og Reenheden ere Diamantens naturlige og væsentlige Egenskaber. Konsten lægger Glandsen og det funklende Gienskin dertil.

Diamanten er en krystalliseret Steen, der har Skikkelse af en meer eller mindre veldannet Ottekant. Dens Sider ere en — enten aflang eller afstumpet Pyramide; men aldrig ere dens faste Vinkler saa tæt, saa regelmæssig sluttede, som de synes i de andre krystalliserte Steenarter og især i Bierg-Krystallen.

Men Krystallisationen er derfor ikke mindre regelmessig inden i den. Denne Steen-Art er sammensat af smaae yderst tynde Blade, der ere saa tæt tilsammenføiede, at de vise en glat og glimrende Yderside, endog i Bruddet selv. Uagtet denne nøiagtige Forening af Krystallisations-Bestanddelene i Diamanten, kan man ikke polere den, uden ved at treffe paa Bladenes Stilling efter det Strøg i Sammenføiningen, der skeer ved at Enden af det ene kommer til at ligge paa det andet. Uden denne Forsigtighed vilde Steensliberne ikke naae deres Hensigt, og Diamanten vilde kun blive heed, uden at tage mod nogen Politur, som altid skeer med dem, der kaldes Natur-Diamanter, hvor disse Sammenføininger ikke ere eensformige eller gaae i eens Strøg. Diamant-Kiendere sammenligne

Sammensætningen i disse med Træ-Fibrernes Gang i Knaster, hvor de krydse hinanden i alle Strøg.

Diamanten overgaar alle andre Steen-Arter i sin Glands, i sin Ild og sin Haardhed. Disse Fortrin forøger den endnu dermed, at den er meer elektrisk, at den tager mod en større Mængde Lys, naar man opvarmer den jævnt ved Ilden, eller udsætter den i nogen Tid for Solens Straaler, og beholder det ligeledes længer ved sig end andre Legemer, naar den siden efter bliver bragt i Mørke. Af disse Egenskaber og maaskee ligeledes af nogle indbildte Qvaliteter er det, at Naturkyndige have formodet, at Diamanten var dannet af en renere Materie end andre Steen-Arter. Endeel have endog troet, at den indeholdte den oprindelige Adamitiske Jord-Art, der saa lang Tid har været Gienstand for saa mange møisommelige Undersøgelser og udsvævende Spekulationer.

Diamantens Haardhed bragte paa den Tanke, at den var uopløselig, endog ved den voldsomste Ild, og intet syntes mere grundet end denne Mening. Imidlertid slog Analogien, som man udledede af andre Steen-Arter og fornemmelig af de Qvartsagtige, der ikke undergaae nogen Forandring i Ilden, aldrig mere feil end ved denne Leilighed.

Man veed ikke, at Diamanten har været underkastet Ildens Paavirkning førend 1694 og 1695, da den berømte Averani til Underviisning for sin Eleve Jean Gaston de Medicis udsatte en for et Brænde-Speils Ild-Punkt. Den Tids berømte Naturkyndige, som vare tilstede ved dette Forsøg, saae med Forundring, at Diamanten dunstede bort i Damper og forsvandt ganske, medens en Rubin, der er mindre haard end Diamanten, kun blev blødere; og andre endnu blødere Steen-Arter ikke undergik saa betydelige Forandringer. Dette besynderlige — med flere Diamanter

gientagne — Forsøg gik ligesaa lykkelig af; men den voldsomme Ild-Grad, man anvendte deri, tilstedede ikke nogen Formodning om, at man ved andre Midler kunde bringe det dertil. Disse første Forsøg forbleve ukiendte indtil Keiser Frands den 1stes Regiering, som gientog dem i Wien, ved at underkaste Diamanter tillige med andre kostbare Steen-Arter en meget voldsom Ovn-Ild. Resultatet deraf stadfæstede, at Diamanten opløses overmaade let i Ilden, medens de andre kostbare Stene, endog de blødeste, ikke undergaae, uden i det høieste, en liden Forandring.

Disse, skiøndt meget godt beviiste, Kiendsgierninger syntes saa overordentlige, de stødte saa stærkt an mod de vedtagne Fordomme, at de endnu faldte i Forglemmelse igien. Skiønt antegnede i Samtidens Værker, bleve de derfor ikke desmindre ubekiendte eller modsagte af dem, som ikke havde været Vidner til dem.

Endelig foretog Hr. Darcet sig 1768 i Frankerig at underkaste Diamanten Porcelains-Ilden. Efterat han havde forviisset sig om Rigtigheden i de Erfaringer, der vare giorte i Tydskland, meddelte han Videnskabernes-Akademiet dem, og gav dem siden efter midt i Paris al muelig Paalidelighed. Da denne store Naturkyndige siden efter har anstillet afvexlende og sammensatte Forsøg, bliver det af disse og dem, som man efter ham har igientaget, meget klart, at Diamanten dunster bort og forbrændes temmelig hurtig i Ilden og i frie Luft; at dens fuldkomne Opløsning, langt fra at udfordre den voldsomme Ild, som man for hans Tid havde underkastet den, behøver neppe den Grad, der er nødvendig til at holde fiint Sølv smeltet.

Hr. Darcet har end videre viist, at Diamanten opløses ikke allene i frie Luft, men endog i Digeler af den beste brændte Porcelain, som paa det nøieste ere lukkede paa chemisk Maade, naar man kun holder dem

i de store Glaspusteriers Hede, eller i en stærk Porcelain-Ild, som bliver længe vedligeholdt.

De virksomste Opløsnings-Midler, saasom smeltede alkaliske Salte og andre af de tætteste Mineralier angribe ikke Diamanten, end ikke ved Hielp af Ildens Hede. Den undviger deres Indvirkning; den blander sig ikke med noget Glas ved Forglasningen; den lader sig ikke forene med noget hidindtil bekiendt Legeme; og disse Egenskaber ere ligesaa almindelige ved de Indiske Diamanter, som ved de Brasilianske; ved de hvide, som ved dem, der ere sorte eller farvede; ved de fuldkomne, som ved Natur-Diamanterne, der ikke kunne slibes.

Dette er det særegne Skielmærke ved denne Substands, der hidtil staar eenstig i Naturen, at med nogle udvortes tilsyneladende Liigheder med de andre Steen-Arter, har den ingen Lighed med dem i Henseende til sin Sammensætnings Beskaffenhed; at med den største Haardhed er den den eneste af det Slags, der ikke modstaar, men opløser sig ved en — endog temmelig — svag Ild. Saaledes spiller Naturen i alle Riger ved en Mængde overraskende Anomalier. Snart synes den i Væsnernes Kiede og Trappe at binde sig til en vis Orden i umærkelige Skatteringer, snart bryder den al Sammenhæng, giør et pludseligt Spring, lader et stort Øde bag sig, og sætter tvende bortfiernede Grændseskiel, imellem hvilke det er umueligt at udfylde Rummet. Saaledes nyde allerede visse Planter nogle af Dyre-Livets Fordele. Ligeledes er det med Guldet, Qvikfølvet, Svovlet i Sammenligning med andre mineralske og metalliske Substantser; og endelig med Mennesket, som lader de andre Dyr i en saa stor Afstand efter sig.

Der er meget faa Diamant-Miner. Indtil vore Tider kiendte man ikke til nogen uden i Ost-Indien.

Den ældste er ved Floden Gouel, som stiger ned fra Biergene og løber ud i Ganges. Man kalder den Soulempues Mine, efter Navnet paa en Flekke, der ligger tæt ved det Sted af Floden, hvor Diamanterne ere. Man har altid faaet meget faa deraf, saavel som af den, man driver i Omegnen ved Floden Succadem, som løber paa Øen Borneo. Den Bierg-Kiede, der strækker sig fra Forbierget Comorin, til Bengalen, har leveret flere.

Der er stor Forskiel paa Jordbunden, hvoraf man faar disse Diamanter. Endeel af disse Miner have en 6 til 8 indtil 12 Fods Dybde. Man graver andre i et Slags Jernhaltig Mineral, hvor de ligge endog en 50 Favne dybt. Men allevegne er denne særegne Steen-Art eenstig og synes ikke at hænge ved nogen Grund-Støtte eller nogen Klippe. Den er fra alle Sider omgivet med en tynd, noget mat Hinde, og af samme Beskaffenhed, som Kiernen. Denne er sædvanlig tildækket med en Yder-Skorpe, som ikke er meget fast, og dannet af den Jord, eller selve Sandet, som omgiver den.

Naar man undtager nogle nysgierrige Reisende, besøge Europæerne ikke Indostans Miner. Det er Landets Indfødte som drive dem, og levere Diamanterne til rige Baniahere, som bragte dem forhen til Madras, og som, efter at man har begyndt at anlægge Vele, begynde at tage Veien til Calcutta. Denne hele Handel er for temmelig lang Tid siden falden i Hænderne paa nogle Engellændere, som handle med dem for deres egen Regning. De fordele Stene af forskiellig Vægt og forskiellige Egenskaber i forterede Punge, som stemplede med deres Faktories Segl blive solgte i London. Ved at giøre et almindeligt Aar af de sex sidste, stiger det samlede Beløb af alle disse Diamanter aarlig til 712,500 Rigsdaler. Til dette Beløb, som ikke

indbefatter uden hvad der er indført i Toldbøgerne, maa man lægge, hvad man ikke har angivet for at undgaae Afgiften af 2 til 3 Qvartprocent, som man betaler til det Indiske Kompagnie.

Imellem disse Diamanter var der en af en meget regelmesſig Skikkelse, som veiede 193 Karat ganske tilsleben. Den tilhørte en Armenianer, som vægrede sig ved at overlade den til den Russiske Keiserinde for 520,800 Rigsdaler og en Liv-Rente af 5,200 Rigsdaler. Der meldte sig ingen for at kiøbe den, og denne Kiøbmand var alt for lykkelig, da Hr. Orloff gientog nogen Tid derefter Buddet af 520,800 Rdlr., men uden Pension. Catharina vilde 1772 modtage den paa hendes Fødselsdag, som en anstændig Forœring af hendes Ynglings Haand.

Det var at befrygte, at de Revolutioner, der saa ofte vende op og ned paa Indostan, vilde giøre Diamanterne sieldnere. Man blev beroliget ved en Opdagelse, som 1728 blev giort i Brasilien ved nogle Grene af Floden Caravelas, og i Serro-de-Frio i Provindsen Minas Geraes.

Nogle Slaver, der vare fordømte til at søge Guld, fandt nogle smaae lysende Stene blandede med det Sand og Gruus som de kastede op. Anton Rodrigues Banha giemte endeel af disse besynderlige Steene. Han lod Pedro d'Almeida, Gouverneur i Landet, see nogle af dem. Han formodede, at det maaskee kunde være Diamanter. For at faae at vide, hvad man havde at holde sig til, beordrede Hoffet i Lissabon 1730 d'Acunha, dets Minister i Holland, til at skaffe sig Oplysning om disse Formodninger. Konstforstandige sagde, efter at de havde skaaret endeel af dem, at det var meget skiønne Diamanter.

Strax efter søgte Portugiserne dem med saa megen Held, at Flaaden fra Rio Janeiro bragte 1146 Unzer

deraf. Denne Overflødighed nedsatte strax Prisen paa dem betydelig. Men Ministeriet tog Forholdsregler, som snart bragte dem tilbage til deres første Værd. Det overdrog et Kompagnie udelukkende Rettighed til at lade grave efter Diamanter. For endog at sætte Grændser for dette Kompagnies Gierrighed, vilde man ikke tilstede, at det maatte bruge mere end 600 Slaver til dette Arbeide. Siden efter har man tilstaaet det Frihed til at betiene sig af saa mange det vilde, mod at betale 100 Sols om Dagen for hver Mine-Graver.

For at give Privilegiet Sikkerhed for Overholdelse, bleve Guld-Minerne, som man dreve i Naboelaget, i Almindelighed tilsluttede, og de, der havde bygget deres Haab om Lykke paa denne ofte bedragelige Grundvold, saae sig nødte til at anbringe deres Virksomhed andensteds. Andre Undersaatter blev det tilladt, at forblive paa deres Eiendoms-Gaarde, men Loven satte Livs-Straf for dem iblant dem, der giorde Indgreb i de Rettigheder, som vare Monopoliet tilstaaede. Efter at Fyrsten er traadt istedet for Kompagniet, have alle Kolonister Lov til at lade søge efter Diamanter, men paa det Vilkaar, at levere dem til Kronens Betiente, for den Priis, som den selv har fastsat, og mod at betale 20 Procent af dette Beløb.

De Diamanter, som skulle gaae fra den nye Verden til den gamle, blive lagte i en Kasse med tre Laase for, hvortil de fornemmeste Medlemmer af Bestyrelsen have Nøgler hver for sig, og disse Nøgler blive nedlagte i en anden Kasse, som Statholderen maae sætte sit Segl for. Medens det udelukkende Privilegium vedvarede, blev denne kostbare Skat ved dens Ankomst til Europa overleveret Regieringen, som efter en fastsat Taxt beholdte de meget sieldne Diamanter, der veiede over 20 Karat, og leverede aarlig til Fordeel for Kompagniet, een eller flere tilsammentagne Kontrahentere

40000 Karat, til Priser, som efterhaanden have afvexlet. Man havde forbundet sig paa den ene Side til at tage mod denne Mængde, og paa den anden ikke at lade flere komme ud, og hvorledes end Produktet af Minerne var, der nødvendig maatte vexle af, blev der aldrig giort noget Indgreb i denne Kontrakt.

For Tiden bringer Hoffet 60000 Karat Diamanter i Handelen. Der er en eneste Kiøbmand, som tager dem og giver 650000 Rigsdaler, Karaten til 5 Rdlr. 20 ß. Dersom Smugleriet stiger til en Tiendedeel, som alle underrettede Folk mene, bliver det 65000 Rigsdaler, man maa lægge til den Sum, Regieringen faaer. Det sees da, at Produktet af disse Miner, hvis Rigdom man er saa meget for at overdrive, ikke stiger aarligen høiere end til 715,000 Rdlr. Engelland og Holland kiøbe disse Diamanter raae og levere dem meer eller mindre godt slebne til de andre Nationer.

Diamanterne i Brasilien blive ikke sankede i een Gang. De ere for det meste adspredte i Floderne, som man mere eller mindre ofte giver et andet Løb. Om de blive deri dannede? eller de blive bragte derhen ved det Vand, som styrter sig i dem? dette er endnu ikke oplyst. Hvad der skulde bringe Folk til at helde til den Mening, at de blive bragte derhen ved de Strømme, der have afrevet dem fra Klipper og Bierge, det er Forøgelsen i deres Mængde i Regn-Tiden, og efter stærke Storme.

I Ost- og Vest-Indien have Minerne deres Sted i en liden Afstand fra Linien; de ene under de første Grader nordlig Brede og de andre under de modsvarende Grader sydlig Brede. Den Skorpe, der omgiver de raae Diamanter er tykkere paa dem fra Brasilien end paa dem fra Indostan; og det er let, i det mindste mueligt, at kiende dem fra hinanden under denne Skikkelse. Men naar de engang ere slebne, saa

tage de kyndigste Steenslibere feil af dem. Ogsaa er Prisen paa dem eens i Handelen. Men denne Lighed maae forstaaes blot om de smaae Diamanter. De Amerikanske, som overstige 4 til 5 Karat, have for det meste Mangler, som man sielden mærker paa de Asiatiske Diamanter, og da er Forskiellen paa Prisen græsselig. Nogle Konstnere tilstaae ogsaa de sidste mere Haardhed, mere spillende, end de andre, men denne Mening er ikke almindelig vedtagen.

I Guld- og Diamant-Landet finder man endnu meget ufuldkomne Ametister, Topatser og Crysoliter af en temmelig stor Skiønhed. Disse Stene have aldrig været Monopoliet underkastede, og de, der finde dem, kunne raade for dem saaledes som de ansee det meest passende med deres Fordeel. Imidlertid stiger den aarlige Udførsel af dem ikke over 31,250 Rigsdaler, og de Afgifter som Regieringen faaer, beregnede til 1 Procent, indskrænke sig til 312½ Rdlr.

Disse rige Lande tilbyde ligeledes Jern-, Svovl-, Antimonie-, Tin-, Blye-, Qviksølv-Miner, som gienfindes i nogle andre Provindser i Brasilien, uden at man nogensinde har giort sig Umage for at aabne nogen af dem. Kun Kobberet synes Naturen at have nægtet dette vidtløftige og frugtbare Land i den nye Halve-Verden.

25. Brasiliens nutidige Forfatning.

En saa interessant Kolonie har været Portugal nyttig paa mange Maader. Forøgelsen i dets offentlige Indtægt ved Brasilien synes at være det Slags Fordeel, som hidindtil har meest sysselsat dets Bestyrere. Forpligtelsen til at betale Transporten af Metallerne, der er Krigs-Skibene forbeholden; den udelukkende Handel med Diamanterne; Salget af en Mængde Monopolier; Toldstedernes trykkende Paalæg; disse ere

i Europa selv de fornemmeste Varer, som et umættelig Fiskus har aabnet sig.

Udsugelserne ere blevne drevne endnu videre i Amerika. Der fordrer man Femtedelen af Guldet og Diamanterne, som stiger til en 12 til 14,00,000 Rigsdaler. Man fordrer der Tienden af alle Produkter, som skiønt den hæves med Skaansel og Akkord med ethvert Sogn, giver 598,000 Rdlr. Man fordrer der Croisaden kiøbt, som ikke overstiger 33,333 Rdlr. Man fordrer der Afgifter af Slaverne, som stige til 224,000 Rdlr. Man fordrer der til Lissabons Gienopbyggelse, og til de offentlige Skoler en 80000 Rdlr. Man fordrer der af de underordnede Rettens-Betiente en 31,900 Rdlr. Man fordrer der 10 Procent af alt hvad der føres ind, og 10 Procent af alt hvad der føres ud, hvilket kan give en 1017,000 Rdlr. Man fordrer der 234,000 Rdlr. for at lade de Drikke- og Handels-Varer, som komme i Havnene, sirkulere i Oplandene. Regieringen har desuden forbeholdet sig Monopoliet med Salt, Sæbe, Qvitsølv, Skedevand, Spillekort, som den forpagter bort for 148,000 Rdlr.

Uagtet saa mange Paalæg, som aarligen give Kronen henved en 2,100000 Rdlr., har den dog paadraget sig Gield i Brasilien. Den skylder i Para

en : : :	148,000 Rdlr.
i St. Paul og Matto Grosse henved en	106,000 —
i Rio-Janeiro meget over :	2106,000 —
I alt	2,360000 Rdlr.

I de første af disse Gouvernementer er Gielden bleven foraarsaget ved en Opbyggelse i de senere Tider af nogle mere eller mindre nødvendige Forter og i det sidste ved de Krige, man har maattet føre med Guaranierne, og ved dem, man siden efter har maattet udholde med Spanien.

Paa sin Side skyldte Brasilien 1774 til Handlende i Moderlandet henved en 3,140000 Rdlr., det var i det mindste en Mands Formening, som meest har studeret og best kiendt dette store Etablissement.

26. Brasiliens Forbindelser med Fremmede.

Kolonien har oprettet Handels-Forbindelser med forskiellige Lande paa Kloden. Forhen toge de Skibe, som kom tilbage fra Ost-Indien til Portugal, Forfriskninger der, og solgte en Deel af deres Ladning. Denne Forbindelse er bleven afbrudt i de senere Tider af Grunde, som vi ikke vide, men som ikke kunne være gode.

Den vestlige Kyst af Afrika fra Cap Verds-Øerne til paa hiin Side Landet Angole, bliver mere end nogensinde søgt af Brasilianske Søefarende; og Rio Janeiros have for temmelig kort siden begyndt at gaae til den østlige Kyst. Til disse Reiser bruges Skibe, der ere byggede i Kolonien selv, som ikke have under 60 Tønders og ei over 140 Tønders Drægtighed. Bemandingerne bestaae enten ganske eller for største Delen af Negre eller Mulatter. Det er for at drive Jordene, denne store Bevægelse skeer. Meget paalidelige Fortegnelser, som vi have for Øinene, bevise, at ethvert af de 8 sidste Aar har man fra disse ulykkelige Strandbredder bortrevet 16,303 Slaver, som hver, den ene i den anden beregnet, til 65 Rdlr. have maattet koste henved en 1060,000 Rdlr. Man har betalt dem med Guld, Tobak, Sukker, Brændeviin, Bomuldstøier, som Brasilien leverer; med Glas-Varer, Speile, røde Huer, Baand, forskiellig fra Europa kommen Isenkram.

Koloniens Forbindelser med de Portugisiske Øer, have en anden Hensigt. Madera sender den aarlig paa 8 til 9 smaa Skibe for 83,333 Rdlr. Viin, Viin-

ædike, Brændeviin. Fra Azorerne faaer den paa 4 til 5 Skibe mere, for en 127,000 Rdlr. af samme Drikke-Varer, hvortil man lægger Hør-Lærreder, saltet Kiød og Meel. De, der drive denne Handel, ladde til Hiemreisen med de Brasiliens Produkter, hvortil Moderlandet ikke har forbeholdet sig udelukkende Eiendoms-Ret. Disse forskiellige Handels-Grene tilsammen tagne bortføre ikke aarlig af Koloniens Handels-Varer uden for en 473,000 Rdlr.

Næsten alle Rigdomme i dette vidtløftige Land i den nye Verden, komme til Portugal. Fra 1770 til 1775 stege det aarligen til en 11,864500 Rdlr. Guld, Diamanter, 443,000 Sentner Sukker, 58,500 Sentner Tobak, 4500 Sentner Bomuld, 20,000 Sentner Farve-Træe, 114,420 Huder, og nogle andre mindre vigtige Artikler udgiorde denne store Sum.

Siden den Tid, vi her have omtalet, have nogle Forandringer fundet Sted. De ere os ikke bekiendte nok til, at vi kunne tale om dem med den største Nøiagtighed. Hvad vi vide med Vished, er, at Moderlandet har hvert Aar faaet fra Rio-Janeiro lidt mere Kaffe, lidt mere Indigo, og 1000 Sentner Sukker mere end det fik forhen. Hvad vi vide med Vished, er at Pára og Maragnen have hvert Aar sendt det 321 Sentner Riis, og 192 Sentner Bomuld mere end de forhen sendte det. Hvad vi vide med Vished, det er, at der hvert Aar har været en Formindskelse af 4000 Huder og 201,000 Rdlr. i Guld i de Forsendinger, som ere blevne giorte dertil.

Kolonien har faaet Betaling i Handels-Varer, som fra først af ikkun have kostet noget over en 31 til $33\frac{1}{2}$00000 Rdlr. De Afgifter, Fyrsten har forbeholdet sig; forskiellige Monopolier; uhyre Paalæg; Fragtens Kostbarhed, Kiøbmands Fordelen opsluge det øvrige.

Af sin egen Grund forsynede Portugal Kolonien forhen kun med nogle Drikke-Varer. Siden Vindskibeligheden i dets Provindser er bleven lidt oplivet, strækker dets Forsynelse sig til det Halve af hvad derfor bruges i det Land af den nye Halvverden, som er det undergivet.

Med de to Trediedele af Brasiliens Produkter, som man leverer til Fremmede; med Guld og Diamanter, som komme fra dette Land; med Moderlandets egne Vine, Uld, Salt, Frugter er det Portugal sættes i Stand til at betale 12½ Millioner Rigsdaler i Handels-Varer, som det aarlig faaer fra Europas forskiellige Lande. Der har været megen Forskiel paa den Deel, som de forskiellige Nationer have taget i denne Handel. Ved den Tid, Forfatteren skrev, havde Engelland 14 Dele, Italien 8, Holland 7, Hamborg 6, Frankrig 5, Danmark 4, Sverrig 4, Spanien 2, Rusland kun 1. Ikke altid har man i dette Forhold disputeret hinanden hvad man har plukket fra denne Nation.

27. Portugal og dets fraliggende Etablissementer ere nedsiunkne i den dybeste Usselhed. Hvorledes er dette gaaet til?

Portugisernes første Erobringer i Afrika og Asien qvalte ikke Spirerne til deres Vindskibelighed. Endskiønt Lissabon var bleven det almindelige Oplags-Sted for de Indiske Handels-Varer, holdte dens Silke- og Ulden-Manufakturer sig dog. De vare tilstrækkelige til Moderlandets og Brasiliens Forbrug. National-Driftigheden strakte sig til alt og skiulte paa en vis Maade et Øde i Folkemængden, som daglig tog til. Blandt den Mængde Elendigheder, hvormed det Spanske Tyrannie knusede Riget, regnede man ikke Ophør af udenrigsk Arbeide. Antallet paa Væverstolene havde

ikke synderlig formindsket sig, da Portugal fik sin Frihed igien.

Den lykkelige Revolution, der satte Hertugen af Braganza paa Tronen, blev Tidspunktet for denne Aftagelse. Enthusiasmen bemægtigede sig Folket. En Deel gik over Søen for at forsvare de fraliggende Besiddelser mod en Fiende, som man ansaae for mere frygtelig end han var. Resten væbnede sig for at beskytte Grændserne. Det almindelige Beste bragte de private Fordele til at tie, og enhver Borger var ene og allene sysselsat med Fædernelandet. Naturligviis maatte det blive Tilfældet, at naar den første Hede var gaaet over, vilde enhver tage fat paa sine Forretninger igien. Til Uheld var den gruelige Krig, som fulgte paa denne vigtige Begivenhed, ledsaget med saa mange Ødelæggelser i et Land, der er aabent paa alle Sider, at man var mere for, ikke at arbeide, end at udsætte sig for at see Frugten af sit Arbeide bestandig ødelagt. Ministeriet understøttede denne Uvirksomhed ved Forholdsregler, hvorfor man ikke bør dadle det alt for strængt.

Dets Stilling satte det i den Nødvendighed, at indgaae Allianser. Politiken sikkre det blot deres, der vare Fiender af Spanien. De Fordele, de kunne drage af den Diversion, Portugal giorde, kunde ikke andet end binde dem til dets Vel. Dersom det nye Hof havde havt saa udstrakte Planer, som dets Foretagende lod formode, vilde det have indseet, at det var unyttigt at giøre Opofrelser for at forskaffe sig Venner. En sørgelig Forhastelse blev dens Anliggender til Ødelæggelse. Det overdrog sin Handel til Magter, som det næsten var ligesaa magtpaaliggende som det selv, at see den vedligeholdt. Denne Forbindelse bragte dem til at troe, at de kunde vove alt, og de Privilegier, som man havde tilstaaet dem, udstrakte de i det uendelige. Ved denne Konkurrence blev den Portugisiske Vindskibe-

lighed ganske knuset. En Feil af det Franske Ministerium bragte den lidt paa Fode igien.

Denne Krone havde for temmelig lang Tid siden været i Besiddelse af nogle Øer i Amerika. De Hindringer, hvormed man havde omgivet dem, havde indtil denne Tid qvalt al deres Frugtbarhed. En vel bestyret Frihed vilde ufeilbarligen og hurtigen have oplivet Avlsbedrifterne. Man ansaae det for bedre, at forsikre Monopoliet, som holdte dem undertvungne, udelukkende Rettighed til at forsyne hele Riget, og Brasiliens Sukker og Tobak bleve strængeligen forbudne 1664. Forbittret, som det maatte blive, over dette ubesindige Forbud, forbød Hoffet i Lissabon paa sin Side Indførselen af alle Franske Manufactur, Varer, de eneste, som paa den Tid vare i Yndest. Genua tiltrak sig da Forsynelsen med Silke-Varer, hvilken den siden efter bestandig har beholdt. Engelland tilegnede sig Forsynelsen med Ulden-Varer, men med et mindre stadigt Held. Anviste af Haandværkere, som indkaldtes allevegne fra, begyndte Portugiserne 1681 selv at forarbeide den Uld, deres Hiorde bare dem. Denne Vindskibelighed giorde saa hurtig Fremgang, at man 1684 kunde forbyde endeel Sorter fremmede Klæde-Varer og snart derefter alle Sorter.

Stor-Brittannien saae med Ærgrelse paa disse Indretninger. Det arbeidede længe paa at aabne sig den Handel igien, som havde afskaaret den. Mere end een Gang troede det, at det havde faaet den igien, da det saae sig mere end nogensinde forhen bortfiernet fra sine Forhaabninger. Man kunde ikke forudsee, hvad Ende det vilde tage med disse mange Bevægelser, da der i Europas politiske System skede en Forandring, som kuldkastede alle vedtagne Begreber.

En Sønne-Søn af Ludvig den XIVde blev kaldet til den Spanske Trone. Alle Nationer bleve forskræk-

kede over et Huses Forøgelse, som man fandt, allerede at være alt for ærgierrigt og alt for frygteligt. Portugal især, som indtil denne Tid ikke havde seet andet i Frankerig end en sikker Støtte, vilde nu ikke længere ansee det for andet end en Fiende, der nødvendig maatte eftertragte, maaskee endog bevirke dets Undertrykkelse. Denne Bekymring styrtede det i Engellands Arme, som, vant til at vende alle Begivenheder til Fordeel for sin Handel, nok tog sig i Agt for at lade en saa gunstig Leilighed gaae unyttet bort. Methuen, dets Ambassadeur, en huul og forslagen Underhandler, undertegnede den 27 December 1703 en Traktat, hvorved Hoffet i Portugal forbandt sig til at tillade Indførselen af alle Stor-Britanniens Uldnetøier, paa samme Fod som førend Forbudet skede; paa det Vilkaar, at Portugals Vine skulde betale en Trediedeel mindre Afgift end de Franske ved de Engelske Toldsteder.

Fordelene ved dette Fordrag, der vare meget virkelige for det ene Partie, vare kun tilsyneladende for det andet. Engelland som fik et udelukkende Privilegium for sine Manufaktur-Varer, efterdi man lod Forbudet staae ved Magt for de andre Nationers, gav intet fra sin Side, da det allerede for sin egen Fordeels Skyld havde fastsat, hvad det var behændig nok til at faae anseet som en stor Yndest for Portugal. Siden Frankerig ikke mere tog Klæde-Varer fra Stor-Britannien, havde man lagt Mærke til, at Kostbarheden af dets Vine var alt for skadelig for Balancen, og man havde søgt at formindske Forbruget af dem, ved at forhøie Afgifterne paa dem. Denne Strænghed er af samme Bevæggrunde bleven drevet endnu videre, uden at man nogensinde har manglet, at lade Hoffet i Lissabon betragte det som et Beviis paa, hvor hengiven man var det.

De Portugisiske Manufakturer kunde ikke udholde den Engelske Konkurrence. De forsvandt. Stor-Britannien forsynede sin nye Allierede med Klæder, og da det, det kiøbte af Viin, Olie, Salt, Frugter, var næsten intet i Sammenligning med hvad det solgte, maatte han levere det Brasiliens Guld. Balancen heldede alt mere og mere til dets Side, og det var ikke vel muligt, at det kunde være anderledes.

Enhver, der har giort sig et rigtigt Begreb om Handelen, eller har fulgt Revolutionerne i den, veed, at et virksomt, riigt og sagkyndigt Folk, der har bragt det til at tilegne sig en Hoved-Green af den, snart bemægtiger sig de andre mindre betydelige. Det har saa store Fordele frem for dets Medbeilere, at det giør dem keed af den, nøder dem til at overlade sig Marken, og udøver derpaa et Monopol, der er ganske og aldeles ødelæggende for det Land, som tiener dets Vindskibelighed til Skueplads. Paa denne Maade har det lyktes Stor-Britannien at rive alle Portugals og alle dets Koloniers Produkter til sig.

Det forsyner det med Klæder, Levnetsmidler, Isenkram, Bygnings-Materialier, og alle dets Luxus-Artikler. Det sender det sine egne Materialier forarbeidede tilbage. En Million Engelske Haandværkere og Agerdyrkere ere sysselsatte med disse Arbeider.

Det solgte det Skibe, Skibs-Fornødenheder, Krigs-Fornødenheder til dets Etablissementer i den nye Verden og besørgede al dets Skibsfart i den gamle.

Det førte Portugals hele Penge-Handel. Man laante til 3 eller til $3\frac{1}{2}$ Procent i London og man udsatte i Lissabon, hvor der svaredes 10 Procent. Efter

10 Aars Forløb var Kapitalen betalt med Renterne, og skyldtes endnu.

Det betog det sin hele indenlandske Handel. Engelske Handels-Huse, der vare oprettede i Lissabon, fik Handels-Varer fra deres Fædernelaand, og omdelte dem til Kiøbmænd, der vare fordelte i Provindserne, hvor de solgte dem som oftest for deres Kommittenteres Regning. Et maadeligt Salarium var den eneste Frugt af denne Vindskibelighed, som er saa fornedrende for en Nation, der handler hos sig selv til Fordeel for en anden.

Det berøvede det endog Kommissions-Handelen. De Flaader der vare bestemte til Brasilien tilhørte Engellænderne ganske. De Rigdomme, de bragte tilbage, skulde tilflyde dem. De taalte ikke engang, at disse Produkter gik igiennem Portugisernes Hænder, hvis Navne de kun laante og kiøbte, fordi de ikke kunde undvære dem. Disse Udlændinge forsvandt, saasnart de havde tillagt sig saamegen Formue, som de havde foresat sig, og holdte den Stat, paa hvis Bekostning de havde beriget sig, i en bestandig Kraftesløshed. Det er beviist ved Flaadernes Fortegnelser, at i et Tidsrum af 60 Aar, nemlig fra Minernes Opdagelse til 1756 var der fra Brasilien gaaet 50 Millioner Rigsdaler i Guld. Imidlertid indskrænkede de rede Penge i Portugal sig ved denne sidste Epoke til noget over en 3 til 4 Millioner, og denne Stat var i Gield for 21 og derover.

Men hvad Lissabon tabte, det vandt London. Engelland var af sine naturlige Fordele kun kaldet til at være en Stat af anden Rang. Endskiønt de Forandringer, der efterhaanden ere gaaede for sig i dets Religion, dets Regiering, dets Vindskibelighed, havde forbedret dets Forfatning, forøget dets Kræfter, udviklet dets Snille, var det dog ikke muligt at bringe

det til at spille en første Rolle. Det havde erfaret, at de Midler, som i de gamle Regieringer kunde hæve et Folk til alt, naar det uden Forbindelse med sine Naboer gik saa at sige, allene ud af sit intet, ikke vare tilstrækkelige i de nyere Tider, da Forbindelsen imellem Nationerne giorde enhvers Fordele fælles for alle og lod Mængden og Styrken beholde sin naturlige Overmagt. Fra den Tid Soldater, Generaler og Nationer solgte sig til at føre Krig; fra den Tid Guldet aabnede alle Kabinetter, og sluttede alle Traktater, havde Engelland lært, at en Stats Vælde beroede paa dens Rigdomme, og at dens politiske Styrke maaltes efter Tallet paa dens Millioner. Denne Sandhed, der upaatvivlelig maatte have krænket dens Stolthed, blev den til Fordeel, saasnart den havde formaaet Portugal til at tage sine første Fornødenheder fra den, og ved Traktater bundet det til den Nødvendighed, at tage dem for bestandig. Fra den Tid befandt dette Rige sig for Føden og Klæden i Kløerne paa sine falske Venner. Det var, efter en Politikers Udtryk, ligesom tvende Ankre, hvilke Britterne havde kastet i dette Rige. De gik endnu videre: de skilte det ved al Betydenhed, al Vægt, al Deeltagelse i Europas almindelige Anliggender, ved at narre det til hverken at have Krigsmagt eller Allliancer. Liid kun paa os, betro kun eders Sikkerhed i vore Hænder, sagde Engellænderne til det, Vi skulle underhandle, vi skulle slaaes for Jer, og uden at det kostede dem enten Blod eller Møie, uden at friste noget af de Uheld, hvormed Erobringer kiøbes, giorde de sig langt mere til Herrer af Portugal, end dette Rige er det af Brasiliens Miner.

Alt hænger sammen i Naturen og i Politikken. Det er vanskeligt, maaskee umueligt, at en Nation kan

miste sin Agerdyrkning, sin Vindskibelighed, uden at den tillige maa see de frie Konster, Videnskaberne, alle en god Ordens og Bestyrelses første Grundsætningerne gaae til Grunde hos sig. Portugal er et sørgeligt Beviis paa denne Sandhed. Fra den Tid Stor-Brittanien havde ligesom fordømt det til Uvirksomhed, faldt det i et Barbarie, som kunde synes utrolig. Det Lys, der skinnede i hele Europa, naaede ikke til dets Porte. Man har endog seet dette Folk gaae tilbage, og paadrage sig de Nationers Foragt, hvis Kappelyst det havde vakt, hvis Misundelse det havde fremkaldet. Den Fordeel, som denne Stat nød af de ypperlige Love, den havde, medens de andre Stater sukkede under en grueslig Forvirring, denne uskateerlige Fordeel har ikke været det til nogen Nytte. Dets Snille har tabt sin Traad i Forglemmelsen af alle Fornuftens, Moralens og Politikens Grundsætninger. De Bestræbelser, det kunde faae i Sinde at anvende for at komme ud af denne sin forkluugede eller forblindede Forfatning, kunde gierne løbe uheldige af, fordi der kun vanskelig findes gode Reformatorer hos den Nation, der trænger høiligst til dem. De Mænd, der ere skikkede at omstøbe et Rige, skal der sædvanlig meget til at frembringe. Gierne ere de ikke Dieblikkets Værk. Næsten altid have de Forløbere, som have vakt Gemytterne, som have forberedet dem til at tage mod Lyset, som have dannet de Redskaber, der ere nødvendige til at iværksætte store Revolutioner. Da det synes som denne Kiede af Anstalter og Forberedelser, endnu ikke har havt Sted i Portugal, vil det være nødt til at krybe længe endnu, dersom det ikke med passende Aflempninger vedtager de Grundsætninger, der saa heldigen følges af de meest oplyste Nationer.

28. Midler, som Hoffet i Lissabon med Nytte kunde anvende for at drage Moderlandet og Kolonierne ud af deres Mathed.

Det første Skridt til det bedre, dette faste og dierve Skridt, uden hvilket alle andre vilde være vaklende, uvisse, unyttige, maaskee endog farlige, vil være at afkaste Engellands Aag. I sin nærværende Forfatning kan Portugal ikke undvære fremmede Handelsvarer; dets Fordeel er det derfor at indføre den størstmuelige Konkurence af Sælgere hos sig, for at nedsætte Prisen paa hvad, det er nød til at kiøbe. Da det ikke har mindre Fordeel af at skille sig ved hvad det har tilovers af dets og dets Koloniers Jordbund, maa det af samme Grund drage de fleste Kiøbere, der er det mueligt, i dets Havne, for at forøge baade Mængden og Prisen paa hvad det udfører. Intet staar disse huusholderske Indretninger i Veien.

Traktaten af 1703 forpligter kun Portugal til at modtage Engelands Uldnetøier paa samme Vilkaar som førend Forbudet. Man kan lade andre Nationer nyde samme Fordeel, uden at udsætte sig for den Bebreidelse, at man ikke har holdt sit Løfte. En Frihed, der blev givet et Folk, blev aldrig et bestandig udelukkende Privilegium, der kunde betage den Fyrste, af hvem det blev udstedet, Ret til ogsaa at tilstaae andre Nationer det. Nødvendig maa han altid blive Dommer over hvad der er til Fordeel for hans Stat. Man seer ikke hvad fornuftigt det Brittiske Ministerium kunde indvende mod en Konge af Portugal, der vilde sige til det: Jeg vil drage Kiøbmænd til mig, der ville forskaffe mine Undersaatter hvad de behøve til Klæde og Føde for lige saa godt ja bedre Kiøb end I; Kiøbmænd, der ville tage mod mine Koloniers Produkter, hvis Guld I kun vil have.

Hvad Virkning en saa viis Anordning vilde frembringe, kan man slutte sig til af det, der er skeet uden denne Beslutning. Portugal faar aarlig for en 17½ Millioner Rigsdaler i fremmede Handelsvarer, som det betaler med sine Jord-Produkter, med sit Guld og sine Diamanter, eller bliver skyldig for Tillokkelsen af en Gevinst paa 35 Procent, som er det sædvanlige i denne Handel, der indbyder alle Nationer til at tage Deel i den, det meeste, der er dem mueligt, uden at de lade sig afdrage derfra ved den velgrundede Frygt for ikke at faae deres Betaling, eller at faae den meget seent. De flestes Bestræbelser have ikke været uheldige. Fankerig og Italien have bragt det til at tilegne sig en Tredieddeel af det, der indføres. Holland, Hamborg og det øvrige Norden tage Deel deri for en lige Mængde. Det øvrige bliver Engeland til Deel, som forhen opslugte næsten det hele. Det er beviist ved dets Toldbøger, at i en Tid af 5 Aar eller fra 1762 til 1766 iberegnet, har det ikke sendt til Portugal uden for noget under 20 Millioner Rigsdaler i Handelsvarer, at det har faaet for noget under 8 Millioner i Fødevarer, og at Betalingen i Penge har været noget over 12 Millioner Rigsdaler.

Hvad der bedrager hele Europa i Henseende til det udstrakte i den Engelske Handel, det er, at alt Brasiliens Guld tager Veien til Themsen. Dette Afløb synes at være en naturlig og nødvendig Følge af denne Nations Forretninger. Man veed ikke at Metallerne ikke kunne gaae frit ud af Portugal; at det ikke er muligt at faae dem derfra uden ved Krigs-Skibe, som ikke blive visiterede; at Stor-Brittanien expederer saa ordentlig, som Søen tillader det, tvende hver Uge; at disse Fartøier bringe alle Nationers Rigdomme til deres Øe, hvorfra de Handlende, der ere fordelte i forskiellige Lande, trække dem enten in natura, eller i Vexler, mod at betale 1 Procent.

Det Brittiske Minnisterium, der ikke af dette glimrende Udvortes lader sig forblinde ihenseende til Aftagelsen i den kostbareste Green af sin Handel, har paa nogen Tid giort sig utrolig Umage for at bringe den tilbage i sin første Forfatning. Dets Bestræbelser ville blive frugtesløse, fordi det er et af de Tilfælde, som Politiken ikke har i sin Magt. Dersom Kilden til det Onde laae i Gunstbeviisninger, der vare tilstaaede de med England rivaliserende Nationer; dersom denne Krone var bleven skilt ved Privilegier, som den var i Besiddelse af, da kunde heldigen ledede Underhandlinger frembringe en nye Revolution. Men Hoffet i Lissabon har aldrig forandret Adfærd enten mod Storbritanien eller mod de andre Stater. Dets Undersaatter ere ikke blevne stemte til at give de Handelsvare Fortrinet, der bleve dem tilbudne fra alle Kanter i Europa, uden fordi deres gamle Venners vare saa overlæssede med betyngende Afgifter, at de kom dem paa en uhyre Priis. Portugiserne ville endnu faae mange Ting, som de kiøbe, for bedre Priis, naar deres Regiering har indført lige Handelsfrihed for alle Nationer i sine Havne.

Efterat det har giort sin passive Handel mindre ufordelagtig, bør Hoffet i Lissabon arbeide paa at give den Virksomhed. Dets Tilbøielighed, Seklets Smag, Lyst til Berømmelse synes at bestemme det for Manufakturer. Allerede giør man i det Indre af Riget en temmelig stor Mængde grove Tøier, endskiøndt Ulden er alt for kort til at være meget skikket dertil og det var passeligere at bestemme den til andet Brug. Staten lader i Lissabon og Lamego forfærdige Silke-Varer, som koste den mere end de ere værd. Dersom man ikke forarbeider Guld- og Sølv-Brokader, da er det fordi Brugen deraf er strængelig forbuden baade i Moderlandet og i dets Kolonier. Vi have beviist, at dette Slags Vindskibelighed ikke passede sig for Spanien. De sam-

me Grunde forbyde Portugal det. Det bør hellere henvende sin Opmærksomhed til Agerdyrkningen.

Dets Klima er fordelagtig for Silke-Avlen. Forhen var den meget overflødig der. Det var døbte Jøder, der dyrkede den og forarbeidede den. Inqvisitionen der var strængere og mægtigere under det Braganziske Huus end den havde været under det Spanske Herredom, forfulgte dem. De fleste af Fabrikanterne flygtede til Kongeriget Valenzia, og de, der folgte deres Vindskibelighed, bragte deres Kapitaler til Engelland og til Holland, hvis Virksomhed de forøgede. Denne Adspredelse ødelagde Silke-Avlen efterhaanden, saa at der ikke mere er noget Spor tilbage af den. Man kan tage fat paa den igien.

Dertil maa man lægge Olietræernes Dyrkning. Den er der. Den forsyner bestandig Staten med hvad den behøver. Der er endog ikke et Aar, at man jo udfører noget Olie. Det er ikke nok. Det er Portugal en let Sag at tage Deel paa en mere udmærket Maade i Konkurencen med de Nationer, som drage den største Fordeel af dette Produkt, der er Europas sydlige Provindser forbeholdet.

Ulden kan ligeledes forøges. Endskiønt den er ringere end den Spanske, saa aflade dog ikke Franskmændene, Hollænderne, ja endog Engellænderne aarlig at udføre en 12 til 13000 Sentner, og de vilde kiøbe en større Mængde endnu, dersom de kunde forskaffe sig den. Enhver, der har giennemreist Portugal med den Jagttagelses Gave, der dømmer sundt om hvad der forekommer, mener at Mængden kunde bringes til det dobbelte, uden at giøre de andre Vindskibeligheds Grene nogen Afbræk, maaskee endog derved opmuntre dem.

Den Vindskibelighed med Saltets Tilvirkning, synes at have været drevet med mere Livlighed. Norden henter aarlig deraf 150,000 Læster, som kunne koste

312,500 Rigsdaler. Det er tærende, det forringer Føderarerne i Vægt og Smag; men det har det Fortrin, at det holder Fisk og Kiød længere friskt end det Franske. Denne Egenskab vil giøre det mere søgt efterhaanden, som Skibsfarten udvider sig.

Vi driste os ikke til at forudsige Vinen den samme Skiebne. Den er saa ringe, at det er forunderligt, at en stor Deel af Europa har kunnet bestemme sig til at giøre den til sin sædvanligste Drik. Endnu mindre begriber man, hvorledes det Portugisiske Ministerium har kunnet lade sig forlede til at hemme en saa fordelagtig Avling. Befalingen til at oprykke Viinstokkene er et Indgreb i den hellige og uforkrænkelige Eiendoms-Ret. Denne Befaling kan ikke være udstædet uden af Egennytte eller i skiæve Hensigter. Det Paaskud, hvoraf man har betient sig for at retfærdiggiøre en saa overordentlig Lov, har ikke bedraget nogen. Det er hele Verden bekiendt, at den Land-Strækning, der var begroet med Viinstokke, kan aldrig med Nytte anvendes til Korn-Avling.

Der maa andre Midler til at opmuntre det vigtigste af alt hvad der dyrkes. Det er saa forsømt, at Portugal faar aarlig fra Fremmede tre Fierdedele af det Korn, det forbruger. Maaskee vil det aldrig faae sit alt for lidet vandet Jordsmon at takke for alt sit Fødekorn, men dets Vel kræver — at det — det meeste muligt er — formindsker den Trang det har til fremmed Hielp. Dets Folkemængde er tilstrækkelig til at drive dette Arbeide med Liv, eftersom den, ved at regne 4½ Person paa Skorsteen, stiger til 1,960,000 Siæle, uden at regne Munkene.

Hoffet i Lissabon vilde falde i en meget farlig Vildfarelse, dersom det vilde mene, at Tiden allene vilde bringe denne store Forandring med sig. Det paaligger det, at forberede den, ved at formindske Paalæggene,

i Særdeleshed ved at lette Maaden, hvorpaa de ydes, der ofte er mere ødelæggende end Paalæggene selv. Naar man har hævet Hindringerne, maa man være gavmild med Opmuntringer. En af de Fordomme, der ere til største Skade for Menneskers Velfærd og Rigers Flor, er den, der indbilder sig, at der behøves kun Hænder til at dyrke Jorden. Alle Tiders Erfaring beviser, at man ikke kan kræve meget af Jorden, førend man har givet den meget. I Portugal er der maaskee kun meget faa Avlsmænd, som ere i Stand til at giøre den de fornødne Forskud. Regieringen bør komme dem til Hielp. En Indtægt af en 9¼ Millioner Rigsdaler vil — godt forvaltet — giøre den det let, at vise en Gavmildhed, der ofte er mere økonomisk end den gnieragtigste Gierrighed.

Een Forandring først giort vil sikkert drage andre efter sig. De til Agerdyrkningen nødvendige Haandværker ville ufeilbarligen indstille sig og voxe tillige med den. Skridt for Skridt vil Vindskibeligheden udvide sig og skyde alle sine Grene; og Portugal vil ikke længere vise en vild Nation midt iblandt kultiverede Nationer. Man vil ikke længere see Indvaaneren tvungen til at forsmægte i Eenlivet eller forlade sit Fædernaland for at faae Arbeide. Bekvemmelige Vaaninger ville reise sig igien paa Ruinerne. Verkstæder ville komme istedet for Klostere. For Tiden lige Stilke, der hist og her krybe hen ad den Skorpe som bedækker de rigeste Miner, ville Undersaatterne i denne næsten tilintetgiorte Stat jendeligen ophøre med at lide Mangel paa alt, uagtet deres Guld-Floder og Guld-Bierge. Metallerne ville forblive i Omløb, og ikke længere tabe sig i Kirkerne. Overtroen vilde uddøe tillige med Ladheden, Vankundigheden og Modfaldenheden. Hoveder, som ikke ere for at sysselsætte sig med andet en Udsvævelser og Spægelser, Mirakler og Besværgelser, vilde tage sig med

Varme af det almindelige Beste. Løst af sine Hilder og igien oplivet af sin naturlige Driftighed, vil Nationen snart tage et Sving, som svarer til dens forrige Bedrifter.

Portugal vil erindre sig, at det havde sit Søe-Væsen at takke for sin Rigdom, sin Hæder, sin Styrke; og det vil være sig om Midler til at sætte det istand igien. Det vil ikke længere see det nedsat til 17 Linie-Skibe, 25 mindre Krigs-Skibe, der ere slet byggede, slet bemandede, slet udrustede; og et hundrede Koffardie-Skibe, som ere i en endnu slettere Forfatning. Dets — til 1,960000 Siæle nedbragte Folkemængde vil leve op igien for at bedække dets Havne og Reeder med driftige Flaader. Denne Skabelse vil vist nok blive vanskelig for en Magt, hvis Flag ikke er kiendt paa noget Europas Hav, og som i et hundrede Aar har overladt sin Skibsfart til hvem, der har villet eller vidst at bemægtige sig den; men en Regiering, der er bleven klog, vil overvinde alle disse Vanskeligheder. Naar den har bragt det til at bestride al den Skibsfart, der tilhører den, vil den holde umaadelige Summer tilbage i Staten, som nu for Fragt bestandig gaar ud af den.

Denne Forandring vil have megen Indflydelse paa de Øers Skiebne, som staae under Kronen. Madera, hvis aarlige Udførsel stiger til en 970,500 Rigsdaler, vil see sit Arbeide, sin Velstand, sin Rigdom tage til. Forbedringen paa Açorerne vil blive endnu større: Man veed, at denne Øe-Samling, der bestaar af 9 Øer, hvoraf Tercera er den fornemmeste, har kun 142000 Beboere, og sælger for Tiden til Moderlandet, Brasilien og Nord-Amerika af sine Vine, sine Lærreder, sit Korn, sit Qvæg kun for 508000 Rigsdaler. Endog Cap-Verds-Øerne kunne, uagtet den jævnlige Tørke, de maae erfare, formere deres Mul-

efter og isærdeleshed dette Slags Moos-Farve-Urt, som kaldes Orselle, og som Europa anvender med saa megen Nytte i sine Farverier. Regieringen vil ikke indskrænke sig til at opmuntre i sine Besiddelser de Avlings-Arter, som ere der bekiendte. Dens Omhyggelighed vil indføre nye, som Jordbundens Frugtbarhed, som Temperaturen og Forskielligheden i Klimaet ikke afslade at kalde derhen.

Denne nye Tænkemaade vil fornemmelig blive mærkelig i Brasilien, denne store Kolonie, der aldrig var det, den burde være.

Førend 1525 fik den kun nogle Forviste, som hverken havde Sæder eller Formue.

De Store, som ved denne Tid fik Provindser deri, giorde den til en Skueplads for Blodbad og Ødelæggelse. Det var en tredsindstyveaarig Kamp imellem Portugiserne, der vilde undertvinge alt og Indianerne, der undsloge sig for Lænkerne, som man viste dem, eller sønderbrøde dem, efter at de havde faaet dem paa.

Endog Arbeidet af de faa Brasilianere, som et aarvaagent Tyrannie opnaaede at beholde under Aaget, var kun lidet. Europæernes var intet, fordi de vilde have anseet sig fornedrede ved Slaveriets Sysler. Man kunde ikke vente sig nogen Fremgang deri uden af de Sorte, men disse begyndte først at formere sig mod Aaret 1570.

Ti Aar derefter blev Portugal undertvunget, og det vil vel ikke koste megen Umage at troe, at den Spanske Regiering, som lod sine gamle Besiddelser i den anden Halvverden falde i Forvirring, ikke arbeidede paa, at giøre en bedre Indretning med en Nations Kolonier, som, skiønt den var den undergiven, var dog mistænkt af den.

De langvarige og blodige Krige, som Brasilien havde at udholde med Hollænderne, forhalede dets Forbedring paa alle Maader.

Ved den Revolution, som befriede Portugal fra Spanien, saae det endnu sin Fremgang standset; men kun ved at holde disse tvende Nationer under Vaaben i 18 Aar.

Under disse Stridigheder begyndte de Europas Nationer, der havde anlagt Etablissementer i Amerika, i dem at dyrke de Produkter, som hidindtil havde været Brasilien egne. Konkurrencen nedsatte Prisen paa dem, og modfalden udførte Kolonien da ikke længere uden det Halve af hvad den forhen havde solgt.

En saa stor Ulykke underrettede Ministeriet om Nødvendigheden i at aftage disse Varer de Paalæg, hvormed de bleve overlæssede ved deres Ankomst til Moderlandet. Formedelst Minernes Opdagelse forsømtes Artikler, som fra den Tid syntes mindre vigtige end de vare.

Guldet og Diamanterne, disse Vedtægts-Skatte, vare selv de Avlings-Bedrifter til Skade, som de kunde have opmuntret. Haab om at giøre en glimrende Lykke ved at sammenhobe disse flygtige og usikre Rigdomme, bestemte en stor Mængde Godseiere til at forlade deres Plantager.

Denne sørgelige Forblindelse begyndte at trække bort, da Monopolierne standsede den Tilbøielighed, som man i Almindelighed viste til at begive sig ind igien paa en sikrere, ja endog fordelagtigere, Bane, end den, der fra først af havde ophidset saa Manges Indbildninger.

Endelig bleve de sidste Stridigheder med Spanien en nye Kilde til Ødelæggelse for Kolonien. Man rev Borgerne med Vold fra deres Arbeide. Man pressede dem for rentefrie Laan, som de endnu ikke have faaet

betalte. Man skaanede dem ikke for nogen af den meest barbariske Despotismes Forurettelser.

Nu da disse Hindringer ere til god Lykke for det meste hævede, maa man ikke mere forskyde de Rigdomme, som Brasilien frugtesløs har tilbudet i trende Sekler. Klimaet er sundt i denne Deel af den nye Verden. Havnene ere mangfoldige. Dens let tilgængelige Kyster ere i Almindelighed frugtbare. Det Indre af Landet, der er endnu mere frugtbringende og giennemskaaret af en Mængde seilbare Floder, kan blive dyrket til Europas Fornødenheder eller Fornøielser. De Produkter, der ere Amerika særegne, lykkes alle, uagtet den Skade, Myrerne anrette, uden at man behøver at frygte for at see dem ødelagte ved disse græsselige Orkaner, denne fortærende Tørke, der saa ofte ødelægge de beste Øer i denne Halvverden. Man bliver der opmuntret til Arbeidsomhed ved Overflødigheden og det gode Kiøb paa Levnets-Midler, Bester og Slaver. Der mangler intet til at giøre det til et af de skiønneste Etablissementer paa Kloden.

Det vil blive det, naar man faar befriet det fra den Mængde Paalæg, den Sværm Skatteforpagtere, som ydmyge det, og som undertrykke det; naar de utællelige Monopolier ikke mere lænkebinde dets Virksomhed; naar Prisen paa de Handelsvarer, man bringer det, ikke bliver fordoblet ved de Paalæg, hvormed man overlæsser dem; naar dets Produkter ikke betale flere Afgifter, eller ikke betale dem betydeligere end dets Konkurrenteres; naar dets Forbindelse med de andre nationale Besiddelser bliver løst af de Hilder, der ere det i Veien; naar man har aabnet det Ostindien og tilstedet det, af sit eget Skiød at tage de Penge, som maatte udfordres til denne nye Forbindelse.

Kolonien har tilstrækkelige Hænder til at formere, til at udvide sit Arbeide. Ved den Tid Forfat-

teren skrev (1780) talte den 176,028 Hvide; 347,858 Slaver, 278,349 Indianere, hvilket giver dem en Folkemængde af 802,235 Personer. Antallet paa de Vilde, som endnu vanke om i Brasilien, anslaar man til 200000. Maaskee vilde det ikke være umueligt, at faae dem til at erkiende det Lissabonske Hofs Herredom; men det vilde ikke være til megen Nytte, med mindre Bestyrere, der vare bedre oplyste end deres Forgiængere, udfandt Fremgangs-Maader, som ere undløbne trende Sekulers Granskning.

Et sikrere Middel til at forøge Produkternes Masse vilde være at modtage i Brasilien alle de Fremmede, som vilde paatage sig at dyrke det. En Mængde Engelske, Franske, Hollandske, Amerikanere, hvis Plantager ere udpikkede, en Hob Europæere, som har denne — i dette Aarhundrede saa gængse — Galskab, at ville giøre Lykke, ville bringe deres Virksomhed, deres Vindskibelighed og deres Kapitaler derhen. Disse driftige Mennesker ville indføre en bedre Tænkemaade i Kolonien, og giengive den udartede Stamme af Creolske Portugisere en Kraft, som de for meget længe siden har mistet.

Denne Indretning kunde indføres uden at krænke nogens Tarv. De to Trediedele af de store Floders Bredder ligge udyrkede. Disse uopbrudte Jorder tilhøre Kronen, hvis System det altid har været, for intet at overlade en Mils Jordsmon under den udtrykkelige Betingelse, at sætte den i Drift inden en foreskreven Tid. Ved at fordele disse Godser til sine nye Undersaatter, vilde den ikke skille de gamle ved deres, og den vilde forøge sine Avlsbedrifter saa vel som Antallet paa sine Forsvarere.

Men for at fremskynde Fordelene ved denne nye Plan maatte man udslette endog det mindste Spor af Inqvisitionen, denne gruelige Ret, hvis Navn allene bringer Nationer til at skiære Tænder, som ikke ganske

have affagt al Brug af deres Fornuft. Det vilde endnu kun være lidet, dersom man ikke desuden formindskede et fordærvet Kleresies Indflydelse paa de offentlige Beslutninger og de private Anliggender.

Man har seet Stater fremme Geistlighedens Fordærvelse for at svække den Magt, som Overtroen gav den over Folkets Tænkemaade. Foruden dette, at et saadant Middel ikke altid er ufeilbart, som Brasilien beviser, saa kan Moralen ikke billige denne afskyelige Politik. Sikrere og mere passende vilde det være at aabne Dørrene til Helligdommen for alle og enhver uden Forskiel. Da Philip den 2den var bleven Herre over Portugal, forordnede han, at de skulde være lukkede for alle dem, hvis Blod var blevet blandet med Jøders, Kietteres og Negres. Denne Forskiel har givet et — allerede alt for mægtigt — Selskab, et Herredom, som ikke kunde andet end have sørgelige Følger. Man har afveget derfra ihenseende til Afrika. Det vilde være endnu rigtigere at giøre det ihenseende til Amerika. Efter at have betaget Klerestet den Magt, som Fødselen giver det, maatte man ogsaa skille det ved den, som det faaer af Rigdommen.

Nogle Politikere have yttret, at Regieringen aldrig burde sætte Geistligheden paa fast Løn. Den aandelige Tieneste, de tilbyde, skulde, som de sige, betales af dem, der vilde benytte sig af deres Embede. Denne Maade vilde fordoble deres Aarvaagenhed og deres Nidkierhed. Deres Duelighed til at lede Gemytterne, vilde daglig tage til ved Erfaring, Studeren og Paapassenhed. Disse Statsmænd ere blevne modsagte af Philosopher, som have paastaaet, at en Sparsomhed, hvoraf Hensigten eller Virkningen maatte forøge Klerestets Virksomhed, vilde være skadelig for den offentlige Rolighed, og at det var bedre at inddysse det i Ladheds Søvn, end at give det nye Kræfter. Man har mær-

ket, som de lægge til, at de Kirker og Klostere, der ikke have faste Indtægter, ere Overtroens Magasiner til Byrde for de ringere Folkeklasser. Der er det Helgener, Mirakler, Reliqvier og alle de Opdigtelser fabrikeres, hvormed Bedrageriet har overlæsset Religionen. Staternes Vel udfordrer derfor, at man anviser Kleresiet Indtægter, men som ved deres Passelighed sætte Grændser for dets Hofmod og Antallet paa Medlemmerne. Nød giør det sværmerigt, Overflødighed naf-hængigt, begge oprørisk. Johan den 5te som havde mærket den Misbrug, Kleresiet giorde af sine Rigdomme i Brasilien, vilde ved Aaret 1730 fratage Biskopperne deres Tiende; men da han havde kun halvt Mod, gav han dem Godtgiørelse derfor. Et mere dristigt Ministerium vil gaae videre, det vil indskrænke Sekular-Kleresiet til en tarvelig Stands blotte Nødvendigheder, og hvad der maaskee endnu er vanskeligere, standse Munke-Røveriet.

Brasilien er oversvømmet med Italienske og Portugisiske Munke, som under Navn af Missionærer begive sig blandt de Vilde. Beskyttede af Regieringen lade de disse Ulykkelige arbeide, tilegne sig Frugten af deres Sved og vende tilbage til Europa med deres Bytte. De kiøbe sig i Rom det skammelige Privilegium, at leve udenfor deres Kloster, eller Ret til at opholde sig deri uden at staae under nogen eller rette sig efter Ordensregelen. Denne skiendige Handel opsluger umaadelige Summer og bør regnes blandt de Misbrug, som volde at Portugal har næsten ingen Nytte af sine Kolonier.

Førend Hoffet i Lissabon har indskrænket Sekular- og Regular-Kleresiets Besiddelser i den nye Verden, inden for sine passende Grændser, vil al Plan til Forbedring være unyttig. Feilene i den kirkelige Bestyrelse ville stedse vedblive, uagtet al den Umage, man

kunde giøre sig for at rette dem. Man maa sætte den ganske under Øvrigheden, dersom man vil have, at Portugiserne, som boe i Brasilien, skulle driste sig til at unddrage sig fra dens Tyrannie. Maaskee ere end og de Fordomme, som disse Indbyggere have inddrukket ved en feilfuld og munkeagtig Opdragelse, blevne alt for gamle hos dem, til at de kunne betages dem. Lyset synes at være de kommende Slægter forbeholdet. Man kan fremskynde denne Revolution, dersom man forpligter de store Godseiere til at lade deres Børn opdrage i Europa, dersom man retter og forbedrer den offentlige Undervisning i Portugal.

Alle Begreber indpræge sig lettelig i Organerne, medens de endnu ere spæde. Uden Erfaring, førend Eftertænksomhedens Alder er kommen, modtager Siælen med lige Lærvillighed saavel det sande som det falske i Menings-Faget, saavel hvad der er gavnligt, som hvad der er skadeligt for det almindelige Bedste. Man kan vænne unge Mennesker til at agte deres Forstand eller foragte den, at bruge den eller sætte den tilside, at ansee den for den sikkerste Leder, eller bestandig at mistroe dens Styrke. Fædrene forsvare med Haardnakkenhed de Drømmerier, som de have indsuet med Melken; deres Børn ville vise den samme Hengivenhed for de gode Grundsætninger, hvori de ere blevne opklækkede. De ville bringe rigtige Begreber om Religionen, Moralen, Bestyrelsen, Handelen, Agerdyrkningen tilbage med sig til Brasilien. Moderlandet bør ikke betroe andre end dem de vigtige Poster. De ville deri udvikle de Talenter, de have erhvervet sig, og Kolonien vil faae et andet Udseende. Skribenter, som skulle tale om den, ville ikke mere være indskrænkede til at sukke over den Ørkesløshed, den Vankundighed, den Overtroe, de Tosserier, som have udgiort Grundvolden

til dens Bestyrelse. Denne Kolonies Historie vil ikke længere blive en Satyre over den.

29. Burde Hoffet i Lissabon lade sig afdrage fra sine Forbedrings-Planer af Frygt for at lægge sig ud med Engelland.

Frygt for at opirre Stor-Brittanien bør ikke et Øieblik forhale de vigtige Forandringer, vi have opgivet. De Bevæggrunde, som maaskee have voldet, at de ere blevne opsatte, ere kun Fordomme, som falde ved den mindste Undersøgelse. Der gives en stor Mængde politiske Vildfarelser, som een Gang antagne, blive næsten til Axiomer. Saaledes er det med den ved Hoffet i Lissabon antagne Mening, at Staten ikke kan bestaae eller blive blomstrende uden ved Hielp af Stor-Brittanien. Man forglemmer at det Portugisiske Monarkie blev oprettet uden andre Nationers Hielp; at i al den Tid, det havde sine Stridigheder med Maurerne, fik det ingen Understøttelse fra Fremmede; at det havde tiltaget i tre Sekler ved sig selv, da det stiftede sit Herredom i Afrika og begge Indierne ved sin egen Styrke allene. Alle disse vigtige Ting bleve iværksatte af Portugiserne allene. Dette Folk maatte — liig de nyebagede Storhanser, som forlegne med deres Rigdom forfalde til Kiellingagtighed — opdage en stor Skat, blive Eier af de rigeste Miner, førend man kunde falde paa, at det ikke kunde bestaae ved sig selv.

Ingen Stat bør lade sig beskytte. Er den klog maa den have Styrke i Forhold til dens Beliggenhed, og den har aldrig flere Fiender end Forsvars-Midler. Saafremt den ikke har en Ærgierrighed, som der ikke er Maade med, vil den altid finde Allierede, som for deres egen Sikkerhed forsvare dens Rettigheder med lige saa megen Varme som Redelighed. Dette er en

almindelig Sandhed, der især er anvendelig paa de Stater, som ere i Besiddelse af Miner. Alle Nationer finde Fordeel ved at være dem til Behag, og ville, naar det skulde behøves, forene sig til deres Vedligeholdelse. Portugal holde kun Vægten lige imellem alle Europas Nationer, og de ville slaae en uigienemtrængelig Skandse om det. Selv Engelland vil, skiønt skilt ved de Fortrin, det alt for længe har havt, altid understøtte en Stat, hvis Uafhængighed er væsentlig nødvendig til Ligevægten imellem alle de andre Magter. Især ville de alle meget hastig være enige, dersom Spanien i et Anfald af Erobrings-Syge vilde vove noget Foretagende imod det. Aldrig vilde vort Aarhundredes mistroiske, urolige og forudseende Politik taale, at alle den nye Verdens Skatte kom i eens Hænder, eller at et eneste Huus, ved at blive eneherskende i Amerika, kunde true Europas Frihed.

Denne Sikkerhed burde dog ikke forlede Hoffet i Lissabon til at drive sin Skiødesløshed saavidt, som da den lod sit Forsvar hvile trygt paa de Brittiske Vaaben; eller af Dorskhed at slumre ind ved sine Naboers Dorskhed. Saasom det havde hverken Land- eller Søe-Magt, blev det regnet for intet i det politiske System, hvilket er den største Skam for et Rige. For at tilbagevinde sin Agtelse, vil det være nødvendigt, at det sætter sig i den Stand, at det ikke er bange for Krig, at det endogsaa fører den, dersom dets Rettigheder eller dets Sikkerhed kræve det. Det er ikke altid en Fordeel for en Nation at blive i Fred, naar alle andre Nationer slaaes. I den politiske, som i den physiske Verden har en vigtig Begivenhed altid sine meget udstrakte Virkninger. At een Magt hæver sig, eller gaar til Grunde, er af Vigtighed for alle de andre. En stor Stat kan tabe uden at de andre vinde andet derved end Sikkerhed; men den kan ikke vinde uden at

de andre tabe derved. Disse Maximer blive personlige for Portugal især i denne Tid, da dets Naboers Exempel, den betænkelige Forfatning, hvori dens Allierede befinde sig, der besvære det ved sin Beskyttelse, da de Magters Geskieftighed, der beile til dets Venskab, da, kort sagt, alt byder det vaagne op, vise sig virksom og leve paa ny.

Dersom det ikke endelig reiser sit Hoved over de Have, der tiene dets Flor til Skueplads og Næring; dersom det ikke viser sig tilrustet i Spidsen af Europa, hvor Naturen saa lykkelig har lagt det, for at drage Rigdomme til sig og dele dem ud, da er det ude med Monarkiet. Det vil falde tilbage igien i de Lænker, som det — liig den Løve, der slumrede ind ved Døren af sit Fængsel, hvilken den havde opbrækket — kun for et Øieblik havde rystet af sig. En Rest af indvortes Bevægelse, der kastede den tilbage paa sig selv, vilde kun forkynde de Tegn til Liv, der ere Forløbere for Døden. De smaa Anordninger i Pengevæsenet, i Politiet, i Handels- og Søe-Væsenet, som det Tid efter anden kan giøre for Moderlandet eller Kolonierne, ville kun blive svage Palliativer, der, ved at skiule dets Forfatning, kun ville giøre den farligere.

30. Kan man giøre sig nogen grundet Forhaabning om, at Portugal vil forbedre sin og sine Koloniers Tilstand.

Man kan ikke skiule det for sig selv, at Portugal har ladet den gunstigste Leilighed, det nogensinde kunde faae, slippe sig af Hænderne, til at naae sin gamle Anseelse igien. Politiken forbereder ikke altid Revolutioner i Stater. Ødelæggende Tildragelser kunne give Riger en ny Skikkelse. Det Jordskielv, der den 1ste November 1755 nedstyrtede Portugals Hoved-Stad,

burde have bragt Riget paa Fod igien. Disse prægtige Byers Ødelæggelse ere ofte en Frelse for Staterne, ligesom en eneste Mands Rigdom kan være Ødelæggelse for et Folk. Omveltningen af nogle paa hinanden opdyngede Stene, Tilintetgiørelsen af nogle Kiøbmandsvarer, der tilhørte Udlændinger, Tabet af nogle ørkesløse, liderlige og fordærvede Undersaatter, der vare hverken Haandværkere eller Agerdyrkere, var ikke nogen stor Ulykke for det almindelige Bedste. Jorden havde i et Anfald af et overgaaende Raserie kun nedslugt nogle Materialier, som den kunde give af sig igien, og de Huler, den gravede i en Bye, aabnede den kun til Grundvold for en anden.

Hvorledes kan man sovndysse sig ved Haabet om en bedre Fremtid, naar man ikke seer, at der af disse Lissabons Ruiner fremkommer en bedre Orden i Sagerne; en nye Stat, et nyt Folk? * En Nation, som lærer intet af en stor Katastroph (?), er uden Redning forloren, eller ogsaa er dens Helbredelse udsat til Sekler saa langt borte, at det er sandsynligt, den snarere vil blive tilintetgiort end gienfødet. Himlen bortfierne dette sørgelige Endeligt fra Portugal! Den bortfierne Anelsen derom fra min Siæl, hvor den ikke kunde rodfæste sig eller opstaae, uden at nedsænke mig i en dyb Bedrøvelse. Men i dette Øieblik kan jeg ikke skiule for mig selv, at saa meget de store Afvigelser i Naturen give oplyste Hoveder nye Kraft, saa meget nedknuge de Gemytter, som allerede ere ilde tilredede ved tilvant Overtroe og Vankundighed. Kabinetterne, som altid giøre sig tilgode med Almuens Lettroenhed, og som intet er istand til at afdrage fra deres Aarvaagenhed, til

* Kan vel skee, fordi det ikke er skeet strax. Stater maa som Mennesker have nogen Tid til at rette sig, for at tage rigtig fat paa et Arbeide, der fordrer Tid og Anstrængelse. Overs. Anm.

at udvide Grændserne for deres Magt, bliver altid mere virksomme i det Øieblik, Nationen bliver mere frygtagtig. Dristige Gemytter undertrykte de Svage, og Tidspunktet før denne store Begivenhed blev ogsaa Tidspunktet for en stor Trældom. Sørgelige og almindelige Virkning af Naturens Katastropher! De giøre næsten altid Menneskene til Offer for deres Konstgreb, der ere lystne efter at tyrannisere. Tingenes Natur giør da Magtsprog nødvendige til nogenlunde Ordens Overholdelse i Forvirringen. De Herskesyge faae derved Anledning til at forøge en vilkaarlig Magts Foretagender i det Uendelige, enten saa de, der have Befalingen, virkelig troe, at Folket er skabt til at adlyde, * eller de mene, at de ved at udvide deres personlige Magt forøge den offentlige Styrke. Disse falske ** Politikere indsee ikke, at med saadanne Grundsætninger er en Stat ligesom en Springfiær, som man tvinger til at virke tilbage paa sig selv, og at naar den er kommen til den Grad, hvor Spring-Kraften ophører, brækkes den pludselig og sønderriver den Haand, der trykker den sammen. Den Forfatning, hvori det sydlige Amerikas Fastland befinder sig, stadfæster desværre Rigtigheden i denne Sammenligning. Man vil faae at see hvad en forskiellig Adfærd har tilveiebragt paa Øerne i denne nye Verden.

* Hvor ulykkeligt, naar det ikke giør det.
Overs. Anm.

** Kun naar det overdrives. Overs. Anm.

(Ende paa den anden Deel.)

Trykfeil.

Side 17 L. 8, fra neden Forte læs: Fortet.
— 19, L. 17, æskede l. æskedes.
— 30, L. 3, f. n. Gierningen l. Gieringen.
— 31, L. 12, f. n. formere l. fornøie.
— 32, L. 16, bidrage l. bibroge.
— 54, L. 4, noget l. meget.
— 77, L. 16, Simoniarii l. Simoniaci.
— 82, L. 7, Forstand l. Frastand.
— 98, L. 9, f. n. angrende l. aagrede.
— 121, L. 3, f. n. Naturen l. Nationen.
— 148, L. 14, Vagt l. Vakt.
— 149, L. 4, f. n. faaes Cadix-Træet l. faar Cadix-Træet.
— 151, L. 11, Tvangen l. Trangen.
— 152, L. 19, fra l. for.
— 156 sidste L. skadede l. skade de.
— 165, L. 16, f. n. Dioge l. Diego.
— 177, L. 4, ikke, udslettes.
— 180, L. 14, adelig l. lidelig.
— 188, L. 10, Løfte-Stænger l. Kraner.
— 193, L. 14, f. n. vare l. vore.
— 195, L. 2, f. n. hadet l. Hadet.
— 196, L. 9, f. n. Mod l. Mord.
— 223, L. 5, Adelsmanden l. Avlsmanden.
— 256, L. 3, f. n. de som Fattige gik ind l. de gaae Fattige ind.
— 284, L. 26, ankomne l. omkomne.
— 338, L. 14, under det l. nu er det.
— 356, L. 5, neden fra, Handling l. Handel.
— 408, L. 1, Fiskus l. Fisker.
— 411, L. 7, Forbindelse l. Forblindelse.
— 425, L. 14, 15, bragte dem l. bragte den dem.
— 434, L. 12, tabte l. talte.
— 460, sidste L. havde l. have.
— 472, L. 15 ned. fr. havde l. have.
— 478, L. 9, Stovet l. Stødet.
— 487, L. 6, ned. fr. forrige l. for rige.
— 488, L. 10, ned. fra anføre l. indføre.
— 489, L. 3, Hovmodighed l. Høymodighed.
— 504, første L. afmaale l. afmale.
— 516, L. 4, ned fr. Strax l. Flux.
— 556, L. 3, til, udslettes.

